

წინასიტყვაობა.

როგორც მთელი კაცობრიობის, აგრეთვე კერძო რომელიმე ერის განვითარება და წინსვლა გამოიხატება ორგვარ გაუმჯობესებულს ყოფა-ცხოვრებასა და კულტურაში. პირველს გვარს კულტურას ვუწოდებთ ნივთიერობითს ანუ მატერიალურს კულტურას და მეორე გვარს—სულიერობითს ანუ გონებითს კულტურას. ნივთიერობითი კულტურის წინსვლა უსწრობს სულიერობითს კულტურას. თავშესაფარის შექმნა ავდრისაგან დასაცველად, ტანთსაცმელის შემოღება დროთა ვითარების შესაფერ, ცხოველების მოშინაურობა და სამსახურში ჩაბმა, იარაღის მოგონება, მიწის შემუშავება, საქმლის დამზადება, — როგორ სწარმოებდა უძველესად და რა გაუმჯობესობა შეიტანა კაცმა ამ ჩამოთვლილი პირობებისა თავის საკეთილდღეოდ თანდათან, დროთა განმავლობით, — შეადგენს საგანს ნივთიერობითი კულტურისას. მას შემდეგ, როგორც კი შექმნა კაცმა ოჯახი და საკუთრება, — პირვანდელ უბინაოდ წოწიალის და განურჩევლად სხვისი თუ თავის ნაშოვართ დაკმაყოფილების მაგივრად, — მან წასდგა ნაბიჯი უმაღლესს საფეხურზედ, ჩაუყარა საფუძველი სახელმწიფოს მოწყობას და მოიკრიფა ღონე განუწყვეტელი წინმსვლელობისა.

ზემო მოყვანილი სიტყვებიდან, რა თქმა უნდა, ის დასკვნა გამოდგება, რომ ვითომც იყო ისეთი დრო კაცობრიობის ცხოვრებაში, როდესაც მან მხოლოდ ნივთიერობითს კულტურას მიაქცია განსაკუთრებითი ყურადღება და შეაღწია ძალღონე მხოლოდ ამ მხარეს თავის ცხოვრებისას. კაცობრიობასთან ერთად, რაგინდ უძველესი ხანა მივიღოთ მხედველობაში, დაიბადა ენაც, ჯერ განუვითარებელი, ბავშური, თარღი აზრის გამოსახატავად, მაგრამ პირველ უმაღლეს საკმა-

რისი და დამაკმაყოფილებელი მარტივი, უდიდშინაარსო ველურ კაცის მოთხოვნილებებისა. ენა იზრდებოდა თვით კაცობრიობის ზრდასთან ერთად. რამდენადაც რთული შეიქმნა ცხოვრება იმდენად განვითარდა ენაც, როგორც კაცთაშორისი დამოკიდებულების იარაღი. ენით სწარმოებდა აზრთა გადაცემა, საქონლის გაცვლა, ჭირის და ლხინის გამოთქმა. ენასთან დაკავშირებულია უძველესი წარმოდგენა ქვეყნიერებაზედ და კაცზედ, რწმენა და პოეზია. ვიდრე წერას მოიგონებდა კაცი, გულში ნადებს, გამოცდილებას, მთაბეჭდილებას გადასცემდა მომავალს თაობას ენით, პირადად. მას შემდეგ რაც წერა-კითხვა შექმნეს, მეხსიერებას დაეკარგა პირვანდელი მნიშვნელობა, როგორც საისტორიო საღაროს, და მან გადასცა თავის როლი წიგნს, ქვაზედ ან ტყავსა და ქალღმრთელ დაწეროს.

ჩვენ განვიზრახეთ მკითხველს გავაცნოთ ის ხანა ჩვენი სულიერობითის კულტურისა, როცა საქართველოში წერა-კითხვა გავრცელდა, და დავასურათოთ უმთავრესი წერტილები ქართული მწერლობის ისტორიისა. ამ წერითს სიტყვიერებას წინ გავუძღვარეთ ზებირ-სიტყვაობის განხილვა. მწერლობითი სიტყვიერების ისტორია ჩვენში იწყება შემდეგ ქრისტიანობის გავრცელებისა მეოთხე საუკუნის დასაწყისში. წარმართული დროების ნაშთთა ჩვენამდის არ მოუხწევია, თუმცა „ქართლის ცხოვრების“ მოწმობით უკვე მესამე საუკუნეში ქრისტეს დაბადებამდის მეფე ფარნავაზმა შემოიღო ანბანი, — ხუცური თუ მხედრული, ამას არ გვაუწყებს, — და არსებობდა კიდევ სხვადასხვა წიგნები სამღვთო წერილის ქართულად გადმოღებამდე. უძველესი ნაშთნი, ქართულად ნაწერნი, ეკუთნიან მე-V საუკუნეს ქრისტეს დაბადების შემდეგ. თუ ჩვენი მათიანის გადმოცემა სარწმუნო არის, ჩვენ გვაკვირვებს ის გარემოება, რომ რვა საუკუნის განმავლობაში (სამი საუკ. ქრ. წინ და ხუფ საუკ. ქრ. შემდეგ) არც ერთს ქართულს ნაწერს არ მოუღწევია. ასეთმა დაგვიანებულმა მწერლობის განვითარებამ ჩააგონ ზოგიერთს ჩვენი წარსულის მაძიებელთ ის აზრი, რომ „ქართლის ცხოვრების“ მოწმობა ფარნავაზის მიერ ქართული ანბანის გამოგონების შესახებ სიმართლეს მოკლებულია და დასაწყისი მწერლობის უნდა ვაკუთნოთ საქართველოს ქრისტიანობის მიღების ხანას. ამგვარ დასკვნას ამტკიცებს შედარებაც ხუცურ-

რი და მხედრული ანბანისა. შედარება გვარწმუნებს, რომ ხუცური ანბანი უძველესია და წინაუსწრობს მხედრულს, და ეს უკანასკნელი მომდინარეობს ხუცური ანბანიდან, პირველად მეტად წააგავს ხუცურს ასოებს და მხოლოდ დროთა განმავლობით მიიღო ის სახე, რომელიც ახლა შერჩა.

ჩვენი ლიტერატურა დაიწყო სამღვთო წიგნების ქართულად გადმოღებით. ამით აიხსნება, რომ სასულიერო მწერლობის უყურადღებოდ დატოვება არ შეგვეძლო და ვეცადეთ ქრისტიანობის სწავლის გავლენით შექმნილი ნაწარმოებიც გავვეთვალიწინებინა. პირველი ნაწილი ჩვენის წიგნისა ამგვარად შეიცავს ზებირ-სიტყვაობის და სასულიერო მწერლობის ზედმოქმედებით შექმნილი მწერლობის განხილვას. მეორე ნაწილში მოგაქციეთ უძველესი ლიტერატურის ნაშთი მეცამეტე საუკუნის დასაწყისამდე. მესამე ნაწილი ვუძღვენით მე-XIII—XVIII საუკ. მწერლობის შესწავლას. დაგვრჩა ახალი XIX საუკ. ლიტერატურა განზედ და ამხანას ჩვენი განვითარებისას კიდევ დავუბრუნდებით.

ეს ქართული ლიტერატურის ისტორია“, რომელიც წერაკითხვის საზოგადოების მოხდობილობით დავწერეთ, პირველი ცდაა ჩვენს მწერლობაში. ამიტომ მკითხველის წინაშე ბოდიშს ვიხდით, თუ სრულიად ვერ დააკმაყოფილებს მის მოთხოვნილებას. ამ წიგნის შემდგენელი ხელმძღვანელობდა აკად. პიპინის აზრით, რომელიც მან გამოსთქვა ერთს თავის წერილში. სრულიადაც სავალდებულო არ არისო, ამბობს გამოჩენილი მეცნიერი, უცადოს ლიტერატურის ისტორიის დამწერმა იმ დროს, როცა ყველა ხელნაწერები გამოცემულ და შესწავლილ იქნებიან. შეცვლა და შესწორება შესაძლოა შემდეგ ახალ გამოკვლევათა თანახმად. იმ იმედით, რომ მკითხველს სურს იქონიოს წარმოდგენა ძველს ჩვენს მწერლობაზედ, თუნდ ეს წარმოდგენა სრული და უნაკლო არ იყოს, გავბედეთ შემოკლებით გადმოქართულება ჩვენი რუსულად გამო-

ცემულის შრომისა „Очерки по истории грузинской словесности“ (მოსკოვი, 1895, 1897 და 1900). ქართულად დაწერილს წიგნში შევიტანეთ ზოგიერთი ახალი მასალაც, რომელიც რუსულად არ გვქონდა მოხსენებული, რადგან დასახელებული მასალა გამოქვეყნდა ჩვენი წიგნების აღბეჭდის შემდეგ. ადგილ-ადგილ შევცვალეთ მასალის განხილვა და შეხედულებაც.

ა. ხახანაშვილი.

1904 წ. 21 აპრილი.
მოსკოვი.

სახალხო სიტყვიერება.

სიტყვიერება საერთოდ ეწოდება მთელს რომელიმე ერის სიტყვიერებას. იგი შეიცავს ყოველგვარ მეცნიერულს ნაწერს ქვეყნიერების შექმნა-მოწყობილებასა, კაცის ყოფა-ცხოვრებასა და კანონმდებლობა-ადმინისტრაციას. სიტყვიერებასვე ეკუთნის უხელოვნო საერო ნაწარმოები ვიდრე ხელოვნურ ქმნილებამდე დრამის, ლირიკის და ეპოსისა. სიტყვიერებას კერძოდ ეუწოდებთ ლიტერატურას, ბელეტრისტიკას (belles lettres), ანუ ნაწერებს პოეზიისა და ენა-მეტყველებისა. მაშასადამე სიტყვიერების ისტორიის საგანს შეადგენს შესწავლა ორგვარი დარგის სიტყვიერი ნაწარმოებისა: საერო ქმნილებისა და სალიტერატურო ანუ ნაწერი ნაშთებისა. ამ ორ სიტყვიერების დარგთა შორის ორგვარი განსხვავებაა, საერო ნაწარმოები შექმნილია მთელი ერის ღვაწლით, სალიტერატურო ნაშთი დაწერილია კერძო პირის შემოქმედებითი ძალით. პირველი გვაცნობებს ხალხის გრძნობას და აზროვნებას, მეორე კი მხოლოდ დამწერის სულის მოძრაობას, საქვეყნო შეხედულებას. გარდა ამ არსებითი განსხვავებისა საერო და სალიტერატურო მწერლობის შორის შეიანიშნია გარეგანი განსხვავებაც, სახელოდობრ: საერო ნაწარმოები გადადის ერთი თაობიდან მეორე თობამდე ზეპირად, ჩაუწერელად სალიტერატურო ნაშთი კი იწერება შექმნისათანავე, რადგანაც საერო ნაწარმოების შემქმნელი არ მოსჩანს, ამიტომაც მას არ ამჩნევია პიროვნების გავლენა. — იგი აღბეჭდილია სულგრძელობით, გულის დამშვიდებით, მიუდგომელობით ანუ ობიექტივიზმით. სალიტერატურო ნაწერი გამსჭვალულია წინ აღებული აზრით ანუ ტენდენციით, წარმოშობილია პირადი სულის კვეთების ძალდატანებით.

სიტყვიერების ისტორიის დანიშნულება ის არის, რომ შემუშავებულ იქნას თანდათანობითი განვითარება ჩვენი ერის ლიტერატურისა ერთად მის საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და აზროვნებასთან. ლიტერატურა და ცხოვრება გადამშულნი არიან მტკიცე კავშირით, დაახლოვებულნი არიან ურთიერთის ზედგავლენით. რამდენადაც სისწრაფით, სავსებით, მარჯვედ მიდის წინ საზოგადოებრივი ცხოვრება, იმდენათ სავსეა და მდიდარი მახვილგონიერულის შინაარსით სალიტერატურო ქმნილებაც. წინსვლა ცხოვრებისა წინ სწევს ლიტერატურასაც, აძლევს ახალს მასალას დასასურათებლად, აფართოებს მის სარბიელს

აგრეთვე სიტყვიერებაც თავის შინაარსით ემსახურება საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებას: იგი ავრცელებს საზოგადოებაში ახალს სამეცნიერო ცოდნას, უნერგავს ბრწყინვალე იდეებს გამოჩენილ მოაზრეთა და პოეტთა. ლიტერატურა არის უტყუარი სარკე საზოგადოების კულტურულის მდგომარეობისა, რომლის სურვილი, ვნებანი, მიდრეკილებანი გამოიხატება სავსედ და ცოცხლად. მაშასადამე ისტორია ლიტერატურისა აშუქებს ერის სულს და გულს, ანუ ერის ფსიხოლოგიას. ჯერ არ არსებობდა წერა-კითხვა, როცა ერი თავის ბედს და მწუხარებას, ზარსა და გძნობას აფრქვევდა ლექსად და არაკებად, მოწიწებით გადასცემდა ზეპირად შემდეგს თაობას, სახსოვრად და დასაცველად. აი ეს ჩვენამდის მოწეული მთელი ხალხის ზეპირი ნაწარმოები არის დასაბამი ისტორიისა და მისი ლიტერატურული განვითარებისა. საერო სატყვიერება დროთა განმავლობით იცვლებოდა და ხასიათი ამ ცვლილებისა შეთანხმებულია საზოგადოების განვითარებასთან. ერის განვითარებაში და მაშასადამე მის სიტყვიერებაშიაც შენიშნულია სამი ხანა ანუ პერიოდი: მითიური, გმირული და ისტორიული.

მითიური პერიოდი არის უძველესი ეპოქა ფრას ცხოვრების, როდესაც იბადება მითები ანუ ამბები ქვეყნის, ღმერთებისა და ხალხის გაჩენის შესახებ. მითები გვიხსნიან, ერის შეხედულებით, ღმერთების ხასიათს და მოქმედებას და მათს დამოკიდებულებას ქვეყნიერებასთან. კრება ამგვარის ამბებისა შეადგენს მითოლოგიას, რომელშიაც დაკულია ერის რელიგიური რწმენა, კოსმოგონია ანუ მსოფლიოს შექმნა მისი ცოდნა და ფილოსოფია: მითოლოგიაში აღნიშნულია ორი ეპოქა — სტიქიური, როდესაც ხალხი სტიქიურ ძალას სთვლის ძალად არსებად, აპროვნებს მას ღვთის სწილთ, უმორჩილებს ყოველსავე ბუნებაში და თავის საკუთარ ცხოვრებაში. მეორე ეპოქა — ანთროპომორფიზმი, როცა ერის ფანტაზია ღმერთების მოქმედებას და ცხოვრებას სახავს კაცურის ფორმით და თვისებით. სტიქიურს მხარეს ავსებს ზნეობითი ხარისხი ღვთაებისა, ღმერთები ხდებიან სხვა-და-სხვა ზნეობრივ თვისებათა გაპროვენებული არსებად: ერის ფანტაზია ჰქონის ღმერთებს მართლმსაჯულებისას, პოეზიისას და სხვა, ზესთა-ბუნებითი ელემენტი შეადგენს ხალხის ცხოვრების მითიური პერიოდის განმასხვავებელს ხასიათს. ის ქართული არაკები, რომელნიც მოგვითხრობენ ცის მნათობების, ქვეყნიერების, გაქვავების და გველეშაპების შესახებ, ეკუთნიან ქართველთა მითოლოგიის ნაწყვეტს.

გმირული პერიოდი არის პირველი ნაბიჯი ყოველი ერის ისტო-

რიაში, როცა საზოგადოება, განცალკევებულ თემებად დაყოფილი, შეუსვენებლივ ებრძვის თავის ქვეყნის ბუნებას და ნელნელა, დიდი წვალე-ბით იმორჩილებს მას მოთხოვნებისამებრ, ებრძვის მეზობელ თემებს, რათა გაათავოთოვოს თავისი მამული ანუ დაიცვას უკვე ოფლით შეძენი-ლი ავლადიდება. ერის ფანტაზია იმ პირთ, რომელნიც იღებენ გამოჩე-ნილ მონაწილეობას ამ არსებობისთვის ბრძოლაში, ხდის გმირებად, ზესთა-ბუნებითს არსებად, ნახევარ-ღმერთებად. ამ გმირების სურათით ერი გვი-ნატავს თვის იდეალებს სილაშაზის, ღონის და მამაცობისას, ხერხიანობის და სიმარჯვისას, ანუ მოკლედ იდეალს ფიზიკური და ზნეობრივი ძალი-სას. ერი ცავს მადლობით მოგონებას ამ გმირებისას, გარდასცემს შემდეგს თაობას მაჩ სურათს, გაზვიადებულს და ღვთაებრივის შუქით ამალღე-ბულს. გმირული პოეზიის ნიმუშად დავასახელებთ ლექსებს ამირანის, როსტომის, აბესალომ და ეთერის შესახებ.

ისტორიული პერიოდი ხალხის ცხოვრებისა იწყება იმ დროიდან, როცა ერი სტოვებს თემურს მდგომარეობას, ითვისებს მოქალაქურს ცხოვრებას და ადგენს საზოგადოებას სახელმწიფო მოწყობილობის ფორ-მით. როცა ხალხი დიდის ხნის გამოცდილების შემდეგ გაიცნობს და დაუახლოვდება ბუნებას, მაშინ რწმენა „საკვირველისა“ სუსტდება, ბუ-ნების მოვლენანი ჰკარგავენ ღვთაებრივ პიროვნებას და წარმოუდგებიან თვისის ნამდვილის სახით. ეს სამი პერიოდი გაიარა ჩვენმა ერმა. მითიუ-რი და გმირული შინაარსის მოთხოვნანი შეიცვალნენ ისტორიულს. ლექ-სებად. საქართველოში აქამდის მღერიან ერეკლე და არჩილ მეფეებდ, მოგვითხოვბენ ამბებს თამარის და ლევანის შესახებ, ახსოვთ ამილახვარი, ზუოაბ არაგვის ერისთავი, შიოლა ლუღუშაური, ზეზვა, თორღვა და სხვა. მითიურს და გმირულს პოეზიას ამ ოცდაათი წლის წინად გადამეტებულს მწრწმენლობას აძლევენ. მითოლოგიური თეორიით ცდილობდნენ აეხსნათ ზეპირი სიტყვიერების ყოველგვარი ნაწარმოები საერო პოეზიის საფუძველს ეძებდნენ განსაკუთრებით ბუნებითი მოვლენის გაპიროვნებაში. ეს მიმართულება, რომლის წარმომადგენელნი იყვნენ დასავლეთს ევრო-პაში გრიმი, მანჰარდტი, ა. დეგუბერნატისი და რუსეთში ორ. მილლერი და აფანასიევი, შეზღუდულ იქმნა ბენფეის, ალექსანდრე ვესელოვსკის და სხვათა მიერ, რომელთაც აღიარეს თეორია ლიტერატურული შეთვისე-ბისა. ერთგვარი ხასიათი პოეზიისა და რელიგიისა სხვა-და-სხვაუნათესაფო ერთა შორის ამ უამად იხსნება საერთო ფსიხოლოგიური თვისებებით და შინაარსის გარდაცემით ერთი ერისაგან მეორე მოსამზღვრე ერისადმი ესრედ წოდებული მოსიარულე სიუჟეტებისა (მაგ. „კატის ომი“). ბალ-

ხის სიტყვიერების ქმნილებას ეკუთნიან: 1, ზღაპრები და ლეგენდები; 2, გამოცანები; 3, იგავები და არაკები; 4, შელოცვანი; 5, გარდაცემანი და 6, ლექსები. პირველი ჯგუფი გვიხსნის ერის თანტაზიას, მეორე — მის მახვილგონიერებას, მესამე — ცხოვრების დაკვირვებას, მეოთხე — რწმენას, მეხუთე — მესხიერებას და შეექვსე — უმთავრესად გრძნობას ხალხის სიტყვიერებას ვუწოდებთ აგრეთვე ხალხურ პოეზიას.

საერო ლექსებს ვუწოდებთ მხოლოდ იმგვარ ლექსებს, რომელთაც ერთპიროვანი შემქნელი არ მოეძებნება, — მისი სახელის დარქმევა არ შეგვიძლიან. პოეზია ბუნებრივი თვისებაა კაცის არსებობისა და პოეტური გრძნობა და მისი გამომეტყველება შეთანხმებულია საზოგადოების კულტურულ მდგომარეობასთან. რამდენადაც ერი ნაკლებ გაცილებია განათლების პირველს ნაბიჯს, იმდენად მასში ნაკლებია მნიშვნელობა კერძო პირისა, უხილავია კერძო ზნობრივ თვისებათა გამოაშკარავება და ძლიერი ერთგრძნობა, ერთცნება და ერთზნობა მთელი საზოგადოებისა. ამ პირვანდელს მდგომარეობაში პოეზიას არ აზის ბეჭედი პიროვნულის ქმნილებისა; პოეტური ზეგარდმო შთაგონების ნაყოფი ნაწყვეტ-ნაწვეტად ჩასახული არ იწერება დასაცველად, როგორც ერთის პირის საკუთრება, მწერლობა ჯერ კიდევ არ ემსახურება კერძო აზრების გამოხატვას და მათს საზოგადოებაში გავრცელებას, პოეტური ნაწვეჭეტი, შექმნილი უცნობი პირისაგან, გადადის ანუ გადაეცემის მეორეს, მესამეს და ამ უკანასკნელთა პოეტური აგებულების გავლენით იცვლება პირვანდელი ხასიათი ლექსისა, ემატება ახალი შედარება, აკლდება ერთი-ორი თვისება. ერთის ნათქვამს მეორე ითვისებს, როგორც საკუთარ ქმნილებას, თავის გულიდან აღმოცემულს და ამიტომაც დაუბრკოლებლივ, გაუგებრად უმატებს სხვისგან შეძენილს ლექსს და ამბავს თავის საკუთარი სულის მოძრაობას, ასევემს ახალს ბეჭედს გარემოცულის საზოგადოების და ბუნების შთაბეჭდილებათს თანახმად. ოდესღაც შექმნილს ტაყს:

გაუსუი და გამაუსუი,
 ვითომც ჭიანჭურიათ,
 მესობდღის ქაღის ხეღის ნუ ახლებ,
 ისიც შინაურიათ,

უცნობმა პირმა დაუმატა თავის მხრით: „ბანი მითხარით, ბიჭებო, სათამაშო ვთქვათ ხმიანი“. ერთხელ ჩასახულნი ლექსნი, დამატებულნი, გაშლიაშინებულნი იზრდებიან და შეეჯახებიან სხვა ადგილს გამოთქმულს ლექსებს, ერთდებიან და მთელდებიან. ერთი ლექსი გადებმის მეორეს, ერთი არაკის ნაწილი ჩაერთვის მეორე ამბის შინაარსს და ამგვარად ით-

ზება გრძელი ლექსები და ზღაპრები გარეგანის შეხედულებით ერთის შინაარსისა და დაბოლოებისა. ასე შეივსო ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“ არაკით, რომელიც ჩაწერილი აღმოჩნდა შემდეგ განცალკევებულ ამაღ. ზღაპრები და ლექსები ტარიელზედ შემოიკრიბნენ სხვა და სხვა ტოტიდგან და ნაწყვეტიდგან. თუმცა ხელოვნურად გადაბმულს ლექსებს ეტყობათ სიმტკიცე და შეურყევლობა, მაინც ხალხში ტრიალის დროს პირადის გარდაცემის გავლენით მათ არ აკლდებათ შესწორება, დამატება და გამოკლება — და ამ ცვლილებათა მიხეზით ირღვევიან კიდევ სრულებით და სტოკებენ თავიანთ ელემენტებს ახალი ლექსების და არაკების შექადგენად. რაკი ერთხელ გამორკვეულ იქმნა ხასიათი ზღაპრისა და ლექსებისა, მაშინ საჭიროა მხოლოდ ერის ფანტაზიამ გადააბას ერთმანეთს ნაწყვეტები, რომელნიც მის მეხსიერებაში დაცულნი არიან. ამით აიხსნება, რომ პროცესი ლექსების და არაკების შექმნისა აქამდის სწარმოებს იმავე სახით, როგორც უძველეს დროს. ჯარში გასულმა ქართველებმა იუცხოვეს თავიანთი შეუჩვეველი მდგომარეობა და შექმნეს რამდენიმე ლექსი, რომელიც ახასიათებს „საღდათის ფსიხიკას“, სულის მოძრაობას.

დალოცვილმა ხელმწიფემს ე რა საქმე მოგვიგონა!
 ბიჭები საღდათში მიჰყავს, გოგოები დაგვიდონა...
 მე რა გენჭი ამოვიღე, მაშინ იყო შავი დღეა,
 „ზოგსა დანიშნული ჰყავდა, ზოგსა ხელში დარჩა ბეოს,
 „ზოგი დმურას ეხვეწებოდა: დმერთო რაზე დამზადეა“).

სამსახურის და საბანაკო სიმღერაში ჯარისკაცი დაწვრილებით და ცოცხლად აგვიწერს „საღდათის“ ცხოვრებას. „ქაში და ბორში“ საქმელად, „ჩქემა გარდი-გარდმო შეკერილი“ ჩასაცმელად, „პენას“ სიმღერა, ლაგერში რანცების ტარება, „ნაჩნოში“ წელმოკაკვით წასვლა — იმგვარი სურათები, რომელნიც პირდაპირი, მკაფიო სურათია ახლად დამყარებული წესწყობილებისა.

მიტოლოგიური სახალხო ლექსები, ჩვეულებათან დაკავშირებულნი.

ლექსი უძველესი ფორმაა ერის ქმნილებისა. შედარებითმა შესწავლამ ხალხთა ნაწარმოებისა დაგვიმტკიცა ის დასკვნა, რომ ლექსი ლოცვა საწარმართო ღმერთთა წინაშე პირვანდელი სახეა საზეპირო პოეზიისა ლექსად ყოფილან ჩვენში ის ლოცვები, რომელსაც წარძართი ქართველები

ლი მიმართავდა თვის ღვთაებას. ამას მოწმობენ სხვა-და-სხვა გვარი შე-
ლოცვანი და ჩვეულებანი. ლექსად-ლოცვად ერი აფრქვევდა მას, რაც
სულსა და გულს უკვნესებს, ლექსს სთხზავდა და სთხზავს იმიტომ,
რომ აღელვებულს გრძნობას შესაფერი გზა მოუძებნოს,—და მისი გრძნო-
ბიერება ხომ გამოწვეულია ცხოვრების და ბუნების მოვლენით. წარ-
მართთა ლოცვა ჩვენთვის ახლა ლექსია, გაუგებარი და აზრს მოკლე-
ბული. ძველს დროში კი იგი შეადგენდა ღვთის მსახურების აუცილე-
ბელს რიგს. ამ ლოცვით—ლექსით გამოითხოვდნენ ბედნიერებას და დღე-
გრძელობას, იცავდნენ თავს უწმინდურთა ბოროტი განზრახვის და გავლე-
ნისაგან. ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ საწარმართო ლოცვა—ლექ-
სი დაიწყებას მიეცა, ან შეუერთდა საქრისტიანო ვედრებას. თვით
ძველი ღვთის მსახურება ჩვენთვის შეიქმნა მამაპაპათა ჩვეულებად. ქარ-
თველთა საწარმართო სარწმუნოება დამყარებული იყო კეთილის და ბო-
როტის ღმერთთა ბრძოლაზედ. კეთილის ღმერთი იყო მზე, რომელიც
უზვად აკურებდა დედამიწას სინათლეს და სითბოს. მზის პატრესაცემ-
ლად იმართებოდა დღესასწაული, როცა იგი გამარჯვებული სუსხინი ზამ-
თრის წყვდიადზედ გადმოიხრებოდა გაზაფხულისკენ. ქრისტიანობის დროს
ეს დღესასწაული შეუერთდა ქრისტეს შობის დღეს. სვანეთში აქამდის
დარჩენილია საყურადღებო ჩვეულება ქრისტეს შობის ღამეს ასასრულე-
ბელი. ამ ღამეს სვანები უწოდებენ **შობ**. თვით შობა დღეს იმართება
ნადიმი, რომელზედაც სავალდებულოა დალოცვა მოწვეულ სტუმართა და
გალობა ქრისტეს შობის ამბისა ბეთლემში, სადაც მოგვნი მიართმევენ
ძღვენს *). გურიაში და სამეგრელოში ეს მზის დღესასწაული ქრისტეს
შობის დღიდან გადატანილია საახალწლოდ, რომელსაც იქ უწოდებენ
კალანდობას (calendae, რუსების კოლიადა). ქართლში და კახეთში ჩვე-
ულებად აქვთ **ალილოზედ** **) სიარული.

აღდასუიისა ამ ავესა ქრისტე დაბადებულა.

სასღა, საღხინად საგება, სასღა, დმერამა აგაქენასი.

სიტყვა **ალილო** უთუოდ წარმოსდგა სიტყვიდგან **ალილოუა**, თუმცა
შესაძლოა, რომ მის ფესვი დაუუნათესავოთ **არალოს** (არი, ალალო), სიმ-
ღერის დასკვნას ჩვენს დროში და მთას არაჩუ ანუ უწარტუ, რომელიც

*) გაზ. „შრომა“ და „დროება“, სადაც დაბეჭდილია წერილები თა ვ. ი. ს. უფალი სვანისა.

**) რა კილოზედ მღერიან ამ შობის ჰიმნს კახეთში ნახე. ქართული სახალხო სიმღერები, ნოტებზე გადაღებული პ. გ. კარგარეთელის მიერ. ტფილისი 1899 წ.

იყო საფუძველი არაღვებების მითისა.

ახალწლის ჩვეულებანი საინტერესონი არიან იმ მხრით, რომ აქ შეეხვდებით შერევას ქრისტიანული რწმენისას უძველეს საწარმართო წარმოდგენასთან. ბატონიშვილი ვახუშტი აგვიწერს ამ დღესასწაულს შემდეგი სიტყვებით: „ახალწელს პირველს იანვარს უწინარეს ცისკრის ლოცვისა უკვლევდა მეფესა ჰყონდიდელი ჯვარსა და ხატსა და სამკაულსა მეფესა და დედოფალსა და სანუკარსა შაქრისასა. ხოლო შემდგომად წირვისა სრულიად ერისთავნი, ხელისუფალნი და დარბაზის ერნი თვისთვისთა ბარებულთა. ესე იგი არს ბაზიერთუხუცესი შავარდენ-ქორსა და თავსა ველოურის ეშვისასა მოაქროვილსა; მეჯინიბეთუხუცესი ცხენსა, აღკაზმულსა რქო-მოაჭვილითა. ხოლო ერისთავნი ცხენთა არა კეთილთა, და კვალად ესენიცა და სხვანი სრულიად ისარსა და შეაჩვენიან კრულვით ორგულსა მეფისასა, მეტყველნი: მრავალ ჟამიერ ჰყოს ღმერთმან მეფობა თქვენი მრავალს წელსა და ისარი ესე გულსა შინა განერთხას მეფობისა თქვენისა ორგულსა. და შემდგომად სრულიად სპათა მოლოცვისა ექმნიან პურობა დიდი განცხრობითა და სახიობითა; ხოლო ცხენთა მათ ერისთავთა მორთმეულთა განიყვანის ბაზიერთუხუცესი, სადა იყო სანადირო მეფისა, შემოღობილი ახლოსა მეფის სამყოფისა და დახოცის ცხენნი იგი მწყურსა მას შემოღობილსა მასშინა და მას ღამეს აღივის შემოღობილი იგი მელითა, ტურითა, მგლითა; და დილასა მცველმან მისმან ჩამოხურის კარნი და დაამწყვდივის მას შინა; ხოლო მეორესა დღეს შეჯდის მეფე წარჩინებულთა თვისითა და მივიდის ადრიან მუნ. მაშინ გამოუშვიან მხეცნი იგინი და უწყიან ისრითა სროლა და სიკვდილი მათი. ესრედ იკვლევდიან და შემოვიდიან მხიარულნი სანადიმოდ“.

აქამდის საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეში დარჩენილია შესანიშნვი ახალწლის დღესასწაული. **მეკვლე**, რომელიც შემოდის სახლში მოსალოცად, იტყვის: შემოკვდი ფეხი, გწყალობდეს ღმერთი, ფეხი ჩემა, კვალდი ანგულსას. **აბრამიანის** ღორის თავი სავალდებულო შესაწირია ამ დღეს: გოზინაყი და ტკბილეულობა, თეთრი ფულით დასაჩუქრება, პედის კვერის „ბასილას“ (წმ. ბასილის შოგონება) გამოცხობა ცოცხლად და ხელშეუხებლივ სწარმოებს ქართლ-კახეთში, როგორც კალანდობა ჩიხილაკით გურია-სამეგრელოში. როგორც ჩვეულება, ისე ლოცვა, რომელიც ამ დროს წარმოითქმის, ერთის მხრით წარმართულს დროს გვაგონებს, მეორე მხრით იგი შედეგია ქრისტიანულის სარწმუნოების გავლენისა. „ღმერთო, დაგვიფარე ეშმაკისაგან“, ამბობს ოჯახის უფროსი და თან იღერებს რკინის კეტს და ამავე დროს იხსენიებს წმ.

გიორგის და მთავარ-ანგელოზს მიქელს. ბუდის ჰუჩის გამოცხობა და საქონლისთვის ახალ-წლის მილოცვა, ცეცხლის გაღვივება და ნაპერწკლების წამოყრა სიტყვების დამატებით: „ამდენი ხარი, ამდენი ძროხა, ამდენი წელიწადი სიცოცხლე!“ უჩვენებს იმ დროს, როცა კერას ჰქონდა განსაკუთრებითი მნიშვნელობა და ცეცხლი იყო თაყვანსაცემი ღვთის პიროვნების გამოძახებელი. ღორის თავის დართვა ტაბლაზე მოწმობს წმ. ბასილის სწავლის გავლენას: გარდა ამისა ყველიერის წინა შაბათს იმერეთში დღესასწაულობენ **ბოსლობას** და წარმოსთქვამენ ამ დროს ლოცვას, რომლითაც მოითხოვენ **ღვთის** დალოცვას მიწის მოსავალზე და მიულოცავენ საქონელს კვერცხს. რაჭაში იციან **გოჭისხუფშაბათის** დღესასწაული ყველიერის ერთი კვირის წინ და ლოცვაში გამოსთქვამენ სიხარულს, რომ ბრუნდება გაზაფხული. წინად ესეც მზის მობრუნების პატივსაცემი დღე იყო.

წარმართული დღესასწაულების მოგონება შერჩენია ქართველ ხალხს ყველიერის დროს გატარებაში (დათო-დათვი, ბეჭიკაბა, ჩაჯიჩაბა), დიდ-მარხვის ორშაბათს ყვენობის დაწესებით და სხვ. ყვენობა გვაგონებს ბრძოლას ზამთრის და გაზაფხულისას, ბრძოლას, რომელიც თავდება გაზაფხულის გამარჯვებით. თვით სახელწოდება კი ამ დღესასწაულისა გვარწმუნებს, რომ ძველს წარმართულს ნაშთს დაერთო რაღაც ისტორიული მოგონება სპარსეთის გავლენის დროისა. პირგათხუპნული ყვენის წყალში ჩაგდება ნიშანია მასზედ გამარჯვებისა, სულ ერთია ავხსნით ამ გარემოებას ისტორიულად თუ სიმბოლიურად.

გაზაფხულის დადგომას სიხარულით შეეგებებოდა ხოლმე წარმართი ქართველი და მზის გაბრწყინებულს სახეს მიმართავდა აქამდე დარჩენილი სიტყვებით: „გაზაფხული დადგა, სეჟი წყალი ჩადგა, ჩიტმა ჩიფრამაჟ სანძრეგული ჩადგა“. თუმცა თებერვლის სიტბო ჯერ კიდევ საიმედო არ არის: როცა „თებერვალი ჰბერავს, მაშინ მარტი ტყავსა ჰკერავს“.

დიდ-მარხვის ვნების კვირის ოთხშაბათს დაგვრჩენია ძველი ჩვეულება ცეცხლით განწმენდისა მანე სულთა გავლენისაგან. აპრიალეებენ ამ დღეს თივას ან ბურბუშელას, ზედ გადაახტებიან სამჯერ დიდი თუ პატარა და თან ამბობენ: „აღული კუდიანებსა“, ესე იგი ალი კუდიანებსაო. ამ დღეს კუდიანები ხალხის გარდმოცემით შავს კატებზედ ვადამხდარნი მიეშურებთან იაღბუზზედ ტარტაროზთან თავიანთ წლიური მოქმედების ანგარიშის მოსახსენებლად.

დიდს შაბათს მიღებულია **ქონაზედ** სიარული და კვერცხების მო-

კრეფა. მომღერალთა გუნდი მიადგება ოჯახის კარებს და შემდეგ ჩამოლოცვას მღერის:

ღმერთო, ააშენე ეს ოჯახი, მიეც მშვიდობა, ღლეგრძელობა, მარხვა სინანულისა კვლავ მოჰგვარე, აღდგომას სიხარულისას შეასწარი, ქრისტე ღმერთო! ოროლობა—ორი სახარება შეეწიოს ამ ოჯახსა.

მოახსენეთ ბუღბუღებო!

აღათასა ბაღათასა,
ჩამოგვიდებ კაღათასა,
აღექ, ქაღო, კვერცხი ჩაღე,
ღმერთი მოგცემს ბარაქასა.
ჩვენ შორის გზიდან მოვსუფვართ,
შეესწარით აღდგომასა,
კათავთ რამ მალე გავგვისტუქმართო,
შინც გუზირათი მილოცვასა.

მზეს არამც თუ თაყვანსა სცემდნენ და აპიროვნებდნენ, მასვე სწირებდნენ ზვარაკს და მადლობას უძღვნიდნენ აღმობრწყინებისათვის, ახლაც გაიგონებთ წვიმის დროს შემდეგს ლექსს, რომლითაც ბავშვები მიმართავენ ხოლმე მზესა:

მზეო, მზეო, ამოდი, ცხვარს დაგიკლავ შაკეს,
შეგიწავუ, შეგიშარიღებ, წინ დაგიდგამ ტაბიას

მზის პატივსაცემად არსებობდა **ფერხული**, რომლის მოძრაობა გვაგონებს ირგვლივ მზის მოძრაობას. **დელა, დელა**, ფერხულის სიმღერაში ჩართული, შესაძლოა წარმომდგარიც იყვეს სიტყვიდგან **დილა** და გვაგონებდეს მზის პირველი სხივების დიდებას.

ვაზაფხულის დღესასწაულს ეკუთნის აგრეთვე ჩვეულება წითელი კვერცხების ვატანისა მიცვალებულთა საფლავზე დიდ პარასკევს და კვირაცხოვლის სამშაბათს. მიცვალებულებს ქველად მიულოცავდნენ ვაზაფხულის დადგომას წითელი კვერცხებით.

გ მ ი რ უ ლ ი ლ ე ქ ს ე ბ ი .

I. ამირანი მთაში და ბარში.

მიფოლოგიური ლექსების შემდეგ გადავიდეთ გმირულს ნაწარმოებზედ. გმირული ლექსები შეიძლება გავყოთ ორ ჯგუფად: პირველის დედაძარღვს შეადგენს ამირანის ამბავი, მეორე შემოკრებილია როსტომის გარს. ამირანზე ლექსებს მღერიან და ამაღ მოგვითხრობენ სხვა-და-სხვა

ადგილს. უფრო ხშირად ლექსი და პროზა ერთად გვხვდება. იქ, სადაც ხალხს ლექსით მოთხრობა დავიწყებია, პროზას მიმართავს და ამგვარად აკავშირებს მის მებსიერებაში დარჩენილს რითმიულს ამბავს.

საშხა ძმანი წამოკვდიო:

ბადრი, უსუფ და ამირანს,
ათი შთა გადავიარეთ,
შეთერთმეტე აღგეთაის.
იქ წამ ერთა კოშკი იყო,
სსგები სსლა კვდაის,
სამი დაე დაშე ვუარეთ,
ვერ ვიშკეთ ვარი მისი...
სსლა ამირანს ივენი ჭკრა,
იქ შეიბა ვარი მისი.
შაკ ერთი შეგდარი ესეენა,
სსწვადი და სსბრდაისი,
თაიებსა და თაიებს შუა,
წივნი ელა ქადადაისი.
გამოვართოვი... წავიკითხეთ,
შაკ ეწერა გვარი მისი:
არც ასე დაკარგული ვარ
ძმას წულა ვარ უსუფისი,
ვინც ჩემ ცოლ-შვიდას შეინახეს,
ჩემი ლახტი ალაღ მისი,
ვინც ბაებაჟ დეგს მომიკლავს,
ჩემი შუბი ალაღ მისი,
ვინც ჩემ გვამს მიწას მიუროს,
ჩემი სსხლიც ალაღ მისი.

ამ წერილის წაკითხვამ ძმები მეტად შეაწუხა, რადგანაც მიცვალებული მათი ნათესავი გამოდგა. უმცროსმა ძმამ, ამირანმა, თავს იღო მისი დამარხვა, უფროსები თავიანთ საქმეზედ წავიდნენ. ამირანმა დამარხვა გვაში და გზას გაუდგა. ამ დროს შეინძრა მიწა, გამოჩნდა უზარმაზარი დევი, რომელიც გამგელებული მოიძახოდა:

ვის დამარხა ჩემი მსხვერპლა
თავსეღმა და დედა-ბიდეწმა?

ამირანმა შეუძახა:

შორიდან სუ შაიყიეთა,
სსლა მოდა, შსრესი კაკრემ,
მე დაემარხე ხათესაჟი
და წესიც მას მოითხავდა.

ამირანი და დევი შეიბნენ. პირველად დაიქნია დევმა და ჩასვა ამირანი ფეხის ცერამდის; დაიქნია ამირანმა და ჩასვა კოჭამდის. მეორედ დევმა კოჭი დაუმალა, ამირანმა მუხლამდის ჩასვა მიწაში. დიდის ბრძოლის შემდეგ გაიმარჯვა ამირანმა და ჩასვა ყელამდის. მერე ხმალი ამოართო და თავის მოკვეთას უპირებდა. დევმა შიშით შებღავლა:

მაჯა, ამირან, სუ მამკლავ,
გასწავლი წყალ გადმით ქაღსა,
ქაღსა დამაზსა, კამარსა.
მისვიდე, გამოიუგანა—
ტბილია დედის რძიანი.

დევი მაინც მოჰკლა, რადგანაც იგი დაუშლიდა კამარა-ქალის მოპოვებას. გავიდა თუ არა ამირანი წყალს და მიატანა კამარას სახლს, ქალმა ჭურჭლის რეცხას თავი დაანება და კარი ჩაიკეტა. რადგან ამირანის თხოვნაზედ, რომ კარი გაეღო, ქალმა უარი უთხრა, კარი შეუმტვრია წიხლით და შევიდა.

ამირანმა შესვლის უშალვე უთხრა ქალს: ტანთჩაიცივი და გამომყეო. ქალმა ჯერ უპასუხა, მამა-ჩემს და მის აუარებელს ჯარს სად დავემალეებითო, მაგრამ რაკი ვერა გააწყო-რა, მიიწვია ამირანი ჭურჭელი დაემხო. ამირანმა ერთი ჯამი რამდენჯერაც დაამხო, იგი იმდენჯერვე გადმობრუნდა. გაბრაზებულმა ამირანმა დაჰკრა ფეხი და დაამსხვრია. ჯამის ნამსხვრევები გაქანდნენ კამარას მამის ჯარისკენ და იძახდნენ: კამარ ქალი წაიყვანეს!. მამამ ჯარი გამოაკიდა. სამი დღის გზა ჰქონდათ ამირანს და კამარას გავლილი. როცა შენიშნეს მომავალი ორი კაცი. ამირანმა შესძახა:

რამეღა მოხვადით მაკ მთასა,
ფეხი მიგიჯავთ კაჭკაჭსა,
მოკადი, კბილთა ავტეტხდი,
მინდარს მისდევდა ალათა.

ეს ორი კაცი ამირანის ძმები გამოდგნენ. გასწიეს ერთად და მიუახლოვდნენ მაღალს კოშკს. ამ დროს ღრუბელი წამოეწიათ, რომელიც კამარას სიტყვით იყო მის მამის ჩრდილი. შემდეგ წამოეწიათ წინწყალი, ეს ფეხის ნამი იყო ჯარისა, რომელიც ზღვას გამოვიდა. ციხესთან რომ მივიდნენ, კამარამ უთხრა:

ამირან, გვადე, გვადე,
ამში გაქებენ ხოლმეო,(!)
გმირები მოგეწყვანს,
ამი ირინ მწარეო.

ამირანმა უბასუხა:

არც ვარ ჭაღის კურდღელი,
რომ შეშინოდეს მწვერისა,
არცა ვარ ჭაღის ხახობი,
რომ შეშინოდეს ქარისა.

ავიდნენ თუ არა კომკმი, ჯარი მას გარს შემოერთყა. ბადრმა უთხრა ძმებს: ჯერ მე ჩავალ საომრად; ცაში რომ ფრინველმა დენა დაიწყოს, ჩამომეშველენითო. ბადრი ჩავიდა და თითქმის მესამედი ჯარისა დახოცა. ფრინველი აირია. უსუბი ჩაეშველა. როცა ქიანჭველა დენას დაიწყებდა, ამირანიც უნდა ჩარეულიყო. უსუბმა დახოცა ნახევარზედ მეტი ჯარი და აირია ქიანჭველა. ამირანი წავიდა საომრად, გაწყვიტა ჯარი და მხოლოდ კამარას მამა გადარჩა, რადგან თავზედ ქუდად წისქვილის გელაზი (ქვა) ეხურა. ხმლის დაკვრასზედ გელაზი ნაპერწკლებს ისროდა. ბოლოს, დიდი ბრძოლის შემდეგ კამარამ დაუძახა ამირანს:

ჭეი ამირანს, ამირანს! რძი არ იცი კიდეცსა,
ზეით რათა სცემ სწილასს, ქვეით დაუშვა რბილასს.

ამირანმა ჩაჰკრა მუხლებში და კამარას მამამ, ვიდრე სულს დაღვედა, ქალს დაუძახა:

ეო, შე გახზა კამარა, კურთ ირჩიე მამასს?
რისთვის გაგზარდა დედასა, რისთვის გეტყოდა წასასს?

ქალმა უბასუხა:

არცა გამზარდა დედასა, არცა შეტყოდა წასასს,
კერის ზირას მიმაგდებდნენ, ძიის შეტყოდა წასასს.

კამარას მამამ დალია სული. ამირანმა და კამარამ დახოცილთა გვამებში დაუწყეს ძებნა ხანჯლის წვერებით ბადრს და უსუბს. ბადრი ცოცხალი ყოფილიყო, მაგრამ ძებნაში ხანჯლის წვერით იმათ მოეკლათ, უსუბი კი ვერ იპოვეს. კომკში დაბრუნებას აპირობდნენ, რომ მათ წინ დაეცა შვილდ-ბოძალი. ამირანმა იგი ვერ შესძრა. მოვიდა ერთი უზარმაზარი დევი და თითოთ ამოაძრო. შეექმნათ ბრძოლა ამირანს და დევს და გათავდა დევის გამარჯვებით. ამირანი მოკვდა და დევი გახდა კამარას პატრონი. ვიდრე შენ წაიძინებ, ამირანს კუბოს მოვლმზადებო, უთხრა კამარამ დევს. დევმა ერთი კვირით იცოდა ძილი. კამარამ დაინახა, რომ თავის პატარა წრუწუნა ამირანის სისხლს სვამდა. გაიხადა ფეხზე ქოში, დაარტყა და მოკლა. თავის დედა გამოვარდა და ლანძღვა დაუწყო კამარას:

მეტი რა მოგვთხოვს,
 გურთ ირჩიე მამას,
 უსვინდისომ გვარი დაჭკმე
 და გაუდექი შარასა.

თავგება მოგლიჯა ძურწა ბალახი, გადაუსვა წრუწუნას და გააცოცხლა. კამარამაც ამის მიხედვით ძურწა გადაუსვა ამირანს და გააცოცხლა, ამირანმა თვალეზზედ ხელი მოისვა და სთქვა: უუ! რამდენი მძინებიაო. კამარამ გააცოცხლა ბადრიც. ამირანი - წავიდა უსუბის საძებრად და მივიდა ერთს ალაგს, სადაც მიწას ხნავდნენ. ძმობასა, აქეთ კაცი ხომ არ გინახავთ ჩამოვლილიო, ჰკითხა ამირანმა. ერთმა უპასუხა:

ერთმა ზირ-ქუშმა გაუკაცმა
 შხარ-მარჯვენე ჩამოგვიანა,
 გუთნუელს ხელი გაგვიკრა,
 წყალ ცაღმა გაგვისრიალა.

მეორემ უთხრა, რომ ის კაცი ახლოს წყაროს პირს წევსო. აქ იპოვა ამირანმა უსუბი და სიხარულით წამოვიდნენ კოშკისაკენ. გზაში ამირანმა სიმშლი ველარ მოითმინა და გადუხვიეს დევების სადგომისაკენ, რომ იმათგან პური გამოეტანათ. დევებმა რძალი გამოგზავნეს, — წადი და ნახე ჩვენი საკბილო არის თუ არაო. რძალმა ფეხებ წინ გადუგდო ამირანს ისარი და დაუძახა: ძმობასა, ეგ ისარი აიღე და გადმომიგდეო. ამირანმა ყური არ ათხოვა. გადმოხტა დევის რძალი და გაუცინა. ამირანი გამოეხმაურა:

რას შიტინი, დევის რძალა,
 უნებურად მიხენ კბილს?
 თუ შემოველ, აგიტირებ.
 ქმარსა, მასლასა, უმაწვილ-წვრილსა.

რძალი შემობრუნდა სახლში დაღონებული და სუყველა უამბო დევებს. ამათ ბავშვი ჩააწვინეს აკვანში. ვიდრე ამირანი და უსუბი შემოვიდოდნენ. ცეცხლზე შემოდგმული იყო მთელი ირემი და იხარშებოდა. დევებმა სუფრა გაშალეს და ამირანს უთხრეს ქვაბი გადმოედგა ცეცხლიდან. ამირანმა ქვაბი ნეკებით ასწია. დევებმა ერთმანეთს შეხედეს. ამ დროს აკვნიდან წამოიძახა ბავშვმა:

თითქო ამირანის სანკაღსა
 წელსკელ შენ შეგაბმევისებ,
 ბადრ-უსუბისა ბარკაღსა
 სადილად გაგახრევისებ.

ამირანმა მრისხანედ შემოარტყა აკვანი კედელს და გაანადგურა. დევები დახოცეს, რძალს კი უთხრეს: შენ ცოცხალი იყავ და გახსოვდეს უცხო კაცს კბილი აღარ გამოუჩინო. ამირანი და უსუბი დაბრუნდნენ კოშკში და დაიწყეს ერთად ცხოვრება.

ვფშავში ამირანის ამბავს უფრო ვრცლად მოუთხრობენ. ამირანი სულკალმახის და დარეჯანის უმცროსი შვილი და ქრისტე ღმერთის ნათლული იყო. ქრისტე გლახად ჩაცმული მივიდა ნათლობის დღეს და სთხოვა სულკალმახს საყვარელი შვილი მისთვის მოენათლინებინა. ქრისტემ დაანათლა ამირანს დაგორებული ხის სიჩქარე, სიმარდე გაქანეუბლის ზვავისა, თორმეტი უღელი ხარ-კამეჩის ღონე, მგლის მუხლი, ბაღლობით სისაწყლვე და სიბეჩავე, ვაჟაკობაში—ომი და ჭირ-სახდიელი. დაეხოცა ამირანს დედ-მამა და დარჩა ობლად ორი ძმით, ბადრით და უსუბით. დევებმა დაუნგრიეს სახლი, ობლები ცის ქვეშ აღამებდნენ და ათენებდნენ. კერა-ნაცარი ენატრებოდათ.

ბადრი, უსუბ და ამირან —

ობლები მოვიყარენით,

შველფერ გვიხსნავ, კურაი,

სახალეს მოვიზადენით.

ვინაც კარგ გვიყვას ობლთა,

მუშაში დავეტანენით.

ვინაც ავ გვიყვას ობლთა,

იმას შინ შევეტანენით.

დედამ დარეჯანმ გვაბარა,

დევეს ნუ შეეყრებით,

თუ შეეყრათ დევეს,

ადვილ ნუ გეყრებით.

სამნი ჩვენ, სამას დევები

ჩაბაღსეთ შავიყარენით,

თავს მოფხვდიო ბაღსის კარავს,

ობლთაში გავიყარენით.

ომისა ვერა გავიგეთ,

ფარის ქვეშ მოვიმაჯენით.

დავსხედით ღვინის სმაზედა,

ზოგნ დეგნიც დავიტანენით.

ვინაც სვა ღვინო ჩვენთანა,

ძმებურად გავიყარენით,

ფხვაც არა სჯა ღვინთი,
დავკარით, არ ვიწყალენით,
დევებ სო არა ეოფილან,
სულ სმალს ქვეშ მოფიტანენით.

ამირანი ასეთი ღონიერი გაიზარდა, რომ მიწას უმძიმდა მისი ტარება, ბადრი და უსიბი მშვენიერები იყვნენ.

ცოტა კაცია ამირანს,
ცოტა სმა-ჭამა ეყოფა:
სადილად ბუღა კამეჩი,
ვანშიათ არც სავი ეყოფა.
ბადრი ქალსა ჭკვავს ღამაზსსა,
საქმარედ გამზადებულსა,
უსუბი—ბრალის ციხესა,
თავბოლოდ გამაგრებულსა,
ამირანს—შავსა ღრუბულსა,
საავდროდ, დამზადებულსა.

ერთხელ ნადირობისას მეთე მთის ვადასავალზედ უზარმაზარი რქიანი ხარ-ირემი გამოუხტათ. ესროლია ამირანმა და დასჭრა:

სანადიროდ წამოვიდნენ
ამირან და ძმანი მისნი,
გადიარეს ცხრანი მთანი,
მუათენი აღგეთისნი,
მინდორს კვალი გაუკვლიეს,
დასჭლივი ეშმაკისი.
მთას ირემი წამოუხტათ,
აქრო იყო რქანი მისნი,
უცხოს მთაზე კოშკი ნახეს,
ანაკები ბრალის ქვისი,
გაუარეს გარე გურგვლათ,
ვერ იხვევს კარი მისი.

აქ ნახვენ უსუბის დისწულის ცუმცუმას გვამს, რომელსაც თითებში ეჭირა წიგნი თავის ჩამომავლობაზედ, როგორც ქართლში ჩაწერილს ვარიანტშია მოთხრობილი. ცუმცუმა დამარხეს და გზაში შეხვდნენ სამთავა ბაყბაყ დევს, რომელიც იმის შესაჭმელად მიდიოდა. ამირანი და დევი შეებრძოლნენ ერთმანეთს:

დევი დ ამირანს შეიბხენ
 მაწას გაჭკონდა გრიალი.
 ამირანმა დევი დასცა,
 დგელი შეხვდა ქვიანსი,
 დასცა და მხარი მოსტყეს,
 დააწყებინა ღრიალი.

დევი ამირანს აფიცებს „ხმლიანს ხელს“, „დედის მანდილს“, „თაკლას ოქროიანს“ ნუ მოჰკლავს და ჰპირდება ასწავლოს „ზღვას გაღმა ქალი სახელად ყამარ (ქართლში ჰქვიან ამ ქალს ყამარ). ამირანმა არ დაინდო და ორი თავი უკვე გააგდებინა, როცა ბაყბაყ დევი შეევედრა: ეს მაინც შემისმინე, რომ ჩემი თავებიდან სამი ჭია ამოძვრება და იმათ ნუ დახოცავო.

უსიპი სთხოვს ამირანს დევის თავიდან ამომძვრალი ჭიებიც დახოცოს. ამირანმა არ გაუგონა და ბაყბაყ დევის შიკრიკს დაავალა „ყამარისკენ სავალი გზა“ ეჩვენებინა. შიკრიკი ეცადა მათთვის გზა აერია და ერთსა და იმავე ბილიკებზე ატარებდა. უსიპმა შენიშნა ეს თვისი ნასროლი ისრით:

ვერ გავიგა, ამირან,
 არ გამარჯვების ნიშანი?
 მესამედ იქვე მოგუადით,
 გუშინ რა დაგვარ ისარი.

შეშინებული შიკრიკი გაუძღვა და მიიყვანა ტრიალს მინდორზედ, სადაც დევის თავიდან ამომძვრალი სამი ჭია ვეშაპებად ქცეულიყვნენ: ერთი იყო თეთრი, მეორე წითელი, მესამე შხვი. ამირანმა ძმებითურთ დააპირა ვეშაპებთან ბრძოლა:

თეთრი ბადრს, წიაყელი უსიპს,
 შხვი ჩემდ გინებებიათ.

უსიპამა უთხრა: აკი გითხარ, ინანებო, ახლა თეთრიც შენ და წითელიც, შხვიც შენ ნაგონარიო. ბადრმაც უარი უთხრა მიშველებზედ. ამირანი „ხმლით და აბჯრით“ შეიარაღებული შეებრძოლა გველეშაპებს: „თეთრი მოჰკლა და წითელი, შავსა. შავმა მაშვრალი; შავმა აიღო, ჩაყლაპა, შავის ზღვისაკენ გასწია“. გაჭირებულს მდგომამერობაში ჩავარდნილს ძმას ბადრი და უსიპი მიეშველნენ. ესროლა უსიპმა და ცხრა ადლი კული მოსწყვიტა შავს გველეშაპს. ამ ტკივილის გარდა გველეშაპს ქარცეცხლს მუცელს გლეჯდა ამირან დარეჯანის ძე. ქარცეცხლს ერთი რკინის ბოძი ჰქონდა. ამას შემოეხვევოდა და ჩაყლაპულს დაამტვრევდა.

მოციქულად. მამა ჯარით დაედევნა ამირანს და მასთან გაპარულს კამარას.

ამირანს, გვაღუ-გვაღესა,
მუხლად გაქებენ მაღესა,
ამბნის, უმბნის და ანაბნის
ცხენს შესხდების ჩქარესა,
მაღედვე მოგაწვიანს,
ამს გაგიწვივენ ცხარესა.

აჩქარებს ამ სიტყვებით ყამარა ამირანს, რომელიც მას ამხნევებს და ეუბნება:

იმ' მამიშენის ღასქარსა,
დაუმადარსა დამითა,
მარტო გაუხდი ჩხუბადა,
მარტო ვეუფი დამითა.

ამირანმა დაარქო ისარი და გაგზავნა ჯერ 'უსიპი საომრად. ამან გაანახევრა მტრის ჯარი და თითონაც მოკლულ იქმნა. შემდეგ მოკლეს ბადრიც და ჩავიდა ძმების სისხლის ასაღებად ამირანი. ყამარამ სთხოვა ომიდან გამოსვლის დროს ხმალი არ ჩაეგო და ხმლიანი ასულრყო მასთან. როცა ყამარმა შეატყო, რომ ამირანი სცემს ხმალს იმის მამის მუზარდს, რომელიც ნაპერწკლებს ჰყრის, ურჩია შორიდან: „მალლა კი ნუ სცემ სპილოსა, დაბლა შემოჰკარ რბილოსა“. მამა უსაყვედურებს, რომ „ქმარი ირჩია“ ქალმა. მაგრამ ყამარას მისი ამაგი არ ახსოვს, არც „დედის ნანა“ მოაგონდება. ამირანმა გაიგონა ყამარას სიტყვები, შემოჰკრა ხმალი ფეხებში „ქაჯთ ბატონს“ და მოკლა. ხმალ-ამოღებულმა გასწია ყამართან ამდროს შემოხვდა ერთი ქალი, რომელიც ეკითხება ამირანს:

ნეტა ხმლიანი სად მიხვდა,
ამირანს თანაქამად,
გასწვევით ცოდეურკი,
ვის გიანხა ბანაქადა?

თუ კარგი კაცი ხარ, ხმალი ჩააგე და ძმები მოძებნეო. დაუწყო ამირანმა ძმებს ძებნა დახოცილთა შორის. იპოვნა ჯერ უსუპი, მერე ბადრიც დააწყო ერთად და დაიცა გულში ხმალი, უნდადა იმათთან ერთად სიკვდილი. მაგრამ ხმალი არ გასჭრა. ამ დროს ერთი მკვდარი ქაჯი გადასძახებს მეორეს: რეგვენს ამირანს არ სკოდნია, როგორ მოიკლას თავიო. ნეკა-თითი მოიჭრას და მეტი არ უნდაო. ამირანმა გაიგონა 'ესა და მოიჭრა ნეკა-თითი.

ყამარო, დამსსენ ძეძენი,
შენ ჩემთან დასიმე თავიო.

ცოცხალსა სიარსამუელსა

შე გიჩქეუნვიარ შეგდარიო.

ამ სიტყვებით მიბარა სული. ყამარა გაჩნდება ამირანის გვამთან. მოჰკლავს თავის წრუწუნას, რომელიც მის სისხლს სვამს. თავის დედა გააცოცხლებს ბალახით წრუწუნას და ამავე ბალახით ყამარა ამირანს, ბადრს და უსიპს. ამას შემდეგ ამირანმა ბევრი დევი და გველეშაპი გაწყვიტა ქვეყანაზედ. ამირანს თავის მომრევი აღარავინ ეგონა დედამიწაზედ. ერთხელ ამირანს გზაში შეხვდა ურემი თორმეტ-ხარ-კამეჩიანი, რომელიც ძლივს მიათრევდა მის მიცვალებულს მტერს ამბრს.

ამბრი ჩაჰქანდა დედასა,

თორმეტ-უღელსა ჩაჩასა;

გადმოუარდნადა ბარკალი,

მიწას არღვევდა მუასსა.

შეგდარს ამბრს დედა მისდევდა. დედამ გამოსაცდელათ სთხოვა ამირანს ამბრის ბარკალი შეეღო ურემზედ. ამირანმა ძრევა ვერ უყო ამბრის ბარკალს. დედაკაცმა ამ სიტყვებით გაკიცხა დარეჯანის ძე:

ა. ის ქვეყანაც კრულია,

სადაც შენ ამირანობდი,

თავს იხუკავდი ჩაჩანსა,

ბაღდადზე ჭჯაჭვიანობდი...

დმურთიმ იცის, ჩემო ამირანს,

ამბრის ვერ უდარებოდი;

ვერც სმაში, ვერცა ჭამაში,

ვერც თმაში უდარებოდი.

შეგდარმა გაჯობა ცოცხალსა,

ცოცხალს რას უდარებოდი?

თუ მაგის შეტი არ იყავ,

ჩემს შვილს როგორა მტერობოდი?!

შეწუხდა ამირანი და ნატრობდა სიკვდილსა ნამუსიანსა:

საბნელას ჩაჯდა ამირანს,

შამაიკრიფა ფეხები,

თუ კი ამის შეტი არ ვიყავ,

სამხელს რას ვეხეხებო?

ჩაჯდა ამირანი საბნელოს, აღამიანს. აღარ ეკარებოდა. მაშინ ღმერთმა მოუმატა მას ღონე სამი აღიდებული წყლისა და ძალი-სიძარღე სამი ფერდოს ზევისა. ახლა ამირანის მომრევი აღარავინ იყო. გაამაყდა იგი.

და თვით ნათლიასთან — ღმერთთან მოინდომა კიდილი. შეხვდა ამირანი ნათლიას და ჩააცვიდა — უნდა მეჭიდავო. „კარგო,“ — უთხრა ქრისტე ღმერთმა, — „მე ამ ჯოხს, ხელში რომ მიჭირავს, დავარჯობ და თუ შენ ამოიღე, გამარჯვებული შენ იქნებო.“ ორჯელ ადვილად ამოძრო ამირანი ჩასმული ჯოხი. მესამედ ქრისტემ დაარქო ჯოხი და უბრძანა ისეთი ფესვების ვადგმა, რომ მთელს ქვეყანას ირგვლივ შემორტყმოდა. ამირანი ახლა კი ჯოხს ძვრაც ვერ უყო. მაშინ ღმერთმა დააბა ამირანი იმ ხეზედ და წამოახურა თოვლ-ყინულიანი გერგეტი და ყაზბეგის მთა. მას შემდეგ მოწყვეტილი სინათლეს იქ არის მიჯაჭვული ამირანი. დღეში ღვთისაგან ერთი პური აქვს და ერთი მინა ღვინო. ყოველ დღე ყორანი მიუტანს და დაუდგამს წინ. ამირანს იქ ჰყავს ყორნის ნაშობი გოშია. დაჟანგებულს ჯაჭვს გოშია ჰლოკს და ათხელებს რკინას. მიდგება ჯაჭვიც გაწყვეტაზე, ამირანის გულს განთავისუფლების იმედი მიეცემა, მაგრამ ამ დროს წყულო მქედელი დაჰკრავს კვერს დიდს ხუთშაბათს გრდემლსა და ჯაჭვი ისევ სქელდება. იქავე ახლოს უძევს თავის მოკლე დაჟანგებული ხმალიც; ამირანს წელიწადში ერთხელ გაეღება ამირანს საბნელოს კარი გერგეტის მთაში, მაგრამ ამირანს შველა არ აქვს. გერგეტზე ერთი გაქვავებული გველეშაპია. ის ამირანის მტერი იყო და წამოსულიყო იმის შესაქმელად. ქრისტემ გააქვავა იგი და მას შემდეგ იმ ადგილს არ ეკარება თოვლ-ყინული, არც ჯიხვები შეეფარებიან მას წვიმა-ავდარში.

ამ ყოფაში ამირანი ერთხელ ჯიხვებზედ მონადირეს ენახა. მისგან დაჭრილი ჯიხვი შეიხიზნა ერთს კლდეში. მზე ჩავიდა და მონადირე დიდს წვალებით ღრეებში მიაღვა ერთს კლდეს, საიდგანაც მოესმა კვნესა და გმინვა. შეკრთა, მაგრამ სიბნელეში გაქცევას ისევ ვაშინჯვა არჩია, ვინ არის და რას შვრებაო. შევიდა კლდეში და ნახა უხარმაზარი დევივით კაცი, ჯაჭვით კლდეზედ მიბმული, თმა-წვერი ესხა ისეთი, რომ დაბლა ლოგინად ჰქონდა, გოშია გვერდს უდგია და ჰლოკს ჯაჭვებს. დაჯაჭულმა გმირმა დაუძახა: თუ ქრისტიანი ხარ, ნუ გაიქცევი, დაჯაჭული ვარ, რას გიზამო. მონადირე ახლოს მივიდა გმირმა უთხრა: მე ამირანი ვარ და ნუ შემინდებო. ის ჩემი ხმალი მომაწოდე, ცრემლად რომ იესებაო და მერე მე ვიციო. მონადირემ ხმალი ადგილიდან ვერ დასძრა. ამის დანახვაზე ამირანი ისე დაიკვნესა, რომ მთები შეიძრნენ. ამირანმა უბრძანა მონადირეს: დაწვე მიწაზედ, ხელები ხმალს მოავლე და ფეხები მე ხელში მომეცი, მე შენ დაგეზიდები და ხმალს ისე მოვათრევო. როცა ამირანმა მოსწია მონადირეს, ამან ტკივილისაგან ყვირილი დაიწყო:

გავწყდით. ამირანმა მაშინ ურჩია საიდანმე მოეტანა ჯამბარა და საკიდელი, ჩუმად-კი, რომ არავის გაეგო. მონადირემ გათენებისას სახლიდან წამოიღო ჯამბარა-საკიდელი. ცოლი გამოეკიდა წივილით: სად მიგაქვს, კაცო, ეგ ჯამბარა-საკიდელიო. ჯერ ხმას არ სცემდა, მაგრამ რაკი თავი მოაბეზრა, დაბრუნდა, მიტყიპა ცოლი და შემდეგ წამოვთდა ამირანთან. მაგრამ აღარსად იყო გამოქვამული, აღარც ამირანი. დარჩა ეს გმირი ისევ დამწყვდელი მთაში.

თუშეთში სპეროზის მთას ეძახიან ამირანის მთას. აქ მიჯაჭულია ამირანი დევების მტერი, რომელსაც გვერდით უდგია ძაღლის ლეკვი, ლოკავს ჯაქვს, აწვრილებს. ჯაჭვი ქრისტეს შობის ღამეს მქედლების ჩაქუჩის დარტყმით ისევ სხვილდება. ვაი მქედლებს და დედაკაცებს, თუ ამირანი განთავისუფლდა! ამათ წყალობით გმირი იტანჯება დაუსრულებლად.

სვანეთშიაც იციან ამირანის ამბავი. იგი იყო შვილი ერთი მონადირის(დარჯელანისა, სახელად) და დალისა, რომელსაც შეხვდება მთის წვეროზედ, გამოქვამულში. დარჯელანის ცოლმა მოასწრო ქმარს ძაღლთან, რომელთანაც მონადირემ სამი ღამე გაატარა, მიეპარა და მოსჭრა თავის მეტოქეს თმები. გამწარებულმა ქალმა გამოიღვიძა და უთხრა დარჯელანს: გითხარ, შენი ცოლი ამას მიზამდა, ახლა ჩემი სიცოცხლე აღარ ღირს, გამიჭერ მუცელი, რადგან შენგან დავვორსულდი, და გამოიღე შვილი. თუ ვაქია, დაარქვი სახელად ამირანი. ჩემი შვილი ჭაბუკი (გმირი) გამოვა; მუცელში რომ დასცლოდა, ისეთი იქნებოდა, რომ ღმერთსაც შეებოდაო. შვილი სამი თვე დეკეულის ფაშვში და სამი თვე კუროს ფაშვში შეინახე, რომ რაც დედის მუცელში დააკლდა, ეს შეივსოს და გამოიშუშოს. შემდეგ აკვნიტ წაიღე იამანის (კაცის სახელია) წყაროზედ და დადგი. იქ მისი მომნათლავი გამოივლის და მონათლავსო. მონადირემ ეს ყოველი შეასრულა. ბევრმა ჩამოიარა იამანის წყაროზე და ეკითხებოდნენ ბავშვს ვინაობას, ის კი სუყველას უპასუხებდა: დედ-მამა არ ვიცი ვინ არის, მომნათლავი-კი ბატონი ანგელოზიაო. როცა მოვიდა მასთან ანგელოზი, ამანაც ეს პასუხი მიიღო ბავშვისაგან. მონათლა ანგელოზმა და დაარქვა სახელად ამირანი. მისცა ხანგარი და დაუბარა, პაიჭში შეენახა, ვიდრე ძლიერ არ გაუჭირდებოდა. დალოცა ანგელოზმა და უთხრა, შენი მომრევი ქვეყანაზედ არავინ იქნებოა. შემდეგ ბავშვები მოვიდნენ მის აკვანთან და დაცინვა დაუწყეს. ამირანი ადგა აკვნიტდგან, თავები ერთმენეთს უხალა და ჭურჭელი დაუმტრია. უამბეს ეს იამანს. ამან წაიყვანა აკვნიტ ბავშვი სახლში და სთქვა: ეს ჩემი შვილი-

ბის ბადრის და უსიპის ძმად გამოდგებაო. იამანის ცოლმა ამირანის აკვანი ჩადგა ბადრისა და უსიპის აკვანს შუა და უბრძანა იგინი ერწია. როცა დედა შვილებს გასცილდა, ამირანმა მონახა სადგისი და ჯერ ბადრს და მერე უსიპს უჩხვლიტა. ბავშვებმა ტირილი მორთეს. დედამ შესძახა, ამას ჩემს შვილებს დალის შვილი ამირანიც ვერ გაუბედავსო. ამირანმა დაბალის ხმით წაიღუდუნა: დალის შვილი ამირანიც მე ვარო. გაიგონა ეს იამანის ცოლმა, დაკოცნა ამირანი და მას შემდეგ გახარებული მას შვილსავით უვლიდა. სამი ბავშვი წამოიზარდა და გამვლელ-გამომვლელს-ლახავდნენ. ერთხელ მათ შემოსძახეს: თქვენ თუ კარგი ქაბუკები იყვნეთ, გაიგებდით მამი-თქვენის, იამანის, თვალს რა დაემართათ. ბავშვებმა დედასთან მიიბრინეს და გამოჰკითხეს იამანის თვალის ამბავი. ორჯელ დაუმალა დედამ ნამდვილი მიზეზი იამანის უთვალლობისა. შემდეგ ეს ხერხი იხმარეს ამირანმა და უსიპმა: გამოიღეს ორი ცხელი პური და ძუძუებზე დაადეს: გვითხარი ნამდვილი ამბავი ან არა-და ძუძუებს დაგწვავთო. მაშინ დედამ გამოუცხადა, რომ ერთმა დევმა ბეგარა დაგვადვა და, უსიპი და ბადრი რომ დაგვებოდნენ, მოგვთხოვა ერთ-ერთი შვილი. იამანმა შვილი ვერ გაიმეტა და მის მაგიერ არჩია თვალის მიცემამო.

ამირანმა იშოვნა ცხრა ოყა რკინა, ამის შვილდ-ისარი გააკეთებინა და გასწიეს ძმებმა დევის საძებნელად. შეხვდნენ გზაში ერთი დევის სავაშლეს. ამირანმა დევის მოწოდებით შვილდ-ისრით ვაშლი ძირს ჩამოჰყარა და მერე შეაყარა. შემდეგ იმისავე ჯოგიდან ერთი ცხვარი ააყენა და მეორე დააწვინა თავის ნებაზე. უსიპმა და ბადრმა ესეები ვერ შესძლეს. დევს კი გული მოუვიდა ამირანზე, მოსდვა ჯოგს ხელი, ამირანიც შიგ მოატანა და თავის სახლში შეყარა და კარი ჩაკეტა. ბადრი და უსიპი გარედ დარჩნენ. ვახშმად დევმა ოთხი ცხვარი მოიხარშა; ხორცს სჭამდა და ძვლებს კუთხეში ჰყრიდა, სადაც დაბმული ჰყავდა თავისი დაი. დაწოლის დროს დევმა სთქვა: ხვალ საუზმედ ამირანი მექნებაო. დევმა დაიძინა. ამირანი მივიდა დაბმულ დასთან და სთხოვა ხერხი ესწავლებინა დევის მოსაკლავად. ჩემს ძმას მისივე ხმალი მოჰკლავს, რომელიც მაგრად ზეთში აქვს დაბმულიო. ჯერ მოიტანე წემაში (ჯამბარა), მისი ერთი წვერი ხმალს მოაბი და მეორე წვერზე მე მომაკიდებინე ხელი, ორივე წამოვწევთ და ხმალსაც ამოვიღებთო; მერე ხმალი დაადევ კისერზე და თვითონ მოსჭრის თავსო. დევის დამჭრისტე სთხოვა ამირანს თავდებად, რომ როცა დევს მოჰკლავდა, იგი აეშვა და არა ევნო-რა. ამირანმა მისცა ქრისტე თავდებად, ხმალს მოაჭრევინა დევის კისერი, გასტეხა სიტყვა და დევის დაც მოჰკლა. ძმებმა გასწიეს და ერთ ნაძვენარში შე-

ვიღწენ. აქ კლდის თავზედ შენიშნეს დევი, რომელიც მატყოს ართავდა. თითისტარად ნაძვის ხე აქვს, ჯარაიათ—წისქვილის ქვა. ამ დევს წაელო იამანის თვალი. დევმა დაუძახა შორიდან ამირანს და მის ძმებს: ვილაც სამი ბუზი მოღიხართ, დაბრუნდით, თორემ შეგჭამთო. ძმებმა არ დაიწიეს უკან. განრისხებულს დევს და ამირანს ბრძოლა შეექნათ. დევმა დაალო პირი და ამირანი გადაყლაპა. როგორც ფშავურს ვარიანტში, სვანეთშიაც დევის მაგივრათ სხვა თქმულებით გველეშაპი გადაჰყლაპავს ამირანს. აქაც ბადრე დევს მოსტრის კუდს. დევი მუცლის ტკივილით მივა დედასთან. სვეტს უხახუნებს მუცელს, მაგრამ ვერ მაგრდება სვეტზედ; რაკი კუდი მოჭრილი აქვს. ვაი შენს დედას, თუ დალის შვილი ამირანი გადაჰყლაპეო. დევის სახლს მოუახლოვდებიან ამირანის ძმები და მოაგონებენ პაიჭში შენახული ხანგარი მოიხმაროს. ამირანმა შემოჰკრა ფერდში ხანგარი, დევმა ყვირილი მორთო: ნუ მომკლავ და გინდ პირიდან ამოგიშვებ, გინდ უკანიდამაო. ამირანმა ორივე გზა იუკადრისა. ამირანმა მთელი გვერდი გამოიღო და გამოვიდა. მაგრამ ერთი მთალი აკლდა. შეშინებულმა დევმა უთხრა: ცოტა ღვიძლს და ფილტვებს მომჭერ, შოისვი და უკეთესი თვალი მოგებმისო. ამირანს თვალი დაუბრუნდა. დევს-კი გვერდის მაგიერ ხის ჩელტი მიუყენა. ამირანმა იამანის თვალიც მოსთხოვა. დევმა უთხრა: სვეტში კოლოფი დგას, კოლოფში—კოლოფი და იმაშია შენახული იამანის თვალიო. იამანს თვალი მოუტანეს და ჩაუყენეს.

სახლში დასვენების შემდეგ ამირანი ძმებითურთ წავიდა კეკლუცა კეისრის ქეთუს საძებრად. გზაში ზღვას შეხვდნენ. დევმა-ქალმა ნაწნავი მოიჭრა და ხიდად გაუღო. გავიღწენ ძმები და როცა დევი-ქალი შედგა ხილზედ, ამირანმა დაჰკრა და გასწყვიტა. დევი ზღვაში ჩავარდა. აქ მეორედ ქრისტეს თავდებობას გადუდგა: წინად დევს მისცასიტყვა თან წავიყვანო. მინდორში შეხვდნენ ერთ დიდს კაცს, სახელად ანდრერობს, რომელსაც ცხრა უღელი ხარი და აუარებელი ხალხი ძლივს მოათრევდა ურმით. ანდრერობი მიჰყავდათ დასამარხად, რადგან სიკვდილის შემდეგ სიმძიმის გამო საფლავამდე ველარავინ მიიტანდა და დაუმარხავი დარჩებოდა. ერთი ფეხი გადმოვარდნოდა, რომელიც გუთანსავით თხრილს სტოვებდა. ამოდენა ხალხს ფეხი ურემში ვერ შეედო. ამირანმა შვილდი მოსდო და ფეხი ურემში შეუგდო. ანდრერობს გაუკვირდა და ხელი სთხოვა ამირანს. ამირანმა წინდახედულად ხელის მაგიერ ფიქალი ქვა მისცა. ანდრერობმა მოუჭირა და წვენი გააშვებინა. მეორედ-კი მისცა ამირანმა ხელი. ანდრერობმა სთხოვა მისი შვილი ეძმო. ამირანმა ქრისტე

თავდებად დაუყენა ამირანის ძილის დროს ანდრერობის შვილმა ხელით დაიჭირა ორი ირემი და ჩამოჰკიდა ხის შტოზე. გაეღვიძა ამირანს და ეწყინა ეს საქციელი. ჯერ ყმაწვილია, ამას ჩადის, რომ დავაჟკაცდება, მე მაჯობებსო, ადგა და მოჰკლა ანდრერობის შვილი. ამნაირად კიდევ გასტეხა ქრისტეს თავდებობა.

მიუახლოვდნენ კოშკს, რომელშიაც ქეთუ იყო. კოშკი ცაში ჯაჭვით ეკიდა. უსიპმა და ბადრმა ვერ ჩამოსწყვიტეს კოშკი. შეხტა ამირანი, ჰკრა ჯაჭვს ხანგარი, გასწყვიტა და ძირს ჩამოუშვა კოშკი. ქეთუმ და ამირანმა დანახვისათანავე ერთმანეთი შეიყვარეს. ქეთუს მამამ კეისარმა-კი ჯარი შემოართყა კოშკს. ფშავურ და ქართლურ ვარიანტში მოხსენებული ჯამის ნამტვრევების მეფე-კეისართან მოციქულად წასვლა აქ არ არის მოხსენებული, ომში ქეთუს რჩევით ამირანმა დაჰკრა კეისარს ოქროს „განთხზე“, რომლითაც დამაგრებული იყო დოღებშირა თავზედ და მოკლა. დახოცილი ბადრი და უსიპი ქეთუმ პირსახოცით გააცოცხლა. გაბატონდნენ ამირანი და იმისი ძმები. ქვეყანაზედ სამი დევი, სამი გარეული ღორი და სამი მუხა-ლა დაანარჩუნეს. ამირანმა ღმერთსაც ბევრჯელ აწყენინა, სამჯერ უარჰყო ქრისტეს თავდებობა. ამისათვის ღმერთმა დასაჯა იგი: შეება რკინის ჯაჭვი და რკინისავე პალოს მიაბა. ამირანთან დააბა ღმერთმა ძალდი ყურშაც, რომელსაც ბევრი ღვთის საყვარელი ჯიხვი გაეწყვიტა. წლის განმავლობაში ამირანი და ყურშა ყოველ დღე სჭიმავენ რკინის ჯაჭვს და პალოს ზევით ამოძრობას დააპირებენ, მაგრამ ამ დროს ღვთის განგებით ჩიტი მოფრინდება და პალოზედ დაჯდება. გულმოხსული ამირანი მოუქნევს ჩიტს რკინის კვეყოს, ჩიტი აფრინდება, კვეყო პალოს მოხვდება და ისევ ძირამდის ჩაერქობა. ასე იმეორებს ყოველს წელს, ყურშა ორბის ლეკვია. ორბს სხვა ბარტყთა შორის ერთი ლეკვიც ეყოლება. ამ ლეკვს დედა ორბი მალლიდან მიწაზედ დაახეთქებს, რომ კაცს ხელში არ ჩაუვარდეს. ამირანის ყურშა ერთს მონადირეს უშოვნია. ბეჭებზედ ფრთები ჰქონდა და ორს ნახტომზე ჯიხვს დაეწეოდაო. ბევრი ჯიხვი ვაწყვიტა და ღმერთმა იგი ამირანთან დააბა. სვანური ლექსით ყურშას ყურ-ტუჩი ოქროსი ასხია, თვალები მთვარეს მიუგავს, ყეფა რუხუნსა, ტოტები კალოს, ნახტომი დიდს მინდორს. მისი საქმელია ქაბაბი, სასმელი—ბადაგი ღვინო, ლოგინი—ბუმბული; აღმა ღოშია, დაღმა—კაკაბი, ხმელეთზე—ფალავანი და ზღვაში—ხომალდი.

ამირანი იმერეთში როკაპად არის გადაქცეული. როკაპი უმსგავ-

სი ბებერია, ოთხი დიდი ღრჯოლით, ჯაგრიანის კუდით და ლოყებ-
ჩაცვენით. რადგანაც იგი ავი არსება იყო, ამიტომ ღმერთმა მიაბა
ჯაჭვით დიდს კეტს, რომელიც მიწაში ჩაარქო. როკაპი ცდილობს კე-
ტი ამოაძროს მიწიდან, მაგრამ როგორც-კი კეტი ამოძრობას მიახლოვ-
დება, მოფრინდება ჩიტი და დაჯდება კეტზედ. როკაპი მოუქნევს ჩა-
ქუჩს, ჩიტი გაფრინდება, ჩაქუჩი მოხვდება კეტს და ჩაიწევს ისევ ძირს.
ასე იტანჯება ამირანით როკაპი.

ამირანზე ლექსს და ამბავს გაიგონებთ ყველგან, როგორც ბარში,
აგრეთვე მთაშიც. ზემოდ მოთხრობილი სხვა და სხვა თქმულებანი რომ
შევადაროთ ერთმანეთს, შეგვიძლიან რამდენიმე საერთო მხარე აღმო-
ვაჩინოთ. ამირანის თქმულება ორკეცია. ერთის მხრით იგი გამოდის
კეთილის ღმერთად, მეორე მხრით იგი ავი სულია. ამირანი ღვთის,
ქრისტეს ნათლულია, იგი მუსრს ავლებს დევებს, ცდილობს დაამყა-
როს სამართლიანობა ქვეყანაზედ, დაუმკვიდროს კაცს ჰური რძიანი და
არა სისხლიანი, როგორც ერთს ვარიანტშია მოხსენებული. ეს კეთი-
ლი საქციელი და განზრახვა ამირანისა ვერ დაგვირგვინდება: მას მი-
ჯაჭვავენ საყორნიის მთაზედ *) და, როგორც ბერძენთა ღმერთს პრო-
მეთეოსს, მასაც გულს წლითი-წლობით უღრღნის არწივი. მაგრამ ამა-
სთანავე თქმულებაში ამირანი ამაყი და დიდგულა კაცია, იგი ებრ-
ძვის თვით ღმერთს -- ქრისტეს, ლამობს ქვეყნის წალეკვას, აღამიანთა
ამოწყვეტას. ამირანის ბრძოლა ქრისტესთან დაბადების (ბიბლიის) მოთ-
ხრობის იაკობის ღმერთთან ბრძოლის შორეული მოგონებაა. გარდა
ამისა სახელი ამირანი შესაძლოა გადაკეთებული არიმანი იყოს, ღმერ-
თი ბოროტისა, რომელიც მტერი იყო არმაზისა (აჭურამაზდისა სპარს-
ეთში). არიმანის მორჩილი და მსახური ეშმა (როგორც რუსთაველი
ხმარობს) ანუ ეშმაკი დარჩენილია ქართულს ზებერს სიტყვიერებაში.
რადგან სპარსეთიდან შეითვისეს წარმართმა ქართველებმა ზარატუშტ-
რას სარწმუნოებრივი მცნება, გადმოიტანეს არმაზის თაყვანისცემა, ეშ-
მაკის კეთილთან მტრობა, თქმა არ უნდა, ეშმათა ბატონს არიმანსაც
არ დაივიწყებდნენ. ამირანის ბოროტი საქციელი მოგონებაა არიმანის
მოქმედებისა.

ამირანზედ თქმულებანი უძველესს დროში იცოდნენ. კავკასიელმა
ხალხებმა. ბერძენებმა ეს თქმულება გაიცნეს და თავიანთი ღმერთი პრო-
მეთეოზი, რომელმაც უმაღლესს ღმერთს მოჰპარა ცაში ცეცხლი და კაცთ
გადასცა მათ საღვთველოდ და საბედნიეროდ, მიჯაჭვეს კავკასიის მთებზედ

*) ნახე ჩემი Очерки по ист. груз. сл., 1, 40.

ამავე თქმულებას ეტყობა როგორც ქრისტიანული, ისე ებრაული გავლენა. ამირანს აკენით იამანის წყლის პირას დგამენ, როგორც მოსეს დაბადების გადმოცემით. ამირანის ამბავი, ბრძოლა დევებთან მისი ჩაცმა-იარაღით, გამოქანდაკებულია სვანეთში ეკლესიის კედელზედ ლაშხვერში. სიძველეს ამავე თქმულებისას გვიმტკიცებს ის გარემოებაც, რომ მეთორმეტე საუკუნეში მოსე ხონელმა ისარგებლა ამირანის გმირული მოქმედებით, დასწერა მოთხრობა „ამირან-დარეჯანი“ და შიგ ჩაურთო საერო გადმოცემანი.

2. როსტომი (სვანური, ფშავური და იმერული ვარიანტი).

როსტომზედ საქართველოში დარჩენილია რამდენიმე თქმულება. ლექსებში როსტომი ბევრგან იხსენიება, მაგრამ სრული გარდმოცემა მის მოქმედებაზედ ჩაწერილია სვანეთში, ფშავეთში და იმერეთში. როსტომი ჭაბუკი, სვანური ვერსიით, თურანელი იყო, სცხოვრობდა ქექევაზ კეისარის საბრძანებელში—ადგილსა „ყარაიას“— როსტომს ორი ძმა ჰყავდა— გივი და გურგენი და ერთი ძმის წული—ბეჟანი, გივის შვილი. ქექევაზ კეისარი დიდს პატივს სცემდა როსტომს, რადგან იგი მამაცად ეომებოდა დევ-მხეცებს და გარეულს ღორებს, რომელნიც მის ქვეყანას აწუხებდნენ. შეეხვეწებოდა ქექევაზი როსტომს და ესეც გასწმენდა სამეფოს მხეცთა და მტართაგან. ქექევაზს ეშინოდა, რომ მოხუცებული როსტომი უშვილოდ არ დარჩენილიყო. იმისი შვილი მამის საქმეს გააგრძელებდა. მაგრამ როსტომი ქალს არ ეკარებოდა. კრებაზედ, სადაც კეისარი ამ საგანზედ ხალხს ებაახებოდა, დაესწრო ერთი ქალიც, რომელმაც თავს იღვა როსტომის მოტყუება. ქექევაზმა დიდი ჯილდო აუთქვა, თუ დაპირებას შეასრულებდა. ქალი როსტომი ვახშმად დაჰპატიჟა და დიდი თხოვნით ღამე მასთან დარჩენაზე დაიყოლია. ძილის დროს ქალი როსტომს მიუახლოვდა, ჭაბუკს ეწყინა ეს საქციელი, რადგან ღვთისაგან აკრძალული ჰქონდა ქალთან დაახლოვება; ჩვენი საქმე ჭაბუკობაა და არა ქალების არშიყობაო. როსტომი მეორე ღამე გინში, შემდეგ მესამეში ჩაწვა, ქალი აქაც არ ეშვებოდა. როსტომმა სახლიდან გასვლა დააპირა, მაგრამ ქალი შეარცხვინა: მე არ ვიცოდი, თუ შენ, ჭაბუკს, მამაკაცობა არ გქონდაო. — დაგწყევლა ღმერთმა, ქალი ყოველთვის ეშმაკიაო, თქვა და დაწვა ქალთან. დილით დააბარა ქალს, თუ ვაჟი გეყოლოს ზურაბი დაარქვიო და, როდესაც ჭაბუკობა მოინდომოს, ერთი

„შარნი“ (მძივი) ყელზედ შეაბი, ჰეშმა ახალუხის ჯიბეში ჩაუდევნი და მუხარადი უნაგირის ტახტაზედ დააკარი. ამით ვიცნობ ჩემს შვილს, და შენ კი ნუ გაუმეღავენებ გაქირვებამდის, თუ ის ჩემი შვილია. თუ ქალი გეყოლოს, რაც გინდა, ის დაარქვი და როგორც გინდა, ისე გაზარდო. როსტომი განშორდა. ქალს ვარსკვლავივით ლამაზი ვაჟი ეყოლა. დაარქვა სახელად ზურაბი. ვაჟი მალე წამოიზარდა: დღე ტკაველს მატულობდა, ღამე—ოთხს თითს. შეიქნა ვაჟაკი და ყველას ლახავდა. ერთს დღეს ქექვევასის შვილებმა წამოსძახეს: შენ თუ კარგი ქაბუკი ხარ, მამაშენი მოძებნო. დედას დაეკითხა ამის ამბავს. ძალ-დატანებულმა დედამ უამბო. როსტომის განთქმული ქაბუკობა. ზურაბმა მაშინვე გაიქედა რკინის შვილდ-ისარი და ვზას გაუდგა. დედამ, როსტომის დაბარებისამებრ, ყელს შარნი შეაბა, ჯიბეს ჰეშმა ჩაუდვა და მუხარადი უნაგირის ტახტაზედ დაუკრა. ყარაის ვზახედ ზურაბს შემოხვდა ერთი ქაჯი ქალის სახით და დაუძახა: რა კარგი ქაბუკი ხარ, რომ ყელს ქალის საბმელი არ გეხდა, ჯიბეს ქალის სამკაული არ გეცხდა და უნაგირის ტახტაზედ მუხარადი არ გეკრას. ეს ქაჯი სხვანაირად ჩაცმული კიდევ მეორედ და მესამედ დაუხვდა და გაუმეორა იგივე, რადგან ზურაბმა იმის სიტყვებს ყურადღება არ მიაქციო, ზურაბს გული მოუვიდა, შარნი ყელზედ შემოიწყვიტა, ჯიბეში ჩაიდვა და მუხარადი უნაგირი ქვეშ დამალა.

ზურაბმა მიაწია ყარაისას, სადაც იმდენი ნადირი გაწყვიტა, რომ სალამოს ძვლებისაგან კარავი გაიკეთა, ყვფრით გადახურა და ღამის სათევად შიგ შევიდა. როსტომს ესმა ესა და გაიფიქრა: —ამაზედ უკეთესი ნადირობა არც მე მჩქნიაო. მეორე დილას მოვიდა ზურაბის კარავში, ახედ-დახედა, მავრამ ზურაბს ვერც შარნი უნახა ყელზედ. ვერც მუხარადი უნაგირის ტახტაზე დაკრული, როსტომმა ზურაბი საჭიდაოდ გამოითხოვა. ისე აღწინ ერთმანეთს, რომ იქაურობას მტვერი ადინეს. მოიქნია როსტომმა სკანაი, მუხლამდის შიწაში ჩაფლა. ზურაბმა როსტომი წელამდის ჩაფლა. მეორე დღესაც ზურაბმა აჯობა, იწყინა როსტომმა. მივიდა მკედელთან და ორი შუბი გააკეთებინა და პაიკებში ჩაიტანა. როცა შესამედ დღეს საჭიდაოდ გამოვიდა, ზურაბმა დასცა როსტომი და ამან ქვეიდან ამოჰკრა შუბი მუცელში. ზურაბმა დაიკვილა: „შე ბოროტო, ჩემს მოკვლას მამა-ჩემი როსტომი არ შეგარჩენს: კლდეში შეხვალ—ჯიხვად გადაიქცევა, ზღვაში—კალმანად და მიწაში—თავგად“. როსტომს თავზარი დაეცა და ჰკითხა: „შენ თუ როსტომის შვილი ხარ, სადა გაქვს შარნი, ჰეშმა და მუხარადიო“. ზურაბმა უჩვენა ესენი და მათი დამალვის ამბავი უამბო. შეწუხდა როსტომი, რომ საკუთარი შვილი მოჰკლა. ზუ-

რაბი ხელებზედ დაიდვა, დაიხოქა და ქვეყნისპატრონს (ღმერთს) შეეხვე-
წა: თორმეტი წელიწადი ორმოში ჩავალ, მზეს არ დავინახავ, ოღონდ
ჩემი ზურაბი გამიცოცხლეო. გაითხარა 12 მხარის სიღრმე ორმო, ჩაე-
და შიგ და ჩაიტანა ზურაბიც და იყო უსმელ-უჭმელი ღვთის ხვეწნაში.
ქექევას კეისარს კი დიაკონი გაუგზავნა უკვდავების წყლის სათხოვნელად.
ქექევასმა უარი ვერ გაუბედა, უკვდავების წამალი თასით დიაკონს გამო-
ატანა. ამასთანავე დააბარა, როცა როსტომთან მიახლოვებულყო, ფეხი
ფეხზედ დაედგა, დაცემულიყო და წამალი დაექცია, თორემ როსტომი
შვილით ჩვენ კეისრობას წავგართმევსო. როსტომი მიხვდა დიაკონის ეშ-
მაკობას და ამოსძახა ორმოდგან: თუ ამოსვლა მქლირსა, მაგიერს გადა-
გიხდი შენც და კეისარსაც, რომელსაც უჩემოდ ასჯერ შესჭამდნენ დევ-
მხეცებიო. ორმოში როსტომი ათი წელიწადი დარჩა და მოელოდა ზურა-
ბის ღვთისაგან გაცოცხლებას. წვერი ფეხებამდის გაეზარდა. წვერის თმი-
დან სიმები დასკვნა, ზურაბის მკლავებზედ მოაბა და ჭიანჭური გაიკეთა.
ჭიანჭურზედ დასტირის თავის თავგადასავალს და შვილის მოკვლას. ქექე-
ვასის სამეფოს ამ დროს მოედო გარეული ღორები. ესენი აკვნებიდგან
ბავშვებს იტაცებდნენ. როსტომის ძმები გურგენ და გივი ვერაფერს შეე-
ლიან ქექევასს. გურგენი გლახაკი და ჩანჩურაა; გივი ქვეიანი ვეზირია,
მაგრამ ჭაბუკობა არ შეუძლიან. გივის ყმაწვილი შვილი ჰყავს, სახელად
ბეჟანი. ამას გზავნიან საჭაბუკოდ და გურგენს გაატანენ გზა უჩვენოს
გამოუცდელ გმირს. ბეჟანმა იმოდენი ღორი გასწყვიტა, რომ მათი ეშ-
ვებით ასი ურემი დატვირთეს. გურგენი ამ დროს შიშით ხეზედ შესკუბ-
და და სეირს უყურებდა, მხოლოდ ღორების დახოცვის შემდეგ ქმეების
ამოღებაში დაეხმარა. დაბრუნების დროს გურგენმა უთხრა: ჭაბუკობაში
ბიძაშენს როსტომს არ ჩამოუვარდები, გირჩევ, **ერანელთ** კეისარს **აფროსუ-**
ანს მზეთ-უნახავი ქალი მარუჯანი ჰყავს, ის როგორმე იშოვნეო. გურ-
გენმა იცის, რომ ერანელები და თურანელები მოსისხლე მტრები არიან.
უნდა, რომ იქ მოჰკლან ბეჟანი და დაინარჩუნოს დახოცილი გარეული
ღორები. ბეჟანმაც ქექევასთან გაატანა ღორების ეშვები და თითონ კი
მარუჯანის საძებრად წავიდა. გურგენმა ქექევასს მოახსენა, რომ ღორები
თითონ დახოცა, ბეჟანი კი ვითომც შეშინდა, გამოიქცა უკან, დაეწია
ერთი ღორი და ეშვით გამოფატრა. ქექევასს ეწყინა ბეჟანის უდროოთ
დალუპვა. გურგენი კი ამის შემდეგ დიდის პატივით აცხოვრა.

ბეჟანი მივიდა კეისრის სამეფოში. აფროსუანს თავისი ქალიშვილი
მარუჯანი კოშკში ჰყავს. დაინახეს მარუჯანმა და ბეჟანმა ერთმანეთი და
სიყვარულით გაიმტკვალნენ. მარუჯანმა მოახლეს დაავალა ბეჟანი კოშკში

შემოეყვანა. შვეა თუ არა სალამოზედ ბეჟანი მარუჯანასთან, ვაჟი და ქალი ერთმანეთს გადაეხვევიან. მეორე დღეს აფროსუანი გაიგებს ამ ამბავს და ჯარს კოშკს შემოართყამს, ბეჟანი შეებრძოლება და ჯარს განახევრებს. ვეზირების რჩევით მეფე აძლევს ქალს ბეჟანს, რომ შემდეგ იგი მოჰკლას. ღამე, როცა განარებულს ბეჟანს მარუჯანასთან სძინავს, ბორკილს გაუყრიან. ბეჟანი ბორკილებს დილით დაამსხვრევს და შეაშინებს ამით მეფეს. გადაწყვეტენ ბეჟანისგანვე შეიტყონ, რითი შეიძლება მისი დაბორკვა. შეაცდინეს ერთი მოახლე, რომელმაც გააგებინა, რომ ბორკილად ბეჟანს მხოლოდ მისი შვილდის ძუის ბაწარი გაუძლებს. ძილში ბეჟანს ხელებს თეძოებზედ უკრავენ. ბეჟანი ველარას ხერხებს და ეუბნება განარებულს აფროსუანს:

სეტავი სეღი სეღი მქანდეს,
 შიშიუ ლასტი სეღში მქანდეს.
 ერანსელთას ჩამართა,
 ერთა ვაკალი ვაკანჩანს.

თურანელებში შერცხვენილი ვარო. აფროსუანი მიუგებს:

მესეღეთა ბრეფესა, რეკვენესა,
 სეღთა შეფეს, გუღთა ქაღუღას.

მეფეს ერთი თურანელი ვეზირი ჰყავს, სახელად შველახა. იგი იცნობს როსტომს და მის ძმებს. ვეზირი ურჩევს აფროსუანს ბეჟანი მოკვლის მაგიერ ორმომში ჩააგდოს და მარუჯანას დაავალოს ყოველ დღე ჩაუგდოს ბეჟანს პური, რომელიც თითონ უნდა იშოვნოს. აფროსუანმა ქალაქს „ნართს“ გაათხრევინა ორმო და იქ ჩააგდებინა ბეჟანი.

გავიდა ათი წელიწადი, რაც როსტომი ორმომში ზის და ელის ზურაბის გაცოცხლებას. დევ-მხეცები ამ დროს მოედევნენ ქექევაზის საკეისროს. შეწუხებულმა ქექევაზმა დიაკონს დაუბარა, ეგებ როგორმე როსტომი ორმოდგან ამოიყვანო. დიაკონი მივიდა. შედგა ორმოს ქვაზედ და დაუძახა ამოდრი შე ბებერო. თორემ დევ-მხეცებმა შეგვექამესო. იუკადრისა როსტომმა დიაკონის სიტყვები. ისე გაბრაზდა რომ მუხლებზედ მდებარე ზურაბი, რომელსაც სიცოცხლის ნიშნები ეტყობოდა, გადააგდო. ზურაბი ხელ-მეორედ მოკვდა. როსტომი ამოვიდა ორმოდგან. დიაკონს მოატანინა სამართებელი და ტყვიით დატვირთული ვირიცი მოაყვანინა. როსტომმა წვერი მოიპარსა და შემდეგ დიაკონს უთხრა ვირის ქვეშ დაწოლილიყო. დიაკონი დაწვა. როსტომმა აიღო თავისი ხმალი და სთქვა: თუ ვემართლებოდე ამ დიაკონს, ერთი მოქნევით ეს ტყვიით დატვირთული ვირიცი ვაუჭრია ჩემს ხმალს და დიაკონიც ხმალი მოიქნია და გას-

კრა ვირი, დიაკონი და 12 მხარი მიწა. „ეს შენ, რადგან ჩემი ზურაბი მეორედ მომაკვლევინეო“. შემდეგ როსტომი წავიდა ქექევახთან. ქექევახი ორი შვილით გამოეგება როსტომს. ამან ორთავეს თავები მიურახუნა და გაუჰყლიტა, რომ ქექევახს ეგრძნო, რა მწარეა შვილის მოკვლა. როსტომის გვარეულობას ჰქონდა „საწუთროს ჟამნი“ იმაში ქვეყნიერებას ხედავდნენ. ჩაიხედა როსტომმა, — დაინახა თავის ძმისწული ბეჟანი ორმოში ზის ნართის ქალაქის ახლოს. როსტომმა იზოვნა ექვსი ჯორი, 12 ჰაბუკი, რომელნიც ტომრებში ჩასვა და ისე აჰკიდა ჯორებს. მივიდა ნართის ქალაქს: აქ შეხვდა ბეჟანის ცოლს. რომელმაც გადასცა ქმარს, რომ ნახა ერთი კაცი, იმისი მსგავსი. ბეჟანმა სთხოვა იმ კაცისთვის რაიმე ნიშანი გამოერთმია. როსტომი როცა რწმუნდება, რომ ქალი ბეჟანის ცოლია, ატანს ბეჟანთან საცერეს (კერის ბეკედს), წერილს და ერთს ქათამს. ბეჟანი იცნობს ბიძას, რომელიც წერილში ჰპირდებოდა, რომ 12 ჰაბუკით ამაღამ მოვალ და გაგათავისუფლებო. ბეჟანის ცოლი, როსტომის ჩვენებით, ცეცხლს ანთებს ბეჟანის ორმოს ახლოს. ღამე მივიდნენ ორმოსთან. 12 ჰაბუკმა ვერ ასწია ქვა, რომელიც ორმოს ახურავს. მაშინ როსტომი მარტო ასწევს ქვას, გაისვრის აფროსუანის კომკისკენ, მოამტვრევს თავს, მერმე ხვდება კლდეს და ბრუნდება ნართის ქალაქისკენ და ანგრევს მას. ბეჟანი ორმოდან ამოჰყავთ და მიდიან სახლში. აფროსუანი ჯარით დაედევნება უკან. როსტომმა ბეჟანი და 12 ჰაბუკი გაისტუმრა. თითონ კი ამოაძრო ნაძვი, გაუსვა ხელი და ერთი შტო არ შეარჩინა. ეს ნაძვი ესროლა ცხენზედ მჯდომს აფროსუანს. ნაძვიმა უნაგირს ქვეშ გაიარა, დაიტანა აფროსუანის კალთები, ერთის ბოლოთი მიწას დაესვა და აფროსუანი ცხენიანად მიაკრა მიწას. ჯარი დაესია, რომ მიწიდან აეხსნა იგი. ამასობაში როსტომი და მასთან მყოფნი კარგს მანძილს გაივლიან. აფროსუანი ბრუნდება სახლში. როსტომი და ბეჟანი მიაწევენ ქექევახს კეისართან. ბეჟანი გულმოსულია, გურგენზედ და იმის მოკვლას განიზრახავს. როსტომი არ უწონებს ამ აზრს. როსტომი და ბეჟანი ნახავენ კეისარს, მოხუცებულ გივს და გურგენს, გამოეთხოვებიან და წავლენ ყარაიას საცხოვრებლად. როსტომი მოხუცდა, მთელი დღე კარავშია. დევი გაიგებს ამას და მოვა როსტომთან საჭიდაოდ, როსტომი ეჭიდება მას და მარცხდება. თუ ხვალაც წამაქციე, რაც გინდა, ის მიქენიო, ეუბნება როსტომი. საღამოს უამბობს თავის თავგადასავალს ბეჟანს და სთხოვს სახლში მოიციადოს და დევს შეეჭიდოს. მეორე დღეს როსტომის ტანისამოსით საჭიდაოდ დევთან ვადის ბეჟანი, დევი ამან დასცა. შენ როსტომი არ უნდა

იყო, ჰკითხავს ბეჟანს დევი. ბეჟანი მიუგებს: ჩვენ ისეთი გვარისა ვართ, რომ დღეს რომ მოხუცებული ვართ, ხვალ ვყმაწვილდებითო. დევმა დაიჯერა. როსტომ ამას შემდეგ აღარ ჰკატუკობს. ის განუშორებლივ სცხოვრობს ბეჟანთან. როსტომის სიკვდილის ამბავს სვანები არ მოგვითხრობენ.

ამ გვარივე ვრცელი გარდმოცემა დარჩენილია ფშავებშიაც. აქაც როსტომს ეყობება შვილი ზურაბი. როცა მის დედას დაშორდება, ეტყვის ქალს ნიშანი დააკეროს, რომ იმით იცნოს შვილი. ამხანაგების წამოყვადრების გამო ზურაბი მამის საძებნელად მიდის. ერთი მოხუცის დაკინვა დაამაღვინებს ზურაბს დედისაგან მიცემულს ნიშანს და მამას შეხვდება საჭიდაოდ. მეორედ დამარცხებული როსტომი ჩასცემს დანას ზურაბს, რომელიც სიკვდილის ჟამს უჩვენებს „ლიშანს“: **გამიხსენ ჩაფურასტები, იღლია ნახე იქ არის!** და ამით გამოუცხადებს მამას, რომ მან საკუთარი შვილი მოჰკლა.

სულაძე კრუღია, ზურაბო,
 მუცელი დედაშენისა,
 რად არ შეგაბა ეელზედა
 მუხარადისა ჩემისა?!

აქაც გაგზავნის როსტომ მქედელს ქევხას (მაქანაძეს) უკვდავების წყლის მოსატანად, მაგრამ მიუახლოვდა. თუ არა თავის მტერს როსტომს, ამან განგებ დააქცია „წყალი“, რაისაგამოც როსტომმა რჩი შვილი გაუქვეყნა და თითონ ზღვაში ჩავარდა, მაგრამ კი ვერ დაიხრჩო. მოტყუებით როსტომი ზღვიდან გამოიყვანეს. ფშავეურს გადმოცემას ჩართული აქვს შავი და წითელი არაბის მტრობა და ამ შუღლში როსტომის მონაწილეობის მიღება. ეს არაკი დამატებია როსტომის ამბავს სხვა მოთხრობიდან. როსტომის მიერ სახლის ქუქურუტანიდგან ზურაბის გაშინჯვა მოგვეგონებს სპარსული ეპოსის სიტყვებს, როგორც მივიდა როსტომი ციხეში, სადაც ზურაბია ჩამომხტარი. საერთოდ როსტომის შესახებ ნაწყვეტი ამბავი დაახლოვებით მოგვეგონებს იმ მოთხრობას, რომელიც სპარსულად შეიმუშავა გამოჩენილმა პოეტმა ფირდუსმა. როსტომი უცხოელი გმირია, მაგრამ მის შესახებ უძველესის დროიდან გავრცელდნენ ლექსები საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეში. ფშავეთში ამბობენ მაზედ:

როსტომ აქვა: დღეიძე კრუღია
 დაბადებისა ჩემისა,
 სიყრმე საბერედ გაქციე,
 დღე ვერა ვხახე ფხანისა;

ვკრ. გავიხარე კიხერი,
უღელე მეღვა რკინისა.

ან კიდევ აი ნიშანი მის გაქართველებსა:

როსტომ თქვა: ერთი ქართული
ჩინეთს ქვაზედა სწვრია:
ვისიტ მე ვიუავ ერთგული,
ის უფრო ჩემი მტერია!

რამდენად საგულისხმოა მისი ბედი და თავგადასავალი ამას, მოწმობენ შემდეგი სიტყვები:

როსტომ თქვა: ვშირა მეც ვიქავა,
ჭირთი მეც შევესრე,
საფელში ამაყობასა
ისევ დათმობა ვაჩჩი.

იმერეთში როსტომს როსტომელა დაერქვა და მის შვილს აბრაშელა *). შინაარსით როსტომელას ამბავი უახლოვდება ფშავურს გარდმოცემას. იმერელს „როსტომელაში“ მოთხრობილია ბრძოლა ორი გმირისა დედაკაცის შესაპრობად. ეს ამბავი ფირდუსს არ აქვს მოხსენებული და იგი ამიტომ დასამტკიცებელი საბუთია იმისი, რომ როსტომის გმირობაზედ ლექსები გავრცელდა საქართველოში უძველესის დროიდან. შოთა რუსთაველმა იცის როსტომის სახელი. ავთანდილზედ ამბობს დიდი პოეტი:

ისრითა მოჭკდის სადარსა
როსტომის შკლაგ-უგრძქსითა.

როსტომი ახსოვთ მოხვევებსაც, ამაზედ იგინი ამბობენ:

როსტომ თქვა: ერთი არა სჯობს
ამ ჩემსა მაგანებსა,
ერთხელ სჯობია სიკვდილი
სულ მუდამ დადარებასა.
როსტომ თქვა: მიწა გრილია,
სიტყვას მით უნდა გრილობა;
ვაჟავს რომ გაუჭირდება,
მაშინის უნდა ცდილობა.

თუშებსაც დარჩენიათ ის ეპიზოდი, რომელიც შეეხება როსტომის მიერ ზურაბის მოკვლას. როსტომის სახელი გვეხვამის მესხეთში შეკრებილს ლექსებშიაც.

*) არაკები და ზღაპრები, შეკრებილი კ. ოცხანელის მიერ. ახალსენაკი 1895.

თუმცა როსტომის და ზურაბის შესახებ თქმულება უცხო ქვეყნიდან არის შემოსული, მაინც იგინი შეუთვისებია ჩვენს ერს და ნაციონალურს ჭაბუკებად გადაუქცევია. ქექევაზი, სვანურს ვარიანტში მოხსენებულო კეისარი, სპარსეთის პოეტის ფირდუსის მიერ აწერილი ქეიქავუზია, თუმცა წვრიმალი განსხვავება ამათ შორის იმის საბუთია, რომ ფირდუსს და სვანურს ამბავს როსტომზედ სხვა-და-სხვა რედაქციით უსარგებლნიათ. როსტომი, ირანის ფალავანი, გახდა თურანელებისა იმიტომ უთუოთ, რომ საქართველოს მტრებისათვის (სპარსელთათვის) წაერთმიათ ეს გმირი. სვანურს ამბავში როსტომის ბრძოლა შვილთან და ბეჟანის გათავისუფლება ხდება ქექევაზის დროს, სპარსული ვადმოცემით კი ქეიხოსროს მეფობაში. აფროსუანის ქალი მარუჯანა ეთანხმება სპარსელს მენიყეს. ბეჟანის გმირობა ტახებზედ აღწერილი აქვს ფირდუსსაც. მოხსენებულნი არიან აგრეთვე გივი და გურგენიც. როსტომის ლექსები ერთი იმ თვალსაჩინო საგანთაგანია, რომელიც მოწმობს სპარსეთის გავლენას საქართველოზედ და აღმოსავლეთის „რუსტემიადის“ ზეპირ-თქმულებათა გავრცელებას.

3. აბესალომ და ეთერი.

გმირულთ ლექსთა ჯგუფს ეკუთნის აბესალომ და ეთერის ამბავი. „ეთერიანი“ ახსოვთ შემდეგ ადგილებს: ქართლს, კახეთს, იმერეთს, სამცხეს, ხევსურეთს და ქ. მოზდოკს. იოსებ ელიოზიშვილმა თავისებურად გადააკეთა „ეთერიანი“ და დაბეჭდა „მნათობში“ (1869 წ.). პეტრე უმიკაშვილმა შეცვლილად დაბეჭდა ხალხური „ეთერიანი“ 1875 წ. (ნახე გამოცემა 1902 წ., ოზურგეთი). ხელშეუხებლად ფშავში ჩაწერილი „ეთერიანი“ გამოაქვეყნა დ. ხიზანაშვილმა (ივერია 1888, № 274). ფშავური ნიმუშით ვისარგებლეთ „ეთერიანის“ შინაარსის ვადმოცემაში.

იყო ერთი ხელმწიფის შვილი, სახელად ელურსამელი. ამას ჰყავდა ერთი ყმა შერელომა, ეშმაკებთან გაფიცული. ელურსამელს უნდოდა შეერთო ცოლად გლეხის ქალი. ესმა, რომ ერთი ღამეში ქალი, ეთერი, მეწისქვილეს მესაფქვედ უდგია: ელურსამელმა ამაზედ უთხრა დედას:

ბაღდადს რომ უფლის კანა დგას,
ბრანჯაოს ადგა ჩათელი,
ქარის წისქვილებ უბრუნავს,
შესაფქვეთა ჰყავს ეთერი,

ის მოქეწანა, დედა,
ის არის ჩემი სიყვარი.

ბზედ — დედამ შვილი ეთერთან გაგზავნა. ქალმა ელურსამელს მის სიტყვე-

უპასუხა:
გადამყოფე, ეთერო,
კვ შენი კაბის სასული—

დამეხსენს, ელურსამელო,
არა ვარ შენი სიყვარი;
შენ დიდი ხარ, დიდებული,
დედა-მამითაც ქებული,
მე გლანა ვარ, გლეხის ქალი,
გლეხურად თავდადებული.
შენ რა შენ ჭეჩხა, წასვიდე,
გამწირა წელის წადებული?!

გაიბმის დიალოგი ეთერსა და ელურსამელს შორის. ეს ლექსები
საუკეთესო ნაწყვეტია ერის დრამატიული ნაწარმოებისა. ამგვარი დია-
ლოგები გახდებოდნენ ნაციონალური დრამის თესლად.
ელურსამელი მიუგებს ეთერს:

ეთერ, შენს მოღალატეს
სკიტი დმერთიც გაუწერება,
მტრისად მოქმედი ხმალი
გაღმამც გაკრეფება,
იაღბურის მინდორზედა
ქანიშხალიმც აუტეფება,
ძლიან მოწვეერებულსა
წყაროს წყალიმც დაუშრება.
ეთერი დარწმუნდება ვაჟის სიყვარულში
ამ ზურმა და ამ მარლმა,
ამ ღვინომა ვასისამა,
სახსისმა და საკეთეფმა,
გაწკეფმა სარისამა,
შენ მეტი ბიჭი არ მინდა...
ფიცმა რა ქნას ქაღისამა.

ეთერი გაჰყვა ელურსამელს. ამის უმას შერელომას შემშორდა ლამა-
ზი ქალი და დაიბარა ეშმაკები. ჩემმა ბატონმა ეთერი მოიყვანა, მაგას
ააშორეთ და მე დამრჩესო, უთხრა შერელომამ ეშმაკებს. ამათ აიღეს

ერთი მუქა ფეტვი, შეულოცეს და გადასცეს შერელომას: ეს ბიყარე ეთერს, მკბენარი დაეხვევა და დაიწუნებსო. მართლაც ასე მოხდა. რომ ველარაფრით უშველეს ეთერს, მაშინ სთქვა ელურსამელმა:

ქალი ვის გინდათ ეთერი,
მე სუდს ავიღებ, წაჯაღო.

შერელომა უპასუხებს:

მე მინდა შერელომასა,
შენი ერთგული ვმა ვარო.

შერელომამ წაიყვანა ეთერი. ერთხელ ნადირობის დროს ელურსამელი მოიგონებს ეთერსა და ჰკითხავს შერელომას:

შერელომა, შენსა შტესა,
შენი ცოლი რა ფერია?

შერელომა უპასუხებს:

რას იკითხავ, ცათა სწორად?

ცოლის ქება აუგია!

ხო შენც იცი, ბრძლის ცისე

რაცარ ცამდის მადალია;

შიგა ზის ქალი ეთერი,

ეელი მთელერქია,

ცხვირი სტვირი, კბილი მისვი,

ბაკე ხახვის იურცელია.

კარზედ უდგან ცხრანი მასდნი,

ფეხ-ასხმუდნი აფთარნი,

თავით უზის მამამთილა,

გვედ-ვემანის მელაზავია;

ფეხით უზის დედამთილი,

აბრაშემის საცურაა,

გვერდით უზის თავის მუელი,

ცით ჩამოსუდ მასველაფია,

ეკელ-ეერი მისიით სავსე აქვს,

შიგ ურეგნია გიშერი,

არ შესცდე და არ წახვიდე,

თორემ ვეღარ გიშეგელი.

დალონებული დაბრუნდა ელურსამელი სახლში. სურვილისაგან შეწუხებული შეიქნა. წამალი დედ-მამამ ვერა მოუძებნა-რა. ავადმყოფობის მიზეზს თითონ კი მაღავედა. ერთმა მკითხავმა დედას ასწავლა ხორცის

ქალა გამოუცხე და რო მიუტანო, მაშინვე კარებს უკან დაიმალო და
 ყური დაუგდო მართლაც. როცა ელურსამელმა ქადას შემოსკრა,
 სთქვა:

რა ღამისი ხარ ქადა,
 წვენი გიღვა წურვილივითა,
 შავხვრიტა, კულხედ მეწები
 ეთერის სურვილივითა.

დელა უბასუხებს:

შვილა, ვისი გკლავს სურვილი,
 ძიღს არ გაძინებს მძინარსა,
 წავალ და იმას გიზღვნი
 წუალს ჩაყუდგები მდინარსა.

ელურსამელი ამაზედ ეტყვის:

ადგე, უშტარო დელა,
 ეთერსა კარად უარე,
 ჯერ კი ატირდი ბრალდა,
 შერმე თავ შეაზუარე.

ტირილით მივიდა ბებერი ეთერთან და ეუბნება:

გამამევე, ქალა ეთერო,
 მზეს იმ შენის ძმისასა,
 კარხედ აგიგებ ჩარდასსა
 სულ მარდილის ქვისასა,
 გაგივლე ეჭ-აბრაშუმსა,
 საჩრდილობელსა მზისასა,
 გაგიფენ ხაღიჩუებსა
 სულ ფერად-ფერადისებსა,
 ზედ შენ გაგავლე, ეთერო,
 ფეხი არ დაჭკრა ქვიშასა.

ეთერმა ვერ გაბედა წასვლა. ახლა მოვა ელურსამელის დაი და შე-
 სტირის:

ეთერ, არ გკებრადები?
 რაღას გეუბნები დობასა.
 ერთი ძმა შევანდა, მიკვდებთა,
 შენის სურვილის ნდობასა,
 ევლში გავიგდე დანასა,
 შენ შემოგაერი ცოდვასა.

ეთერი წყრომით შენიშნავს:

რას ამბობ, შექერ-გარსკვლავო,
რას ფილანთობა ეხითა?
განა შენ თითონ არ იცი,
რადღა გინდარის ჩემი საქმა?
ღვთისსგან დადგმულ კვბრგვინი.
გადიგდო თავის სელოთა.

ეთერი მაინც არ წავიდა, თუმცა გულით უნდოდა სატრფოს ნახვა.
შერელომა აშინებს. ამ დროს მოხდა ლაშქრობა ინდოეთისკენ. შერე-
ლომა ასის-თავი იყო და იქ წასვლა უნდოდა. ეთერს ეუბნება:

შემხვიე, ქალო ეთერ,
მუძე მკერდსა ბრალისსა,
ხვალე ლაშქართ უნდა გაგვეკ
დიდის ინდუეთისსა,
გადადიან გალავანსა
ბრლობეთა ფიხისათა,
გადადიან, გადაჭერინ
სამტკვრეებსა ლოდისებსა;
ფინტ იქ წავა, უკლარც შოფა,
ყაი დედას ბაჭისსა!
ჩაგვინტენ უმწვილეებსა,
უჩვევლებსა ამისებსა.

ეთერი მიუგებს:

საში წელო, შერელომ,
არ ვიცი თავის დადება,
მოხვალ და მშინ შეგინებე,
შინდა აე-გარვის გაგება.

შერელომა*) გააწყვეტინებს სიტყვას:

შენი ბრალა, ეთერო,
შინს ქანით გრილში ბერება,
შენ ამიკრძალე ის წესი,
რაც ცოდ-ქმართ შეიფერება.

ეთერი შენიშნავს:

მახატევე, შერელომ,
ქერ სხვას მივერ დადი აღოქმა.

*) შერელომა შესდგება ორი სიტყვისაგან: შერე+ლომი. პირველი სიტყვა
სპარსული ფესვისაა?

გვიღალატე წამლებითა,
ღმერთმა გთხოვას ჩემი წართმა,
წუთისოფელა დამიშწარე,
საბნელადი ვზივარ რათა.

წავილა შერელომა ომში. ეთერი წავილა ელურსამელოთან, ბანხედ
შედგა და გამოითხოვა იგი გარეთ:

იგი შეწუხებული ამბობს:

ვინ თქვა, თუ ეთერ მოვიდა,
მზე კართა დილა შავალი,
ეთერსა აქ მოსვლისადა
ცხენი უბოძეთ საღარი,*
თან კვიცი გამოუყვანეთ,
ძეს-ხადები შავალი.

ქალი ეტყვის:

ეთერსა ცხენი არ უნდა,
დანა მიეცით ჯავარი,
შენ ადექ, კარზედ გამოდი,
რო ხარ სულ-ამომავალი.

ბატონიშვილი ელურსამელი მიუგებს:

თუ მოხვალ, შინაც შემოდი,
მოგლე გაქვს შემოსავალი;
შე კარზედ ვეღარ გამოვალ,
სულთი წავიდა მთავარი.
გიღალატე, ქალო ეთერ,
ჩირ ჩემ თავს მიგუც მრავალი,
რო შევავლა შენი სურვილი,
ვინ იყო ჩემი წამალი.

ეთერო, დანა დაიერ,
ჩემთან შენც დასთმე თავია,
ცოცხალსა შერელომასა
შე აქ გერჩივნო მკვდარიც,
ცალ-ცალგემრ დაგვადირებენ,
ერთამცა დაგვმარხვიანო,
ფოთოლთამც მოგვადირებენ,
მიწათამც მოგვკურნიანო.
საფლაგზედ ჩვენზედ იანი

*) ს ა ლ ა რ ი — შუბლზე თეთრ-ნიშნინი.

ფოთლსამც გადაშლიანო,
 შერქლამის სავლადგუგდ
 ეკალნიმც იქნებინო,
 ხარნიმც ამოვა, ეკალი,
 ვირებიც მსძოდვდიანო.
 ჩვენ თავით ციფი წყარუა,
 შიგ ვერცხლის თასნი დგიახო,
 შამავალ-გამავალ მკსავრნი
 შენდამხს გუგტეოდინო.

დაუთავებია-რა ეს ლექსი, ბატონიშვილს სული დაუღვეია: ეთერს გულზედ დანა დაუცია. ერთად დაუმარხნიათ. ორს ეშმაკს ეს-ლა უთქვამს:

რა მშვენიერები სვენიან,
 ისეკამც ადგებიანო.
 ადგომა წესიმც ნუ აწის,
 სუფითაც ცხონდებიანო.

ამათ საფლავზედ, სხვა გადმონაცემით, ამოვა ვარდი და ია და გა-
 მოჩუხჩუხებს წყარო, რომელშიაც დაკურავს ოქროს თასი. გამვლელ-გა-
 მომვლელნი იკლავენ აქ წყურვილს და ლოცვენ მათ სახელს. მურმანის
 ბედი სულ სხვა იყო. მობრუნდა-რა უკან ინდოეთიდგან, ცოცხლად და-
 იმარხა თავი. იმის საფლავზედ გაჩნდა ეკალი და გამოძვრნენ ძაღლის
 ლექვები. როცა ია და ვარდი ელურსამელის საფლავზედ (ანუ აბესა-
 ლომისა, სხვა გადმონაცემით) დაიხრებიან ერთმანეთისკენ მოსახვევად,
 მურმანის ეკალი გაჩნდება მათ შუა და გაჭყოტს. სიკვდილის შემდეგაც
 სტანჯავს აბესალომს და ეთერს. ასეთია ნაზი და ტრაგიკული „ეთერი-
 ფნის“ შინაარსი, რომლის გადაქმნაც ნიჭიერად მოახერხა ვაჟა-ფშაველამ.

✓ 4. ზეზუა, არსენა, ზეიადა.

ახალის დროის საგმირო ლექსები მოგვითხრობენ თორღვა თაღის-
 ძებედ, გიგას, ზეზვას და სხვათა ბრძოლაზედ ქისტებთან, ლექებთან,
 ჩაჩნებთან. ზეზვას სახელი გვხვდება იმ ლექსებში, რომელშიც აღწერი-
 ლია ბახტრიონის ციხის აღება. ბახტრიონის ციხის აღწერა ბატონიშვილს
 ვახუშტისაც მოჰყავს. ციხე მაგარი და მიუვალა იყო. იგი დაიჭირეს
 თათრებმა და შეურაცყოფა მიაყენეს ორს პირობითელ თუშს. ამათ შეჰ-
 ყარეს ფშავ-ხევსურ-თუშნი და გასწიეს ბახტრიონისკენ. მტრის მოსატ-
 ყუებლად ცხენები უკუღმა დაჭედეს და ისე მიეპარნენ ციხეს. ზეზვა პირ-
 ველი ავიდა ციხის კედელზედ, გაუღო მოსულს ჯარს კბრი და ამოსწყვი-

ტეს თათრები. ქართლში და კახეთში მესტირეები ახლაც მღერიან ლექსებს არსენას ბიჭობაზედ. იგი იყო ყმა ბარათაშვილებისა. ამათ მოსტაცებს არსენა გოგოს, რომელიც ბატონმა ნებით არ დაანება შესართავად. არსენა ოძელაშვილი გავარდება ყაჩაღად და ხდება ხალხის მსახურად. იცავს გლეხს მყვლტფელთაგან, შემწეობას აძლევს ღარიბს და საწყალს. ნათლია ფარსადანა ბოდბისხვეელი ჩაუგდება შეზარხოშებულს არსენას მთავრობას ხელში. არსენა გამოიპარება სატუსალოდან და ერთი ცბიერი ქართლისაგან მოიკვლის. „მარმარილოს ქვა დასწერეს, დასწერეს და დაადევსა. აქაც კაი კაცი იყო, იქნათელი. დაადგესა“ ასეთათავეებს ხალხი არსენას ქებას. სოლალაზე დარჩენილა ლექსები მესხეთში. გათქმულია იგი თავის ვაჟკაცობით. სტამბოლში წავა და აქ ვეზირის სურვილით დაეკიდება არაბს და მოჰკლავს მას. ხონთქარი აჯილდოვებს მას და ჰპირდება ახალციხის ფაშობას. სოლალა უარს ამბობს ამ დიდებაზედ. ამ ლექსში მოსჩანს ისტორიული კვალი მესხეთის და ოსმალეთის კავშირისა, რომელიც აქ გამტკიცდა მე-XVII საუკუნიდგან.

იმერეთში გრძელი ლექსია აქამდის გავრცელებული მებატონე არეშიძეთა ამოწყვეტაზედ:

ზარეულ სუქშიანი ვუთხვიღვართ,
ჩვენ თრას ბატონისა,
ერთა ძმათ არეშიძეთა,
სუ სწყალობს ზირი დვთისა.
არ დაზოგაკენ ქვრივ-ობოლო,
ცოდეებს ართმევენ უმებსა.

ზვიადა ლობჯანიძე მოთავედ ხდება აჯანყებისა. ზვიადა აგონებს, რომ სირცხვილია: „ჭკვარს იწერთ, ცოდეები მოგვაფთ, უწინ ბატონთან მიგვაფთ“. კაცი უნდა კაცი იყოს, ფეხქვეშ არ ეგებოდეს ყველასაო. დროა პასუხი გავცეთ და ამოვუწმინდოთ თესლიო. დაქრთამეს მოურავი გავნია, რომელმაც წამოიყვანა ბატონები ჯიხვებზედ სანადიროდ, და თითონ ჩაუსაფრდნენ ღამით ქალაში. მოურავს ბატონები დასთანხმდებიან, თუმცა ცუდი სიზმრები უნახავთ. ზმანებიათ ისარი მოშხამული, რომელსაც სიცოცხლე გაუმწარებია. გავნია ახსნის ამ სიზმარს და ეტყვის, რომ ეგ იმის ნიშანია, რომ „ბლომად დახოცავთ ჯიხვებსა“. როცა ბატონები ბოგირზედ შემოდგნენ, დაეცნენ ლებელები ზვიადას მეთაურობით. და ამოსწყვიტეს არეშიძეები. ზვიადას „არ დაელევა შენდობა“ ამისთვის. ღვინო დალიეს ბევრი და „გულითაც ადღეგრძელესა“.

ისტორიული ლექსები.

(თამარი, ერეკლე, დავით აღმაშენებელი).

ისტორიული ხანა საერო პოეზიაში იმ დროიდგან იწყება როცა ხალხის მეხსიერება უკეთესად იცავს წასულთ დროთა მოქმედ პირებს, მათ მოღვაწეობას და დამახასიათებელ თვისებებს. საქართველოში უკვდავნი არიან მეფეები თამარ, ირაკლი, ვახტანგ, რომელთა სახელებსაც გაიგონებთ სხვა-და-სხვა მხარეს, ხშირად დაწვრილებითი აღწერით. თამარს მთელი საქართველო თაყვანს სცემს დამისს სახელს მოწიწებით იხსენიებს. ერს ახსოვს მისი ღვთიური სილამაზე და ქველი მოქმედება:

საქართველს დედოფალა,
დედა ქართლისა თამარი,
სიმშვენიერით შასილი,
ამაღვალდი მზის დარი,
დავით სასლანის მკუდლე,
რომელს უმშვენა მან მხარი.
დიდუბეში იქარწინა,
სადაც რამ საუდარი არი,
ხადიმობა გაუმართა,
მოიწვია თავის ჯარი;
ასი სუფი ცხვარი დაქვლა
და ორასი ნიშა ხარი,
აურჯი სუფრა გაუმალა,
იქნებოდა ასი მხარი,
ქვრივ-თბლებსა უწყალონა
ოქრო-ვერცხლი დიდი ძალი.

თამარის გამარჯვებით ომიანობაზედ და მტერთან ბრძოლაზედ გაისმინს ლექსი ეხლაც:

თამარ მეფე და სიხაქარი
მალაღმა დმერთმა წაჰკიდა;
ზღვაში ჩაუშვა სომადლი,
ზედ აღმასები დაკიდა.
შიგ ჩასვა ქართველთა დაშქარი,
მრავალს წყალბას დაჰშირდა.

ეპიტაფია თამარ მეფისა მოწმობს იმის სახელგანთქმულს მოღვაწეობას

უბისს ავგუ საუდარი,
უწყლოსა წყალი ვადინე,
ისმანს დავსდეგ ბეკარს,
სტამბოლს სარჯა ავადე,
თეთრს ზღვასი რეინა ჩავადე,
ხმელეთი ჩემკენ მოვიგდე,
ამდენის საქმის მოქმედმან
ცხრა ადლი ტილა წავიდე.

სხვა ვარიანტებში მოხსენებულია თამარის გამარჯვება შამხორს, მისი გადაცვლა ვარდციხეს, მანგლისის აშენება და სხვა. ეს ფაქტები მთლად მართლდებიან ისტორიული წყაროებით და მაშასადამე საერო ისტორიული ლექსი იცავს უტყუარს ცნობას, მხოლოდ ხალხის წარმოდგენით შეცვლილს და დაფერადებულს.

მეფე ირაკლის მოქმედება უკვდავია ხალხის მეხსიერებაში. ერის წარმოდგენით იგი არც კი მომკვდარა. მან მიიძინა და აღსდგება, როცა საქართველოს გაუჭირდება.

„შევე ერეკლე ზეცას არს,
დმერთათს არს წილსაყარია“.

თუშ-ფშავ-ხევსურეთში ჩაწერილია გლოვა ღვთივ განსვენებულის მეფისა.

აღსდეგ, გშირთ-გშირთ, სუ ცხინაეს,
მტერთა ასძიას სძინა,
გნძლად ძილსა ზეკუელ რადის ჩარ,
მიგვიჩუ უსჯნი უმანია,
არ ცხინას მტერმან ძაბუნად,
ვსდეგნათ, ვაგვეცნეთ თმანია,
ვართ სრძლად მათა და მოსრყდნი
წოცთაგან თინნი ძმანია.
გაშდეგ დრამა მძდეკელი,
წვერ-მანკი მტერთა ზარია,
მოემეთა ხსინთ ირთადნი,
მუნ მოსქდეს მთა და იარია,
ქუხდეს მანკი მანსინა,
ვითა შევით მუნის ვვარია,
განსვენტათ მტერნი ზეკუელად.

ვსვათ სსსმელი მწარია.
 განიფრთხე ძილი, აღსდები,
 შთაიგვ წვრილ-თვალა რკინისა;
 აღილე ხელთა მაჟარი,
 მტერთა გამბნევი ტვინისა.
 წინ მივალთ მეჭვრენი,
 ვითა მეგონნი ღსინისა,
 შევსვამთ სისხლსაცა მტერთასა
 უტკბეს კასეთის ღვინისა.

მეომარნი მზად არიან აისხან ფარ-ხმალი, შესხდენ ცხენებზედ და სიმღერით გაჰყენენ საყვარელს მეფეს მტრის „ღიაცებრ“ გასაფანტავად.

შევე ერეკლე სტოცსლობდეს
 აწცა და უკუნისამდე,
 მტერთა თაჟ-მტეხი მეხისა,
 მთუმეთა მტველი აქამდე.
 აწ სძინავს ბრძალთ მასწვრადსა
 და განიდვიძებს დილამდე,
 თუ სადმე წარვადს, წარგვიფანს,
 არდა გაკვიშვებს შინამდე.

გათენდა დილა. ბატონი სდუმს და არ იწვევს ბუკთა. ტკრციალით ჯარის განსხმას ბანაკით.

„მხეცა აღმოხდა ქვეყანად,
 მაგრამ ჩვენთვის კი ბხელია...
 დაფლეწნეთ, ძმანო, ფარსმადი,
 რადღა გვეყრების სელია.“

ჯარი ეძლევა განუსაზღვრელს მწუხარებას: „ვიგლიჯნეთ თმა და ულვაშნი, თავშიგან ვიცეთ ლოდები, შევბღავლოთ ცრემლთა ფრქვევითა, პირთა ხოკითა სახლთა მივუთხრათ გლოვანი“. ერეკლეობას ვინ გაუწევს საქართველოსა, ძენი და ძის ძენი ვერ შეედარებიათ მას:

დაშთენ მას ძენი, ძის ძენი,
 მათსა ვიტყვადეთ ქებასა,
 გმირნი მამცად აღზრდილნი,
 ჭეოფენ კეთილსა ძმობასა,
 მტერთა მისცემენ ჰასუსსა,
 მთუმეთა თანახმობასა,
 აწ-და გამფსცნათ, მოძმენო,
 ვინმცა იქმს ერეკლეობასა.

პატარა კახად წოდებული ირაკლი მხნე და მამაცი მეომარი იყო. ფშავში იმაზედ ამბობენ:

ერეკლე ბატონიშვილი
განა უბრალო ვასია?
საგურამოში ლეკისა
ჯარ მარტომ შუა ვასია.

თუშეთში ირაკლის სიკვდილის გამო დარჩენილა ლექსი, სადაც გამოთქმულია მწარე მწუხარება: „ქართველებს ვერ გაგიგიათ, რკინის შეგეხსნათ კარიო, მეფე ერეკლე აღარ გყავთ ბაგრატიონთა გვარიო, აღარ გაქვსთ ბაირალები, აღარ სჭექს ზარბაზანიო. მას შემდეგ მეფე აღარ გყავს მცველადო“. ირაკლის ოსმალებთან შებრძოლებაზედ მესხეთში ბევრგან ჩაფწერეთ ლექსები, სადაც მისი გამარჯვება ასპინძის ომში ქებადიდებით არის აღწერილი.

მეფე დავით აღმაშენებლის შესახებ აი რა ლექსი ჩააწერინა ნიკოლოზ ტარიელის ძემ დადიანმა. *)

გიაშობ სიფრიადეს
დავითის აღმაშენთასა,
მტკიცეს მკლავსა განმცეს,
წყობასა სპარსუნთასა,
მადლით განცდასა ქვენათა,
ლაღვათა აღნაგუნთასა,
გითხრობ წმიდათა ადგილთა
ნიჭთა მათ მსახსუნთასა,
სიღთა, გზათა და ზღუდეთა,
სახაკათა, კვლავ საყუნთასა,
მოწყდელ სწყალობდის მოძღვართა,
ათონით მონაფუნთასა,
ათონსა სწვრთნიდის ჭაბუკთა,
იუღთთს მონასმუნთასა.

ეს სურათი მეფისა ეთანხმება ისტორიულს ცნობებს მის მოღვაწეობაზედ. თამარი ფშავ-ხევსურეთში გაღმერთებულია; იქ მას „პირიმზეს“ ეძახიან. ვახტანგი ახსოვთ იმერეთში. მრავალს ადგილს უჩვენებენ, სადაც ვახტანგს ვითომ პური უჭამია (სვირში, ზეკარში), ან სადაც ხომალდებდაუბამს რკინის პალოებით („ვახტანგის ნავთსადგური“). **)

*) მოგზაური, 1902.

***) სახალხო პოეზია მელიტონ კელენჯერიძისა, ქუთაისში, 1896, გვ. 2

სალირიკო ლექსები.

ქართული საერო პოეზია მეტად მდიდარია სალირიკო პოეზიით. აქ გამოიხატება ერის გრძნობა, მისწრაფება, იდეალი. მას აზის თავისებური პექედი სიმარტივისა, კილოსი, სულის მოძრაობისა. ამ პოეზიას შეზავებული აქვს მუსიკაც, საგალობელი მელოდიაც. სალირიკო ლექსები ატკობს და აკმაყოფილებს მთელს მის სულიერს მოთხოვნილებას. მას დამღერიან საკრავზედ, ხშირად იმავე სიტყვებით გამაღებულნი ცეკვავენ რითმიული მიმოხვრით. რადგანაც ლექსს აქვს ამასთანავე რითმაც, ამისგამო იგი ატკობს სმენას ჰარმონიით, მუსიკალური წყობილებით. რითმა მაინც უსაჭიროებს თვისებას არ შეადგენს. ქართულს პატარა, ოთხ-ტაეპოვან ლექსშიაც, სადაც ერის შეხედულება ბუნებასა და კაცზედ შეთანხმებულად არის გამოთქმული, დაცულია ესრედ წოდებული „პარალელიზმი“.

უგელა ფრინველი ხეზე სის,
 მწეერი მიწასე კოკდება,—
 ქალი რად გინდა უცხო მხრას,
 დასნეულდება მოკვდება.

სტროფა განიყოფება შინაგანი აზრით ორ თანასწორ ნაწილად. პარალელიზმი სამწევრიანი და მრავალწევრიანიც შეიძლება.

თოფლი სთოფს ბორთლანშია,
 მზეგ, რად არ ამოშექდება?
 შავო, რას დამეკე, უფრანო,
 განა შენთვის ვსუქდება?
 შინვე მიუგვალ დედასა,
 თუ დმერთსაც არ მოგსუფდება.

სალირიკო ლექსს ჰქმნის როგორც კაცი, ისე ქალი. ფშაფურს ლექსებში გვხვდება სახელები სახალხო პოეტებისა: „სახელად მქვიან თამარი, ეგრე თიკუნად ლელია“; ან მამაკაცი—მგოსანი თავის ვინაობას აცხადებს: „ამა ქართულისა მთქმელი ერთი ხეესური ვარია“.

სალირიკო პოეზიაში უმთავრესი ადგილი უჭირავს სიყვარულის ქება-დიდებას. ერს კარგად ესმის ეს დაუშრეტელი წყარო მგოსნობისა და ხელოვნობისა. ხალხის წარმოდგენით სიყვარული ფაქიზი გრძნობაა. ვისაც იგი გულში დაესახვის, მას უნდა ჰქონდეს სული ყოველსავე მწიკვლს განშორებული, ზენით დაჯილდოვებული ანგელოზებრივი ენა და წმინდა აზროვნობა. ეს გრძნობა საიდუმლოებაა ორთაშუა.

სიყვარულს მალვა უნდა,
 როგორც ცხენს ნაზარავს,
 თუ გამჩნდა, გლავა უნდა,
 როგორც გულის სიყვარულს.

სიყვარულის ძალა უძლეველია, იგი ლომია, სრული მფლობელი
 კაცის გულისა.

...ღმერთ ვეფხვი და ლომია,
 ვისაც შებმია, სულ ეგვლა
 ვით კატა დაუმხია;
 იმისი შებმული მტკერი,
 ჯერ აწვის გაუგონია.

ღირსეული საგანი სიყვარულისა, „შაქარზედ უტკბილესი“, არის
 ქალი, როგორც ხატება მშვენიერებისა გარეგანისა და შინაგანისა. ქალის
 იდეალი ხალხს ვრცლად აქვს შემუშავებული. გარეგანის მხრით: ქალაღდი
 კალამ-მოუსობელი, თვალი მაყვალი, წამწამი ვარდის წალამი, ლოყები
 — ალის პრიალი ან წითელი ყაყაჩო; სახე მოხდენილი, ჯავარ-სრული,
 ტანად ლერწამი, სარო, ძუძუ-მკერდი თეთრი ბროლივით, გაცინება დი-
 ლის გაშლილის ვარდისა, კბილი ხშირი მარგალიტი, თმა ხშირი ნახუ-
 ჭუჭვივი, წელ-წვრილი; ვარდი ლამაზი. იგი უნდა იყოს: ნარდივით სათა-
 მაშო, წალკოტ პირმეტყველი, მზე ამოსული, შავ-თვალ-წარბ-გიშერ-
 თმიანი, უკვდავების წყარო, გულის წამალი, მარგალიტის კუნწულაზედ
 ამოსული იაგუნდი, ნათელი ელვარე მზიანი და მაშინ იქნება ციური
 ანგელოზი. საერო მგოსანი ამკობს მას პოეტური შედარებით:

შენ ჩემო დიდო იმედო,
 კომკო ნაკებო კირითა!
 კახეთს მოჭრილო ისარო,
 ქადაქს ნადებო ინიითა!
 წითელო მოვის ჰერანგო,
 შვიდგან შეკრულო დილითა,
 ცაუ წმინდაუ, ვარსკვლავიანო,
 მზეუ დაიუენილო დილითა,
 უკვდავებისა წყარო,
 ნადებო აქრის მილითა,
 შენთანამც ყოფნით გამაძლო,
 შენთანამც წოლა-ძილითა.

ასეთი მშვენიერი არსება ფაქიზი მოვლის ღირსია, გულშეტოკებუ-
 ლი დამღერის მას:

იამა გშობა შობითა,
 ვარდმა კავარდა ქებითა,
 ნარგიზმა ქუსე გაწოვა,
 შეკამკო სუნსელებითა.

ამ მიუწდომელს სიმაღლეს მშვენიერებისას მგოსანი მხოლოდ მიუახლოვდება და ნატრობს, რომ იქცეს თასად და საყვარელს არსებას ტუჩებზედ მიედვას, ან ღვინოდ იქცეს, რომ საყვარელმა შესვას, ან სათითედ, რომ თითზედ წამოეგოს, მისი ყანის ნამგლად, რომ ხელში შეეჭრას, მაისის ვარდად, რომ პირზე დაეყრებოდეს და წითელ პერანგად, რომ მკერდზედ დაედებოდეს. აი რა საუცხოვო სურათებით ხატავს ერი თავისს გრძნობას.

ნეტავი ვიყო შე ვარდი,
 შენ წინა გავიშლებოდე,
 მატარა ჩიტად მაქცია,
 უბეში ჩაგიჯდებოდე,
 მაქარ-ყინულად მაქცია,
 ენაზედ დაგადნებოდე.

მშვენიერება ახდენს ისეთს ფსიხოლოგიურს მოქმედებას, რომელსაც უწოდებენ ესთეტიკურს გრძნობას.

ქვეშ-ქვეშ შემოგცქერს, თოდს შეგერს,
 ყუყუნა სვილის ფერია,
 თავს დახრის, წენარად გაივლის,
 ვითომ და აჩაფერია!
 ეტყვი: რად დამჭერ? ისახის:
 ბეჩა! რა ჩემს ბრალა?
 კვესო! შენ ცეცხლსა მიაყრი
 და ნუ იფეთქებ, ფალოა?!

ასეთი გრძნობა, სურათი, პოეტური შედარება და უშრეტელი განძია ჩვენი ერის გულისა.

ჩვენს საერო პოეზიაში *) იქცევს ყურადღებას მის კილო, დაკავშირება ესთეტიკური გრძნობისა და ცხოვრების მოთხოვნილებისა. ცხოვრება და ხელოვნება ერთი მეორეს ავსებს და ასპეტაკებს. ქართველი ერი მოწამე იყო სარწმუნოების და ნაციონალური თვით-არსებობისათვის ბრძოლისა. ტანჯულმა და თავდადებულმა ამ ორის უმაღლესის დედააზრისთვის ერმა ლექსში გამოსთქვა თვისი კვნესა, წუხილი, ელფეიური გრძნო-

*) ნახე მოხსენებულო მ. კელენჯერიძის წიგნი.

ბა. ამით აიხსნება მელანქოლიური ძარღვი ჩვენი საერო პოეზიისა. მწარე ფიქრები გულში აღარ ეტევა, მღერის და ამ სიმღერაში ნალველს ურევს.

კანა ჯადი ვარ, რამა ვმდექ?

გულისა დადსა ვიქარვი!

ვინც ხემსელა თქვას, ჯადია,

ქსეთი ჯადი ის არი!

საბრალოს გრძნობა მოუშხამავს ძმის და მამის სიკვდილს: „ძმასაც მოუკლავენ ლეკები, მამასაც მათი ისარი“. ამ მოკლე პასუხში ერი გადმოგვცემს ისტორიულს ამბავს, შავი დღის მოგონებას წარსულიდგან. ერი შენატრის განვლილს დროს მამაცობისას და სასოწარკვეთილებით შესტყერის მომავალს. მტერზედ აღჭურვილი მხნე ჭაბუკი ილუპება უბრალოდ, შემთხვევით.

სად მიხვალ, წყალა მდინარა,

ნაწურა მადლა მთისა,

ჩამთქმელა ლურჯაისა,

ზედ ჯადის ჭაბუკისა,

ნაპირზედ კამომტანელა

ქედისა, მათრახისა...

რა ბეგრი მიტირებია,

რა ბეგრი ცრემლი მდენია.

ერის გულიდგან ამონახეთქია ეს მწარე ცრემლები, მაგრამ იგი რჩება ისევ მხნედ და უცვლელად:

არც გული გამომიცვლია,

არც ამიღია ხელია

როცა ნახავს საზარელს სურათს, მტრებისაგან დასახიჩრებულს ჭაბუკს, ხალხი ტანჯვით მოსთქვამს:

ლომო, შენ, ლომის მოკლელო

ხადხეარხაის ძირსა,

ვინ შეგიდება მხარ-ბეჭი

წითელი ჰერანგისა?!

ვინ ამოგტეხს კბილები,

თეთრები ბროლიფითა?

როცა ადამიანი პასუხს არ აძლევს გულატოკებულს მგოსანს, მაშინ იგი აპიროვნებს ბუნებას და მოსაუბრედ მას იწვევს:

მარტო ვარ, მარტო ვიძღვრი,

არავინა მყავს მობანკ;

4

მაისის წვიმავ, ჩამოდი,
 გუფი სევდისგან გაბანე;
 ნიავო, წუნარად დაჰქროდე,
 ფოთოლს ტაშს დააკვრევი...
 სწორის არ გამტანს, უფალო,
 ცხვირი სადმე წაკვრევი!

უკანასკნელი ლექსი მაჩვენებელია ერის ზნეობითი შეხედულებისა. იგი აფასებს ამხანაგურს გრძნობას, ჭირში და ლხინში თანაგრძნობას და ერთგულობას. ხალხი პოეზიაში გვაცნობებს თვის ეკონომიურს მდგომარეობასაც, გაჭირვებულს ყოფას, სიღარიბეს.

ეს ტაღი სიღარიბე
 ჩემზედ არის ასეუფი;
 სადაც წავალ, თან დამეგება,
 ტუავის კაღთას გახვეუფი;
 ტანზედ მაცვაჲ შაფის ჩონა,
 მაუდს კი ვარ დახვეუფი.

გულგატეხილი ირონიულის კილოთი აღწერს თავის სიღარიბეს: სიღარიბეც ტილო, მესამ-მეოთხე წელია ერთ ახალოხი მცვიანო, შიგ მომიკრუხდნენ ტილები, წიწილეებსა ზრდიანო, — საკვირველ ნაშენობა აქვთ, თითქოს ექვს ფეხი სხიანო; დამართეს სასახლეები, აღიან ჩამოდიანო, „ვაჟაკი არის, შერცხვება“, იმასაც არ იტყვიანო. უმწვერვალეს გაჭირვებას ერი ასე გვიხატავს:

ცეცხლსა და წყალშუა ვარ,
 ორსვე ვარ ნებასა;
 ცეცხლი მიპირებს დაწვასა,
 წყალი თან ჩაყოფებსა.

ერი მზად არის საქები აქოს და საგმობელი დაგმოს. გვისურათებს გლეხის ოფლის წურვას და მის მწარე ლუკმას, არ მალავს თავად-აზნაურობის ნებეირობას და სიზარმაცეს.

აზნაურობა მიუვარდა,
 თახჩი გამოგვარ ახლსა;
 აქეთ-იქით ვინედები,
 არავინ დამინახლსა.

პოეზიაში განმარტებულია თავად-აზნაურობის ეკონომიური დაქვეითება: „წინად აზნაურშვილები უწორუწუნებდნენ ქორებსა, ახლა უჭირავთ კომბლები, დასდევენ სოფლის ღორებსა“. ცხოვრებაზედ ხალხს რაინდუ-

ლი შეხედულება აქვს. საზოგადო საქმეს პირად ინტერესზედ მაღლა აყენებს: „ბრძოლად კაცს უნდა თარ-ხმალი, გული და გამოცდილება, მოიცლის, — ლამაზს გოგოსთან შეყრა და დაქორწინება“. ჯერ მამულის გამოხსნა და შემდეგ სატრფოსთან სიამოვნება. საზოგადო საქმეში შერცხვენა მისთვის სამარეა.

ემაწვილის გული ლაღია,
შორად გასტყორცნა ისარი,
ვაჟი თუ სადმე შეტყობის,
იმის სამარე ის არი.

ან კიდევ:

მთაუღი ვარ, მთურად ხასყევი,
მტკრე, ვერ შეგიძინდება,
შვიდს ვიჩხევ, შეიღჯერ სიკვდილსა,
ხელში არ ჩავიფარდები.

საერო პოეზია დიდს ყურადღებას აქცევს ზნეობრივს მხარეს, დიდაქტიკას. საფუძველი ხალხის ცხოვრებისა არის სვინიდიისი და სულიერო ძალთა რიგინად მოხმარება. „ზოგსა კაცსა კაცი ჰქვიან, ზოგსა კაცსა კაცუნია“. პირველი არის იდეალი, რომელსაც უნდა ვესწრათებოდეთ, მეორე კი მოკლებულია იმ ღირსებას, რაც ამკობს „კაცს“. ღირსეული კაცი შეიძლება იყოს განურჩევლად სქესისა, როგორც დაამტკიცა ერის წარმოდგენა შოთა რუსთაველმაც.

ღამი ღამია — ერთია,
ძუ იყოს, თუნდა ხვადია.

კაცობას შეამკობს ბიჭობა: „კაცის სიცოცხლე ზღვა არის, გაქანდება-გამოქანდება, შეხვდება შავს დღეებსა, გული იქ გამოაჩნდება“. ან კიდევ: „გაუსვი და გამოუსვი, ვითომ ჭიანურიო, მეზობლის ქალს ხელს ნუ ახლებ, ისიც შინაურიო“. გმირობას თან უნდა დასდევდეს სვინიდიისი: „ქალსა თუ კაცსა ნამუსი რომ უნდა ჰქონდეს, ცხადია“. დაჩაგვრა ქალისა და მოხუცისა მოკლებულია სულოვნობას და რაინდობას:

ბერი კაცი ვარ, წად მხაგრავ?
შველს დაგიწეებს გმობასს,
გავწირავს თემი, ქვეყანა,
ადარვინ გიზამს ძმობასს.

თავის ქება, განქიქება ერს არ მოსწონს: კარგი ვარ, იმას თუ იტყვი, თავს დაუწყება ქებასა, კარგი ჩვენც მოგვეწონება, ცუდი არც თავის დედასა“. ორპირობა და მოლაქუცობა დაგმობილია: ტუჩით გკოცნის,

კბილით კი გკბენს. უსინიდილობას ხან ბედიც სწყალობს: „ბედაურები იხოცებიან, ბურთ-მოედანი ვირებს რჩებათ“. მაინც სიმტკიცე და მხნეობა ნუ მოგაკლდებაო:

ჯავრს ნუ მიუშვებ გულზედა,
 გულს უანგი მაეკიდება,
 ჯავრის მიმუფლს ვაუ-კაცსა,
 რა კარგი წაეკიდება.

ჟოფა-ცხოვრებითი ლექსები.

ქართველს კაცს მრავალი სიმღერა შეუქმნია, სხვა-და-სხვა ცხოვრების მხარესთან შეხამებულნი. იგი მღერის როგორც სიმხიარულეში, აგრეთვე მუშაობის დროსაც. თონის დროს მიჰმართავს ერთი მეორეს და სხვათა შორის იტყვის: *)

ვთახნათ და ვთახნათ სიმინდი,
 მეჩუე უანის შკაც მოვან!
 კახედე, ლექსათ, ხოდაბუნს,
 ხედავ, რაგონ მოდეუდათ.
 ანწლის ხეა, დაბურვილო,
 ცეცხლია მოგედას გენია,
 მე კი დამწვი და დამდაგე,
 დაიწვას შენი დღენია.

თიბვის დროს სხვა ლექსია და სხვა ხმით სიმღერაში ჩაურევენ ლექსებს სატრფოზედ და ან ცხოვრებაზედ.

დმურათ, რისხვა აგვატიდე,
 ზეცით დარი მოგვიფლინე,
 მოუსვი ქსურს, მოზირე,
 თავი წმინდად აოიბისე.

ამ ღვთისადმი ლოცვის გარდა სიმღერაში მუშის გამხნეება მოიხმის:

კაუსვი და გამაუსვი,
 ბაჭათ, თივა მოითიბე,
 თარემ კაფუას სიმშილი
 უურებს ჩამაყრეუინებს.

*] ქართული სახალხო სიმღერები, ნოტებზედ გადმოღებული ი. გ. კარგა-რეთელის მიერ.

მიჰმართავს ცას და ქალს ასეთი სიტყვებით:

ქალო კრულო, გეხვეწები,
წელიწადი გამოსულა,
სეს ფურცელი გასცვივნია,
სსვა ახალი ამოსულა.
დაგა და დაგა, ცაგლაგო,
მზე ღრუბლებს მოეფარაო,
სუ შეშინდებით, ხამ ხედავთ,
სიომაც დაჰკრა თანაო.

ნამგლების ლესვის დროს ან ფერხულში სხვა ლექსს ამბობენ. თუ ფერხულში ამბობენ, ერთი კაცი შვევა წრეში და, ვითომც დათვია, ამოირჩევს მეორეს საცოლოდ. გაუხდება ამორჩეული ავად, უვლის, აჭმევს, ჩოხას ხურავს, ხან ჩხუბი მოუვათ და ამ გვარად აცინებს ხალხს. ეს სახუმარო გვაგონებს ძველი ბერძნების ღმერთის დიონისის პატივსაცემად შექმნილ ცელქს სიმღერას და უნდა ჩაითვალოს როგორც ჩვენში, აგრეთვე საბერძნეთში დასაწყისად კომედიისა.

გლეხავ და გლეხავ, ნამგალო,
ნამგალო ჩემო რკინაო,
ქასური სალესავითა,
ნამგალო ჩემო რკინაო,
გაგლეხავ და მიგაუდებ,
ნამგალო ჩემო რკინაო,
გაგლეხავ და გამიძეხი,
ნამგალო ჩემო რკინაო.
ახლა კი შემთვუაროთ,
ჰარი ალალო,
დათო, დათო, ჩემო დათო,
ჩემო დათუნაო.
დათვი ხიდზედ რაგარ გავა,
ჰარი ალალო,
ტოტს მოიწევს, ისე გავა,
ჰარი არალო.

სიმღერას იტყვიან კიდევ სხვა-და-სხვა დროს: ვენახის მუშაობის, ქვევრის გარეცხის, ყურძნის დაწურვის, სახლის აშენების, მიწის ხვნა-დაფარცხვის, ყანის მომკის, ძნის მოტანის, კალოს ლეწვის, ხვავის განიავების და სხვა დროს. ზემო ქართლში მკის დროს იციან ძველებურს კი-

ლოზე სიმღერა, თუმცა სიტყვები მას არ შეეფერება: „ყმა უმღერალი არ ვარგა, ჭაბუკი უხელებელი, ჭაბუკსა უხელებელსა, ქალი სჯობს უხსენებელი“. იციან აგრეთვე მაყრული, მგზავრული და სუფრული: „მოვდივართ, მოგვიხარიან, მოგვეყავს დედალი ხოხობი“. ამავე სიტყვებს უწოდებენ მგზავრულს, რასაც მოწმობენ შემდეგი სიტყვები: „წასვლა სჯობს წამავალისა, არ დახანება ხანისა“. იტყვიან „სუფრულს“, რომელშიაც ქებას შეასხამენ მასპინძელს გულუხვობისთვის, მოიჩივლებენ სოფლის ამაოებას და დაასკენიან, რომ უკმაყოფილების გამკურნბი არის ღვინი. მეტად ძველს კილოზედ იციან ლექსი:

მეფეჟა ბრძანსა, დაფინეთ
 საწაღი უფლის წუღისა,
 ტახტი დაუდგით ოქრასი,
 წითლითა მადრიბულითა;
 მახედან დასვით ზირაშუკე,
 მსგავსი ეფლისა მსგავსისა,
 თავსა დაადგით გვირგვინი
 ერთობისა და ჯაღისა.

სიმღერა იციან ცეკვის დროს „ცანგალად“ წოდებული და ბავშვის აკვანთან დედის ტკბილს ხმაზედ „ნანინა“. დედა მოსტქვამს თავის სიყვარულს და მერე დაუხატავს თავისებურს იდეალს, რომელიც მოზარდმუნდა იქონიოს სახეში, რომ გამოვიდეს მხნე, კეთილი და სასარგებლო ქვეყნისა. ერთაწმინდაში იციან ერთი სიმღერა, რომლის კილოსაც ეძახიან სალდათობის კილოს. სიტყვები ამ სიმღერისა უძველესი დროისა უნდა იყოს, — აქ მოხსენებულია თამარ დედოფალი.

დაბნელებული ქართლის შუკე,
 დედა ქართლის თამარი,
 სიმშვენიერთ მასიღი,
 ამამავალი დღის მსათი,
 სიკვდილის შემდეგ ობლებმა
 მკვლარიც ვერ ჰმავეს, სად არის.

ლექსში აღწერილია ხალხის შევიწროება, სხვათა ოჯახში ცხოვრება. „სხვისა მოჯამაგრობას ადვილად იტყვის ენაო, დილიდან სალამომდისინ არ მქონდა მოსვენებაო, დილით ძროხაში გამგზავნეს, სალამოს ღორი ენაო, თან მწვერები გამატანეს, იქ ინადირე შენაო: თუ კურდღელი იქირო, ხორცი ჩვენ ტყავი შენაო, თუ მელია დაიქირო, ტყავი ჩვენ, ხორცი შენაო“.

საერო ლექსებში დახასიათებულია აგრეთვე ურთიერთი დამოკიდებულება ქმარს და ცოლს შუა. „ერთი ნახვა ცნობაა, ორი ნახვა ძმობაა“, ამბობს ხალხი. „ნეტა რა ვქნა, როგორა ვქნა, ავი დედამთილი ხარო; არასა ვქამ—უქმელი ხარ, ვქამ დო ასე სვაფი ხარო, ნელა დავალ,— ზანტს მეძახის, გავიქცევი,—ქაჯი ხარო; ძირსა ვზივარ, კუტს მეძახის, ზეზე ვდგევარ,—სარი ხარო“...

მოვიყვანთ კიდევ რამდენსამე სალირიკო ნიმუშს საერო ლექსთაწყობილების და ხელოვნების შესასწავლად. „გადმიშვი მთაო, გადმიშვი, რა ნისლი მოგიხვევია, მთას იქით ჩემი მიჯნური სხვას ვისმე ჩაუხვევია.— ვაჟკაცსა გული რკინისა, აბჯარი უნდა ხისაო, თვალნი ქორებულ მხედრნი მუხლები შავარდნისაო.—ხმალს ნუ უყურებ, ვაჟკაცო, ხმალი მშიერი მელია, გაგიჭრის, გაგიხალისებს, ბოლოს საფლავის მთხრელია.— სიბერე ძნელი ყოფილა, სიპი ქვას აეწონების, დამჯდარა, ველარ ამდგარა, ყავარჯენს დაელონების.—ზამთარი ვარდსა დააქნობს, ფურცელნი ჩამოსცივიან, ზაფხულში მზისა სიახლე დასწავს, გვალვისა ჩივიან, ლამაზი ქალის თვალთაგან ცრემლები გადმოსცივიან“. ლექსებში დასურათებულია გარეგანი ცხოვრებაც, სახლ-კარის მოწყობილება.

გურიაში ამბობენ:

მიუვანს ფაცხა მე შეგრული,
 მთა-კარტახზედ წამოდგმული,
 უფიცრო და უყავარო,
 წვრილის წხელით ჩანლანთული,
 და მისი ვარ შეც ერთგული,
 მორჩილი და მოყვარული.

ლექსში გამოთქმულია რელიგიური მოწიწება, სარწმუნოებრივი გრძნობა წმინდა ადგილისადმი.

სვეტი-ცხველო ცხველო,
 შენ სალოცავად მოველო,
 ამ ჩემს დაჩაგრულს გუნებს
 შენი წყალობა მოეო.

ამ ლექსისავე გაგრძელებას წარმოადგენს პირუთენელი თაყვანისცემა განსვენებულის მეფისადმი. „მცხეთას დგას ოქროს კუბოი, შიგ ნათობს კელეპტერია, შიგა წევს მეფე ერეკლე, ბაგრატიონთა გვარია. გმირს დაუხუჯავს თვალები, მაგრამ არ არის მკვდარია; შვილებს გადუგლო ბეგთარი ფხა-სისხლიანი ხმალია; სანამდის ვიყავ, კარგ ვიყავ, მიეძარ-მოეძარი ზღვანია, ეხლა თქვენთ ჩამიბარია, ქართველთ მთა და ტაძარია.“

ა რ ა კ ე ბ ი.

ქართულს საერო ნაწარმოებში ლექსებს გარდა, რომელნიც გვისურათებენ ხალხის შეხედულებას ქალისა და მოხუცის პატივისცემაზედ, სიყვარულის და მეგობრობის გრძნობაზედ, გვიხატავენ მამულის და საზოგადოებისადმი ერთგულების იდეალს, მისწრაფებას თავისუფლების და დამოუკიდებლობისადმი, სარწმუნოებრივი და ზნეობრივი სიმტკიცისადმი; — არა ნაკლებ დიდ-მნიშვნელოვან განძს შეადგენს არაკები ანუ ზღაპრები.

ქართული არაკები შეიძლება სამ ჯგუფად გავყოთ: 1, ზღაპრები მითიური შინაარსით, რომელნიც სასწაულებრივი ანუ ფანტაზიური ელფერით არიან შემოსილნი; 2, ზღაპრები საყოფაქცეონი, სადაც კაცის ზნეობითი ღირსეულებაა დაფასებული; 3, ზღაპრები პირუტყვების მონაწილეობით შევსებულნი. ბრძოლა სინათლისა სიბნელესთან, დღისა და ღამისა, ზაფხულისა და ზამთრისა შეადგენს დედაძარღვს მითოლოგიური არაკისას, როგორც ქართველთა, აგრეთვე სხვა ერთაცა. მომქმედნი პირნი აშგვარ არაკებში არიან მზე, მთვარე, დევი სამ-ან-შვიდ-თავიანი, როკაპი და ტყის კაცი. არაკი ახლა ხალხისათვის დროს გასატარებელი მოთხრობაა. არც მთქმელს და არც გამგონს არ სწამს მისი სინამდვილე და ითვლება გამოგონებად, ოცნების ნაყოფად. ამას მოწმობს თვით არაკის დასაწყისი: „იყო და არა იყო-რა“, „ანუ იყო და არა იყო-რა, ღვთის უკეთესი რა იქნებოდა“ *). აგრეთვე დასასრულიც უარყოფაა არაკის ჭეშმარიტებისა და თვალსაჩინოდ ჰყოფს ხალხის დაცინვის კილოს საარაკო შინაარსისადმი.

ეჭასა მეჭასა,

ჭიქა შეკიდა ეეჭასა;

მთქმელსაც და გამგონებულსაც.

ღმერთი გწყალობდეს ეეეჭასა.

ან კიდევ: „მთას ურემი დავაგორე, წამოვიდა გორებითა, აქ სიცოცხლით დავვიძეხით, საიქიოს ცხონებითა; ჭირი იქა, ლხინი აქა, ქატო იქა, ფქვილი აქა.“ სვანური ზღაპარი თავდება ხოლომე შემდეგი სიტყვებითა: „სანამ ეს მართალი არ იყოს, მანამ არაფერი გეტკინოს.“ მეგრულს ზღაპარში დასასრული უფრო ფანტასტიურია: „გუშინ იქ ვიყავ, დღეს აქა ვარ“.

*) დასაწყისი ასეთიც შეიძლება: იყო შაშვი მგალობელი, ღმერთი თქვენი მწყალობელი, ერუსალიმი ღმერთთანა, ღმერთის წყალობა ჩვენთანა. ჩამოვარდა ფურცელი, ლექსებს გაუსკდა მუცელი.

მითოლოგიური არაკები შეიძლება გავყოთ რამდენსამე ჯგუფად. პირველს ეკუთნიან ის არაკები, რომელშიაც მოთხრობილია ცის მნათობთა და ბუნების მოვლენათა შესახებ. მზე და მთვარე, სვანების თქმულებით, ძმები არიან მამით. მთვარე უმცროსი ძმაა მზისა. ერთხელ ღმერთმა გამოუცხადა მზისა და მთვარის დედებს, რომ მათ ვაჟი-შვილთაგან ერთი იქნება დღის მანათობლად და მეორე ღამისა, იმის მიხედვით, ვინ გაიღვიძებს უფრო ადრე დედების დაუხმარებლად. მთვარე, რათა გაეღვიძა ადრინად, ჩაწვა ეკლიანს ლოგინში, დიდხანს არ დაეძინა, მხოლოდ გათენებისას მიელუღა. მზე კი დაწვა ადრე, ადრევე გაიღვიძა და მოჭვინა სხივი დედამიწას. მთვარემ გაიღვიძა მაშინ, როცა დედა ცოცხ ზელავდა და გაბრაზებულმა ცომიანი ხელი გაჰკრა სახეზედ. ამის შემდეგ მთვარეს ამჩნევია სახეზედ ლაქები. ღამით მზე ზღვაში ჩადის და განთიადისას აღმოსავლეთით ამობრწყინდების. — კახელების თქმულებით, მთვარე და მზე და-ძმა არიან. მზე, როგორც ქალი, დღისით დადის, მთვარე კი, კაცივით ღამით დასეირნობს. ლაქები მთვარეს დააჩნდა დედის ცომიანის ხელით დარტყმისგან, როცა მან თავი მოაბეზრა ჰურის თხოვნით.

მზისა და მთვარის დაბნელებას ხალხი იმით განმარტავს, რომ მათ ჰყლაპავს გველეშაპი. ამიტომაც დაბნელების დროს მოჰყვებიან თოფის სროლას, რათა გველეშაპს გააგდებინონ შეპყრობილი მზე ანუ მთვარე. — დედამიწა უზარმაზარი თევზის ზურგზე დვას; თევზის კუდის გაქნევა ახდენს მიწის ძვრას, მისი გადაბრუნება ქვეყანას წალკევს. ზეცა დედამიწასთან წინად იმდენად ახლო იყო, რომ მეზრე შოლტით სწვდებოდა ცას. ღმერთს და ხალხს დაახლოვებული მისვლა-მოსვლა ჰქონდათ. მაგრამ მას შემდეგ რაც ერთმა დედაკაცმა ზეციდგან ჩამოვარდნილი ღაღაშით ბავშვს უკანა ტანი გამოსწმინდა, ზეცამ დაიხუვლა და იმ სიმაღლეზედ მოშორდა ქვეყანას, რომელზედაც ახლა ვხედავთ. ღრუბელი ზღვიდან ზიდავს წყალს და წვიმად მოდის ქვეყანაზედ. სეტყვას ღმერთი, განრისხებული კაცთა ურწმუნოებაზედ, გზაენის ყანა-ვენახზედ. სეტყვის უფროსი, არის ბრმა ელია, რომელსაც ავი სული ხშირად, მთა-გორათა მაგივრად, მოუძღვის ქვეყანად. ამიტომ რეკავენ ხარებს სეტყვის დროს, რათა ეშმაკი დააფრთხონ. ამ მითოლოგიურ გადმოცემათა შემდეგ გადავიდეთ გაქვავებულის და ჯადოთი მიძინებულის ქვეყნების შესახებ არაკებზედ. „ივერიაში“ (1888, № 235 და 236) დაბეჭდილი იყო არაკი **ორი ძმა**. უფროსი ძმა გაათავისუფლებს მთელს სახელმწიფოს მანე ფრინველისაგან, რომელიც სჯამდა მცხოვრებლებს და შეირთავს ცოლად მეფის ქალს. ერთხელ

ნადირობაში შეხვდება ქრელს ირემს, რომელიც გადიქცევა ბებერ დედა-
კაცად. ეს მიიწვევს ნარდის სათამაშოდ იმ პირობით, რომ თუ ვაჟი წა-
აგებს, იგი გაქვავდება, ხოლო თუ მოიგებს, დედაკაცი მისცემს სამს. ჩხი-
რს, რომელთაგან ერთი აქვავებს, მეორე აცოცხლებს, მესამე სურვილს
აღუსრულებს. ვაჟმა წააგო და ჩხირის (წკებლის) დარტყმით იქნა გაქვა-
ვებული. ამ დროს მისი ახალუხი დედის ოთახში ჩამოვარდა და ეს იყო
მისი ნიშანი, რომ უფროს ვაჟს ეწია უბედურება. უმცროსი ძმა გულთმი-
სანი იყო. იგი წავიდა ძმის დასახსნელად. გზად შეჩერდა მის ცოლთან,
რომელსაც იგი ქმარი ეგონა, რადგან ძმები ერთმანერთს გვანდნენ.
ლოგინში უმცროსმა ძმამ თავის და ძმის ცოლის შუა ხანჯალი დასდო
და განიზრახა მოეჭრა ის ასო, რომლითაც რძალს შეეხებოდა (ეს მოტი-
ვი შეტანილია ერთს ვარიანტში ტარიელზედ საარაკო მოთხრობაში). ამ
ფიცის ძალით მან მოიჭრა ფეხზედ დიდი თითი. გულთმისნობით მოაწია
რმ დედაბერთან, რომელმაც გააქვავა მისი ძმა, მოუგო მას ნარდი და გა-
აცოცხლა გაქვავებული ძმა იმ წკებლით, რომელსაც გაცოცხლების ძა-
ლა ჰქონდა. — იმერეთში ჩემ მიერ ჩაწერილს არაკში მოთხრობილია,
როგორ გაქვავდა გიორგი ღვთის შვილი ბუმბულით, რომელიც მას და-
ეცა ხეზე მჯდომი ფრინველისაგან. ძაღლებმა ლოკეს და გააცოცხლეს.
ამგვარი გაქვავება კაცისა და აგრეთვე პირუტყვისა (ცხვარი, ლორი და
სხვა) ხშირია უცხო ერთა არაკებშიაც.

მითიური გაქვავება გადაკეთდა შემდეგ ლეგენდებად. კახეთში მე
ჩაწერე ერთი ამ გვარი თქმულება. საბუეში ერთი დედაკაცი გოგოლა-
ანთში ორი ძაღლით და ბავშვით აკვანში ლეკებმა წაიყვანეს ტყვედ.
შეწუხებულმა მიჰპართა ღმერთს ლოცვით გაქვავებინა იგი. ღალადი მი-
სი შესმენილ იქნა და გაქვავებულს მის სახეს ახლაც უჩვენებენ ენისე-
ლის გზაზედ ამ ქვასასწაულმომქმედი ძალა შერჩენია, ხალხის თქმულე-
ბით. როცა უნდათ ზეცამ წვიმა აკუროს დედამიწას, მაშინ ქვას უზამენ
პირს ცისაკენ, და თუ კარგს დარს თხოულობენ, მაშინ დედამიწისკენ მი-
აბრუნებენ. ამ დროს საჭიროა დაესწროს ერთი ვინმე გოგოლაანთაგანი.
იგი ეტყვის ქვას: ამყევ, წვიმა გვინდაო, ან და: დამყევ, დარი გვინდაო,
— და სურვილი აღსრულებულ იქნებაო. — ქრისტიანულ ლეგენდად გა-
დაიქცა აგრეთვე თქმულება გაქვავებულ ქალზედ, რომელსაც ჩვენ შევ-
ხვდით მანგლისის ახლოს ლეგენდის გმირმა — ქალმა იფიცა ქრისტეს
რძლად, გაუთხოვრად დაერჩებო. მაგრამ დედ-მამამ იმის დაუკითხავად
საქმრო აუჩინა და ქორწილის დღეც დაუნიშნა. პატარძალი მიიყვანეს
რა ურმით ეკლესიასთან, შეამჩნიეს რომ იგი ვერ იძვროდა, გადმოიღეს

ურმიდგან და განცვიფრებულთ თვალწინ ცოცხალი ქალის მაგივრად იყო გაქვავებული ქალი.

გველეშაპებზედ და დევებზედ არაკს გაიგონებთ სუყველგან. გველეშაპი მომხრეა არიმანისა და წინააღმდეგი არმაზისა, იგია მტერი სინათლისა და ადამიანისა. გველეშაპი დაიჭერს მდინარეს და თხოულობს კაკლის ნაჭუქით წყლის დათმობაში ერთს კაცს მსხვერპლად. გველეშაპის მფლობელობიდან იხსნის უცხო ვაჟკაცი, რომელიც გადაარჩინს შექმას მდინარის პირას მოყვანილს მეფის ქალს, ჯერით განმზადებულს გველეშაპისთვის, და თვით გველეშაპსაც მოჰკლავს, ესეთი საარაკო თქმულება დაერთო წმინდა გიორგის ცხოვრებასაც. გველს აქვს ხალხის რწმენით ნატვრის თვალი. იგი ხან-და-ხან გამოდის წყლის პირას და ათამაშებს. ვისაც უნდა წაართვას ეს თვალი, უნდა პერანგის ამხანაგი ესროლოს, როცა თვალს მალლა ააგდებს, თვალი გაეხვევა პერანგის ამხანაგში, გველი ველარ იპოვის და დარჩება ბედნიერს კაცს. გველს აქვს ერთი კაცთათვის ფრიად საჭირო ნიჭი. მას შეუძლიან ასწავლოს ადამიანს მხეცთა და პირუტყვთა ენა. ამ საიდუმლოების წყალობით, კაცი დიდს სიმდიდრეს შეიძენს, მხოლოდ იმ პირობით, რომ არავის გაუზიაროს ეს საიდუმლოება. ერთს არაკში ცოლი ჩააცივდება ქმარს, გააგებინოს, როგორ შეიძინა სიმდიდრე. ქმარი გადასწყვეტს გასცეს თვისი საიდუმლოება, მაგრამ გაიგონებს რა პირუტყვთა გაკიცხვას, რომ იგი ცოლს ასე ემორჩილება, გადაიფიქრებს და მეუღლეს დასჯის. გველს შეუძლიან კაცსავით შეიყვაროს ქალი. უცხო ზღაპრების გველის მაგივრად ქართულ ზღაპრებში ქალს და ხშირად თვით დედოფალს შეიყვარებს დევი და იმდენად შეაძულებს ვაჟიშვილს, რომ დევის ჩაგონებით უნდა მისი დალუპვა: თავს მოიავადმყოფებს და მოსარჩენად გაგზავნის გულღვიძლის მოსატანად, ან სამი ვაშლის მოსაწყვეტად განშორებულს ხეზედ მიუვალოს ადგილს; მოსიყვარულე შვილი შეასრულებს დედის მოთხოვნილებას, მაგრამ ავადმყოფი არ რჩება, რადგან შვილი ვერ დალუპა დევის სურვილისამებრ. შემდეგ გარგებს, რომ ვაჟიშვილის ღონე მარჯვენა ხელის სამ ძარღვშია და ძილის დროს დევი და დედა გაუჭრიან ძარღვებს და ჩააგდებენ ორმოში; შემთხვევით ქარავანი შენიშნავს, ამოიყვანს ვაჟს ორმოდან და უკვდავების წყლით გააცოცხლებენ.

დევი უსხეულო არსება კი არ არის ქართველთა თქმულებით, როგორც ხარატუშტრას მოძღვრება ქადაგებდა, — იგია ხორციელი, დიდის ტანის არსება, რამდენიმე თავით, სამით, შვიდით, ცხრით, ცამეტით, მომეტებულს შემთხვევაში კენტი თავი აბია, როგორც ვნახეთ ამირანზედ

თქმულების გარჩევის დროს. როგორც კაცნი იგი სასიკვდილოდაც შეიძლება დაიჭრას, მას ატყუებენ, აშინებენ; იგი უახლოვდება ადამიანს და ირთავს მიწიერ დედაკაცებს. იგი მაინც კაცის საქმელია. ცხოვრობს უდაბურს ტყეში; გამოქვაბულს კლდეებში, ხან კი დიდ სასახლეებშიაც. აქვს დიდი შეძლება, ოქრო და თვალ-მარგალიტი, საუცხოვო ბროწეულები და ვაშლები, ჰყავს რამდენიმე ლამაზი ქალი, რომელთაც ირთავენ მომკვდავი კაცები. ტანზედ გრძელი ბალანი ასხიათ და სახით ულამაზო და საშიშარნი არიან.

ერთს არაკში (ნაცარქექია *) ნაამბობია, როგორ გაიმარჯვა უბრალო კაცმა დევებზედ. ნაცარქექია სახლიდან გამოდევნა უსაქმურობისა გამო რძალმა. მიადგა ნაცარქექია ერთს დიდს წყალს და მეორე ნაპირს უშველებელი დევი დაინახა. საგზაოდ რძალმა ნაცარქექიას გამოატანა ერთი გუდა ნაცარი, სადგისი და ახალი ყველი. შეშინდა დევის დანახვაზედ და მხოლოდ ერთი საშუალება მოიგონა თავის დასახსნელად: უჩხვლიტა სადგისი გუდას და მტვერი დააყენა. დევი გაჰკვირდა და მოსთხოვა, რომ ქვისათვის წყალი გამოედინებინა. ნაცარქექიამ აიღო ახალი ყველი, მოუჭირა და წყალი თქრიალით გამოადინა. დევმა შეისვა მხარზედ და წყალს უნდა გაიყვანოს. მას გაუკვირდა, რომ ნაცარქექია სუბუჭი გამოდგა. ეს იმიტომაო, რომ ხელი ცახედ მიბჯენილი მაქვსო; დევის სურვილით ვითომც ხელი დაუშვა და ამის მაგივრად სადგისი კისერში ჩაურჭო. დევმა ყვირილი მორთო და სთხოვა ხელი ისევ ცისთვის მიეხიჩინა. დევმა სადილად თავის სახლში წაიყვანა. აქ ნაცარქექიამ დაინახა ვეება კეცი ხშიადით ბუხარში შედგმული. დევის თხოვნით ნაცარქექიას ხშიადის გადაბრუნება უნდოდა, მაგრამ ვერ შესძლო და ხშიადს თითონ ქვეშ მოჰყვა. დაბრუნებულს დევს კი უთხრა, რომ მუცელი ამტკივდა და ამიტომ დავიდეთ. დევმა მოაცილა ხშიადი. სადილზედ სთხოვეს დიდი კოკით ქვევრიდან ღვინო ამოეღო; ნაცარქექიამ ეს ვერ მოახერხა და დაიწყო ბართ ქვევრის გარშემო თხრა, ვითომ მთელი ქვევრი უნდა ამოაძროს. შეშინდნენ დევები — ცხრა ძმამ ძლივას ჩავდგით ცარიელი ქვევრი და ეს კი მარტო აპირებს სავსე ქვევრის ამოღებასო. სადილზედ ერთმა დევმა დაახველა და ნაცარქექია ქერს მიართყა, იმან კი იქიდან დაუძახა: როგორ ვაბედეთ ჩემ წინ დახველება, ეს წკებლა უნდა ჩამოვიტანო და გვერდები ავიწვათო; შეშინდნენ დევები, გამოცვივდნენ სახლიდგან და დაუტოვეს ყოველივე თავისი ქონება ნაცარქექიას.

*) ზღაპრები. ტფილისი, 1902.

ღვევებს გარდა მეგრელებს ახსოვთ ოჩო-კოჩი, ცალ-თვალა კაცი, თმით შემოსილი, როგორც ტყის კაცი ქართლ-კახურს ზღაპრებში. ერთს ზღაპარში ოჩო-კოჩის ციხეს მიადგება მეფის შვილი სანართია. ოჩო-კოჩს უნდა მისი შექმა, მაგრამ სანართია დასძლევს მას როგორც ღვევებს სძლევენ. ოჩო-კოჩის ზღაპარი ბევრნაირად საინტერესოა. პროფ. მილერმა გააჩნია ეს ზღაპარი. იგი შეადგენს დაახლოვებულს ვარიანტს ბერძენთა (ჰომეროსის) თქმულებისას პოლიფემზედ. რვა ძმა ვიყავითო, ნამბობია მეგრულ ზღაპარში; როგორც მეთევზეები მთელი თვეობით დროს ვატარებდით გემზედო. ერთხელ, როცა წილკავი გადვუგდეთ, შევნიშნეთ, რომ გემი ჰშორდება ნაპირს და შუა ზღვაში შედის. რამდენიმე კვირის შემდეგ დავინახეთ კლდოვანი ნაპირი, საიდგანაც თათლის წყარო გამოდიოდა. ამ წყაროსთან თათლის შესაქმელად გამოდიოდა ერთი დიდი თევზი, რომელსაც პირი სამს ადლზედ განიერი ჰქონდა. თურმე ჩვენი წილკავი ამ თევზის ფრთებს მოსდებოდა და ის მიგვათრევდა ზღვაში. როცა იმან დაიწყო თათლის სმა, ჩვენ მოვაჭერით წილკავს. თოკები და განვიზრახეთ თათლი და სანთელი შეგვეკრიბა და წამოვსულიყავით ნაპირ-ნაპირ. დილით შევნიშნეთ, რომ წყაროს მოუახლოვდა ცხვრისა და თხის ფარა, რომელიც მოუდიოდა ერთს ცალთვალა ვაჟს. ამას ხელში ეჭირა ბოძის სიმსხო კეტი და თითისტაროვით ატრიალებდა. ცალთვალამ გამოათრია ჩვენი გემი და ჩვენ თითონ ფარას გაგვადევნა. მიუახლოვდით დიდს სახლს, რომელსაც რამოდენიმე ქცევა მიწა ეჭირა. სახლს ისეთი ტყე ერტყა, რომ თვალთი მის მწვერვალს ვერ ხედავდა. აქ დაგვამწყვდია ჩვენ და თითონ ფარა წაასხა. საღამოთი თხა, ცხვარი, ბატკანი და ციკანი თავ-თავის ადგილას ამ სახლში დააბინავა და ცეცხლი გააჩინა. ამოარჩია მსუქანი ცხვარი და გაუტყავებლად შესწვა შამფურზედ. მეორე დღეს საღამოთი ამოარჩია ერთი ჩვენთაგანი, რომელიც უფრო მსუქანი იყო, წამოაგო შამფურზედ და დაუდო ცეცხლს. როცა ჩვენს ძმას თვალები დაუსკდა, ცალთვალამ მოგლიჯა მას ფეხი და ჩვენ გადმოგვიგდო და თითონ დანარჩენი შესვლია. ჩვენ ძმის ფეხი დავმარხეთ. ასე შექამა ექვსი ძმა და დავრჩი მე უმცროსი ძმით. როცა უკანასკნელად გაძღა კაცის ხორცი და მიიძინა, მე და ჩემი ძმა დავეკიდეთ შამფურს, ძლივს ამოვაძრეთ მიწიდან, გავახურეთ წითლად ცეცხლზედ და ვატაკეთ ცალთვალას თვალში. სიმწარით ისე ავარდა ჭერამდის, რომ თავი გაიტეხა. დაიწყო სირბილი სახლში და გვეძებდა ჩვენ, მაგრამ ამაოდ, რადგან ვეფარებოდით. გათენებისას ცხვარმა და თხამ დაიწყო ბლავილი, თითქოს გარედ გაშვებას თხოულობს. ცალთვალას ვერ მოუთმინა გულმა, დადგა კარებთან და ფეხებს

შუა გაატარა თხა-ცხვარი და თან თავს, მუცელს და ხერხემალს უშინჯავდა. შუადღისას დაიღალა და მხოლოდ ხერხემალზედ უსვამდა ხელს. ჩვენ გავაძვრით ორს ცხვარს ტყავი, წამოვისხიო და გამოვძვრით ფეხებ შუა. შევსხედით გემზედ და წამოვედით. ცალთვალა დაგვედევნა და, როცა გაიგონა ჩვენი ხმა, გვესროლა ისეთი დიდი კეტი, რომ ზღვამ ლელვა დაიწყო. დიდი წვალეების შემდეგ დავბრუნდით სახლში.

ამგვარი თქმულება ცალთვალაზედ ჩაწერილია დაღესტანში, ჩაჩნებში და ოსებში. გარდა ამისა იგი შეტანილია არაბთა 1001 ლამის არაკებში, აქვთ ებრაელებს და სხვა აზიურ ხალხებს. მხოლოდ ცალთვალას ანუ ბერძენთა პოლიფემის თქმულებანი, სხვა-და-სხვა ერთა შორის გავრცელებულნი, არ არიან დაკავშირებულნი და ვერ უპოვიათ მათ შემაერთებელი ძაფი, ქართულს და ბერძენთა თქმულებას კი კაცის მკამელს ცალთვალაზედ ისეთი დაახლოვებული ნათესავობა აქვთ, რომელიც აქამდის არ იყო სხვა სახეპირო ნაწარმოებში შემჩნეული. აი ამის საბუთებიც.

1) როგორც პოლიფემი მწყემსის, აგრეთვე ჩვენებური ცალთვალაც ცხვრის და თხის ფარის გამგეა.

2) პოლიფემს და ცალთვალას — „ოჩო-კოჩს“ დამწყვდეული ჰყავს ცალ-ცალკე თხა, ბატკანი და სხვა.

3) პოლიფემის კეტი ტოტია ზეთის ხილისა: ოჩო-კოჩს უჭირავს ხელში ბოდის ოდენა კეტი.

4) პოლიფემის სახლს გარს ერტყა შავი მუხა და ფიჭვი, ოჩო-კოჩის სადგურს უწარმაზარი ტყე.

5) პოლიფემი და ოჩო-კოჩი დაბრუნდებიან თუ არა სახლში, გააჩენენ ცეცხლს.

6) „ოდისეიაში“ ნათქვამია, რომ დაიწყეს დილით ბლავილი საყვარელმა ცხვრებმა და პოლიფემმა გამოუშვა იგინი; მეგრულს ზღაპარშიაც მოყვანილია, რომ ოჩო-კოჩი შეწუხდა პირუტყვთა ბლავილით.

7) პოლიფემს და ოჩო-კოჩს თვალს გამოსთხრიან შამფურით და კეტით.

ამგვარი დაახლოვებული მსგავსება ბერძენთა და მეგრელთა თქმულებისა გვაძლევს მიზეზს ვიფიქროთ, რომ ბერძნული პოლიფემის ამბავი გავრცელა სამეგრელოში რომელმამე უცხოელმა იმ დროს, როცა შავი ზღვის პირას აყვავდნენ ბერძენთა ახალშენები (დიოსკურია, ფაზისი). მეგრული ზღაპარი ჩაწერილია ანაკლიაში. ზღვის პირას და მაშასადამე შესაძლებელია აქ დარჩენილიყო ძველთაგანვე, რადგან ანაკლიას კავშირი ჰქონდა ბერძენთა კოლონიებთან. გამოურკვეველი რჩება მხოლოდ სა-

განი, შეითვისეს მეგრელებმა ეს ზღაპარი ზეპირად ნათქვამი ამბიდგან, თუ სამწიგნობრო წყაროდგან მომდინარეობს. ეს კი ექვს გარეშეა, რომ მეგრელების ოჩო-კოჩი სხვა ვარიანტს წარმოადგენს; ვიღრე პოლიფემის ამბავი ოდისეაში. ბერძნებმა ოდისეს მიაწერეს პოლიფემის დაბრმავება და საფიქრებელია, რომ ამ შემთხვევაში თვით ბერძნებმა ისარგებლეს მოსიარულე სიუჟეტით კაცის მკამელს არსებაზედ და მასთან შეხვედრა გახადეს ერთს ეპიზოდად ოდისეს ტანჯულს მოვზაურობაში. უფრო შესაძლოა, რომ ბერძნებმა და მეგრელებმა ერთი საერთო წყაროდგან მიიღეს თქმულება ცალთვალა კაცის საქციელზედ.

ქართულს ზღაპრებს ბევრნაირი საერთო მხარე აქვთ სხვა ხალხთა არაკებთან. „ოქროს ბულბული“ ჩვენში ჩაწერილი გვაგონებს გერმანელების *Der goldene Vogel*. ქართული ზღაპარი „ბულბული“, რომელსაც რაშის რჩევით დიდის წვალებით მოიპოებს გამგზავრებული, წააგავს რუსების ჟარბტიცას. „ადამიანის სუნი მესმისო“, ამბობს კუდიანი დედა-კაცი, როცა ნახავს ვაჟკაცს, ოქროს ბულბულის საძებნელად წასულს. ასეთი სიტყვები გვესმის დევისაგანაც როგორც ჩვენს ზღაპრებში, აგრეთვე სომხურს არაკებშიაც. „ეს კარგი სამწვადე გავეიზნაო“. იტყვიან დევები მისულს ადამიანზედ ჩვენს და ჩვენი მებობლების არაკებში, თუმცა ბოლოს ადამიანი დასძლევს დევსაც და კუდიანსაც. აგრეთვე საერთოა ყველა ხალხთა ზღაპრებში უჩინ-მაჩინის ქუდი, გულთმისანი რაში, ნატვრის თვალი, კომბალი, საკვირველი სუფრა, რომელიც უცებ გაიშლება ყოველნაირი სანოვაგით და ხალიჩა, რომელზედაც გაფრინდება კაცი, საითაც უნდა. მოვიყვანთ ერთს ზღაპარს ამ საერთო სიუჟეტისას.

ერთი ნაცარქექია იყო, რომელმაც თავი დაანება კაპასს ცოლს და წავიდა შორს იმის ძალდატანებით სარჩოს მოსაპოებლად. მიადგა ერთს დიდს დარბაზს. სადაც დევები სუხოვრობდნენ. დევებს, რომელნიც დარბაზში ცეცხლს გარს უსხდნენ, ძმოზა სთხოვა, ამიტომაც დევებმა მიიღეს იგი. იმათ ნატვრის თვალი ჰქონდათ, ინატრებდნენ. სადილ-ვახშამს და ყველაფერი წინ გაეშლებოდათ. ერთხელ დევების ძილის დროს, ნაცარქექიამ აიღო ნატვრის თვალი და გამოსწია კარებისკენ. კარმა ჭრაჭუნნი დაიწყო და იძახის: სტუმარმა ნატვრის თვალი მოიპარაო. ნაცარქექიამ ნატვრის თვალი დასდო თავის ადგილას, მიიბრინა ლოგინთან და თავი მოიპოძინაო. კარების ძახილზედ დევებმა გამოიღვიძეს. ნახეს ნატვრის თვალი თავის ადგილას სძევს. მეორედ სცადა ნაცარქექიამ ნატვრის თვალის მოპარვა. კარმა ისევ ჭრაჭუნნი და ძახილი დაიწყო. ნაცარქექია ისევ მოიქცა, როგორც პირველად, დევები კი დარწმუნდნენ, რომ თვა-

ლი არავის წაუღია. მესამედ ნაცარქექიამ მოიტაცა თვალი და გამოვარდა. თუმცა კარმა იძახა, სტუმარმა თვალი მოიპარაო, დევებმა აღარ დაუჯერეს. დილით აღმოჩნდა, რომ კარები მართლა აფრთხილებდა დევებს; მაგრამ გვიანდა იყო: ნაცარქექია გაჰქრა. ნაცარქექიას გზაში ერთი კომბლიანი კაცი შემოეყარა. ნაცარქექიამ ინატრა და მათ საუცხოვო სუფრა გაეშალათ. კომბლიანმა კაცმა უთხრა: გამიცვალე თვალი ამ კომბალში; რომელიც სიტყვაზედ „პურ კომბალ“ ეცემა და ცემით სულს ამოართმევსო. ნაცარქექიამ გაუცვალა და ცოტა რომ გამოიარა, უთხრა კომბალს: „პურ კომბალო“ და წინანდელს პატრონს მიუსია: დაბეგვილს კაცს ნაცარქექიამ ნატვრის თვალიც წაართვა. აგრეთვე მოექცა ხმლიანს კაცს; იმის ხმალს შეეძლო თითონ ეომნა და ათასი სულისთვისაც თავი გაეგდებინებინა. შემდეგ შეხვდა ნაბდიანს კაცს. ამის ნაბდის ბეწვს ისეთი ძალა ჰქონდა, რომ თავს ტანიდგან გაშორებულს თუ მოუსვამდი, ისევ მოებმოდა. ნაცარქექიამ ჯერ გაუცვალა თვალი ნაბადში და შემდეგ კომბალი მიუსია, დაბეგვა და ისევ წაართვა ნატვრის თვალი. დაბრუნდა სახლში და ცოლს მიუტანა ხმალი, ნაბადი და ნატვრის თვალი. ცოლს ეცოტავა მოტანილი სარჩო და გამოლანძღა ქმარი. გაჯავრებულმა ქმარმა მიუსია კომბალი და მიბეგვა ცოლი. თითონ კი შვილებში დაჯდა და ნატვრის თვალით მოითხოვა უცხო სადილი. ცოლი ჩუმად შეჰყურებდა, მერე მივარდა ქმარს და ბოდიში მოიხადა. ქმარმაც აპატივა. ცოლის ძალდატანებით გამდიდრებულმა ნაცარქექიამ მოიწვია ხელმწიფე სადილად. მეფეს ნატვრის თვალი მოეწონა და ჯარი მიუსია ნაცარქექიას წასართმევად. ნაცარქექიამ ჯარის გასაწყვეტად ხმალი გაგზავნა და მეფეს კომბლით გაუსწორდა. მეფემ ხვეწნა დაუწყო, ჯარი გამიცოცხლე და თვალი არ მინდაო. ნაცარქექიამ ნაბდის წვერით დახოცილი ჯარი გაუცოცხლა. და თითონ კი ცოლ-შვილით ბედნიერად დაიწყო ცხოვრება.

არის ისეთი ზღაპრებიც, სადაც ნატვრის თვალს წაართმევენ, მაგრამ თავისი დახმარებით დაიბრუნებენ. თავი ცხვირში კუდს მოუსვამს, მომპარავი დააცემინებს და გამოაგდებს პირიდგან დამალულს თვალს. დახოცილების გაცოცხლება მოხდება უკვდავების წყაროს ჰკურებით, თვალთმაქცი ხელცახოცის მოსმით, ან გამკურნებელი ბალახით, როგორც ვნახეთ ზემოთ ამირანის თქმულების გარჩევის დროს. უკვდავების წყლის მოსატანად ან იმგვარივე სასწაულმოქმედი ბროწეულის მოსატანად წასული ვაჟკაცი ბევრს მწუხარებას გამოივლის. ქვესკნელშიაც მოუხდება ჩასვლა, სადაც ორბის შვილების შემკმელ გველს მოჰკლავს და იქიდგან მალა ამოიყვანს მადლობელი ორბი, რომლის ფრთებზედაც შეჯდება და გზაში

აქმევს პურსა და ხმევს ღვინოს. როცა საზრდო დააკლდება, გამოიჭრის ხორცს ფეხიდგან და ჩაუდებს პირში. რადგან კოქლობას დაიწყებს ვაჟ-კაცი, ორბი მისცემს თავის ფრთას ფრთას, ყმაწვილი გამოისვამს და განიკურნება. ამგვარი შინაარსის ზღაპარი სხვა ხალხებსაც აქვთ.

მრავალი ზღაპარი გვაქვს იმ ჯგუფისა, სადაც ადამიანს პირუტყვად, ფრინველად და უსულო საგნად გადააქცევენ. ზღაპარი „ვას რა კარგი ხარ“ ეშმაკი კაცის სახით გლეხის შვილს გადააქცევს მტრედად. დარიგებული შვილისგან მამა იცნობს „მტრედს“ და წამოიყვანს შვილი გზაში ძაღლად იქცევა და კურდღელს დაიჭერს; შემდეგ ქორად, ცხენად, თაგვად, თევზად, ვაშლად და სხვად, რომ თავიდგან მოიშოროს უკან დადევნებული ეშმაკი მასწავლებელი, რომელიც მოსდევს მას ხან კრელ-თვალა კაცად, ხან კატად, ხან ბადედ და ბოლოს დანად. ვის არ გაუგონია ზღაპარი, რომ სამს ძმაში უმცროსმა ითხოვა ცოლად ბაყაყი, რომელიც შემდეგ ლამაზ ქალად გადაიქცა. ხშირია აგრეთვე დედაკაცის თევზად, გველად, მგლად, მამლად, ნაფოტად და ალვის-ხედ გადაქცევა. კუდიანებზედ ზღაპარი ჩაწერილია საქართველოს ყოველს კუთხეში. კუდიანს შეუძლიან თვალის კვრა, კირნახულის წახდენა, ავადმყოფობის მოსევა, გულის ამოღება. კუდიანების წინააღმდეგ დიდს ოთხშაბათს ცეცხლის ალაგზნებენ და შავს კატას დაამწყვდევენ, რომ მოუსპონ საშვალეება მის ზურგზედ იაღბუხის მთისკენ გამგზავრებისა ტარტაროზის სანახავად.

არის ისეთი ჯგუფი ზღაპრებისა, სადაც რაიმე ზნეობითი აზრია გატარებული. ამგვარია ის ზღაპრები, სადაც დედინაცვალი სდევნის გერს, სტანჯავს მას და ბედი კი მწყალობელია დაჩაგრული ობლისა. ამის გულის შემატკივარი არის ძროხა, რომელსაც დედინაცვლისაგან დევნილი შესჩივის თავის გაჭირვებას და მიიღებს ძროხისაგან ბრძნულ დარიგებას. ზნეობრივი აზრი მოიპოვება იმ ზღაპრებშიაც, სადაც სამი და მოქმედობს. უმცროსი და უფროსებს არ უყვართ, ცდილობენ იმის დალუპვას, მაგრამ ბუდი იფარავს უდანაშაულო ქალს, იგი ხდება მეფის შვილის ცოლად და კეთილს ცხოვრებას ეწევა. აგრეთვე ზღაპარში „სამი ძმა“, უმცროსი ძმა, უფროსებისაგან ათვალწუნებული, ბოლოს გაიმარჯვებს და მტრად გადაკიდებულს ძმებსაც უშველის. საზოგადოებრივი მნიშვნელობა აქვს იმ ზღაპარსაც, სადაც სომხის ტერტერას მსუნაგობაა გაკიცხული. სხვა ხალხთა (მაგ. ჰოლონელების) ამგვარს ზღაპრებში მოქმედებს კათოლიკეთა ქსენძი.

განკერძოებულს ჯგუფს წარმოადგენენ არაკები პირუტყვთა შესახებ. დასაწყისი. ამ ზღაპართა იმ დროს ეკუთნის, როცა განუვითარებელი კა-

ცი ახლო ცხოვრობდა პირუტყვთან და მხეტთან, აკვირდებოდა მათ ზნეს და ხასიათს. დაახლოვებულმა მათთან ცხოვრებამ შექმნა რელიგიური შიშიც და მათი თაყვანისცემა. შემდეგ მითი გადაკეთდა ზღაპრად. ქართულს ზღაპრებში მოქმედებენ: მელა, დათვი, თხა, ცხვარი, ძაღლი, ძროხა, ცხენი, ტურა, მამალი. თვითეული ამ პირუტყვთაგანი გამოყვანილია შესაფერი თვისებით. მელა ეშმაკი და ვერაგია. იგი შუამდგომლობს და მეწისქვილისათვის ან მეფის შეილისათვის საცოლოს შოულობს. ზოგ ზღაპარში მოთხრობილია, როგორ გაჩნდა გუგული, ბულბული, ოფოფი და მოლაღური. დათვს თაფლი უყვარს, მგელს თევზი, მელას ქათამი. კაცი ამათ სჯობნის კკუით და მოხერხებით. პირუტყვენი ზღაპარში კაცის ენით ლაპარაკობენ. ზოგნი მისი მშველელნი არიან: მაგ., რაში, ძროხა. ზოგს ზღაპარში გამოყვანილია რამდენიმე პირუტყვი ერთად და ემსახურებიან კაცს. ამ შინაარსისაა ლექსი:

„საბრალდო დედაბრალსა თაგვის უანსა შიანსა“ და სხ.

„დედა-ენაში“ პირველს გვერდზედ შეხვედებით ერთს ხალხურს სიმღერას ზოგადი სიუჟეტისას. ერთს ინდოურს ზღაპარში მოხსენებულია, რომ თაგვმა, ქალად გადაქცეულმა, მოინდომა უძლიერესი კაცი ქმრად შეერთო. განდევილი, რომლის ლოცვითაც თაგვი კატად იქცა, მიჰმართავს ამ მიზნით მზეს, შემდეგ ღრუბელს, ქარს, მთას და ბოლოს თაგვს, რომელიც უძლიერეს არსებად გამოდგება. ქართულს ზღაპარში კატა თაგვსაც ჯობნის, რადგან მეორე გახდება პირველის დავლად. „მოდო ვნახო ვენახი, რამ შექამა ვენახი, მიველ ვნახე ვენახი, თხამ შექამა ვენახი“. თხა მგელმა შექამა, მგელი თოფმა, თოფი ჟანგმა, ჟანგი მიწამ, მიწა თაგვმა, თაგვი კატამ.

ქართულს ზღაპრებში შეგვხვდება ისეთიც, რომელსაც ფილოსოფიური აზრი აქვს. ამგვარია მაგალითად ზღაპარი „მიწა თავისას წაიღებს“. ერთი ვაჟი წავა ისეთი ადგილის საძებნელად, სადაც სიკვდილი არ არის. მიუახლოვდება შუშის სასახლეს, სადაც ლამაზი სახის 15 წლის ქალი ზის. მეო, ქალი ეუბნება, დავიბადე ქვეყნის შექმნის პირველს დღეს და აქამდის ვრჩები ასეთი ნორჩი. მე მეძახიან სილამაზეს. მე არასოდეს არ მოვკვდები. შენ შეგეძლო ჩემთან დარჩენა, მაგრამ მოგწყინდება განუწყვეტელი ცხოვრებაო. ვაჟი დარჩა. გაირბინა ათასმა წელმა, მაგრამ ვაჟი ვერ ატყობდა დაჰკნობას ქალის სილამაზეს. მოუწდა დედ-მამის ნახვა და ქალმა გამოუშვა და თან გამოატანა სამი ვაშლი. სამშობლოში ველარვინ ჰპოვა ნაცნობი და ჯავრით შეპყრობილმა შექამა ერთი ვაშლი. თეთრმა წვერმა დაჰტარა იგი გულამდის. შექამა მეორე და მუხლს მოე-

კვება დაუძლიურებულმა სთხოვა გამვლელს ბავშვს ამოეღო იმის ჯიბი-
დგან მესამე ვაშლი. შექამა ესეც და განუტევა მაშინვე სული. ბედის
წერას ვერაინ წაუვაო, აი აზრი, რომელიც გატარებულია იმ ზღაპარში,
სადაც მეფის შვილი ირთავს იმ გლეხის ქალს, რომლის მოკვლაც უნდო-
და ლამე ჩასცემს ხანჯალს, რომ აიცილიოს იმ ქალის შერთვა, და ეს
დაკვრა გაანთავისუფლებს მას წყალმანკისაგან, რომელიც ასახიჩრებდა
მზეთუნახავს სადედოფლოს. როცა ნახავს ამ ლამაზს ქალს, მეფის შვილს
ისე მოეწონება, რომ შეირთავს და ამგვარად ბედისწერა ასრულდება.

ა ნ დ ა ზ ე ბ ი.

ანდაზები შეადგენენ ხალხური მახვილ-გონივრობის ნიმუშს. აქ გა-
მოთქმულია მოკლედ და აზროვნად ხალხის შეხედულება ბუნებაზედ, სა-
რწმუნოებაზედ, ზნეობით მოვალეობაზედ და მსოფლიო დაკვირვებანი,
რომელიც ერს დიდხნის ცხოვრების განმავლობაში გამოცდილებით შე-
უთვისნია. ანდაზებში მოსჩანს კვალი წარმართული დროისაც და ისტო-
რიულ გარემოებათა მიმდინარეობისაც. მითოლოგიური ხანის ნაშთს
ვხვდავთ შემდეგს ანდაზებში: ერთი წუთი ძილი წყალსაც მოუვაო. თუ
მთვარე ჩემს მხარეზეა, ვარსკვლავი რაღად მეჭირება. ბედი მომეც და სა-
ნებზედ ვადამაგდე. ცოლ-ქმრობის ბედი ზეცაში სწყდება. რწმენა მოს-
ჩანს ასეთი ანდაზებიდან, როგორც: ღვინო არსად იყო და ეშმაკები
ტიკებს ბერავდნენო. ეშმაკის მუშა ღმერთმა დაფუშა: უპატრონო საყ-
დარს ეშმაკები დაეპატრონენ. მიცვალებულთა კულტი და თაყვანისცემა
დარჩენილია რამდენსამე ანდაზაში: შენი ჭირი შენს სეხნასა. ქრისტიან-
ობრივ ხანას ეკუთვნიან: ღმერთი დიდია საწყალო. ერთი ალილო მღვდელ-
საც შესცდება. როგორც მღვდელი, ისეთი ერი. ისტორიული კვალიც
დარჩენილია. არზრუმელი თათარი გოჭის თავს მედავებოდა. მოვიდა მე-
სხი და მკვიდრი აყარა. თაფლი იყოს და ბუზი ბაღდადიდან მოვა. „ქა-
რთლის ცხოვრებაში“ მოყვანილია ხალხური ანდაზა: ყორღანაშვილი ქა-
რათინდა, ხელი ჰკრეს და გადაფრინდა. ბატონ-ყმოჭის დროს ეკუთვნიან:
ბატონმა თქვას მუხას ვაშლი აბიაო, უნდა დაუჯერო. აზნაური მქადს
არა სქამს, თუ მოშივდა ყველასა სქამს. დედაკაცის შესახებ კაცი მაღა-
ლი აზრისა არ არის: თუ დედაკაცმა გაიწია, ცხრა უღელი ხარი ველარ
დაიჭერს. მოწმენდილი ცისა და დედაკაცისა არა მწამს-რა. ცოლ-ქმრო-
ბის იდეალი მორჩილებაა: ავია თუ კარგია, ქალო, შენი ქმარია. რძალ-
დედამთილის დამოკიდებულებაც აღნიშნულია: კაი რძალი ვის უნახავს.

ძალსა სტემდნენ, რძალს ასმენდნენ. თემის მნიშვნელობაზედ ხალხი ამბობს: ხმა ღვთისა და ხმა ერისა. კაცი უნდა ხერხი იყოს, გაჰქონდეს და გამოჰქონდეს, განა უნდა ეჩო იყოს, სულ თავისკენ მოიჭრიდეს. ძველს სამართალს ხალხი ასე იგონებს: ქრთამი ჯოჯობეთსაც გაანათებს. სიმართლეზედ დარჩენილა: მართლის მოქმელს ცხენი მზად უნდა ჰყავდეს, შეჯდეს და გაიქცეს. გაცემულს სიკეთეს ხალხი არ ივიწყებს: ძველი პურ-მარილი არ დაიკარგება. ქურდობას ხალხი გმობს: ნემსის მომპარავი და აქლემის—სულ ერთია, ქურდია. წარსულის პატივისცემა გამოიხატება ანდაზაში: ნუ დაჰკარგავ ძველსა რჯულსა, ნურცა ძველსა მეგობარსა.

გ ა მ ო ც ა ნ ე ბ ი .

გამოცანას ვეძახით ისეთ გარდათქმითს აზრს, სჳდაც ერთი საგნის მაგივრად იხსენიება მეორე, დაახლოვებული პირველთან დაშორებული მსგავსებით. უძველესს გამოცანებში გადმოცემულია კვალი პირვანდელი მითოლოგიური აზროვნობისა: ამათში ზოგიერთი უჩვენებს მოვლენათა და მნათობთა ბუნებისათა, ფრინველთა და მხეცთა სახით. ორბი მოჯდა ორასი; ფრთა გაშალი სამასი, ნისკარტი ჰკრა ოთხასი, კლდე გააპო ხუთასი (=მზე). ერთს ქვეყანას ორთა ძმათა, ორთავ ერთი ფერი აქვთო, ერთი მუდამ სიყრმეზედ დგას, ერთს სიბერე ახლო აქვსო, ერთს ჯარი ჰყავს უთვალავი, ერთს კი მარტო ტახტი აქვსო (=მზე და მთვარე). ეს რა არის, მასრა არის, მასრას უკან კასრა არი, კასრას უკან კალოა, კალო მოჰქედილია, კვიცი გაკრეჭილია, (=ცა და ვარსკვლავები). აბლი-ბაბლი, ვერცხლის ტახტი, მზით ავიღე, მთვარით დავდგი (=ყინული). ერთი რამა სულიერი, უჩინარი და ხშიანი, ზღვასა და ხმელეთს დაივლის, შინ მოიტანა გრიალი (=ქარი) მოვიდა თეთრი მოზვერი, გააგდო შავი მოზვერი (=დღე და ღამე). სამღეთო წერილის გავლენით ხალხმა შეჰქმნა რამოდენიმე გამოცანა: მე მშვა მამამ ჩემმა, მე ვშვი ასული ჩემი, ასულმა ჩემმა შვა მამა ჩემი (=იესო). ერთხელ შობილი, ორჯელ მკვდარი (=ლაზარე). გამოცანის ახსნა ქართულს ზღაპრებში ნიშანია როგორც სიბრძნისა, აგრეთვე სიმართლისაც. გამოცანა ღვთის სამსჯავროს: ის, ვისაც სიკვდილით დასჯა მიუსაჯეს, განთავისუფლებულ იქმნა ამგვარი დასჯისაგან, თუ ახსნა გამოცანა. „ქალ-ვაჟიანში“ რამდენიმე გამოცანა მოყვანილი, როგორც შემდეგ ვნახეთ. ერთს ზღაპარში მეფე უპირებს დასჯას კათოლიკოსს, თუ იგი ვერ ახსნის სამს გამოცანას: რა ღირს თვითონ მეფე, რამდენი ვარსკვლავია ცაზედ და რას ფქრობს ამ წამს მე-

ფე. მზარეულმა დაიხსნა კათოლიკოზი. ის სამღვდლო ტანისამოსით მოვიდა მეფესთან და აუხსნა: მეფე ღირს 15 ვერცხლი, რადგან მაცხოვარი 30 ვერცხლად და იოსები 17 ვერცხლად გაყიდეს, — მეფე კი ორივეზე ნაკლებს ფასობს; ცაში ათი მილიონი ვარსკვლავია, თუ არა სჯერა მეფეს, დაათვლევინოს; მეფე ფიქრობს, რომ მის წინაშე კათოლიკოზია იმ დროს, როდესაც მის მაგივრად მზარეულია და მოიხსნა კათოლიკოზისებური წვერ-ულვაში. მეფემ დაასაჩუქრა კათოლიკოზიც და მზარეულიც.

შ ე ლ ო ც ვ ა ნ ი .

შელოცვანი ძველი წარმართული ლოცვაა, რომლითაც მიმართავენ ღმერთებს მათი წყალობის გამოსათხოვრად ან მათი ბოროტი მოქმედების მოსაგერებლად. შელოცვანი აქამდის დარჩენილია ჩვენში. ამით ცდილობენ მოარჩინონ სხვა-და-სხვა ავადმყოფობა, სულიერი და ხორციელიც. შელოცვის მოქმელი მიმართავს-რა ბუნების ძალთა, ანგელოზთა და წმიდათა, მოიწვევს მათ კეთილ გავლენას და შეაყენებს ავს ძალას. შელოცვას ხმარობენ სხვა-და-სხვა მიზნით. იმ დროს, როცა ხალხი ნადირობით და მწყემსობით ცხოვრობდა, მაშინ შელოცვით სწადოდათ მხეცთა შეპყრობა. სვანებს აქამდის სწამთ, რომ არსებობს ღმერთი ნადირობისა (დალ), რომლის ნებადაურთველად მონადირე ვერ გაიმარჯვებს: ფშავეთში მხეცთა მფარველი პატარა ქალად ჰყავთ წარმოდგენილი. ამ მხეცთა მფარველს მიჰმართავს ლოცვით მონადირე, რათა შეეწიოს განზრახვაში. შემდეგ, როცა მიწის შემუშავებითი ხანა დადგა, ერისთვის მზე და წვიმა გახდა სათაყვანებელი და მათი კეთილი ძალის მოსაწვევად საჭირო გახდა შელოცვა. შელოცვები უძველესს კარაბადინებში უკვე შეტანილნი არიან: შელოცვა და წამალი ერთად არიან მოხსენებულნი. შელოცვანი წარმოადგენენ შერეულს რწმენას: წარმართულს და ქრისტიანობრივს: ერთნაირად მიჰმართავენ ერთსა და იმავე შელოცვაში იესო ქრისტეს, ღვთისმშობელს, წმ. გიორგის და რაღაც უცნაურს სახელებს, რომელთა მნიშვნელობა ჩვენთვის ხშირად გაუგებარია. შელოცვას წარმოსთქვამენ ტუჩების წყნარი მოძრაობით, ჩუმი ხმით; ნახშირი და შავ-ტარიანი დანა საჭირო სამკაულია, რომ შელოცვამ გასჭრას.

ლოცვა, რომლითაც გამოიწვევენ გვალვის დროს ცის ნამს, აქამდის წარმოითქმის ფეხშიშველი დედაკაცების პირით: „ლაზარ მოადგა კარსა, აბრიალებს თვალსა, მიდგა-მოდგა თაროსა, დაემსგავსა მთვარესა.“

ღმერთო, მოგვეც ტალახი, აღარ გვინდა გორახი“. დედა-კაცებს და ლო-
ზარეს თოჯას მალლიდგან მსმენელები წყალს ვადმოასხამენ. „უემურის
ლოცვა“ გურიაში შემდეგია: „შენ ივანე ანგელოზო, მომავლო ღამით
და მფარველო სულისაო, ჯვარსა ვიწერდი ცხრიტა ჯვარითა, ცხრიტა
ანგელოზითა, სოლომონის ბეჭდითა, ოთხი სახარებითა. წმიდაო გიორ-
გი, შენ მათხოვე შენი და შენი სარტყელი, არსაკ და ხმალი, ოქროს
ჯაჭვი, ზღვაში ვეშაპის გამხეთქელო, გველეშაპის გამტკველელო, შენ
დაიცევი, დაიფარე, სამას-სამოც-და-სამო წმინდაო გიორგი თვალუჩინარი
უემურისაგან“. საყურადღებოა აქ მოხსენება სოლომონის ბეჭდისა და
პსპ წმ. გიორგისა. თვალის კვრას (გათვალვას) აქვს შესაფერი შელო-
ცვა: „შეგილოცავ თვალ-ყურისასა, ავი თვალისასა, ავი ყურისასა, შინაუ-
რისასა, გარეულისასა, ქალისასა, კაცისასა, დიდისასა, პატარისასა, თეთრ-
ფეროვანისასა, შავ-ფეროვანისასა, ყოველი სული დაბადებულისასა, მე
მლოცველი ვარ, ქრისტე მკურნალია, ღმერთო, აგრე; ლოცვა ჩემი
ბრძანება შენი“. ამ ლოცვას სამი კიდევ ამოდენი ნაწილი აქვს. კბილის
ამოძრობის შემდეგ ბავშვები იტყვიან: „აჰა, მზეო, ოქროს კბილი, მომე
ჩემი ვერცხლის კბილი“. ბავშვის დაბანვის დროს დამბანი სამჯერ გაი-
მეორებს: „დათვი მქლე და შენ მსუქანი“. ზურგის გასამაგრებლად პირ-
ველს ქუხილზე ქვას დაიკრავენ ზურგზედ და იტყვიან: „ზურგი მაკარ,
ყანა მაძღარ“. კუდიანების წინააღმდეგ: „აღ-უღი კუდიანებსა“.
აღი მტერია მშობიარე დედაკაცისა. ამიტომ იმის წინააღმდეგ არსებობს
შელოცვა, რომელსაც შეავსებს ხანჯლის, ბადის და სავარცხლის დახმა-
რება. „აღნი სამი დანი იყენენ: აროზ-მაროზ, ემროზ-ედვაროზ, ევმა-
როზ-ანტიოზოს. ეს შელოცვა წააგავს რუსულს და სხვათა ხალხთა შე-
ლოცვას და შესაძლებელია, რომ იგი ბერძენთა შუამავლობით გავრ-
ცელდა საქართველოში. თვით ბერძენებმა კი შეითვისეს ასურელთა სარ-
წმუნოებრივთ წარმოდგენათაგან. ქართველებს ბევრნაირი შელოცვა გვაქვს:
ძირდიდასი, შაკიკისა, ქავილისა და სხვა. ზოგს შელოცვას ჩვენთვის
აზრი დაჰკარგვია და ხალხი წარმოსთქვამს გაუგებრად, მაგალითად, მგლის
წინააღმდეგ შელოცვა: „ეკენია, ბეკენია, ბეკენს ხატი ასვენია“.

ქველი სასულიერო მშაგლობა და ქრისტიანობის გავლენით შექმნილი ხალხის ნაწარმოები.

საქართველოს შიგერ ქრისტიანობის მიღება მეოთხე საუკუნეში გახდა.
სათავედ ქართველთა ერის განათლებისა, ქრისტიანობის წყალობით სა-

ქართველთა მოსპობა კავშირი იღმოსავლეთთან და დაუახლოვდა ბიზანტიას. მცველს ძველთ ბერძენთა და რომაელთა განათლებისას. რადგან ქრისტიანობა ჩვენში ბიზანტიის იმპერიიდან გავრცელდა; ჩვენი ეკლესიაც ბერძენთა გავლენას შეეფარა. პირველნი ეპისკოპოსნი და მღვდელნი ბერძენთაგანნი იყვნენ. მღვდელ-მთავრებთან ერთად საბერძნეთიდან მოვიდნენ სამღვდლო პირნი, რომელთაც მოიტანეს სამღვთო წიგნები. თვით ქართველნიც მიდიოდნენ საბერძნეთში, პალესტინაში და ათონის მთაზედ სალოცავად და წიგნების გადმოსაწერად. ამ ორმა გარემოებამ და მასთანვე პოლიტიკურმა და ალებ-მიცემობითმა მისვლა-მოსვლამ განამტკიცა ბიზანტიის გავლენა საქართველოს მწერლობაზედ. ბიზანტიიდან გავრცელდა ჩვენში არა მხოლოდ სამღვთო-წერილი, არამედ სასულიერო ლექსები, ლეგენდები და აპოკრიფებიც. ბიზანტიამ თვისი ბეჭედი დაასვა საქართველოს განათლების მიმდინარეობას. მეტადრე მას შემდეგ, რაც დაარსდა ქართველთა ივერიის მონასტერი. ათონის მთაზედ, საქართველო ხარბად დაეწაფა ღვთის-მეტყველებითს და რიტორებითს ბერძნულს ნაწერებს და დაუღალავად სთარგმნა ქართულად.

ვიდრე წიგნის ბეჭედა შემოვიდოდა, წერითი სიტყვიერება ვრცელდებოდა დედნიდან გადმოღებული პირით. გადაწერა ღვთის სათნო საქმედ იყო მიჩნეული. სულის საცხონებლად გადაწერა და ეკლესიისთვის შეწირვა ჩვეულებრივი წამქეზებელი მიზეზი იყო კეთილმორწმუნე ქრისტიანისთვის. ღვაწლი წიგნის გადაწერისათვის მიღებული მით უმეტესად ფასობდა, რამდენადაც დიდი შრომა იყო გაწეული ლამაზად გადაწერისათვის ასომთავრული ასოებით. გადამწერი მკითხველისაგან მოწიწებით და მდაბლად ითხოვდა იმის სულის მოხსენებას. „უფალნო ჩემნო, ვინც მიემთხვივნეთ წმინდასა ამას სახარებასა, შენდობა ჰყავთ ჩემ ცოდვილისა ხარიტონისთვის, რათა ნაცვალაგოს მეუფემან ყოველთამან“, — ვკითხულობთ გელათის სახარების მინაწერში. წყევლა-კრულვას უგზავნის გადამწერი იმას, ვინც ამოშლის მის სახელს და მოუსპობს სახსარს სულის მოსახსენებლად. გადამწერი უმეტ-ნაკლებოდ ცდილობს გადმოიღოს დედნიდან პირი და თუ შეცდომა შეეპარა უნებლიედ, შენდობას თხოულობს. — „უცებად წერისათვის ნუ მწყევთ“, ამბობს „უღირსი“ მწერალი გელათის სახარებისა. რადგან მეტად საშიში საქმე იყო, არ გარყენილიყო გადამწერთაგან სამღვთო წერილი. ხელნაწერში ხშირად ვკითხულობთ გაფრთხილებას — არა შესცვალონ-რა და ისე გადიღონ პირი, როგორც დედანშია: თუ ვინმე საეჭვოდ საცილოს სიტყვას მიემთხვიოს, სწრაფლ ნუ შესცვლით. უკეთუ სიტყვის შესცვლება ინებოთ, თქვენცა ორთა და სამთა შეამოწმეთ კეთილთა და მართალთა“.

თუმცა გადამწერი ცდილობდა შეცდომით არ გაერყვნა რომელიმე სიტყვა და ამით სული არ წაეწყმიდნა, მაინც უნებლიედ შეეპარებოდა აქა-იქა უსწორ-მასწორი ადგილი და ამრიგად ირღვეოდა სიმტკიცე პირვანდელი თარგმანისა. ამ გარემოებით გამოწვეულ იქმნა შედარება ქართული სამღვთო წერილისა ბერძნულ დედანთან ათონის ქართველთა ბერთა მიერ. წიგნის გადაწერას მისდევდნენ როგორც სასულიერო, აგრეთვე საერო პირნიც. ხელნაწერს ლამაზ სათაურს ასოებს და სურათებს დაურთავდნენ. სურათები ანუ მინიატურები სახარების და სხვა სამღვთო წერილის წიგნებში ძვირფასი ნაშთია ჩვენი ხელოვნების შესასწავლად. უძველეს ხელნაწერებში ასომთავრული ხუცური ანბანია ნახმარი; შემდეგ წვრილი ხუცური გვხვდება და ბოლოს მხედრული ასოები. ძველად სწერდნენ ხბოს ტყავზედ, მერე ესრედ წოდებულს ბამბიკინზედ და ბოლოს ქალაღზედ.

სამღვთო წიგნებს შორის სახარებას უპირველესი ადგილი უჭირავს. რადგან იგი ქვაკუთხედიან საქრისტიანო მოძღვრებისა. ამიტომაც ქრისტიანობის გავრცელებისათანავე ითარგმნა იგი ქართულადაც, ჩვენი მართიანის სიტყვით, მეხუთე საუკუნეშივე არჩილ მეფის მეუღლისათვის. ჩვენამდის მოუწევია უძველესს სახარებას, რომელიც გადაწერილია 897 წ.; იგი ამ ჟამად დაცულია სვანეთში და იწოდება ადიშის სახარებად. ეს ძვირფასი ნაშთი ჩვენი მწერლობისა იმითია კიდევ საყურადღებო, რომ ტექსტი არ წააგავს სხვა ხელნაწერებს და შეიცავს სახარების იმ თარგმანს, რომელიც მხოლოდ ამ ერთადერთს ძეგლშია შერჩენილი. სახარების თარგმნის ისტორიაში სამი ხანა გაირჩევა. პირველი იმ დროს ეკუთვნის, როდესაც ქართველები დაშვიდრდნენ (მეხუთე საუკ.) პალესტინაში, დაარსეს წმ. საბას მონასტერი და შეუდგნენ სამოვთო წერილის ქართულად გადმოღებას. იერუსალიმშიდა სინაზე აქამდის მრავალი ხელნაწერია ამ უძველესის დროისა. იმ ნაშთებს, რომელნიც ითარგმნენ საბას მონასტერში, ეწოდებათ საბაწმინდური. მეორე ხანა სახარების თარგმნისა მათე — მეთერთმეტე საუკუნეს უწევს. ამ დროს აყვავდა ქართველთა მონასტრები ათონის მთაზედ და აქ მეორედ შეუდგნენ სამღვთო წერილის თარგმნას ანუ მის შესწორებას. წმ. ექვთიმემ (მიიცვალა 1028 წ.) ითარგმნა ქართულად ბერძნულიდგან სახარება უფლისა და ამავე მეთერთმეტე საუკუნეში მესამედ გადმოიღო ქართულად სახარება წმ. გიორგი მთაწმინდელმა. ხელახლად თარგმნა სამღვთო წერილისა და სჭირდა საქართველოს ეკლესიას იმ მიზეზისა გამო. რომელსაც უჩვენებენ ათონის მამანი. წინად ჩვენ წიგნები და სარწმუნოება გვქონდა წმინდა

და შეჭბლალველო. შემდეგ ღვარძლი შეაპარეს სომეხთა და ამიტომ და-
 ვეჭირდა ხელოახლა თარგმნა და გაწმენდა ღვარძლისაგან სამღვთო წერი-
 ლისაო. ზემოხსენებული ადიშის (სვანეთში) სახარება უნდა ეკუთნოდეს
 საბაწმინდურს ხანას, რადგან იგი არ წააგავს არც წმ. ექვთიმეს და არც
 წმ. გიორგი მთაწმინდელის დედანს. რაც შეეხება ურბნისის სახარებას,
 რომელიც განსვენებული ბაქრაძის მიერ აღსარებულ იყო უძველეს თარ-
 გმანად, იგი ახლა დაკვირვების შემდეგ აღმოჩნდა ათონელთა მიერ ნა-
 თარგმნ ტექსტად. მაშასადამე იგი ეკუთნის მე-XI საუკუნეს.

უძველესს სახარებას ეწოდება ოთხ-თავი: სახარება თავი მათესი; სა-
 ხარება თავი მარკოზისა, სახარება თავი ლუკასი და სახარება თავი იოან-
 ნესი. ენა და ორთოგრაფია ამ ნაშთისა განირჩევა აწინდელი სალიტერა-
 ტურო ენისა და მართლ-წერისაგან. მოვიყვან ადიშის სახარებიდგან: *)
 „მამაო ჩვენო რ-ლი (რომელი) ხარ ცათა შინა წმინდა იყავ სახელი შენი
 მოვედონ სოჯფევამ შენი იყავ ნებაჲ შენი ვ-ა (ვითარცა) ცათა შინა
 ეგრეცა ქოჯყყანასა ზედა პოკრი სამარადისოჲ მომეც; ჩვენ დღესს და
 მოგვტევენ ჩ-ნ (ჩვენ) თანანადებნი ჩოვნნი რ-ა (რათა) ჩ-ნცა (ჩვენცა)
 მოგვტეოთ თანამდებთა ჩოვნთა და ნუ შეგოჯყყანებ ჩ-ნ (ჩვენ) განსაცდელსა
 ა-დ (არამედ) მიკსენ ჩ-ნ (ჩვენ) ბოროტისაგან.“

თუ შეადარებთ ამ ძველი მართლ-წერით მოყვანილს „მამაო ჩვენო“-ს,
 შენიშნავთ დიდს განსხვავებას აწინდელთან. გარდა ამ გარეგანი და ფორ-
 მების განსხვავებისა, ორს ადგილას შეხვდებით სხვა სიტყვასაც. ადიშის
 სახარებაში ნახმარია პური „სამარადისო“ და ახლა მიღებულია, თანა-
 ხმად მთაწმინდელთა თარგმანისა, პური „არსობისა“. შემდეგ ადიშის
 სახარებაში ვკითხულობთ: „რათა ჩვენცა მოგვტეოთ“, აწ მიღებულს
 ტექსტში მე-XI საუკუნიდგან: „ვითარცა ჩვენ მიუტევენთ“. ერთს გან-
 სხვავებას კიდევ ავნიშნავ. ახლანდელს სახარებაში ბერძნულზე ნაწევარი
 ყოველთვის ნათარგმნია ნაცვალსახელიად, ამიტომაც აქ ერთი მეტი სიტ-
 ყვაა. რომელსაც ადიშისაში (საბაწმინდურს, სირიულიდგან ნათარგმნში?)
 ვერ შეხვდებით. აწინდელშია: თანამდებთა „მათ“ ჩვენთა; ადიშისაში
 გამოტოვებულია სიტყვა „მათ“; თანამდებთა ჩვენთა. ***)

გარდა ადიშის სახარებისა გვაქვს თარიღიანი სახარება ათონისა 913.
 წ. და ჯოუქისა 946 წ. საყურადღებოა, როგორც ნაშთი იმ თარგმანისა,
 რომელიც უსწრობს ათონელთა შრომას, მეთვე საუკუნეს ეკუთნის

*) ნიშნები არ უზის.
 **) ნახე ჩემი „სვანეთში მოგზაურობა“.

ივერიის მონასტერში გადმოწერილი ბიბლია (დაბადება), რომელსაც სამწიფუხაროდ რამდენიმე წიგნი ძველი აღთქმისა აკლია. ნაწილ-ნაწილ დაბადებას მოუწევია ჩვენამდის უფრო ძველი დროისას, მაგალითად „დავითნი“ გვაქვს მე-VIII—IX საუკ.

ვარდა სამღვთო წერილისა ბიზანტიამ გადმოსცა საქართველოს წმიდა მამათა ნაწერები. **ექვსთა დღეთათვის** წმ. ბასილისა, თარგმანები ფსალმუნთა დავითისა კირილე ალექსანდრიელისა, იოანე ოქროპირის, გრიგოლ ნოსელისა „თქმულნი“ თარგმანებანი. ამათ მოსდევს დოგმატიური თხზულებანი, სადაც ახსნილია ქრისტიანობრივი სწავლა. ამგვარია კლემაქსი იოანესი (მე-XI საუკ.), იოანე დამასკელის ნაწერები, წმ. გრიგოლ დვთის-მეტყველის სწავლანი ქრისტეს შობის და აღდგომის შესახებ და სხვა. ზნეობითი შინაარსისა არიან აგრეთვე წიგნები, წოდებულნი „მარგალიტად“ და „გვირგვინად“, რომელნიც შეიცავენ მოძღვრებას ლოცვის, მოწყალების, მორჩილების და სხვათა სათნოებათა შესახებ, ამავე შინაარსისა არის „ფუტკარი“, „სამოთხე“ და წმინდათა ცხოვრებანი.

ქრისტიანობის დასამყარებლად და მის გონიერად შესაგნებლად გადმოითარგმნა ბერძნულიდგან სამღვთო წერილი და მისი განმარტება-„თარგმანებანი“. ისტორიული ცოდნის შესაძენად წმინდა მამათა გვითარგმნეს ქრონიკები და ხრონოგრაფები, მაგალითად, გიორგი ამარტოლასი. ხრონოგრაფი შემდეგ მე-XVII საუკ. კვლავ ითარგმნა ქართულად არჩილ მეფის დახმარებით. ისტორიული და ლეგენდარული ცნობანი ერთად შეხავებულნი გაავრცელეს აპოკრიტებმა და „ანთოლოგიამ“ გააცნო ქართველ საზოგადოებას საგულისხმო აზრები ძველი სასულიერო და საერო მწერლებისა. ანთოლოგია იყო პირველი წყარო, ბერძენ-რომაელთ ფილოსოფოსთ, რიტორთ და პოეტთა ნაწერებთან გამაცნობელი.

ძველი საქართველოს განათლების კერა და უძველესი ხელნაწერები.

რადგან ახალი განათლება საქართველოში დამყარდა ქრისტიანობის გავრცელების წყალობით, მწერლობამ ამის გამო მიიღო განსაკუთრებითი ხასიათი და მიმართულება. ქრისტიანობა გახდა სათავედ განათლებისა და მწერლობისა. რადგან განათლებულნი პირნი ძველად იყვნენ სასულიერო პირნი, მწერლობამ მიიღო სასულიერო მიმართულება. საეკლესიო და სამონასტრო სკოლები გახდნენ ბუდედ განათლებისა და

მწერლობისა, ამიტომაც ჩვენი ძველი მწერლობის ნაშთებს შეადგენენ — მოძღვრებანი, სწავლანი, წმიდათა ცხოვრებანი.

პირველს ხანას ქართული წერითი სიტყვიერებისას მეხუთე საუკუნიდან მოყოლებული ვიდრე მეცხრე საუკუნემდე აქვს ხასიათი სამზადისისა ხაერო ანუ სამოქალაქო მწერლობისა, რომლის მკრთალი ნიშანი ჩაისახება მეცხრე საუკუნეში. ბერძენთა მწერლობის გავლენით ქართული წერითი სიტყვიერება შეითვისებს სარწმუნოებრივ მიმართულებას, ამ გზას აღვიან ის სკოლები, რომელნიც დაარსდებიან ქართველთაგან როგორც პალესტინაში, სინას და ათონის მთებზედ, აგრეთვე შუაგულ საქართველოშიაც. აკვნად ქართული წერითი სიტყვიერებისა უნდა ჩაითვალოს წმინდა საბას მონასტერი იერუსალიმში. მის დაარსებას მე-V საუკ. მიაწერენ მეფე ბაქარის შვილს მურვანოსს, ბერობაში პეტრეს, ეპისკოპოსს მაიუმისას. წმ. პეტრეს ცხოვრება აღწერა მისმა მოწაფემ ზაქარია მსოფლიო ენაზედ და გადმოთარგმნა ქართველმა მღვდელმა მაკარიმ. მეფე ვახტანგმა მოილოცა ქრისტეს საფლავი და დაეხმარა ქართველთა სავანეს იერუსალიმში. აი სწორედ ამ წმ. საბას მონასტერში პირველად შეუდგნენ სამღვთო წერილის ქართულად გადმოღებას. აქ დაკულია ჩვენს დრომდის „სადღესასწაულო“. მე-VII საუკ. სახელებს უძველესი აქაური მწერლებისას მოუწევია მე-XII საუკუნემდის: იგინი მყენენ ანტონი და საბა. მეცხრე საუკუნეში აქ ცხოვრობდა ილარიონ დონაური კახელი. ამას მიაწერენ მეტაფრასტის და წმ. სიმეონ მესვეტის ცხოვრების ქართულად გადმოთარგმნას.

გარდა წმ. საბას მონასტრისა იერუსალიმში აყვავდა მეორე ქართველთა მონასტერი — ჯვარის მონასტერი, განახლებული ანუ აღშენებული მე-XI საუკ. პროხორეს მიერ. ამ მონასტრის სკოლაში გადმოქართულებულია მე-XI საუკ. სახარების თარგმანებანი იოანე ოქროპირისა, ცხოვრება და სწავლანი გრიგოლ ნაზიანზისისა და გრიგოლ ნისელისა, ნაწერნი ვაბრიელ და იოანე ბერების მიერ. ამათ გარდა აქვე მოღვაწეობდნენ მწერალნი მიხეილ და პავლე ამ ორს მონასტერში ბევრი ძვირფასი ხელნაწერია დაკული და საყურადღებო ჩვენი მწერლობის ისტორიისთვის. შეფენი ბაგრატ მეოთხე, დავით აღმაშენებელი, დედოფალი მარიამ და სხვანი მე-XI — XII საუკ. დიდს მფარველობას უწევენ წმ. საბას და ჯვარის მონასტერს. ეხმარებიან ვერცხლით, ოქროთი და სხვადასხვა სამკაულით. როცა იერუსალიმი აიღეს ჯვაროსნებმა, ქართველებს შერჩათ თავიანთი მონასტერი (*monasterium georgianum*). ამბობენ ჯვარის მონასტერში ბერად აღიკვეცა დიდებული პოეტი შოთა რუსთაველი, რომელმაც განაბრწყინა იგი მხატვრობით და თვით დაგვიტოვა

კვალ აქ მოღვაწეობისა. იგი დახატულია კედელზედ დიდებული კაცის სამოსელში.

სინას მთაზედ ქართული მწერლობა აყვავდა მეთე საუკუნეში. აქაური ხელნაწერნი აკვირვებენ კაცს მშვენიერი ასოებით. აქ გადაწერილია უძველესი წერითი ნაშთი, რომელსაც მოუწევია ჩვენამდის: ეს არის ფსალმუნი, მე-VII საუკ. დაწერილი პაპირუსზედ. მე-VII—VIII საუკ. ქორების მთის ახლოს ცხოვრობდნენ ქართველნი ძმანი (აბბა, მიქელ და სხვანი). ქართველებს ამ დროს ეკუთნოდათ ორი ეკლესია: წმ. იოანე ღვთის-მეტყველისა და წმ. გიორგისა. დავით აღმაშენებელმა ააგო ეკლესია წმ. ილიასი მთასა ქორებისასა. თამარ მეფე არ აკლებდა უხვს შესაწირავს სინას მონასტრებს. აქაური ქართული ხელნაწერები 100-დის არის.

იერუსალიმის და სინას მთას გარდა საქართველოს მწიგნობრობის ისტორიაში დიდი ღვაწლი მიუძღვის სირიას: შავს მთას, ანტიოქიის ახლოს, და კალიპოსის მონასტერს სიმონ მესვეტის მთასთან. აქ ქართველთა შორისაც აღმოჩნდნენ განდევილნი, კარ-ჩაკეტილნი ძმანი და მწიგნობარნი. შავს მთას გადაწერილი სახარება მე-XI საუკ. ახლაც დაცულია რუისის ეკლესიაში. კალიპოსშიაც საუცხოვო ასოებით დაუწერიათ სახარებო ბავრატ ნობილიძის დროს (1027—1072). მეცამეტე საუკუნეში, როცა სირია დაიჭირეს თურქებმა, ანტიოქია გადაიქცა მუსულმანთა ქალაქად, ხოლო ქრისტეს ტაძრები დაქცეულ და გავერანებულ იქმნენ.

მხოლოდ ათონის მთა-ლა ცოტად თუ ბევრად შერჩა საქართველოს. აქამდის ათონის მთაზედ მკვიდრობენ ქართველთა ბერები, იმ დროს როდესაც იერუსალიმის და სინას მონასტრები უცხო ტომის მონაზონთ დაიჭირეს. ათონის ივერიის მონასტერი დაარსებულია მე-X საუკ., როგორც ამას გვაუწყებს „ათონის კრებული“ 1074 წ. (ტფილისში დაბეჭდილი 1902 წ.). დამაარსებელი ამ წმინდისა სავანისა იყო იოანე ვარაზიანი (+988), რომლის თანამოზიარედ დასახელებულია თორნიკე ერისთავი, ქართველთა სპასალარი. ამან დაამარცხა ბარდა სკლეროსი, რომელიც წინააღუდგა ბიზანტიის იმპერატორებს ბასილს და კონსტანტინეს. ამათ ღედამ თეოფანამ დიდი საჩუქარი მიუძღვნა წმინად მადლობისა თორნიკეს, ხოლო ამან ყოველივე ეს შესწირა ათონის სავანეს, წმ. ივერიის მონასტერს. მეორე წინამძღვრად ივერიის მონასტრისა იყო წმ. ექვთიმე (+1028). შვილი იოანეს, რომელმაც ბევრი იღვაწა მონასტრის ასამშვენებლად და გასაბრწყინებლად. ამის დროს ივერიის მონასტერში

300 ბერი ირიცხებოდა. თვით წმ. ექვთიმე იყო დაუღალავი მუშაკი და სთარგმნა 30 წიგნამდე ბერძნულიდგან ქართულად. საუცხოვოდ და საფუძვლიანად იცოდა როგორც სამშობლო ენა, აგრეთვე ბერძნული. ამას მიაწერენ ქართულიდგან ბერძნულად გადათარგმნას იმ წიგნისას, რომელსაც ეწოდება „სიბრძნე ბალავარისა“. ხელნაწერებში, რომელნიც დაკულნი არიან ათონის ივერიის მონასტერში, წმ. ექვთიმე სთხოვს წამკითხველს ილოკონ იმის სულისთვის და მოიხსენონ მამა მისი იოანე. წმ. ექვთიმე თვით საქართველოშიაც მოღვაწეობდა: მეფე დავითის მოწვევით, მან გაატარა ოთხი წელიწადი სამშობლოში; ასწავლა ხალხს, ზნე-ჩვეულების განწმენდას ცდილობდა და დააარსა-რა მონასტერი წმ. სტეფანეს სახელობაზედ, დაბრუნდა ათონის მთაზედ.

ათონის მონასტერში ექვთიმეს შემდეგ არ შეწყვეტილა მწიგნობრობა: იმავე მეთერთმეტე საუკუნეში ივერიის სავანეში მოღვაწეობდა გიორგი მთაწმინდელი, ერთი იმ დიდებულთ პირთაგანი, რომელიც ბრწყინავს ძველს საქართველოს ისტორიაში. გიორგი მთაწმინდელი დაიბადა სამცხეში დაახლოებით 1014 წ.; ოც-და-ხუთი წლისამ მიმოიხილა წმ. ადგილები აღმოსავლეთში და ბერად აღიკვეცა წმ. რომანის მონასტერში, ანტიოქიის ახლოს. 1044 წ. მოვიდა იერუსალიმში და იქიდან გადავიდა ათონზედ, სადაც 7 წელიწადი გაატარა განუწყვეტლივ წიგნების ქართულად გადმოთარგმნაში. 1051 წ. იგი უკვე წინამძღვარია ივერიის მონასტრისა. იგი მოგზაურობს საქართველოს და აღმოსავლეთს შორის, მუდამ მოძრაობაშია და დაუღალავი შრომის მორევში ტრიალებს. ათონიდან წამოვა ანტიოქიას, სადაც შეხვდება მეფის ბაგრატ მე-IV დედას მარიაშს, რომელიც გაატანს იერუსალიმში ძვირფასს შესაწირავს პალესტინის მონასტრებისთვის. იერუსალიმში შეხვდება პროხორეს, რომელიც ამ დროს აშენებს ჯვარის მონასტერს. იერუსალიმიდგან დაბრუნდება და რამდენიმე ხანი რჩება სირიის ქართველთა მონასტერში და შემდეგ მოვიდა საქართველოში ხალხის გასაწვრთნელად და სკოლების დასაარსებლად. საქართველოდგან წამოიყვანს 84 ბავშვს და კონსტანტინეპოლში და ათონის მთაზედ მისცემს სასწავლებელში. ამ მოკლე ცნობებიდგანაც საკმარისად იხატება ჩვენ თვალწინ გიორგი მთაწმინდელი, როგორც მხნე და ერთგული სამშობლოს მუშაკი. ხან დაყუდებული ბერია, ხან გამაღებულნი მოძრავე პირი, ხან მწიგნობარი, ხან ადმინისტრატორი. თუმცა ერთს საქმეს არ მონადგამა თვისი მდიდარი ნიჭი, მაინც როგორც მწერალ-მა დაგვიტოვა ოცზე მეტი ნათარგმნი თხზულება, მოამზადა რამდენიმე შეგირდი, რომელთაც განაგრძეს მისი საქმე. წმ. ექვთიმემ და გიორგი

მთაწმინდელმა ხელმეორედ სთარგმნეს წმ. სახარება და სამღვთო წერი-
ლი შეასწორეს, რაც წინა დროს იყო ნათარგმნი და დროთა განმავლობაში
შეირყა და გაირყვნა.

ზემო ჩამოთვლილი ცნობებიდან თვალსაჩინოდ დამტკიცდა მნიშვნე-
ლობა უცხო ქვეყნებში დაარსებულთ ქართველთა მონასტრებისა. თვით
საქართველოში განათლების ბუდედ შეიქმნენ მონასტრები და მათთან
დამყარებული სკოლები. მეათე საუკუნეში ტბეთის კათედრასთან აყვავდა
სკოლა, სადაც გადაწერილია დავითის და არხიპოსის მიერ საუცხოვო
ოთხთავი (სახარება) 995 წ. დავით კუროპალატის დროს. სოფელს ხა-
ხულში იმავე დროს აყვავდა სასულიერო და სამწიგნობრო მოღვაწეობა
ბერთა წრისა, რომელთა რიცხვი აღემატებოდა 15. აქ განითქვა სახელი
მქერმეტყველმა მქადაგებელმა იოანე ხახულელმა, რომელიც წოდებულ
იქმნა იოანე ოქროპირად. ამ მონასტერში მიიღო დასაწყისი განათლება
გიორგი მთაწმინდელმა ილარიონ თულაელის ხელმძღვანელობით. სამწი-
გნობრო მოღვაწეობით განითქვენ აგრეთვე გელათი, პარხალი, ჯრუჭი,
მარტვილი. პარხალში გადაწერილი სახარება მიუწევს 973 წ.; „ახალ
ათონად“ წოდებულს გელათში. გადაწერილია ბევრი შესანიშნი სახარება.
ამგვარივე მნიშვნელობა ჰქონდათ მონასტრებს შემოქმედს, ოპიზას, შატ-
ბერდს (აქ გადაწერილია ძვირფასი „კრებული“, აწ დასული „წერა-კით-
ხვის საზოგადოებაში“), ოშქს, სადაც დაუწერიათ ახლა მესტიაში შენა-
ხული სახარება საუცხოვო სურათებით, შიომღვიმე, გარეჯა, მცხეთა,
მარტვილი, იოანე ნათლის-მცემელი, მოწამეთა და სხვა-და-სხვა. ამ დასახე-
ლებულს საფანეებში შეიქნა ძველი ქართული სასულიერო და საისტო-
რიო მწერლობა, აქ შემუშავდა ქართული სალიტერატურო ენა, აქედგან
მოეფინა განათლება ყოველს კუთხეს საქართველოსას.

ა პ ო ჭ რ ი თ ე ბ ი.

წერილი სიტყვიერების წყალობით შემდეგ ქრისტიანობის გავრცელებისა
შეიქმნა ერთგვარი ლიტერატურა, რომელიც მომდინარეობდა სამღვთო
წერილის წყაროდგან, მაგრამ შემუშავებულ იქმნა ხალხის გამოგონებით
ზეპირ-სიტყვიერების მსგავსად. ამგვარ სიტყვიერებას—ნახევრად წერიტს
და ნახევრად ზეპირს,—ეკუთნიან აპოკრიფები, სასულიერო ლექსები და
ლეგენდები.

აპოკრიფთ ვუწოდებთ იმ ნაწერებს, რომელნიც შეიქმნენ ხალხის
გამოგონებით შესავსებლად იმ ნაკლისა, რომელიც სამღვთო წერილში

აღმოჩნდა ხალხის მოთხოვნები. არ აკმაყოფილებდა ადგილ-ადგილ
 მოკლედ მოხსენებულ ცნობანი ამა თუ იმ პირობად ანუ მოთხოვნაზედს
 შესაესებლად ამ ნაკლისა და დასაკმაყოფილებლად იმ საკითხისა, რომე-
 ლოც სამღვთო წერილის მკითხველს ებადება და პასუხს კი ვერ პოუ-
 ლობდა, შექმნეს აპოკრიტები. აპოკრიტი ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავ-
 საიღუმლოს ანუ ფარულს წიგნს. აპოკრიტები წარმოიშვა ქრისტიან-
 ნობის დასაწყისშივე. სახარების მკითხველისათვის ბევრი გაუგებარი და
 მოკლედ მოთხრობილი ადგილი იყო. მაგალითად, მკითხველი ვერ პოუ-
 ლობდა ცნობას, სად და როგორ გაატარა მაცხოვარმა თავის სიყმაწვილე
 ვიდრე სწმქადაცებლო ახარებზედ გამოვიდოდა. აგრეთვე ვერ პოუ-
 ლობდა დაწერილობითს სურათს ჯოჯოხეთში ტანჯვითა აღწერილო-
 ბისა. ოადგან სახარება მხოლოდ გაკვრით იხსენიებს: „მუნ იყოს ტირი-
 ლი და ღრქენა კბილთა“ ამ მოხსენებულ ცნობათა შესაესებლად წარ-
 მოსდგა ორი აპოკრიტი: „ბიჭრმე ქრისტესი“ და „წმინდისა ღვთისა
 მშობლისაგან კაცთა ცოდვილთა სატანჯველთა ხილვა“. საიქიოს
 წარმოდგენა ივსება აპოკრიტით, რომელიც ნათარგმნია სომხური ენიდგან.
 მას ეწოდება: „ბაასი გრიგოლ განმანათლებელისა ანგელოზთან“.
 გრიგოლ განმანათლებელი შეეხვეწა უფალს: „ვევედრები სამი საათითა
 ანგელოზი ჩემთან მომივიღონო და ეთხოვო, რაც მინდაო“. ისმინა უფალ-
 მა ვედრება და მიუვლინა ანგელოზი. რას თხოულობ? ჰკითხა ანგელო-
 ზმა. შეიტყობს სული თავის მატრის ანუ ცოდვას, როცა ხმალს მიიტან
 სულის ამოსართმევადაო?—შეიტყობს, მიუგო ანგელოზმა. სული,
 განუშარტავს ანგელოზი, არის მსგავსი ცეცხლისა და ნათელიცა, თუ კა-
 ცი მართალიაო, და ბნელი, თუ არსება ცოდვილია და სასჯე მორატე-
 ბითაო. ჰკითხა გრიგოლ განმანათლებელმან, როგორ ამოართმევ სულსა
 ცოდვილსაო? მიუგო ანგელოზმან: როდესაც მივალ ცოდვილთან, ვე-
 ჩვენები ავი ანგელოზით საშინელ სანახავად და ხმალიც ხელში მეჭი-
 რება. შეწუხდება ჩემის ნახვისაგან, ენა დაებმება, თავს მომარიდებს, თვა-
 ლების ხუჭკას მოკვეება და გაქცევას დაპირებს. მაგრამ სად წავა? მე
 სულ იმის თვალ-წინ ვიქნები და ვეღარ შეიძლებს, რომ ადგეს. საშინე-
 ლი ხმალი ხელში მეჭირება და ნახავს გზასა ძნელსა, ცოდ-შვილსა და
 გვაროვნობას თვალით ანიშნებს, მაგრამ ვერას შეიტყობს. მე კი ვერავინ
 შევადვს, ვარდა ავითმყოფისა, მე ცეცხლიც ვარ და ხორცი. არა მექვს.
 ჰკითხა გრიგოლ განმანათლებელმა ანგელოზსა, როგორ ამოართმევ
 სულს მართალსაო? მიუგო ანგელოზმან: მივალ და ვჩვენებდი ისე ვითარ-
 ცი ვატივობდე ქორწილში თაყდაბლად და მშვილობიანი სახით და რა-

დესაც დაძინახავს. სული განსვენებაში განწესდება. მივიღებ ხელსა მართლისასა. ვითარცა მზე ბრწყინვალე სავსე ნათლით და ხელში რომ დავიჭერ, თაყვანს ვსცემ სულსა მართლისასა“.

ეს აპოკრითი საკმარისად გვიჩვენებს, რა მკიდრო კავშირი აქვს წერითს სიტყვიერებას ხალხის რელიგიურ წარმოდგენასთან. ვის არ გაუგონია სულთამხუთავის ამბავი, რანაირად ართმევს სულს მომაკვდავს? ამგვარადვე შეგვიძლიან დავუახლოვოთ ხალხის წარმოდგენა ჯოჯოხეთზედ და აპოკრითი „წმინდისა ღვთისა მშობლისაგან კაცთა ცოდვილთა სატანჯველთა ხილვა“. აი მოკლედ შინაარსი ამ აპოკრითისა.

ინება დედამან ქალწულმან მარიამ ხილვა სატანჯველთა, რომელთა დასჯილნი კაცნი იტანჯებიან ფერად-ფერადითა სატანჯველითა. აღვიდა მთასა ზედა ზეთის ხილთას და თქვა: „გარდამოვედინ ზეცით მთავარ-ანგელოსი მიხეილ, რათა მითხრას ვითარებანი ცისა და ქვეყნის შორის მყოფთა და მახილვოს ტანჯვანი ცოდვილთანი“. შემდგომად ამა სიტყვისა გარდამოხდა მთავარი ანგელოსთა დასითა ანგელოსთათა. ჰრქვა მას ყოვლად წმიდამან: „გიხაროდენ, მთავარო ზეცისა, რომელი წინაშე წმინდისა სანებისა მდგომარე ხარ! გიხაროდენ, რომელსა გეგულებს საყვირისა დაკემა და განღვინება საუკუნითან დაძინებულთა მკვიდრთა!“ მიუგო მიხეილ ქალწულსა: „ვჰა ცასა ცათასა უმალდესო, ქერაბინთა უდიდებულდესო, რამეთუ განდიდნა სახელი შენი უფროს ვრცელისა სამყაროსა“. ამ სიტყვა-პასუხის შემდეგ რქვა ყოვლად წმიდამან: „მიჩვენე, ერისთავო, ყოველნი სატანჯველნი ქრისტიანეთა და წარმართთა“. მაშინ აღაღო ჯოჯოხეთმან პირი თვისო და იხილა ღვთის-მშობელმან ურიცხვი სიმრავლე მამათა და დედათა; რომელნი იტანჯებიან მას შინა და იყო ტირილი დიდი და ვაება. „რა არის ცოდვა მათი?“ „ესენი არიან, რომელთა მამა, ძე და სული წმიდა არა სწამთ და არ აღიდებენ ღვთის-მშობელსა“. სხვასა ადვილსა იხილა ბნელი დიდი. „მნებავს, ბრძანებს დედა ღვთისა; რათა ვიხილო სატანჯველი ამას შინა“. ვერ შემძლებელ ხარ, — მიუგებს ანგელოსი, — რამეთუ ამათ მცნება აქვთ, რათა არა იხილოს ნათელი, ვიდრემდის გამობრწყინდება დიდებით ძე შენი მეორედ“ ამ ცოდვილებს სწავდა ცეცხლი აგზნებული. „რა არს მათი ცოდვა? ამათ უბადრუეთა არა ესმათ ქდაგება წინასწარმეტყველთა“. დედა ღვთისა და ანგელოზი განვიდნენ აღმოსავლეთით და მოვიდა სერაბინ-ქერაბინითურთ სხვასა ადგილსა, სადა იხილა სიმრავლე მამათა და დედათა იტანჯებოდა ცეცხლსა შინა, რომელიმე მკერდამდე და რომელიმე ფეხებამდე. „ესენი არიან, მიუგო მიხეილმა, რომელნიც სარტყლამდე სხედან ცეცხლში, ისინი, რომ-

მელთა მამისა წყევა მოიღეს. მკერდამდე სხედან ცეცხლში ისინი, რომელნიც ნათლიდელსა სიძვირ და არაწმიდებით, მეძაობით შეაგინებენ. „ესენი ვინ არიან, რომელნი თხემამდე სხედან ცეცხლსა შინა? ჰკითხა ყოვლად წმინდამან. — ესენი არიან, — ჰრქვა მიხეილ, — რომელნი ხორცსა სჭამენ კაცისასა. — ვითარ შესაძლებელ არს ჭამოს კაცმან ხორცი კაცისა? მიუგო ანგელოსმა: რომელნი უბრალოსა ტყვესა უსამართლოდ ჰყიდიან და ნაჯაჭრსა სჭამენ, ესე არს ჭამა ხორცისა კაცისა. სხვა ადგილას იხილა ხორცსა კაცისასა მატლნი სჭამდეს. — ესენი არიან, ყოვლად წმიდაო, მექრთამენი, ვახშის მეძიებელნი. იხილა დედაკაცი მოკიდებულნი ორთავე ზედათა და მხეცნი გამოვიდოდეს პირისაგან მათისა. ჰრქვა ყოვლად წმიდასა: „ესენი არიან, რომელნი მივიდოდეს მეზობელთა და ყურის მიპყრობითა ისმენდეს სიტყვათა მათთა და მიერ ახდენენ მრავალსა შფოთსა და ბოროტსა“. შეწუხდა დედა ღვთისა და თქვა: უმჯობეს იყო მათდა, თუშკა არ შობილ იყვნენ, — ტიროდა და ეწყალებოდა იგინი. მიიყვანა ანგელოსმან სანახავად „დიდთა სატანჯველთა“. აქ იხილა ღრუბელი ცეცხლისა და მას შინა იყო სიმრავლე დედათა და მამათა და ცეცხლის ფერნი ვეშანნი მოხვეოდეს ასოთა მათთა და დასწვიდეს მათ, ვითარცა კლურტსა ხელსა. ესენი არიან, — მიუგო ანგელოსმა ღვთის-მშობელსა — რომელნი კვირიაკეს ქვე წვანან და ეკლესიად ლოცვად და წირვად არ წაელენ.

სხვა ადგილას იხილა ყოვლად წმიდამან, ძელი რკინისა ეკიდა ენათა ცოდვილთა. ესენი არიან ცრუნნი, ჟუკან მზრახველნი. იხილა კაცი ფრჩხილთაგან ტერფისა თხემამდე სისხლითა შეღებილნი და ენა-შეკრულნი ცეცხლის ალითა და ვერ შემძლებელ იყვნენ სიტყვისა გებად. ტიროდა დედა-ღვთისა და ითხოვდა შეწყალებასა მათსა. ანგელოსმა გაუხსნა მათ ენა კრულებისა და აუწყა, რომ ესენი არიან ეკლესიის შემცოდნი. წავიდნენ ადგილს, სადაც მღვდელნი იტანჯებიან. იხილა მღვდელნი ზემომოკიდებულნი და ცეცხლნი თხემისაგან მათისა გამოვიდოდა. ცოდვა მათიო ის არის, რომ მათ საღმრთოსა მსხვერპლისა შემწირველთ, ოდეს დაანაწილებდნენ საღმრთოსა ტარისა, გაუფრთხილებლობით ნაწილი ქვე სცივოდათ. იხილა ადგილი, სადაც ცეცხლსა შინა მყოფთ კაცთა ფრთოვანი მხეცნი ჰკვემდნენ. ესენი არიან დიაკონნი, რომელნი წმ. სახარებასა და წერილთა და მოძღვრებათა აღმოიკითხვიდნენ და არა ჰყოფდენ მორჩილებასა ეკლესიისა და მღვდელთასა და არ ერიდებოდნენ ცოდვასაო. სხვა ადგილას სხდეს ცეცხლსა შინა ისინი, რომელნიც ქვეყანას მღვდელ-მთავრად იყვნენ ცოდვათა შეგონებულნი და არა ვიდოდნენ

გზათა სიმართლისათა. იხილა დედაკაცი მოკიდებულნი და ალი გამოვი-
დოდა მათი პირისაგან. ესენი არიან სამღვდლოთა კაცთა მეუღლენი,
რომელთა შემდგომად მიცვალებისა მეუღლეთა მღვდლოთასა სხვა ქმარი
შეირთესო. სხვა ადგილას მამათა და დედათა ცეცხლში მდგომარეთა სკამ-
დნენ მხეცნი. ესენი არიან ენკრატისნი, რომელნი ისიძვიდეს და ხორცი
შეაგინეს და მონაზონობა არ დაიმარხესო. გამოჩნდა მდინარე ცეცხლისა,
მას შინა სხდეს მრავალნი დედანი და მამანი და ვეშაპნი ეკიდნენ ენათჳ
მათთა. ესენი არიან მსიძავნი და მემრუშენი, მბეზღებელნი და ავთა მქნე-
ლნი, ცრუ-ფიცნი, სვისა ნაშრომის მიმტაცებელნი და მჭამელნი, რო-
მელნი მთავრობდეს გლახაკთა ზედა, ვერცხლის მოყვარენი, მექრთამენი,
კაცის მკვლელნი და ეკლესიის უმსახურონიო. წაიყვანა ანგელოსმან უფ-
როსთა სატანჯველთა სანახავად. მარცხნით კერძო იყო მდინარე ცეც-
ხლისა და იყო ბნელი საშინელი. იყო ტირილი და ვაება. დღულდა ვი-
თარცა ქვაბი, ზღვა განძინებული და ნაკვერცხალი ცეცხლისა ჰსცემდა
კოდვილთა და მატლი ჰსჭამდა მათ. თქვეს კოდვილთა ერთხმობით:
„უფალო, შეგვიწყალებენ!.. გიხაროდენ, ნათელო დაუღამებელო!“ ჰრქვა
ყოვლად წმიდამან: „დიდად ვწუხვარ და საღმობითა აღმევსების გული“.
შეწუხდა და ტიროდა. შეწუხდნენ ანგელოსნი ტირილისათვის ღვთის-
მშობლისა. ხოლო კოდვილთა ღაღად ჰყვეს: კეთილად მოხვედ ჩვენთვის,
ყოვლად წმიდაო! თქვა ღვთის-მშობელმან: „ჰოი, ძნელნი სახილველნი
განვიცადინ თვალითა ჩემითა“. თქვეს კოდვილთა: „უფალო, შეგვიწყალებენ!
შემდგომად ამა სიტყვისა დასცხრა ღელვა, რომელი იყო კოდვილთა
ზედა და კვალად გამოჩნდეს კოდვილნი, ბნელსა მსხდომარენი. რა არს
კოდვა მსხდომარეთა ბნელსა შინა?—ესე არს ბნელი გარესქელი, რო-
მელთა ჯვარს აცვეს უფაოი ჩვენი იესო ქრისტე, რომელთა არანათელ-
ილეს, არცა ჰრწმენეს მამა, ძე და სული წმიდა და არიანცა, რომელნი
ისიძვიდეს სვინდიკნისა (—ნათლულსა და ნათლის დედას). მოსცა მდინა-
რემან ოხვრა და ბნელი დაეცა მათ და ცეცხლმა დაჰთარა იგინი. ჰრქვა
ღვთის-მშობელმა: „ვაი კოდვილთა და უღონოთა, რამეთუ დაუსრულე-
ბელ არს სატანჯველი მათთვის“. ღვთის-მშობლის თხოვნით მიხეილმა,
„ერის მთავარმა“ წარავლინა იგი, სადა იტანჯებოდნენ ნათელ-ღებულნი
ქრისტიანენი, ცეცხლითა და ბნელითა ბნელნი. „ესენი არიან, რომელთა
ნათელ-ილეს და საქმეთა ეშმაკისათა შეუდგეს, სინანულისა ჟამი არ იცეს,
უღებათ იქცეოდეს, ამისათვის იტანჯებიან ცეცხლის ტბასა“. ღვთის მშო-
ბელმან ინება ქრისტიანეთათანა ტანჯვების მიღება... ანგელოსმა ჰრქვა:
„ყოვლად წმიდაო, შენ სამოთხესა შინა განისვენე“. დედამ ღვთისამ სიხოვე

მიხეილს: „წარმართენ თანა მხედრობით შენით და ილოცეთ ცოდვილთათვის“. მიუგო მიხეილ: „ოდეს შევწირაეთ ამათთვის ვედრებასა, არა ისმენს ზენსა ღმერთი. ყოვლად წმიდამა: ითხოვა, რათა აღიყვანონ ანგელოზთა მხედრობათა მამისა მიმართ სახიერისა. აღიყვანეს მხედრობათა წინაშე საყდრისა ღვთაებისა. მაშინ განიპყრნა ხელნი თვისნი ქალწულმან და ჰქადაგა: „შეგვიწყალენ ჩვენ ცოდვილი და მოგვხედენ თვალითა წყალობისათა ცოდვილთა. ამათ ტანჯულთა, რამეთუ ვიხილენ და ვერ ვიტვირთენ ტანჯვასა მათსა“. მოვიდა ხმა უხილავისა მამისა: „ვერ შევიწყალებ, ყოვლად წმიდაო, და თუ ვისმენ ვედრებასა შენსა, გარდავხედავ სამსჯელოთა“.

ამ შინაარსიდან სჩანს, რომ აპოკრიტებს ზნეობითი მნიშვნელობა ჰქონდა. მკითხველს აფთხილებდა ცოდვით სექციელსა და აგონებდა სატანჯველთა წარმოდგენით განშორებას ავი და უწმინდური საქმეთაგან: მტკრთამებების, ვახშის მაძიებლების, ტყვეთა გამსყიდველთა დასჯა „დიდი-თა სატანჯველითა“ საკმარისი ქადაგება იყო ამ უხნეო მოქმედებათა გასაკიცხავად. აპოკრიტი ხმას ამაღლებდა სიბილწეთა დასათრგუნავად. როგორ იმოქმედა აპოკრიტმა ხალხის რწმენაზედ, მოწმობს ფშავის მოგზაურობა „შავეთში“, სადაც ხელავს იმ ტანჯვათა, რომელნიც აღწერილნი არიან „ღვთის-მშობლის მიმოხილვაში“. აპოკრიტები გავრცელდა საქართველოში ძველადგანვე. წმ. ექვთიმე გიორგი ბერს სწავრს, რა წიგნებს არ შეიწყნარებს ეკლესია და იმ სიაში მოხსენებულია აპოკრიტებიც (*). ეს მოხდა მას შემდეგ, რაც აპოკრიტებით ისარგებლეს მწვალებლებმა და თავიანთი სწავლის გავრცელება აპოკრიტთა საშუალებით განიხრახნეს. წმ. ექვთიმეს წერილში ჩამოთვლილია ეკლესიისაგან აკრძალული წიგნები. ამათ რიცხვშია: „ანტიოქიის მოქცევაჲ არა შესაწყნარებელ არს, ავრთვე ადამის ცხოვრება, სიყრმე უფლისა, მოციქულთა ცხოვრებანი გარყენილნი მწვალებელთაგან, წმინდისა ანდრიასი და გიორგისა ცხოვრებაი არს კემბარიტი და კვალად სხვაი რაიმე უცხოი — არა შესაწყნარებელ არს: ორიგენეს მწვალებელსა და ეესები პამფილესა განწვალებანი ჩაურთავთ, ამისთვის არა შეიწყნარებს ეკლესია“. აქ ჩამოთვლილია წიგნთაგანი აწ ვიციით ჩვენ „სიყრმე უფლისა“, „ცხოვრება ადამისა“ და

*) ამათ შორის „სიყრმე უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი“. აქ მოთხრობილია, რომ როცა ყრმა იყო ხუთი წლისა, აღმოიღებდა თიხასა და შექმნიდა სირებად თორმეტად. მრავალნი ყრმანი იმღერდეს მას ჟამსა. დღეს ესე იყო შათათი. ურითა უამბეს იოსებს. იოსები რისხავდა მას, ხოლო შინ აღაფრინა სირები, რომელნი წავიდეს წივილით. აი, აპოკრიტით პირველისა საშუალო ქრისტესი.

ცხოვრება წმ. გიორგისა და ანდრიასი. ესენი აპოკრიტებია არიან. სხვებს კი — ანტიოქიის მოქცევას და ორიგენეს თხზულებას — ქართულად ჩვენამდე არ მოუწვია.

ჩვენ არ შევუდგებით აუარებელი ქართული აპოკრიტები აენუსხოთ და გავარჩიოთ ^{***)}. მოვიყვანთ რამდენსამე ცნობას ორიოდ აპოკრიტის შესახებ. შევჩერდეთ პირველად ნაწერზედ: მცნება და ბრძანება უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი, რომელიც მიეცა საკვირველებით წმიდასა სილიბისტრო რომთა პაპსა. ამ აპოკრიტის აზრი ის არის, რომ კვირიაკე (— კვირა) იუქმოს ხალხმა; წინააღმდეგ შემთხვევაში იესო ქრისტე რისხვით მოაფლინებს ცეცხლს, სეტყვას, გვალვას და გაანადგურებს კაცის ნაშრომს და ნაღვაწს. კვირიაკის უქმობის შესახებ ორი ტიპის აპოკრიტია: ერთში მოხსენებულია იერუსალიმის პატრიარქი და მეორეში რომის პაპი. ჩვენი აპოკრიტი მეორე ტიპისაა.

მე-XVII საუკ. ხელნაწერში მოყვანილია „გოდება დიდს ხუთშაფათის წმ. ღვთის-მშობლისა“. აპოკრიტულია აგრეთვე „მიძინება ყოვლად წმინდისა ღვთის-მშობლისა, თქმული წმ. მამისა ჩვენისა ბასილი კესარიელი სა“; აგრეთვე მოთხრობა „ალექსი კაცისა ღვთისა“. მოვიყვანთ ერთს აპოკრიტს კიდევ ახალის აღთქმის შესავსებლად გამოგონილს. ეს არის „**ეპისტოლე ავგაროს მეფისა უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესაზედა წარწერილი**“. შინაარსი მოკლედ გავიცნოთ: „ავგაროზი შავი იყო (სიძრიულად უკაშა ნიშნავს შავს). მკურნალსა სახიერსა, გამოჩინებულსა ქუეყანასა ზედა იერუსალიმისასა გახარებ! მესმა შენთვის და კურნებათჳ შენთათვის, რამეთუ არა არიან წამალთა მიერ, არამედ სიტყვითა შენითა ბრმათა აღუხილავ, მკელობელთა ავლინებ, კეთროვანთა გაწმენდ, ყრუთა ასმენ, სულეებთა და უშმაკთა განასხმამ და მკვდართა აღადგინებ. ამისათვის დავიდევ განზრახვასა, ვითარმედ ანუ ღმერთი ხარ შენ, გარდმოსრული ზეცით და იქმ ამათ; ანუ ვითარმედ ძე ხარ ღვთისა. მოვწერე შენდა, რათა მოხვიდე ჩემდა მიმართ და თაყვანი ესცე სიწმინდესა შენსა და განკურნო ტკივილიცა, რომელ მაქვს. მესმა, რამეთუ ურიანი დრტვინვენ შენთვის და გდევნიან და მსურთ შეურაცხება შენი. ხოლო მე მაქვს ქალაქი მცირე და კეთილი და ორთათვისვე კმარს დამკვიდრებად მას შინა და მშვიდობა შენდა“.

**) ავნიშნავთ მეცნიერთათვის საყურადღებო აპოკრიტს: „წიგნი, რომელიც დაწერა იოსებ არიმათიელმა მოწაფემან უფლისა ჩვენისა და თხრობაი აღმშენებისათვის ეკლესიისა, რომელი იგი არს ლუდის შინა ქალაქსა“ ეს „წიგნი“ მესპობიტაშიაში მკმნილი დაედო სარჩულად გრალის თქმულებას, როგორც დაამტკიცა აკად. ა. ნ. კესელოვსკიმ.

პასუხად ავგაროსმა უფლისაგან მიიღო შემდეგი ეპისტოლე: „ნეტარ ხარ შენ, ავგაროს. რამეთუ თვინიერ ხილვისა გრწმენა ჩემდა მიმართ... მოიწერე ჩემდა, რათა მოვიდდე შენდა მიმართ. მე ოდეს აღვიდე, მოგივლინო შენ ერთი მოწათფეთა ჩემთაგან და ტკივილი ეგე, რომელ გაქუს, მან განკურნოს. ქვეყანა შენი იყავნ კურთხეულ და მტერი არა უფლობს მას უკუნისამდე, ხოლო ეპისტოლე ესე ჩემი, სადაცა იპოოს: გინა, სათავროსა შინა, გინა ზღუასა შინა, გინა თუ ვისმე ახურვებდეს, ანუ აძრწოლებდეს, ანუ თუ ხურვებისაგან შეკრულიყოს, ანუ სხვათა რაისაგანმე სნეულებისა. ყოველივე დაიხსნას... ყოველივე ესე ხელითა ჩემითა დაწერილ არს და დავბეჭდე შეიდითა ბეჭდითა“.

„მიიწია რა ეპისტოლე უფლისა ავგაროსის მიმართ მთავრისა და ესმა, ვითარმედ ურიანი ეძიებენ მოკვლად მისსა, წარავლინა ავგაროს მხატვარი და მალემსრბოლი ბჭეთა იერუსალიმისათა. შეემთხვია მათ იესო და ჰრქვა: კაცო, მხატვარნი ხაროთ თქვენ? მიუგეს მათ და ჰრქვეს: ჩვენ მოვლინებულნი ვართ ავგაროს მთავრისა მიერ ხილვად ხატისა მისისა. ხოლო იესო სდგა შორის ერისა მრავლისა და ასწავებდა. ხოლო მხატვარი იგი დგა და ვერ ეძლო გამოსახვა ხატისა მისსა. მაშინ მოყვასმან მისმან ჰრქვა მას: მიეც ტილო ეგე ხელთა მისთა. მივიდა კაცი იგი, შეუვრდა ფერხთა და ყოველივე გამოუცხადა: ხოლო უფალმან მიიღო ტილოი, დაიდვა ჰირსა ზედა და მეყვსეულად გამოისახა ხატი მისი მასზედა. განკვირდეს ერი. ტილო იგი მისცა უფალმან თადეოს მოციქულსა და უბრძანა შემდგომად ამალღებისა მისისა წარსვლად ედესია ქალაქად განკურნებად სენისა. წარვიდა თადეოს სიტყვისაებრ უფლისა. მიიწევნეს რა ქალაქსა იერაპოლს, დადგეს გარეშე ქალაქსა სავანესა მეკეციასა. დადგეს ტილო იგი შორის ორთა კეციასა, რამეთუ ეშინოდა. და ვითარცა დაიძინეს, გამოჩნდა სვეტი ცეცხლისა ზეკით და დადგა ადგილსა მას ზედა, სადა იგი იყო ხატი უფლისა. იხილეს სასწაული ესე მცველთა მის ქალაქისათა და აღუწყეს მთავარსა. გამოვიდა მთავარი ერთთურთ და ჰპოვნეს ხატი უფლისა ორთა კეციასა. ხოლო მალე მსრბოლთა და მხატვარმან მიუთხრნეს, ვითარმედ ავგაროსისა არიან, მთავარმან აღიღო კეცი და მისცა ტილო მოციქულსა. მიივილინა თადეოს ქალაქსა ავგაროსისასა. ჰპოვა ვინმე ქვემდებარე, რომელი ითხოვდა პურსა. დასდგა ხელი მას ზედა და მეყვსეულად ხლდომით ვიდოდა და მივიდა დედისა თვისისა. იხილეს იგი და უკვირდათ. მიიწია სიტყვა ესე ავგაროსისასა. მან მოუწოდა ყრმასა მას და ჰკითხა: ვინ განკურნა შენ? მან ჰრქვა: კაცმან ვინმე მპოვა გარეშე ქალაქსა, შემახო და განვიკურნე. ჰგონებდა ავგაროს, ვითარმედ უფალი

ჰრს. წარავლინა და ჰპოვა თადეოს, მორავიდეს, შეიწყნარა იგი სიხარულ-ლითა. ავგაროს იყო ცხედარსა ზედა ექვს წელს. მაშინ მიიღო ტილო იგი, რომელსა ზედა ზამოსახული იყო ხატი უფლისა და ამბორს უყო მას და მეყვსეულად მასვე ეამსა აღდგა და ვილოდა უვნებელი სრულიად. და ჰრქვა თადეოზ მოციქულსა: რაი ჯერ არს ყოფად ჩემდა? მიუგო მან და ჰრქვა მას: ჯერ არს პირველად, რათა ნათელ-ილო. მან სიხარულით შეიწყნარა. შთაიყვანა იგი წყაროდ, რომელსა ეწოდების ვერასაი და ნათელსცა მოციქულმან თადეოს ავგაროსს და ცოლსა მისსა და შევილთა. იხაროდენ ყოველნი და განიწმინდეს ყოვლისაგან სენისა“.

ავგაროსის მიწერა იესო ქრისტესთან და პასუხი უფლისა გავრცელებული აპოკრითია. იგი შესდგება ორი ნაწილისაგან: პირველი მიწერ-მოწერა ავგაროსისა და მაცხოვრისა და მეორე—ხელთუქმნელი ხატის წარმოშობა. ავგაროსი ისტორიული პირია. იგი იყო მეთხუთმეტე მეფე ედესსაში. ცხოვრობდა პირველს საუკუნეში. უძველეს დროშივე ექვი შეიტანეს ამ მიწერ-მოწერის სინამდვილის შესახებ. ეს აპოკრითი აქვს მოყვანილი მოსე ქორენაცის და ცნობილია აგრეთვე არაბთა შორისაც. ბერძნულ-სლავიანური ტექსტი გამოცემულია. ლეგენდა პირველად სირიულს ენაზედ შესდგა. ბერძნული და სომხური განცალკევებულს ვერსიას წარმოადგენენ. ქართული აპოკრითი ბერძნული წყაროდგან მომდინარეობს. ახალი აღთქმის აპოკრითებს ვერ გავათავებთ, რომ ერთი შესანიშნი ნაშთი არ მოვიხსენიოთ. ეს არის „**ვნებისათვის და სიკვდილისა მაცხოვრისა ჩვენისა იესო ქრისტესი**““. ეს შეადგენს ესრედ წოდებულს ნიკოდიმის სახარების ნაწყვეტს, როგორც „სიყრმე უფლისა“ წოდებულია თომას სახარებად და შობა წმ. მარიამისა ცნობილია იაკობის სახარებად *).

„რამეთუ ვცან უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი წიგნთაგან საღთოთა ***) და სარწმუნოებით გულის მოდგინეთ ვისწრაფენ და აღწერენ მოსახსენებელნი, რაი იგი თქვეს ჰურიათა ღვთისათვის პონტოელისა პილატესზე—მსაჯულისა, რომელი იგი აღწერა წიგნითა ებრაულითა, ხოლო მე გარდმოვწერე წიგნითა, ბერძნულითა““. ამ დასაწყისის შემდეგ აღწერილია, როგორ „მოვიდნენ ანაი და კაიაფა, გამალიელ, იუდა და სხვ. პილატესსა და შეასმენდეს იესოს და იტყოდეს: ესე ჩვენ ვიცით იოსების ხუროს ძეა და მარიამისაგან შობილ და იტყვის თავსა თავისსა ძედ ღვთისა და მეფედ, შაფათსა შეაგინებს და სჯულისა ჩვენისა ჰნებავს

*) ნახე ჩემ მიერ დაბეჭდილი ქართულად „მოგზაური“ 1903 წ. № V-VI.

**) მართლ-წერას არ ვიცავთ და აწინდელს ორთოგრაფიას მიყდევთ.

დარღვევა. შეფათსა არა ჯერ არს კურნებაი, ხოლო ესე მკელობელობა და ბოძათა, კეთროვანთა და ფანტოვებულთა განკურნებს დღესა შეფათსა გვედროებით, რათა წარმოადგინო იგი და ისმინო მისი. პილატემ გაგზავნა კაცი (პასენაკი), რათა მოიყვანოს იესო. ვითარ მივიდა პასენაკი, იცნო იგი და თაყვანი სცა მას, მოილო ოლარი; რომელ აქვდა ხელთა მისთა და დაუფინა ქვეყანასა (მიწაზედ) და მოუწოდა პილატესთან. ხოლო ურიათა დაღად ჰყვეს პილატეს მიმართ: რად არა სეფე კაცთა (უფროსთა) ბრძანე შემოყვანება მისი, არამედ პასენაკისაგან? მან თაყვანი სცა და დაუფინა ოლარი. პილატემ ჰკითხა პასენაკს: რაი ყავ ესე? მიუგო პასენაკმან: ოდეს მიმავლინე მე იერუსალიმს, უბანთა ზედა ვიხილე ექვს მჯდომარე ვირსა ზედა და ყრმანი ებრაელნი დაღადებდეს და რტოვბი ზეთის ხილთა აქვდა ხელთა მათთა. რომელნიმე დაუფენდეს სამო სელსა და იტყოდეს: გვაცხოვნენ ჩვენ, რომელი ხარ მალალთა შინა, კუროთხეულ არს მომავალი სახელითა უფლისათა.—რაი იცი შენ ებრაელებრი? ეტყოდეს ებრაელნი. ჰრქვა მათ პასენაკმან: ვკითხე ვისმე მათვან, რაი არს, რასა ხმობენ ყრმანი ებრაელნი და მან მითხრა: ოსანნაი—ესრე არს: გვაცხოვნენ ჩვენ. ურიათაც უმოწმეს პილატეს წინაშე, რომ „ოსანნა-გამოითარგმნებს „გვაცხოვნენ ჩვენ“. მაშ რას ემდურით პასენაკსაო, ჰკითხა პილატემ ურიათა, ხოლო იგინი დუმენს. პასენაკი გავიდა ბრძანებისამებრ პილატესა და ჰრქვა იესოს: უფალო, შემოვედ, რამეთუ გახადის მსაჯული! შეპოვიდა იესო. მუნ ეპყრენს დრაუჯნი პილატესნი და მოდრკენს ძელნი იგი დრაუჯთანი და თაყვანის სცეს იესოს. ურიათა ჰკითხეს მათ, რომელთა ეპყრათ დრაუჯნი: რასათვის მოდრკენით ძელნი იგი დრაუჯთანი? რადა ჰყავთ ესე?—ჰრქვა მათ პილატემ ხოლო მათ მიუღეს: ჩვენ კაცნი წარმართნი ვართ და ვითა თაყვანის ვცეთ მას?! ძელნი იგი დრაუჯთანი თავით თვისით მოსდრკეს და თაყვანის სცეს მას. პილატემ ჰრქვა მთავართა კრებულისათა: გამოარჩიენით თქვენთაგანი კაცნი მანენა და ძლიერნი და იპყრენით დრაუჯნი იგი, უკეთუ მოდრკენთავით თვისით და თაყვანის სცენ მას? გამოარჩიეს ძლიერნი კაცნი. კვალად შემოიყვანეს იესო და შეყვესულად მოდრკეს დრაუჯნი და თაყვანის სცეს მას. შეეშინდა პილატეს. ხოლო ცოლმან მისმან მიავლინა მისსა და ჰრქვა: რაი ძეს შენი და კაცისა მაგისა მართლისა? ურიად მეწონო მაგისთვის ამასა ღამესა. ჰრქვა ურიათა და ლევიტელთა პილატემ: თქვენ უწყით, რამეთუ ცოლი ჩემი ღვთის მსახური არს და ესერა მომივლინა, ჰრქვა მე. მიუღეს ურიათა: მაკდური არს ევე, სიზმარიცა მაჩვენებელი მიუღენა ცოლსა შენსა. რასა იტყვი შენ? ჰრქვა იესოს. მან მიუგო:

უკეთესა არა აქვს ხელმწიფება, არამცა იტყოდეს; აწ კაცად-კაცადსა აქვს ხელმწიფება სიტყვად კეთილისა და ბოროტისა.

„მიუგეს მღვდელ-მთაფართა: პირველად სიძვით შობილხარ, მეორედ შობასა შენსა ბეთლემს ყრმათა სრვაცა იქმნა, რამეთუ მამა-შენი იოსებ და დედა-შენი მარიამ, ეგვიპტედ ივლტოდეს. ხოლო მუნ მდგომარენი ქაიანი ღვთის მოყვარენი იტყოდენ: ჩვენ არა ვიტყვით მაგას ბოროტ-ყოფელად, არამედ კეთილის მოქმედად. ანამ და კაიაფამ მიუგეს, რომ აქებენ იესოს მისი მოწაფენი ლაზარ, იაკობ და სხვანი: ათორმეტთა მათ კაცთა პრქვეს: ესე არს ცხოვრება სოფლისა, არა ბოროტის მომქმედი არს. ხოლო კრებული ვლადებთ, — მიუგეს მას ურიათა, — ეგე წინა-აღმდგომი არს კეისრისა და იტყვის თავსა თვისსა ძედ ღვთისად და მე-ფედ: პრქვა პილატე კერძოდ ათორმეტთა: რისა საქმისათვის უნებს მოკვლია იესოსი? — შური აქვსთ, რამეთუ შაფათს ჰკურნებს. პრქვა პილატე: კეთილისა საქმისათვის ჰნებაეს მოკვლა მისი!

„ღვისო გულის-წყრომითა პილატე და პრქვა: მოწამე არს ჩემდა მზე, რამეთუ არცა ერთსა ბრალსა ვპოვებ კაცისა ამისათანა... მიიყვანეთ და სჯულითა თქვენითა განიკითხეთ. მიუგეს ურიათა: ჩვენი არა არს მოკვლა არავისი. შევიდა პილატე ტაძრად და პრქვა იესოს: შენ ხარაი მტფე ურიათა? მიუგო იესო: შენ თავით თვისით იტყვი მაგას, ანუ სხვათა გითხრეს?... მეუფება ჩემი არა ამის სოფლისაგანი იყოს... ამისათვის მრვედ სოფლად, რათა ყოველმა ისმინოს ჭეშმარიტება ხმისა ჩემისა. ვამოვიდა პილატე გარედ და პრქვა ურიათა: მე არცა ერთსა ბრალსა ვპოვებ ამისათანა. მიუგეს ურიათა: მაგან თქვა — შემძლებელ ვარ მე ტაძრისა (სოლომონისა) დარღვევად და მესამესა დღეს აღშენებად. პრქვა პილატე უბრალო ვარ მე სისხლისა ამისგან უბრალორსა. პრქვეს ურიათა: სისხლი მაგისა ჩვენ ზედა და შეილთა ჩვენთა ზედა. ასმინდა პილატე მღვდელსა. ნუ იქმ ეგრე მათ მიუგეს: უკეთუ ვინმე კეისარი აგინოს, თანამდებ არს სიკვდილისა... პრქვა პილატე იესოს: რაი გიყო შენ? მიუგო იესო: ესრეთ მოცემულ არს შენდა. მოსე და ყოველნი წინასწარმეტყველნი წინათვე ჰდაგებდეს სიკვდილისა და აღდგომისა ჩემისათვის... პრქვა პილატე ურიათა: ვითარ ვნებაეს, ეგრეცა ყავთ. მიუგეს მათ: ჯვარს ეცვას ეგე. იხილა პილატე, რამეთუ მრავალნი ცრემლოდეს იესოსთვის და პრქვა: არა ყოველთა უნებს სიკვდილი მისი. წამოდგა ნიკოდიმოს და ითხოვა სიტყვის თქმადი. „მე ვარქუ ამა შესაკრებელსა: რისა ეძიებ კაცისა მისთანა. კაცმან ამაწ სასწაულნი ქმნა მიუწლომელნი, ნუ ზრახვით მაგისთვის ბოროტსა. უკეთუ ღვთიე არიან სასწაულნი ეგე მისნო,

დაემტკიცოს, და უკეთუ საცდურ არიან, დახსნიდენ. ჰრქვეს ურიათა ნიკოდიმოსს: შენ მოწაფე იყავ მისი. მიუგო ნიკოდიმოს: ნუ უკვე მსაჯულოცა მოწაფე იყო მისი? ჩამოდგა განკურნებული იესოს მიერ მდებარე 38 წელი ცხედარსა ზედ, აგრეთვე ბრძაი, მკელობელი, დედაკაცი, შეწყალებულნი მისგან. ჰრქვა პილატე სიმრავლესა შეკრებილსა: ჩვეულება არს დღესასწაულსა ზატიკობისა ერთი პყრობილთაგანი განტევებად. ვისი გნებავს მიგმადლო — კაცის მკვლეელი ბარაბა ანუ იესო? მათ ჰრქვეს: ბარაბა, ხოლო იესო ჯვარს აცუ. უკეთუ ეგე განუტევო, არა ხარ მოყვარე კეისრისა. განრისხნა პილატე და ჰრქვა მათ: გვარი თქვენი მარადის გაშფოთებულ არს. ღმერთმა თქვენმან მონებისაგან ეგვიპტით გამოგვიყვანათ, მანანი და მწყერი უდაბნოთა მოგცა საქმელად და კლდისაგან წყალ გამოვიდინა, სჯული მოგცათ და ამას ყოველსა ზედა განარისხეთ ღმერთი თქვენი და ქმენით ხბო და აწ ძვირსა იტყვიით ჩემთვის, ვითარმედ მეფე მძულდეს მე.

დალაღებდეს ურიანი: ჩვენ მეფედ არვინ ვიცით გარნა კეისარი და იესოს მოგვთაც ძღვენი მოართვეს, ვითარცა მეფეს. ესმა რა მოგვთაგან ჰეროდეს, ვითარმედ მეფე იშვა და უნდა მოკვლა მისი. ცნა იოსებ მამამან მისმან დაწარიყვანა იგი ეგვიპტედ, ხოლო ჰეროდე მოსრა ყრმანი ებრაელთა, რომელნი შობილ იყვნენ ბეთლემს. პილატემ მოითხოვა წყალი და დაიბანა ხელნი და ჰრქვა: უბრალო ვარ მე სისხლისა ამის მართლისა. ურიანი ეტყოდეს: სისხლი მაგისი ჩვენზედა და შვილთა ჩვენთა ზედა იყავნ.

განჩინება პილატესი სიკვდილისა თვის იესოსი. „ნათესავთა შენთა თქვეს შენი შეუფებაი. ამისათვისცა განაჩინა შენი სიკვდილი. დამოკიდება მისი ბრძანა მტილსა და მისთანა ორთა ავაზაკთა. ოდეს გამოვიდა იგი, განძარცვეს სამოსელი, შემოსეს ძოწეული და გვირგვინი ეკლისა დაადგეს თავსა და ორნი ავაზანი დამოკიდდეს. ხოლო იესო იტყოდა: მამო, მოუტევე ამათ, რამეთუ არა იციან; რასა იქმან; და განიყოფდეს სამოსელსა მისსა. მღვდელთ-მოძღვარნი იტყოდეს: სხვანი აცხოვნა, ეცხოვნიენ თავიცა თვისი, უკეთუ ძე ღვთისა არს. პილატე უბრძანა ფიცარსა რველისასა დაწერად ბრალი მისი წიგნითა ბერძნულითა და ებრაელბრივითა, ვითარმედ მეფე არს ურიათა. ერთმან ავაზაკმან, რომელი დამოკიდებულ იყო მისთანა (გესპარა), ჰრქვა: უკეთუ ხარ ქრისტე, აცხოვნე თავი შენი და ჩვენიცა. მიუგო მეორე (დომაქსი): არ გეშინის შენ ღვთისა, რამეთუ მასვე სასჯელსა შინა ხარ? ჩვენ სამართლად მოგვეგების, რაცა ვქმენით, ხოლო ამან რაი ჰქმნა უჯერო? მომიხსენე, უფალო, ოდეს მოხვიდეს სუფევითა შენითა. ჰრქვა მას იესო: მართლად

გეტყვი: დღეს ჩემთანა იყო სამოთხესა. ხოლო ჟამი იყო მეექვსე და და-
ბნელდა მეცხრე ჟამამდე და მზე მოაკლდა. განიპო კრეტსაბმელი ტაძ-
რისა მის შუა და ხმა ჰყო იესო ხმითა დიდითა: „ობია დაქემიფორლო“,
რომელი გამოითარგმნების: მამაო, ხელთა შენთა შევედრებ სულსა ჩემ-
სა, და ესა ვითარცა თქვა, აღმოუტევა სული. ესე იხილა ასისტავან,
ადიდებდა ღმერთსა და იტყოდა: ჭეშმარიტად კაცი ესე მართალი იყო.
ასის-თავი მოვიდა და უთხრა მსაჯულსა. შეწუხდა პილატე და ცოლი
მისი. არა ჭამეს და არა სვეს მას დღესა. მოუწოდა პილატე ურიათა და
ჰრქვა: იხილეთ, რა ესე იქმნა? მოკლება მზისა! მოვიდა კაცი ერთი
იოსებ, სახიერი და მართალი... და ევედრებოდა პილატესა, მოსთხოვნა
ხორცი იესოსნი და გარდამოიხვნა, წაგრავნა და დახსნა საფლავსა გამო-
კვეთილსა, რომელსა არავინ დადებულ იყო. ხოლო ეძიებდეს ურიანი
იოსებს და ნიკოდიმოსს... ეჩვენა მათ ნიკოდიმოს და ჰრქვეს მას, ვითარ
მოხვედ შესაკრებელსა? აგრეთვე წარმოდგა იოსებ და ჰრქვა: არა კეთი-
ლი საქმე ჰქმენით მართლისა მისთანა... შეიპყრეს იოსები და ბრძანეს მი-
სი დაკრძალვა ვიდრე შაფათამდე, ჟამი არა არს განკითხვისა, რამეთუ
შაფათი განთენდების... უქადოდეს მიცემად ხორცისა მისსა საქმლად
ფრინველთა. მიუგო იოსებ: ესე სიტყვა ამპარტავნისა გოლიათისა არს...
და აწ მეშინის ნუ უკვე მოიწიოს რისხვად თქვენს-ზედა, ვითარცა სთქვით
თქვენ: სისხლი მაგისი ჩვენს-ზედა და შვილთა ჩვენთა. განმწარდეს ურიანი
და შეიყვანეს იოსებ საპრობილესა ბნელსა და კარნი დაბეჭდნეს. ზრახვა ჰყვეს,
რომლითა სიკვდილითა მოჰკლან იოსებ. დასხდა კრებული. ბრძანეს მი-
ყვანება მისი. განაღეს კარი, შინა არავინ ჰპოვეს. გაკვირდეს, რამეთუ ბე-
ჭედი ეგო და კლიტენი აქენდეს კაიაფას. მიერითვან აღარა იკადრეს ხელის
მიყოფად სხვათა, რომელნი იტყოდეს წინაშე პილატესსა იესოსთვის. ვიდ-
რე იგინი სხდეს შესაკრებელსა... მოვიდეს დასისაგანნი იგიცა, რომელი
გამოეთხოვნენ ჰურიათა პილატესგან დაცვად საფლავისა იესოსი, რამეთუ
არა მოვიდენ მოწაფენი მისნი და წარიპარონ იგი. უთხრობდეს მთავარ-
თა და ლევიტელთა, ვითარმედ ძრვა იყო... ანგელოზი გარდამოხდა,
გარდააგორა ლოდი კარისა საფლავისა და დაჯდა მასზედა. იყო ხალვა,
ვითარცა ელვადი და სამოსელი სპეტაკი; ვითარცა თოვლი. შიშისაგან
ვიქმენით, ვითარცა მკვდარნი. გვესმოდის ხმა ანგელოზისა, ვითარ ეტყო-
და დედათა, რომელნი სხდეს საფლავსა იესოსა: ნუ გეშინიან თქვენ,
უწყი, რამეთუ იესოს ეძიებთ ჯვარცმულსა. არა არს აქა, აღდგა და...
წინა გიძღვეს თქვენ გალილიას. ჰრქვეს: რომელი ჟამი იყო? მიუგეს:
შუალამე იყო. რად არ შეიპყრენით დედანი იგი? ჩვენ ვითარცა მკვ-

ღარნი კიკმენით შიშისაგან და არ ვგონებდით ხილვად ნათელსა მზისასა, ვითარმცა შევიპყრენით დედანი! — არა გვრწამს თქვენი! — ესოდენი სასწაული იხილენით და არა გრწამენა მისი და ჩვენცა ვითარ გრწამენეს!... თქვენ იოსებ შეაყენეთ საპყრობილესა და... არა პპოვეთ იგი. აწ თქვენ იოსებ მოგვეციეთ და ჩვენ იესოს მოგვცემთ. პრქვეს ურიათა: იოსებ თავისად ქალაქად წარვიდა. მიუგეს დასისაგანთა: იესოსაცა გვესმა ანგელოზისაგან, რომელმან პრქეა დედათა — წინა გიძღვის გალილიას, მუნ იხილოთ იგი. იტყოდეს ურიანი ურთიერთას: ნუ უკვე განთქვას სიტყვა ესე და რწმენეს ყოველთა იესოსი. ზრახვა ჰყვეს და მოიღეს ვერცხლი დიდძალი და მისცეს ერისაგანთა მათ და პრქვეს: ესრეთ თქვითა, ვითარმედ მოწაყენი მისნი რამე მოვიღებს და წარიპარეს, ვიდრე ჩვენ გვეძინა... მათ მოიღეს ვერცხლი და ჰყვეს, ვითარცა ასწავეს“...

ეს აპოკრიფი კარგი ნიმუშია იმ შეფესებისა და შესწორებისა, რომელთაც ხალხის გამოგონებით შემუშავდება სახარების მოთხრობა. აქ ელესიის მიერ მიღებული იესო ქრისტეს ვნებისა და აღდგომის აღწერა განდრეგებულია გამოგონილი ცნობებით. ეს აპოკრიფი ამოვწერეთ ცაქერში დაცული მე-XVI საუკუნის ხელნაწერი კრებულისაგან. ამით ვათავებთ ახალი აღთქმის აპოკრიფების მოთხრობას და შევუდგებით ძველი აღთქმის აპოკრიფთა აღწერას და შინაარსის გადმოცემას.

ძველი აღთქმის აპოკრიფები.

„ქალ-ვაჟიანი“ ერთი იმ მოთხრობათაგანია, რომელიც საქართველოში პირველად ხელნაწერად, შემდეგ ბეჭდვითი საშუალებით გავრცელებული იყო ხალხში: აქამდის იგი იბეჭდება და ვრცელდება ათასობით. „ქალ-ვაჟიანი“ შეტანილია რამდენიმე აპოკრიფული ცნობანი: „ქალმა მკითხა ვაჟს: ის რომელია ელჩი იყო, რომ ღმერთმა ადამიანთან გაგზავნა? ვაჟმა მიუგო: ყველა იყო, რომ მრეიდა ადამთან, როცა კაენმა აბელი მოჰკლა. ადამმა არ იცოდა, თუ რა ექმნა, მოვიდნენ ორნი ყვავნი, ერთმა მეორე მოჰკლა, გათხარა მიწა და დამარხა. ადამმა იმათგან ისწავლა, გათხარა მიწა და აბელი დამარხა. — ერთმა მეორე მოკლა, მკვდარი ჯოჯოხეთში წავიდა, მკვლელი სამოთხეში? ვაჟმა მიუგო: ლამეკმა მოკლა კაენი. კაენი წავიდა ჯოჯოხეთში და ლამეკი სამოთხეში“. ადამის, აბელის, სეთის აშხაყი მოთხრობილია რამდენსამე ძველს ხელნაწერში. როცა კაენი შეიქნა 50 წლისა და აბელი 20 წლისა, მათ ერთხელ შესწირეს უფალი. მახვერპლი. მსხვერპლი აბელისა უფალმან შეიწირა და კაენისა კი

არა. ამიტომ განიზრახა კენმა ძმის მოკვლა. გაიტყუა მინდორში და აქ დაიწყო ცელქობა. კენი დამარცხებული რჩებოდა. განრისხებულმა კენმა ჩააგონა აბელს სათამაშოდ ერთმანეთი შეეკრათ ვაზის ტოტებით. კენმა შეუკრა ძმას ხელ-ფეხი. აბელი მიხვდა, რა განზრახვაც ჰქონდა კენს და ამიტომ დაუწყო ხვეწნა გაეთავისუფლებინა: ერთგული და მოსიყვარულე ძმა ვიქნებო. ვიდრე კენი ფიქრობდა, როგორ მოეკლა ძმა; გამოჩნდა ორი ყვავი: ერთმა აიღო წვეტიანი ქვა და მოჰკლა მეორე. კენმა ამავე ქვით გამოსჭრა ყელი ძმას. ღმერთი გამოეცხადა კენს და ჰკითხა: სად არს ძმა შენი? კენმა უპასუხა: განა მე იმის დარაჯი ვარო? უფალს უნდოდა, რომ კენს მოენანია თავისი ცოდო, მაგრამ კენმა ასე მკვახედ მიუგო. ამისა გამო უფალმა შემდეგი სასჯელი მოუვლინა: 1) გამოუვიდა კენს შუალზედ რქა, რომელიც გაიძახოდა: კენი ძმის მკვლელია; 2) არ შეეძლო პური ჩაედო პირში, რადგან ხელები უკანკალებდნენ და პური ტალახში უცვიოდა; 3) დაჰკარგა ძილი; 4) დამუნჯდა; 5) დადიოდა ტირილით; 6) არ უნდა მომკვდარიყო და მისს მკვლელს ეწვეოდა იგივე სასჯელი. 800 წელი იცხოვრა კენმა. ამაოდ ეძებდა სიკვდილს. ერთხელ ლამექს შეხვდა ნადირობას, გაეხვია ვეფხის ტყავში და დაწვა გზახედ. ლამექმა მოჰკლა იგი, როგორც მხეცი. ყველა წყველა ეწია ლამექს, მხოლოდ მის ცოლის ლოცვით უფალმა აპატია.

ადამ და ევამ სცადეს აბელის დამარხვა, მაგრამ მიწამ არ მიიღო, რადგან პირველად უნდა ადამი ქცეულიყო მიწად. სანუგეშოდ მათდა უფალმა აჩუქა სეთი, რომლისაგანაც დიდი ჩამომავლობა მოელით. ადამ და ევას ეყოლა 24 ვაჟი და 440 ქალი. სეთის ჩამომავალნი შორს იყვნენ კენის მემკვიდრეებისაგან. ადამის შვილის-შვილმა ენოქმა ერთხელ ჰკითხა მას. რად სტირის იგი და ევა განუწყვეტლივ. მათ უამბეს სამოთხიდგან გამოსვლის ანბავი. ენოქმა განიზრახა დაკარგულის სხვა გზით მოპოება. ენოქმა არ შეირთო ცოლი, გააშენა საუცხოვო ბაღი და გამელელ-გამომვლელს მისცა ნება ესარგებლა იქაური ნაყოფით. თავზედ ჩამოიცვა თვალეზამდის რკინის ქუდი, რომ ნაყოფს არ წარეტაცა. ამ ღვაწლისთვის უფალმა ხორციელად აიყვანა სამოთხედ. ენოქის მსგავსად სეთის ჩამომავალთაგანნი 440 სულნი განშორდნენ დედ-მამას და გადასახლდნენ მთაში ლოცვისა და მარხვისათვის. კენის ჩამომავალნი კი ფრთხილად გამრავლდნენ. რადგან ერთი კაცი ასს ქალზედ მოდიოდა, დედა-კაცები შეებრძოლნენ მამაკაცთათვის და ართმევდნენ ქმარს ერთმანეთს. როცა მამაკაცთა რიცხვი მეტად შემცირდა, მაშინ ქალებმა გამოი-

გონეს საშუალება: გააკეთეს სტვირი და ქიანური, სახე ფერუმარლით მოიკმაზეს, გავიდნენ მთაზე და იქ დაუკრეს და დაამღერეს. ამით შეაცდინეს მამაკაცი ქვემოდ მლოცველნი და მხოლოდ ერთმა ნოემ დაიქირა თავი,

ამ კეთილ-მორწმუნე ნოეს უბრძანა უფაღმა ვადაბნის გაკეთება, რათა თავი გადაერჩინა წარღვნისაგან, რომელსაც ღმერთი მოავლენდა წასაღევად ცოდვილი ქვეყნისა. როცა მოახლოვდა დრო წარღვნისა და ხალხმა არ მოინანია წინააღმდეგ ნოეს ქადაგებისა, ამ კეთილ-მსახურმა კაცმა შემოჰკრა ორი ფიცარი ერთმანეთს, რომელთაგან გამოდიოდა ხმა: წარღვნა მოვა!.. ნიაღვარმა დალუბა ქვეყანა და ნოეს კიდობანი გაჩერდა მასისის მთაზედ.

აქაც, როგორც ახალი აღთქმის აპოკრითებში, ვხედავთ შეერთებას სამღვთო წერილის მოთხრობისას ხალხის გამოგონილ დამატებასთან. წყარო ამ აპოკრითებისა, საიდანაც შეითვისეს სლავიანებმა, სომხებმა და ქართველებმა საერთოა, — იგი მომდინარეობს საბერძნეთიდან.

ძველი აღთქმის აპოკრითებს ეკუთნის სლავიანურად ცნობილი „სოლომონ და კიტოვრასი“ და ჩვენში „სოლომონ და მებადური“ — მოვიყვან ამ ლექსად თქმული აპოკრითის იმ ვარიანტს, რომელიც მე ჩაწერე ყიზლიარში 1888 წ.

სამნი კაცნი მოდიადნენ,
სამნი მასსუფეღნი ჩეკნდა,
ხელა ეჭირათ აქრას ბურთი,
ანათებდა ღამე სქელსა.
წელის ზირას დაუდამდათ,
წელის ზირას ჩამასნდესა.
შებადემ ბადე გამადა,
სამი თუვზი ბადეს ხედეკსა,
მოსწიეს, გამათარიეს,
სამივე ქვაში მონარშესა.
დაწიეს აქრას სინზედა,
სოლომონ ბრძენს მიართუესა.
სოლომონ ბრძენს მუჯღიში ჰქენა,
დაჰბატეებს თაყადებსა...
სიტუას მოჰეჭა შეტად ბრძენსა:
ავაშენებ სანთღის გუთანსა,
შიგ შევაბამ უდედ დეესა,

ზღვასი ვხნავ და ზღვასი ვთქვავ,
სიქლად ვინადრებ თევზსა,
ჭინჭკუელს გოდორს ავკიდებ,
კამბეჩებს დავუყრი მზესა.

თუ ეს სიტყვა მართალია,
ჩემი თევზი გაცოცხლდეს.

გაცოცხლდა, ზღვას შეუტურდა,
ერთი ისევ სინზე ძევს.

რიგი მძჳევა სამართალსა,
ენლა ნაზირ-ვეზირს ხვდესა.
ნაზირ-ვეზირ ამას იტყვის:

— შენ გაგვზარდე, გაგვაკატე,
შენ შეგვეარე შავსა დღესა...
დღეში სამჯერ მას ვამბობდით,
ხვენ მოკვლავთ სოლომონ ბრძენსა,
ენლა შევაფურთხებ ეშმაკს,
გავისტუმრებ ცარიელსა,
თუ ეს სიტყვა მართალია,
ჩვენი თევზიც გაცოცხლდეს.

გაცოცხლდა, ზღვას შეუტურდა,
ერთი ისევ სინზე ძევს.

რიგით მძჳევა სამართალსა,
ენლა დედოფალსა ხვდესა.

შიშითა და სირცხვილითა
გულსა დანება დაუწყო.

გულზე ასხმენ ვარდის წყალსა,
აფიციებენ მამის მზესა.

— შე ზირმსყო, არას გერხო,
თუ მტერსა მოკვიდებ ხელსა.

— შე ვალატომ გვირგვინს ჩემსა,
შეუდევრი ეშმაკებსა.

თორმეტი წელიწადია,
ვევარობ კუნძულთ ხელმწიფესა.

თუ ეს ხიტყვა მართალია,
ჩემი თევზიც გაცოცხლდეს.

გაცოცხლდა, ზღვას შეუერთდა,

სინი ცარიელ დარჩეს.
სოლომონმა მეჯლიში ჰქმნა,
დაჰმადრიკების კუნძულებსა.
კუნძულები რომ მობძანდა,
ფურ-ბერწებს დაეკლავს,
წითელ ქვევრებს აუხდას.
შუა ლხინში რა შევიდნენ,
მოასსენა კუნძულებსა:

კუნძულებო, სიტევას გეტყვი,
ქენტვის დიდად საამურსა.
ერთი სწილენძის კოკა მაქვს,
მიბარა მემამულესა,
ვინც იმას საემთ გაშიშვებს,
საყვარელი მას დარჩეს.

კუნძულები სინარულით
ფიცხლავ ფეხზედ წამოდგეს,
ფეხთ მაშიაც არ უცდისა.
აქეთ-იქით გადუძახა:

— სიცა ჩემი საემთ არის,
სულ ერთიან აქ წამოდათ.

კოჭლი, ბრძანა არ დარჩება,
ბებრის ბეურები მოდიან,
მოათრევენ საბღის ძეგლსა.
სამი დღე-ღამე აღინეს,
კოკის ექლსა დააკლდესა.
კუნძულებო, შენც ჩაბძანდი,
საყვარელს მოჰკიდებს ხელსა.
კუნძულები რომ ჩავიდა,
ოჯს ზარფუმს გადახურესა.
ოთხაჳ-კუთხივ გადაჭედეს,
ასწიეს და წყაფს მისცესა,
დმერთმა ჰკითხოს მებადესა,
დმერთმა ჰკითხოს შეთევზესა.
მეიადემ ბადე გაშადა,
კოკის ექლი ბადეს ხვდესა,
მოსწიეს, გაძოთარიეს.

შუა ნაშუაზე დადგეს.
 ერთმანეთსაცა შეჭვივცეს,
 არ გავცემთ ბატონსა ჩვენსა,
 რუღუნებით დაუშინეს,
 კოკას ეგლი მოსტეხეს.
 ღმერთმან დასწყევლა კშმაჲი,
 მთელი ქვეყანა მოსდეს.
 სოლომონ ბრძენი ბრძანებსო:
 — რაიმე რომ გამახინე მე,
 მაჯას მომე დიდი ძაღი,
 სიტყვებით დამარჩინე მე,
 ქვრივი ვახარე, თბილი,
 ბრძას თვალი აუყნილე მე,
 სამი წლის ხმელი მამაღი,
 ხეს შევსვი, ავაუფლე მე,
 მწყემსი მინდობა ვაძანე,
 მტერი არ მიუყჩინე მე,
 ამისთვის ავი გაცა ვარ,
 ტუფენი არ ვასუიდინე მე.

კახეთში ჩაწერილი ვარიანტი ცოტა განსხვავდება ზემო მოყვანილი
 ლექსის შინაარსისგან. ამ ვარიანტით გამოდის, რომ ღმერთმა დასწყევ-
 ლა მეთევზე მას შემდეგ, რაც იმან გამოაარია კოკა ეშმაკებით გატენი-
 ლი, მოსტეხა მას პირი და ეშმაკები ქვეყანას მიუხია. ქართლური ვარიან-
 ტი მოგვითხრობს, რომ სამს მგზავრს—მეფეს, დედოფალს და ვეზირს
 მოუხდათ წყლის პირას (კახური ვარიანტით — ზღვის პირას) ჩამოხტომა და
 ამათ თანადასწრებით მეთევზემ გადააგდო ბადე და არა თვით მგზავრებმა,
 როგორც ყიზლიარულ ვარიანტშია. სამსავე ვარიანტში თანახმად არის
 მოყვანილი „სიტყვა“ სოლომონისა: ავაშენებ სანთლის გუთანს, შიგ
 შევებამ უღელ დევსა... და სხვ. ქართლური ვარიანტი ასურათებს ხალ-
 ხის წარმოდგენას, როგორ გაჩნდნენ სხვა-და-სხვა დარგის ეშმაკები: ...
 „კოკას პირი აუხსნესა: ამოცვივდნენ ეშმაკები, კლდის ქაჯი მაშინ გაჩნ-
 დესა, ზოგი ზღვასა, ზოგი ველსა, ზოგი ღრესა, ზოგი კლდესა, ზოგი
 ტყესა, ზოგი მთასა, ზოგი წისქვილს შევიდესა. მეწისქვილეს წაუშინეს,
 რაც რომ მინდი მოგპარავს, მიაბარე მესაფქვესა“. შინაარსი ამ ლექსისა
 აშენებულია იმ არაკზედ, რომ სოლომონს მეუღლე ჰღალატობს და მე-
 ფე ეძებს მეტოქეს.

სოლომონის მიერ განსჯას კუნძულელის საქციელისას კავშირი აქვს ამ შეფუხედ მოთხოვნილს ლეგენდებთან. საყურადღებოა მოხსენება სოლომონის ბეკდისა, რომელიც დაუსაკუთრებიათ აპოკრითებში ამ ბრძენი მეფისთვის. ამ ბეკდით იგი ჰფლობს დევებს და ეშმაკებს, როგორც ჩვენს „კარბადინი“ ვადმოგვცემს. სოლომონზედ ხალხს ერთი პატარა ლექსიც სხვა აქვს: „სოლომონ ბრძანა მეფემა, ღმერთო შენ დამარჩინეო, ქვრივი, ობოლი ვარჩინო, ბრძანს თვალი აუუხილოო“.

აპოკრითულს თხზულებას ეკუთნის ნათარგმნი ბერძნული ენიდგან **თვალთა ეპიფანე კვიპრელისა თქმული** *) . ეს თხზულება მოთავსებულია მეათე საუკუნის კრებულში, რომელიც შატბერდის კრებულად არის აწ ცნობილი. დასახელებულია თორმეტი ქვა (თვალი), სხვა-და-სხვა სენის მკურნალი: სარდიონი, ტაზიონი, ზმური, იაკინთე, საფირონი, იასპინი, ლევიგვირონი, აკატი, ამთვისტონი, ძოწეული, ბივრილი, ფრცხალი, აი რას ვკითხულობთ სარდიონზედ: „სარდიონ... ხილვია (ფერი) მისი მეწამულ (წითელი)... ასურასტანს იპოვების... დასდვიან საკურნებლად და განაცოცხლიან მით მსივანებანი და სხვაცა წყლულები. მახვილთა დაასხიან მისგანი და მოსცხიან და ცხებითა მით წყლულებანი განიკურნებანი“. მესამე თვალი არის ზმური „მწვანე ხილვითა“. მას ჰპოულობენ ფისონსა (მდინარეა). მდინარე გამოვიდოდა ედემით, გვაუწყებს აპოკრითი მეოთხე თვალის, იაკინთის, განხილვის დამატებაში. ეს მდინარე განიყოფებოდა ოთხად თავად, სახელი ერთისა მის ფისონ. მერვე თვალი, აკატი, უსპეტაკეს არს ფერი მისი, ვითარცა სპილოს ძვალი და მარმარიონი. იპოვების თვალი ესე სკვითათი კერძო... ნაღესავი მისი შესვარიან წყლითა და მოსცხიან წყლულთა და ნაცემთა მხეცთასა და განიკურნიან წყლული ასპიტისაი და ღრიანკალისაი. აპოკრითის „თვალთა“ ჰქონდა ძველად კარბადინის მნიშვნელობა. აქედგან იძენდნენ სამკურნალო ცოდნას და მასთანავე ბუნების მეტყველებითი მცნებანი შეკეცილნი იყვნენ გამოგონილ აღწერილობასთან. აქაც, როგორც სამღვთო წერილის შინაარსის გარდაქმნაში, ხალხის ფანტაზიამ შეაფსო ფანტასტიური წერიმალი დამატებით.

ამ გვარივე ხასიათი აქვს ბერძნულიდგანვე ნათარგმნს თხზულებას **სახისმეტყველს** (ფიზიოლოგს), რომელიც იმავე შატბერდის კრებულშია მოქცეული. ამ ნაშთში მოხსენებულია 34 მხეცი, ქვემძრომი და ფრინ-

*) „სასწავლო წიგნი“, დაბეჭდილი მ. ჯანაშვილის მიერ კრებულში „მწერლობა მე-IX—X საუკ.“, წარმოადგენს თარგმანს ეპიფანე კვიპრელის თხზულებას, რომელიც რუსულად იწოდება: „О мѣрахъ и вѣсахъ“.

ველი, განსაცვიფრებელი თვისებით შემოსილნი. „სახისმეტყველს“ ჩვენნი ხელნაწერი მიაწერს ბასილ ეპისკოპოსს კესარიელს...

ამ ოც-და-თოთხმეტი მუხლიდგან მოვიყვანთ რამდენსამე ადგილს. მეცხრე მუხლი: „მერმე თქვა დავითმან: განახლდეს ვითარცა ორბი სიკაბუკეი შენი. სახისმეტყველმან თქვა ორბისათვის: რაჟამს დამდედნის (— დაბერდების); დაუმძიმდებთან ფრთენი მისნი და განუქშუნიან (— დაბრმავდებთან) თვალნი და ეძიებენ წყაროსა წყალთასა. და აღფრინდის მიქცეულად მალასა. ქარსა მძაფრისამდის თვალსა წყაროდმი და განიხურნის ფრთენი და თვალნი და შევიდის წყაროსა და დაიბანნის საშჯერ და განშავდნიან (განახლდის?), თუ შენცა გაქვდა სამოსელი ძველისა კაცისა და მოგაკლდეს თვალი და განიცარცვე ძველი იგი საქმითურთ მისით და შეიმოსე ახალი, რომელ ღმერთი დამყარებულ არს, ვისაიცა დავითმა სთქვა: განახლდინ ვითარცა ორბი სიკაბუკეი შენი“. ეს მაგალითიც საკმარისად გვიჩვენებს, რომ „ფიზიოლოგი“ ფანტასტიური შინაარსის თხზულებაა, შემუშავებული ზნეობითი მიზნით.

მეთოთხმეტე თავი შეეხება **გველს**: „უფალმან ჩვენმან იესო ქრისტემან თქვა სახარებასა შინა: იყვენით თქვენ მეცნიერ, ვითარცა გველი და უცოდველ, ვითარცა ტრედნი. სახის მეტყველმან თქვა: სამი სახე არს გველისაი. პირველი სახე: რა ჟამს დაბერდეს, მარხვად დგას და იმარხვის გველმან მან ორმეოც დღე და ორმეოც ღამე, ვიდრე ტყავი განეველტის და განუთხნის. იძიის ნაპრალი და პოვის კლდისაი იწროი და შევიდის იწროდ და დააგდის ტყავი იგი ძველი და განქაბუენის. ისმინეთ, რომელმან იგი თქვა: ისწრაფეთ შესვლად იწროსა მას კარსა და ძნელსა, რომელნი მიავლინებენ ცხოვრებად საუკუნოდ. მეორე სახე გველისაი: რაჟამს მოვიდის მდინარედ სვმად, არ მიიღის გესლი იგი მისი მისთანა, სრამედ მუნ ქვაბსა ანუ ხვრელსა დადევ. რეცა ჩვენდა ღირს. რაჟამს შევკრები ეკლესიად სმენად და სვმად წყლისა ცხოველისა სამარადისოისა და სმენად საღმრთოთა სიტყვათა ეკლესიასა შინა და არცაღა ჯერ არს ჩვენთანა მიღებად გესლი იგი ქვეყნისაი. მის ბილწად სავსე თხლე შეზავებული გულის თქმაი და ზრახვაი უკეთურებისაი. მესამე სახე გველისაი: რაჟამს იხილის შიშველი, ეტრფიალის და თუ იხილის შემოსილი, ზედა მიუხდის და ჩვენ ესე გამოუჩინებლად გულის ხმა ვყოთ. მამაი ჩვენი ადამი, ვიდრე შიშველ იყო სამოთხესა შინა, მუნ ვერ ჰკადრა ზედა მისლვად ბოროტმან უშმაკმან“.

ზნეობითი დარიგება შეადგენს დედა ძარღვს „სახისმეტყველისას“. შემდგენელი ცდილობს ისარგებლოს ბუნებითი თვისებით რომელიმე მხეცისა, რომ მას შეუღაროს კაცის სულის მოთხოვნილება და დაასკვ-

ნას ზნეობითი ამბოღებისა საჭიროება ქრისტიანობრივი სწავლის თანხმად. ჰხეცებს, ფრინველებს, ქვემძრომს აქვსთ მხოლოდ სიმბოლიური მნიშვნელობა. ფიზიოლოგი შეჰქმნეს პირველად ალექსანდრიაში მეორე და მესამე საუკუნის განმავლობაში. იგია ნაყოფი რამდენიმე ავქსონისა და დამყარებულია სხვა-და-სხვა წყაროზედ: აქ შევხვდებით ბიბლიის, ტალმუდის (ებრაელთა წიგნის) და ეგვიპტელთა წარმოდგენის შეზავებას და შეთანხმებას. ფიზიოლოგი ცნობილია სხვა-და-სხვა ენაზედ: ბერძნულს, სირიულს, სომხურს და სხვ. ჩვენი ფიზიოლოგი (სიტყვა-სიტყვით ნათარგმნი ქართულად „სახისმეტყველი“) მოკლებულია დაახლოებულს ნათესაობას სომხურთან. რადგან სომხურში მოხსენებულია არა-ფიზიოლოგიური მხეციც, გვხვნი და სხვ.; არ უახლოვდება სირიულს, სადაც აღნიშნულნი არიან ძალლი, მამალი, შოშია, ქართულში კი გამოტოვებულნი არიან. ჩვენი სახისმეტყველი გადმოღებული უნდა იყოს ბერძნულიდგან, თუმცა არც ერთი რედაქცია, აქამდის ცნობილი, არ ჩაითვლება პირდაპირ დედნად ქართულად ნათარგმნისა. უძველესი ფიზიოლოგის რედაქცია იმითია შესანიშნი, რომ იქ თვითეულს თავს მიუძღვის სამღვთო წერილიდგან ამოღებული რომელიმე ტექსტი. ეს ნიშანი ქართულში დაცულია. დასასრულ ჩამოვთვლი სიას მხეცთა, ფრინველთა და ქვემძრომთა ქართული სახისმეტყველისას; მსუენი, ლომი, ავთოლოფოს; ღვინია; ხერხ ქალანდროს (ბერძნულად chalandrios), ვარხვი, ბუი, ორბი, ფინიქსი, ოფოფი, კანჯარი, ასპიტი, გველი, ქინკველი, ზღვის ქალნი (syrenai), ზღარბი, მელი, ავაზა, კუი, კაკაბი, ძერა, ლომ-ქინკველი, მარტორქა; კასპურიოს (თახვი), აფთარი, იქნევმონ, პერიდექსიონ (ხეა), ყორანი, მტრედი; გვრიტი, მერცხალი, ირემი. ამ სიიდან სჩანს, რომ ზოგ-ზოგი სახელები ქართულ სახისმეტყველში გადმოუთარგმნელად დატოვებულია ბერძნული სახელწოდებით. ესეც მოწმობს, რომ ბერძნული ფიზიოლოგი ჰქონია დედნად ქართულად გადმომღებს.

აბრკითული ცნობები შეტანილია „ქალ-ვაჟიანში“, რომელიც უდრის სლავიანურს მწერლობაში „სამთა მღვდელ-მთავართა ბაასს“. ქალი ეკითხება ვაჟს: დამისახელე სამნი, რომელნიც სვამდნენ, სჭამდნენ, მაგრამ დედისაგან კი არ იყვნენ დაბადებულნი? ვაჟმა მიუგო: ადამ, ევა და ცხვარი, რომელიც უფალმა აბრაამს უბოძა. — ის ვინ იყოო, რომლის მიხლოვების გამო დედამ დაიძახა? მე ქალწული ვარ! — ვაჟმა ახსნა ეს გამოცანაც: დედამიწამ დაიძახა მე ქალწული ვარო, როცა აბელის გვამი საფლავში ჩაასვენეს. — ვიხზვა: მამალმა დედალი შვა. მიგება: ადამმა ევა შვა. კითხვა: ვინ იყვნენ თვითრად დაბადებულნი და მერე გაშავებულნი.

მიგება. ნაცეს შვილები, რომელნიც მამის წყევლის შემდეგ გაშავდნენ. აპოკრიფები ძველად საქართველოში ძლიერ გავრცელებული იყვნენ. აპოკრიფებმა იქონიეს გავლენა ხალხის წარმოდგენაზედ და თვით აპოკრიფებიც შეიცვალნენ. ქართულს ნიადაგზე ჩვენი ხალხის რწმენათა ზედმოქმედებით. აპოკრიფების ხასიათი და გავლენა მოსჩანს სასულიერო ლექსების და ლეგენდების შექმნაში.

ს ა ს უ ლ ი მ რ ო ლ ე ქ ს ე ბ ი.

ქრისტიანობის გავრცელებამ შესცვალა საერო პოეზიის მიმართულე-ბა. ქრისტიანობამ წამოაყენა სასულიერო ლექსები, რომელთა გმირნიც ებრძვიან ბოროტ ძალას, ქაჯებს და ეშმაკებს, საერთოდ ქრისტიანობამ ვერ შესცვალა ხალხის შეხედულება ძველი ღმერთები ისე არსებობდნენ, მხოლოდ გადაიქცნენ ხალხის მავნებელ ძალად. ქრისტიანობის მტრებად. ქრისტიანობამ მოჰფინა სინათლე და შეიტანა ხალხში ახალი იდეები. ხალხს ეს იდეები უნდა შეემუშავებინა, შეეთანასწორებინა და შეეთანხმებინა შეთვისებულს გარდმოცემასთან, რელიგიურ რწმენასთან, მორალურ შეხედულებასთან. უნდა მომხდარიყო ბრძოლა ახალს და ძველს იდეებს შორის. წარმართულნი შეხედულებანი თითქმის შეუცვლელნი დარჩნენ, მხოლოდ მიიღეს ახალი ფორმა, შეიმოსეს ქრისტიანობრივი ელფერი. როდესაც ცხოვრებამ წამოაყენა წარმართული და ქრისტიანობრივი იდეალების შერიგების საჭიროება, მაშინ შესდგა სასულიერო პოეზია. ეს პოეზია არის ძვირფასი საუნჯე ერის კულტურის გამოსაკვლეველად. სასულიერო ლექსებში აღნიშნულია ზნებრივი მდგომარეობა და გონებრივი განვითარება ერისა. ამ პოეზიის შემწეობით შეგვიძლიან ვადევნოთ თვალი, როგორ ვრცელდება ერში ქრისტიანობრივი სწავლა. ლექსნი ნოეზედ, იობზედ, აბრამზედ, ქრისტეზედ და იოანე ნათლის-მცემელზედ, რომელნიც დარჩენილნი არიან ჩვენში, მშენიურად ასურათებენ, რომელ შხარეს სახარების სწავლისას მიუპყრია ერის ყურადღება. ამ ლექსებში გამოთქმული აზროვნობით ერი ხსნის საკითხავებს ქვეყნის შექმნა-გაჩენისა და თვისის მოვალეობისას. ლოგიკური აზროვნობით ყველას ვერ მიხვდება კაცი და შესაძლებელია, ამბობს პროფ. კლიუჩევსკი, რომ ამ გვარი აზროვნობით ვიგებდეთ სრულიად მცირე ნაწილს მიუწოდებლისას; ამ შემთხვევაში დიდად საყურადღებოა შესწავლა სასულიერო პოეზიისა, რომელსაც შეუძლიან აგვიხსნას სალიტერატურო ისტორიის საკითხები და აღნიშნოს ერის კულტურის მდგომარეობა.

„სასულიერო ლექსების“ სიუჟეტი აღებულია, როგორც ძველი, აგრეთვე ახალი აღთქმიდანაც. აი რა ლექსია აქამდის ჩვენში გავრცელებული იობის შესახებ.

იო! იდგა ღვთის ღოცვაზედ,
თავის უფალს მადლი მისცა.

— გუნდნი იწვის შენის ცხერისა,

— რა კატორებს უგუნურა,

ვაღი გადგისდია ღვთისა!

ი დაწეველილი ეშმაკო

მონაძლევედ შეადგისა;

ზეცით აღი გამოუშვა

ი წეუელი ეშმაკისა.

ვენახს ცეცხლი მოუკიდა;

ნაკეთები იობისა.

ზვარი დაეწვა, ვენახი,

ნაკეთები შვიდის წლისა.

ჯორი დაეწო, აქლემი,

ნაღურსმადი ნადი მისა.

და სსახლე სულ გადაეწვა,

ქვა და კირი მიწად იქცა.

გუთნულებიც დაეწო,

შებრეც აღარ დარჩა ძირისა.

ი დაწეველილი ეშმაკო

მონაძლევედ შეადგისა;

იობსა კაცად ეჩვენის,

ნამტიონადი თავის ზერისა:

— იობ დაეწვა ვენახი,

ნაკეთები შვიდას წლისა;

ჯორი დაეწო, აქლემი,

ნაღურსმადი აღმასისა;

გუთნულებიც დაეწო,

შებრეც აღარ დარჩა ძირისა;

სსახლენ სულ გადაეწო,

ქვა და კირი მიწად იქცა.

იობ დადგა ღოცვაზედ,

თავის უფალს მადლი მისცა.

— რა გატირებს, უგუნურა,
ვაფი გადახდილა ღუთისა!

ო დაწუეული ეშმაკი
მონადეგედ შეადგისა.

— იაბ არას ინადგლისა,
თუ მის შვილებს არა სჭირს-რა.

— შენ დაწუეული ეშმაკა,
წადი ისინიც დახტე,
თუ კი ათქმეუნიებ ძვირსა.

იაბს ჰეგანდა შვიდი ვაჟი:
საში ქალი სხე მზისა.

ათივე ერთს დღეს დაეხტა,
ერთი აღარ დარჩა ძირსა.

ო დაწუეული ეშმაკი,
მონადეგედ შეადგისა.

იაბს ეხუენის კაცთაა,
სამტირალი არის ისა.

— იაბ, გაგიწვდა შვილები,
ერთიც აღარ დარჩა ძირსა.

იაბ დადგა ლოცვაწედა,
თავი დახადა ძირსა.

— ჭეშმარიტად ღუთის ბრძანებდა
სეში ბედი არც ვი დიხსა.

რა გატირებს, უგუნურა,
ვაფი გადახდილა ღუთისა.

ცოლსა კაცი გაუგზავნა:

— სუ იტირებ, სუ იგლოვებ,
თუ შიში გაქვს მადლი ღუთისა;

მიწანია მიწად წაუღენ,
სუ იტირებ მიწის შვილსა.

თავს სუდარა დასუიე,
მოქსოვილი ფეიქრისა.

ო დაწუეული ეშმაკი
მონადეგედ შეადგისა.

— იაბ არას ინადგლისა,
თუ იმის ცოლს არა სჭირს-რა.

— წადი და ისიც მოკაღი,
თუ გი ათქმევინებ ძვირსა.

იომს მოგეკვდა შეუღლე,
დაწოლილი თავის მხრისა.

ო დაწვეული კმმაკი
მონადლევედ შეადგისა.

— იომს მოგიკვდა შეუღლე,
დასწოლი შენი მხრისა.

იომს ლოცვას არ გაუშვა,
არც ვეღრებს მადლა ღვთისა.

— რა გატირებს, უგუნურო,
უადლი გადგიხდია ღვთისა.

ო დაწვეული კმმაკი
მას სცდელად შეუდგისა.

— იომს არას ინადვლისა,
თუ ამის ჯახს არა სჭირს-რა.

— წადი ჯახიც გამთარბვი,
თუ გი ათქმევინებ ძვირსა.

იომს მატლი დაეხვია,
ათასგურად გასაზღვისა.

ერთი ჭია ისეთია,
იძვრის, სცა დაგარდასა.

ისევე ზედვე დაისვისა.

— სანამ იყოთ ძველი ხარით,
ხორცი ჭმეთ იომასა.

სარჩოდ მოუცია ღმერთსა
ო დაწვეული კმმაკი
მუხლის ძირს მივიდისა.

— რა აამე შეუფესა,
რამე აგრე გაგაკეთა.

— შენ დაწვეული კმმაკი,
ეს საქმე შენგნითა მჭირსა.

კმმაკი დაიწვევებსა,
საგრის გორად გადაიქცისა.

ზეგით ანგელსნი წავლენ,
მომღერაღნი ტკბილის ხმასა.

იობს ევაწჳენს ჳაღაჳკერქს,
 ფერი ედას ვაჳჳაცის,
 ელია და სჯარია
 შვილებია იობისა,
 ღრუბლის უფროსნი არიან,
 ჳექჳა-ქუხილი იცისა,
 სეციდან შესსც ისვრიან,
 ჳაფრი სჳინთ თავისი მტრისა.

იობის შესახებ ლექსად მოგვითხრობენ მესხები და პროზად ქართ-
 ლელები. ქართლში გადმოგვცემენ, რომ იობი შესჳამა ჳიამ და მწერმა.
 უფალმან საკმარისად სცნა ეს განცდა და გამოუგზავნა ანგელოზის ხე-
 ლით ერთი თეფში წყალი მრავალ-ტანჯული იობის საჳკურებლად. ანგე-
 ლოსმა შეასრულა უფლის ბრძანება და იობი განიკურნა. წყალი, რომ-
 ლითაც იგი განიკურნა, შესვა ღრუბელმა, რომელიც აწვევებს ამ უკვდა-
 ვების წყაროს გასაპოხიერებლად. სულგრძელობა იობმა შევედრა უფალს,
 რომ არ გაწყვეტილიყო მისი მწვალებელი ჳია და მისცემოდა მას ძალა
 კეთილი. უსმინა უფალმა და მას შემდეგ გაზნდნენ ქვეყანად კაცისთვის.
 სასარგებლო ფუტკარი, წურბელა და სხვ., ის ჳიანი, რომელნიც იობის ტან-
 ჳედ იძროდნენ, გადიქცნენ აბრეუშმის ჳიად. აი ამაზედ არის დამყარე-
 ბული ფეიქრების წარმოდგენა, რომ იობი მათი მფარველი და ჳატრონი.

აბრამის ლექსი მოყვანილია მეცხრამეტე სეუკუნის ხელნაწერში და
 ცნობილია ხალხში:

აბრამ იყო ღვთის. მლაგავი,
 მაგრამ შვილი ენატრება.
 საქანელი ბერი ჳქონდა,
 არ ვინ იცის, ვის დაწება.
 აბრამს შვალი ძლიერ უნდა,
 დღე და ღამ დიერთს ეგედრება:
 — დმერთო, ერთი შვილი მამქე,
 ისიც შესთვის გაიზრდება.
 შვილის წლისა სამღვთოდ მითქვამს,
 აღიქმა ჩემი არ გატუდება.
 უსტუმრათა ჳერს არ სჳამდა,
 ჳეუელებად ეს ექნება.
 ოც-და-ათი დღერ გავიდეს,
 ის ჳერს არსად შექნება.

ეშმაკმა გზა სრულად შეკრა,
კაცს არსიდან მიესვლება.
კაცისგან არ შეიძლება, —
ღმერთი მგზავრობს, ესტუმრება.
მეორმოცე დღეს სამება
იმის კარზედ მობრძანდება.
ახრამს კაცეთა ჰგონია,
ეგვლას სთხოვა დაბრუნება.
სტუმრებს სუფრა მოუტანა,
მხიარულად დაუსვდება.
ჰერს აიღებს ერთი მგზავრი,
გასტენავს, დაილოცება.
ამ აჯახს დალოცავს ღმერთი,
სარას შვილი ეყოლება.
ახრამსაც დალოცავს ღმერთი.
სარა კარავთან დადგება.
ამას სარა გაიგონებს,
დიდად უკვირს, ეცინება.
დრო უკვე გადასულია,
გაკანებსაც ეზარება.
წინააღმდეგ სიტუვისათვის
სამება როდი გაწერება.
არ ირწმუნეთა, ძენი აქვენი
ეკვიპტეში დატევივდება.
ანგელოზებსაც უბრძანებს,
სოდომ-გომორი იწვება.
ლოტი თაგის ცალ-შვილითა
ცეცხლისგან დანისნება.
ახრამს შვილი გაუზნდება,
სამაძულედ დაურჩება.
იმ მეორე წელიწადსა
თავს იმედი დაედება.
იმ მესამე წელიწადსა
უოკულოთაგან ეზარება,
იმ მეოთხე წელიწადსა
დედას იმედი ექნება.

ხუთის წლისა რა შეიქნა,
ცნენსედ ჯდამა შეუძლება.

დიდათ უგვირს უფუელს ჯგაცსა,
ეს უმწვიფელი რათ იზრდება.

იმ შესვიდე წელიწადსა.

აბრამი ცოფს ეუბნება:

— უგუნურა, შენ რა იცი,

ეს უმწვიფელი რათ იზრდება.

შვიდი წლისა სამღვთოდ შითქვამ,

ჩემი სიტყვა არ ცატყდება.

ამას დედა გაიგონებს,

ზირველ დიდათ ეწეინება,

მაგრამ ფიქრში ზირველი დეე,

ღვთის სტუმრობა აკანდება.

— რა კი გვითქვამს, წაიფანე,

შენი ალაქმა აწ თავდება.

მრწეაღესთან სამსახურად

არას თაღეს არ წახდება!

თუმცა იტყვი და უმტყუნებ,

უფრო ბევრი დაგაკლდება.

აბრამი გზას ემზადება,

ისაკ ახრად არ მიჭნდება.

მსახურსა შემს აჭკიდა,

ემანი გვერდზედ იახლება.

გაივლიან დიდსა გზას,

მთახე ავა, იქ დადგება.

ასეთი ცეცხელი დაანთა,

აღი ზეცას ავარდება.

წვალი დუღს და ქვაბი შრება,

საკლავი არსადა ჩნდება.

შვილმა უთხრა: მამა-ჩემო,

სამღვთო არსად არ გვიჩნდება!

ვიცი სამღვთოთი მე გინდივარ,

გუფი რასე გადობდება?

— მაცა, შვილა, ღმერთს ვეკედროთ,

ჩვენსე. საქმე მოვარდება.

ადგა მამას გვერდს მოუვლა,
დედამიწას ემთხვეოდნა.

ემაწვილს გული უღონდება,
ცხელის ცრემლით ატირდება.

— მეუფეო, რას მიზინავს,
ხეტა ჩემთვის რა რიგდება?

ხეში სისხლი შეიწირე, —
ისაკი ღმერთს ევედრება.

ხემის დედ-მამის ამაგი
ჩემზე ვალად ნუ დარჩება.

მიწას ემთხვია და ადგა,
აბრამს ამას ეუბნება:

— მაგრა შემკარ, ისე დაშკალ,
სისხლი არსით მოგეცხება.

თუ სადმე სისხლი მოგეცხის,
სამსახური წავისდება.

აბრამ დანა გაიღესა,
დასაკლავად ემზადება.

ვიდრე ემაწვილს ხელს ახლეება,
ჭიჭა და მცხება ეივანტება.

ეელში დანა გაუყარა,
ფანურატში გაქვავდება.

ციდამ ღმერთმა გადმობედა,
დახე აბრამ რასა შვრება.

ერთი ცხვარი გადმოუგდნა,
წითლათ-უფილად აევაუდება.

— ეს დაჭკალ და ებ გაუშვი,
ბედი ფეხსკედ აგიდგება.

უოველ კაცსა თავის სამდითათ,
ღვთისგან ესეც მიეთვლება.

ბეგრ სამდითოს ღმერთს შეგწირავი,
ღმერთი შემწე შეუთლება.

ბაბის ლექსში აბრამის და ისაკის შესახებ ერთი განმასხვავებელი
ბაზია შეტანილი. სამდითო წერილი მოგვითხრობს, რომ აბრამი მხოლოდ
ემზადებოდა შეილოს მსხვერპლად შეწირვას და აიღო კიდევ დანა მის
დასაკლავად. ჩვენებურს სასულიერო ლექსში აბრამი „ეელში დანას

უყრის“, მაგრამ დანა იქ გაქვავდება. ასე გარდაქმნა ხალხმა სამღვთო წერილიდგან ამოღებული სიუჟეტი.

უფრო ხშირად ხალხური სასულიერო ლექსების შინაარსი დამყარებულია ახალი აღთქმის მოთხოვნაზე და სამოთხე-ჯოჯოხეთის წარმოდგენაზე. იქაური ცხოვრება ხალხს ასე აქვს წარმოდგენილი, როგორც ერთს ლექსშია აღწერილი.

მიველ და ვნახე სამოთხის სახე,
 ედემს გარე შემოფარე.
 თხი წყარო დის,
 თითო მხრითა მდის.
 მითი მთიწვევის უფველი არე.
 სიზმრათა ვნახე აღმოსავლეთის თავში,
 არის მზე, არის მთვარე,
 მრავალ გარსკვლავე ცაში.
 მივდივარ სანუგვრად
 წმიდა ედემის ბაღში;
 მიველ და ხეილთ კადვებდე,
 ჩარიგებული რიგშია.
 ზოგი მწიფს, ზოგი უვაფილთს,
 ზოგსა მკუხენი ასხია.
 ერთი რამ ეუბრის ტბა არის
 აქედან მისვალშია,
 ზედ წვრილი ბეწვის ხიდი ძვეს,
 ვინ გადაზომავს ავალშია.
 მართალნი მარდად კადიან,
 დამკვიდრდებიან ბაღშია,
 ცოდვილნი ძირსა ცვივიან,
 იღუპებიან ტბაშია.

ახალი აღთქმა გახდა აგრეთვე დაუშრეტელ წყაროდ ხალხური სასულიერო ლექსებისათვის. როგორც თვით ღვთაებრივი მომცემი წმ. სახარებისა, აგრეთვე მოწამენი ქრისტიანობრივი სწავლისთვის შეიქმნენ სასულიერო ლექსთა დასაბამად. აი რა დარჩენილა კახეთში ქრისტე ღმერთზედ.

შირველ ქრისტე ჩამობრძინდა,
 ხმელეთს გადასწერა ჭვარი,
 დედა ვახუბი აკურთხა,

ბაღას დასდო თავის ფერი.
 სამკედური გაჩინა,
 შიგ გაშართა გრდემლი გრძელი,
 შიგ მკედელი დაუქანა,
 ხელში მისცა რკინის კვერი.

იესო ქრისტე ძველს აღთქმაშიაც იღებს მონაწილეობას. ამ გვარად გადაბმულა ორი სხვა-და-სხვა დროის ამბავი, შეტანილია ის შეცდომა, რომელსაც ეწოდება ანაქრონიზმი. იესო ქრისტე ეწვევა სტუმრად აბრამს. ამ თვით ლექსი „აბრამი და ისაკი“, სადაც ზემო მოყვანილ სიუჟეტს ვეცნობებით.

ან ვარგა უსტუმრო სახლი,
 ცალ ფულად ან გამოდგება.
 ვისაც სტუმარი ან უფვარს,
 ღმერთი სულ ან ეუფარება.
 აბრამ საუდარსუდ წაბრძანდა,
 წინ სტუმარი შეეურება.
 თავის სახით, თავის ქაშით
 ქრისტე ღმერთი ეხვეწება.
 — აბრამ სადილი მაჭამე,
 ქრისტე ღმერთი ეუბნება.
 — მე რომ სადილი გაჭამო,
 რა მადლი ჩამივარდება?
 თქვოს ქაშითი კარტეო,
 გაუიდე და ზური ჭამე,
 სადილს კიდევ მოგიჩვენება.
 — მე რომ ქაშითი გავუილო,
 რაღა სარგებელი მხვდება?
 ბოლოს რაც თავსედ გადაგხდეს,
 აღარ დაიწყო ნახება.
 გაბრუნდა და იქ მივიდა,
 მას მეცხვარეს შეეურება.
 მამა-ცხონებულს მეცხვარეს
 პირს სიცილი წამოსკდება.
 — მეცხვარე, ზური მაჭამე,
 სამშიჯით სული ამხვდება.
 — შინ შემობრძანდი, ბატონო,

სადილი გაგვირიგდება;
სამი აბრამის ჰური მაქვს,
სადილს კიდევ მოგვირჩება.

— მე ხმელა ჰურს ვერა ვჭამ,
ცხვრის მანონი არ გექნება?

მაშინ მიუგო მეცხვარემ
კიდევ სიტევას ეუბნება:

— ცხრა ათასი სული ცხვარი,
აბრამისა მე ეებარა.

ვაი თუ იმას მოუეკლო,
ბოლოს სული წამიწვდება.

— ცხრა ათას სულსა ცხვარშია,
ერთი როგორ არ აგხვდება?

მაშინ მიუგო მეცხვარემ,
სიტევას კიდევ ეუბნება:

— ოც-და-თორმეტი თვე გავა,
ბერწი ერთი ბატკი მხვდება.

— მაშ წადი, ის მოიფანე,
ხმელი იუვეს, განედღდება.

წავიდა და მოუფანა
უარს ვეღარ ეუბნება.

იქმნა ღვთისაგან ბრძანება,
ქვეშ ბატკანი შეუჯდება.

არც ქვაბი მოიწველა,
მესამეს თავს გადაუსკდება.

ღვთისაგან ბრძანება იქმნა,
მანვნათ მალე შედედდება.

დასხდნენ, ტკბილად ჰურსა სჭამენ,
ქრისტე ღმერთი ილოცება:

— შენი ერთი სული ცხვარი
ათას სულად გაგიხდება,

ხვეწის ცხვრის სახრდილობელში
ქვეშა წყარო გამოჩნდება,

ზედ დუქნები გაკეთდება,
ზედ ბეზირგენი დაჟდება;

ოც-და-თორმეტი მეცხვარე

სახსრსკად ურიდებს;
ეკ შენი წამოსახმელი
ბამის კარგად გაკეთდეს;
რაც ინატროს შენმა გულმა,
საკეთილად ჰგინდეს;
რაც იუვეს აბრამის წილი,
სულ ერთბაშად გაწოდებს.

შეორე დღეს გაიხელა,
ცხრა ათასი სული ცხვარი
სულ სიბ ქვად დაუხვდება!
მაშინ დადგინდა მუცხვარე,
ჯაფარი გულს შემოკრება,
ეს ცხვრები რა დამხატვია,
აბრამთან რაღა შეაქმება.

ფაი ჩემს ცოდვის კითხვას,
რა აბრამი გამიწერებს.

თუ-და-თორმეტი დღე გავა,
აბრამს სტუმარი არ ხვდება,
აბრამს მოეგა სტუმარი,
წინ ეშმაკი დაუხვდება.

—სად მიბრძანდები, ბატონო,
მასწინძელი ვინ გქმნება?
მამა მოგვიკვდა აბრამი,
მაგი მასზე ჩაკვეცდება.

ის დაწყევლილი ეშმაკი
თურმე ტყუილს ეუბნება,
აბრამსა სიმძიფისგან

სიკვდილი ემჯავრება:

—მე უსტუმროთ ზურს ვერა ვჭამ,
თუ სტუმარი არა მხვდება.

ასეუ ჩვენი გამჩენელი,
ასეუ ჩვენთვის შეწუხდება.

მავიდა აბრამს ესტუმრება,
აბრამი დედამიწას მოესვენება.

—რადანც შეღირსა სტუმარი,
შენი მადლი დაძღვება.

დასხდნენ, ტკბილად ჰურბ სჭამენ,
ქრისტე ღმერთი იფოცება.

შემდეგ ლექსში მოთხრობილია, რომ აბრამს „ღვთის ნათლულს“ მიეცა მის ლოცვისამებრ შვილი. შვიდი წლისა სამღვთოდ წაიყვანა ისაკი. „ყელში რომ დანა დაუსვა, შუას სიპი ქვა დახვდება... ორჯელ და სამჯერ დაუსვა, ფინჩხსაც აღარ მოაკლდება. გადმოხედა ქრისტე ღმერთმა, დახე აბრამ რასა შერება. ჯაჭვით ცხვარი გადმოჰკიდა, სასამღვთოდ ეს გექნება. ეს დაჰკალ და ღმერთს შესწირე, შვილი ფეხზე დაგიდგება. მასუკან არის სამღვთო ცხვარი ქვეყანაზედ მოედება. აბრამის დანის განასვამი ყველას ყელში დაგვაჩნდება. ამ შაირის გამგონესა, ღმერთმა მოგცეს გამარჯვება“.

ამ ლექსს ორნაირი მნიშვნელობა აქვს. იგი გვიჩვენებს, რომ ცხვრის სამღვთოთ შეწირვა, ხალხის აზრით, მომდინარეობს აბრამის დროიდეგან, თვით ქრისტეს რჩევით. მეორე მხრით აბრამი აქ ისე სტუმრის მოყვარედ არ არის დასურათებული, როგორც ვნახეთ ზევით მოყვანილი ლექსი-დეგან. ხალხმა შესცვალა აბრამის ხასიათი დასაწყისში და ბოლოს იგი ისევ სტუმართ მოყვარეთ დასახა.

სასულიერო ლექსების წყალობით ელია და გიორგი მოქიშვედ არიან დასურათებულნი. შეიცვალა შეხედულება გარეშე ბუნებაზედაც. ელვა-ქუხილი ელიას მიაწერეს, წმ. გიორგი საქონლის მფარველად დასახეს, თვით იესო ქრისტე ვენახის გაშენების მოთავედ წარმოიდგინეს.

წმ. გიორგი და წმ. ელია უნათესავდებიან მომაკვდავებს და იცავენ მათ ინტერესებს. იმერეთში და ქართლში მათ შესახებ აპოკრიფული არაკია. დარჩენილი, რომელიც აკაკი წერეთელმა ლექსად გარდაჰქმნა. იმერული ვარიანტი ასე მოგვითხრობს ამ ამბავს:

ახალ-გაყრადლი ორი ძმა
ერთმანეთს ეჯიბრებიან,
თუ რა დაკლავს ძმობაში,
ეოჭებში შესწერებიან.

მათ აღარ უნდათ არა რა საერთო, — რძლები გადაეკიდნენ ერთმანეთს, ეშმაკებმა აცდინეს. ვერც მკიან, ვერც თოხნიან, ღარიბდებიან თან-და-თან. ამ უბედურებას ერთმანეთს აბრალებენ, ცოლები კი აქებებენ: მოჰკალი შენი ძმა, მოვრჩეთ და მოვისვენოთო. კაცები კანის ცოდვას ერიდებიან. იგინი არჩევენ შესწირონ სამღვთო ღმერთს და რჩევა ჰკითხონ სოფლის მოძღვარს. ხუცესმა ურჩია ერთგულად შეევედრათ მაცხოვრისთვის, გაეწმინდათ გული და პატრონად აეყვანათ წმინდა ან მო-

სიკულო. წამოვიდნენ მადლობით სახლისკენ. უმცროსი წმ. გიორგის მიენდო, უფროსმა მფარველად ირჩია წმ. ელია. მოანათელინეს მათ შვილები და დაიწყეს ძმურად ცხოვრება. „ერთხელ რძლებმა ჩამოაგდეს ნათლიებზედ საუბარი: გიორგი სჯობს, თუ ელია, დიდი ღრუბელთ წინამძღვარი“.

ერთმა თქვა, რომ ჩემს ნათლას.
ხელში შუბი უჭერიან,
ვისაც კი ჰკრავს, ან შიარჩენს,
ბევრი სისხლი უღვრიან.

წმ. გიორგიმ გასწყვიტა ვეშაპები, რომელნიც პირიდგან აღს უშვებდნენ. მეორე რძალმა თქვა, რომ წმ. ელია ქვეყნად არ ჩამოდის, მაგრამ თუ ერთი დაიძახა, დედამიწა შეიძვრისო.

ვენაცვალე!.. ეტლით დადის,
ძვირად ადგამს დაბლა ფეხსო,
და თუ უნდა, მადლიდგანაც
ძირს დახდის ჭკქით მუხსო.

წაიკიდნენ რძლები და ერთმანეთს „ნათლიები დაუღიანდეს“. ამ საღამოს უფროს რძალსა შეეყარა ნათლია და შეჰნიშნა, რომ ნათლიდებდა გულ ნაკლულად არის. გამოჰკითხა და შეიტყო, რომ რძალმა ნათლია გამოუღიანდა, რა სახსენებელია იგი წმ. გიორგისთან მადლით ან სასწაულითო. ელიამ დაამშვიდა ნათლიდედა: იმას ამ სიბრძნისთვის უჭკენებ სასწაულსაო. დეაცხუნებ ხვალ მზესა და იმის ყანას დაეხრაკავ ისე, რომ ლოკმა პური ენატრებოდესო. ნათლიდედა მხიარული გამობრუნდება და გზაში შეეყრება უცხო მგზავრს, რომელმაც სხვათა შორის უთხრა: თუ ღმერთმა ინება, ვატყობ სახვალიოდ დიდი წვიმა იქნებაო. ქალმა უთხრა, რომ მან „საიდუმლოდ“ იცის, რომ ხვალ დიდი სიციხე იქნება. ვერ მოითმინა, და უამბო უცხოს, რასაც ქმართან ვერ გაბედავდა. საღამოს წმ. გიორგი უმცროსი ძმისას მივიდა და მისის რჩევით ის ყანა უფროსს ძმას მიაციდინა. მზემ მეორე დღეს ყანა დასწვა და მწუხარება მოედო გულს უფროსი ძმისას. ცოლს შესჩივლა, რომ წუხელი ის ყანა ძმისაგან იყოდა. ცოლი მტირალი გავარდა გარეთ და შეხვდა ნათლიას. ქალმა უამბო, რაცა სჭირდა. ნათლიამ უთხრა: ხვალ ისეთ წვიმას მოვიყვან, რომ გუაახლებ ყანასაო. მირბის გახარებული ქალი და წინ შეხვდება იმ კაცს, რომელიც გუშინ ნახა. ქალმა ხმა აღარ გასცა მას. წმ. გიორგი უმცროს ძმასთან მობრძანდა და უთხრა გამოეყიდნა ძმისაგან ისევ ის ყანა. დილას უფუნა წვიმამ ააბიბინა ყანა და ამგვარად უფროსი ძმა მეორედ მოღორდა. უფროსს რძალს უხარიან რომ „სიმართლემ გამოუ-

ბრუნა პურიო“, მაგრამ სამწუხაროდ გაიგებს, რომ უმცროსმა ძმამ ყანა უკან დაიბრუნა. გამოვარდა ქალი ნათლიის საძებრად. უამბო ელიას ძმის საქციელი. ნათლია დაჰპირდა—სეტყვას მოვიყვან და ყანას ძირიანად ამოვადებო. ამასთანავე დააბარა ქალს, სიტყვა არავისთან წაგცდესო. დედაკაცი განსაცდელის ასაცილებლად დაძინებას დაჰპირდა. ხის ძირს მართლაც მიიძინა, მაგრამ რაც ელიამ უბრძანა ბოდვაში გაიმეორა. თავს წამოადგა ის მგზავრი (წმ. გიორგი), ყური დაუგდო და ყველაფერი გაიგო. წმ. გიორგიმ უბრძანა უმცროსს ძმას ყანა უკან გადაეცა ძმისთვის. ძმა დათანხმდა. მაგრამ მეორე დღეს ყანა სეტყვამ ამოაგდო და ცოლმა მხოლოდ მაშინ შეიტყო, რომ უფროსმა ძმამ ისევ შეისყიდა ყანა. შესჩივის ელიას უბედურებას. ელიამ.

სთქვა: იმ კაცს სწყალობს ვიღაცა
და ის აფარებს სწორედ ხელს!..
მაგრამ ჩემს ფარულს განზრახვებს
ვის ტყაბილობს და ვის ამსულს?
მაშინ წინ შეხვდა გიორგი
და უთხრა: ჩემო ელია,
საქმეს ის უკეთ წაიყვანს,
ვინც დედაკაცთან ფრთხილია.
რადგან წასული საქმეს,
გამოგიტყდები ამასო,
რომ ვერ ვის დავაჩვენებ
შე იმ ჩემ ნათლიამასო.

მეორე აპოკრიფთული მოთხრობა „წმ. გიორგი და წმ. ელია“ არაკად დარჩენილია ქართლში და ლექსად გადაკეთებულია. აკაკი წერეთლის მიერ.

ჩამაბრძანდა დაბლა ქრისტე,
დმერთი ჩუქნი მაცხოვარი,
კაცის სახია ქვეყნიერად
დადიოდა, როგორც მგზავრი.

თან ახლდა ელია, ღრუბელთ წინამძღვარი, და წმ. გიორგი, მავნისაგან მხსნელი ფარი. ფეხით დაიარა უფალმა ვაცის ჭირნახული და დაღალული ხეს ქვეშ ჩრდილოში დაჯდა. მოშივდა პური და გაგზავნა ელია მეცხვარესთან კრავის გამოსართმევად. ელია მივიდა მეცხვარესთან და გააცნო თავის ვინაობა. მეცხვარემ უარი უთხრა: შენ ისა ხარ, რომ გვიგზავნი სეტყვასო, საბრალო ცხვრებს უმიზეზოდ თავს უტყებ და აგლეჯ

ტყავსო. ელიამ ეს სიტყვები მოახსენა ქრისტე ღმერთს. გაიცინა უფალმა და წმ. გიორგი გაუგზავნა.

წმ. გიორგიმ უთხრა თავის სახელი და მეცხვარეს სიამოვნების ნათელი პირს მოეფინა: შენ ის ხარ, რომ მავნებისაგან მიფარავ, მიირთვი, რამდენიც გნებავსო. გამოუტრია საუკეთესო და სთხოვა: კვლავაც მომძანდი, როცა კი დაგკირდესო. ძღვენი მიართვა წმ. გიორგიმ ქრისტეს, შესწვეს და შეექცნენ. გათავდა საღილი და უფალმა დაიბერტყა: კალთა და აკურთხა ადგილი: ვინც დასთესოს აქ, ნაშრომზედ ათას წილად მოიძეოსო. ბრძანა ესა და ამაღლდა ზეცას და მხლებლებიც თანაც აიყოლია. მივიდა წმ. გიორგი მეცხვარესთან და უთხრა: შენი სამსახურისთვის მსურს ბედი მოგანიჭო.

ქრისტემ რომ კაღთა დაბერტყა,
ის მიწა შეიძინე!

მერე წამაწექ მხარ-თუძის
და ტკბილად დაიძინე.

მხოლოდ ერთხელ კი დათესე იმ ხრიოკზე პური და უმადური არ დარჩებო. მეცხვარემ ყანა მაშინვე იყიდა და პური დათესა. გასაკვირველი პური მოვიდა, თვით ელიამ ციღან შეჰნიშნა: რააო ეს ამისთანა! ან ვისია პური იქ, სადაც მეუფემ კალთა დაიბერტყაო. გიორგიმ უთხრა, რომ ის ადგილი მეცხვარემ იყიდაო. „მეცხვარემ? ის ხომ არ არის, მე რომ გამკიცხა ადრეო? თავისის სიბრიყვისათვის მე დაფუყენებ მას თვალსო. ისე დაესეტყვავ ყანას, რომ არ შევარჩენ მარცვალსო“.

ეწყინა წმ. გიორგის, დაეშვა ქვეყნად და ურჩია მეცხვარეს ყანა გაეყიდნა. ერთი ვაჭარი ყანაში უკვე აძლევდა ნახევარს ფასს, მეცხვარე უარზე იდგა, საქმე ახლა იმ ვაჭარზედ მიდგა.

მოვიდა უთხრა მეცხვარემ:

ვაჭარო, ფუფი მიჭირსო,
და რა ვქნა, შევშლი ჩემს სიტყვას,
შენ კი ნუ გასტყებ შენ ზირსო.

ვაჭარს იამა, რომ ნახა გაჭირვებული და მიუთვალა კანკალით ფული იგი მოგების ფიქრებშია.

მაგრამ მეორე დიღასვე

დაებნა იმას დაფთარი:

ძირს დაუწვინა ის ყანა,

სეტყვამ მით დასცა თავ-ზარი.

ახად მოძივიდა, ჩემი საქმე არშინა და რა მრჯოდა პურთანაო. სტორის, მაგრამ საქმეს რას უშველის? ელია მეორე დღეს ეუბნება წმ.

გიორგის: ნახე იმ შენს მეცხვარეს, როგორ დაფუგე მახეო. გიორგიმ უთხრა, რომ ყანა გუშინ ვაჭარს მიჰყიდა და თავზარი აიცილიაო. ეწყინა ელიას და სთქვა: ეს არ მიამა, გამოვუბრუნებ საბრალოს იმ ყანას ხელმეორედაო. წმინდა გიორგიმ ეს ამბავი მეცხვარეს გადასცა. ამან უკან დაიბრუნა ყანა ვაჭრისაგან. ვაჭარს კი უკვირს ეს გულ-კეთილობა.

გათენდა დღია, მთვინეა
დასასხი წვიმა ქუქუნა,
წამთაყუნა ჰური
და ის ყანა გამთაბრუნა.

ელიამ უთხრა გიორგის: დახე იმ ჰურს; მეცხვარის ქინი მჭირს, სხვისთვის კი კარგი არ მშურსო, გიორგიმ სიცილით უპასუხა, რომ მეცხვარემ ყანა ისევ გამოიყიდა. განრისხდა ელია და დაემუქრა: „აწ კი აფუკრავ მე კრიქასო; დავწყევლო, რომ ურემში თითო კოდზედ მეტი არ გამოუფიდესო. წმ. გიორგიმ შეატყობინა ეს მეცხვარეს და ურჩია შემდეგი საშუალება.

სხვეებს რომ კიდევ დაგცინონ,
და დაგიძახონ ტუტია,
თითო ურემზე არ დასდვა
თითო თაველზე მეტია.

ამ ჩაგონებით:

გამდბდრდა მწყემსი! ეფეულს კაცს
გარქემო მადლი არტეია,
თუ გი ქრისტე დმერთს მის წილად
კალაები დაუბერტეია.

ამ გვარად ორივე ვარიანტით წმ. გიორგი სჯობნის წმ. ელიას: ხალხი წმ. გიორგის უფრო თანაუგრძნობს.

ფშავეთში დარჩენილია ლექსად წარმოდგენა შავეთზედ ანუ ჯოჯობეთზედ.

რა იცის წუთის-სოფელმა
შავეთს რა სამართაღია?
შავეთს ხარ ხნავს ცაღა-რქა,
ბარაქა მესტუმრისია...
მთვინეს ჩვენი მწყურაღსია,
ჩვენ გვქონდა სამართაღია.
შუასუედ ბეწვი გაწვიტეს,
ეგ არი მაკრატეღია.

ვაი ამ ბეწვის ხილზედა
რა ძნელი გასაფლელია...

ქვეშ შავი წყალი გამოდის, თვით ჯოჯობეთის კუთხეში ძნელი შე-
სასვლელია.

ცოდვიანს შეაბრუნებენ,
გზას ნარ-ეკალი ჭივინია,
შიკა დგას კუზრის ქვევრები,
დუღს და ამოდის ცხელია.

გარშემო უდვიან ეშმაკები და ძირს ამ კუპრს უნთია გაათრებული
გენია. აქ სხვა-და-სხვა სატანჯველია.

კაცს კაცის მოღალატეს
ხაუფებს ენის წვერია,
მამამ შესჩივლა უფალსა,
ეკ დიდი ცოდვის მქნელია.
ხელი ჭკრეს, ჩაკდეს შიკა,
მანდა ხარ შესაფერია.

თან გადააყოლეს ეშმაკი. რომელიც უფრო მტერია და მიაძახეს:
მაგისი სული შენია:

მაღ-მაღ ჩასხვი ზირშია,
ნადუდი კუზრი ცხელია,
კაცის მკვლელები იქ არი,
ჩათლიის შემემანელია.

შვეთში ჰკითხეს მოყმესა: შენ ქონებისა რა გერგო? მან უპასუხა:
ნეტავი ჩემი ბედი-დღე მე სიცოცხლეში გამეგო. ის ჩემი ციხე-დარბაზი
შუა-შარაზე ამეგო, მშვივრისად პური მექმია, გაყინულ ცეცხლთან გა-
შუბო, — ამდენის ცოდვის მოქმედსა სული მით მაინც მომეგო.

თუშეთში საიქიოს ამბავი*) უფრო დაწვრილებით არის გალექსი-
ლი. აი თვით ლექსიც. „მინდა ლექსი მოგახსენო ადამისგან დასაჯრი...
ჯოჯობეთი არის ძნელი. მზე რომ დაღმით დაბრუნდება, ქონი ქონზედ
დადუღდება, დალოცვილი ქრისტე ღმერთი ოქროს სკამზედ დაბრძანდე-
მა. გვერდს უსხედან გამკითხველნი, ცოდვა-მადლის ამწონელნი; წინ
უწყვიათ სასწორები, მაკრატლები, საკვეცელნი; ბეწვს შუაზედ გაგვიყო-
ფენ, საკა სხედან გამკითხველნი. სულის საგებათ გაგვგზავნეს მე და
ივანე კარტელი. ბეწვის ხილზე რომ შევედგით, შავშინდით და მივცხდა

ფერი. ამას ამბობს ცოდვიანი: აქაც როგორ გაისვლება. აგრე გავზ მადლის მქნელი, ორბივით გაშალა ფრთები. სამოთხეში გადავხედე, ტურფა ისხდა ქალი-რძალი. ქალები წინ მომეგებნეს, სამნივ რყენენ ჩვენი დანი:

— ძმაო, აქ რამ მოგიუფანს,

ვინ-ღა მოგცა იმთუნ ძალი?

— დებო, იმან მომიუფანს,

მქონდა ღვთისგან დიდი ძალი.

— მოდი, ძმაო, პური ვჭამოთ, თბილი პური, ცხარე ძმარი. ადექი და ისევ წადი, შორით მოგივლია გზანი. აი **სატანჯველნიც ჯოჯოხეთში**: დედ-მამის მეუღიერეს ცაში ება ენის წვერი, ამხანაგის მოღალატეს კუპრში ედგა ცალი ფეხი. ხარ-გუთნის მოღალატეს ყელს ეხვია ქრელი გველი, წისკვილისა მოღალატეს პირსა ერჭო სარეკელი.

მოიყვანეს ცოდვის მქნელი, ვერა თქვა რა ვერაფერი—ვერც ხომ პირით განაცემი, ვერც ახალი მინაცემი; ატირდა და ჩამოყარა კორკოტივით ცხარე ცრემლი. — მიიყვანეთ, იქ ჩაადეთ, საც ჯოჯოხეთია ბნელი, კუპრი დულს, ალი ამოდის, გარს ეხვევა ეშმაკები.

მიიყვანეს მადლის მქნელი, აგრე დადგა ქრისტე ღმერთთან, როგორც კარგი მეზობელი.

— მიიყვანეთ, დაასვენეთ, საც სამოთხის ტახტი არი! — თავით უნთია სანთელი, ფეხთით გამოუბეს ცხვარი.

— ხელ-პირ-საბანათ მიეცით ორი შუშა ვარდის წყალი, პირიც მაგით დაიბანოს, ეგა სვამს და ეგა ჭამს; — იქ მოუვა უღეველი.

ფშავეთში იახსარის და კოპალას — ღვთის შვილებად წოდებულნი არიან — ლექსებიც სასულიერო ლექსებად უნდა ჩაითვალოს. დევებმა მოჰკლეს ქვით კოპალა და მისაშველებლად გაგზავნეს იახსარი. აუარებელი სასულიერო ლექსთა ნაწყვეტებია შეტანილი შელოცვებში. „ეკენია, ბეკენია, ბეკენს ხატი ასვენია, ასი სული საქონელი საყდარს შემოსვენებია“ — არის ნადირთა კბილის შეკვრის შელოცვა. დაწოლის დროს ავის სულის გასადევნად ამას იტყვიან:

დავწვები, დამეძინება,

ზირჯვარი დამეწერება,

ცხრა ხატი, ცხრა ანგელაჲნი

სულ თავით დამესვენება.

ლ ე გ ე ნ დ ე ბ ი .

ლეგენდები სასულიერო-ზნეობითი ზღაპარია. წყაროდ ლეგენდებს ჰქონდათ სასულიერო მწერლობა და აპოკრიფული მოთხრობანი. ორსართულიანობის კვალი ამჩნევია ლეგენდას: ზეციური ყოფა კაცობრივს ცხოვრებასთან არის დაკავშირებული და უმაღლესნი ძალნი მოქმედებენ, ვითარცა უბრალო მომაკვდავნი. ლეგენდაში კეთილი სთრგუნავს ბოროტს, და ეს ზნეობითი დედა-აზრი შეადგენს ღირსებას ლეგენდარული მოთხრობისას.

ქვეყნის შექმნის შესახებ აი რა ლეგენდა ტოლღებს ჩვენს ხალხში. პირველად იყო წყალი და ამასთანავე ღმერთიც: ცხოვრება იგი კლდეში. ერთხელ ეს ღმერთი კლდიდან გადმოხტა წყალში, აიტანა სიცივემ, დაიწყო კანკალი, მერე ტირილიც. გადმოვარდა თვალთაგან ორი კრემლი, რომელნიც გადაიქცნენ მიქელად და გაბრიელად. წყალში ჩაბტარი ღმერთი იხრჩობოდა, მაგრამ ახლად გაჩენილი ანგელოზები ამოუდგნენ ილიებში და შეაჩერეს მალსა. ბოლოს, სამთავემ მოინდომეს მიწის გაჩენა, რომ ფეხი დაედგათ სადმე. დაუწყეს წყალს ბერვა. წყალი შუაზედ გაირღვა და გამოჩნდა ძირი. როდესაც ჩაეშვენ იქ კვალი შეამჩნიეს და გაჰყვენ ამ კვალს. გამოხტა ეშმაკი, ეცა ღმერთს ყელში და არჩობდა. თუ არ მომკლავო, უთხრა ხვეწნით ღმერთმა, ნახევარი ქვეყანა შენთვის დამითმიაო.

ამ ლეგენდაში საყურადღებო ის არის, რომ ქვეყნის შექმნაში და მის განგებაში ეშმაკს წილი თვით ღმერთმა დაუდო: ეს მხარე უახლოვებს ჩვენს ლეგენდას სხვა-და-სხვა ხალხთა გადმოცემას. სვანეთში დარჩენილია თქმულება, რომ სატანამ იესო ქრისტე ნახევარ გზიდგან დააბრუნა. ახლაც უჩვენებენ ცაგერიდგან 10—12 ვერსზედ იმ ადგილს, სადაც მაცხოვარმა გამოაბრუნა რაში. ცხენის ნაფეხური ქვას ატყვიან და ეს ადგილი შემოფარგლულია ქვით. კახელების და ქართლების წარმოდგენით გარდა ამ ქვეყნიერებისა, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ, არის კიდევ ორი ამ გვარი ქვეყანა: ერთი ჩვენ ზევით და მეორე ჩვენ ქვევით. ჩვენ შუაში ვცხოვრობთ და ამიტომაც ქამარს ვირტყამთ შუატანზედ, ჩვენ ზევით მცხოვრებნი კი გულზედ ან ყელზედ იხვევენ და ჩვენ ქვევით თეძოებზედ.

ფშავები ამბობენ, რომ ღმერთი და ეშმაკი ძმა და და არიან. დამ გააჯავრა ძმა და ამ უკანასკნელმა დასწყევლა იგი. ამის შემდეგ და გადაიქცა ეშმაკად და ცდილობს ღმერთს ქმნილებას ზიანი მოუტანოს, რო-

ცა ღმერთმა შექმნა ცა ბადიდგან, ეშმაკმა შექმნა ეშმაკები ბადის დასაკუწავად. ღმერთმა მაშინ დაჰბადა კატა. უფალმა გააჩინა ბალი, ეშმაკმა მის ამოსაგდებლად გამოიგონა თხა. ღმერთმა თხის მტრად შექმნა მგელი.

ღმერთმა ადამ და ევა ბრმათ შექმნაო, ამბობენ სვანები. ამათ გამოეცხადა სამოელი და ევას ჩააგონა აკრძალული ნაყოფი მოეწყვიტნა; მას შემდეგ მათ თვალები აეხილათ. სამოელი წავიდა ღმერთთან დამოსთხოვა, როგორც ძმამ, თავისი ნაწილი მიეცა. თუ არაფერს მომცემ, „საფიცარი“ მაინც მომეო. უფალმა მისცა საფიცარი. სამოელმა საფიცარი ჩაყლაპა და ჩავიდა ჯოჯოხეთში. როცა ქრისტე დაიბადა და აგრეთვე ჯოჯოხეთს მივიდა, სწვდა სამოელს ყელში და „საფიცარი“ ამოაგდებინა. ამ საფიცარს ის ძალა ჰქონდა, რომ რაც უნდა შეეწირა კაცს ღვთისთვის ან მიცვალებულისთვის, ყოველიფერი საფიცარის მქონებელს მისდიოდაო. საფიცარი ამ გვარად უდრის ადამის ხელწერილს, რომელიც ცნობილია უცხოთა ლიტერატურაში. სამოელმა ვერ მოინელა საფიცარის წართმევა და ისე დაუბნელა ქრისტეს ჯოჯოხეთი, რომ ორი თვე მაცხოვარმა და მისმა თანამგზავრებმა გამოსასვლელი კარი ვეღარ იპოვნეს. გამოსვლა მოახერხეს იმ ვირის ხმაზედ, რომელიც ერთმა კაცმა, ქრისტესთან ჯოჯოხეთში შესულმა, დააბა კარზედ და პატრონის ძახილზედ ყროყინი დაიწყო. ქრისტე დაჰპირდა ამ კაცს იმდენს ოქროს, რამდენსაც იგი აიწონდა. კაცმა კი უბიდგან გამოიღო გული და მოახსენა უფალს, რომ იგი დაკმაყოფილდება იმდენით, რაც დაჰფარავს ამ გულს. დააყარეს გულს ურიცხვი ოქრო, მაგრამ მის დაფარვა ვერ შესძლეს, რადგან გული აღიოდ-დადიოდა და ოქროს ჰფანტავდა. ბოლოს ვიღამაც დააყარა გულს ერთი მუქა მიწა და გულიც შეჩერდა. სიკვდილიც ამ დროიდგან მომდინარეობსო, უმატებს ჩვენებური ლეგენდა. ამ გვარი თქმულება დარჩენილია როგორც ევროპელთ ხალხთა შორის, ყგრეთვე ფინებსა და თათართა შორისაც.

ადამის ხელწერილის მიცემა, ცნობილი აპოკრითულს მწერლობაში, საქართველოშიაც არის გავრცელებული. შინაარსი ამ ხელწერილისა შემდეგია. როცა ევა დაორსულდა და მშობიარობის ეამი მოუახლოვდა, მაშინ ტკივილების გამო დაიწყო კვნესა და ტირილი. ცოლის მწუხარებამ ადამიც დასჩაგრა. გულ-მოკლულმა ქმარმა გამოსთქვა სურვილი, რომ სუყველაფერს მისცემდა იმას, ვინც ევას ტკივილს შეუშუბუქებდა. გამოჩნდა სამოელი და მოახსენა ადამს: მე მოვარჩენ ევას იმ პირობით, რომ ვიდრე დაუბადებელი არ დაიბადება და უკვდავი არ მოკვდება, შენი

ნათესავი და ჩამომავალი ჩემს ხელში და გამგებლობაში იყვესო. ადამი დას-
თანხმდა. ამგვარად ადამის ტომი სამოელის ყმა შეიქმნა. განრისხდა უფა-
ლი, შეპკობა ანგელოზთა გუნდი და გადასწყვიტეს თათბირის შემდეგ,
რომ დაიბადოს იესო ქრისტე და სამოელის მფლობელობაც მისიპო.

კაცის შექმნის ლტეგენდა მოგვითხრობს, რომ უფალმა ადამიანს 30
წლის ცხოვრება უბოძა. ადამიანმა გამოსთხოვა კიდევ 20 წელიწადი იმ
40 წლიდან, რომელიც ვირს ებოძა და 40 იმ 60 წლიდან, რომელ-
ზედაც უარი სთქვა ღოგმა. ამიტომაც კაცი, თუმცა 100 წლამდის ცხოვ-
რობს, მაგრამ ადამიანურად მხოლოდ 30 წელს.

ღმერთი, წმ. გიორგი და მთავარ-ანგელოზნი ერთად მოქმედობენ
სუანურ ლეგენდაში:

ღმერთმა დაგლოცოს... იყო სამი ძმა. მათი ქონება იყო ერთი ყანა,
ხარი და ძროხა, ერთი ვერძი და ერთი გოდორი საკმეველი. უფროსი
ძმები ცოლიანები იყვნენ, უმცროსი კი უცოლო. შეიძულეს რძლებმა
უცოლო მახლი და სიცოცხლე გაუშვარეს. უმცროსმა უთხრა ძმებს: სჯობს
გავიყაროთ, ვერძი და გოდორი საკმეველი მომეციო და დანარჩენი
ღმერთმა მოგახმაროთო. ეს მისცეს ძმებმა. ამან ჩააბა ვერძს, ბაწარი, სა-
კმევლი გოდორით ზურგზედ მოიკიდა და გაუდგა გზას. მიადგა ერთს
კლდეს. აქ ვერძი მიაბა, თვითონ კლდის თავზედ ავიდა და აიტანა სა-
კმევლი. დაანთო ცეცხლი და დააკმია საკმეველი. ამ დროს ქვეყნის ბა-
ტონი (ღმერთი) სადილად ზის. წმ. გიორგი და მთავარ-ანგელოზნი გვერდს
უსხედან. საკმევლის სულმა ამათ სუფრაზედ მიაწია.

— ამისთანა კარგა სული არაოდეს არ მიყნოსია, სთქვა ღმერთმა.
შეიტყვეთ, — ეუბნება წმ. გიორგის და მთავარ-ანგელოზს, — ვინ არის
ჩემი მახვეწარი და რაც ესაქიროებოდეს, ყველა აუსრულეთო.

მოვიდნენ ესენი ამ კაცთან. წმ. გიორგიმ ჰკითხა, რა გაგქვირებია,
შე საბრალო კაცო, ქვეყნის ბატონთანაო.

— ჯერ ცოლი მინდა ვიშოვნო და მერე საცხოვრებელიო, მიუგო
კაცმა.

წმ. გიორგი და მთავარ-ანგელოზნი ესტუმრნენ კეისარს. ამას სამი
გასათხოვარი ქალი ჰყავს. წმ. გიორგიმ და ანგელოზმა უთხრეს კეისარს:
მიეცე შენი ქალი ამა და ამ კაცსაო,

კეისარმა მიუგო, რომ სამი სასიძო სახლში უკვე უზის.

— მაშ თუ ასეა, სთქვა წმ. გიორგიმ, მე და შენი სასიძოები დავნა-
ძლევდეთ: ვინც აჯობოს, იმას დარჩეს ქალი ცოლადაო. რაზედ? კერა-
სთან — ცეცხლის ჰირად ვაჭები დარგონ შენმა სასიძოებმა და ჩვენმა კა-

ცმა; ვისმა ვაზმაც იხაროს და ზევით ყურძენი მოისხას, შენი ქალი მან წაიყვანოსო. კეისარმა მოიყვანა სასიძოვები და წმ. გიორგიმ ის კაცი. დარგეს თვითეულად ვაზები. კაცის ვაზმა იხარა და მოისხა ყურძენი; სასიძოვების ვაზები გახმა. კეისარმა სამს ქალში აარჩია ქალი და მისცა ამ კაცს ცოლად. წმ. გიორგიმ ამასთანავე გადასცა პირსახოცი და უთხრა: სადაც საცხოვრებელი ადგილი მოგეწონოს, იქ ცერად დააყენე— სახლ-კოშკი აშენდება, გვერდზედ დაჰფინე— სახნავე-სათიბი ადგილი გაჩნდება, დაკეცე— ტყის ფოთოლივით მოცვივა ოთხფეხი ზაქონელი.

კაცმა მადლობა გადაუხადა და მოვიდა ერთს მინდორში. მოეწონა ეს ადგილი. დააყენა პირსახოცი ცერად, მშვენიერი სახლ-კოშკი აშენდა, გვერდზედ დააფინა— თვალ-უწვდენელი სახნავე-სათიბი გაჩნდა; დაჰკეცა— აუარებელი პირუტყვი მოზღვავედა. წმ. გიორგიმ ინახულა ეს კაცი და დაავალა: ვინც უნდა მოგადგეს კარს სტუმრად, უარი არ უთხრაო. დალოცა და წავიდა. მოეწია ეს კაცი და ჰკითხა: კარგათ მოაწყე ჩემი საქმე, მაგრამ ერთი რამ მაკლია— შვილებს მომცემ თუ არაო. წმ. გიორგიმ უპასუხა: ჰე, ადამიანი ყოველთვის ხარბია, ვსთხოვ ქვეყნის ბატონს და მოგცემს შვილებსაო. მოვიდა წმ. გიორგი ქვეყნის ბატონთან და უამბო ყველაფერი.

— შვილებს მივცემო, — ბძანა ქვეყნის ბატონმა; ერთს ვაჟს და ერთს ქალიშვილსაო, მზისა და მთვარის მსგავსს, მაგრამ იმ პირობით, რომ ვაჟმა შუახნამდის იცოცხლოს და მერე აღიდებულის წყლის წერა იყოს, ქალი-შვილი კი შუახნის შემდეგ, — თოვლის ზვავისაო. წმ. გიორგიმ სთხოვა მზის და მთვარის მსგავსნი ნუ იქნებოდნენ კაცის შვილები და მის მსგავსი ყოფილიყვნენ და ეცოცხლათ. — ჰე! წმ. გიორგი, შენ მუდამ ადამიანის მხარე გიჭირავს, შენი სიტყვა იყოს; ვაძლევ ქალ-ვაჟს. ისეთი ლამაზი შვილები ეყოლა, რომ კეისარს შეჰფერის მათი შვილობა. გავიდა რამდენიმე წელიწადი. სთქვა მიქელ ანგელოზმა: ვესტუმროთ, წმ. გიორგი, ჩვენ მიერ დასახლებულს კაცს, ახსოვს თუ არა ჩვენი ნათქვამი სიტყვა სტუმრის მიღების შესახებო. წმ. გიორგი დასთანხმდა. მიიღეს კაცის სახე და გასწიეს. თან ავდარი გაიყოლიეს და მიადგნენ ამ კაცს სალამოს: კაცო, მადლი ჰქმენ, კოჭებამდე დასველებული ვართ, სიცივით ვკვდებით, ამაღამ ბინა მოგვეცეო.

— ვინგინდარა წოწიალს დაიწყებს, მე ყველას ბინა მივსცეო! არ უშვებს სახლში, მაგრამ ძალა დააყენეს და შინ შევიდნენ. სთხოვეს ვახშამი, მაგრამ მასპინძელმა არაფერი არ აღირსა. როცა საშველი არ მისცეს, მაშინ ამ კაცმა გაგზავნა შვილები ქურობზე სასმელის მოსატანად.

წმ. გიორგიმ თავისთვის წაიხურა: ორივე შვილი ქურში ჩავარდით და დაირჩევითო. ასეც მოხდა. უთხრა წმ. გიორგიმ ამ კაცს: შეიტყე, რატომ დაგვიანდნენ შენი შვილები ქურზეო. წავიდა და ორივე შვილი დამრჩეული ნახა ქურში. ამოიღო იქიდგან, ერთი ერთს იღლიაში ამოუღვია, მეორე მეორეში და შემოიტანა სახლში. დაიწყეს ტირილი დედამამ. შეეცოდა წმ. გიორგის, მოუსვა თავისი პირსახოცი მკვდარს ბავშვებს, ორივე გააცოცხლა. კაცს უთხრა: ჩვენ შენი დამსახლებელნი ვართ, ჩვენს ნათქვამს ახლა მაინც თუ არ ასრულებ, შვილებსაც დაგინოცავთ და შენს ცხოვრებასაც მოვსპობთო. კაცმა უთხრა: ოღონდ მაპატივეთ და თქვენს ბძანებას აღარ გადავუდგებიო.

აზრი ამ ლეგენდისა ზნეობითია. სტუმრის მოყვარეობა თვით ღვთისაგან არის ნაკურთხი, მისი დამრღვეველი დაირჯება ისე, როგორც ამ ლეგენდაში დასახელებული კაცი.

სახალხო სიტყვიერებას დააჩნია თავისი კვალი საბუნებისმეტყველო კრებულებმა, ესრედ წოდებულმა ფიზიოლოგმა (ნახე ზემოთ), ცხოვრების სიმბოლიკამ, ეფუთებმა, კალენდრებმა და კოსმოგრაფიულმა წიგნებმა. წმ. ბასილს დიდრ ღვთისნიერებით მოსილმა ფანტაზიამ მიაკერა გოჭის თავი. ყველა ერის პოეზიაში, სადაც ბასილია ნახსენები, გოჭის თავი მოყვანილია. პირველს იანვარს მისი დღეობაა. სუფრაზედ ღორის ან გოჭის თავი აუკილებელია საქართველოში. ახალ-წელიწადს მოკაზმავენ კაცს დათვის სახით, ეძახიან „დათოს“, „ბერიკელას“ — ეს უკანასკნელი ღორის სახით არის მოართული. ასე წამოდგა გურული „კალანდობა“.

— კარი გამიღე! ეუბნება გოჭის შემოსატანად გასული კაცი შინაურს.

— ვინ მოგყავს? უპასუხებენ შიგნიდგან.

— წმ. ბასილი მობრძანდება, ღვთისა და ბატონის წყალობა მოაქვს. აპოკრიფულმა მწერლობამ თვით ისარგებლა ხალხის წარმოდგენით და შემდეგ გაურცელდა ზებირ-სიტყვაობით. აი რა ძველი თქმულებაა შეტანილი მეთავე საუკუნის შატბერდის კრებულში: **რაისათვის დაიბადა კაცი უკანასკნელ ყოველთა.**

არღა მყო ჯერეთ დაბადებული ესე, კაცსა ვიტყვი, პოვნილ შევნიერებასა შინა არსთასა. ჩაბეთუ არა ჯერ იყო, რათა გამოჩნდეს მთავარი უწინარეს სამთავროისა მისისა. არამედ ჯერ იყო კეშმარიტად, რათა განიზხადოს სამეფოი პირველ მაშინ-ლა გამოჩნდეს მეფე. ვითარ განიზხადა დაბადებულმან ყოველთამან საუნჯე სამეფოი: და არს ესე ქვეყანაი, ზღვარი და ხერთვისნი (ქალაქნი) და ასე ცაი, რომელი არს მაგრილობელ მათ

ზედა და იუნჯა საუნჯესა ამას ყოველი სიმდიდრე, ესე იგი არს სიმდიდრე ყოველთა დაბადებულთაი: მცენარეთაი, ნერგთაი, ცხოველთაი და ყოველნი ესე სულ და უკეთუ გინდეს აღრაცხად სიმდიდრე ბუნებათაი და რომელი მათგან განშვენდების წინაშე თვალთა კაცთასა მსგავსებაი ოქროსაი და ვერცხლისაი და ესე ქვანი პატიოსანნი და ბრწყინვალენი, რომელნი საკვირველად ჩანენ წინაშე კაცთა... ამისა შემდგომად გამოაჩინა სოფელსა შინა, რათა იყოს კეთილთა მათ ზედა უფალ და სცნას ძალი შემოქმედისა თვისისა. ამისათვის შეიყვანა კაცი სოფლად უკანასკნელ დაბადებულთა, არა თუ შეურაცხებისა მისისათვის უკანა, მოაქცია, არამედ რათა იყოს მეფე დაბადებიდგანვე მისით... მეუფემან რაჟამს შეამკო დაბადებული ყოვლითა შვენიერებითა და განჰმზადა საყოფელი ესე დიდებული და პატიოსანი, მაშინლა შეიყვანა კაცო და მისცა მას საქმედ მონაგები რჩეული და მომზადებული“.

აი ლეგენდარული ახსნა რისთვის შეჰქმნა უფალმა კაცი, — გვირგვინი მსოფლიოსი, — უკანასკნელ ყოველთა ღვთის ქმნილებათა.

ძველი აღთქმიდგან არის ამოღებული სახელი ერთი ლეგენდისა „წინასწარმეტყველი ელია ხარაზი“. ამ ლეგენდაში გარდა სახელის მეტი საისტორიო აღარაფერი დარჩენილა. ხალხმა ამ წინასწარმეტყველს მიაკერა ასეთი გადმოცემა, რომელსაც სრულიად არა აქვს კავშირი მის ცხოვრება-მოქმედებასთან. ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა ზეპირ-სიტყვაობაში. საქმე დედა-აზრია და არა პიროვნობა ლეგენდარული გმირისა. წინასწარმეტყველი ელია ხელობით ხარაზი იყო. ისეთი პატიოსანი ოსტატი და წმინდა კაცი არ შეიძლებოდა. ერთს პატარა დერეფნიან ღარიბულს სახლში ცხოვრობდა. ხალხს ისე იყო მოარიდებული, რომ არც ერთს თავის მუშტარს სახეზედ არ შეხედავდა, ამიტომ ასეთი წესი შემოეღო. მუშტარი რომ მოვიდოდა ფეხსაცმელის შესაკვეთათ და კარებს დაუკაკუნებდა, ელია შიგნიდანვე ჰკითხავდა, რა გინდაო? ფეხსაცმელიო, ეტყოდა მუშტარი. — ემანდ დერეფანში ნაცარია, შიგ ფეხი ჩაადგი და წადი, ხვალ მზად იქნებაო. ხალხს ოსტატი უყვარდა და ღმერთსაც მიჩნეული ჰყავდა. ეშმაკმა მოინდომა ელიას შეცდენა, იქცა ქალად და მიადგა კარს; რა გინდა! იკითხა ელიამ შიგნიდგან. — ფეხსაცმელი მინდა შეგაკერინო. დერეფანში ნაცარზე დაადგი ფეხი და ხვალ მზად იქნებაო. — არა, შენ თითონ აიღე ზომაო. არ მოეშვა წყეული; რამდენიმე დღე ასე ჩააცივდა ელია ჯერ უარზედ იყო. ბოლოს იფიქრა: ეგეც ადამიანია, შემოვუშვებ, რას დამაკლებსო. დასვა სკამზედ და ზომის აღებას შეუდგა. წყეულმა

კაბა მუხლამდის აიწია. ეს იწყინა ელიამ; აიღო მახათა და ორი თვალი გამოიჩიჩქნა. თვალეზ-გამოთხრილი ელია წავიდა გოლოვითის მთაზედ. აჭადა ზედა და იქიდგან დაგორდა. ასრე ეწვალა რამდენიმე დღე ცოდვის გამოსასყიდლად. ღმერთს მოახსენეს ელიას ამბავი. უფალმა გამოუგზავნა ხუთი ანგელოზი. ანგელოზებმა უთხრეს: ღმერთი მიგიწოდს შენი ეგეთი პატიოსანი და წმინდა ცხოვრებისათვის. უნდა ცაში წაგიყვანოთო. ელიამ უფალს მხურვალე მადლობა შესწირა. შევირდმა რა ნახა, იმის ოსტატი მალლა-მალლა მიდიოდა, ტირილით დაუძახა: ოსტატო, შენ რომ ზეცას მიდიხარ, მე რალა მეშველებარ! მაშინ მოიხსნა წმ. ელიამ ტყავის წინსაფენი, ჩამოუგდო ელისეს და უთხრა: „აჰა, ამით იცხოვრე ქვეყანა-ზედაო“. თითონ ზეცას წავიდა და ქვეყნად დარჩა იმის შევირდი ელისე და ხარაზობით სკაშდა ჰურს.

ხარაზები თავიანთს ხელობას ელია წინასწარმეტყველს მიაწერენ. ამიტომ იგი თავიანთ მფარველად მიაჩნათ. აწინდელმა შეხედულებამ, რომ ელია ხარაზების პატრონია, შექქმნა თვით ეს ლეგენდა.

ზოგს ლეგენდაში განყენებული აზრია გატარებული: უკვდავება სიმშვენიერისა, თანასწორობა ყოველი სარწმუნოებისა ღვთის წინაშე, სიკუარულის დაბადება და სხვ. ამ უკანასკნელს მოვიყვანთ იმ ლეგენდიდან, რომელიც დაბეჭდა ვაჟა ფშაველამ სათაურით გოჩი*).

ძველის-ძველად ზღვის პირად სცხოვრობდა გამოქვაბულში ერთი კაცი, სახელად გოჩი. უზარმაზარი, თავ-დიდი, კბილ-დიდი, ცხვირ-დიდი იყო გოჩი; მისი გაწეწილი თმა-წვერი კაცის გამხმარი სისხლით იყო მორთული. გოჩმა ახალგაზდობა კაცების ქამაში გაატარა. დაბერდა გოჩი; სოცხალს კაცებზედ დაბურულს ტყეში აღარ შეეძლო ნადირობა; მუხლი და მკლავი აღარ მისდევდა; ახლა გოჩი მხოლოდ ზღვაზედ იყო დამყარებული. გამოვიდოდა იგი ზღვის პირად, აცქერდებოდა ლამს და ქვიშას, ეძებდა გამორიყულს დამხრჩვალს კაცს. ხშირად უსრუოდებოდა სურვილი და მისი ბინა კაცის ძვლებით იყო სავსე. გამოქვაბულის ზემო თავში ელაგა გამოხრული ჩენჩხოები, კარებისაკენ წვრილი ძვლები: კანკები და ხელის თითები. გაძღებოდა გოჩი, წამოჯდებოდა კლდის პირად და ათამაშებდა ძვლებს. თავის სიცოცხლეში გოჩი კმაყოფილი იყო, მაგრამ ერთს დღეს სიბერის ჟამს ფრიად შეწუხდა, გიჟივით დარბოდა ზღვის პირად, აწყვეტდა კლდეს თავს, კვნესოდა და ხვნეშოდა. გოჩი დაიქანცა, დაეცა დედამიწაზედ და დაიძახა: ღმერთო, მომეცი, რაც მაკ-

*) „ივერია“ 1886 წ. № 249.

ლიაო. მოწყალე ღმერთს შეეკუდა გოჩი და გამოუგზავნა სიყვარული, რადგან მისი ნაკლი ეს იყო. სიყვარული პირველად მაშინ ჩამოვიდა ქვეყნად. სიყვარული წამოვიდა ცილამ პატარა ნახი ჩიტის ტოლა, ჩიტის სახით და დაჯდა გოჩის პირ-და-პირ ერთის კლდის თავზედ და მოჰყვა სიმღერას. გოჩს ბევრი ჩიტის სიმღერა გაუგონია, მაგრამ ყური არ უგდია. სიყვარულის სიმღერაზედ კი დაჰკიდა თავი, გაელიმა და იგრძნო. საუცხოვო ძალა. მოინდომა სიყვარულთან ახლო მისვლა, მაგრამ, ვიდრე ის აღგებოდა, სიყვარული თვითონ მიფრინდა და დაუჯდა წინ. სიყვარულმა, ნახა კაცის ძვლები, გასისხლური კარისპირ და შეეხარა.

— მოგეწონა ჩემი ხმა! ჰკითხა მან გოჩსა. — ფრიალო, — მიუგო მან, — ნეტავი სულ ჩემთან გამყოფა და ეგრე გაგალობაო. სიყვარული გაფრინდა და ჩასახლდა გოჩის გულში. გოჩს სიყვარული ტყვიასავით მოხვდა, იგი გაყვითლდა, დაიწყო გრეხა და მისი ეს ტანჯვა წინანდელს ბევრით აღემატებოდა. მისი და ზღვის ბობოქრობა ერთმანეთში არეული მთა-ბარსა სძრავდა, ტყის ნადირი და ფრინველები გაფრთხნენ და გადიკარგნენ. ერთ წელს მისუსტებული ეგდო გოჩი, პირიდგან დორბლი და ქაფი სდიოდა. ერთის წლის შემდეგ გოჩი მორჩა და გადახალისებულად იგრძნო თავისი თავი. მიიხედა და, ნახა რა კაცის დახრული ძვლები, შესწუხდა, სიბრალოული გულში გაელვიძა და ტირილი დაიწყო.

— ეს რა ჩამიდენია; ნუ თუ მართლა კაცის მკამელი ვიყავ! ჰყვიროდა იგი გამწარებული.

მოჰკრიფა ძვლები და თან ლულლულეებდა: თქვე უბედურებო! ვაი შენ ჩემო თავო!

მაგრამ ამ ზზრზედ დიდხანს არ იდგა გოჩი. ერთხელ იგი დადიოდა თავის სადგურის ახლოს. დაინახა ერთის ჯანდრის ძირში, რომელსაც წვერამდის ვაზი ახვეოდა და ზედ ფრინველთ დაესაბუდრა, წყლის პირას, ბალახებში იჯდა დედა-კაცი; ამას პატარა ბალღი გულზედ მიხუტებოდა და ძუძუს სწოვდა. გოჩამ თვალი შეასწრო, წამოეპარა და დედა შვილითურთ დაიპირა. დედა შვილს არ ანებებდა, გოჩმა მოჰკლა დედა და ბალღი ხელში აიყვანა. გემრიელი ხორცი ექნებაო, იფიქრა გოჩმა და მოინდომა მისი შეკმა. მაგრამ გულიდამ ხმა მოესმა: რას შვრები, შე წყეულო, ბავშვი არ შესჯამო!

გოჩი კანკალმა აიტანა. ბალღი დასო და გამოტრიალდა. შესდგა ბალღის ხორცი მოაგონდა, დაბრუნდა და ბალღი ხელში აიყვანა. „ჰაა, ციცო!“ მოესმა კიდევ ხმა. გოჩმა დასვა ბალღი ისევ ბალახზედ და გამობრუნდა. მაგრამ უცებ მოტრიალდა, დაიღრიალა და სწრაფად გაგლი-

ჯა ბავშვი ზუაზედ. შეკამარა იგრ, გოჩმა სინანული დაიწყო. მას შემდეგ რამდენიმე სხვაც შესკამა და სინანულს მაშინ იწყებდა, როცა გაძლებოდა. ერთის წლის სიყვარულმა ასის წლის ჩვეულება ვერ დასთრგუნა. ახლა უფრო მოუსვენრად იყო: სინიღისიც და ჩვეულებაც ერთად აწუხებდნენ. დაუწყო ღმერთს ხვეწნა.

— ღმერთო, მომაშორე ეს რალაც ბარგი ამკიდე—სვინიღის-სიყვარული, რომ დასვენებული ვიყო!

იწყინა ღმერთმა გოჩის თხოვნა, მოისაზრა მისი წარსული, და გარდაწყვიტა ისეთ მღვდომარეობაში ჩაეგდო, რომ თავის თავი თვითონ დაესვენებია. ამიტომ გამოუგზავნა დამბადებელმა გოჩს გაუმაძღრობა. რამდენსაც მეტს სკამდა გოჩი, იმდენი უფრო უცოდვებოდა კუჭი. ბოლოს სთქვა: ესეთი სიცოცხლე ღმერთმა შეარცხინოსო! ადგა, მოძებნა მალაღლი კლდე, შედგა იმაზედ და იქიდგან გადიჩნა, დაიმხვრა გოჩი: ფეხები ცალკე გადაცვიდნენ, თავი და ხელები ცალკე.

ზნობრთი ხასრათი აქვს აგრეთვე ლეგენდას ყვავის საყდარი *).

საგურამოს, ზედაძნის მთის ძირში, არაგვის მარცხენა ნაპირზედ, გზის პირას არის ერთი პატარა ძველი ქვითკირის ოთხკუთხი შენობა, რომელსაც თალი ჩამოჰქცევია. ამ შენობას ხალხი ყვავის საყდარს ეძახის. აი რა მიზეზით. იქ, სადაც ეს საყდარია, მის გარშემო მინდვრებში ერთხელ, დიდი ხნის წინად, დათესილი იყო პური და საუცხოვო ყანაც შემოვიდა. ამ ყანის მოსამკელად პატრონმა მებატონემ გამართა ნადიანუ მამითადრ. დღე მამითადისა იყო მშვენიერი, მომკლები ყოჩაღად მკიდნენ „პოო-პუნა“ ყოველ მხრით გაისმოდა. მათ მოსძახოდნენ მთანი ტყიანნი და იმათვე ახლოს არაგვი შეუპოვრად მოუთამაშებდა გარემო თვისსა ატეხილს კალებს. მოვიდა სამხრობის დროც. სიმღერით სვე ბოლოში გაიტანეს და შეგროვდნენ დიდი მუხის ქვეშ ჯერის მისართმევად. ნამგლები ხის ძირში დააწყეს და თვითონ მხიარულად ჩამომწკრივდნენ. შეუდგნენ რა პურის კამას, ზემოდგან მოესმათ უსიამოვნო ხმა: ყვავი დასჩხაოდა და და შეუწყვეტივ გაიძახოდა: ყვა! ყვა! ყვა!

— ე ოხერ-ტიაღს რა უნდა ჩვენგან! მოგვაშორეთ ეგ ნავსი! სთქვა მქითაურმა. ერთმა მესამკლემ გააფთხო ყვავი, მაგრამ ის უკან მოტრინდა პუნაზედ და დაიწყო ჩხაილი. ერთმა მესამკლემ ქვა ესროლა ყვავს, მაგრამ აჰან გაფრენა მოასწრო, ისევ კამაა მუხის ძირას. მზარეული ქვაბთან მივიდა, რომ ხალხს მოხარშული წვენი ჩამოურიგოს. ხელში ჩამხაც

*) ეურნალს „ნობათი“.

აიღო. ამ დროს გაისმა ყვა! ყვა! და მაღლიდგან ელვასავით ყვავი ქვაბში. ჩამოიქრა, გაიფუფქა და შიგვე ჩაიხრჩო. წაპილწა საქმელი, ამოდენი ხალხი უსადილოდ დასტოვა. შეწუხდნენ მასპინძელიც და მზარეულიც...

გაჯავრებულმა მზარეულმა ქვაბი მოაპირქვა და რა ნახა? ხორცი თან ერთად ქვაბში დიდი გველი ჩახარშულიყო. ხალხს კანკალი დააწყებინა და მიხვდნენ სუყველანი, თუ რისთვის დასჩხაოდა ყვავი. თურმე ყვავს დაენახა ხიდგან, რომ გველი ქვაბში ჩავარდა მზარეულის შეუმჩნეველად, და თავის ჩხავილით ატყობინებდა ხალხს განსაცდელს. რაკი ჩხავილით ვერა გააწყო-რა, გადასწყვიტა თავი დაედო და თავის სიკვდილით ხალხი განსაცდელისაგან ეხსნა. ხალხმა ყვავი წმინდანად აღიარა და სასწაულის სახსოვრად ააშენა ეკლესია, რომელსაც ეწოდა „ყვავის საყდარი“.

ლეგენდა „ქრისტეს ვედებ“ დამყარებულია სახარების სიტყვებზედ: რომელსა ნებაეს შემოდგომად ჩემდა, აღიღენ ჯვარი თვისი და შემომიდეგ მე. ერთმა საწყალმა კაცმა, სახელათ ქრისტესიამ, გაიღო მხარზედ ხის ჯვარი და წავიდა ქრისტეს საძებნელად. ბერებმა ეკლესიაში დააყენეს ჯვარცმის წინაშე და უთხრეს: ევედრე ქრისტეს და ნამდვილად იხილავო. შენი ჭირიმე, ქრისტე, შესთხოვა ქრისტესიამ, ჩამოდი ჯერიდგან, და ლჷკმა-პური ერთად ვქამოთო. ქრისტე მართლაც ჩამოვიდა ჯვრიდგან, და ეს შენიშნეს დარაჯებად დაყენებულმა ბერებმაც.

სარწმუნოებრივ-ზნეობრივი ხასიათისანი არიან აგრეთვე გადმოცემანი „ყვავის ციხეზედ“, „ბერზედ“, „პალეოსტომზედ“ და სხვ. ეგნატე ნინო-შვილმა პალეოსტომის შესახებ დაგვიტოვა შემდეგი ლეგენდა. იქ, სადაც ახლა პალეოსტომია, ძველად ხმელეთი იყო აქ ცხოვრობდა პავლეს ოჯახი. ერთს დღეს ცოდვიანი ხალხის დასასჯელად, დედა-მიწა ჩაინგრა, ამოვიდა წყალი და მცხოვრებლები დაახრჩო. გადარჩა მხოლოდ ერთი კაცი (დაჩხია), რომელმაც მოასწრო ჯვარის გადატანა ჯუმათში. პალეოსტომს ეწოდა სახელი სიტყვებიდგან ზაჟლე ტომი.

ამგვარი ლეგენდა არსებობს ახტალის ტალახის წყაროზედ. იქ, სადაც ახლა ამოჩუხჩუხებს რკინის ფერი ტლაპო, ოდესღაც ყოფილა კალო. ფერისცვალება დღეს ამ ადგილას მღვდელს გაუღეწია პური. იესო ქრისტემ გაიარა ამ დროს და დასწყევლა მღვდელი. კალოს მაგივრად გაჩნდა სამკურნალო ტლაპო, რომელსაც ძირიდგან ხან-და-ხან ამოაქვს ნიჩაბი, კეტი და სხვ. არის აგრეთვე გადმოცემა, რომ კახეთის ველი წინად წარმოადგენდა ზღვას და ხალხი კი ცხოვრობდა მაშინ მთისა და ბორცვის მწვერვალებზედ.

ჩვენ განვიხილეთ ლეგენდების ის ჯგუფი, რომელნიც დამყარებულნი არიან ან სამღვთო წერილზედ, ან მომქმედ პირად ღვთაება და წინდა არსებანი არიან გამოყვანილნი.

მეორე ჯგუფს ლეგენდებისას შეადგენს გადმოცემანი საისტორიო პირთა შესახებ. თამარ დედოფალი, ვახტანგ გორგასლანი, დავით აღმაშენებელი, გრეკლუ მფევე, შოთა რუსთაველი, ალექსანდრე მაკედონელი, შაჰაბაზი და სხვანი გახდნენ ქართული ლეგენდების გმირებად.

თამარის მშობლებს იმის მეტი შვილი არა ჰყავდათ: თამარი ჯერ ისევ ათი-თერთმეტის წლისა იყო, როდესაც იმისმა დედამ საკვირველი სიზმარი ნახა. მეორე დღეს დედამ შვილს უამბო: „წუხელ, საყვარელო ჩემო შვილო, მეზმანა, ვიოთმ შენ მამი-შენის ტახტზედ იჯექი, მეფურად შემოსილი იყავ და ხელში სამეფო გვირგვინი და სფერა გეპყრა. მეჯერა, რომ მალე გახელმწიფდები. ეს მით უფრო სარწმუნოა, რომ უფალმა შენ გარდა შვილი არ მოგვცა. ღმერთმა მაჩვენოს, შვილო, შენი ბედნიერება და დიდება. იყავ, ჩემო თვალის სინათლევე, მოწყალე, წყნარი, მართლ-მოყვარე, ღარიბ-ღატაკთა ნუგეშის მცემელი.“ სიზმარი გამართლდა. სიკვდილის წინად მამამ თავისი ქალი ტახტზედ დასვა და მეფობა დაულოცა. ამას შემდეგ ბევრი ხანი არ გავიდა, რომ თამარს დედამა დაეხოცა. თამარი გახელმწიფდა და მთელი მსოფლიო დაიპყრო. ხოლო თამარს ის სწყენოდა, რომ მარტო კასპიის ზღვა იმის წინაშე ქედს არ იხრიდა. ამის გამო თამარი ძალიან განრისხდა და თავის ლაშქარს უბრძანა, რომ მთელი კასპიის ზღვა ნამჯით მოეფინათ, ზედ ნავთი დაესხათ და ცეცხლი მოეკიდებინათ. აბა ლაშქარი როგორ არ გაუგონებდა თავის საყვარელს პატრონს. თამარის ბრძანება მალე სისრულეში მოიყვანეს. შესწუხდა კასპიის ზღვა, გალაღებული ქედი თამარის წინაშე მოიხარა და ერთარცა მონა, ისე შემოეხვეწა ურჩობა ეპატიებინა. თამარი მოწყალე იყო, დანაშაული შეუნდო, ზღვამ მადლობა გადაუხადა და დიდი ხარკი თავს იდვა. კასპიის ზღვა თამარს ხარკად ყოველ წლივ აძლევდა დიდ-ძალ ოქროსა, ვერცხლსა, ვიშერსა, მარგალიტ-იაგუნდსა და ცხენ-კამბეჩს. ამის შემდეგ თამარი მოსვენებით იყო თავის ტახტზედ და განაგებდა მთელს ქვეყანას, მალრიბიდეგან მაშრაცამდის.

ეს ლეგენდა წაავიეს ხალხში დარჩენილს ამგვარსავე ალექსანდრე მაკედონელზედ. ალექსანდრე მაკედონელმა მთელი ქვეყანა დაიპყრო: აღმოსავლეთი, დასავლეთი, ჩრდილოეთი და სამხრეთი. დაუპყრობელი დარჩა მარტო ერთი შავი ზღვა. ერთს დღეს ძლიერი ჯარით ამ ზღვასაც მოადგა და შეუთვალა დამორჩილებოდა. მაგრამ ზღვამ წარბიც არ შეი-

ხარა. ალექსანდრე სიბრაზისაგან გაცეცხლდა და თავის ლაშქარს უბრძანა, შავი ზღვა ნავთით გაევისოთ, ზედ თივა მოეფინათ და ცეცხლი მოეკიდებინათ. დაუყოლებლივ შეასრულეს ხელმწიფის ბრძანება: შავი ზღვა კიდით-კიდემდე გადაიქცა ერთ დიდ თორნედ. შესწუხდნენ ზღვის მკვიდრნი და მეფეს მოციქულად ერთი ციდა კაცი გაუგზავნეს და მოახსენეს: — დიდო ხელმწიფევე, რას გვემართლები, დაგვეხსენ და დიდს ხარკს მოგცემთო!

ციდა კაცმა ხორბლის სამი მარცვალი მიართვა და უთხრა: ეს არის ჩვენი ხარკი. თუ პირველს მარცვალს მიირთმევ, ახალგაზრდა ქაბუკად იქცევი, თუ მეორეს — დიდი ბრძენი იქნები და თუ მესამეს — ყოველის ავადმყოფობის წამალი გეცოდინება და ამასთანავე შენის სიკვდილის დღეცაო. ალექსანდრემ ხარკი არ იცოტავა. ცეცხლი ჩააქრო და თავის სამეფოში დაბრუნდა.

გავიდა ხანი. ალექსანდრე მოხუცდა. ერთხელ მოაგონდა ის სამი მარცვალი და სთქვა: აბა ვცდი, რა ღირსებისაც არის შავი ზღვის მოცემული ხარკიო. სტუმრად მიიწვია დიდ-ძალი ხალხი. ის სამი მარცვალი კი თავისს ხაბაზს გადასცა და უთხრა: სამი კარგი ქადა გამოაცხეო. სტუმრები შეიყარნენ! როცა კარგად სვეს და ქამეს, ალექსანდრემ ქალები მოიკითხა. ყველანი უნდა გაეკვირვებინა სასწაულით. მიირთვა ერთი ქადა და ცვლილება ვერა დაეტყო-რა; აგრეთვე მეორე და მესამე. იგი ვერც გადახალისდა, ვერც ბრძენი და ვერც ექიმი ვერ გახდა. გაუკვირდა და იფიქრა, ალბად ზღვამ მომატყუაო. სტუმრები წავიდნენ. ალექსანდრემ დაიბარა ხაბაზი და ჰკითხა: მონავ, მართალი მითხარ, ქალები სწორედ იმ მარცვლისა გამოაცხე, რომელიც მე შენ მოგეც? ხაბაზმა გულახდილად მოახსენა შემდეგი: — სამი მარცვლის ქალები რომ გამოვაცხე, ნაცარში ჩამივარდა და მათ როგორ გაკადრებდით, ხელმწიფეო; იმათ მაგიერ სხვები გამოვაცხე. წინანდლები ერთს საწყალ ბებერს გლახას მივეც შენს სადღეგრძელოდ. შესწუხდა ალექსანდრე. უბრძანა შეეყარათ იმის სახელმწიფოში ყველა გლახები. ყველანი რომ მოვიდნენ, ხაბაზმა დაათვალიერა იგინი, მაგრამ ის კაცი ვერ იცნო, ვისაც ნაცარიანი ქალები მისცა. ალექსანდრემ მაშინ ჰკითხა. შეკრებილს გლახებს, ხომ არავენ დარჩენილა მოუსვლელიო. — როგორ არაო, შეღალადეს გლახებმა. ამა და ამ სოფელში ერთი მოხუცი გლახა იყო, ძლივს დადიოდა. მაგრამ ამ ბოლო დროს სასწაულის გამო უცებ სრულიად ახალგაზრდა შეიქნა, ამასთანავე ბრძენი და ექიმიცაო. ალექსანდრემ მოაყვანიხა ის და თავის ექიმბაშად დანიშნა. კაი ხნის შემდეგ ალექსანდრემ ჰკითხა: — რა დღეს

მოგვედებო. — იმ დღეს, რა დღესაც ცა და დედამიწა სპილენძად იქცე-
 ვაო, უპასუხა მან. გავიდა კიდევ ხანი. ალექსანდრე ავად გახდა და თავის
 სპილენძის აშენებულს დარბაზში სპილენძის ტახტზედ დაწვა. ფიქრმა გა-
 იტაცა, აიხედა ზევით და სპილენძის ჭერი სპილენძის ცათ მოეჩვენა, და-
 იხედა ძირს და სპილენძის იატაკი სპილენძის დედა-მიწად დასახა. ამოი-
 თხრა და სთქვა: — ახლა კი მოვიდა ჩემი აღსასრულის ეამიო. მართლაც
 ამავე დღეს სული დალია.

ამ გეგრივე ლეგენდა ალექსანდრეს ექიმზედ დარჩენილია სხვა ხალხთა
 შორისაც: გლახა ბრძენ ექიმად გადაქცეული, რომელსაც ფრინველთა
 და მცენარეთა ენა ესმოდა, იყო გამოჩენილი ლოკმანი. ალექსანდრე მა-
 კედონელზედ ჩათქვამია კიდევ ის, რაც შემდეგ ჩვენმა ხალხმა თამარ დე-
 დოფალზედ გადაიტანა. შაჰაბაზი ალექსანდრესავით ტანსაცმელს გამოი-
 ცვლის და ისე გაჩნდება თამარ დედოფლის ციხეში: თამარ დედოფალმა
 არხმა ეკლესიის გუმბათიდან თავისნებად ჩამოვარდნილიყო და დამსხვრეუ-
 ლაყო, რომ შაჰაბაზს არ დარჩენოდა. აქ ორი სხვა-და-სხვა დროის ისტო-
 რიკონი პირნი დაუახლოვებია ხალხს: თამარი, რომელიც მეთორმეტე საუკუ-
 ნეში ცხოვრობდა და შაჰაბაზი, სპარსეთის მბრძანებელი მე-XVI—XVII საუკ.

საქართველოში აქამდის ზეპირ-სიტყვაობით ვრცელდება ლეგენდა
 აგაბატონთან გვირგვინას შესახებ. ხალხის გადმოცემით იგი ზეცილდგან არის
 მოვლინებული. აი რას მოგვითხრობს ლეგენდა:

ჩვენმა მეფეებმა საქმეფო მეჯლისი იცოდნენ კვირაში ერთხელ: ერთს
 შშვენირის ზაფხულის დღეს ბაღში ჰქონდათ გამართული მეჯლიში, რო-
 მელზედაც სხათა შორის ბრძანდებოდა მღვდელ-მთავარი. ამ დროს გა-
 მოხნდა მოხუცებული კაცი, ამან გაიგონა საკრავების ხმა და მოისურვა
 შორიდან მეჯლიშის დანახვა. ამ დავრდომილს მოხუცს მეფემ მოჰკრა
 ზედალი და ვეზირის შუამავლობით მიიხშო სუფრაზედ. მიუყვანეს საწყალი
 გლახა. მეფემ აიღო აზარტეშა, თავის ხელით დაასხა წითელი ღვინო და
 მასცა გლახას დასალეუად. გლახამ დალოცა მეფე და ასწია აზარტეშა.
 მეფემ აზარტეშა ჩამოართვა, დაასხა ღვინო და თვითონ უნდოდა დაეღია.
 ამ დროს მოხუცი მას ლოცავდა თავის კვრით და უცაბედად ამ გლახის
 მატლი აზარტეშაში ჩაეარდა. მეფემ ნახა ეს საქმე, მაგრამ გულს არ შე-
 ეზიზღა, აიღო ხელში, ახსენა ღმერთი და დაიწყო სმა. ამ დროს ზეცი-
 ლდგან ორი ანგელოზი წამოვიდა, რომელთაც ჩამოიტანეს გვირგვინი და
 მეფეს თავზე დაადიდეს იმ დროს, როდესაც მან ღვინის სმა გაათავა და
 თავი მალა ასწია. ამ გვირგვინის წყალობით საქართველომ იწყო გა-
 ძლიერება და აყვავება. ისე განდიდდა საქართველო, რომ ოც-და-ათ

ენით მოსაუბრე ხალხი ჰყავდა დამორჩილებული. გვირგვინი მემკვიდრეობათ ერთის მეფისგან მეორეს გადაეცემოდა. ქართველთ მეფის გვირგვინის საქმე შეეტყო ერთს ხელმწიფეთაგანს. ამას გამოეგზავნა საქართველოს მეფესთან დიდებულები და ეთხოვნა დროებით გვირგვინი. ჩვენ გვსურსო ჩვენი გვირგვინი თქვენის. გვირგვინის მსგავსად გავაკეთოთო. ქართველს მეფეს შეუწყნარებია თხოვნა და გვირგვინი მაშინვე გაუგზავნია. რამდენიმე ხნის შემდეგ გვირგვინი ისევ დაუბრუნებიათ, მაგრამ ისეთი კი არა, როგორც წინად იყო, არამედ სხვა, იმის მინაგვარი. მეფეს ვერ შეუმჩნევია ეს სიყალბე. ის იყო და ის. მას აქეთ საქართველოს საქმე ძალიან ცუდად წავიდა: განუწყვეტელბ ომი იყო. ის სამეფო კი, რომლის მეფემაც მოატყუა და გვირგვინი გამოსტყუა, აყვავდა და გაძლიერდა, ფრთები გაშალა და მრავალ ადგილას ხალხს დაუწყო შეერთება და გაქარწყლება.

ასეთივე დაკეცდა ბაგრატიონთა გვირგვინზედ დარჩენილა ასეუბნა: სჩანს საქართველოდგან იგი მთიულ ხალხთა შორისაც გავრცელდა.

სასწაულებრივი ლეგენდა დადის ერეკლე მეფეზედაც. ხალხის წარმოდგენით იგი გაიღვიძებს, როცა ერს გაუქირდება. ამავე შინაარსის გადმოცემა მიკერებული დავით აღმაშენებლის და თამარ დედოფლის სახელთან. დასავლეთს ევროპაში ფრიდრიხ ბარბაროსაზედ იყო შექმნილი ამგვარი ლეგენდა.

ისტორიული შინაარსის ლეგენდები საქართველოში ბევრია. აუარებელი ძველი ტაძარნი და ციხენი გახდნენ ბუდედ იმ გადმოცემათა, რომელნიც აქამდის ერს ახსოვს და მოწიწებით მოუთხრობს. ამგვარია „დათუნა გოცირიძე და რაჭის ერისთავი“, „ასული ლევან მეფისა“, „მოდინახეს ციხის ამბავი“, „თმოგვის აღება შაჰაბაზის მიერ ერთი დედაკაცის დახმარებით, რომელსაც შემდეგ თავი გააგდებინა“. „დოღლაური“, „გორის ციხე“, „სურამის ციხე, „უჯარმა და მეფე ვახტანგი“ და სხვ.

ჯავახურ ლეგენდაში მშა და და მოთხრობილია შაჰაბაზის დროს ამბავი. მოქმედება სწარმოებს თმოგვთან, რომელიც წინად ქალაქი ყოფილა. ამ ქალაქს რამდენჯერმე დაეცა სპარსეთის ყენი შაჰაბაზი, მაგრამ მაგარს ციხეს ვერ შეუვიდა. ერთმა გარემოებამ უშველა მას თმოგვის დედოფალმა, შაჰაბაზის სიყვარულით გატაცებულმა, შეუთვალა ყენს: უკეთუ შემირთავ, გასაღები მე მაქვსო. შაჰს ძალიან გაუხარდა და მისწერა: ვფიცავ ღმერთს, ცოლად შეგიერთო, თუ თმოგვს ამაღებინებო. დედოფალმა სიხარულით გასაღები შაჰს გაუგზავნა. შაჰმა გააღო ალაყაფის კარები, შევიდა ქალაქში და სულ ააოხრა, დედოფალს კი შემდეგი

სიტყვები უთხრა: შენ შენს ქმარს და ხალხს უღალატე და მე, რაღა კეთილს დამაყრიო! და უბძანა ცხენზედ დაეჩლიჩნათ იგი.

წყევანილთ ტყვეთა შორის შაჰაბაზი გააკვირვა სილამაზით და საქციელით ერთმა ყმაწვილმა. ყაენს ისე შეუვარდა გული ამ ყმაწვილზედ, რომ თავის მოსამსახურედ გაამწესა.

გავიდა ხანი. ჯავახეთს ოსმალეთის ხონთქარი დაეცა და სოფლები გაანადგურა. თმოგვშიაც შევიდა და იქიდგან მრავალი ტყვე წაასხა. ტყვეებში ერთი ყმაწვილი ქალი, რომელმაც თავისის სილამაზით მოხიბლა ხონთქარი. ხონთქარმა ეს ქალი თავის მოსამსახურედ დანიშნა. ეს ქალი იყო იმ ყმაწვილის და, რომელიც შაჰაბაზმა თავის მოსამსახურედ გაამწესა. ერთხელ შაჰაბაზი სტუმრად ეწვია ხონთქარს, ხონთქარმა დიდი ნადიმი გაუმართა. ვახშმის შემდეგ მოისვენეს. იმ ღამეს შაჰაბაზის მოსამსახურე ბიჭს ძილი არ მოსდიოდა. რადგანაც მეორე დღეს, 15 მარტიამობისთვის, ვარძიის მონასტრის დღეობა თენდებოდა და თითონ კი ტყვეობაში იყო, აპყრო ზეცისკენ ხელები და სთქვა: ვარძიის მღვთისმშობელო. შენ გვიშველე ყველა ქართველებს და შემუსრე ჩვენი მტერნიო. ამ სიტყვებს ყური მოჰკრა ხონთქრის მოსამსახურე ქალმა, ძალიან გაჰკვირდა და გაიფიქრა: დიდება ღმერთსა! ეს ქართველი საიდან მომეჩვენაო! გულმა ვერ მოუთმინა, მივიდა ამ ბიჭთან და ჰკითხა: ძმაო, ვინა ხარ შენაო?

— მე ქართველი ვარ სოფელ თმოგვიდგან, გიგოლა მაყვალადის შვილი, — უპასუხა ბიჭმა.

ეს სიტყვები გაიგონარა ქალმა, ნეკზედ იკბინა, რადგან ისიც გიგოლა მაყვალადის ქალი იყო.

— ძმაო, მეც მაყვალადის ქალი ვარო.

ამ გამომცნაურების შემდეგ მათ უამბეს ერთმანეთს თავიანთ თავგადასავალი. ლაპარაკით რომ დაილაღნენ, გაიხედეს და ურემი დაინახეს. ჩამოსხდნენ ამ ურემზედ და სთქვეს: ამ ურემზედ ამაღამ ვარძიის ღვთისმშობელს ვუთხოვთო. ამ ლაპარაკში ურემზედ დაეძინათ. ურემი კი აგორდა და საჩქაროთ იარა, მოვიდა სოფ. აფნიას (ვარძიის ახლოს) — და გაჩერდა. დილის რაყრაგზედ დაძმას გამოეღვიძა. შენიშნეს, რომ ისინი ერთს გვერდობზედ არიან. ჩვენმა ბატონებმა რომ გაიგონ, ხომ დაგვხოცენო. ამ დროს შემოესმათ ხარის ხმაც. გაიხედა დამ და ვარძიის მონასტრიდგან სანთლების შუქიც მოსჩანდა. „ჩვენ სწორედ ბურანში ვართ, დაო, სთქვა ძმამ, თორემ ვარძიის მონასტერს აქ რა უნდა. წყალი მინც იყვეს, რომ პირი დავიბანოთ და ძილისაგან გამოვერკვეთო“.

ღვთის ბძანებით იქვე ახლო კლდიდგან მშვენიერი წყარო გადმოსკდა (ეს წყარო დღესაც არის). დაიბანეს პირი, ძილისაგან გამოერკვნენ და დარწმუნდნენ, რომ ისინი მართლა ვარძიის მონასტრის ახლოს იყვნენ. წავიდნენ ვარძიის მონასტერში, ცისკარი და წირვაც მოისმინეს და შესწირეს ვარძიის ღვთის-მშობელს მადლობა, რომ გადაარჩინა მან თათრების ხელიდგან. აქ, რასაკვირველია, გატარებულია აზრი, რა ძალა აქვს სასობას და სარწმუნოებას.

ისტორიული და სარწმუნოებრივი ელემენტები ერთად გადაბმინა ლეგენდაში „ღა-ძმა“. გადმოცემაში „ქრისტეს ვეძებ“ ხალხმა ეტიმოლოგიურად ახსნა კაცის სახელი „ქრისტესია“. ამ კაცს ქრისტესია იმიტომ დაარქვა, რომ იგი ქრისტეს მონა შეიქმნა; ლეგენდაში ხშირად მოსიარულე სიუჟეტიც შეგვხვდება: რომელსამე გამოჩენილს პირს აეკვიატება მოსიარულე სიუჟეტი. ამ ხასიათისაა, მაგალითად, გადმოცემანი შოთა რუსთაველზედ.

ხალხის გადმოცემით შოთა რუსთაველი ყოფილა ფრიად მშვენიერი თვალ-ტანად და გამოჩენილი მხედარი, მეცნიერი და ფილოსოფოსი, ამისთანა შესანიშნავს კაცს ჰყოლია ცოლად გამოჩენილი ოჯახის ქალი და კარგი ძმის პატრონი. რუსთაველს ჰყოლია ერთი შინა მხლებელი მონა არაბი, სახელად აბდული. აქედგან იწყება რომანიული თქმულება რუსთაველსა და იმის ცოლზედ; თქმულება, რომელიც აკვიატებია შოთას შემთხვევით და წარმოადგენს მოსიარულე სიუჟეტს ვერაგის მეუღლის შესახებ.

ერთს კვირა დღეს მეფის სასახლეში იყო რუსთაველისათვის თამარ მეფისაგან გამართული ნადიმი. აქ იყვნენ მოწვეულნი მრავალნი მწერალნი და მწიგნობარნი, კარის და სამეფოს კაცნი. რუსთაველს უნდა წაეკითხნა დასასრული თავის ახლად გათავებულის „ვეფხისტყაოსნისა“.

რუსთაველი კითხულობდა თავის ქმნილებას გატაცებით, მსმენელნი მოჰყვანდა განცვიფრებაში. გაათავა კითხვა. სტუმართ გამოუცხადეს გულითადი მადლობა. თამარმა წაიძრო ხელიდგან ბეჭედი და უბოძა რუსთაველს ნიშნად წყალობისა. თამარის მეუღლემ აიყარა ხმალი და თავის ხელით შემოარტყა დიდებულს მწერალს. საზოგადოებამ მოართვა ძვირფასი ქვებით შექმნილი კალამი ნიშნად კალმის ხელოვნურად ხმარებისა. საკრავნი უკრავდნენ რუსთაველის შესამკობართა ხმათა. მისი სადღეგრძელო მიირთვეს თამარმა და სტუმრებმა.

სადილი გათავდა. რუსთაველის ქება არ შეწყვეტილა. ამ დროს მოახსენეს მგოსანს, რომ ვიღაცა კითხულობს მას და ნახვა სურსო: რუს-

თაველი გავიდა და ნახა ერთი უცნობი ყმაწვილი მშვენიერი იარაღით, თუმცა ქცევა და ნაზი მიმოხერა უფრო ქალისა ჰქონდა, ვიდრე ვაჟის. ის მიუახლოვდა რუსთაველს და მკილავის ხმით წასჩურჩულა: შენ აქ ნეტარებაში ხარ და შენი ნეტარება კი უპყრია სხვას. რუსთაველი შექკრთა, არ იცოდა, რა ფეიქრა. უცნობი ყმაწვილის ხმა რაღაც ნაცნობს სახეს აგონებდა.

— მომყევ და გაიგებ რაც მინდა მოგახსენო. თუ არ ახლა, შემდეგ ვერ ნახავ იმას, რაც უთუოთ საჭიროა შენი ნამუხისთვის. რუსთაველი აიტაცა იქვენულობამ და სურვილმა გაეგო უცნაური საიდუმლოება. გამოემშვიდობა თამარ მეფეს და მღუმარეთ გაჰყვა უცნობს კაცს. ამან რუსთაველი შეიყვანა ფარულად თავისავე სახლში, დააყენა ცოლის საწოლის კარებთან და წასჩურჩულა: შეიხედე და იხილე, რაც ხდება და ისმინე, რაც ითქმება. საწოლში აბდულა არაბი და ცოლი რუსთაველისა ეხვეოდნენ ერთმანეთს ტრფილებით. განცვიფრდა რუსთაველი. ის არ უჯერებდა თავის თვალსა და ყურსა. იმას ამღვრა სისხლი და მოიხედა თავის მომყვანი ყმაწვილი კაცისკენ: ის კი უკვე წასულიყო სახლიდგან, რუსთაველი, როგორც შეჰხამს ფილოსოფოსს კაცს, გაჩუმდა და გამობრუნდა უკან. შემოაწვა საშინელი სევდა და გაიფიქრა: ნუ თუ მე, რომელსაც მთელს სამეფოში თვით მშვენიერი მეფე არავის მიდრის, მჯობიან ეს საზიზღარი არაბი? ნუ თუ მე ვარ მაგის შეცდომის მიზეზი? მე მაყვარდა მართალი გულით... მაგის გულისთვის ვუმტყუნე ჩემთვის თავგანწირულს მშვენიერს ქალს... მაგან კი გამცვალა... საშინელი ფიქრებით გატაცებული რუსთაველი უგზო-უკვლოდ მიდიოდა ქალაქს გარედ და წაადგა ერთს ხევს. აქ უცებ მიეგება მისი აღმშფოთებელი ყმაწვილი და დაცინვის ხმით ჰკითხა: როგორ მოგწონს, შოთავ, შენი ცოლის ერთგულება? რუსთაველი ამ სიტყვაზედ აინთო და აღელდა.

— შენ ხარ ყველას მიზეზი! ესეც შენი სამახარობლო! შესძახა შოთავ და ჩაჰკრა ხანჯალი ყმაწვილს გულში.

— საყვარელო შოთავ! მენატრებოდა შენგან სიკვდილი და ღმერთმა შემისრულა ნატვრა. ვკვდები შენის ხელით. რუსთაველს ელდასავით ეცა ეს უცნაური ხმა გულის თრთოლით გაუხსნა მომაკვდავს ლილები და დარწმუნდა, რომ მოკლული იყო მისი ნაცნობი, მახლობელი ქალი: ხელზედ იცნო თავისი ბეჭედი. ქალი იყო რუსთაველის პირველი საცოლო, დანიშნული, რომელსაც სხვა ქალის სიყვარულის გულისთვის უღალატა და გასცვალა სხვაში, რომელმაც თავის მხრით რუსთაველი არაბში გასცვალა. რუსთაველი ჩაეკონა მომაკვდავს და კრემლები გადმოსცვივდა:

რაც ეს ამბავი შეემთხვა რუსთაველს, იმის შუბლი აღარ გახსნილა. დღე და ღამე თვალწინ ედგა თავისი უმანკო მსხვერპლი. გავიდა ხანი. რუსთაველი ცოტა გამოერკვა. ერთხელ მიიწვია შოთამ მეგობრები და გაუმართა ღებინი, რომელმაც გასტანა მთელს კვირას. ამ დროს გატარების უკანასკნელს დღეს რუსთაველმა მიიწვია მეფე თამარ თავის მეუღლით და მრავალი დიდებული კარის კაცი. ამათში ერთა თავის ცოლის ძმაც. სადილის უკან გაიწვია სტუმრები მოედანზედ ჯირითობის საყურებლად ცოლს სთხოვა თამარს ხლებოდა, არაბი კი იახლა ცხენების დასაჭერად. თვითონ ჩაიცვა მშვენიერი ტანისამოსი, აისხა იარაღი, შეჰკაზმა მშვენიერი ცხენი და გავიდა საჯირითოდ. შოთამ დაამარცხა თავის მოწინააღმდეგენი. მეფეთა და დიდებულთა მიულოცეს გამარჯვება ჯირითში. რუსთაველმა უცებ გაახტუნა ცხენი, როგორც ელვა გაჰქრა, რამდენსამე ხანს უკან გამოჩნდა და იარაღს გაქენებულს ცხენზე ათამაშებდა. მოსწია უცებ შეილდს, დაუმიზნა შორიდან თავის არაბს და ისრით გადაუგდო ქული.

— ვარგივარ? ჰკითხა უცებ რუსთაველმა მეფეთა და კრებას. ყველასაგან ერთს პირად მოესმა გაოცება და ქება,

— მოხდენილობითაც ხომ არავისზედ ნაკლები ვარ? ჰკუთა და სწავლა ჩემი მოგეხსენებათ.

— შენზედ უკეთესი ორიც არ მეგულებს ჩემს სამეფოში, შენი სწავლა საოცარია, უპასუხა თამარმა. შენი არც ზნე, არც ხასიათი არავის უცენია. ცუდად; ჩვეულებანი საქებარნი და სამაგალითონი არიან.

— მაშ ამისთანა კაცს რომ ცოლმა უღალატოს და გაცვალოს თავის უბრალო მონაში, რის ღირსია ცოლი?

რუსთაველი ამ დროს ჩამოხტა ცხენიდან და მისცა იგი აბდულა არაბს.

ყველანი გაოცდნენ. ცოლის ძმა რუსთაველისა აინთო თონესავით. თამარმა კი ესე გადასწყვიტა:

„მაგვარი ცოლი ღირსი არ არის ქმრისა, ქმარს ნება აქვს დაუტევოს იგი და შეირთოს სხვა“.

— თუ ქმარს მოეკლას ისა, ვინც უჩვენა ცოლის ღალატი? ამაზედ მიუგო თამარმა:

— მოკლული ღირსი ყოფილა სიკვდილისა, მკვლელმა კი ცოდო უნდა მოინანიოს მონასტერში.

რუსთაველმა მოჰკიდა ხელი ცოლს და გამოიყვანა წინ, დაადო არაბს ხელი და სთქვა: აი ამან ამაში გამცვალა! ეს ღალატი მაჩვენა ჩემმა პირ-

ველმა საცოლომ, რომელსაც მე ვუმტყუნე. გულ-აღელვებულმა იგი მო-
ვკალი. გაათავა ეს სიტყვები, გამოესალმა მეფეთა და დიდებულთა, შე-
ჯდა ცხენზედ და სამუდამოდ გაჰქრა სამშობლოდან. ის შესდგა ბერად
იერუსალიმში და იქ დაასრულა თვისნი დღენი.

რუსთაველის ცოლი გაკიცხული იქმნა ყველასაგან. ძმამ ადევნა
დას თვალი და როცა მოასწრო, რომ შოთას ცოლი ეხვეოდა არაბს,
მოსჭრა ამას თავი, ჩასდო პარკში და დას გულზედ დაჰკიდა: ახლა მაგ
თავს ველარაფინ მოვაშორებო.

არის სხვა გადმოცემაც შოთას შესახებ. დიდებული პოეტი ნახეს
თავ-მოჭრილი, რომელიც იცნო მისმა ცოლმა.

შოთას და თამარის სახელები გადაბმული არიან. თამარის ბრძანე-
ბით შოთა შეუდგა, გადმოცემით, „ვეფხისტყაოსნის“ სპარსული ენიღვან
თარგმნას. თამარ დედოფალს გარს ერტყა თაყვანის მცემელნი გმირნი და
შადიდებელნი მგოსანნი. მათ რიცხვში ერია შოთაც. თამარ დედოფლის
სიყვარულით თავი გასწირა როგორც შოთამ, აგრეთვე ბევრმა სასიქადუ-
ლო ვაჟ-კაცმა. ერთი ამ ვაჟკაცთაგანის თავ-გადასავალი დაკავშირებულია
გორის ციხესთან. მეორე გმირული ლეგენდა თამარზედ ჩაწერილია იმე-
რეთში. თამარს შყავდარ ქალთა ჯარი და ამათი ქომებიდგან აფხეკილი
ტალახით წარმოიშობა მიწაყრილი, გორა, სახელათ ნაქომარი. თამარს
აღმერთებენ მთაში და ძვირფასი ტანისამოსით ჰმოსავენ სვანეთში.

თამარისთანა დიდებული სახელი-დარჩა საქართველოში მხოლოდ კიდევ
ერთს მეფეს: პატარა ვახს, მედგარს მეომარს ერეკლე ბატონს. გადმო-
ნაცემს ამ ორთ საქართველოს დიდებულთ პატრონთა შესახებ ისტორიუ-
ლო ნადაგიც მტკიცე აქვს, თუმცა დროთა განმავლობაში ბევრი გამო-
გონილი ამბავიც მიაწერეს საყვარელსა და დაუვიწყარს ბატონებს. მრავ-
ალთ გადმოცემათა შორის ერეკლე მეფის შესახებ დარჩენილია ლეგენდა,
რომ მეფე და ვეინი ჭიდაობაში გაჯიბრდნენ: „თუ მე დაგძლიო, უთხრა
ვეინმა ჩვენს მეფეს, რომელიც პატივის ცემით იქმნა მიღებული საქარ-
თველოს სამზღვარზედ; ხელი აიღეო ბორჩალოზედ, განჯახედ და ერევან-
ზედ, თუ შენ დაგძლიო, რაც ვნებაეს ისა მთხოვეო“. ერეკლემ ამბაზედ
პიოგო:

— მე დავილებს არ ვთხოვ; თუ მე დაგძლიო, შენი ქამარ-ხანჯალი
მიბოძეო, ასი აქლები საქონლით დატვირთული და ქართველი ტყვეები,
რომელნიც თქვენთან არიან სპარსეთში. ყაენი დასთანხმდა. ჭიდაობა სა-
მეფო ბაღში გაიმართა. ერეკლემ დასცა ყენი და ამან იმ წამსვე თავის
ხელით მოიხსნა ქამარ-ხანჯალი და მეფე ერეკლეს შემოარტყა. ამგვარი

ქილაობის შესახებ ისტორიაში ცნობა არ არის, მაგრამ პირადი გულადობა და მამაცობა პატარა კახს არა ერთხელ გამოუჩენია: ასპინძის აღების დროს თვითონ მივიდა კობტა ბელადზე და მოჰკლა იგი.

ყენისა და ერეკლეს ქილაობის შესახებ შემდეგი ლექსია დარჩენილი, რომელიც გვიმტკიცებს ხალხის რწმენას და მოწიწებას დაუვიწყარი მეფის სახელის წინაშე.

„ერეკლემ დასტა უქენა, შეეფა ქართველისაო,
ზატარა კახი მუდამ ყამს გამძლეუნი არის მტრისაო.
საითაც მიდის და მოდის, ლურჯასე კახტად სისაო.
თათვი და ხმალი მხარს აკრავს, მტერსა დაჭხოცავს ღვთისაო!
ჭოი, ზატარა ბატახო, ერეკლე მეფის ძისაო?
ქმა შენი დემერთსა გაუდრებ, რამ ძალი მოგცეს მტრისაო.

„ვით სზარსეთიადგან დაიხსენ ტუვენი მრავალნი ხნისაო,
მის მაგიერა გამჩენმა მოგცეს მუქათვი ღვთისაო.
ბატანი ხენი ერეკლე დღეს არის გამარჯვებული,
მთელი სზარსეთი შეიძრა, არიან შეძრწუნებული;
უარსიდან დარუბანდამდ ან მტერი ჭეჯს დამონებული;
სხვა არა თქმულა შეუვი მისებრივ საგადადებული.

„უძლიერესი შეუკეა, შემეულა უოჯლის ივრითაო.
წმინდა ნინოი შემწედ ჭეჯს, დაღესტანს ებრძვის ხმლითაო.
სადაც რამ მტერი აღუჩნდა, დაიმორჩილა თვითაო.
ასე უოთვილა უოჯელს ყამს, ასეც იქნება ღვთითაო *).

ლეგენდების განხილვამ დაგვარწმუნა, რომ იგინი წარმოადგენენ სარწმუნოებრივ-ზნეობითი იდეით შემუშავებულს გადმონაცემს, ან ისტორიულს მოთხრობას, სადაც მართალი და გამოგონილი თანასწორად შეხავებულნი არიან. ლეგენდებს დიდი მნიშვნელობა აქვს ერის გულწრფელის შესასწავლად: აქ გამოიხატება საუკეთესო მისწრაფებანი და იდეალები.

ს რ უ მ ო რ წ მ უ ნ ო ე ბ რ ი ვ ი და ს ა მ ა კ ი თ ხ ა ვ ო წ ი ბ ნ ე ბ ი .

ზუპირს თქმულებასთან კავშირი აქვთ კარაბადინს, სამთვარიო წიგნს, ხირომანტიას, საქუხოს და სხვ. უძველესი დროიდან ხალხში გავრცელებული იყვნენ თქმულებანი ავ სულეზედ, კუდიანებზედ, როკაპებზედ, რო-

*) მეფე ირაკლის გმირები. ზუპირი გადმოცემანი. ტფილისი 1895 წ.

მელნიც ემტერებიან ბავშვებს, მშობიარე ქალებს და საერთოდ სუყველას, შეჭმნეს ძველადგანვე წიგნები, სადაც მოთხრობილია ამბავი ამ კაცის მტერთა შესახებ და ნაჩვენებია წამალიც მათ წინააღმდეგ. საჭირო იყო ხალხისთვის გარდა ბრძოლისა ამ მანვე, სულეთან; აგრეთვე წინაღვე ბედის გაგება, წინასწარმეტყველება. სამკითხავო წიგნები საქართველოში შემოვიდა საბერძნეთიდან. ამგვარია „კაჟანდაი, თქმული ეზრა წინსწარმეტყველისა“. კალანდაის წყალობით კაცი წინ-და-წინვე შეიტყობს, რა ტაროსის და მოსავლის იმედი უნდა ჰქონდეს ადამიანს იმის მიხედვით, თუ რა დღეს დადგა ახალ-წელიწადი. ეს კალანდაი უკვე ცნობილია ჩვენში მათე საუკუნეში.

უკეთუ დადგების იანვარი დღესა კვირიაკესასა, ზამთარი იყოს ნოტია, ზაფხული ხმელი, ნაყოფი ფრიად, სთველი მცირედ, თაფლი ფრიად, სთველი ქარიან, საცხოვარი კეთილ.

ორშაბათსა დადგეს, ზამთარი იყოს ტფილ, ზაფხული და არი (ბერძნული სიტყვაა, ნიშნავს გაზაფხულს) კეთილ, წვიმანი დიდ-დიდნი და ჰაერთა საშინელებანი. სთველი ხმელი, ნაყოფი ფრიად, თაფლი მცირედ, სნეულებანი ზედაის ზედა და მეყსეულად სიკვდილი გლახაკთა და ცხროი (=ციება) ფრიად.

სამშაბათსა დადგეს, ზამთარი იყოს მყარ, სთველი ნოტია, ნაყოფთა ვნებაი, დედათა სიკვდილი, სნეულებანი და ნავთა დაქცევანი ზღვათა.

ოთხშაბათსა დადგეს, ზამთარი იყოს ფიცხელ; ზაფხული ნოტია, არი კეთილ, თქლი მცირედ, სთველი და ხილი ფრიად და ყოველისა საქმისა აღსრულებანი, მამათა სიკვდილი.

ხუთშაბათსა დადგეს, ზამთარი იყოს კეთილ, ზაფხული ქარიან; სთველი და არი შეზავებულ, თაფლი მცირედ, მთავართა და დიდ-დიდთა წყმელანი.

პარაკვესა დადგეს, ზამთარი იყოს მყოარ ფიცხელ, ზაფხული და არი ნოტია, სთველი ხმელ, პური და ღვინოი ფრიად და ყოველი ნაყოფი იფუად, თვალთა საღმობაი და ჩჩვილთა სიკვდილი.

შაბათსა დადგეს, ზამთარი იყოს მძიმე, არი წმინდა, იწროება ნაყოფთაი, საცხოვართა სიკვდილი, ხურვებაი, ცხროი, სნეულებანი ზედის-ზედა, სახლთა წვაი და ბერთა სიკვდილი.

მკითხავობის მნიშვნელობა აქვს ასეთ სამღერადსა. ვისაც უშუბლი უმღერდეს, მიიღებს დიდს პატივს და ქონებას, ვისაც ცხვირი უმღერდეს, დიდებულთაგან მიიღებს სარგებლობას; ვისაც მარჯვენა ფეხი უმღერდეს, გზად წავა; თუ მესამე თითი უმღერდეს, სიხარული ეწვევა.

ასტროლოგიური წიგნებიც იყვნენ გავრცელებულნი. ამგვარ წიგნებში ეძებდნენ პასუხს ვის რა მოელის იმის მიხედვით, რა დღეს არის დაბადებული. ეტლი მართალი და ქეშმარიტი. მარტისა ვერძი. ა. ვერძზედა რომელი იშვას, შვიქმნას ტანად და პირად კარგი, გულოვანი და უსმენარი, კაცთ-მოყვარე და გონებად კარგი გვარის თავი. მახვილსა, ცეცხლსა და წყალს უფთხილდეს, თავის ნაკრავი აიღოს, ავეჯარსაზედა არა აენოს, ღვინოს მოყვარე.

წიგნი „სიცოცხლისა და სიკვდილისათვის“ ვკითხულობთ: უკეთუ ვინმე იშვეს დღეთა შინა ნათლისა მქონებლისათა, ბედნიერ იყოს ყოველითურთ, ხოლო უკეთუ იშვეს ნათლისა არ მქონებელისათა, უბადო იყოს, დაღაცათუ გვარიანი იყოს.

უკეთუ ფრჩხილთა მოიკვეთდე, პირველად საშუალი, მეორედ ცერი, მესამედ ნეკი, მეოთხედ ცერის შემდეგი, მეხუთედ ნეკის შემდეგი. რა მოიკვეთდე კვირიაკესა, ორშაბათსა და პარასკევსა, სხვათა დღეთა ნუ მოიკვეთ და ყოველი საქმე კეთილად წარემართოს“.

„სამაჯარიში“ მოხსენებულთა: ა მთვარისასა დღე კეთილი თესვა, ნერგვა წარწყმედული იპოვოს.

წიგნი „სიბრძნითგან ფილოსოფოსთასა აღწერილი წინასწარმეტყველებად ჟამთა და ბუნებათა წელიწადისათა მოწვენადთათვის, თუ ვითარ იქმნებიან“ იწყება ამ სიტყვებით: უკეთუ იყოს ზედნადები რომელ არს 45 ეული ესრეთ არს, მას წელიწადს იყოს თივა ძვირად, მთანი მარჯვედ იყვნენ, ბარნი ზომად, ჩრდილოთრე კეთილ და თათლი და ნაშრომი მცირედ.

„სასწაულნი ძვრისა და ქუხილისა, მნათობთა დაბნელებისა, მზისა და მთვარისა გვაუწყებს: თვესა იანვარსა თუ მთოვარე დაბნელდეს, ყოველმან ნაშრომმან იკეთოს და საჩინოთა კაცთა სიკვდილი იყოს და ხვასტაგი გაიფდეს. თუ მზე დაბნელდეს, ბრძენთა კაცთა სიკვდილი იყოს.

ა დღის მთოვარე შემოეყრების ზოჰალს, ეს დღე უბედურია. ბატონთან მისვლა, გზას წასვლა, მუშაობა, ანგარიში არ ვარგა,

ჩამოთვლილია სამკითხავო წიგნში კვიმატი დღეები: სექტემბრის 3 და 4, ოქტომბრის 3 და 4, ნოემბრის 8 და 12, დეკემბრის 20 და 24, იანვრის 4 და 11, თებერვლის 20 და 24, მარტის 4 და 6, აპრილის 3 და 6, მაისის 6 და 20, ივნისის 18 და 20, ივლისის 4 და 20, აგვისტოს 8 და 20.

„სიზმრის ასსნა“ ყოველს ზმანებას გამოარკვევს: სიზმარში თუ თავს

მოიპარსავს, ნათესავი მოუკვდება; თუ ყურძენს სჭამს, ცუდს საქმეში გაებმება; თუ ორმოში ჩავარდება, ციხეში დაიჭერენ; თუ ჰფრინავს — ცხონდება; თუ ავად არის, გაუხარდება რამე; თუ შვილი მიეცა, სურდო შეხვდება.

„სიზმრის ახსნა მთვარით“ გვაუწყებს: ერთსა მთვარესა სიზმარი კეთილად აღსრულდეს; დღეს მთავარ-ანგელოზს გაბრიელს გამოეცხადა ღვთის-მშობელი. დაკარგული იპოვნოს.

თხუთმეტსა მთვარესა სიზმარი ახდეს ძრიელ მალე; ამ დღეს კეთილია ყოველივე საქმის დაჭერა; რომელიც დაიბადოს, მომცრო ტანისა იყოს და ძრიელი გამოვიდეს; სნეული მორჩეს.

ამ გვარივე ხასიათი აქვს „კარაბადინს“. აქ ჩამოთვლილია რას უნდა უფთხილდეს კაცი და რას უნდა ეტანებოდეს. იანვარში გულუზმობედ ღვინოს ნუ დაღევ; თებერვალში უფთხილდი ტკბილს ჭარხალს; მარტში სვი და სჭამე ტკბილი და უფრთხილდი მჟავეს. კარაბადინში მოხსენებულნი არიან გამოჩენილნი მეცნიერნი და ფილოსოფოსნი (აქიმნი) ბაგრატ და ჯანაოზ (=გალენი, ჰიპპოკრატე). აქ ჩამოთვლილია აგრეთვე სხვა-და-სხვა წამლობა. აქამდის ჩვენი კარაბადინი, რომელსაც კავშირი აქვს არაბულ-სპარსულ ამგვარ წიგნებთან, სამწუხაროდ, მეცნიერულად არ არის შესწავლილი.

გავათავებთ ამ ხასიათის წიგნების ჩამოთვლას ერთი თხზულებით, რომელსაც ეწოდება: „სამეცნიერო თარგმეტთა და თექვსმეტთა ვარსკვლავთა“. აქ ვკითხულობთ: აყარე კენჭი უთვალავი და ახსენე გულში რაც გედვას და დაჰყავ ხელი და აიღე რაზომიცა მოგხვდეს; თექვსმეტი ვარსკვლავს გადუღევ და სხვა, რაც დაგრჩეს, დათვალე. ერთი დაგრჩეს, ჰქმენ, რასაც ლამი, თუ ორი დაგრჩეს, კიდევ ჰქმენ, კეთილად მოგიხდეს; თუ სამი დაგრჩეს, ნუ შემართებ, არ იქნების; თერთმეტი დაგრჩეს, ყოველივე იზოვო, რაც გულსა გიც; თორმეტი დაგრჩეს, ნუ იქ; ცამეტი დაგრჩეს, ჰქმენ, კეთილად მოგიხდების და უზიანოდ. თოთხმეტი და თხუთმეტი დაგრჩეს, მგზავრობა კარგია და სხვა რაც გულსა გიც, ნუ შემართებ, არ იქნების და თუ თექვსმეტი დაგრჩეს, იგიცა კეთილ არს დასტურად.

ამით ვათავებთ ზებირ-სიტყვაობას და იმ ნაშთთა განხილვას, რომელთაც მასთან კავშირი აქვთ.

წერილი სიტყვიერება.

ქართული ენა და მისი კილოკავები.

ვიდრე შევუდგებოდეთ ნაწერი სიტყვიერების განხილვას, უნდა განვიხილოთ ქართული ენის შესწავლის გარემოება და ესრედ წოდებული ივერიულთ ენათა ჯგუფის საურთიერთო დამოკიდებულება.

ქართული ენის გამოკვლევა და კავკასიის შესწავლა საერთოდ მჭიდროდ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებულნი. უძველესი დროიდან კავკასია იპყრობდა უცხო ტომთა ყურადღებებს თავისი მდიდარი ბუნებით და აქ დასახლებულთ მრავალთ ტომთა ისტორიით. რადგან კავკასია ძველად ხიდი იყო ხალხთათვის, რომელნიც აზიიდან ევროპაში მიიწევდნენ, ეს ქვეყანა გადიქცა ბუდედ სხვა-და-სხვა აქ ჩამორჩენილი მოდგმის ტომისათვის. ასე შესდგა მრავალ-ენოვანი „ენათა მთა“, როგორც უწოდებდნენ კავკასიას არაბთა შწერალნი. პირველს საუკუნეში, გამოჩენილი გეოგრაფის სტრაბონის სიტყვით, დიოსკურიაში, აწინდელს სოხუმში, აღებ-მიცემობის საწარმოებლად იკრიბებოდა 70 თარჯიმანი. ჩვენი დროის სამეცნიერო ენათა შესწავლამ, ლინგვისტიკამ. გაპყო კავკასიური ენები სამს ჯგუფად: დასავლეთ მთიელთა ენანი, აღმოსავლეთ მთიელთა ენანი და ქართული ანუ ივერიული ენანი. მონათესაეობა აღმოსავლეთ კავკასიის (ლეკურს), დასავლეთ კავკასიის (ჩერქეზულს) და ქართულს ენებს შორის აქამდის არ არის საბოლოოდ დამტკიცებული. გეოგრაფიული ტერმინით ამ სამსავე დაშორებულს ერთმანეთთან ენათა ჯგუფს უწოდებენ „კავკასიურ ენებს“.

ქართულს ენათა ჯგუფს შეადგენს: სვანური, მეგრულ-ლაზური და თვით ქართული. ქართულს ენას ძველად უფრო მეტი სივრცე ეჭირა ვიდრე ჩვენს დროს. ქართლი, კახეთი, იმერეთი, სამეგრელო (კოლხიდა), ლაზისტანი, მესხეთი, ტაოსკარი ტრაპეზუნამდის ლაპარაკობდა ქართულს ენას. ზოგიერთა გამოჩენილთ მეცნიერთა აზრით ვანის ტბის მიდამოები, სადაც აღაროდელი ლურსმული წარწერანი არიან დარჩენილნი, აგრე

თვე ქართველი ტომით იყო დასახლებული: ქართული ენის კილოებს შეადგენენ ინგილოური და თუშ-ფშავ-ხევსურული. მეცნიერულად შესწავლა ჩვენი ენის ისტორიისა შეიძლება მხოლოდ ამ დასახლებული ივერიული ჯგუფის ტოტების და კილოების გამოკვლევის ნიადაგზედ. თუ შევადარებთ სვანურს და მეგრულს (ლაზური კილოს დამატებით) ქართულს ენას, მათი ნათესაობა ეჭვს გარეშე უნდა იქმნას აღსარებული. როგორც ეტიმოლოგია, აგრეთვე სინტაქსი ამათ საერთო აქვთ; გარდა გრამატიკისა, ლექსიკონიც მეტად ახლოა და მსგავსი სიტყვები ორს მესამედს შეადგენენ სიტყვათა კონაში.

მეგრული ენის შესახებ საუცხოვო გამოკვლევაა „მოამბეში“ (1895 — 1896 წ.წ.) დაბეჭდილი. იგი ეკუთნის ბ. ჯარაიას. ამ უკანასკნელზედ ადრე პროფ. ა. ცაგარელმა დაამტკიცა ქართული და მეგრული ენების მონათესაობა. რაც შეეხება სვანურს, იგი 1846 წ. ბერლინის აკადემიის წევრმა გეორგ როზენმა შეადარა მეგრულს და აღიარა იგინი ერთი სათავიდან მომდინარე ენებად და მაშასადამე ქართული ენის ძმებად. შემდეგ გამოქვეყნებულმა მასალებმა ქართულის, მეგრულის და სვანურის ენების შესახებ ეს აზრი განამტკიცეს და მიუდგომელი მეცნიერისთვის ეჭვს გარეშე ჰყვეს ივერიულთ ენათა განცალკევებული ბუნება, კავშირი სვანურ-მეგრულ-ქართულს შორის და მათი საერთო მამიდგან ჩამომავლობა, საკმარისია ამ ჭეშმარიტების შესათვისებლად ორიოდე მაგალითი მოვიყვანოთ. ავიღოთ კანკლედობა. დავაბრუნოთ სიტყვა „კაცი“ სამსავე ტოტში მიღებული ფორმით ანუ სახით. ქართული „კაცი“, მეგრული „კოჩი“, ლაზური „კოჯი“. შევნიშნოთ თავდაპირველად, რომ ფონეტიკურად, ბგერათა კანონის მხრით, ეს სამივე სიტყვა ერთი ფესვისანი არიან. ოთხ-ბგერიანი სიტყვა—კაცი, კოჩი, კოჯი, შეიცავს ორს ბგერას საერთოს და ორს განსხვავებულს. განსხვავება კი მხოლოდ პირველ-შეხედვითია. სიტყვაში კაცი ბგერანი აც შეცვლილია მეგრულში ოჩ (კოჩი) და ლაზურში ოჯ (კოჯი); ესე იგი, ა შეიცვალა ო-დ და ც კი ჩ-დ და ჯ-დ. ამგვარი ბგერათა გადაცვლა ცნობილია საერთოდ ლინგვისტიკაში და მაშასადამე იგი ვერ შეარყევს სამი ივერიული ენის მონათესაობის ჭეშმარიტებას. მივაქციოთ ყურადღება ამ სიტყვებს, რა ფორმას იღებენ იგინი ბრუნვაში. ნათესაობითი ბრუნვა კაცისა, კოჩიში, კოჯიში, ანუ, თუ ავხსნით ამ სახეს, უნდა ვსთქვათ, რომ ქართული ს გადაცვლილა შ-დ, რაც ფონეტიკურად შესაძლოა. ავიღოთ სვანური სიტყვა ტომბა (ტბა); ნათესაობითი ბრუნვა იქნება ტომბაშ. აგრეთვე მსგავსებაა სხვა ბრუნვათა შორის. მრავლობითი რიცხვი სწარმოებს ერთნაირად. ტემას და და-

ბოლოებას შორის ჩაისმის მარცვალი **ებ**, მეგრულ-სვანურში **ევ**: კაცები, კოჩეფი, კოჯეფი. თუ შევადარებთ ნაცვალ-სახელს, რიცხვითს სახელს, ზმნას, მსგავსება იმდენად დაახლოებული იქნება, რომ მეგრულს თავისუფლად გაიგებს ქართველი და ქართულს მეგრელი. რიცხვითი სახელი: ქართული **ერთი**, მეგრული **ართი**, ქართული **სამი**, მეგრული **სუმი**, სვანური **სემი** და სხვ.; ნაცვალ-სახელი: ქართული **მე**, მეგრული **მა**, სვანური **მე**, ქართული **თქვენ**, მეგრული **თქვა** და სხვ. სვანური ცოტა დაშორებულია ქართულ-მეგრულთან. სჩანს, იგი უფრო ადრე მოწყდა საერთო დედას და განცალკევებულად განვითარდა. მაინც ნათესავობა მისი ქართულთან ყველასათვის თვალსაჩინო უნდა იყოს. ავიღოთ იგივე მაგალითები: ქართული **მე**, სვანური **მი**; ქართული **შენ**, მეგრული **სი**, სვანური **სი**. ქართული **ცხრა**, სვანური **ჩხარა**. ამ ორს მაგალითში იგივე ფონეტიკური კანონი სწარმოებს **ს შ**-დ შეიცვალა, **ც — ჩ**-დ და ლიფლიფა **რ** წინ სვანურში ჩადგა ხმოვანი ბგერა **ა**, რომელიც ქართულში გაჰქრა, რადგან მახვილი გადატანილ იქმნა ბოლო მარცვალზედ. საყურადღებოა, რომ წესებითი რიცხვითი სახელი სწარმოებს ქართულს-სვანურს-მეგრულში ერთგვარად: მეცხრე, მეჩხრე ესე იგი სათავეში მიემატება მარცვალი **მე** და დაბოლოება შეიცვლება **ე**-დ. მრავლობითი რიცხვი სვანურში სწარმოებს სხვა პრინციპით: ჩაესმის მრავლობითი რიცხვის ნიშნად **არ**, როგორც ქართულ-მეგრულში **ებ** და შემდეგ სამსავე ენაში დანარჩენი ბრუნვა მიმოიხვერის, როგორც მხოლოდობითს რიცხვში. ზმნის ფორმებიც გვიმტკიცებენ ივერიული ჯგუფის ენათა მონათესავობას. ავიღოთ ზმნა **ვაკეთებ** და დავაბრუნოთ ქართულს და მეგრულში: მე ვაკეთებ—მა ვაკეთენქ, შენ აკეთებ—სი აკეთენქ, ის აკეთებს—თინა აკეთენს, ჩვენ ვაკეთებთ—ჩქი ვაკეთენთ, თქვენ აკეთებთ—თქვა აკეთენთ, ისინი აკეთებენ—თინეფი აკეთენა; ნამყო უსრული: ვაკეთებდი—ვაკეთენდი; ნამყო სრული: ვავაკეთე—ვავაკეთი; მიმღეობა: საკეთებელი—ოკეთებელი, მაკეთებელი—მაკეთებელი.

შევადაროთ ახლა ქართული ზმნის ფორმები სვანურს: მე **ვარ**, სვანური **ხვარი**, შენ ხარ, სვანური **ხარი**, ის არის—**არი**; ვართ—ხვარიდ, ხარ—ხარიდ, არიან—არიხ. უფრო განსაცვიფრებელი იქნება ნათესავობა ქართულ-სვანურისა, თუ წარმოშობილს ფორმებს მივიღებთ მხედველობაში, ქართულს ზმნას **აბამს**, მაგალითად, უდრის სვანური **ჰაბემ**; ქართულს **იბამს**, სვანურად **იბემ**; ქართულს **ების** სვანურად **ჰები**; ქართულს **იბამს**, სვანურად **იბი**. ლექსიკური ნაწილი, როგორც ვსთქვით, აგრეთვე თავდებია მათი ნათესავობისა. საყურადღებოა, რომ სვანურში

ახლა ისეთი სიტყვები იხმარებიან, რომელნიც სახარებაში მოიძებნებიან და ქართულშია ამ უამად აღარ გვხვდებიან. მაგალითად: სახარება ლუკასი, თავი 9, სტ. 39: პერიონ, პერიოდა, პერვა — სენურად ნიშნავს ქათვს; მარკოზ 14, 2: სიტყვა პინაკი — ფაკან, ფაკნი (ჯამი); იოანე 11, 7: გუალე, გუალ (წადი); მტილი — ლარტამ (ბალი), თხემი — თხიმ (თავი); გვემა — გვამიდ (მაგრად) და სხვა.

თუმ-ფშავ-ხევსურების კილო იმ მხრით არის შესანიშნი, რომ იქ დარჩენილა ძველებური ქართული ფორმები; მაგალითად, „მოვიდის“ (=მოვიდა), მრავლობითი რიცხვი მომეტებულს შემთხვევაში სწარმოებს სუფიქსით ნი. ინგილოურს კილოში დარჩენილა ფორმა, რომელიც ახლა აღარ იხმარება. ამ გვარი წინადადება, როგორც ურმის განაღალი ვიყავ“ (=ურმის ანუ ხარების გარეკვა შემეძლო), აწ აღარ მოიპოვება ქართულს ენაში, მაგრამ სჩანს იგი მისი ხასიათის გარეშე არ არის.

ქართულს ენას უმცირდება არემარე, რომელზედაც წინად გავრცელებული ყოფილა. სულ ორი-სამი საუკუნის განმავლობაში შთაინთქა ქართული ენა ჭოროხის ხეობაში და მტკვრის სათავეში. სამცხო-საათაბაგოში ჩვენ თვალწინ, ორმოც-სამოცი წლის განმავლობაში შესუსტდა ქართული ენა და ადგილი დაუთმო სომხურს და ქურთულს. სოფლების სახელები, სადაც ახლა მესხეთში უცხო ტომნი სცხოვრობენ, მოწმობენ, რომ იქ ძველად ქართველები ყოფილან დასახლებულნი. ამათ რიცხვში სხვათაშორის არიან სოფლები წყალ-თბილა, იდუმალა, წყურთა, სხვილი-სი და სხვა); ესენი შეადგენდნენ ზემო ქართლის დაბებს, ბუდეს ძველი საქართველოს განათლებისას. ამ მხარეზედ აღიზარდნენ დიდებულნი მწერალნი შოთა რუსთაველი და სარგის თმოგველი. მესხურს კილოში ახლაც შეხვდებით არქაიზმებს, ისეთ სიტყვებს, რომელთაც სამწერლო ენაში სხვა მნიშვნელობა მიიღეს. აქ სიტყვის „გამორთმევის“ მაგივრად ხმარობენ „წართმევას“, „დაქრის“ მაგივრად „დახევას“, „დახურულის“ მაგივრად „დაბურულს“. საინტერესოა, რომ მესხები, როგორც მთიულები, თანდებულს ში (=შინა) გამოსთქვამენ „ჩი“: გულჩი (=გულში), საქმეჩი (=საქმეში). აგრეთვე მახვილიც მესხებსა და მთიულებს მიმსგავსებული აქვთ.

ამ მოკლე ენათა და კილოთა განხილვის შემდეგ საჭიროდ მიგვაჩნია აღვიაროთ, რომ გურული და იმერულ-რაჭული კილო ფორმით თითქმის არ განსხვავდებიან ქართლ-კახური კილოსაგან. დასავლეთს და აღმოსავლეთს საქართველოს ერთი ენა აქვთ იმ განსხვავებით, რომ თითო-ორჯოლა სიტყვას აწინდელს დროში სხვა-და-სხვას ხმარობენ. ეს განსხვავება

იმიტ აიხსნება, რომ ძველად ერთს საგანს ორი სახელი სინონიმური ჰქონია, — შემდეგში ქართლში ერთი სინონიმი დარჩენილა და იმერეთში მეორე (მაგალითად ვარცილი და გობი); ან შემოტანილი უცხო ენი-დგან სიტყვა შეუთვისებიათ: იმერეთში ვრცელდებოდა უფრო ოსმა-ლური სიტყვები, ქართლში სპარსული, ლინგვისტიური მხრით ეს განსხვავება მხედველობაში მისაღები არ არის. ამიტომაც უსაფუძვლოა ქართველთა გაყოფა იმერლებად, გურულებად, რაჭველებად, აჭარლებად, ხევსურებად, ინგილოებად და სხვ. ესენი შეადგენენ ერთს ტომს, ერთის ენით მოლაპარაკეს. სახელ-წოდება მათი ლინგვისტიურ ტერმინს არ წა-რმოადგენს; იგი აღნიშნავს ან პოლიტიკურს ან რელიგიურს და ან ტე-რიტორიულს გარემოებას: იმერლებად იწოდებიან ის ქართველნი, რომელნიც ლიხთ იქით, იმერეთის სამეფოში სცხოვრებდნენ, რაჭველები — რაჭის საერისთავოში, გურულები — გურიელოს სამთავროში, ინგილოები ეწოდა ახლად მოქცეულებს (გამაჰმადიანებულებს), თუშ-ფშავ-ხევსურები არიან მთიელი ქართველები და სხვა.

ქართული ენა არის ძმა მეგრული და სვანური ენებისა. ქართული ენის ასოებით; ბერლინელი აკადემიკოსის როზენის აზრით, შეიძლება თვითოეული კავკასიური ენის ბგერათა გამოსახვა. ქართულს ენას დიდი გავლენა ჰქონდა აფხაზურს და ოსურს ენებზედ. ამ ორსავე ენაში მრავ-ლობითი რიცხვი სწარმოებს სუფიქსით **თა**, რომელიც აღებულია ქა-რთული ენიდგან. კულტურული გავლენა იქონია ქართულმა აგრეთვე ჩაჩხურ ენაზედ. ჩაჩხეთში მეცხრე საუკუნეში უკვე იყო ეკლესია ქარ-თული ზე-წარწერით. ინგუშები ორშაბათს უწოდებდნენ „ორშუთ“, კვი-რას „კირინდე“; ჩერქეზულად ღმერთი — „ლთა“, ოსურად „ხუცაუ“ და სხვ.

შესწავლა ქართული ენის გრამატიკისა იწყება ძველი დროიდგანვე. ფილოსოფოსი იოანე პეტრიწი თამარ მეფის დროს იყო ამასთანავე გამო-ჩენილი გრამატიკოსიც. კათოლიკეთა მისიონერების შემოსვლამ საქარ-თველოში ის ნაყოფი მოიტანა, რომ ქართულს ენას მეცნიერული გამო-კვლევაც ელირსა. მეჩვიდმეტე საუკუნეში დაიბეჭდა იტალიაში მაჯიოს მიერ ქართული გრამატიკა (1643 და 1670 წ. წ.). მართალია, მაჯიო ვერ არჩევს ერთმანეთში ბგერას **ხ** და **ჰ**, **კ** და **ყ**, მაგრამ ის მნიშვნე-ლობა ჰქონდა იმის შრომას, რომ უცხოელნი პირველად გააცნო ჩვენს ენას. 1643 წ. დაიბეჭდა ქართულ-იტალიური ლექსიკონი, პაოლინის მი-ერ შედგენილი ქართველი მღვდლის ირბახის დახმარებით. მიტროპოლი-ტის ვარლამის და ფირალაშვილის შედგენილი გრამატიკით ისარგებლა

ლინგვისტმა სევერინ ფატერმა და 1822 წ. აღბეჭდა განხილვა ქართული ენისა. 1834—1837 წ. პარიზში გამოსცა ფრანგულად ქართული ენის გრამატიკა მარი ბროსემ, რომელსაც რეცენზია უძღვნა დიდმა მეცნიერმა ბიურნუფმა.

ქართველთაგან საგრამატიკო შრომა მე-XVIII საუკ. ეკუთნის ანტონ I კათოლიკოსს, რომლის შრომა იყო კათოლიკეთა მისიონერებთან დაახლოვების ნაყოფი. ანტონ კათოლიკოსმა გრამატიკა ხელოვნებად აღიარა, შემოიტანა ახალი ასოები და ფორმები. „პირველის“ მაგივრად ხმარობდა „მეერთეს“, თანდებულს სიტყვას წინ უსვამდა (თვის მამისა) და არა ბოლოს. ანტონის მოწაფემ თელავის სემინარიის რექტორმა გაიოზმა 1789 წ. დაბეჭდა გრამატიკა და აღიარა, რომ ქართულს ენაში ერთი კანკლედობაა და არა სამი, როგორც მის მასწავლებელს — კათოლიკოსს სწამდა. ამის შემდეგ გრამატიკები ეკუთნის დავით ბატონიშვილს, იესე ჩუბინაშვილს, პლატონ იასელიანს, დავით ჩუბინაშვილს. აქამდის რიგიანი გრამატიკა არა გვაქვს და არ არის ისტორიულათ შესწავლილი ქართული ენა კილოკავებითურთ. ამიტომაც ასე უნაყოფოა სხვა-და-სხვა თეორიები, რომელს ჯგუფს ეკუთნის ივერიული ენათა შტო. ბევრნაირი აზრი იყო გამოთქმული ამის შესახებ.

პირველად ლეიბნიცმა წარმოსთქვა აზრი, რომ ქართულს ენას ინდო-ევროპულ ენებთან აქვსო დამოკიდებულება. პაოლინის და ირბახის ქართულ-იტალიური ლექსიკონის მიხედვით იგი ფიქრობდა, რომ ქართული ენა ბერძნულს ემსგავსება. თავის აზრის დასამტკიცებლად მოჰყავს 140 ოდე სიტყვა, მათ შორის მომეტებული ნაწილი ქართული სიტყვებისა შეცდომით არის გადმოღებული. იგი ადარებდა სიტყვებს, რომელნიც ქართულში უცხო ენებიდან იყვნენ შემოსულნი, მაგალითად: ჰაერი (aer), ორღანო (ბერძნული ორგანონ) და სხვ. ეს გზა, რასაკვირველია, სამეცნიერო გზა არ არის. აკად. ბროსემ შეითვისა აზრი ლეიბნიცისა და თავის გრამატიკაში ამტკიცებდა ქართული ენის ნათესავობას ინდო-ევროპულ ენებთან. იგი ქართულს ადარებდა სანსკრიტულს, ზენდურს და სომხურს ენებს და უყურადღებოდ სტოვებდა დანარჩენ წევრებს ინდო-ევროპული ენათა ჯგუფისას. ღმა წერილში, რომლითაც მან მიმართა განოჩენილ ლინგვისტს ბოპსს, იგი ქართული ენის ნათესავობას ინდო-ევროპულ ენებთან ამყარებდა სომხურს ენაზედ. იგი ხმარობს ამგვარ სილოგიზმს: სომხური ენა ინდო-ევროპულია, ქართული მონათესავეა სომხურისა, მაშასადამე ქართულს მონათესავობა აქვს ინდო-ევროპულ ენასთან. ქართული და სომხური ენების მონათესავობას იგი ამყარებდა საერ-

თო სიტყვათა განხილვაზედ და არა გრამატიკის შესწავლაზედ. ქართულსა და სომხურში ბევრი საერთო სიტყვაა (მაგალ. ბორბტი, ბრძოლა). რადგანაც არ შეგვიძლიანო ვსთქვათ, რომ ქართველებმა იგინი ისესხეს სომხებისაგან, ან სომხებმა ქართველებისაგან, ამიტომ აკად. ბროსე ჰფიქრობდა, რომ ეს საერთო განძი ეკუთნის ქართულ-სომხურს განუყოფელი ცხოვრების ხანას ბოჰპმა და ბროსემ ვერავინ დაარწმუნეს, რომ ქართული ენა ეკუთნის ინდო-ევროპულს ენათა ჯგუფს და მას შემდეგ იწყება ახალ-ახალი აზრების წამოყენება ჩვენი ენის ხასიათის შესახებ. ინგლისელმა ლინგვისტმა მაქს მიულლერმა მისცა სხვა მიმართულება ამ საგანს. იგი აკუთნებს ქართულს ენას თურანის ენათა ჯგუფს, თუმცა საბუთი თავის აზრის დასამტკიცებლად არ მოჰყავს. იგი ეძახის კავკასიურ ენებს თურანის ოჯახობის დაფანტულს ენებს. ეს თეორია შემდეგ თვით მ. მიულერმა არ შეიწყენარა და თავისს ნაწერებში აღარ გაუმეორებია.

ვენის უნივერსიტეტის პროფესორმა ფრიდრიხ მიულლერმა წამოაყენა სხვა თეორია. ამან იცნო ივერიული ენათა ჯგუფი განცალკევებულ ჯგუფად. ამ აზრს ახლა ადგია მომეტებული ნაწილი ევროპელთ მეცნიერთა შორის. გრაცის უნივერსიტეტის პროფესორი ჰუგო შუხარდტიც ამავე თეორიის მიმდევარი უნდა იყოს, რამდენადაც შეიძლება დავასკვნათ იმის საფუძვლიანი წერილებიდან ქართული ენის შესახებ. თუმცა იყო გამოთქმული ვაკვრიოთი აზრი ქართული ენის მონათესავეობაზედ სემიტურს ენებთან, მაინც აქამდის ეს აზრი არ ყოფილა ცოტადენად მაინც დასაბუთებული და ამიტომაც ფრიდრიხ მიულერის თეორია რჩება ხელ-შეუხებელი.

გამოჩენილი მეცნიერი შპიგელი წერილს ქართულისა და საერთოდ კავკასიური ენების შესახებ ასე ათავებს: „თუმცა ზედმიწევნით არ ვიცით კავკასიური ენები, მაგრამ ორი რისამე სარწმუნოდ დამტკიცება მაინც შეიძლება: ერთი ის, რომ ყველა ენები მეტნაკლებობით ენათესავეებიან ერთმანეთს, რადგან, თავისებურობასთან ერთად აქეთ აგრეთვე ზოგიერთი საერთო დამახასიათებელი თვისებანი; მეორე ისა, რომ იმათ არავითარი ნათესავეობის კავშირი არ აქეთ არც ერთს ენათა ოჯახთან, არც ინდო-გერმანულთან, არც თურქულ-თათრულთან, რომელთაგან კავკასიელები ფიზიკური თვისებითაც განსხვავდებიან. ამ ენებში ვხედავთ სრულიად განსაკუთრებულს ოჯახს ენებისას, რომელთაც უწინ ეჭირათ უმეტესი ადგილი ვიდრე ახლა“. ამავე აზრისაა პროფ. ა. ბ. ცაგარელი. ჩვენი თანამემამულე მეცნიერი სხვათაშორის განმარტავს ენათა მეცნიერების შეუთანხმებლობას ქართული ენის შესახებ იმითაც, რომ

ქართული ენა შტოებითურთ არ არის შესწავლილი, არ არის აღდგენილი უძველესი ტიპი ივერიული ენების ჯგუფისა. „ამ გვარად, ამბობს იგი, ნამდვილი და სამეცნიერო საშუალება იმ ცილობის მოსასპობლად, რომელიც არსებობს აგერ ერთი საუკუნე-ნახევარია, არის — გულდადებით და ყოველმხრივ გამოკვლევა, წინააღმდეგ აჩემებულის თეორიის მიუხედავად, ქართულის ენისა (განსაკუთრებით მის ფონეტიკისა) და მის მონათესავე იდიომებისა: მეგრულისა, ქანურისა და სვანურისა და აღდგენა, შედარების და დედუქციის გზით, ძველის-ძველის ივერიულის ენისა, რომელიც საფუძვლად დასდებია ქართული დარგის ხსენებულს ენებს“. ქართული ენის გავრცელებაზედ უფრო დიდს სივრცეზედ მოწმობენ ვანის ლურსმული წარწერანი და მცირე აზიაში დარჩენილი გეოგრაფიული ტერმინოლოგია, რომელიც ქართული ენის შემწეობით განმარტა ჰაიდ კლერმა, ინგლისელმა მეცნიერმა. ამ მეცნიერის აზრით ბევრი სახელწოდება მდინარეთა, დაბათა და მათათა მცირე აზიაში წარმოებს ქართული სიტყვის ფესვებიდან. ეს გარემოება იმის საბუთია, რომ ქართული ენა წინაჲდ მცირე აზიაში იყო გავრცელებული და ეჭირა ფართო მოედანი.

ქართული ენის შესასწავლად ამ ბოლო დროს დიდი შრომა მიიღო პროფ. შუხარდტმა. შეუდგა ამ ენის შესწავლას აგრეთვე ბუდაპეშტის უნივერსიტეტის პროფ. აშბოტი. მასალა და სახელმძღვანელო უცხო ენებზედ მეტად ნაკლებად არის გამოცემული. უმათერეს ლექსიკონად რჩება შრომანი დ. ჩუბინაშვილისა, ს. ს. ორბელიანისა და რაფ. ერისთავისა. სვანურ-მეგრულის შესასწავლად მეტად ნაკლები საშუალება გვაქვს.

ქ ა რ თ უ ლ ი ა ნ ბ ა ნ ი .

ქართული ანბანის დასაწყისი და მისი ისტორია აქამდის გამოუკვეველია. ქართველებს ორნაირი ანბანი გვაქვს: ხუცური და მხედრული. რა დროს ეკუთნის მხედრულის ან ხუცურის შექმნა, ან რომელია მათში უფროსი — აქამდის არ არის გადაწყვეტილი საბუთიანად. ერთნი ჰფიქრობენ, რომ მხედრული უძველესი ანბანია და მისი გამოგონება ეკუთნის მეფე ფარნავაზს მესამე საუკუნეში ქრისტეს წინაჲდ. მეორენი კი იმ აზრისანი არიან, რომ მხედრული მომდინარეობს ხუცურიდან და იგი გაჩნდა ხუცური ანბანის შემდეგ, მათე-მეთერთმეტე საუკუნეში. ხუცურის გამოგონებას მიაწერენ სომეხს მესროპს, რომელმაც მესხეთე საუკუნეში შექმნა სომხებისთვის განსაკუთრებული ანბანი. გავარჩიოთ ეს ორივე თეორია.

„ქართლის ცხოვრება“, მართალია, მოგვითხრობს, რომ ფარნავაზმა ანბანი გამოიგონაო, მაგრამ მემეტყინე არ გვაუწყებს, რომელი იყო ეს ანბანი—მხედრული თუ ხუცური. ტრადიციით განმტკიცდა ის რწმენა, რომ ფარნავაზი იყო გამომგონი მხედრული ანბანის, თუმცა თეიმურაზ ბატონიშვილი თავის საქართველოს ისტორიაში ბრძანებს, რომ არიან მეთორიენი, რომელნიც ხუცურს უძველესს, ვიდრე მხედრულს, ანბანად აღიარებენო. ეს საგანი მეტად ფრთხილს გამოკვლევას თხოულობს. თუ ყურადღებას მივაქცევთ „ქართლის ცხოვრების“ სიტყვებს და მეფე ფარნავაზს ვიცნობთ პირველ გამომგონებლად ანბანისა, მაშინ საჭიროა ისტორიული მოსაზრებით მივაგნოთ იმ დედანს, რომლითაც უნდა ეხელმძღვანელა საქართველოს მმართველს და მამულის განმანათლებელს მწერლობის შემოღებით. მეფე ფარნავაზი, რომლის დედა სპარსელი ქალი იყო, მიმართავდა სპარსულს ანბანს, რადგან საქართველო იმის დროს მესამე საუკუნეში სპარსეთის გავლენით სუნთქავდა თუ ეს მოსაზრება საბუთიანია, მაშინ ქართული ანბანი უნდა წააგავდეს სპარსულს, რაკი ეს უკანასკნელი შეიქმნა დედნად ჩვენი ანბანისთვის. ფარნავაზის დროს სპარსეთში მიღებული იყო ზენდური ანბანი, რომლის 25 ასო ჰჳ-ს შორის მართლაც წააგავს ქართულს მხედრულს; ზოგი თითქმის შეუცვლელად გადმოღებულია (მაგალითად ღ, ზ), ზოგს შეუცვლია მოსახულობის სახე, — მიბრუნებულან ან გადაბრუნებულან (მაგალითად: Ⴀ ტ ჳ). ეს აზრი, რომ ქართულს ანბანს, ფარნავაზის გამოგონილს, საფუძვლად დაედო ზენდური ანბანი, სარწმუნოა მაშინ უფრო იქნებოდა, რომ ზენდურს ანბანს მესამე საუკუნეში, როცა საქართველოში გადმოდის იგი, იგივე რგვალი მოხაზულობა ჰქონოდა, როგორც აქვს ჩვენს ანბანს. ამ ჟამად კი ცნობილია, რომ ზენდურმა ანბანმა რგვალი მოხაზულობა მიიღო რამდენიმე საუკუნის შემდეგ და მაშასადამე ზენდური და ქართული ანბანის მსგავსება უნდა განიმარტოს სხვა გზით. ის კი ეჭვს გარეშეა, რომ მესროპი, სომეხი ჩამომავლობით, ვერ შეჰქმნიდა ქართული ენისთვის ანბანს, რადგან მან ენა არ იცოდა და თანამშრომლად ჰყავდა „ივერიელი ჯახიო“, გვაუწყებს მესროპის ბიოგრაფი ქორიუნი. ჩვენ ახლა კარგად ვიცით, რომ გამოჩენილ ლინგვისტებსაც უჭირთ უცხო ენისთვის ანბანის შექმნა, რადგან საძნელო საქმეა ბგერათა მკაფიოდ აღნიშვნა და, რასაკვირველია, ეს საძნელე სომეხი მესროპისთვის, რომელსაც ქართული არ ესმოდა, მეხუთე საუკუნეში უნდა გაორკეცებულიყო, ამიტომაც ჩვენ არ მიგვაჩნია სარწმუნოდ მესროპის მიერ ქართული ანბანის გამოგონება მით უმეტეს, რომ ამავე მესროპის მიერ გამოგონილი სომხური ანბანი არ

წაგაგეს (გარდა ერთი ასოსი **ჲ**) ქართულს ანბანს. მესროპი რომ ყოფილიყო ანბანის შემქნელი ქართველების და სომხებისთვის, მაშინ მოხაზულობას ერთნაირ ხასიათს მისცემდა.

თუ პალეოგრაფიულის მხრით გავშინჯავთ საგანს, მაშინ დავრწმუნდებით, რომ მხედრულს და ხუცურს ანბანს ერთმანეთთან კავშირი აქვთ ასე, რომ პირველი წარმოშობილია მეორისაგან. უძველესი ნაშთი ქართული მწერლობისა ხუცური ანბანით არიან ნაწერნი: ამგვარია ძველი ზედ-წარწერანი ტაძრებზედ და ფულზედ (**V—VI** საუკ.) და ხელნაწერნი **VII—IX** საუკ. მხოლოდ მათე საუკუნეში აღინიშნა მხედრული ანბანის ასონი და იმ დროს ჯერ კიდევ ხუცურის მოხაზულობა აქვთ. მხოლოდ **XIII—XIV** საუკ. მხედრული ანბანი განთავისუფლდა ხუცურის გავლენისაგან.

შესახებ დროისა, როდის შეიქმნა პირველად ქართული ანბანი, გადაწყვეტით არ შეიძლება წარმოთქვას აზრი. ჩვენ ანბანს ატყვია გავლენა ზენდური, ბერძნული და, შესაძლოა, ინდოურის ანბანისაც. ასოთა მოხაზულობა უნდა შექმნა დიდის ხნის სივრცეზედ; დროთა განმავლობით შევსებულა და შესწორებულა ჩვენი ენის ბგერათა გამოსახატავად ისეთი ანბანი, რომელიც მიჩნეულია საუკეთესო ანბანად და ყველა ხმოვანი და უხმო ბგერათა თვალსაჩინო მოსახაზავად. ფრიდრიხ მიულოლერის აზრით ქართული ანბანი წარმოსდგა ქრისტეს დაბადებამდე და დამყარებულია არამეულს აღფაბეტზედ. ეს აზრი განსვენებული მეცნიერისა ვერ იყო მტკიცედ განმარტებული, რადგან შედარება ჩვენი (ხუცური) და არამეული ანბანისა მოახდინა ძალდატანებით, ასოების მოხაზულობის გადასხვაფერებით. ფრიდრიხ მიულოლერი უარყოფს სომხის მესროპის მონაწილეობას ქართული ანბანის შექმნაში იმ მოსაზრებით, რომ ქართულს და სომხურს ანბანს სხვა-და-სხვა სახე აქვთ. წარმოუდგენელიაო, რომ ბგერათა სისტემა ამ ორსავე ენაში ერთია და იარი სხვა-და-სხვანარი მოხაზულობა შეექმნა მისთვისაო. არამეული ანბანი უნდა აღვიაროთ ქართული ანბანის პროტოტიპად, — ამბობს იგი, — იმიტომ, რომ წყობა ასოებს ერთნაირი აქვსო. ექვს გარეშეა. მხოლოდ ამ ეამად ის ფაქტი, რომ ხუცური ნაშთნი უსწრობენ მხედრულს. ასომთავრული ხუცურიდგან განვითარდა ნუსხა ხუცური და უკანასკნელის შემდეგ წარმოსდგა მხედრული. ძველად **О**, სრულებით არ არის და იმის ნაცვლად იხმარება **ОѲ** (ოჲ), ამასთანავე **ОѲ** გამოითქმის, გარდა უ-სი, ვე-ცა, ვ-ცა და ვი-ცა. ე-ს ნაცვლად იხმარება ხშირად **ქ** (ს), მაგალითად ოჲფალი (უფალი), ჩოჲენი (ჩვენი), მოგოჲანიჲ (მოგვანიჲ), მს (მე) და სხვ,

ნუსხა ხუცურში **0,4**-ს ნაცვლად იხმარება ოთხკბილოვანი **114** და შემდეგ სამკბილოვანი **114**. ამ უკანასკნელიდგან სწარმოებს მხედრული **ჟ**. უძველესს ნაშთებში გხვდება ასოები **ჭ**, **ჯ**, **ჯ**, **კ**. აქამდის არ არის გამორკვეული, როდის იხმარებოდა დასახელებული ასოები. **ჭ** შეგვხვდება როგორც წარმოებულს. აგრეთვე ფესოვანთ სახელთა დაბოლოებაში: **ხჭ**, **ძჭ**, **მეფჭ**, **საფერჭ**, **ზედ-შესრულ სახელში**: **მარჭუჭ**; **ნაცვალსახელში**: **ესჭ**; **საკუთარს სახელში**: **მასჭ**; **კავშირში**: **უკუჭ**. გვხვდება სიტყვის საშუალო ადგილსაც: **ისტრუსლიმ**. ერთს და იმავე ნაწერში **ჭ** და **კ** ერთმანეთში არეულად იხმარება, ხან **ჭ** და ხან **კი კ**: **ქრისტე**, **ქრისტჭ**; ან ორივე ერთად უკუეჭ. **ჯ** იხმარება სახელის დაბოლოებაში. თუ მას მიუძღვის ბგერა **ა** ან **ა**: **ცხორებაჯ**, **წმიდაჯ**, **საკრებულოჯ**. **კ** იხმარება **ვი**-ის გამოსახატავად: **გვხილავს**, **შვიდი**, **თვში**, **ქვშა**, **ეგვპტე**. **კ** იხმარება ძველად უფრო ხშირად, ვიდრე შემდეგ: **კმა**, **კელი**, **საკედარი**, **სიმკნე**, **მკეცი** და სხვა. ქართული ენის ისტორია ჯერ არ დაწერილა და ამიტომაც ვერ ვბედავთ გავარჩიოთ ჩვენი ორთოგრაფიის ისტორია აქ რამდენიმე სიტყვით.

განხილვა ქართული მწიგნობრობის ნაშთთა მეთორმეტე საუკუნემდე.

ქართული მწიგნობრობის ისტორია მეთორმეტე საუკუნის გასულამდე ორ ხანად იყოფა: პირველი შეიცავს ძველს, მეხუთე საუკუნიდგან მეათე საუკუნემდე, და კლასიკურს, მეათიდან ვიდრე მე-XII. ძველი ხანა იყო დრო მომზადებისა. იგი შეიცავს სასულიერო შინაარსის ნაწერებს: სამღვთო წერილის და მამათა თხზულებათა თარგმანს, ზნეობრივთ თხზულებათა და წმინდათა ცხოვრებას. კლასიკური ხანა მოჰყვა ამ მომზადების დროს. ეს ხანა აღნიშნულია ხელოვნურთ თხზულებათა შექმნით და ისტორიული ნაწერების წარმოშობით. რადგანაც ქრისტიანობამ ჩაუყარა საძირკველი საქართველოს განათლებას, ამიტომაც ძველს მწერლობას აზის ბეჭედი სასულიერო ხასიაფისა. საწარმართო დროიდგან ჩვენამდის არ მოუწევია არც ერთს ნაშთს და საეკვლა, რომ ყოფილიყოს მეოთხე საუკუნემდე რაიმე სალიტერატურო ქმნილება. მხოლოდ ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ აღიძრა მწერლობის მოთხოვნილება. სწავლა-განათლება დამყარდა მონასტრებში და ხელმძღვანელნი იყვნენ სასულიერო პირნი. ქრისტეს სწავლის მოძღვარნი იმავე დროს იყვნენ მთარგმნელები და მწერალნიც. პირველად პალესტინაში, შემდეგ

ათონის მთაზედ და შუაგულს საქართველოში ჩვენთ წმიდა მამათა შრომით დაიწყო ქართული მწერლობა. პალესტინაში მოღვაწეობენ მე-VIII საუკუნემდე დავით და სტეფანე; ჯვარის მონასტერში მე-XI საუკ. მწიგნობრობას მისდევენ. პროხორე, მიქელ, იოანე დვალი და სხვ.; სინას მთაზედ მე-VIII—IX საუკ. მოქმედებენ მიქელ და ევსტატე მე-X—XI საუკ. ათონის მთაზედ ამობრწყინდნენ უკვდავნი მოღვაწენი: ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელნი. უძველესს ნაშთებად ქართული მწერლობისა უნდა ჩაითვალოს შემდეგნი:

დავითსა მე-VII—VIII საუკ., სინაზედ ნაპოვნი, პაპირუსზედ ნაწერი. ჩვენამდე მოუწევია 70 ფურცელს,

თათვენი. მე-VII—VIII საუკ., ჯვარის მონასტერში (იერუსალიმში) დაცული, ნაწერი ტყავზედ და პაპირუსზედ.

მე-IX საუკ. ეკუთნის წმ. აბას ცხაფრება, ესრედწოდებულს სვანურს მანუსკრიპტში დაცული.

მე-IX საუკუნეში არის დასრულებული ადიშის სახსარკუას (სვანეთში), გადაწერილი 897 წ.

ამავე საუკუნიდგან მოუწევია ჩვენამდე სიტყვათა და სწავლათა წმ. გრიგოლ ნეოკესარიელისა, ბასილ დიდისა, იოანე დვთისმეტყველისა და კირილე იერუსალიმელ არქიეპისკოპოსისა, გადაწერილთ წმ. საბას მონასტერში.

მადდგრკუასა ეფრემისა (გადაწერილი საბას მონასტერში გიორგის მიერ), ცხაფრება სინას საფასისა და სხვა.

მეთათე საუკუნის ხელნაწერთა შორის შესანიშნავია: სახსარკუას 979 წ (ორთავი), გადაწერილი იოანეს მიერ სინაზედ.

დაბადება, დაცული ათონის ივერიის მონასტერში; იგი გადაწერილია 978 წ.; ზოგიერთი ნაწილი აკლია.

ძვირფასი კრებულა მატეკადისა, რომელშიც მოქცეულია „სახის მეტყველი“. ეპიფანე კვიპრელის „ქვათათვის“ და სხვა.

ამავე საუკუნეს ეკუთნიან პარხალის სახსარკუას 973 წ., დავითნი 974 წ., ლეჩხუმის სახარება 1060 წ.

აახის კრებულა 1074 წ., ცხაფრება ბაგრატ ტავრომანიელ მთავარ-ეპისკოპოსისა, მეტეხის სახსარკუას 1049 წ.

მეთორმეტე საუკუნეში მრავალი ხელთნაწერია გადაწერილი სხვა-და-სხვა შინაარსისა,

აქ ჩამოთვლილი ხელნაწერების სახელწოდებანი მოწმობენ, რომ ძველი ჩვენი მწერლობა სასულიერო მიმართულებისა იყო იმ ხელნაწე-

რებს მოუწევიათ განსაკუთრებით ჩვენამდე, რომელნიც ესაჭიროებოდათ წირვა-ლოცვის დროს: სახარება, დავითნი და მათი განმარტებანი. საზნეო წიგნებიც მრავლად არის დაცული ჩვენს მწერლობაში: ამგვარია „მარგალიტი“, „ოქროს წყარო“, „სამოთხე“, „გვირგვინი“. დოგმატიური თხზულებანი (იოანე დამასკელისა), ქადაგებანი წმ. ნინოსი, იოანესი, სწავლანი და მოძღვრებანი გიორგი მთაწმინდელისა აკმაყოფილებდნენ სარწმუნოების ამავე მოთხოვნილებას.

ძველს სასულიერო მწერლობაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მოძღვრება-ქადაგებას. ბერი და მღვდელი, აღტურვილი რელიგიური აღტაცებით და მამულის სიყვარულით, ამცნებდა ერს ქრისტიანობრივი სარწმუნოების ჭეშმარიტებას, უმტკიცებდა წრფელს გრძნობას, ამხელდა მავნე საქციელს. მონასტრის ზღუდეში განდევილი სასულიერო პირი იყო მწერალი და ღვთის მადიდებელი, ტაძრის გარეშე იგი აისხამდა აბჯარს და შეიქმნებოდა მედგარი მცველი ეკლესიის და სამშობლოსი; ხოლო მშვიდობიანობის დროს მას ეპყრა ჯვარი ხელში, წვრთნიდა ყმაწვილ თაობას სკოლაში და უნერგავდა ერს სახარების მოძღვრებას. დიადი იყო ღვაწლი ამ გვართ პირთა მით უმეტეს, რომ იგინი ჯილდოდ სთხოვდნენ მათ შრომათ წამკითხველს მხოლოდ ლოცვაში მოხსენებას და ცოდვათა შენდობას. ასე გახდა ბერი და მღვდელი საქართველოს კულტურის შემქნელად და დედა-ბოძად. ამ პატიოსანთა მოღვაწეთა სახელები იშვიათად იხსენებიან მწერლობაში.

წმ. გიორგი მთაწმინდელი, დაუღალავი მუშაკი სამწერლო ასპარზუდ, ერთის თავის ნაწერის ბოლოს აი რას გვაუწყებს: „გვედრები, წმინდანო ღვთისანო, ვისადცა მოიწიოს წმიდაი ესე წიგნი, აღიკითხვიდეთ წმიდათა შინა ლოცვათა გამზრდელნი ჩემნი: სუმეონ აფხაზეთის კათალიკოსი და მოძღვარი ჩემი დიმიტრი და შემდგომად სულიერნი მოძღვარნი და მშობელნი, მამანი და ძმანი და თვთ მც საწყალობელი გიორგი. და თქვენ მომავალთა ჩვენ წარსულთათვის ესე... რამეთუ ვიყვენით ოდესმე ჩვენ, ვითარცა თქვენ და თქვენცა იქნეთ, ვითარცა ჩვენ და უფალმან სიყვარულისა და წყალობის სასყიდლად მოგანიკოს და ერთობით წყალობაი საუკუნოდ“.

ან კიდევ ეს წარწერა: „ღირს ვიქმენ არა ღირსი ბასილი აღწერად წმიდისა ამის წიგნისა... ან ვინც იხმარებდეთ, შენდობასა ღირს მყავით, რამეთუ ნაშრომი ჰგიეს და მშრომელი წავალ გლახაკი“. ეს სიმდაბლვე მშრომელთა, რომელნიც თავიანთ გვარს არც კი აცხადებენ, ეს მაცხოვრებელი ძალა და სიყვარული შთამომავლობისადმი ასულდგმულებდა

საქართველოს ერს და უმტკიცებდა ენერგიას. მაგალითით და სწავლით იწვრთნებოდა ახალთაობა და ჰკატავდა მოძმეთათვის განათლებისადმი გზას. ეს იყო მიზეზი, რომ ქადაგებას და მოძღვრებას ისეთი მამოკმედებელი მნიშვნელობა მიეცა. ჩვენამდე მოაწია რამდენმამე „ღვთივ განათლებულთა თხრობათა“ კრებულმა. ზოგიერთი მათგანი უკვე დაიბეჭდნენ ვასილ კარბელაშვილის მიერ: „გვირგვინი“, „სამოთხის ყვავილი“ და სხვ.

„სამოთხის ყვავილი“ ეკუთნის იმ წიგნთაგანს, რომლითაც იმოდღებოდა ერი ქართველთა ქრისტიანობის შემოსვლისთანავე. თვით „სამოთხე“, საიდგანაც გამოკრებილია ეს ქადაგებანი, ჩვენს მწერლობაში მოიპოვება. „სამოთხე“ წარმოადგენს იოანე ოქროპირის და ეფრემ სირინის*) ქადაგებათა კრებულს. დაცულია ივერიის მონასტერში, ნაშრომია იქვე ნათლის-მცემლის ოქშის ლავრაში და გადაწერილია 977 წ. მამობასა საბასასა, ხელითა იოანესითა და სტეფანე დეკანოზისათა..

ეს ქადაგებანი დაწერილნი არიან ხალხისათვის. ამას მოწმობს ის შენიშვნა, რომელიც მიუძღვის თვითოველ თხრობას: „სიმდაბლით განათლებისათვის“, „სიმშვიდით მორჩილებისათვის“ და სხვ.; ეს შენიშვნა წარმოადგენს მიმართვას: „ღვთივ სულიერნო შეილნო ეკლესიისანო“. ძველი მოძღვრების ხასიათის გასაცნობლად, საკმარისია ორიოდ ნაწყვეტი მოვიყვანოთ ამ კრებულიდან.

პირველი თხრობა სულიერი „სიმდაბლით განათლებისათვის“ დაიწყება სიტყვებით: „ღვთივ სულიერნო შეილნო აღმოსაგლეჯთა“ ეკლესიისანო! ღმერთმან სთქვა: იქმენინ ნათელი და იქმნა ნათელი კვალად სთქვა მამამან ძისა და სულისა წმიდისა: ვჰქმნეთ კაცი ხატად და მსგავსად ჩვენდა“. ქრისტე ბრძანებსო, -- განაგრძობს მოძღვარი, -- „ისწავეთ ჩემგან, რამეთუ მშვიდ ვარ და მდაბალ გულითა და ჰპოოთ ზანსვენება სულთა თქვენთა. აწ უკვე, საყვარელნო, ვისმინოთ შემოკმედისა ჩვენისა, მორჩილ ვექმნეთ დამბადებელსა ჩვენსა და შევუდგეთ წინამძღვარსა ცხოვრებისა ჩვენისასა იესოს; შევიმოსოთ ქრისტეს მსგავსი სიმდაბლე, რამეთუ სიმდაბლე ღვთისა სათნო არს, ანგელოსთაგან პატივცემულ და კაცთაგან ბრძენთა სანატრელ“. ამასთანავე ქადაგებელს მოჰყავს მაგალითად სიმდაბლისა ერთი ბერი, განშორებული ქალაქთაგან და ყოვლითა სათნობითა შემკული. გამოუცხადა მას ანგელოსმა, ვითარმედ ქალაქსა შინა წმიდათაგანი ვინმე მიიცვალების უფლისა მიმართ, მივედ და იხილე იგი, რათა გესმას სანატრელი ხმაი უფლისა კვალად: სნეულ ვიყავ და მომ-

*). ასურის.

ხედეთ მე. ხოლო წმიდა ბერი არა წარვიდა ღღისით, რათა არა იღიდებოდეს კაცთაგან, არამედ ღამით გამოვიდა ქვაბისა მისგან და წარვიდა სიმდაბლით. ხოლო ყოველთა გულთა მეცნიერმან ღმერთმან სათნოჲყო სიმდაბლე გონებისა მისისა და მოუვლინნა ორნი ანგელოზნი, რომელთა ეპყრათ ღამპარნი, წინა უძღოდეს ღირსსა მას ბერსა და უმნათობდეს. რამეთუ კაცთა მიერსა დიდებასა ევლტოდა, ხოლო ღვთისა მიერ დიდებულ იქმნა. და მას ზედა აღესრულა ბრძანება მაცხოვრისა: რომელმან დაიმდაბლოს თავი თვისი, იგი ამაღლდეს. ამისთვის გლოცავ და გვევდრები, ქრისტეს მიერ საყვარელნო ძმანო, მოვიგოთ ჩვენდა სანატრელი სიმდაბლე და დავნერგოთ გულთა შინა ჩვენთა, რათა ღმერთსა სათნო ვეყვნეთ. შევიმოსოთ პატიოსანი სიმდაბლე, რათა ქრისტე შევიმოსოთ. რამეთუ სიმდაბლე საფუძველი არს და მშობელი ყოველთა სათნოებათა, ვითარ იგი უფალმან ამისგან იწყო ქადაგებად და სწავლად, ვითარმედ: ნეტარ იყვნენ გლახანი სულითა, რამეთუ მათი არს სასუფეველი ცათა... განვაგდოთ ჩვენგან საძაგელი უღელი ამპარტავნებისა, რომელი ეშმაკთა თანა დაგვსცის ბოროტად. ნუცა ვიქადით ორისა ღღისა მარხვასა ზედა მსგავსად ფარისეველისა, რამეთუ უფალი ამპარტავნთა შემუსრავს, ხოლო მდაბალთა მოსცეს მადლი. დავიმდაბლოთ თავნი ჩვენნი, რათა აღვიმალლოთ სულნი ჩვენნი და სიმდაბლითა გულისათა ვილოცვიდეთ, რათა შეიწიროს ღმერთმან ლოცვა ჩვენი, ვითარცა საკმეველი და ავმაღლდეთ სასუფეველსა ცათასა და ქრისტეს თანა ვსუფევედეთ მადლითა და კაცთმოყვარებითა მისითა, რომლისა არს დიდება თანა მამით და სულით წმიდითურთ, აჴ და მარადის და უკუნითი უკუნისამდე. ამინ.

ჩვენ მოვიყვანეთ თითქმის მთლად ეს პირველი თხრობა „სამოთხის ყვავილიდგან“. ამით გავიცანით მარტივი ენა მოძღვრებისა და სულიერი ძალა, რომლითაც იგი გამსჭვალულია. ამგვარივე ხასიათისანი არიან შემდეგნი თხრობანიც. მეორე თავი განმარტავს „სათნოებით განათლებისათვის“. იგავით შემოწმებულია მაცხოვრის სიტყვები: „მე ნათელი სოფლად მოვივლინე, რათა ყველასა, რომელსა რწმენეს ჩემი, ბნელსა შინა არა დაადგეს“. მოძღვარს მოჰყავს მაგალითი: იყო ვინმე ბერი წმიდა და ღმერთ-შემოსილი, რომელიც ღამე და დღე ილოცვიდა და ხელითა თვისითა მოქმედობდა და მით მოწყალებასა იქმნოდა. ყოვლად სახიერმან ღმერთმან ესე მადლი მოანიჭა ღირსსა ბერსა, რომელ სენაკი მისი ღამით ყოვლადვე განათლებულ იყო და ვითარცა ღღისით იკითხავდა წმიდათა წიგნთა... გვევდრები მოვიგოთ ჩვენცა სიმდაბლე, სიბრძნე და მეცნიერება გონებისა...

ძველს ჩვენს მწერლობაში მოძღვრება-ქადაგება ბევრნაირი უთარგმანათ. დავასახელებთ კიდევ რამდენსამე: „ოქროს ნექტარი“, „კლიტე“, „ჯინილისის მხილებანი“, „მანანა“, „ქალწულებისათვის“ და სხვა.

აგიოგრაფიული ნაწერები.

აგიოგრაფიული თხზულებანი ანუ წმიდათა ცხოვრებანი შეადგენენ კითხვად წიგნებს. ხალხს მოსწონდა და აფასებდა ამგვარ ნაწერებს და იტომაც ჩვენამდე მოაწია მრავალმა ხელნაწერმა წმიდათა ცხოვრებისამ. რთულად წმიდათა ცხოვრება შესდგა მსგავსად აღმოსავლეთის აგიოგრაფიისა. უძველესი ცხოვრება, რომლის შესახებ გვაქვს ჩვენ ცნობანი, ხის ცხოვრება წმ. მურვანოსისა, ავაგე პეტრესი, ძისა მეფისა ვარაზ-ბაქანისა (379—393). ეს პეტრე იყო შემდეგ ეპისკოპოსად მაიუმისა. ცხოვრება ასი დასწერა სირიულად მისმა მოწაფემ ზაქარიამ და ქართულად გადმოიღო მღვდელმა მაკარიმ. დაბადება მისი სასწაულ-მოქმედებითი იყო. ეს მამას ანგელოზი გამოეცხადა და აუწყა, რომ ღოცვა მისი უფალმა ეიწყნარა და მიეცემა ვაჟი, რომელიც წარჩინებულ იქმნებოდა ღვთისა და კაცთა წინაშე. მურვანოსი იცვამდა უბრალო ტანისამოსს, მთელს ამეს ღოცვაში ატარებდა, ერთი კვირის განმავლობაში ხშირად არას ჯამდა. წყალობად ამ მოთმინებისათვის მიიღო ძალა სნეულთა განკურნებისა და სასწაულთ მოქმედებისა. ერთხელ მან აღანთო ლამპარი, წყლით ქსებულო, და მთელს ღამეს იგი არ გამქალა. თვით იესო ქრისტეც აველინა მას. სიკვდილის შემდეგ მის საფლავზედ ბევრი განიკურნა.

ეს მოკლედ გადმოცემული ჩემ მიერ ცხოვრება მურვანოსისა, პეტრე მაიუმელ არქიეპისკოპოსად წოდებულისა, გახდა სამაგალითო მოთხრობად ღმერთთა ცხოვრების აღსაწერად. მხოლოდ შემდეგს აგიოგრაფიულს ნაწერებში უფრო ნათლივ არის გატარებული ზნეობითი ელემენტი, სწავლადღვრებას მეტი კვალი დაუძინევია. ეს დარიგებითი ნაწილი გავრცელებულად შეიქსოვა წმიდათა ცხოვრებამ და ნაკლებად განავითარა ისტორიული მხარე. ცხოვრება მურვანოსისა მის მოწაფისაგან, „თვალთ-მხილელისაგან“ არის შედგენილი. უფრო ხშირად წმიდათა ცხოვრებანი იწერებოდნენ კაი ხნის გავლის შემდეგ თანამედროვეთა მოგონების თანახმად ანუ გადმონაცემთა მიხედვით. რაკი ცხოვრების დამწერს შეუმოკლდა ისტორიული და ნამდვილი ამბების რიცხვი, იგი ცდილობს აავსოს ეს ნაკლი იმეგნდებით და ჩვეულებრივი აგიოგრაფიული ფაქტებით. აქედგან წარსდგა რიტორიული მიმართულება აგიოგრაფიაში, ორიოდვე ცნობათა

დახმარებით და ლეგენდარული მოთხრობის წყალობით იწერებოდა ვრცელი ბიოგრაფია საერთო ტიპური ფორმით, წმინდანი მოქმედობს ზენაარსის ძალის დახმარებით. ადგილი, სადაც მონასტერი უნდა აღშენდეს, აღინიშნება რაიმე სასწაულით ანუ ანგელოზის ძილში მოვლინებით, როგორც მაგალითად, მცხეთის ტაძრის აღშენების დროს წმ. ნინოს მოველინა. მხეცნი, რომელნიც მონასტრის სარჩოს აოხრებენ, წმინდანის ლოცვით, გადაიქცევიან ამავე ქონების მედგარ მცველად, ასე მოიქცა წმ. შიოც, რომელმაც მგლები დააყენა მონასტრის ნახირის დარაჯად. მამა დავითის ლოცვით მწარე წყარო გატკბილდება. მაცხოვარი ზეცით მოველინება წმინდანებს მათ გასამხნეველად და დასარიგებლად.

ამ თვისებათა შემჩნევამ აგიოგრაფიულს ნაწერებში გახადა იგინი უფრო სალიტერატურო, ვიდრე საისტორიო თხზულებებად. წმიდათა ცხოვრება საქართველოს ეკლესიისა შესდგა სხვა-და-სხვა დროს, გადაკეთდა და შეივსო შემდეგ გადამწერთაგან და ამიტომ იგი წარმოადგენს ძვირფასს კრებულს აზროვნობისას და რწმენისას ძველი დროიდგან ჩვენამდე. თუმცა წმიდათა ცხოვრებაში ისტორიული ელემენტი შეკვეცილია, მაინც იგი გვიხატავს კულტურულს მდგომარეობას და განვითარების ხანას. ამ საერთო მოსაზრების შემდეგ განვიხილოთ რამდენიმე წმიდათა ცხოვრება. წმ. მურვანოსის ანუ პეტრეს ცხოვრების შემდეგ უძველესი აგიოგრაფიული ნაწერები არიან: ცხოვრებანი წმ. წაყდენისა, წმ. ახასი, წმ. ნინოსი. წმ. ახას ცხოვრება ჩართულია სვანურს მანუსკრიპტში, რომელიც 1847 წ. ჩამოიტანეს სვანეთიდგან და ახლა დაცულია საქართველოს საეკლესიო მუზეუმში. დაიბეჭდა იგი 1899 წ. მლ. პ. კარბელაშვილის მეცადინეობით. დასაწყისი მოთხრობისა ასეთია: „თვესა იანვარსა ზ (7). წამებაი წმიდისა მოწამისა ქრისტესისა ჰაბოაქსი, რომელი იწამა ქართლს შინა ქალაქსა ტფილისს კელითა სარკინოზთაჲთა, გამოთქოკმოკლი იოანე ძისა საბანისი, ბრძანებითა ქრისტეს მიერ სამოელ ქართლის კათალიკოზისაჲთა: მე სამოელ ქრისტეს მიერ ქართლისა კათალიკოზი იოვანეს საბანის ძესა სულიერად შვილსა წმიდისა კათლიკე ეკლესიისა და საყუვარელსა ჩოვენსა ლოცვით უფლისა მიერ გიკითხავ... შენ თვთოკწყი სანატრელისა ამის ახლის მოწამისა ჰაბოაქსი... მნებაეს რათა დაიწეროს სანატრელისა ამისცა მარტულობაჲ (შეადარე ბერძნული სიტყვა „მარტორს“)... აწ მიიღე წიგნი ჩემი და ლოცვაჲ ჩვენი და ჯვარისა დაწერაჲ კელითა ჩემითა და შეწევნითა ღოჯთისა“... ამ წერილზედ სამოელს კათალიკოზს იოანე საბანიძე მიუგებს:

„მარადის საწადელი თაყოკანის საცემელი ბრძანებაჲ ღოჯთივ. ჰა-

ტიოსნისა მამფლისაჲ და ოჯფლისა ჩემისაჲ... ესე ღირს ვიქმენ მიმთხოვე-
 ვად... ვაქებ მოწყალებასა ღოჯთისასა, რომელმან დაჰწერგა გოჯლსა მამფ-
 ლისასა ესევითარისა ამისთვის ბრძანებდა... შემდეგ სწერს იგი, რომ მძიმე
 არის ეს საქმე „ორკერძოვე“ თუ ურჩ ვექმენ ბრძანებასა, მაშინ აღსრულ-
 დესო სიტყვა: შვილი ურჩი წარსაწყმედელსა მიეცესო, და თუ ვისწრაფო მორ-
 ჩილებად, ამისთვისაც იტყვის: უდიერსა შენსა ნუ გამოიძიებო და უძლიერეს-
 სა შენსა ნუ განიკითხავო. შიშმა შემიაყრო, მაგრამ მორჩილება უმჯობესად
 შევრაცხეო. „აღვწერე უღირსისა გონებისა ჩემისა შეკრებილი მარტჯლობაჲ
 ჰეშმარიტი და უტჯოჯელი წმიდისა მოწამისაჲ“. საკითხავი წმ აბოისა შეს-
 დგება სამის მუხლიდგან: 1, ქართლად შემოსჯვაი და ნათლის ღებაი
 ნეტარისა აბოისი, 2, მარტვილობაი წმ. აბოისი და 3, ქებაი სანატრე-
 ლისა აბოისი. აბოს წამება ეკუთნის მამფალის სტეფანოჯის დროს. იგი
 ეწამა 6424 წ. ქვეყნის შექმნიდგან, პარასკევს დღეს, 6 იანვარს. ეს წე-
 ლიწადი უღრის 820 წელს ქრისტეს შემდეგ. აბო დაიბადა
 ბაღდადში. ამ ქალაქში გაწვეულ იყო ქართლის ერისთავი ნერსე ძე
 ადარნასე კუროპალატის სარკინოჯთა ამირის მუმნის აბდილას მიერ.
 ამან ნერსე დაამწყვდია ციხეში. ბაღდადში გაიციწო ნერსემ აბო „ძეთაგან
 ისმეღლისთა ტომისაგან სარკინოჯთა“. ეს გამოჰყვა ნერსეს ქართლში,
 შეისწავლა ქართული ენა და როცა ერისთავი გადავიდა ხახარეთში, აბომ
 მიიღო ქრისტიანობა იმ იმედით, რომ თანამორწმუნე მაჰმადიანთაგან იგი
 ფარულ იყო. შემდეგ გადავიდნენ აბხაჯეთში.

ნერსე ამირის მაჰდის ბრძანებით და ქართლის ერისთავის სტეფანო-
 ჯის თხოვნით დაბრუნდა სამშობლოში. ნერსეს ტფილისში აბხაჯეთით
 მოჰყვა აბოც, რომელმაც თავი თვისი აბდილად ქრისტ-ანად აღიარა.
 ამისა გამო იგი დაამწყვდიეს სარკინოჯებმა ციხეში და თუმცა ცდილობ-
 დნენ მაჰმადის რჯული მიედებინებინათ, იგი პასუხს აძღვედა ან ლოც-
 ვით ან გაჩუმებით. ამ სიმტკიცისათვის მას მიუსაჯეს ცეცხლით დაწვა.
 იქ, სადაც იგი დასწვეს, გამოჩნდა ცეცხლის ნათელი და მრავალნი განი-
 კურნენ. წყალთა ვერვე დაშრიტეს ღელვათა, სადა იგი შთაყარნეს
 ღოჯთივ პატივცემულნი იგი ძოჯალნი სანატრელისა მის მოწამისა, კიდთა
 მათ ქოჯვეშე აღმობრწყინდეს ნათელნი სოჯეტის მსგავსად, ვითარცა ეღვანი“.

წ მ . ნ ი ნ ო ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ა .

წმ. ნინოს შესახებ ცნობებს გვაუწყებენ ქართული წყაროები, სა-
 ბერძნურის და სომხეთის ისტორიკოსები. ქართულთ წყაროთა შორის სა-

ყურადღებოა „ქართლის ცხოვრების“, „საქართველოს სამოთხის“ და „ახალი“ ვარიანტების შედარება. ამ ბოლო დროს დაიბეჭდა ცხოვრება წმ. ნინოსი, შედგენილი არსენი კათალიკოზის მიერ მეათე საუკუნეში.

„მოქცევაი ქართლისაი“ მოკლედ მოგვითხრობს იმას, რაც შემდეგ განავრცელეს და შეჰკაზმეს ზემოხსენებულმა წყაროებმა. საბერძნეთის დედოფლის ელენეს დროს გამოჩნდა „ტყუე ერთი დედაკაცი შუენიერი, სახელით ნინო... ვითარცა წარმოივლტოდა რიფსიმე ზღუად, გაჰანე და ნინო, გამოვიდეს არეთა სომხითისათა, სოფელსა თრდატ მეფისასა და იგინი იმარტკლნეს მუნ. ხოლო ნინო დაშთა და წარმოემართა მათათა კერძო ჩრდილოჲსათა და მოვიდა მდინარესა მტკუარსა. მოჰყვა მცხეთად, ქალაქსა დიდსა, მეფეთა საჯდომელსა და იყო სამ წელ ეგრეთ, ილოცვიდა ფარულად ადგილსა ერთსა შებურვილსა ბრძამლითა მაყულისაჲთა. და შექმნა სახეც ჯვარისაჲ ნასხლევისაჲ და მუნ ილოცვიდა... მეოთხესა წელსა იწყო ქადაგება ქრისტეს რჯულისა. მეექვსესა წელსა არწმუნა მეფის ცოლს ნანას „სენსა შინა“ (ავათმყოფსა), მეშვიდესა წელსა არწმუნა მეფესა სასწაულითა და „მსწრაფლ აღაშენა ქვემო სამოთხესა შინა და სვეტი იგი იყო ძელისაჲ, რომელი თვთ აღემართა“. ეკლესიის აშენების შემდეგ წარავლინა წმ. ნინომ მოციქული და წიგნი საბერძნეთის მეფის კონსტანტინეს წინაშე და ითხოვა მღვდელნი. მეფემ გამოუგზავნა ეპისკოპოსი იოანე, ორი მღვდელი და ერთი დიაკონი. მიიღო ნინომ აგრეთვე წიგნი ელენე დედოფლისაგან, ხატი მაცხოვრისა და ძელი ცხოვრებისა. მოვიდნენ რა სამღვდელონი, „მირეან მეფემ მიიღო ნათელი და მასთან დედოფალმან და ყოველმან სახლმან მისმან“. მთელი ქართლი ქრისტიანობას დიდის სისწრაფით იღებდაო, უმატებს მემპტიანი. „დედაკაცმან ნინომ წაიყვანა იაკობ მღვდელი, საბერძნეთით მოსული, და ერთი ერისთავი წობენს და მოუწოდა მთიულთა, ქართაღელთა; ფხოელთა და წილკნელთა და უქადაგა მათ ქრისტე. ერისთავმა დალენა მათი კერპი და გარდავიდნენ ერწულ. დადგნენ ჟალეთს, დაბასა ედემს. ნათელ სცა ერწუთიანელთა. ყვარელთა ესმათ ეს და გარდავიდნენ თოშეთად. დასნეულდა ნინო და წარმოემართა მცხეთად. როცა მოაღწია დაბასა ბოდინს, აღარ შეეძლო სვლა. მოვიდნენ უჟარპით რევ, ძე მეფისა, სალომე, ცოლი მისი, და ასული მისი და ზედა ადგს მოურნედ“. მიუვლინეს მცხეთით მეფემან და ცოლმან მისმან ნანა იოანე მთავარ-ეპისკოპოზი ხილვად და წასაყვანად. მაგრამ ნინომ არ ინება. სთხოვა იოანეს, რომ იაკობ მღვდელი ყოფილიყო მის მოადგილედ. ნინომ მიიღო ზიარება იოანესგან და განუტევა სული.

ამ მოკლე მოთხრობიდან შესდგა ცხოვრება წმ. ნინოსი, რომელსაც არსენი კათოლიკოზის აღწერით უჭირავს 52 გვერდი (in 8°), „ქართლის ცხოვრებაში“ 35 გვ. (in folio), ამდენივე „საქართველოს სამოთხეში“. ფურცლების მომატებას მოჰყვა სასწაულების აღწერა და მოკლედ მოთხრობილი ამბების გაზვიადება. არსენი კათოლიკოზმა მეათე საუკუნეშივე შეავსო მოკლე ცნობანი ნინოს შესახებ სხვა-და-სხვა ნაწერი წყაროებიდან ზეპირის თქმულების დახმარებით. ბერძნების ისტორიკოსებმა იქონიეს დიდი გავლენა წმ. ნინოს ცხოვრების გარდაქმნაზედ. ეფრემ მცირემ სთარგმნა თეოდორიტეს ისტორიიდან ცნობანი საქართველოს გაქრისტიანების შესახებ. ეს თარგმანი შემდეგ ქართულს წყაროებში მოექცა. თეოდორიტეს მოთხრობა დამყარებულია რუფინის სიტყვებზედ, რომელსაც საქართველოს მიერ ქრისტიანობის მიღების ამბავი გადასცა ბაკურმა, „ივერიელთა მთავარმა“.

ცხოვრება წმ. ნინოსი გაზვიადდა სამი ადგილის გაფართოვებით, შემდეგ წყაროებში დაწვრილებით არის მოთხრობილი: 1) წმ. ნინოს მიერ ქვრივი დედაკაცის შვილის განკურნება და დედოფლის ნანას მორჩენა სენისაგან; 2) მზის დაბნელების შესახებ, რომელიც ეწია მირიან მეფეს ნადირობის დროს; 3) სასწაული ეკლესიის აღშენების დროს. „ქართლის მოქცევის“ სამი სიტყვა, რომ დედოფალმა ნანამ ირწმუნა, „სენსა რასმე შინა“, გაზვიადდა გრძელს ბაასად ქალწულის და დედოფლის შორის.

მოვიყვანოთ ეს ადგილი „ქართლის ცხოვრებიდან“. მაგალითად მოკლე მოთხრობის გადაკეთებისა გრძლად და ვრცლად. „მაშინ დედოფალი ნანა შევარდა სენსა ფიცხელსა, დიდსა და მწარესა, რომლისა კურნება ვერავინ შესძლო, რამეთუ ყოველთა კელოვანთა მკურნალთა წარმოაცალიერნეს წამალნი მათნი და ვერაი შეუძლეს კურნება მისი. უღონო იქმნეს და სასო-წარკვეთილ. ხოლო აუწყეს ვიეთმე დედოფალსა, ვითარმედ დედაკაცისა მის ჰრომისა ტყვისა მიერ, რომელსა ჰქვიან ნინო, ლოცვითა მისითა მრავალნი სენნი განიკურნებიან. მაშინ უბრძანა მსახურთა თვისთა, რათა მოიყვანონ ნინო და მივიდეს მსახურნი დედოფლისანი და ჰპოვეს ნინო ქაჩსა მას ქვეშე მაცვალთასა, ილოცვიდა ჟამსა მეექვსესა და მიუთხრეს ბრძანებაი დედოფლისაი. ხოლო წმიდამან ნინო ჰრქვა: არა ბრძანებულ არს ჩემდა, სადა ბანაკი ჩვენი არს, არა განვიდეთ მიერ. არამედ დედოფალი აქა მოვიდეს, საყოფელსა ჩემსა ჰქუშმარობსა და განიკურნოს ძალითა ქრისტესითა. ხოლო მსახურთა მიუთხრეს დედოფალსა თქმული იგი ნინოსი. მაშინ დედოფალი გულსმოდგინედ

ეტყოდა მათ: შემომზადეთ მე მცხედარი და მიმიყვანეთ მისსა. მაშინ წარიყვანეს მცხედრითა მსახურთა მათ და ძე მისი რევ და სიმრავლე ერისა მისთანა. ვითარ მოვიდეს საყოფელსა მას წმიდისა ნინოსსა და დადევს დედოფალი კილიკსა *) მისსა ზედა, იწყო წმიდამან ნინო ლოცვად და ვედრებად ღვთისა მიმართ მყოვარ-ჟამ და მოილო ჯვარი იგი, რომელი აქნდა და შეეხო თავსა და მხართა, სახედ ჯვარისად და მეყვსეულად განიკურნა და აღსდგა განცოცხლებული. ჰრწმენა ქრისტე და თქვა: არა არს ღმერთი თვინიერ ქრისტესსა, რომელსა ჰქადაგებს ტყვე ესე დედაკაცი. და მიერიდგან შეჰქმნა იგი მეგობრად თვისად შინაურად და მარადის ჰკითხავენ სჯულსა ქრისტესსა“. აგრეთვე გააზვიადეს შემდეგ და ჩაკერეს დაწვრილებითი აღწერა, როგორ მოიქცა მეფე მირიანი. პირვანდელს წყაროში „ქართლის მოქცევაში“ ნათქვამია სამი სიტყვა: „მეფესა არწმუნა სასწაულითა“. ეს მოკლე წინადადება გაიზარდა რამდენსამე ფურცლად შემდეგს აღწერაში. შევადაროთ მას არსენი კათალიკოზის მიერ გადიდებული მოთხრობა უკვე მათე საუკუნეში.

„მცირედნი რაი დღენი წარჰხდეს, თვით თავადი მეფე განვიდა ნადირობად დღეთა ზაფხულისათა მუხრანით კერძო და მოვლო სანახები და მირავიდა მთასა ზედა თხოთისასა, რათა მოიხილოს კასპი და უფლის ციხე. მაშინ განგებითა ზეგარდმოითა კაცთმოყვარისა **) მეუფისაგან პავლესებრ მოინადირა და მეყსეულად ბნელითა შეპყრობილ იქმნა და დაცემულ და ვერ შემძლებელ სლვად, რამეთუ თანამონადირენი იგი მისნი მცხინვარესა მას ნათელსა ხედვიდეს ჩვეულებისამებრ და ვილოდეს. ხოლო მეფე დაშთომილ იქმნა საკვირველითა სიბრძნისათა და ზარტყნილ იქმნა და წარიწერა სასოებაი ცხოვრებისაი. ხოლო ღმერთმან წყალობის მოყვარემან ცვალა გონებაი მისი უმეცრებისაგან მეცნიერებად, განიზრახვიდა თვისგან და იტყოდა: აჰა ესე რა ვხადე არმაზს და ზადენს და არავპოვე ღმერთი. აწ შეუფრდე ჯვარცმულსა მას, რომელსა ქადაგებს უცხო იგი დედაკაცი და ჰყოფს სახელითა მისითა მრავალთა კურნებათა. მეყსეულად სიბნელე გონებისაგან განავდო, ხმა ჰყო და თქვა: ღმერთო ნინოსისაო, რომელი ხარ ჰეშმარიტი ღმერთი! განმინათლე ბნელი ესე ჩემზედა მოხვეული და გამომიბრწყინვე ნათელი, რათა აღვიარო სახელი შენი წმინდაი და გადიდებდე შენ. ესე რაი თქვა ყოვლად სახიერმან და მოწყალემან, რომელი მარადის ეძიებს ღონესა ცხოვრებისა ჩვენისასა.

*) cilicio, ამოღებულია ბერძნულთ წყაროთაგან.

**) ორთოგრაფიას ჩვენის დროისას ვხმარობ.

გამოაბრწყინვა ნათელი მის შორის და მსწრაფლ ბნელისა მისგან განთავისუფლდა. მეყსეულად აღდგა და აღიპყრნა ხელნი აღმოსავალით, ლადყო და თქვა: ჭეშმარიტად შენ ხარ ღმერთი ჭეშმარიტი, შენ ხარ ღმერთი ღმერთთაი და უფალი უფლებათაი, რომელმან შეჰქმენ ცანი და ქვეყანა, შენ აღვიარებ, შენ თაყვანის გცემ, რომელმან მიხსენ ბნელისა ამისაგან და მრწამსი, რამეთუ გინდა ხსნაი ჩემი: აღვიარებ სახელსა შენსა წმიდასა და თაყვანის ვცემ პატიოსანსა ჯუარსა შენსა. ამისა შემდგომად წარმოემართა ქალაქად თვისად და მოეხლა; გამოვიდა ყოველი ერი სიხარულით მიგებებად მისა და მისთანა დედოფალი ნანა, რამეთუ ესმინა პირველ მისზედა მოხვეული იგი სიბნელე“...

ამას მოსდევს მოთხრობა როგორ მოიწვია მეფემ „დედაკაცი იგი“ (წმ. ნინო) და გამოუცხადა მას თვისი რწმენა ჭეშმარიტი ღვთისადმი. როგორც ზემო ამონაწერი, აგრეთვე შემდეგ დაწვრილებითი აღწერა მირიანის მოქცევისა წარმოადგენს რიტორიულს შევსებას მოკლე სამ-სიტყუოვანი წინადადებისა პირვანდელი წყაროსი. ასე შეკეთდა და შეივსო ცხოვრება წმ. ნინოსი.

მესამე ადგილი, რომელიც წარმოადგენს თვალსაჩინო მაგალითს, როგორ გაზვიადდა შეზღუდული აზრი მრავალ-სიტყუოვანი აღწერით, შეეხება სასწაულს სვეტის დადგმის ამბავს. „სვეტი თვით აღემართა“*) ეკლესიაში, გვაუწყებს მოქცევაი ქართლისა. შეადარეთ ამ სამ სიტყვას „მოთხრობა წმ. ნინოს ცხოვრებისა“ ახალი ვარიანტით. „ხოლო მეფე ეტყოდა ნინოს აღშენებისათვის ეკლესიისა, ოდეს იგი წარემართა მეფე და ყოველი ერი მოსწრაფებით ქრისტიანობასა ვიდრე მღვდელთა. მათ მოსლვადმდე საბერძნეთით. ჰქვა მეფემან მორწმუნებან წმიდასა ნინოს: სადა უშენო სახლი ღმერთსა? ხოლო ნეტარმა მან ჰქვა: სადაც მეფეთა გონებაი მტკიცე არს. ხოლო მეფემან ჰქვა: მიყვარან მაყუალნი ეგე შენნი და მუნ მნებაეს გონებითა, არამედ არა ესრეთ. არამედ არ ვრიდო სამოთხესა მას სამეფოსა და ნაძვთა სიმაღლესა და ბაბილოთა მათ ნაყოფიერებასა და ყვავილთა მათ სულნელებასა, არამედ მას შინა აღვაშენო ტაძარი სალოცველად ჩემდა, რომელი ეგოს უკუნისამდე. და მეყსეულად მოიღეს ძელი და იწყეს შენებად და მოჰკვეთეს ნაძვი იგი და შემზადეს სვეტად და ძირთა მისთა ზედა დადვეს საფუძველი ეკლესიისაი. და იყო სვეტისა მის საშინელი ხილვაი და საკვირველი, რომელი ზემო წერილ არს. ხოლო ოდეს მოიწვია ჟამი აღმართებად, სვეტი იგი პირ-

*) ეს ადგილი მხოლოდ თ. ჟორდანიას აქვს სწორედ მოყვანილი.

ველ მოხსენებული იწყეს ხუროთა მათ აღმართებად და ვერ უძღეს. მაშინ შეკრბა სიმრავლე ურიცხვი და მეფე შათანა, იწყეს ფერად-ფერადთა ღონეთა და მანქანათა მზადებად. არა თუ აღმართებად ოდენ ვერ შეუძღეს, არამედ შეძვრადცა და უქმ იქმნა ყოველი სიბრძნე და ღონისძიებაი კაცთაი და რათა სვეტისა მის აღმართებითა საკვირველად ღმერთი იდიდოს და კაცნი უმეტესად დაემტკიცნენ სარწმუნოებასა“...

შემდეგ მოთხრობილია, რომ წმ. ნინო დარჩა სვეტის ახლოს და კრემლით ლოცულობდა. შუალამისას წარმოიქცა მთანი არმაზ და ზადენ, მტკვარმან გადმოხეთქა და მიეცა ქალაქს, შეიქნა საშინელი ხმა, არაგვიც „გარდამოხდა ციხესა ზემოით“... გათენებისას იხილეს: საკვირველი ნათლითა ბრწყინვალე „სვეტი იგი ჩამოვიდოდა და თვისა რეცა თუ დადგა ხარისხსა თვისსა ზედა და დაემყარა კელთ შეუპყრობლად კაცთაგან“.

სამი სიტყვა სამს ფურცლად გადაიქცა, ნაწყვეტი აზრი ვრცელ მოთხრობად. შემდეგი გადაკეთებული წმიდათა ცხოვრებანი, როგორც წმ. ნინოს ცხოვრება, აღსავსე არიან დრამატიული ელემენტით. შემავსებლნი მიჰმართავენ დიალოგს, მოქმედ პირთა გააბაასებენ და გვიხატავენ მათ ხასიათს და ზნეს. ეს დიალოგიური მოთხრობა შემოტანილია ჩვენს აგიოგრაფიულს მწერლობაში ბერძნული ლიტერატურიდან. ამ საშუალებით მწერალთ თავიანთ თხზულებაში დრამატიზაცია შეჰქონდათ, გაზვიადებული მოთხრობით რიტორიული ფერადობა.

ჩვენ ამ სამი ადგილის შედარებით დავინახეთ, როგორ ავსებდნენ და აფერადებდნენ წმიდათა ცხოვრების აღმწერელნი. სიტყვიერების ისტორიას არ შეეხება გავარჩიოთ, რა დროს ეკუთნის წმ. ნინოს შემოსვლა საქართველოში და მირიან მეფის გაქრისტიანება. ეს საგანი უნდა გამოარკვიოს ისტორიკოსმა და არა მწერლობის განვითარების მიმომხილველმა. ამიტომ ჩვენ არ შევუდგებით წმ. ნინოს ცხოვრების ქრონოლოგიური და ისტორიული ნაწილის გარჩევას.

ვისარგებლებთ იმავე მეთოდით სხვა წმიდათა ცხოვრების გარჩევის დროს. წმ. გიორგის ცხოვრება შეივსო და შეიმკო ქართულს ნიადაგზედაც. მიუხედავად იმ გარდაქმნისა, რომელიც მან მიიღო უკვე ბერძენთა მწერლობაში: აირია ერთმანეთში აპოკრიფი და კანონიური მოთხრობა. ადგილობრივი ელფერი მიეცა დროთა განმავლობით და ქრისტეს სარწმუნოებისთვის წამებული გადაიქცა საარაკო გამირად. წმ. გიორგის ცხოვრება გადმოღებულია ბერძნული ენიდან. გველემშაპის მოკვლა. თეოფრასტესთან მისვლა და ტანჯვა მისი დოკლეტიანეს მიერ მოთხრობილია

ისე, როგორც ბერძნულს დედანში. წმ. გიორგის ცხოვრების დამწერი (ფსევდო-ავტორი) პასიკრიტი ბერძნულს ტექსტში უდრის პალეოგრაფოს ქართულს თარგმანში, როგორც დათუნა ქვარიანის მიერ გალექსილი ცხოვრება „ხუცურიდგან“ გვაუწყებს. მაგრამ გარდა ამ საერთო ნაწილისა, ქართულს მოთხრობაში ისეთი ადგილიც არის, რომელიც შეიქმნებოდა მხოლოდ საქართველოში. წმ. გიორგი გამოეცხადა კალატოზს ბოლოკა ბასილას ტფილისის ახლოს და მოსთხოვა სხვათა დაუხმარებლივ ეკლესიის აშენება. ამასთანავე დაემუქრა, თუ არ ააშენებ ჩემს სახელზედ ეკლესიას, ცოლ-შვილით ამოგწყვეტავო. რკინას და კირს მოგცემს ოპიზის ბერი სტეფანეო. ერთს ვარიანტში წმ. გიორგის ცხოვრებისა მოთხრობილია „სასწაულებრივი ხსნა ტყვეისა ბორჯომიდგან“. თუ შევადარებთ შემდეგ გაზვიადებულს და აფერადებულს წმ. გიორგის ცხოვრებას, შევნიშნავთ, რომ მეთერთმეტე საუკუნეშივე შეზავებულ იყო ახალ-ახალი ამბებით. შემდეგ ამ დამატებას დაერთო სხვა სასწაულ-მოქმედებანი. წმ. გიორგის ცხოვრებაში, რომელიც სენთში აღმოჩნდა და ეკუთვნის მე-XI საუკ., არ არის უფლის გამოცხადება ღრუბელში და დაპირება ერისთვის ცოდვათა მიტევებისა გიორგის ლოცვის თანხმად მიცვალების ჟამს. აგრეთვე არ მოიპოვება თხოვნა წმ. გიორგისა, რათა მიეცეს მის ნაწილებს სასწაულ-მოქმედი ძალა განკურნვისა, სეტყვისა და გვალვისაგან ხსნისა. შემდეგ გაზვიადებულს „ცხოვრებაში“ კი შეხვდებით ამ რწმენას, რომელიც შეტანილია აწინდელი ხალხის წარმოდგენის გავლენით.

წმიდათა ცხოვრება გავრცელებული საკითხი წიგნი იყო. გადაწერის დროს ავსებდნენ და აფერადი სურათებით ამკობდნენ. ხშირად ერთი წმინდანის მოქმედება მეორეზედ გადაჰქონდათ. ასე მოხდა წმ. გიორგის და წმ. თევდორეს ცხოვრებათა დაახლოვება და მათი მოქმედების ერთმანეთში არევა.

ცხოვრება წმ. იოანესი და ეფთვიმესი.

ივერიის მონასტერს, დაარსებულს ათონის მთაზედ მე-X საუკ., დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოს მწერლობის შექმნაში რეასილწლის განმავლობაში. აქ შეუდგნენ სამღვთო წერილის მეორედ გადმოთარგმნას და შესწორებას, აქაურმა ბერებმა გადმოიღეს მრავალი თხზულება ბერძნული ენიდგან ქართულად, შეიმუშავეს სალიტერატურო ენა და მიიღეს მონაწილეობა მსოფლიო მწერლობაში. ივერიის მონასტერში

მკლავაწეობდნენ წმიდა მამანი ეფთვიმე და გიორგი მთაწმინდელნი, დაუ-
ლაღავნი მუშაენი და მწერალნი. ამათ მიუძღვის ღირსი მამა იოანე.

ღირსი მამა იოანე ათონელის ცხოვრება აღწერა ხუცეს-მონაზონმა „გლახაკმა გიორგიმ“ და მოქცეულია ათონის კრებულში 1074 წ., რომელიც დაიბეჭდა ტფილისში (1901 წ.). ეს ცხოვრება დამყარებულია სარწმუნოთა მამათა სიტყვებზედ და აღწერილია, რათა დაიცვას იგი დავიწყებისაგან და აღასრულოს სულიერთა მამათა ბრძანება. აღწერის სიტყვებს აქვს მაშასადამე მეტი ისტორიული მნიშვნელობა. გამოგონებას, როგორც წმ. ნინოს ცხოვრებაში, აქ ადგილი არა აქვს. ავტორი თვით მნახველიც არის, როგორც ამას მოწმობენ მისივე სიტყვები: „მრავალ გზის გვიხილავს“. (ეს სიტყვები შეეხებიათ წმ. ეფთვიმეს). იოანემ ირჩია მწირობა და სიგლახაკით ცხოვრებაი. მან აღზარდა ნეტარი ეფთვიმე, რომელი გამოჩნდა მობაძვად წმიდათა მოციქულთა, გაანათლა ქართველთა ენა და ქვეყანა. ეფთვიმეს მიერ დატოვებულნი „ანდერძნი“ ნათარგმნს წიგნებში მოწმობენ, რომ იგი „განსწავლულ იქმნა ყოვლითა სიბრძნითა“ მამის მიერ. იმდენად საფუძვლიანი განათლება მისცა მამა იოანემ ეფთვიმეს, რომ მისი „ნამუშავენი ახარებს შორიელთა და მახლობელთა... არა ხოლო ქართლისასა, არამედ საბერძნეთისასცა, რამეთუ ბაღჭკვარი და აბაკურაჲ და სხვანიცა რაოდენნიმე წერილნი ქართულისაგან თარგმნა ბერძნულად“. იოანე და მისი შვილი ეფთვიმე დიდებულთა ჩამომავალნი იყვნენ. მათი წინაპარნი წარჩინებულნი და საჩინონი იყვნენ მთავართა შორის დავით კუროპალატის დროს. იოანე შვენიერი სახით, ბრძენი გონებით, სავსე ღვთის შიშით, დავით კუროპალატის საყვარელი კაცი იყო. ღვთისადმი სიყვარულმა დაატოვებინა სოფლის დიდება, სიმდიდრე და ცოლ-შვილი. მოიძულა ყოველივე, აღიღო ჯვარი მხართა თვისთა და ფარულად დაბინავდა ოთხთა ეკლესიათა ლავრაში, სადაც იმ დროს ბრწყინავდნენ მამანი მოსე და გელასი. ამათგან მიიღო მონაზონობა და გააკვირვა ყოველნი თავის მოღვაწეობით. შემდეგ წავიდა საბერძნეთს, დაბინავდა ულუმბოს მონასტერში და თავს იღვა აქ „მცხოვრებთა ჯორთა მსახურება“ ანუ ზედამხედველობა. ამ დროს ბერძენთა მეფემ მისცა დავით კუროპალატს „ზემონი ქვეყანანი“ (ტაო და კლარჯეთი) და მძევლად მოსთხოვა „ახნაურ-შვილნი“, მათ შორის ცოლის ძმა მამის იოანესი და ძე იმისი ეფთვიმე. გაიგო რა ესე, იოანემ უნებლიედ „გამოაცხადა თავი თვისი“ და წავიდა კონსტანტინოპოლს; აქ კარგად ცნობილი იყო ბერძენთა მეფისაგან იოანეს სიმამრი აბულარბი. სიმამრი არ ანებებდა ეფთვიმეს მამას და მხოლოდ დიდი ბაასის შემდეგ დასთანხმდა

აბულარზი და წამოიყვანა იოანემ ეფთვიმე ულუმბოს მთას. გავიდა რამდენიმე ხანი და თავი დაანება ულუმბოს და ფარულად წავიდა ათონის მთაზედ, სადაც დაბინავდა თავის შვილითურთ წმ. ათანასეს ლავრაში. აქ სიმდაბლით და საქმეთა მორჩილებაში გაატარა ორი წელი. „მათ ჟამთაშინა დიდი თორნიკი თვისსა ქვეყანასა მონაზონ იქმნა“. თორნიკემ გაიგო, რომ იოანე ულუმბოს მთაზედ იყო. და, რადგანაც ფრიადი სიყვარული ჰქონდა მისი, წავიდა მასთან; მაგრამ, ულუმბოში რომ ვერ ჰპოვა, მოქებნა ათონის მთაზედ და „კურთხევა მონაზონობისი ხელთაგან იოანესთა მიიღო“. ამათი ამბავი შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა გაითქვა და იწყეს მიერითგან ქართველთა მოსვლად და განმრავლებად. შემდეგ განმორდნენ ათანასეს ლავრას „უდაბნოსა წმ. იოანე მახრობელისა ეკლესია აღაშენეს და სენაკები და მუნ იყოფოდეს“.

ასე აიღვა ფეხი ათონის მთაზედ ქართველთა ბერობამ; შემდეგ დაარსდა ქართველთა ლავრაც, სადაც შეიკრიბნენ წმიდა მამანი „მონაზონნი და მოწესენი ანგელოსთა მობაძავნი“. „ამათ შეამკეს და აღაყვავეს ენაი ჩვენი და ქვეყანაი თარგმანებითა წმიდათა წერილთა“. დავით კუროპალატმა არ დაიშურა ოქრო, რათა დაემყარებინა მტკიცე საფუძველზედ პატიოსანთ მუშაკთა სენაკი და ეკლესია. ქართველთა სავანის ქონებრივად აყვავებას პირველს ხანში ხელი შეუწყო ერთმა გარემოებამაც. სწორედ ამ დროს ბერძენთა მეფეს განუდგა სკლიაროსი. მეფე-დედოფალი „ქალაქსა შინა იყვნენ დიდითა ქირითა და იწროებითა“. იფიქრეს შემწეობა ეთხოვნათ დავით კუროპალატისთვის. ამ ურვაში იყვნენ, როცა სცნეს იოანეს და თორნიკეს მოღვაწეობა ათანასეს ლავრაში. წარჩინებულთ კაცთა ხელით გაუგზავნა მეფის ოჯახმა წერილი ამ ქართველთა მამათ, სადაც თვითოეულს მათგანს თავიანთ გაქირებას ატყობინებდნენ და ითხოვდნენ, რათა თორნიკე წავიდეს მეფესთან. თორნიკემ აიღო ლოცვა-კურთხევა მამათაგან და წამოვიდა ბერძენთა სატახტო ქალაქში, იმ დრო ბასილი და კონსტანტინე ყრმა იყვნეს და ყოველი განსაგებელი დედოფალსა ეპყრა და პარაკიმენოსსა. წარსდგა თორნიკე ამათ წინაშე, მიღებულ იქმნა დიდის პატივით და წარმოგზავნილ დედოფლის წერილით დავით კუროპალატის წინაშე. დავით კუროპალატმა გამოატანა თორნიკეს 12,000 ქართველი ბარდოს სკლიაროსის. წინააღმდეგ თორნიკემ დაამარცხა იგი და დაბრუნდა საქართველოში. რამდენიმე ხნის შემდეგ მოვიდა ათონის მთაზედ დიდის განძით, რომელიც მას დარჩა სკლიაროსზედ გამარჯვების შემდეგ. ამ დავლით და „სათასით“, რომელიც უძღვნეს ბერძენთა მეფეებმა, თორნიკემ და იოანემ შეისყიდეს

მამული და განაბრწყინეს საკუთარი მონასტერი. განშორდნენ ათანასეს ლავრას და შექმნეს ქართველთა სავანე. მთელი მოტანილი განძი თორნიკემ გადასცა იოანეს და თვით იყო მის ბრძანებასა ქვეშე.

შესაწირავი და სახმარი ქართველთა მონასტერს ათონზედ მოსდიოდა სხვა-და-სხვა მხრიდან. უძრავსა და მოძრავს, ვენახს და ოქროს, ჯვარს და ხატს უხვად ღებულობდა მონასტერი. თორნიკეს მიცვალების შემდეგ, იოანემ განიზრახა თავის შვილით ეფთვიმეთურთ წასულიყო სპანიად, „რამეთუ ასმიოდა, ვითარმე ქართველნი არა მცირედნი ნათესავნი და ერნი მკვიდრ არიან მუნ“. დიდის თხოვნის და თვით ბერძენთა იმპერატორის სურვილისა გამო იოანე დარჩა ათონის მთაზედ და წინამძღვრობდა ქართველთა სავანეს, აღშენებულს თორნიკეს ღვაწლით.

როცა დასნეულდა, სთხოვა ეფთვიმეს მიეღო მონასტრის ზრუნვა. ეფთვიმე ვერ ეურჩა მოხუცებულის ბრძანებას და განაგებდა მონასტერს, ვითარცა „იკონომოსი“, მორჩილებით მამის ბრძანების წინაშე. ამ დროს წმ. ბერმა იოანე გრძელიძემ, რომელი „ცხოვნიდებოდა უხორციო, და ყუდებით ოთხთა ეკლესიათა“ და არსენი ნინოწმინდელი, „კაცმა მალა. ლი სათნოებითა“ განიზრახეს ათანასეს ლავრიდგან მყუდროებით საცხოვრებლად წასვლა უცხო ქვეყანასა. წმ. იოანემ და ეფთვიმემ სთხოვეს წერილით დაბრუნებულიყვნენ უკან ათონის მთაზედ: „რათა ერთად ვიყოფოდეთ, ვინაიდგან უწყით, რომელს ჩვენცა უცხოებასა ვართ“. მეორე წელს მართლაც იოანე გრძელიძე და არსენი ნინოწმინდელი დაბრუნდნენ.

მოუახლოვდა ჟამი აღსასრულისა იოანესა და ამიტომ განგებლობა გადასცა ეფთვიმეს, უბრძანა ამასთანავე, რომ შემდეგ მამაობაი გიორგის დაუტეოს, „კაცსა სახელოვანსა“, ხოლო გიორგიმ გადასცეს შემდგომად წინამძღვრობა ისეთს, რომელიც სიტყვით და საქმით სხვათა უმჯობესი იყოს. ასეთი წესი განაგო წმ. იოანემ და ბრძანა კრულება და შეჩვენება „მშლელის და მაშფოთებელისა“. იოანემ უანდერძა ღვთის შიში, გლახაკთა შებრალება, შრომა და თავდაბლობა. ესე „ყოველი აღწერით“ დაუტევა და მიიცვალა 998 წ. ივნისის 14 დღესა.

ეფთვიმეს ცხოვრება უფრო დაახლოვებით არის აღწერილი. მისი აღზრდა იტვირთა მამამ—იოანემ. ამან ასწავლა საუკეთესო მასწავლებლების ხელმძღვანელობითა ჯერ ქართული და შემდეგ ბერძნული ენა. სიყრმიდგანვე ეფთვიმეს ეტყობოდა დიდი ნიჭი და შრომის მოყვარეობა. სიჭბუკის დროს იგი შეიპყრო სენმა და სასიკვდილოდ იყო გადადებული. შეწუხებული მამა შეევედრა ღვთისმშობელსა ცრემლით, რათა შემწე ეყოს ეფთვიმეს. მობრუნდა რა ეკლესიიდან, სენაკი, სადაც დასტოვა

მწოლარე ავადმყოფი, საკვირველი სულნელებით იყო აღსავსე და შვილი მისი „აღდგომილიყო და ჯდა ცხედარსაზედა ყოვლითურთ მრთელი და უფნებელი“. შვილმა უამბო მამას სასწაული, რომელიც მასხედ მოიწია: „წამოდგა ვინმე დედოფალი და მრქვა ქართულითა ენითა: რა გელმის, ეფთვიმე? ხოლო მე ვარქუ: მოკვდები, დედოფალო“. მაშინ მიუახლოვდა დედოფალი (ღვთისმშობელი), დაადო ხელი და სთქვა: არა არს ვნებანი შენთანა, აღდეგ, ნუ გეშინიან და ქართულად ხსნილად (თავისუფლად) უბნობდი“. ეს სასწაული აგვიხსნის იმ გარემოებას, რომ ეფთვიმე ამ უამამდე ქართულად „ძნიად უბნობდა“, გადაავიწყდა ლაპარაკი, რადგან ბერძნული ენით იყო გატაცებული და მამა შეწუხებული იყო ამისაგამო. სასწაულით განმარტა ბიოგრაფმა „წყარო უწმიდესი ყოველთა ქართველთასა“, რომელიც სდის ეფთვიმეს ნაწერში. სასწაულს ეს ცხოვრებაც ვერ ასცდა.

მამამ თვალწინ დაუყენა განათლებულს შვილს საქართველოს გაქირება, „წიგნთა ნაკლულევანობა“ და ჩააგონა, რათა იღვაწოს ამ საგნისათვის. მომადლებულმა ღვთის მადლითა. მორჩილი შვილი შეუდგა მამის ბრძანებისამებრ წიგნთა თარგმნას და ყოველი განაკვირვა, „რამეთუ ეგვეთა თარი თარგმანი გარეშე მათ პირველთასა არღარა გამოჩინებულ არს ენასა ჩვენსა“. სიტყვები „გარეშე მათ პირველთასა“ უჩვენებენ, რომ ათონზე ნათარგმნს წიგნებს წინაუსწრობს პირველად გადმოღებული სამღვთო წერილი. აქ იგულისხმება შრომა და მოღვაწეობა ქართველთა იერუსალიმში.

ეფთვიმემ თავის ნათარგმნი წიგნი წარუგზავნა დავით კუროპალატსა. საუცხოვოდ სამღვთო წიგნთა გადმოღებისათვის ეწოდა მას სახელად „ახალი ოქროპირი“. ეფთვიმემ მორწყო თავის ნაშრომით მთელი საქართველო. იგი სწერდა ყველგან, საცა ასწრობდა: ულუმბოს, მთაწმიდას, ბერძენთა სატახტო ქალაქში, გზასა და „სხვათა ვითართა ადგილთა“.

ამან გადმოიღო ქართულად შემდეგი წიგნები:

- 1) თარგმანებაი იოანეს თავის სახარებისაი („თარგმანება“ ნიშნავს განმარტვას, ახსნას).
- 2) სწავლანი წმიდისა მამისა ჩვენისა დიდისა ბასილისნი.
- 3) მისივე თარგმანებაი ფსალმუნთაი.
- 4) წიგნი წმ. კლემენტისაი (ათონის ხელნაწერზედ მინაწერი მე გლაზახკმან ეფთვიმემ ვთარგმნე ბრძანებითა მ. იოანესით).
- 5) წიგნი წმიდისა მაკარისი (მთაწმინდაზედ შენახულია 1030 წ. ხელნაწერში).

6) წიგნი წმ. ისაკისი, რომელსა შინა არიან სხვათაჲცა მამათა გა-
მორჩეულნი სწავლანი.

7) წიგნი წმ. დოროთეოსი (ხელნაწერი აბოონის მთაზედ მეათე საუკ.).

8) წამებაი და სსწაულნი წმ. მთავარ-მოწამისა დიმიტრისნი (ხელ-
ნაწერი XI საუკ.).

9) ცხორებაი და წამებაი წმ. სტეფანე ახლისაი.

10) ცხორებაი და წამებაი წმ. კლემენტოს, ჰრომთა პაპისაი.

11) წამებაი წმიდისა კლიმი ინკვირელისაი.

12) ცხორებაი წმიდისა და დიდისა ბასილი კესარიელისაი.

13) ცხორებაი წმ. ბაგრატისა (ნახე ჩვენი გამოცემა და შეადარე
პანკრატის ცხოვრებას).

14) წამებაი წმიდათა მინასი, ერმოგენისა და ევგრაფისა.

15) წმიდისა გრიგოლ ნოსელისა თქმულებანი: შესხმაი ძმისა თვისი-
სა დიდისა ბასილისი და ქალწულებისათვის და წმიდისა „მამო ჩვენოისა“
თარგმანი და წმიდათა მარხვათათვის და წმიდისა მოსე წინასწარმეტყვე-
ლისა ცხოვრებისა თარგმანი, სახედ დაყუდებისა, რომელი ძმასა ვისმე
ეთხოა.

16) იოანე მახარებლისა ხილვაი და ხილვისა თარგმანი ანდრია კრ-
იტელისა.

17) თქმული წმიდისა იოანე დამასკელისაი ორისა ბუნებისათვის
ქრისტესისა.

18) თქმული წმიდისა ღვთის მშობლისა შობისათვის.

19) ცხორება დიდისა ათანასესი.

20) ცხორებაი წმ. გრიგოლ ღვთის მეტყველისაი და თქმულნი მი-
სნი.

21) ცხორებაი წმიდისა აკეთსიმასი.

22) წამებაი წმიდათა სამთა ყრმათა: ალფიოს, ფილადელფოს და
კვირინესი.

23) ცხორებაი წმიდისა ონოფრი მძოვრისაი.

24) ცხორებაი წმიდისა პარიამ მეგვიპტელისა.

25) სწავლანი წმიდისა ზოსიმესნი.

26) სწავლანი წმ. მამისა ეფრემისნი სარწმუნოებისათვის.

27) სვინაქსარი საწელიწადოი უმცროსი.

28) მიმოსლვანი და ქადაგებნი წმ. იოანე მახარებლისანი.

29) თარგმანებაი გალატელთა და თესალონიკელთა და ჰრომაელთა
ეპისტოლისაო.

- 30) დასდებელნი მარხვათანი სრულად.
  - 31) მრავალთა წმიდათა გალობები.
  - 32) წამებაი წმიდისა მოწამისა პროკობისი.
  - 33) თარგმანებაი წმიდისა მათეს სახარებისაი.
  - 34) მიმოსლვანი და ქადაგებანი წმიდისა ანდრია მოციქულისანი.
  - 35) სქემის კურთხევაი ბერძული და მონაზონის კურთხევაი.
  - 36) რჩულის კანონი წმიდისა იოანე მმარხველისაი (ჩემი გამოცემა, დაბეჭდილი მოსკოვში).
  - 37) მეექვსისა კრებისაი (დაბეჭდილი ჩემ მიერ მოსკოვში).
  - 38) ძველის წერაი მართლისა სარწმუნოებისაი.
  - 39) ლოცვანი წმიდისა მარტვილიისანი.
  - 40) წამებაი წმ. ფებრონიასი,
  - 41) წამებაი წმიდისა ანთიმოისი, წმ. ვლასისა ორთა ბევრთაი (=20000).
  - 42) წამებაი წმიდისა თეოდორე სტრატელატისაი და თეოდორე ევსტრატესი, ევსტათისი და შვილთა მისთაი.
  - 43) სწავლანი წმიდისა კასიანესი.
  - 44) წიგნი დიალოდნი.
  - 45) წმიდათა მთავარ-ანგელოზთა სასწაულნი.
  - 46) ცხოვრებაი წმიდისა ნიკოლაოზისი.
  - 47) წიგნი ღვთისმეტყველისა გრიგოლისი.
  - 48) მაქსიმესი რვათა გულის სიტყვათათვის.
  - 49) ბასილის თქმული კენის შვიდთა შურის გებათათვის.
  - 50) შუალამისანი ბერძულნი.
  - 51) ლოცვანი ბერძულნი მამისანი და კანონნი.
  - 52) ცხოვრებაი წმიდისა დიდისა ანტონისნი.
წმ. ეფთვიმეს მიაწერენ აგრეთვე „ბალჰვარის“. გადათარგმნას ქართული ენიდგან ბერძულად.
- მომეტებული ნაწილი ამ წიგნთაგანი „თარგმნა მან ვიდრეღა მამა მისი იოანე ცოცხალი იყო“ და ზრუნვა მონასტრისა მას ეტვირთა. შემდეგ 14 წელი წინამძღვრობდა და 300 სულის ზრუნვა და დიდის ლაჟარის განგება ხვდა წილად. ამ შრომამ „არ დააცალა თარგმანება“. ჯერ მამის დროსვე წიგნების წერას ახერხებდა მხოლოდ ღამით, რადგან მოუკლელად იყო სამონაზნო მოვალეობისა გამო. ცხოვრება მისი აღბეჭდილი იყო მომქირნეობით, სიმდაბლით და ღვთისადმი სამსახურით. სასწაულ-მოქმედი ძალა მიენიჭა მას ქველობისა და უმანკოებისა ჯილდოდ.

მან დაამუნჯა ურია, რომელმაც ჰვმო იესო და კვალად ჯვარის გამოსახვით უბნობად აუხსნა პირი. მისი ლოცვით მოველინა მთაწმიდას გვალვის დროს წვიმა. წირვის დროს ფერისცვალების ეკლესიაში მთაწმიდის თემზედ გამოუჩნდა იესო მხილველთა „ვითარცა ცეცხლი მგზებარე და ზარმა შეიპყრა ყოველნი, შეიძრა მთაი ძვრითა დიდითა და დაეცნენ ყოველნი პირსა ზედა. ვითარცა აღადგინა იგი მამაჲნ ეფთვიმე, შიშისაგან ვითარცა მკედარნი იყვნენ; რქვა მათ: ნუ გეშინ, ძმაო, რამეთუ მოხედვაი საღმრთოი იქნა, ქრისტემან თვისი დღესასწაული აღიდა“. ეს სასწაული განმეორებაა იესოს ფერისცვალების ისტორიისა.

ეფთვიმე ივლტოდა ამაო დიდებისაგან. მან არ მიიღო მთავარ-ეპისკოპოზობა კვიპრისა, თუმცა მას აიძულებდა მეფე ბერძენთა ბასილი. მან გაატარა დღენი თვისნი მონასტერში. აქ ეფთვიმემ ბევრი ღვაწლი დასდო მონასტრის გაწესრიგებას. მის მეცადინეობით დამყარდა ეკლესიის წესი და განგება, როგორც დიდი სვინაქსარი მოითხოვს: წესიერად დგომა და მხურვალედ ლოცვა ეკლესიაში. თვით ეფთვიმეს ვერვინ მიასწრობდა ცისკრის ლოცვას. მონაზონთა ყოფა-ქცევის მაგალითს იგი თავის ცხოვრებით უჩვენებდა. არ ჰქონდა ჩვეულებად მიყრდნობა კვერთხს ან კედელს, განუწყვეტილვ კრძალულებით ლოცულობდა; საქმისა გამო საიდუმლოდ უბძანებდა მოწაფეს. ეკლესიაში უბნობა სასტიკად აკრძალა. სკამები საშუალ დადგიან და ოდეს ჯერ არს ორ-კეცად და სამ-კეცად დასხდიან. ორი ამორჩეული მერნი—ეპიტირიტისნი დანიშნულნი იყვნენ „ძმათა მოყვანებად“ ეკლესიაში. ვინც არ მოვიდოდა. ცისკრად, მას ჯეროვანად განაკანონებდა. ეკლესიიდან გასვლის მიზეზი უნდა ეთქვათ ეპიტირიტისთვის. თუ შცირედი საქმისთვის გადიოდნენ, განაკანონებდა: სატრაპეზოს არ შეუშვის, ან ხმელს პურს განუწესებდა, ან მუხლს მოადრეკინებდა. მშრომელთა და მაშვრალთა ნება მისცა წასვლისა და დასვენებისა მეორედ რეკადმდე. გულ-ფიცხელნი და მოცინარნი ფიცხლად იმხილებიან და მეორედ იმავე საქციელში დამნაშავენი განიკანონებიან.

კვირაში სამს დღეს—ორშაბათს, ოთხშაბათს და პარასკევს სენაკში მზის ჩასვლის შემდეგ მიიღებდა მხოლოდ პურსა და წყალსა, სხვა დღეს კი ტრაპეზში ძმებთან ერთად ისადილებდა. ღვინოს სრულიად არ სვამდა „თვინიერ ჟამს წირვისა ანუ დღისა რაისამე მიზეზისა“. საქმლის გემოს ჯერ თვით იხილავდა და, თუ ზეთი აკლდა ან მარილი, ამცნებდა მზარეულს. ღვინოს მხოლოდ საშუალოდ ურთავდა წყალს, მდარეს ანუ სუბუქს კი არა.

დიდი რაიმე საქმის გადასაწყვეტად ეფთვიმე მოიწვევდა ძმათა კრებულს. ძმათა შორის განაწილებული იყო მონასტრის შენახვა. ზოგი მუშაობდა სამკედლოში, ზოგი საჯორეში, ზოგი ვენახში და ბაღში. თვეში ორჯერ-სამჯერ შეჰკრებდა ძმათა და მოუთხრობდა წმიდა წერილთაგან სულის სასარგებლო სწავლას. ავონებდა მათ მორჩილებას, სიმშვიდეს, მსახურებას. დაუკითხავად ძმა არც არაფერს იყიდდა და არც გასცემდა. ეფთვიმემ მიიღო მრავალი სახელოვანნი კაცნი და განასვენა მონასტერში. მხოლოდ უწვევრულთა შეწყნარება აკრძალა თვით სავანეში. უწვევრულთ, რომელთაც უნდოდათ სწავლა, გზავნიდენ გარე სოფელში იკონომოსის ზედამხედველობით და როცა წვერით შეიმოსებოდნენ, მონასტერში მათ შინ შემოიყვანდნენ. მონასტერთან გარდა სკოლისა იყო აპოთიკი, ბოსტანი და წისქვილი.

ეფთვიმემ დაამყარა წესი და სიყვარული ძმათა შორის. ვისაც შეეძლო წერა და თარგმნა წიგნთა, მათ ეს საქმე დაავალა. იძია შური მტერმან და ჩააგონა ერთს „საწყალობელს სახითა მონაზონს“ მოჰკლას ეფთვიმე. პირველად შემზადებული მახვილი განუცდა. მეორედ მებოსტნემ სცადა მოკვლა, მაგრამ სასწაულით ხელი შერჩა გახმობილი. ეფთვიმე მაინც იგივე მყუდრო და სულით განათლებული მამა იყო უცვლელად. ტანისამოსად ატარებდა იგი ძაძას და ძაძის ზემოდ ჯაჭვს. 14 წელიწადი იყო იგი წინამძღვრად. შემდეგ ვედრებით არსენ ეპისკოპოსისა და იოანე გრძელიძისა დაუტოვა ეს თანამდებობა, რათა წიგნის თარგმნისათვის ეზრუნა. წინამძღვრობა დიდს შრომას თხოულობდა და დრო აღარ რჩებოდა სამწერლო მოღვაწეობისთვის.

რადგან მონასტერში ამბოხება დაიწყეს, მეფემ „კოსტატი“ მოუწოდა ეფთვიმეს სამეუფოს ქალაქს, რომ მისგან გაეგო ნამდვილი გარემოება სავანისა. ეფთვიმეს თან გაჰყვა მის მიერ, აღზრდილი ხუცესი თეოფანე, „სწავლული და ხელოვნებით მწერალი წიგნთა საღმრთოთა“. მეფემ ბერძენთა მიიღო ეფთვიმე დიდის პატივით. კონსტანტინოპოლში მოუგვიანდა საქმის გარჩევისა გამო ვიდრე დღესასწაულამდე წმ. იოანე ღვთისმეტყველისა. ეფთვიმემ განიზრახა ხატი იოანე მახარებლისა, რომელსაც გულზედ ატარებდა, შეეკაზმინებინა და განეახლებინა. მოითხოვა სახედარი; იგი აღმოჩნდა „სყიდული და მანკიერი“. გზაზედ შემოხვდა ერთი გლახა. ეფთვიმემ შეაყენა ჯორი, რომ მოწყალება მიეცა. შემოსილი ძონძებით გლახაკი მიუახლოვდა ეფთვიმეს „მიღებად ქველის საქმისა“. მანკიერი სახედარი დაფთხა, იწყო აქეთ-იქით კვეთება, ვიდრე სანატრელი მამა არ გადმოავდო. ერთი შეძრწუნდა: ეფთვიმე წაიღეს მონასტერში

და აქ ლოცვაში ღვთისადმი გარდაიკვალა მისის 13, ორშაბათს დღეს, 1028 წელს. ნაშთი მისი გადაიტანეს ივერიის სავანეში და იქ ჯერ ირანე ნათლის მცემლის ეკლესიაში და შემდეგ ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესიაში დაკრძალეს.

დავით აღმშენებლის დროს მომხდარმა რუის-ურბინისის კრებამ ეფთვიმე შეპრაცხა წმიდანად. აგრეთვე მისი შემდგომი წინამძღვარი ივერიის ლავრისა გიორგი მთაწმინდელი.

გიორგი მთაწმინდელი.

გიორგი მთაწმინდელი იყო ნათესავი წმ. ეფთვიმესი. გიორგის მამა სამცხიდგან იყო. თვით გიორგი დაიბადა „ქვეყანასა თრიალეთისასა“. მამა-მისს ერქვა იაკობ და დედას მარიამ. გიორგი სახით მშვენიერი და ნარნარი იყო. შვილი გიორგი ეყოლათ ღვთის განგებით. დედას ძილში გამოეცხადა „ბრწყინვალე ვინმე და ეტყოდა:“ შევ ყრმაი ვერძი რჩეული ღვთისაი, შეწირე იგი მას, რომლისადა აღვითქვამს და სახელი უწოდე გიორგი. ცოლმა უამბო ეს ქმარს. მართლაც, როცა ეყოლა „წული“ და შეიქნა იგი შვიდი წლისა, მიაბარეს ტაძრისის მონასტერში. ტაძრისის დედათა მონასტერში უკვე შეწირული ჰყავდათ ასული თეკლე, პირველი მათი ნაყოფი.

მონასტერში სამღვთო წერილი შეისწავლა თავის დის ხელმძღვანელობით. პატარაობიდანვე ყველას აკვირებდა გონების მოსწრაფებით და სიმახვილით. როცა შესრულდა ათი წლისა, გონებით იგი წააგავდა მოხუცებულს და მხცოვანს. როგორც ბავშვი კი, გიორგი მინდვრად ამხანაგებთან ერთად თამაშობდა და მღეროდა. შეშურდა მის სიკეთე კაცთა მტერს და მოინდომა მისი დაღუპვა. აი როგორ მოუთხრობდა თვით გიორგი ბიოგრაფს ამ შემთხვევას: „ვიყავ რაი მდინარისა მის დიდისა პირსა, რომელსა ეწოდების ქცია, წიად კერძო ვიხილე ყრმა, შემოსილი. ცეცხლის ფერითა და მიხმობდა: „მოვედ და ვიმღეროთ“. ვითარცა წარვემართე, ყრმა. შვენიერი, სპეტაკითა მოსილი, მომეკიდის ხელთა და მეტყვიან: „იყავ აქ ჩემთან, რამეთუ მე უმჯობესი მოყვასი ვარ შენი“. პირველი იყო ეშმაკი, რომელსაც განეზრახა ყრმის წაწყმენდა წყალში და მეორე ანგელოზი, რომელმაც ამ განსაცდელს გადაარჩინა. მეორე სასწაულმა კვალად გადაარჩინა იგი უბედურებას. ეშმაკმა შურით მოუკიდა ცეცხლი მონასტერს, სადაც გიორგი იზრდებოდა, „სპეტაკით მოსილი“ მოვ გააღვიძა გიორგი და გამოიყვანა მშვიდობით გარედ.

გიორგის ორი ბიძა ჰყავდა ხახულის მონასტერში. უფროსი — გიორგი — მწერალი იყო და ვამგე მიწერ-მოწერისა კუროპალატის დროს, მეორე, სახელად საბა, შესანიშნი იყო თავის უმანკოებით და სიწრფელით, ბიძებმა გამოსთხოვეს თავიანთ ძმას იაკობს შვილი მისი გიორგი. მამამ თითონ მიუყვანა გიორგი ხახულს და ჩააბარა ძმებს. გონიერი გიორგი მეტად მოეწონათ ბიძებს. ამათ მიჰგვარეს მონასტრის წინამძღვარს მაკარის, რომელმაც შეიყვარა, შეიტკბო, აკურთხა და უწოდა სულისა თვისა შვილად. აკურთხა იგი აგრეთვე ბასილ ბაგრატის ძემ, რომელიც მას ეძახს „იყო მოძღვარი და განმანათლებელი ქვეყნისა ჩვენისა“. სულიერად აღსაზღვლად ბიძებმა და ამ წმიდა მამებმა მიაბარეს გიორგი სათნოებით გათქმულს ილარიონ თულაელს. გიორგიმ შეისწავლა საეკლესიო და საღმრთო წიგნები, საგალობელნი ზეპირ დაისწავლა. გონების საღაროს შეძენამ ისე გაიტაცა იგი, რომ ძილს იკლებდა და დაუღალავად კითხულობდა რაც მოიპოვებოდა მაშინდელს ჩვენს ენაზედ. ბერძნული ენაც საფუძვლიანათ შეისწავლა ფერის ჯოჯიკის ძის ხელმძღვანელობით. იგი იყო მეუღლე ბასილ-ბაგრატის დისა. ეს ქალი შესანიშნი იყო თავის გონებით და სწავლით: „არა უდარეს იყო ღირსი ესე დედაკაცი ღვთის მსახურებითა ძმასა თვისსა ნეტარსა ბასილსა“. ფერისმა და მეუღლემ მისმან განიზრახეს მიეწვიათ ვინმე მასწავლებლად სასულიერო საქმეთა წარსამართავად. ამ მიზნით მათ მიჰპართეს „გიორგი მწერალს“, ბიძას ყრმა გიორგისას. გიორგი მწერალმა ძმისწული გიორგი თანა წარიტანა, რამეთუ ურიად ეზმარებოდა ზეპირათ კანანახობასა, რამეთუ თვით მოხუცებული იყო. ფერისმა და მეუღლემ მისმა ისე შეიყვარეს გიორგი ყრმა, რომ შვილად თვისად აღიარეს. ამის შემდეგ რისხვა მოევიდნა მეფე ბასილისა ფერისს (ფეროსს) და თავი წარჰკვეთეს მას, რადგან განდგომა და ღალატი დასწამეს. მეუღლე მისი კი წაიყვანეს კონსტანტინოპოლს. ამ დედაკაცმან თან გაიყოლა ყრმა გიორგიც და მიაბარა სასწავლოდ სამეუფო ქალაქში ფილოსოფოსთა და რიტორთა მონაზონთაგან თორმეტი წლის განმავლობაში გიორგიმ საფუძვლიანად შეისწავლა ბერძნული ენა და მეცნიერება, გონების სიმახვილე განუმტკიცდა, გულმოდგინეობით „ყრმათა ბერძენთა“ გააკვირვებდა.

გავიდა ხანი და მეფის ბძანებით ფერისის (ფეროსს) მეუღლე დაბრუნდა ტვარწათაჲს. გიორგი ყრმა წამოჰყვა უკან. ამ დროს დედა-მისი უკვე მიცვლილი იყო და მამა მოხუცებაში ატარებდა უკანასკნელს დღეებს. გიორგი წავიდა ბიძასთან (მამის ძმისა თვისსა), საბასთან, ხახულის მონასტერში. როცა შეიქმნა 25 წლისა მონაზონად აღიკვეცა ილარიონის ხელით.

აღიძრა სურვილით თაყვანის ცემისთვის წმიდათა ადგილთა—პალესტინას, მამამან მაკარი და ყოველთა ბერთა არ მოიწონეს ეს აზრი და შეუკრეს გზა. გიორგიმ-კი წაიყოლია ერთი გლახაკი ვინმე, შეიმოსა მისი ძონძი და ისე გამოეპარა მცველებს.

გზაში გიორგიმ დიდი წვალეზა გამოიარა და მიაწია შავს მთას, მერმე აღვიდა მთას საკვირველსა, მონასტერსა საკვირველ-მოქმედის სვიმეონისა. დიდის ძიების შემდეგ ჰპოვა კლდის ნაპრაღში ერთი ბერი შეყენებული, სახელად გიორგი, ტომით ქართველი, რომელიც აღმოიჩინა წინამძღვრად. ამას დაემოწათა ყრმა გიორგი. ამ დაყუდებულმა ბერმა დაინახა, რომ გიორგის შეუძლიან ეფთვიმის შრომა განაგრძოს. მასთან დაჰყო გიორგიმ სამი წელი და როცა შესრულდა 30 წლისა, უკურთხა მას სქემა და იერუსალიმს გაისტუმრა. გიორგიმ მოილოცა წმიდა ადგილი და დაბრუნდა მოძღვართან. წინამძღვარი კვლავ აგონებდა გიორგის შესდგომოდა „თარგმანებას წიგნთა საღმრთოთა ბერძნულისაგან ქართულად“, გიორგი არ სახავდა თავს ღირსად განეგრძო შრომა ეფთვიმესი.

„დიდის იძულებითა დაარწმუნა“ გიორგი ბერმა და გამოგზავნა მთაწმინდას ათონს საღმრთო წერილის გადმოსაღებად. ბიოგრაფი უმატებს, რომ „დაღაცათუ პირველიდგანვე გვაქენდეს წერილნიცა და სარწმუნოებაი ჭეშმარიტი და მართალი, გარნა ქვეყანა ჩვენი შორს იყო ქვეყნისაგან საბერძნეთისა და ვითარცა ღვარძლნი რაიმე დათესულ იყვნეს ქვეყანასა ჩვენსა ბორცტნი იგი თესლნი სომეხთა... და რომელნიმე წიგნნიცა გვაქენდეს მათგან თარგმნილნი“. ამ პირველად ნათარგმნი წიგნების და შემდეგ გარყვნილი წერილის შესასწორებლად აღდგა „ახალი ოქროპიჩი“ ეფთვიმე და „ხემოხსენებულთა ღვარძლთაგან სრულიად განწმინდა“. რადგან ეფთვიმემ ვერ მოასწრა „სრულექმნა წერილნი ჩვენი“, ნეტარმან მამამან გიორგი სრულყო.

გიორგი მოვიდა რა მთაწმინდას ივერიის ლავრაში, ეამბორა სამარხსა წმ. ეფთვიმისას. შეუდგა აქ ცხოვრებას „ლოცვითა, სიმდაბლითა და მოთმინებითა“. შვიდი წელი სიმდაბლით მსახურობდა მონასტერში. მიიღო შემდეგ მღვდელობა და მგალობელთა ხელმძღვანელად დადგა. ამავე დროს გადმოთარგმნა სვინაქსარი, „საფუძველი ეკლესიათა, რომლის თვინიერ შეუძლებელ არს წარმართებაი ეკლესიათა“. ეფთვიმემ გადმოიღო მხოლოდ მცირედი ნაწილი სვინაქსარისა, რომელიც დაასრულა გიორგიმ. ამას შემდგომ გიორგიმ გადმოთარგმნა სახარება („გამოკრებული საწელიწდო“), პავლე შემკობილი (საწელიწდო), საწინასწარმეტყველო, დიდი კურთხევანი, თარგმანი დაბადებისა, „რომელ არს ცხოვრებაი აბრაჰა-

მისი, თთვე სექტემბერი, თარგმნა დიდი პავლე სრული და კათოლიკენი წმიდათა მოციქულთანი“.

გამოიცადა რა მრავალთა შინა საქმეთა, ძმათა განზრახვითა მალაღსა კიბესა წინამძღვრობისასა აღიყვანეს და „საყდარსა წმ. მამისა ეფთვიმესსა დასვეს. ეს თანამდებობა აღვილად არ იტვირთა გიორგიმ. იგი ყოველითა ძალითა თვისითა წინააღმდეგებოდა. სამჯერ შეხვდა წილი ამორჩევისა და მხოლოდ ბოლოს დასთანხმდა ძმათა მიელო კვერთხი მწყემსობისა. გიორგიმ გააკვირვა ყოველი თავისი ღვაწლით და შრომის უნარით. ამასთანავე მან დასტოვა სრულიად ღვინო და წველი, შეიმოსა ძაძა და საქმითა უჩვენა მაგალითი თვის სამწყსოსა. გიორგი შეუდგა კვალსა ეფთვიმესსა და ყოველი მისი კანონ-წყესი შეითვისა. მოსვლისთანავე გამოიკითხა ცხოვრებაი და მოქალაქობაი მისი, ნეტარისა მამისა და სხვათა წმ. ბერთა“, აგრეთვე ისტორია ლავრისა აღმენებისა და განგებისა. ამ გამოკითხვით ისარგებლა და აღწერა ესე ყოველივე. აღწერა წმ. ეფთვიმეს და იოანეს ცხოვრებისა და ამასთანავე ლავრისა აღმენებისა შეასრულა ვიდრე იყო დეკანოზად. როცა აღმოიჩინეს წინამძღვრად, აღმენა ეკლესია ყოველად წმიდისა ღვთის-მშობლის სახელზედ და შეამზადა ლარნაკი ნაწილთა ეფთვიმესთა. აგრეთვე შექჳმნა ლარნაკი სტეფანესი, ეგნატისა და სხვათა ღმერთ-შემოსილთა მამათა ნაწილთათვის. ნეშტი წმ. იოანესი, არსენი ნინოწმინდელისა და იოანე გრძელიძისა, რომელნიც იყვნენ თანაშემწენი ეფთვიმესი „თარგმანებასა შინა წმიდათა წერილთა“ და გადამწერნი წიგნთა, გადმოიტანა აგრეთვე ეკლესიაში.

გიორგი მიღებული იყო ბერძენთა მეფის წინაშე დიდის პატივისცემით, როცა იგი წარსდგა სამეუფო ქალაქში წინაშე კონსტანტინე მონომახისა და გამოითხოვა ტყვია ივერიის ლავრის დასახურავად. მეორედ მოუხდა წასვლა კონსტანტინოპოლს იმ დროს, როცა საბერძენთში მივიდნენ ქართველთა მეფე ბაგრატ მე-IV და დედა მისი მარიამ. ეს დედოფალი დაემოწაფა გიორგის და მისგან იკურთხა სქემა. დედოფალმა გამოსთხოვა მონომახს წელიწადში ერთი ლიტრა ოქრო ივერიის ლავრისთვის და ერთი ლიტრა ოქრო თვით შესწირა სულის მოსახსენებლად.

ბაგრატ მეფე იყო მოწამეო, ამბობს ბიოგრაფი, სასწაულისა, რომელიც გიორგის ლოცვითა აღსრულდა. მეფემ განიზრახა ამ წმიდა კაცის საქართველოში წაყვანა და ამ მიზნით მისთავაზა ჳყონდიდელის კათედრა. გიორგიმ უარჳყო ეპისკოპოსის ხარისხი და დაბრუნდა ლავრაში. გიორგიმ აქაც სასწაულ-მოქმედი ძალა გამოიჩინა და დაამხებრია კერჳი დედაკაცის სახისა სოფ. ლივსდიაში. ხალხი ამ კერჳს თაყვანს სუკემდა და

ხადოდა მას მომცემელად შვისა და წვიმისა. ამგვარი სასწაული საერთო ადგილია წმიდათა ცხოვრების აღწერაში. გიორგის წინასწარმეტყველობის ტალანტიც ჰქონდა ღვთისგან მინიჭებული. ამ მამის მოღვაწეობის დროს გახშირებული მისვლა-მოსვლა იყო საბერძნეთს და საქართველოს შორის. თეოდორე დედოფალმა ისე შეიყვარა ქართველთა. მეფეთა სახლობა, რომ გამოითხოვა ბაგრატის ასული მართა და „შვილად თვისად აღზარდა“; შემდეგ მართა სამეფო სახლში დარჩა და ღუკს მისთხოვდა ცოლად. ამას მოწმობს ბაგრატ ტავრომანელის ცხოვრების მინაწერიც 1066 წ. მოაწყო რა მონასტრის საქმეები გიორგიმ, დაუტევა წინამძღვრობა და თვით განდგა, რათა განეგრძო სამწერლო მოღვაწეობა. გიორგიმ ინახულა შავს მთაზე მოძღვარი თვისი, შემდეგ დაბრუნდა მთაწმინდას (ათონს). დროებით განაგებდა ძმათა თხოვნით მონასტრის საქმეებს, მაგრამ არ ისურვა ამ თანამდებობით თავის მიზნის შეზღუდვა. მარიამ დედოფლის შუამავლობით, რომელიც ამ დროს კონსტანტინოპოლში იყო, ბერძენთა მეფემ განათავისუფლა წინამძღვრობის ტვირთისაგან. მარიამ დედოფალი, ბაგრატის დედა, კონსტანტინოპოლიდგან წავიდა ანტიოქიას და ემზადებოდა იქიდგან იერუსალიმს წმიდა ადგილთა თაყვანის ცემად. დედოფალს ჩააგონეს, რომ მას არ ეკადრება „სარკინოზთ“ წასვლა. მარიამმა მისი სულის შესაწყალებლად სთხოვა გიორგის „საფასე აღკაზმული წაიღოს იერუსალიმად, გლახაკთა ქალაქისათა და მონასტერთა განუყოს“. გიორგის უძძიმდა ეს საქმე. რადგან წიგნების თარგმნა უნდა დაეტოვებინა, მაინც, როგორც „სულის ცხორებისათვის მოსწრაფე“, წავიდა იერუსალიმს დედოფლის შესაწირავის წასაღებად. ამ დროს იერუსალიმში პროხორე ჯვარის მონასტერს აშენებდა და დედოფლის „საფასე ფრიად შეეწია“.

გიორგიმ შეასრულა რა ეს მონღობილება, დაბრუნდა უკან და შეუდგა „წმიდათა წიგნთა თარგმანებად“, გიორგიმ დაასრულა იმ წიგნთა გადმოღება, რომლის თარგმანი დაიწყო ეფთვიმემ. გარდა ამისა მან შეამოწმა ჩვენი სამღვთო წერილი ბერძნულთან და შეასწორა იგი; სთარგმნა აგრეთვე პირველად „სრულიად არა ყოფილნი და ენისა ჩვენისაგან უცხონი წიგნნი“. იგი სთარგმნიდა, საცა კი მოახელთებდა და თავისუფალს ჟამს მოიპოვებდა: მთაწმინდას, შავს მთას, გზად სამეუფეო ქალაქში (კონსტანტინოპოლში), სულომბრას, ანტიოქიას, სვიმონ-წმიდას, კალიპოს და სხვათა ადგილთა, „რამეთუ რომელნიმე წიგნნი ორკეცად და სამკეცად გადაწერილნი არიან“. გასაკვირველია, ამდენი შრომა და წერა როგორ მოახერხა ერთმა კაცმა, მეტადრე ისეთმა პირმა, რომელიც ამავე დროს

წინამძღვარიც იყო, განუწყვეტელ მოძრაობაში იმყოფებოდა და მონაზონურს წესს უკლებრივ ასრულებდა. ცხოვრება მისი მაგალითი იყო ძველად ჩვენი ბერებისთვის.

აი სია იმ წიგნთა, რომელნიც გადმოთარგმნა გიორგიმ

1) დიდი სვინაქსარი, საფუძველი ეკლესიათა. (იუერიის ლავრაში დაცულია ხელნაწერი 1962 წ. გადმოღებული ამ თარგმანისაგან,

2) სხარებაი გამოკრებილი საწელიწდო (იუერიის მონასტერში აქამდე მოიპოება ეს თარგმანი).

3) ჰაულე სრული და საქმე მოციქულთა და კათალიკენი მოციქულთანი.

4) ჰაულე გამოკრებილი საწელიწდო (ათონის მთაზედ გვინახავს).

5) თთვენი ათორმეტნი საწელიწდანი დღესასწაულისანი, რომელნი თთვეთა-ცა თანა სწერან.

6) სტიქარონნი თვით ავაჯნი უძილისპირონი უიარკა არიან ბერძულად.

7) იგივე სტიქარონნი ძილის პირთა ქვეშე და მარხვათა სტიქარონნი.

8) დიდი მარაკლიტონი, სამკაული ეკლესიათა, „სხვითა მრავლითა კეთილითა აღსავსე“.

9) დიდნი მარხვანი (სრულად არ აღმოჩნდა ათონზედ ეს მარხვანი).

10) ზატეკნი მრავალ იუერითა კეთილითა აღსავსე (ასლი ამ თარგმანისა გადაწერილია მე-X—XII სსუკ.).

11) წიგნი თეოდორე სტოდელისა, სწავლანი დიდთა მარხვათა სავითარნი.

12) წიგნი დაბადებისა თარგმანი (=განმარტება), იოანე აქლანდარისა თქმული.

13) წიგნი მეექვსის კრებისა, ეპისტოლენი წმიდისა კვირეულსნი და სხვათა წმ. მამათა, განკვეთისათვის ნესტორ ურჯულასი.

14) წიგნი გრიგოლ ნოსელისა, „რომლისა შვენიერება და ქება ზემოა არს უფლისა მითხრობისა“.

15) წიგნი ექვსთა დღეთა წმ. ბასილისა თქმული (პროფ. ა. ა. ცაგარელმა „ექვსთა დღეთა“ ხელნაწერის ხელი მიასწერა იფთვიმეს).

16) წიგნი ეპისტოლენი წმიდისა ეგნატი დმურთა-შემოსილისნი

17) წიგნი საფსაღმუნე დავითი, სამკაული და გვირგვინი უფელთა წიგნთა.

ამ სიაში საეკვოდ მიგვაჩნია „წიგნი მეექვსისა კრებისა“, თუ ეს იგივეა, რაც სჯულის კანონი მეექვსისა კრებისა“, რომელიც სთარგმნა იფთვიმემ. ამას მოწმობს ხელნაწერზედ მინაწერები.

გიორგი თავის მოღვაწეობით განითქვა „ბერძენთა და ასურთა“ შორისაც. მას ეკითხებოდნენ ყოველთ საეკლესიო საქმეთა და საღვთო წერილის საგანთა გამოსარკვევად. ანტიოქიის პატრიარქი იოანე გიორგის

დიდი პატივის-მცემელი იყო. მოადგილე მისი თევდოსი, რომელმაც დაიჭირა ანტიოქიის კათედრა, თუმცა იყო კაცი განვითარებული და „ფილოსოფოსი“, გახდა მიზეზი განხეთქილებისა ქართველთა და ანტიოქელთა (ასურელთა) შორის. შურიანმა პირებმა მოინდომეს ქართველთა გამოდევნა წმ. სვიმონის მონასტრიდან და ამიტომ ეძებდნენ შემთხვევას ბიწი რაიმე დაეწამათ. ამ ახალს პატრიარქს თევდოსეს შესჩივლეს, რომ სამოცს ქართველს „კაცთაგან ამაოთა და უცხო თესლთა“ დაუპყროთ მონასტერი, თუმცა არც კი იციან „რა არს სარწმუნოება მათი“. დასამტკიცებლად იმისა, რომ ქართველნი მართლ-მადიდებელნი არც კი არიან, მომჩივრებმა სთქვეს, რომ სვიმონ-წმინდაში ქართველი ხუცესნი ვერ სწირავენ. ეს ამბავი მართალი იყო და მოხდა მხოლოდ იმისა გამო, რომ ერთი ხუცესი ახლად ჩამოსული წმ. სვიმონს სვეტსა ზედა გასრულიყო. ეამის წირვად „ქალამნითა და საბეჭურითა, თვინიერ სამღვდელოსა შესამოსლისა, ვითარცა იყო პირველად წესი ჩვენი“ და ამიტომ აღარ აძლევდნენ ქართველთ წირვის ნებას. პატრიარქმა მოითხოვა კაცი მცნე ბერძნული ენისა, რომ ეს საგანი გამოერკვია, ვინ არიან ქართველნი, რადგან მომჩივრები მათ ვერ არჩევდნენ სომეხთაგან. პატრიარქს მოახსენეს, რომ არის ერთი ქართველი „ლრამატიკოსი“, ბერძნულთა წიგნთა ქართულად მთარგმნელი. მოიწვიეს გიორგი. ამან გააკვირვა პატრიარქი ცოდნით დი სათნოებით. პატრიარქმა ჰკითხა გიორგის, რა ნაკლულევანება აქვს ქართველთა სარწმუნოებას და რა განსხვავებაა მათ და ქართველთა შორის. გიორგიმ წარმოსთქვა მართლ-მადიდებელი სარწმუნოება. ჯვარის გამოსახვით „პირსა თვისსა“ და დაარწმუნა პატრიარქი, რომ ამაო ცილის წამება იყო ქართველთა გაკითხვა.

„მიერიდგან დაეწესა, რათა ქართველნი სვიმონ-წმინდას ეამსა წირვიდნენ“. პატრიარქს ერთი საქმე კიდევ ჩააგონეს. ქართველთა სამღვდელოება არც ერთს პატრიარქს არ ემორჩილება, კათოლიკოზთა და ეპისკოპოსთა თითონ ირჩევენო, თუმცა ათორმეტთა მოციქულთაგანი არავინ მისულა ამათ ქვეყანაში. რადგან სამწყსო მათი მახლობელ არს ანტიოქიისა, ჯერარს, რათა ხელმწიფებასა ქვეშე ანტიოქიისა პატრიარქისასა იმწყემსებოდინან“. ნეტარმა გაორგიმ პასუხად ამ საგანზედ მოითხოვა წიგნი „მიმოსვლა ანდრია მოციქულისა“. გიორგიმ მიუგო, რომ საქართველო განათლებულია. პირველ-წოდებულის ანდრიას მიერ და სიმონ კანანელის მიერ, რომელიც „დამარხულ არს ქვეყანასა ჩვენსა—აფხაზეთს, რომელსა ნიკოფსი ეწოდების“. გიორგიმ ამას დაუმატა შემდეგი ცნობაც: იყო ეამი, რომელ ყოველსა საბერძნეთსა შინა მართლ-მადიდებლობაი არა იპოვე-

ბოდა და ჩოანე გუიელ (—გოთელი) ეპისკოპოსი მცხეთას იკურთხა ეპისკოპოსად, ვითარცა სწერია დიდსა „სვინაქსარსა“. ახალმა გამოძიებამ დაამყარა მეცნიერებაში ის აზრი, რომ ანდრია პირველ-წოდებულს საქართველოში, როგორც რუსეთშიაც, არ ყოფილა. ლეგენდა ანდრიას მოგზაურობის შესახებ შესდგა იმ დროს, როცა გამწვავდა ბრძოლა ქართველთა და ბერძენთა შორის ეკლესიური დამოკიდებულების გამო.

გიორგი დარაჯად იდგა საქართველოს ეკლესიის ინტერესების დასაცვად. ანტიოქიაში და კონსტანტინოპოლში იმან საფუძვლიანი საქმის ცოდნით, გამჭრიახი გონებით და სიმანვილით—მოსდრია ქართველთა მეტოქენი და მოიპოვა სახელი მეცნიერის და ღვთის-მეტყველისა. მისი შავს მთას ნათარგმნი წიგნებით მოიწყო საქართველო. ანტონ ლიპარიტ-ყოფილმა თავის მონასტრისთვის, წმიდა ბარალამ აფხაზეთს და ყოველთა მონასტერთა გადააწერინეს მისი თარგმანნი. ბაგრატ მეფემ და ძემან მისმან გიორგიმ, აგრეთვე კათალიკოზმან და სამღვდელოებამ სთხოვეს გიორგის მოსულიყო საქართველოში, ეკურთხებინა თავის ქვეყანა და ვაჟებარებინა თანამემამულენი. გიორგი „ველტოდა დიდებასა კაცთასა“ და უარს განაცხადებდა მეფის განმეორებულს თხოვნაზედაც. ბოლოს გიორგი დასთანხმდა და წამოვიდა საქართველოს იმ დროს, როცა თურქთ ყოველი შუამდინარე, ასური და საბერძნეთი დაეპყრათ. დიდის გაჭირებით მიიღწიეს სამისონს და იქიდგან ფოთს. ამ ქალაქიდგან სახედრითა მოვიდა ქუთაისს. აქ გიორგი მეფემ მიიღო დიდის პატივით: კურთხეულ არს ღმერთი, რამეთუ გიხილე ახალი ოქროპირნი! სთქვა ქედ-მოხრილმა მეფემ ბაგრატმან. მეფე გახარებული იყო იმ გარემოებითაც, რომ წინააღმდეგობნი თვისნი აბაზაის ძენი შეიპყრო. მეფე წავიდა აბხაზეთ, და თან წაიყვანა გიორგიც, „რათა მუნ დაიზამთროს, ვითარმედ არს ქვეყანა იგი ბარი და ტფილი“. გიორგი და მისი თანამგზავრი საბერძნეთიდგანვე და მასთანვე ბიოგრაფი გიორგი შეეყენებული დარჩნენ ზამთარს ჭყონდიდში. გავიდა ზამთარი; გიორგის დაუნიშნა მეფემ განსასვენებლად ნეძვი ქართლს და შემდეგ შატბერდი, დიდებული ლავრა კლარჯეთს.

გიორგი შეუდგა საქართველოს ეკლესიის გაწესრიგებას. მან ამხილა მეფეთა მრავალი უწესოება და „სიბრძნით, უშიშრად, გონიერად“ დაადგინა ეკლესიის მართვის წესწყობილება. პირველად აკრძალა, რომ საეპისკოპოსო ადგილი დაეჭირათ უსწავლელთ. ამ მაღალს და საპატიო ადგილს უნდა დანიშნულიყვნენ ღირსეულნი პირნი მონაზონთაგანნი, „სულიერთა მოძღვართა მიერ—წამებულნი“. სამეფო სამართლის შესახებ გიორგი თხოულობდა, რომ მეფე ობოლთა და ქვრივთა უსჯიდეს,

შდაბალი და გლახაკი განსამართლოს, არ მისდრეკდეს სიმართლის სასწორს დიდისა გინა მცირისაკენ, ყველაზედ მეტად წყალობას იზამდეს, რადგან უფალს უყვარს წყალობა და სამართალი. მღვდელ-მთავართ დაუწესა, რომ უღირსნი პირნი მღვდლათ არ ეკურთხებიანთ; მღვდელთათვის ჩაეგონებინათ უღირსნი პირნი არ ეზიარებინათ. ესწრაფებოდნენ ოქროს და ვერცხლის შეკრებას კი არა, — გლახაკთა და უღონოთა დახმარებას; ყოფილიყვენ მაგალითნი კეთილ-ცხოვრებისა.

მღვდელთა და დიაკონთა დაავალა მორჩილება ეპისკოპოზისა. სამღვდლო პირნი და მათ შორის მონაზონნიც მოვალენი იყვენ ეტვირთნათ ერის სწავლის საქმე: უსწავლელთა ასწავლიდნენ და სწავლულთა სწავლას აღუხსნიდნენ, მდიდართა ასწავებდნენ გლახაკთა წყალობას, გლახაკთა მოთმინებას, დაცემულთ აღმართავდნენ, მოწყლულთა უხილავთა მტერთათა განჰკურნებდნენ, დანთქმულთა ღელვათაშინა ვნებათასა აღმოიყვანდნენ. დანთქმულთა დანთქმად არა უტეევებდნენ, არამედ, ვითარცა ხელოვანნი მენავეთ მოძღვარნი, ზღვისაგან ამის სოფლისა დაუთქმელად განაარინებდნენ.

ეს სწავლა-დარიგება მთელი ზნეობითი მცნებათა კრებულია. გიორგის მოძღვრება საყურადღებოა. იმ მხრითაც, რომ გვიჩვენებს მაშინდელთ ქართველთა საზოგადოების მდგომარეობას. რასაც იგი ჰგმობს, სჩანს, ფესვ-გამდგარი იყო საერო და სასულიერო წრეში. სენის ამოსაგდებლად, მოძღვარი წარმოსთქვამს უმწიკვლელს დარიგებას და განუზიარებს უმაღლესს ქრისტიანობრივს იდეალს. ქადაგება მისი უნაყოფოდ არ რჩებოდა. ჯერ ისევ ჰყონდიდში შეხვდა ერთს მთავარ-დიაკონს, ღვინის მოტრფილეს და თავის გულწფრელი სიტყვით გაადევნინა ეს მანვე ჩვეულება. გავლენა მისი მტკიცედ და შესამჩნევად რჩება სულსა და გულში კაცისასა. ერთი ეპისკოპოზი დაემოწაფა მას და გამოუცხადა, რომ იგი განუკითხავად სტოვებს გლახაკთ, სიმდიდრეს მოიხვეჭს, „რათა მონასტერთაშინა აღაპი დაიდვას“. გიორგიმ ამისა გამო გაუმარტა, რომ ესეთი საქცელი ბრალია ბოროტი მტერისა, რადგან ქრისტე ბრძანებს არა ეკლესიანი შეამკენით და აღაპთა გამო გლახაკნი უწყალობელნი დასტოვეთო, არამედ „მშოიდა და არ მეციოთ მე ჰამადი“.

ამგვარი სწავლით მოწყალების ლტოლვილებას უღვიძებდა. სულთ განანათლებდა და სწავლას ქვეყანას მოჰფენდა. შემოკრიბა ობოლნი, გაუჩინა ბინა, საზღო და სწავლის გზა გაუხსნა. ჰქმნა „საქმე ფრიად მაღალი და საკვირველი, უხეშთაეს სჯულისა, მადლისა შემამკობელი და გვირგვინი“. ასე უყურებს მისი ბიოგრაფი და აუხსნებს გიორგის მოღვა-

წიგნებს და ობოლთა და საწყალოთათვის ზრუნვას. გიორგიმ ერთს შესანიშნავს საქმესაც ჩაუყარა საძირკველი. მან გახსნა სკოლები ბერძნულთა სკოლათა მსგავსად და შემოჰკრიბა ყრმანი, „რომელნი მშობელთა თვისთა მოიყვანიან და ევედრებიან შეწყნარებად“. პირველს ხანშივე ოთხმოცამდე ბავშვი შევიდა ამ სასწავლებელში. ვისაც ბევრი შვილი ჰყვანდა, იგი უსასყალოდ სწავლობდნენ. აგრეთვე ობოლნი აღიზარდებოდნენ ქველ-მოქმედთა საფასით. უმთავრესი საგანი სწავლისა იყო საღმრთო წერილი. რომლისა სიტკბობასა შეისვამდნენ ვითარცა რძესა და თათლსა. გარდა ამ საგნისა თვითვე ასწავლიდა ლოცვათა კანონს და გალობას. სკოლას უნდა გამოეზარდა როგორც სამღვდლო პირი, აგრეთვე ცოდნით შეიარაღებულნი პირნი, „რათა მრავალნი წიგნნი ეთარგმნეს“. გიორგი კარგად ხედავდა, რომ მთაწმიდიდგან (ათონიდგან) საქართველოში ნაკლებად ბრუნდებოდნენ იქ განსწავლულნი პირნი და ამიტომ საჭირო იყო ადგილობრივი სკოლა განათლების მოსაფენად. გიორგი იყო თვით პირველი მასწავლებელი ამ სკოლაში და შემდეგ საქმე ჩააბარა გაწვრთნილს პირებს, გიორგიმ და მისმა თანამგზავმა — ბიოგრაფმა გიორგიმ („დაყუდებულმა“) დაჰყვეს ხუთი წელიწადი საქართველოში — აღმოსავლეთს. ამ დროს გიორგიმ გადააწერინა საეპისკოპოსოთა და მონასტერთა მრავალნი წიგნნი, გამართა საეკლესიო წესი, განუმარტა საქრისტიანო მოძღვრება, დაუტოვა მცნება „წერით და უწერელად“ და ამგვარად მოციქულის ოდენი საქმე შესძლო და გააკეთა.

გიორგიმ დააპირა მთაწმინდას დაბრუნება იმ დროს, როცა სულთანმა აიღო ახალქალაქი ჯავახეთს და ყოველივე მოსრა. გამოეთხოვა გიორგი მეფე ბაგრატს და წავიდა ნავით კონსტანტინოპოლს იმ დროს, როცა კონსტანტინე დუკიწმან მოიყვანა საქართველოდგან მართა „დედოფლად სამეუფოსა ქალაქსა“. ბაგრატ სევასტოსის მიერ წარმოგზავნილი წერილი მიართვა იმპერატორს. აქ მოუხდა გიორგის იმპერატორის წინაშე გამოკვევა, რა განსხვავებაა ქართველთა და სომეხთა ეკლესიის შორის. ეს საგანი აღძრულიყო იმ მიზეზით, რომ მეფესთან მოსულიყვნენ „დიდებულნი ჰრომნი და სომეხნი“. გიორგიმ აღიარა მართლმადიდებლობითი სარწმუნოება, განუმარტა, რად სწირავენ მართლმადიდებელნი მფუნავითა და ზედაშესა წყალსა ურევენ, „ხოლო ჰრომნი ხმიადითა და ურწყითა წირვენ“.

იოანეს შობის დღეს, 24 ივნისს, გიორგი ეზიარა ასტოდის (სტუდიის) მონასტერში. დაბრუნდა რა ქართველთა მეტოქეში, იგრძნო „მციხედ მხურვალეობა“. მეორე დღეს მაინც არ დაიშალა და წარემართა

„გარე ფილოზოფია, რათა თავიანთი სცეს მეფესა“. აქ წარუდგინა მეფეს ობოლნი, რომელნიც საქართველოდგან წამოიყვანა საბერძნეთში აღსაზღვლად. ობოლნი შეავედრა მეფეს და მოითხოვა მათი შეწყალება. ობოლთა „უამობაი“ სთქვეს, ივანეობეს „მჯდომარე ეტლთა ქერაბინთა. მეუფე“ და „აწ განმიტყვე, მეუფეო“. გიორგი სახედრით დაბრუნდა მეტოქში და 26 ივნისს განთიადს მიიცვალა. მეფემ ბრძანა მიეცათ ობოლთათვის 1000 აყურა (ოქრო). გიორგის სიკვდილმა გამოიწვია წრფელი გოდება და ქართველთა ბერობა დიდს მწუხარებაში ჩააყენა: „ვაი ჩვენდა, წმიდაო! რამეთუ ვიდრე შენ ჩვენთანა იყავ, ღმერთა დღენი იყენეს, ხოლო აწ რაი განგვეშორე, დღენიც ღამე არიან!“ მეფეც შეწყუბდა ფრიად. მეფეს წარუდგინეს წერილი გიორგისა. განსვენებული სწერდა: წმიდაო მეფეო, ეგე ობოლნი, ვითარცა შეენის ღვთის მსახურებასა შენსა, ეგრეთ შეიწყალენ და დაარჩინენ მლოცველად სულისა შენისა და შეილთა თქვენთა მზეგრძელობისა და მონასტერსა მთაწმინდისასა, სალოცველსა თქვენსა, ოქრო-ბეჭედი შეუქმენ დასამტკიცებელი ყოველთა ოქრო-ბეჭედთა, რათა ყოველითურთ თავისუფალ და შეუვალ იყოს და ობოლნი ესე იზდებოდნენ მას შინა და ყოველნი მკვიდრნი მისნი გლოცვიდნენ, ვიდრე უკუნისამდე“. მეფემ თანახმად ამ თხოვნისა „უბანა პროტონოტარსა თვისსა შექმნად ორთა ოქრო-ბეჭედთა მტკიცეთა და უცილებელთა“, ერთი ლავრას ქართველთა და ერთი ობოლთა. ამგვარად ჩააბარა მეფეს და უზრუნველყო ბედი ივერიის მონასტრის და ქართველთა მოსწავლეებისა.

გიორგი ჩაასვენეს გვადრუსსა (კუბოსა), შემზადებულსა ძელთაგან ზღაპრებისა და გვამი მისი წამოასვენეს მთაწმინდას და დაკრძალეს ლუსკუმასა გიორგი მაშენებელთან ერთად.

ცხოვრება გიორგი მთაწმინდელისა დასწერა გიორგი ბერმა, თანახმად თხოვნისა მამათა მთასა საკვირველსა. აღმწერილი გვაუწყებს, რომ იგი თვალთ მხილველი, ხელით მსახური, ყურით მსმენელი იყო გიორგი მთაწმინდელისა. მართლაც იგი მოგვითხრობს, როგორც მოწაფე თანამედროვე, თანხლები საქართველოში და საბერძნეთში, მოწამე მისი მოღვაწეობისა და არა სხვათა ვადმოცემათა მიხედვით.

ცხოვრება ესე აღიწერა, ოდეს ზეგარდმო სამცხე აოხრდა 2083 წ. გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება ეკუთნის 1014 — 1065 წ.; აღმწერს შეუდგენია მისი ბიოგრაფია 18 წლის შემდეგ. შეუტანია თავის მოთხრობაში ნამდვილი ფაქტები, თუმცა ჩვეულებრივი სასწაულო-მოქმედი ელემენტი აგიოგრაფიული მწერლობისა აქა-იქ ჩაუქსოვია.

გიორგის დიადი ღვაწლი მიუძღვის საქართველოს ეკლესიის და მწერლობის წინაშე. გიორგის შრომი შესწორდა საქართველოს სამღვთო წერილი. ათონის თარგმანმა მტკიცედ მოიკიდა ფეხი ჩვენში და ის წიგნები, რომელნიც ახლა იხმარებიან წირვა-ლოცვის დროს, თითქმის მთაწოდ ათონის ივერიისა და სხვათა მონასტრის ბერების მოღვაწეობის ნაყოფს წარმოადგენს, შესწორებულს **ბერძნულს** დედანთან. გიორგი მთაწმინდელმა მხოლოდ სახარება სამჯერ შეასწორა ბერძნული ტექსტის მიხედვით. ამგვარად დამყარდა ჩვენს ეკლესიაში ბერძნული სამღვთო წერილის გავლენა და მოისპნენ წინანდელნი სხვათა ენათა თარგმანნი. ამასთანავე სამღვთო წერილის გადმოღების წყალობით შეიქმნა ღრმა გამომეტყველი სამწერლო ქართული ენა, რომლის ნიადაგზედ აღმოცენდა შემდეგი ჩვენი ლიტერატურა.

სასულიერო მწერლობა აყვავდა საქართველოში ბაგრატიონთა გვარის პოლიტიკურად გაძლიერების შემდეგ. აფხაზეთისა და ქართლის შეერთება, კავკასიელთ მთიულთა დაპყრობა გურგანის ზღვამდე, კეთილ-განწყობილება ბერძენთა იმპერატორებთან, ამათთან ნათესავეური და კულტურული კავშირის განმტკიცება მოხდა ბაგრატ მესამის (980—1014), გიორგი პირველის (1014—1027) და ბაგრატ მეოთხის (1027—1072) დროს. ამ ხანას ეკუთნის პირველი ნაბიჯი სამწერლო აყვავებისა. საქართველოს შიგლი მიესწრაფიან იერუსალიმს, შავს მთას სირიაში, მთაწმინდას საბერძნეთში, დაეწაფებიან მაშინდელს ღვთის-მეტყველებას და აღსავსენი თათლითა და რძით მოჰყვენენ ნათელს სამშობლო ქვეყანას. უმაღლესი წერტილი ქართველთა სარწმუნოებრივი მოღვაწეობისა ეკუთნის მეთერთმეტე და მეთორმეტე საუკუნეს. ამავე დროს ბაგრატოვანთა გვარმა შექმნა ძლიერი სახელმწიფო, მოიპოვა ქონებითი ძალა და ზნეობითი გავლენა. აღფრთოვანებული გამარჯვებით ქართველი სტოვებს სამშობლოს საზღვრებს და ეძრებს ფართო სარბიელს, სამოქალაქო და საეკლესიო მოღვაწეობისათვის. ერთი მუჟა ერი, გადახალისებული მამულის სიყვარულით და ქრისტიანობრივი იდეალით, შეუდგება ბეჯითს შრომას, აფრიალებს დროშას ნაციონალური თვითარსებობისას, შეებრძოლება ანტიოქის პატრიარქს საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის გამო, და ბურთსაც გაიტანს, რადგან ზურგი ბაგრატოვანთ მაგარი აქვთ. თვით ლეგენდა ანდრია პირველ-წოდებულის მგზავრობის შესახებ და საქართველოს განათლება მისი ღვაწლით, შედეგი იყო პოლიტიკური სიძლიერისა და ზნეობითი ჭეჭით-შემცნებელობისა. პატივის-ცემა, რომელიც დაიძისა-

ხურეს ათონის ქართველთა ბერებმა, ბერძენთა იმპერატორების წინაშე, შემდეგ თორნიკე ერისთავის გამარჯვებისა ბარდა სკლეროსზედ, თვალსაჩინოდ მოწმობს, რომ ქართველნი, ძლიერნი სახელმწიფო ერთობით, გამოდიან მსოფლიო საისტორიო ასპარეზზედ, ერევან სხვათა საშეფოთა საქმეში, მახვილით ამყარებენ წეს-რიგს და სწავლა-მეცნიერებით აცვიფრებენ მათზედ ადრე გამოსულს ხალხებს. ეფთვიმე და გიორგი, საფუძვლიანი მკოდნენი ბერძნული ენის და ღვთის-მეტყველების, შეიქმნენ ვექილებად მთელი ერის მოწიფებისა და კულტურული ზრდისა. მათი გონიერება, სიმახვილე, ცოდნა, გამჭრიახობა, ამობრწყინებული საეკლესიო და სამწერლო საქმეთა განგებლობაში, ღირსეულად იყო დაფასებული თვით მოწინააღმდეგეთაგანაც.

ორი-სამი საუკუნე ფრთხილად და ჩუმად ემზადებოდა საქართველო, რათა ჩარეულიყო საქრისტიანო მცნების მოსაფენად ქვეყანაზედ. თუ მის პოლიტიკურად გაძლიერება გამოიხატა საბერძნეთის აღდგენის დამშვიდებაში და ბარდოსის დამარცხებაში, კულტურულმა ზრდამ სხვა გზა ამოიჩია ქართველთა ერის ისტორიული ღვაწლის გამოსაქვეყნებლად. ქართველმა მისიონერმა აიღო ჯვარი და შეუდგა მეზობელთ მთიულთა შორის ქრისტეს სარწმუნოების გავრცელებას. ქართველმა მწერალმა გაუზიარა უცხო ტომს, რამდენიმე საფეხურით უკვე წინ წასულს, სალიტერატურო განძიდგან საუცხოვო მოთხრობა „ბალჰვარ და იოდასათ“, ინდოეთიდგან გამოტანილი. ეფთვიმემ, რომელმაც გაამდიდრა ქართული მწერლობა მრავალი თარგმანით ბერძნული ენიდგან, უთარგმნა ბერძნებს ქართულიდგან. ქართული სასულიერო მწერლობა შეიქმნა წყაროდ, საიდანაც ეზიდებოდნენ საბკურებლად როგორც აიაზმას აბხაზნი, ოსნი, ჩაჩანნი. სასულიერო მწერლობა ამავე დროს თვით ქართველთათვის იყო ზნეობითი აღმზდელი იარაღი, დასაწყისი სალიტერატურო ენისა და საფუძველი სკოლაში შემოტანილი სწავლისა. ეს იყო მიზეზი, რომ მთაწმინდელების—ეფთვიმეს და გიორგის ცხოვრება-მოღვაწეობაზედ ამდენს შევჩერდით. ამით ვათავებთ აგიოგრაფიული ნაშთების განხილვასაც.

ბ ა ლ ჰ ვ ა რ დ ა ი ო დ ა ს ა თ .

ეფთვიმე მთაწმინდელს მიაწერენ „ბალჰვარ და იოდასათის“ გადართარგმნას ქართულიდგან ბერძნულად. შემდეგ ეს ბერძნულად გადაღებული მოთხრობა გადართარგმნილ იქმნა სხვა ენებზედაც. მოთხრობა „ბალჰვარი და იოდასათი“ წარმოადგენს ბუდდას ცხოვრების გადაკეთებას

ქრისტიანული თვალთ-ისარით. ეს მოთხრობა პირველად ინდოეთში შეიქმნა და იქიდან გავრცელდა დასავლეთ ქვეყნებშიაც. ქართულად რა ენიდგან ითარგმნა, აქამდის არ არის გადაწყვეტილი. ჩვენამდე მოუღწეოდა ამ მოთხრობის ხელნაწერებს სხვა-და-სხვა დროისას. პირველად 1888 წ. მე მომეცა შემთხვევა წიგნის „სიბრძნე ბალჰარის“ გამოქვეყნებისა. მამიდა ჩემის ნინო დაფქვიაშვილის სახლში, იმის მეუღლის ანტონ დაფქვიაშვილის ხელნაწერებში აღმოჩნდა „სიბრძნე ბალჰარისა“, შემდეგ გამოცემული ნაწყვეტებად ნ. მარის მიერ (1888 წ.) და მთლად, თუმცა შეცდომებით კი, ე. თაყაიშვილის მიერ (1895 წ.) (ამ უკანასკნელმა ისარგებლა „მინგრელსკის ბიბლიოთეკით“ მამათა ცხოვრებაში მოქცეული ვარიანტით). 1891 წ. საეკლესიო მუზეუმში ეპისკოპოზმა კირიონმა და მღვ. პ. კარბელაშვილმა იპოვეს დაფურცლული ნაწყვეტები ამავე მოთხრობისა, რომელიც მე გამოვეც მოსკოვში (1902 წ.).

შინაარსი „ბალჰარ და იოდასაფისა“, იმაში მდგომარეობს, რომ ბალჰარმა (მეუდაბნოემ) მოაქცია ქრისტიანად ინდოეთის მეფის შვილი იოდასაფი, თუმცა მამა მისი იაბენეს დიდი მტერი იყო ქრისტიანეთა. ეს მოთხრობა ამ უამად არსებობს ბერძნულს, ლათინურს, არაბულს, სლავურს, ქართულს და სხვა ენებზედ. სიუჟეტი ამ სულის მარგებელის მოთხრობისა სხვა-და-სხვა ხალხთა შორის გავრცელებულა და აკვანძულა მკირედი განსხვავებით მრავალგვარი იგავით და დარიგებით. სამს ნაწილად შეიძლება გავყოთ „სიბრძნე ბალჰარისა“ არაკი (ფაბულა), იგავნი და სარწმუნოებრივი დარიგება.

ინდოეთის მეფეს დიდის ხნის ღვთისადმი ვედრების შემდეგ მიეცა ვაჟი-შვილი. უწოდეს მას სახელი იოდასაფე. შეჰკრიბნა მეფემ ვარსკვლავთმრიცხველნი და ფილოსოფოსნი, რომელთაც აუწყეს, რომ იოდასაფეს მოეღოს დიდება, მხოლოდ ერთმა მეცნიერმა გამოუცხადა მეფეს, რომ შვილი მისი გახდება წინამძღვარი გზასა ქეშმარიტებისასა, ამისათვის მეფემ ბძანა გადევნა ქრისტიანეთა თავის სამფლობელოდგან. დასტოვა იაბენესის სამეფო მისმა სახელოვანმა კაცმაც ბალჰარმა, ქრისტეს მოსაგვამან, რადგან, მას წინააღუდგენ კერპის თაყვანის მცემელნი და წავიდა უდაბნოდ. მეფემ აუშენა თავისს შვილს სასახლე (ქალაქი) და უბძანა, რომ ბერიკაცი ანუ სნეული არ შეუშვან მასთან, სიკვდილი არ უხსენონ და აღზარდონ შვებით, მეთვალყურედ და აღმზდელად დაუნიშნა. ზანდან-კრმა გონიერი აღმოჩნდა. როცა გულის ყურში ჩავარდა, იტიქრა, რატომ არ გამოვიძიებ, რად ვარ შემომწყვდეული სასახლეშიო. ზანდანმა მეფის შვილს მოახსენა რა უწინასწარმეტყველეს იაბენესს, როცა მას

დაებადა იოდასაფ. როცა მოვიდა მეფე შვილის სანახავად, შესჩივლა იოდასაფმა მამას თავის შეწუხება განმარტოებულს სასახლეში: „სული ჩემი სურვიელ არს განსლვად გარეგან კართა, გევედრები, რათა განმიტოო და ვიხილო ქვეყანა და არასადა გარდავხდე მცნებათა შენთა“. მეფემ მისცა ნება ქვეყნის ნახვისა. მეფის შვილის თანამხლებლებს უბძანა წინ წასულიყვნენ და თუ იპოვნინდნენ სნეულთა ან მოხუცთა, გზიდგან გადაეყენებინათ, რომ გასაჭირი საქმე და მწუხარება რაიმე არ ენახა იოდასაფს.

ერთს დღეს ყრმამ ნახა ორი კაცი: ერთი გონჯი და ერთი მწუხარე. მეფის შვილს მოახსენეს, რომ ესეთი მდგომარეობა კაცს შეემთხვევა არა ყოველთა, „არამედ ზოგთა“. დაბრუნდა სახლში „დამძიმებული“, — გულ-ნაკლულად. მეორედ გავიდა და შეხვდა ბერი-კაცს, „რომლის თმა სპეტაკი იყო, ვითარცა მატყლი და პირსა მისსა კბილი არ იყო“. ზანდანმა აუხსნა, რომ ასე შეუქმნია ბერიკაცი „წელიწადთა სიგრძესა“ („წელიწადი არს თორმეტი თვე, თვე ოთხი კვირა“), 80—100 წლის შემდეგ კაცს მოელის სიკვდილი — „განქარდება სახსენებელი ამის ქვეყნით“.

შეძრწუნდა იოდასაფ და ტიროდა, გაიგო-რა, რომ არ არის ისეთი ქვეყანა, სადაც სიკვდილი არ მოეწიოს კაცსა. ამასთანავე ზანდანმა მოახსენა მეფის შვილს, რომ ღვთის მსახურნი კაცნი, რომელნიც მისმა მამამ გადევნა სამეფოდგან, იტყვიან, რომ ზეცას ღმერთი არს და მას გაუჩენია ქვეყანა, — უკეთუ მას თაყვანს სცემდნენ, შემდგომად სიკვდილისა სამოთხედ წარიყვანებს და იქ განუსვენებს.

დაბრუნდა იოდასაფ სასახლეში. იგი ევედრებოდა ღმერთსა, რათა მოევიდინა კაცი, რომელმანც აუწყოს გზა ქეშმარიტებისა. ბალჰვარმა სულიწმიდით სცნა, რომ მეფის შვილს სურს ნახვა კაცთა ღვთის მსახურთა. ჩაიცვა ვაჭრის სამოსელი და მოვიდა მეფის ძის კარად. ზანდანს მოახსენა ბალჰვარმა, რომ აქვს პატიოსანი თვალი, რომელიც ბრმათა აღუხილავს თვალთა, ყრუთა ასმენს, მუნჯთა ენას ამოუდგამს, უძლოურთა ჰკურნავს, ნაკლულევანთა განამდიდრებს, „მტერთა ზედა მძლე ჰყოფს და ყოველსა საწადელსა გულისასა მოატყუებს.“ ბალჰვარმა დაუმატა, რომ მის ხილვა არვის შეუძლიან, გარდა მათთა, ვისაც სიფრთხილე თვალთა და სიწმიდე ხორცთა აქვს მინიჭებული. მესმის, რომ მეფის ძე სიწმიდით ცხოვრებს და მახვილია თვალით, — „იგი შემძლებელ არს ხილვად“. ზანდანმა მოახსენა ეს ამბავი იოდასაფს, რომელმაც სიხარუ-

ლით შეიწვია ბალჭვარი. მეუღაბნოე ბალჭვარი ჯერ გამოსცდის „სიტყვით“ მეფის შვილს, შეუძლიან თუ არა მას ხილვა თვალისა, და ეტყვის პირველს იგავს..

იყო ერთი მეფე, რომელიც სიმაართლეს ეძიებდა. ერთხელ იხილა კაცნი შემოსილნი სამოსლითა უნდოთა და ბებკულითა, დაყვითლებულნი პირის ფერითა. მეფე გადმოხტა ცხენიდგან და მოეხვია მათ. მეფის თანამხლებელთ დიდებულთა სთხოვეს მეფის ძმას აცნობოს მეფეს, რომ კვლავ აღარ სცეს მან თაყვანი უნდოთა კაცთა. მეფემ უბძანა დაჰკრან საყვირი სიკვდილისა კარსა თავის ძმისასა. ძმა ცოლით და შვილით მივიდა მეფის კართა. შეუშვეს იგინი სასახლეში და აქ აუხსნა მეფემ, რომ იგი დაეარდა და მოეხვია წინაშე ქადაგთა ქრისტესთა...

ერთხელ შევიდა მეფე საჭურჭლესა თვისსა, აიღო კიდობანი ოქროთა და მარგალიტითა შემკული, და ააესო იგი ნაგავით და მძორით და დაბეჭდა. აიღო მეორე კიდობანი, უშვერად შექმნილი ფისითა შეგოზილი, ჩაღვა თვალი პატიოსანი, სურნელოვანი და რაცა უმჯობესი ჰპოვა საჭურჭლეთა მისთა და დაკრძალა იგიც. უბრძანა დიდებულთა, რათა დააფასონ კიდობანი იგი. პირველი კიდობანი არად მიიჩნიეს და მეორეს ფასი ვერ დასდეს. ბძანა მეფემ კიდობანთა ახდა: პირველიდგან ამოვიდა სამყარაღე და მეორიდგან მშვენიერი სული. გესმოდეთ, — სთქვა მეფემ, — კიდობანი გარეთ კეკლუცნი ჩვენ ვართ, შემკულნი გარეგანი სამკაულით, სული ჩვენი კი სავეს არს ცოდვით. ისინი, ვინც მარხვას და ლოცვას მისდევენ ფერით დაყვითლდებიან, მათი შინაგანი სული კი სავესა სურნელებითა.

იოდასაფმა ამახედ მიუგო ბალჭვარს: კეთილ არს სიტყვა შენი და ჭეშმარიტ და ვგონებ, რომელ ეგე არს თვალი იგი, რომელსა ჰფარავ, რამეთუ განამტკიცებს გულსა და განანათლებს თვალსა.

მეორე თხრობა მოახსენა ბალჭვარმა სახარების სიტყვებზედ დამყარებული. გამოვიდა მთესვარი და იწყო თესვად... და განმარტა იგი: მთესვარი იგი არს მიმცემელი სიბრძნისა, თესლი — სიტყვა ჭეშმარიტებისა...

მესამე თხრობა შეეხებოდა კაცს და სპილოს. მსგავს არს საწყუთო ესე კაცსა, რომელსა სდევდა სპილო ამრიზებული და მიაწყვდია იგი. ჯურღმულსა და იხილნა ხენი, რომელსა ზედა აღხდა და იხილნა კვლად ორნი თავენი — ერთი შავი და ერთი თეთრი, რომელნი სჭრიდეს ძირსა მათ ხეთასა, რომელსა ზედა აღსრულიყო კაცი. შთახედა ჯურღმულსა და იხილა ვეშაპი, რომელსა გაელო პირი და ეგულეობდა შთანთქმა

მისი. აღიხილნა ზე და იხილა თაფლი მცირე, რომელი ჩამოსდიოდა ხე-
თა მათ და იწყო ლოკვა მისი და არღარა გაიხსენა განსაცდელი, რომელი
შთავრდომილ იყო; თავგთა მათ ხენი იგი წასჭრეს და კაცი იგი
დაეცა, პილომან აღიტაცა და ვეშაპს მიუგდო. — პილო სახე არს სიკვ-
დილისა, რომელი სდევს ძეთა კაცთასა, ხენი — საწუთო არს, თავენი —
დღენი და ღამენი, თაფლი — საწუთო სიტკბაება. დღენი და ღამენი
წარვლენ, სიკვდილი წარიტაცებს და ვეშაპი ჯოჯოხეთსა შინა შთაინ-
თქმის.

მეოთხე იგავი შეიცავს მოთხრობას სამი მეგობრის შესახებ. ერთს
კაცს სამი მეგობარი ჰყვანდა. ერთი ამათგანი უმეტესად უყვარდა და
მესამე შეურაცხ იყო მის წინაშე. ეწვია ამ კაცს განსაცდელი მივიდა,
საყვარელს მეგობართან და შეატყობინა, რომ იგი უნდა წარსდგეს გან-
საკითხავად. არც ამან და არც მეორემ დახმარება არ აღმოუჩინეს და
უარჰყვეს იგი. მესამე მეგობარი, რომელმაც მოიგონა მისი მცირედი კე-
თილი, გაჰყვა თან და გაამხნევა იგი, — პირველი მეგობარი — ვერცხლის
ზოყვარება არს, რომელს თანა ვერ წარიტან, მეორე მეგობარი — ცოლი
და შვილი, რომელნი დღესა განკითხვისასა ვერ არგებენ, მესამე — სული
თვისი.

თხრობა მეხუთე მეფის შესახებ. ერთს ქალაქს წესი არის: დასვამენ
უცხო კაცს მეფედ ერთს წელიწადს, ან ნახევარს, შემდეგ გახდიან პორ-
ფირს და ორი სამოსლით გასდევნიან. ერთხელ დააყენეს მეფედ უცხო
ვინმე: ამან გაიგო უკეთურება ქალაქისა და წინდაწინვე გაგზავნა სათა-
სენი გლახაკთა ხელით იქ, სადაც ექსორიად იქნებოდა. მოვიდა რა კა-
ცი ესე, ჰპოვა სარგებელი შვიდ წილ და იხარებდა. — ეს ფთხილი კაცი
არს ის, ვინც მოწყალეა და მდაბალი გულითა, მხოლოდ ღმერთი მია-
გებს ცხადად. იოდასაფ ამ იგავთა სმენით განათლდა სულით და გონება
გაუმხიარულდა.

მეექვსე თხრობა მიუძღვნა მეფეს — წარმართს და მის მზრახველს
კაცს, სარწმუნოს და კეთილს. ეს უკანასკნელი ჩამოუგდებს მეფეს სიტ-
ყვას სჯულზედ და თავის ჩაგონებით მეფეს უარაყოფინებს კერპთა მსა-
ხურებას.

მეშვიდე თხრობა შეეხო მდიდარს, რომელმაც შეირთო ღარიბი დე-
დაკაცი. მდიდრის შვილმა ნახა ღარიბად ჩაცმული ქალი სახლის წინ.
მოეწონა ვაჟს და მის შერთვა მოინდომა. ქალის მამამ ჯერ გამოსცადა
ვაჟი და რაკი დარწმუნდა მის ღრმა სიყვარულში, შეიყვანა სახლში და
მისცა ქალთან სიმდიდრე აუარებელი. გაათავა რა ესე იგავი, ბალჰვარმა

ლაუმბატა: გეშინოდეს, იოდასაფ, ღვთისა და ევედრე ქრისტესა და სამე-
ბასა წმიდასა. ბალჰვარმა ამასთანავე სთქვა, რომ 18 წლისაა; თუმცა იგი
70 გადასცდა, — რადგან იგი ანგარიშობს თავის გაქრისტიანების დროიდ-
გან და არა დაბადებიდგან.

მერვე თხრობა მკვრინავს უძღვნა. ერთმა კაცმა დაიჭირა მკვრინავი
და უნდოდა მისი დაკვლა. მკვრინავმა მიუგო: თუ გამიშვებ, სამს მცნე-
ბას ვასწავლი, რომელნიც შენთვის სასარგებლონი იქნებიანო: მიუწლო-
მელსა ნუ ეცდები, გარდასრულსა ნუ ინანი და რაც შენთვის არ გინ-
დოდეს, სხვას ნუ უზამ. მკვრინავმა მოინდომა კაცის გამოცდა, დაჯდა
რტოზედ და უთხრა: კაცო, რომ დაგეკალ, ჩემს ჩინჩავში ნახავდი მარ-
გალიტს სირაქლემის კვერცხის ოდენასო. კაცმა დაიწყო სინანული და
განიზრახა მის კვლავ დაქერა და ამიტომ სთხოვა ზამთარს მისულიყო მას-
თან განსასვენებლად და მადლობის მისაღებად. მკვრინავმან მიუგო კაცს;
სამივე მცნება უკვე დაარღვიე: გაშვებას ჩემსა ინანი, მიუწლომელს ეტა-
ნები და ჩემი სიკვდილი გნებაეს, თუმცა შენი სიკვდილი არ გაგიზრახავს.
ბალჰვარმა განმარტა სწავლა მოყვასისადმი სიყვარულისა, ამაოება ამასოფ-
ლისა და მისწრაფება საუკუნო ცხოვრებისადმი. ჰკითხა იოდასაფმა: რა
დაამტკიცებს ცნობასა ღვთისასა. მიუგო ბალჰვარ: ცანი და ქვეყანა, სუ-
ლიერი და გვამოანი. „რამეთუ იხილო ქურქელი რამე შექმნილი დალა-
თუმცა მოქმედი არა ნახე, სწამებცა, ვითარმედ უვის შემოქმედი. ეგრეცა
ნაშენები დადაცათუ მაშენებელი ვერ იხილო, არამედ გონება წამებს,
ვითარმედ უვის მაშენებელი. ხოლო მე რა ჟამს ვიხილე თავი ჩემი, გან-
ვიცადე აგებულება ჩემი, ვცან, რამეთუ მივის შემოქმედი და ვითარცა
ენება, დამბადა და გამომხატა თვინიერ კითხვისა ჩემისა, და უკეთუმცა
მე ვიყავ დამბადებელი თავისა ჩემისა, უმეტესმცა ვყავ თავი ჩემი სიმშვენი-
ერთა და სისრულითა ჰასაკისათა. ხოლო ღმერთმან დამბადა და მყო მე
რომელთამე უმდარეს და რომელთამე უმჯობეს; გულისხმა ვყავ ესეცა,
რამეთუ განმიყვანებს ამის ცხოვრებისაგან თვინიერ კითხვისა ჩემისა და
ვითარ გულისხმა ვყავ და ვცან საქმე ცხოვრებისა ჩვენისა, ვითარმედ ვე-
რას შემძლებელ ვარ შემატებად, გინა დაკლებად ჰასაკისა და ვერცა გა-
ნახლებად დაძველებულისა და ვერც კვალად შედგმად, თუ რაი მოვარ-
დეს ასოთაგანი და ვერცა შეუძლეს ამის მეფეთა მეფობითა და ვერცა
მარჯვეთა სიმარჯვითა, ვერცა ბრძენთა სიბრძნითა, ვერცა ძლიერთა ძა-
ლითა თვისითა. და მერმე ვხედავ შემოსვლასა ღამისასა შემდგომად დღე-
სა და ქცევასა სამყაროისა და ამით გამო ვცან, რამეთუ ყოველთა უვის
დამბადებელი და უკეთუმცა მსგავს იყო მათსა, მას ზედამცა მოიწოდეს,

რომელნი მოიწვევიან დაბადებულთა ზედა, რამეთუ ვითარცა თქვას, იქნების და ოდეს ინებოს, აღესრულების და კვალად აღადგენს, ვითარცა პირველ იყვნეს, რამეთუ ბრძანებაი მისი უგამკვეთელეს არს მახვილისა ორპირისა და უმაღლეს არს კაშკაშებისა ელვისასა და ენებოს თუ განაქარვებს და კვალად მოაგებს და კურთხეულ არს და დიდებული სახელიც მისი უკუნისამდე.

შემდეგ აუხსნა იოდასაფს, საიდგან ვიციოთ სიკვდილისა შემდეგ აღდგომის ამბავი და მიგება კეთილის და ბოროტისა, როგორც ჰქადაგებდნენ მოციქულნი და სასწაულებით მოწმობდნენ თვისს მოწოდებას. ზანდანმა შეჰნიშნა, რომ ხშირად დაიარებოდა ბალჰვართან და შეეშინდა, რომ მეფეს არ გაეგო ეს ამბავი. იოდასაფმა დამალა ზანდანი სადგურში და მოასმენინა რას უქადაგებდა ბალჰვარი. ამან იწყო სწავლის შესახებ ამპოებათა საწუთროისა. ზანდანმა ამ ქადაგებაში იცნა მეფისაგან გადევნილი „ღვთის მსახურთა“ მოძღვრება. იოდასაფი არ შეშინდა ამისაგამო, რადგან იგი უშიშ არს მამისა თვისისა და ეკრძალების მამისა ცათასა. კაცმა უნდა იზრუნოს, რომ არ მიეცეს დაუსრულებელსა ცეცხლსა და მატლსა დაუძინებელსა.

იოდასაფი ვერ ითმენდა ბალჰვარის განშორებას, ამიტომ სთხოვათან წაეყვანა იგიც. ბალჰვარმა მოახსენა მეცხრე იგავი, იყო ვინმე დიდებული კაცი და ესვა მას ძე საყვარელი. შვილს კაცმან ნუკრი გაუზარდა და ეყვანი შეაბა ყელსა; ნუკრი განვიდის ველად, რათა ძოოს. ჟამსა ერთსა შეეყო სხვათა ქურციკთა და თან გაჰყვა იგი მალნართა შინა და ვითარცა ცნეს, რამეთუ ნუკრი იგი წარვიდა უშინაგანესთა მალნართა და წარვიდეს კაცნი ძიებად ნუკრისა მის გამზრდელნი და ჰპოეს იგი სხვათა თანა ნადირთა. იგინი დახოცნეს და ნუკრი შეიპყრეს და წამოიყვანეს. ეგრეთვე ჩვენ შეგვამთხოვიო მე და მოყვასთა ჩემთა.

უდაბნოს მათთვის საქმელს შეადგენდა მწვანილი. „ოდეს მოგვაკლდების, მოვიღებთ ძმათაგან ჩვენთა მორწმუნეთა. ბალჰვარ უარყოფს რაიმე წაილოს იოდასაფის საფასიდგან: „უკანასკნელი მეუდაბნოეთა უმდიდრეს არს შენსა“ თვით ბალჰვარს ეცვა გლახაკად, რათა იოდასაფთან შესულიყო. იოდასაფი მიიქცია ბალჰვარის სწავლად, მაგრამ უდაბნოდ წაყვანა მისი ეძნელება. იოდასაფი შეუდგა ლოცვას და მარხვას. ზანდანმა მოახსენა ეს ამბავი მეფეს და გასცა ბალჰვარი, რომელმაც დააგმობიო იოდასაფს მამათა რწმენა. გადასწყვიტეს ვარსკვლავთ მრიცხველის რაქის მიერ კვლავ მოაქციონ იოდასაფი.

რაქიმ ჯერა გააწყო-რა: განიზრახეს. მიგზავნონ სწავლული ნოქარ, ჩაცმული მსგავსად ბალჰარისა. ნახეს ნოქარი უღაბნოდ, მიიყვანეს და საჯარო ბაასი დანიშნეს ქრისტიანეთა და წარმართთა შორის. ქრისტიანეთა მცველად გამოვიდა ვინმე ბარაქია; ფარული მოწაფე მაცხოვრისა. იოდასაფ, რომელმაც უკვე მამის წინაშე აღიარა ღმერთი ცისა და ქვეყნის შემქმნელი, განაცხადა, რომ იცის ვინც არის ნოქარ, თვალთ მაქცი მფარველი ქრისტიანეთა. იოდასაფმა თვით ნოქარი მოაქცია ქრისტიანად. იმედ-დაკარგული მეფე მიჰმართავს კერპთ მსახურს თედაისს, რომელსაც მიაწერდნენ, „ვითარმედ წვიმა და მზე მისითა ლოცვითა მოეცემის ქვეყანას“.

მეფემ უთხრა თედაისს შემდეგი იგავი: მსგავს არს საქმე შენი და ჩემი, რომელსა ესვა ცოლი ქმნულ-კეთილი და ეშინოდა, ნუ უკვე უთმინე იქმნეს და შთავარდეს ცოლი ქაბუკისა მის სიძვასა; ამისთვის ამცნო და ჰრქვა ცოლსა თვისსა: უკეთუ გწადდეს და ვერა წინა აღუდგებოდე ხორცსა შენსა, მოუტეობდი თმათა თავისა შენისათა; ვიხილენ რა იგინი, შე ვერა ნებაი შენი და შენ არა შთავარდე ცოდვასა. დღესა ერთსა მოვიდეს მტერნი და იყო ხმა. ქაბუკი იგი შეეკაზმა, რათა განვიდეს ბრძოლად: ხოლო რაი იხილა ცოლმან მისმან მოკაზმულად, ეტრფიალა და მკის გარდამოუტევნა თმანი. და ვითარცა იხილა ქაბუკმან სასწაული იგი, რომელი ემცნო, მოიქცა და აღასრულა ნებაი ცოლისა მისისა, ხოლო ვითარცა განვიდა, მდევართა მტერნი იგი ეოტნეს და მოქცეულ იყვნეს; ხოლო ქაბუკსა აყვედრებდეს გვიანად გასვლისათვის; ხოლო მან ჰრქვა: მე მტერი საკუთარი მეწყო, იგი განვდევნე და მან დამახწია აღრე არა გამოსვლას“.

მოიძიეს დედანი, რომელთა დაევალო დაავიწყონ იოდასაფს საუკუნო და „შეესაკუთროს“ საწუთროს.

მეფეს ჰყვანდა ქალი „ქმნილი კეთილი, ასული მეფის, ტყვედ წარმრღებული და სხვანიცა ქალნი მემგოსნენი და მეჩანგენი“. ამათ ვერ მოახერხეს იოდასაფის შეცდომა. იოდასაფს მოსწონდა „ქალი მეფის ასული“, ტყვედ წამოყვანილი და უნდოდა მისი მოქცევა ქრისტიანედ. ქალმა უთხრა: „თუ ჩემი მოქცევა გნებავს სჯულსა შენსა, მოვედ წელიწადსა ერთსა ნებასა ჩემსა“. იოდასაფი აიტანა გულისთქმამ, „მიდრკა ნებასა ქალისასა“. ამ შემოთავებულს მდგომარეობაში იყო, რომ მიეძინა. იხილა ძილში სამოთხე და შემდეგ ჯოჯოხეთი; პირველი იყო განსასვენებელი წმიდათა და მეორე „მისაგებელი ცოდვათა“. გაიღვიძა და შესწირა მადლობა ღმერთს, რომელმან არ ჩააგდო ცოდვასა.

იოდსაფმა სთხოვა მამას მიეცა ნება უდაბნოდ წასვლისა. მეფეს ეწინააღმდეგებოდა განსაცდელისა მტერთაგან და მხოლოდ დიდი ვედრების შემდეგ მისცა მას ნახევარი სამეფო, რათა მიჰყო მან „საქმესა სოფლისათა“. იოდსაფ ინება მეფობა ღონისძიებით, რათა შეეძლოს განცხოველებად სჯულისა, რომელი მოეკვდინა მამასა მისსა. მეფემ დააგვირგვინა შვილი, გაათავისუფლა შეპყრობილი ქრისტიანენი, გასცა ურიცხვი მოწყალება. შვილმა გაჰყიდა ყოველი საფასე, მიმისგან მიცემული, და გაუნაწილა ღარიბთ და საწყალთ. ააშენა ეკლესია, დაუყენა მღვდელ-მოძღვარნი, დაუწესა სამჯაფრო მართალი. განითქვა სახელი მისმა სამეფომ, — მოდიოდნენ კერპთმსახურნი და იღებდნენ ქრისტეს ნათელს. მეფეს ეწყინა „მოკლება სამეფოსა თვისისა და გამდიდრება სამეფოსა ძისა“. გაგზავნა აბენეს მეფემ „კაცნი, რათა სცნან საქმე და ქცევა ძისა მისისა“. დაბრუნდნენ ეს მოციქულნი და ქება მოუტანეს მამას. იგინი უკვე მოაქცია იოდსაფმა ქრისტიანედ. მამამ მადლობა გადაუხადა შვილს იმის მოციქულთა პატივით მიღებისთვის და სთხოვა შეეტყობინებინა, როგორ შეუდგეს „სჯულსა იოდსაფისსა და შეიწყნარონ წესი მისი“, იოდსაფმა პასუხად მისწერა მამას, რომ მოხარულია იგი მამის მოქცევის გამო, „აწ აღსარებითა შენითა ღვთისა მიმართ განათლდა სული და გონება ჩემი, რამეთუ აწ ვიქმენ ძე მორწმუნისა მეფისა... გვედრები, რათა დაარღვივნე ტაძარნი კერპთანი და დალეწნე კერპნი... და ღმერთი მშვიდობისა იყავნ თქვენთან უკუნისამდე“. მეფემ დაარღვია კერპი და დაწვა იგინი ცეცხლთა; თვით წავიდა ერთიერთ შვილის სამეფოში. იოდსაფი მიეგება მამას და სამის დღის შემდეგ ნათელს სცეს მეფესა აბენეს „და ყოველთა ერთა“. აბენეს დაბრუნდა თვისს სამეფოს. თან წამოიყოლა მღვდელნი და დიაკონნი. ბრძანა ეკლესიის აშენება და დაწყნარება სამეფოსა თვისსა. სიკვდილის უამს უანდერძა სამფლობელო იოდსაფს და მადლობას აღიარებდა, რომ ღირსი გახდა ქრისტეს ნათელისა.

ორმოცი დღე ილოცა იოდსაფმა მამის საფლავზედ. თვით უარპყო მეფობა, აღიკვეცა ბერად, აკურთხა ბარაქია თავის მოადგილედ, ჩააგონა სიყვარული ქვეშევრდომთადმი და განვიდა უდაბნოდ.

ორი წლის შემდეგ შეხვდა იგი ბალჰვარს, შეიტკბეს ერთმანეთი და ტიროდეს. განუტევა სული ბალჰვარმა და იოდსაფმა დაკრძალა გვაში მისი ხვრელსა შინა: „იხილა ძილსა შინა კაცნი ვინმე ნათლისანი და აქვნდა მათ გვირგვინები შემკული ანთრაკითა და ეტყოდეს: ესე გვირგვინი მათთვის არს, რომელ სწავლითა შენითა წარუდგინენ ღმერთსა“. ორი გვირგვინი კიდევ სხვა ნახა: „ესე ერთი შენი არს ღვაწლთა მათთვის“

რომელ თავს ისხენ და ერთი მამისა შენისა არის, რამეთუ მოიქცა ღვთისა“ გავიდა მცირედი ხანი,— მიიცვალა იოდასაფიც- ბარაქია წავიდა ერთთა და ეპისკოპოზ-მღვდლებითა, წამოიღო წმინდანი ნაწილნი და დაკრძალა ლუსკუმასა შინა. მასზედა ააშენა ეკლესია სახელსა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისა. დღემდე ყოველნი, რომელნიც სარწმუნოებით მივლენ, სენთაგან განიკურნებიან. ასე თავდება ქართული „ბალჰვარი და იოდასაფი“.

ქართულს მოთხრობაში არ არის ინდოეთის აღწერა, რომელსაც ვპოულობთ ბერძნულს ვერსიაში. თვით აბენეს მეფე, კერპთ-მსახური, უფრო მიმზიდველი ელფერით არის დასურათებული. მეფის შვილის აღმზდელს ქართულს მოთხრობაში ეწოდება ზანდანი. ეს სახელი არაბულს ვერსიაში არ მოიპოვება, ბერძნულში ახალ დროის ვარიანტში დასახელებულია ზანდანი. ბერძნულში მოყვანილია თექვსმეტი იგავი, არაბულში ათი, ქართულში თერთმეტი.

ვინ არის დამწერი ამ მოთხრობისა, ჯერ არ არის გადაწყვეტილი. იოანე დამასკელს ხალოდენ წინად ავქსონად „ბალჰვარის და იოდასაფისა“, მაგრამ ახლა უარყოფილია ეს აზრი. მეთერთმეტე საუკუნეში იგარუკვე გავრცელებული იყო მე-XI საუკ. ბერძნული ხელნაწერები, ვენეციური და მე-XV საუკ. პარიზის ნაციონალური წიგნთ-საცავისა ასახელებენ წმ. ექვთიმეს (ივერს), როგორც მთარგმნელს ბერძნულს ენაზედ. შეუძლებელი არ უნდა იყოს ეს ფაქტი, რადგან ექვთიმე (+ 1028 წ.) საფუძვლიანი მკოდნე იყო ბერძნული ენისა. მის დროს ათონზედ აყვავდა ქართული მწერლობა. სათაური ქართული მოთხრობისა: „გვითხრობდა ჩვენ მამა ისაკ ძე სოფრონ პალესტინელისა და არს წიგნი ესე სიბრძნე ბალჰვარისი, რომელი იყოფებოდა უდაბნოთა მძოვართა თანა“—ორნაირად გადითარგმნა რუსულად. ნ. მარტმა შეცდომით ახსნა ეს ადგილი ვითომც „ბალჰვარი“ დაწერილი იყოს მამა სოფრონ პალესტინელის ძისა ისაკისა მიერ; პროფ. ა. ცაგარელმა სამართლიანად შეასწორა სიბრძნე ბალჰვარისა, თხზულება მამა ისაკისა, ძისა სოფრონისა. საშუალო საუკუნეებში სცხოვრობდნენ ორნი მამანი სახელად სოფრონ: ერთი მათგან ბერძენი იყო. მეგობარი იერონიმესი, მეორე სცხოვრობდა იერუსალიმს მე-VII საუკ. ეს მოთხრობა წინად, ბუდდას ცხოვრებად ცნობილი, ზეპირი თქმულებით გავრცელდა ქრისტიანეთა შორის, ჩაიწერა ბერძნულად ასურელი ქრისტიანის მიერ ეგვიპტეში და აშენდა ქრისტიანი ასეტიზმის გემოვნებაზედ. არიან ისეთი პირნიც, რომელნიც ამ

ინდოეთის არაკის ქრისტიანულს გეგმაზედ აგებას მიაწერენ მე-VII საუკუნეში. საბას მონასტერში იერუსალიმს.

ს ა ბ ა ლ ო ბ ე ლ ნ ი .

მ ი ქ ე ლ მ ო დ რ ე კ ი ლ ი .

მეთვე საუკუნეს ეკუთნის კიდევ ერთი საყურადღებო ნაშთი ჩვენი მწერლობისა და განათლებისა. ათონის მთაზედ ივერიის მონასტერში დაკულია „საგალობელნი“, ნოტებზედ გადაღებულნი იმგვარი ნიშნებით, რომელნიც მაშინ ცნობილი იყო საბერძნეთში. ასეთივე საგალობელი ნიშნებით ეტრატზედ ხუცურად ნაწერი მოიპოვება წერა-კითხვის საზოგადოების წიგნთ-საცავში. ხელნაწერი შეიცავს დღესასწაულთა საგალობელს. თითოეული სიტყვა აღნიშნულია განსაკუთრებითის ნიშნებით, წითელის მელნით, სტრიქონს ზევით ან ქვევით, ხმოვანს ასოზედ. ჩიშნები ზოგი დიდია და ზოგი პატარა, გძელი და მოკლე, ორ-სამ-ხუთ-ექვს-კბილიანი. თითოეულს ამ ნიშანს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. დიდი და პატარა ნიშანი აღნიშნავს დაბალის და მაღალის ხმების წყნარად და მძლავრად გამოთქმას („ფორტე“, „პიანო“); მსხვილი და წვრილი ნიშნები აღნიშნავს ბანსა და მაღალს ხმებს, გძელი და მოკლე ნიშნები—გრძელად და მოკლედ ხმების წარმოებას, დაკლაკნილი—ხმების თრთოლვას და მღელვარებას („ვარიაციონე“, „აჯილიტა“), სამ-ხუთ-ექვს-კბილოვანი—იმავე ხმების მღელვარებას, მიხრა-მოხრას, ვარჯიშობას. გრძელი ხაზი, რომელიც სიტყვას თავს უვლის, აღნიშნავს, რომ ის სიტყვები გადაბმულის და ლომობიერების ხმით უნდა ითქვას ხაზის გათავებამდის („ლეგატო“). ნიშანი, რომელიც იწყება დაბლიდგან წვრილის ხაზით და გარდაუხვევს მარჯვნივ მსხვილის ხაზით, აღნიშნავს, რომ ხმა დაიწყება სუსტად და გადავა უეცრად მძლავრს ხმაზედ („სინკოპე“). ხშირად ერთს სიტყვას სამი ნიშანი აქვს: ერთი სიტყვის ზემოდ. მეორე—ცოტა იმის დაბლა და მესამე კი სიტყვის ქვეშ. ეს ნიშნავს სამ-ხმოვანს გალობას. აქედგან ის დასკვნაა ცხადი, რომ ქართული გალობა მე-X საუკუნეში უკვე სამ-ხმოვანი იყო. დაბალი ხმების (ბანების) შესახებ სამ საყურადღებო ნიშანია. ეს სამი დაბალი უნდა იყოს: ბანი, დვრინი და დუმბი.

ხელნაწერი ეკუთნის მე-X საუკუნის მინაწერებში ვკითხულობთ სხვა-

დასხვა ისტორიულ პირთა სახელებს: „ქრისტე, აღიდენ უძლეველნი მეფენი სუმბატ და გურგენ“. სუმბატ მეფობდა 923 — 952 წ. და ბაგრატ 952 — 980 წ. იხსენიება მეფე დავით კუროპალატი (+1001). თვით დედანი, საიდგანაც გადმოუწერიათ ამ მეფეთა დროს საგალობელნი, უნდა ეკუთნოდეს უწინარეს დროს. „შეწვევითა დიდად სახიერისა ღვთისაჲთაჲ მე გლახაჲმან და ფრად უღებებით ცხოვრებულმან, ღლევათა სოფლისათა დანთქმულმან და სიმძიმითა ბრალთა სიმრავლისათა დაღონებულმან მიქელ მოღრეკილმან ვიღვაწე... და შევკრიბენ საგალობელნი ესე წმიდისა აღდგომისანი, რომელნი ვპოენ ენითა ქართველთაითა, მეხურნი, ბერძულნი და ქართულნი, სრულნი ყოვლითა განგებითა წესისამებრ საეკლესიოისა... უფალო, წყალობით მოიხსენე სული მამისა დავითისი, იოანესი, დავითისი და წყალობაჲყავ საწყალობელისა მიქელისთვის“. ეს მიქელ გვაუწყებს, რომ მან ჰპოვა „ენითა ქართულითა და უცვლელად კლიოსათა და ნიშნისათა განმარტა საგალობელნი“. სჩანს, რომ მიქელზედ ადრე საგალობელი ქართული, ბერძული და მეხური უკვე არსებობდნენ და მან მხოლოდ განმარტა და „შეპკრიბა“. მიქელი“ სცხოვრობდა მეთათუ საუკუნის გასულს. — ქრისტესშობის საგალობელის ბოლოს მოხსენებულთა: დასდებელნი „ქრისტეს შობისანი თქმული ღმერთ-შემოსილის იოვანე მტბევარ ეპისკოპოზისა“. ეს იოანე ხშირად არის ხელნაწერში მოხსენებული. მისი სურათი და ბასილი კესარიელისა დახატულია 119: გვერდზედ. ამ მტბევარს იოანეს შეუდგენია რამდენიმე თავი, რომელიც მიქელს შეუტანია თავის საგალობელში. მტბევარი მისი წყაროა და თანამოზიარე. ამის მონაწილეობა გავგვიმარტავს მიქელის სიტყვებს, რომლითაც იგი გვამცნევს, რომ მას „თავით თვისით შეუკრებია, განუწესებია და უბჯობეს უყვია“. იოანე მტბევარი შესანიშნი მწერალია მეთათუ საუკუნეში. თვით იმის ნაწერი მოყვანილია სვანურს ხელნაწერში: ქრისტე, შეიწყალე ამის წიგნის მომგებელნი მამფალი მტბევარი იოანე და მამაი ფეოდორე. იოვანე თევდორეს შვილი იყო, დ. ბაქრაძის აზრით, და მოტევაწობდა დავით დიდის კუროპალატის დროს: მტბევარი ეწოდა მას ტბეთის სახელით, სადაც გადაწერილია სახარება მეთათუ საუკუნისა (995 წ.).

ნიმუშად საგალობელთა ენისა მეთათუ საუკუნისა შეიძლება მოვიყვანოთ იოანე მტბევარის ნაწერიდგან შემდეგი: „იხარებენ ღღეს ცანი ცაჲანი, იხარებდით ცანი და იშვებდით ქვეყანაი და ზღვაი, მკვდართა ჰვისთა თანა. ღღეს ღირსად, ბეთლემ, განემზადე და შეიმკე, ქვაბო. და შე აწ, ბაგაო, შეიწყნარე ნათელი ზეცით, რამეთუ აჩრდილი განქარდა, ღმერთი რაი კაც ექმნა ჩვენთვის“. იოანე მტბევარის გარდა ხელნაწერში

მოხსენებულნი არიან წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელი და სტეფანე ჭყონდიდელი.

ეფთვიმე და ჭყონდიდელი სხვა ხელნაწერებშიაც (წერა-კითხვის საზოგადოების № 427) იხსენიებიან ერთად. აქ მოყვანილია ეფთვიმეს დაწერილი კითხვა-მიგება, წარმოგზავნილი ათონით საქართველოდ და აქამდის დაკული ივერიის მონასტერში, რომელიც ჩვენ ვადმოვსწერეთ 1902 წ. ეფთვიმე პასუხს იძლევა უკანონო, აპოკრითული წიგნების შესახებ ქართულს ენაზედ: „ევსევი პამფილისა წიგნი არს, მრავალთა რათხე საქმეთა და თხრობათა წარმოიტყვის თვითო სახითა, რამეთუ მრავლითა ფილოსოფოსობითა დაწერილ არს იგი და წუალებანი მრავალნი ზაურთავენ მასვე და ამისთვის არა შეიწყნარებს ეკლესია. იგი ქართულად ვისმე უთარგმნია და უწინარეს მრავლისა ეამისა, სიცოცხლესა ნეტარის მამისა იოანესსა, მოეწერა ქართლით სტეფანე ეპისკოპოსსა ჭყონდიდისასა და ეკითხა, ვითარმედ შესაწყნარებელ არს კითხვაი ამის ანუ თუ არა. ხოლო ჩვენ მიუწერეთ მას: ვითარმედ არა შესაწყნარებელ არს, გარნა კარგნიცა საქმენი მრავალნი მსწერიან და ღვარძლნიცა წვალლებისათანა შთაუთესავს და მით უხმარ არს იგი“. ეფთვიმემ მეთათე საუკუნეში არც კი იცის, ვის უთარგმნია ევსევი პამფილისა თხზულება, რადგან იგი ვადმოუღიათ ქართულად ბევრად უადრეს მ. იოანეს მოღვაწეობისა ათონს. ჩვენ უკვე მოვიხსენეთ თავის ადგილს, რა აპოკრითები იყვნენ ვადმოქართულებულნი და ეფთვიმეს მიერ აკრძალულნი. იმათ უნდა ვადუმატოთ, რომ ჩვენმა მწერლობამ იცის კიდევ ორი ეკლესიიდგან ვადევნილი წიგნი: ცხოვრება ნებროთისა და ენოქისა. ნებროთის წიგნი იხსენიება შირიან მეფის დროსვე. ეს ფაქტები მოწმობენ, რომ ჩვენი მწერლობა სასულიერო მიმართულებისა უკვე აღფრთოვანებული იყო მე-IX საუკ. მწერალთა სახელებს მოუწევია ჩვენამდე მრავალს. თუმცა მათი ნაწერები დროთა განმავლობას შთაუნთქავს. იოვანე მტბევეარის გარდა, დარჩენილია სახელი მტბევეარი იოანესი, რომელმაც დასწერ ცხოვრება წმ. გობრონისა ბრძანებითა აშოტ ერისთავთ-ერისთავისა. გობრონი იწამა მეთათე საუკუნის დამდეგს.

საქართველოს მღვდმარეობა მე-X—XII საუკ.

საქართველოს ისტორია იწყება უძველესი ისტორიიდან: ქრისტეს დაბადებამდე ქართველი ერი უკვე სცხოვრობდა კულტურულად, იდგა განათლების გზაზედ და იღებდა მონაწილეობას საკაცობრიო ისტორია

ში. ბერძენთა და რომაელთა მწერალნი იცნობენ ივერიელებს, მესხებს (მოსხებს), ლაზებს, სვანებს, ერთი სიტყვით სხვა-და-სხვა ნაწილს ქართველთა ტომისას. საქართველოში არსებობს მდიდარი ქალაქები (ტფილისი, ქუთაისი, შორაპანი, სურამი). აქ დასახლებული ერი იღებს მონაწილეობას აღმოსავლეთ-დასავლეთთან აღებ-მიცემობაში. ქრისტეს დაბადებამდე უკვე დამყარებულია პოლიტიკური ორგანიზაცია. ქვეყანას განაგებს მეფე, რომელსაც პატივს სცემენ უცხოელთა ერთა წარმომადგენელი. ქრისტიანობის გავრცელება გადახრის საქართველოს კულტურას საბერძნეთისკენ. რომელიც ვახდება მოქიშპედ აღმოსავლეთისა—სპარსეთის სახელმწიფოს გავლენისა. ქრისტიანობის დამყარება შეჰქმნის პირველს საისტორიო ნაწერებს, მოჰფენს შუქს განათლებისას, შემოსავს მთა-ბარს საუცხოვო ძეგლებით—ტაძრებით და მონასტრებით, მხატვრობა და ქანდაკება მიიღებს ქრისტიანულს ელფერს. მეათეს აუკუნეში უკვე ამშვენებენ საქართველოს მიდამოებს ისეთი დიდებულნი ნაშთნი საქრისტიანო ხუროთ-მოძღვრებისა, როგორნიც არიან ქუთაისში ბაგრატის ტაძარი, ხარზმის მონასტერი ახალციხის მაზრაში, ეკლესიანი ახტალას, ნიკორწმინდას. შემდეგ ამათ გემოზედ და არა ნაკლებ ხელოვნურად აღმართავენ გელათის ტაძარს, მარტვილს, ატენს, ახტალას. მხატვრობა მიაღწევს უმაღლეს წერტილამდის გელათის სახარების მინიატურების დაფერადებაში, სვანეთის ეკლესიების დასურათებაში, ფრინველებით და ფოთლებით შემკობაში ჩვენამდის მოხწეულ მრავალ ხელნაწერთა.

საქართველოს განათლებამ მტკიცე ფეხი მოიკიდა სწორედ ამ მე-X—XII საუკ. ეს ხანა იყო ბაგრატიონთა დინასტიის გაძლიერებისა. პირველი ბაგრატიდი, გურამი, ავიდა ტახტზედ 575 წ. ეს ის ხანა იყო, როცა საქართველოს დაჩემების გულისთვის სპარსეთს და საბერძნეთს გაცხარებული ომი ჰქონდათ. ამ არეულობას დაერთო არაბების შემოსევა და საქართველოს მათ მიერ დაპყრობა, არტანუჯში, აქარაში და ტაოში ქართველმა მეფეებმა შეინარჩუნეს ხელმწიფება, მაგრამ ტიტული კი დაჰკარგეს: იგინი ამ დროს იწოდებიან მამფალად, ერისთავად, ერისთავთ-ერისთავად. აბხაზეთი და კახეთი გადგნენ, საქართველო დანაწილდა. ამიტომ აშოტ დიდმა (781—828) დაიწყო დაკუწული ქვეყნის გაერთიანება. მან დაამარცხა კახეთის მფლობელი გრიგოლი და საქართველო შებოჭა კლარჯეთიდგან ვიდრე ქსანამდე და ქ. ბარდამდე. ამის შვილმა განაგრძო საქართველოს გაძლიერება და ერთიანობის დამყარება: ამან დაიპყრო აბხაზეთი და გადაეწა იქაური მეფე თევდოსე. ადარნასეს დროს, მეათე საუკუნის დამდეგს, საქართველოს ისეთი ძალა და გავლენა აქვს, რომ, კო-

ნსტანტინე პორფიროგენის სიტყვით, იგი ეცილება ბიზანტიას და ცდილობს დაიჭიროს ერზერუმიც. არაბთა მწერალი მასუდი ასახელებს „დიდს საქრისტიანო სახელმწიფოს ჯურჯებისას“ (ქართველებისას) სუმბატ მეფის დროს (923—958). მეათე საუკუნის გასულს, 980 წ. აბხაზეთი და საქართველო შეერთდებიან და ტახტზედ აღის ბაგრატ, რომელიც იშვილა მეფე დავით კუროპალატმა (+1001 წ.). ეს დრო ის შესანიშნი მომენტია, როცა საქართველომ დაიხსნა საბერძნეთი ბარდა სკლეროსის აჯანყებისაგან.

ბაგრატ მესამემ დაიწყო ბრწყინვალე პერიოდი საქართველოს გაერთიანებულს ცხოვრებაში. სელჯუკების შემოსევა ჩვენს ქვეყანაში აფერხებს მის მშვიდობიანად განათლებას და წინსვლედობას. დავით აღმაშენებლის მხნეობით მუსულმანთა უღელი მოიპოო და საქართველო შეთორმეტე საუკუნის დამდეგს წარმოადგენს ძლიერს სახელმწიფოს მთელს კავკასიაში და მცირე აზიაში. მსოფლიო ისტორიაში შესდგა ქართველმა ერმა ფეხი და დასავლეთ ევროპასთან ერთად აღიჭურვება ქრისტეს საფლავის დასახსნელად. დავით აღმაშენებლის დროს გამარჯვებული საქართველო შეუდგება შინაური ცხოვრების გაწმენდას და მოქალაქობრივი ცხოვრების მოწყობას. „განავსო და აღაშენა ყოველი ოხერ-ქმნილი და გარდაემატა ყოველთა ეამთა მშვიდობითა და სიმდიდრითა სამეფო ჩვენი, ნაცვლად გარდასრულთა ოხრებათასა“, ამბობს დავით აღმაშენებლის ბიოგრაფი. დავით აღმაშენებლის დროს გაიხსნა საქართველოში სასწავლებლები, რომელთა შორის სახელი მოიპოვა იყალთოს სკოლამ არსენ მთავარ-ეპისკოპოსის ხელმძღვანელობით. დავითმა დააწესა ყოველწლივ ორმოც-ორმოცი ყმაწვილის საბერძნეთში გაგზავნა განათლების დასამთავრებლად. ეკლესიები და მონასტრები შეამკო, ათონის, სირიის და იერუსალიმის სავანეები შესაწირავებით გაამდიდრა. დაშორებული სოფლები გზა-ტყევილით დაახლოვა, დანგრეული ციხე-ქალაქი განაახლა, დამტვრეული ხიდები შეასწორა. შეჰქმნა წესიერი მმართველობა ადმინისტრაციული და კანონიერი სამართალი. პატივისცემა უცხოთა, შეწყნარება მუსულმანთა და სომეხთა სარწმუნოებისა ახა-სიათებს ამ ძლიერ-მოსილს მეფეს განათლებულ და ქეშმარიტ სახელმწიფო კაცად. დავითი გადაიკვალა 53 წლისა (1125 წ.). ეკლესიამ იგი წმინდანად იცნო, ისტორიამ მას უწოდა სახელი აღმაშენებლისა, ხალხმა დაიმარხა გულში უკვდავი საქმე დიდებული მეფისა.

დავითმა სიყვარული მოიპოვა მუსულმანთა შორისაც. მათ მეჩეთში დაიარებოდა სალოცავად, ყურანის კითხვას ისმენდა, აძლევდა შემწეობას მათ პოეტებს და მქადაგებლებს. იგი ისეთს პატივს სცემდა მუსულ-

მნთ, რომ თვით მუსულმანთა მეფენიც ვერ შეედრებოდნენ. აჭრეთვე ექცეოდა სომეხთა ეკლესიას. მათ მღვდელთაგან ლოცვა-კურთხევას არ უარყოფდა.

პოლიტიკურად გაძლიერებამ და ამისთანა მეფის მოღვაწეობამ გაუშვილა თავის ნაყოფი. საქართველომ მოიხვეჭა სახელი გარეშე და აუვა ვადა შინაურს საქმეებში. მწერლობამ მიიღო მრავალ-ფეროვანი ხასიათი. სასულიერო თხზულებათა გარდა, მწერლებმა მოჰკიდეს ხელი სხვაგვარ საშუალებასაც საქართველოს ცხოვრების წინ წასაწევად. ამ დროს (X—XII საუკ.) ეკუთნის პირველი ისტორიული ნაშთნი, იურიდიული სიგელ-გუჯრები, ფილოსოფიური განმარტებანი. თვით დავით მეფე იღებს მონაწილეობას მწერლობაში და თავისუფალ დროს სამეფო საქმეთა შემდეგ ანდომებს წიგნების კითხვას: „შემდგომად სერობისა ნაცვლად ძილისა ანუ სხვისა რაისამე საქმისა, კვლად კითხვა წიგნთა“ არ მოსწყინდება ლაშქრობის დროსაც მისთვის „მოუწყენელი შრომა“ იყო წიგნთა კითხვა.

დავით აღმაშენებლის სალიტერატურო მოღვაწეობა.

დავით მეფემ (1089—1125 წ.) სახელი მოიხვეჭა, როგორც თავის ძლევა-მოსილებით, ისე ზნეობით, ნიჭით და სამწერლო ასპარეზზედ მოღვაწეობით. წრფელი სარწმუნოება, ანკარასავით წმინდა გრძნობა და პოეტური აღმაფრენა თანაზმად და ნაზად შექსოვილია მისს „სინანულის გალობაში“. საღვთო წერილში გაწვრთნილი მეფე, ფსალმუნთა და სოლომონის ნაწერთა საფუძვლიანი მცოდნე, ამღვრეული გულის მალამოდ და აღშფოთებული სულის დასამშვიდებლად მოსთქვამს გალობას, აღმართავს თავის ქნარს ღვთისადმი და გამოსთხოვს სიმდაბლით მოკრძალებით შეწყალებას და შენდობას. „წამის უფიფთა, დმერთო ბუხიანი მღანარენა ზღუდედ აღმადღუნ და მას შინა განიყვანე კრი ისრაელთა ხმელად და გაკადობდეს გალობას ძღვევის (ჩაერთვის: მიწყალე მე, დმერთო, მიწყალე მე); რამღას წინაშე ქელ-დადრეკილ არს ეოკედი, ბუნდა მადრკების და ენა უოგედი შესსა ხმობს აღსარებას: მეცა, სიტყვათ, აღმსარეკელსა მამხედენ!“ ეს პირველი გალობაა მეფისა, ამ მოკლე სძლის პირში ისეთი მდიდარი ნაკადულია ფილოსოფიური აზროვნობის და რელიგიური რწმენისა, რომ სითამამე არ იქნება, მას გვერდით ამოუყენოთ ფსალმუნი დავითისი; „კიდ-დგან ქვეყნისთა შენდამი დაღად-კვტუ, მოწყინებასა გულისა ჩემისას: კლდესა ზედა აღმამადლე მე, მიძლოდე მე“.

დავით აღმაშენებელი უწოდებს ღმერთს „სიტყვად“ (ბერძნულად „ლოგოს“), როგორც იოანეს სახარებაშიანათქვამი: „ზირჟულიდგან იყო სიტყვა“ (=ღმერთი). განსწავლული მეფე აღნუსხავს საქმეთა ბილწთა, ძველს აღთქმაში მოხსენებულთა: მეგვიპტური გულმძიმობა, ქანანელთ ჩვეულებანი, მსხვერპლთა ნაშობთა ზმნა (კერპთ-მსახურება) და მისნობა, ასურისტანული თაყვანის მცემლობა ზენაისა მოძრაობისა, ელინთა ვერცნობა სიბრძნეთა ღვთისათა და სიბილწეთა დასათრგუნად მოველინებქვეყანას ქრისტე, „ღმერთა მამაკაცებრ შამქმედი, რათა დფთაებრ იხსნიდეს ბრადთაგან“. აღსაგე ცოდვით; მეფე მოითხოვს კვლავ შენდობას: „სჯულისნი დაფთრგუნე წიგნისა და ასადი ბუნებითურთ და კვლად სჯულსა შენისა მოწამე, სჯული გონებასა, ცოდვისა და სორცთასა სჯულს დაჟამანე“. ჩვენი მეფე მოიგონებს სოლომონის დიდებას და ამოცხადებს: „სოლომონისა წურბდისა ვერ მადარი, სხვათა სოფლისა კადეთა ვეძიებ და დასაზურბებლად ჩემისაძღე უძღებუბისა და გულისაქმისა“... „ვეცხლი ვითარცა მიწა და ღქრო, ვითარცა თიხა უბნისა ვიუხჯენ და თაყვანის ვეც აჩვარებისა შამონას, ვითარცა იგი ძველთა მათ ბაადს, ასტარტეს და ქამიასს საძაგელს“... „ცრემლნი ქვრივთანი და ობოლთა ბრგვიჩადი ტირალი აჩა შევიწყადენ, აჩვცა განუსვენ ნაწღვენთი მოქენეთა, უფროსდა შენ ქრისტესა, რამელა იწრდები მცირედითა ზრდითა მათითა“. მეფე აღიარებს ამ თავისს ცოდვებს, სახარების სჯულის დარღვევას, მცნებათა გარდასვლას და ქედმოდრეკილი სთხოვს უფალს შეწყალებას. გრძნობიერი სიტყვებით ათაგებს დავითი თავისს მიწყალეს: „მარტო სრულე სამშხეო, ერთ-ცისკრავნებაო, განმნათაღე მსეღველბა სულისა, რათა გიხილე ნათლითა უფლისათა, სულითა დფთისათა ძე გამეგვიბრწყინებ მამინ დაუსრულებელთა სუგუნეთა. დასაბაძი სიბრძნისა—შიში უფლისა, ვითარ გვასწავებს დავით მეფე და წინასწარმეტვეელი და ილცავს ამას ისაია წინასწარმეტვეელა: უფადე, ღმერთო ჩემო, ვითარცხვი და შეკადიების ადებად ზირისა ჩემისა შენდაძი, რამეთუ უსჯულბებისა ჩემნი განმრავლდენ თაკათა ზედ ჩემთა და ცოდვანი ჩემნი აღორძინდა ვადრე ცადმდე“. გამომეტყველი საღვთო წერილის ენა და გულსავესებითი რელიგიური რწმენა ჰფენენ ამ ტკბილს გალობას ნახს შუქს ჰეშმარიტი ლირიკული ქმნილებისას.

მეფე დავითს გარდა ამ გალობისა ეკუთნის „ანდერძი“, რომელიც მან დასწერა „დღეთა შინა სიკვდილისა და სოფლითა განსვლისა შიისსათა“. ეს ანდერძი ერთის მხრით შეიცავს სინანულის აღსარებას და მეორე მხრით სამეფო განკარგულებას ტახტის და მემკვიდრის შესახებ. მიჰმართავს რა მეფე კათოლიკოსს, ერისთავთა და ყოველთა შეწყალებულთა, მოიგონებს რაოდენად მოყვარე იყო იგი დიდებისა და მეფობისა, არ მოიხსენებდა

დღესა განსვლისასა, ვერ უძლო თავის ნებით საწუთოს დატოვება, ვიდრე თვით საწუთომ არ დაუტევა იგი და არ განიყვანა წინაშე მსაჯულისა. ამ სინანულს მოსდევს მადლობა ღვთისადმი, რომელმაც მრავალი წყალობა მიანიჭა, მოსცა შვილი დიმიტრი, „უმჯობესი ჩემსა სიბრძნითა და სიბრძნითა“. ამ სიმდაბლით თავის დაფასებას მეფე წარიმძღვარებს მსაჯულის წინაშე, მემკვიდრეს და შვილს დიმიტრის ჩააბარებს თავის ღვაწლით „მოკებულს“ სამეფოს ნიკოფსიიდან. დარუბანდის ზღვამდე და ოვსეთიდან სოვრადმრე და არეგანამდე. მემკვიდრეს უანდერძებს, რათა მან იზრუნოს მთელი სამეფო სახლისთვის: მას მიანდო შვილნი და დედოფალნი. ძმა თვისი უნდა აღზარდოს და „თუ ინებოს ღმერთმან და კარგი იყოს შემდგომად მისსა მეფე ჰყოს მამულსა ზედა და დათა მისთა პატივი სცეს, ვითარ შვილთა ჩემთა საყვარელთა“. ამ დარიგებას მოჰყვება განაწილება მეფის ნივთებისა. დიმიტრის უანდერძებს ძელს. ცხოვრებისას, დროშას, სამეფო აბჯარს და საჭურჭლეს, დრაკონი კოსტანტინესი ცვატას დაუტოვა, თვალ-მარგალიტი ხახულის ღვთისმშობელს შესწირა, დუკატი და ბოტენატი (ოქროები) ატენის საჭურჭლეს, დიმიტრის სთხოვს მხედვარი მისი, არსენი, არ დასტოვოს უყურადღებოდ და ალოცვინოს იგი მის სულისთვის. ბოლოს მწუხარებას აცხადებს, რომ „სამარხავი მონასტერი საძვალე, შვილთა ჩემთა დარჩა დაუსრულებელი, წამყვა მისთვის ტკივილი სამარადისო“. დიმიტრის მიანდობს ამის დასრულებას „სალოცვად ჩემთვის და მომავალთა ჩემთათვის“. მონასტრის უზრუნველ-საყოფელად დაეთი ავალებს შვილს, რომ რაც მას მიუცია, ნურას მოაკლდეს; ადგილნი, რომელნიც უმკვიდრონი არიან, მოახმარონ. მონასტერს თანახმად გამორჩევისა არსენი ბერისა და კათოლიკოზისა. ეს ყოველი ნაბოძები უნდა დამტკიცდეს სიგელითა, ასე სწერს მეფე საქმიანს ქალღმერთს, წინდახედულად განაწილებს სამეფოს, ეკლესიას, ოჯახს და თავის კრძალ ქონების განაწილებას. „გალობანი“ მოწმობენ მის პოეტური ნიჭის სიმდიდრეს და ახდენდა მის სახელმწიფო უნარს, პოლიტიკურს გამჭრიახობას.

მეფე დავით აღმაშენებელმა მიიღო მონაწილეობა ერთი ძეგლის შექმნაშიც: ეს არის რუის-ურბნისის საუკუნის კრების დადგენილებანი. კრება მოიწვია თვით მეფემ ეკლესიის საქმეების გასაწმენდად და მოსარჩევებლად. კრება მოხდა 1103 წ. ძეგლი ამ კრებისა პირველი იურიდიული ნაშთია ჩვენს მწერლობაში. ამ ძეგლში გამოისახა პირველი ნაბიჯი ქართველთა კანონმდებლობისა. ძეგლი სურათისა საქართველოს ზნეობრივი და რელიგიური მდგომარეობისა მეთორმეტე საუკუნის დასაწყისს.

აქ გამოარკვეულია, რა ღონისძიება უნდა იქმნას მიღებული საზოგადოების აღსამალლებლად და მანკ-ბიწიერების აღმოსაფხვრელად. მეფე მოიწვევს სამღვდელოებას, როგორც ერის ზნეობის დამამყარებელს წოდებას, ათავისუფლებს სხვა-და-სხვა სახელმწიფო გარდასახადისაგან საეკლესიო მამულს და მასზედ დასახლებულს გლეხობას.

ქ ე გ ლ ი ს წ ე რ ა .

დადგინებანი რუს-ურბნისის კრებისა აღნიშნულია შემდეგი სათაურით: ძეგლის წკრა წმიდისა და ღვთიუ შკერებიდისა კრებისა, რამეჟი შემოკრბა ბრძანებითა კეთილად მსახურისა და ღვთიუ დაცულისა მეფისა ჩველისა დაჯით, აფხაზთა და ქართუელთა, ჳწანთა და კასთა მეფისა, ზირთათვის რამეჟი ქვემო მახსენებულნი არიან“. კრების თავმჯდომარედ იყო კათოლიკოზი იოანე, რომელსაც თან ახლდნენ გამოჩენილნი სასულიერო პირნი, მათ შორის გიორგი ქყონდიდელი, მწიგნობართ-უხუცესი; „კაცი სრული ყოველითა სიკეთითა“, ჩვენი მატთანის მოწმობით, და არსენი იყალთოელი; აღმწერი „შეკრებილი კრების ძეგლისა“, კრებას დაესწრნენ ღვთის მოყვარენი ეპისკოპოსნი, პატროსანნი მღვდელნი, ღირსნი დიაკონნი, მონაზონნი, მეუღაბნოენი, დაყუდებულნი და ერისკაცნი. კეთილ-მსახური მეფეც თვალყურს ადევნებდა კრების მოქმედებას. შედეგი ამ მრავალრიცხოვანი კრებისა შეადგენს „ძეგლს“, დაყოფილს 15- მუხლად.

ძეგლი თავდაპირველად მიჰმართავს ღმერთს ხილულის და არა ხილულისა არა არსისაგან არსებად მომყვანებელს, თანაარსს ღვთისა მამისა სიტყვას, რომელმაც ხორცი შეიმოსა ქვეყნად. განიხილავს მოკლედ ქრისტეს სწავლის ვრცელებას. ძემ ღვთისა წარავლინა მოციქულნი საქადაგებლად სახარებისა. „ანდრია პირველ-წოდებული მოიწია ჩვენადმდე და ურიცხვი სიმრავლენი ერისანი განაშორნა საცთურისაგან მრჩობლ ეშმაკეულისაგან“ ამ ლეგენდარულ ცნობას ანდრიას მოღვაწეობაზედ „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოისასა“ მოაბამს მაცხოვრის რჯულის ქადაგებას ჩვენში „ღედაკაცის ვისმე მიერ ტყვე ქმნაღისა, რომელისა იგი ნუნნაი კაპადოკიელად“... იმ დროს, ოდეს საბერძნეთში კონსტანტინე მეფობს. მირიან მეფე გამოითხოვს მისგან ევსტათოს, დიდი საყდრის მპყრობელს ანტიოქელთა ეკლესიისას, ნათელს იღებს მცხეთას და საფუძველს დასდებს აქ ეკლესიისას. სხარტულად ჩამოსთვლის შვიდი მსოფლიო კრების დადგენილებას (ნიკეას, კონსტანტინოპოლს, ხალკიდონს) კონსტანტინე, მარკიანე, იუსტინიანე მეფეთა დროს და სავალდებულოდ მიიჩნევს

ამ კრებათა კანონებს ყოველ ქრისტიანეთათვის. ამ კრებათა შემდეგ დაწესდა ჩვეულება „ჟამად-ჟამადნი კრებანი ღვთივ მოყვარეთა ეპისკოპოსთა და ღვთის სათნო მამათა“ რჯულის კანონთა განსახილველად და ცხოვრებაში განსახორციელებლად.

მეფე დავითმა ამ მიზნით მოიწვია კრება, რათა დროთა განმავლობით შერყეული რჯულის კანონი აღადგინოს და ბიწიერება ეკლესიიდან გადევნოს. რუის-ურბნისის კრებას დაევალა საერთო ეკლესიის მდგომარეობის განხილვა და არა კერძო რაიმე საგნის განმარტება, როგორც, მაგალითად, ბრძოლა ხატის თაყვანის-მცემელთა მოწინააღმდეგე დასთან. შესაძლოა, რომ ამ კრებას პოლიტიკური მიზანიც ჰქონდა და მიმართული იყო ფეოდალების თავ-გასულობის მოსაკვეცად, მათი მამულის სახელმწიფოდ გადაქმნად. მაგრამ თავი-და-თავი მიზეზი ამ კრების ეკლესიის მოწესრიგება იყო. დავით აღმაშენებლის დროს საეპისკოპოსო კათედრები დაქვრივი იყო სხვა-და-სხვა ძლიერი და დიდებული ფეოდალების მიერ, რომელნიც მღვდლებად აყენებდნენ თანმსგავს „მღვდლებს“. მეფემ მოინდომა სასულიერო საქმეთა წარმოება ჩაებარებინა ღირსეული წოდებისთვის. გავრცელებული იყო იმ დროს მავნე ჩვეულება, რომლის წყალობით საეკლესიო თანამდებობანი საფასით, სყიდვით და გასყიდვით გადიოდა ერთის პირისაგან მეორის ხელში, აოხრებდნენ, ვითარცა ავაზაკნი მდიდარს სამონასტრო მამულებს, მეფეთა და კეთილმორწმუნეთა შეწირულებს. ეკლესიის გამგეობას დაეტყო უწესობა, უთაყობა: ურჩობა და სიამაყე გამეფებული იყო. კრებამ ეკლესიის ამ შერყეულს მდგომარეობას მიაქცია ყურადღება და გამოუძებნა სამკურნალო მალამო.

კრებამ პირველად გადააყენა, განკვეთა ეპისკოპოსნი „ვერ ღირსებით შემოსრულნი პატრეს მღვდელ-მთავრობისასა და მათ მაგივრად დაადგინეს კეთილად გაწვრთნილნი, ღირსეულნი ჰასაკისა და საქმეთა მსგავსად“ (მუხლი პირველი). ეს დადგინება იმათ წინააღმდეგ იყო მიმართული, რომელნიც უწლოვანთ დიდებულთ ნიშნავდნენ ეპისკოპოსებად. ამით დიდებულთ მოესპოთ საშუალება საეკლესიო კათედრა თავიანთ გვარში მემკვიდრეობით გადაეცათ და სამონასტრო მამულის ბატონობა შეენარჩუნებინათ. ამიერიდგან ძველი განაწესებს კანონს, რომლის მიხედვით ეპისკოპოსად კურთხევა შეიძლება არა უადრეს 35 წლისა, მღვდლად 30 წ. დიაკნად 25 წ., წიგნის მკითხველად 8 წლისა. უკანონოდ აღიარა წესი ერთს დღეს ხელდასხმისა წიგნის მკითხველისა დიაკონად, მღვდლად ანუ ეპისკოპოზად. ამ წესით ხელ-დასხმულნი განიკვეთებიან.

საქირია დრო თვითოეულს ხარისხში მსახურებისა და ღირსეული თვისებით აღჭურვა (მუხლი მეორე). წესი ხელ-დასხმისა დაწერილია გიორგი მთაწმინდელის მიერ და ამით უნდა იხელმძღვანელოს ეკლესიამ (მუხლი მესამე). კრებამ სასტიკად აღკაძალა ქრთამის და საფასის მიღება ხელ-დასხმულთაგან, შეაჩვენებს ქრთამის და ძღვნის მიღებას „პირველ ხელ-დასხმისა, ხელ-დასხმასა შინა და შემდგომად ხელ-დასხმისა“ (მუხლი მეოთხე). ეკლესიის ჭურჭელნი, ბარძიმ-ფეშხუმი, შეწირული-ოქრო, ვერცხლი, თვალი, ნაქსოვი, ძელი, სინი და სხვა არ გამოეწირების ეკლესიას და არ ჯერ არს მის ხმარება „ტყვეთა სახსრად“ ანუ „თვინიერ მისსა ვითარ იგი განწესებულ არს“. ვინც იკადრებს ამის დარღვევას, მას მოელის ცეცხლი საუკუნე, ეშმაკთაგან განმზადებული (მუხლი მეხუთე). მხოლოდ ეკლესიაში შეიძლება ნათლის-ცემა და გვირგვინის კურთხევა (მუხლი მეექვსე). აკრძალა ჩვილთა გვირგვინის კურთხევა და დაადგინა, რომ ქალმა 12 წ. აღრე არ იქორწინოს (მუხლი შვიდი). კათოლიკოსად, ეპისკოპოსად, ქორ-ეპისკოპოსად უნდა ყოფილიყვნენ საღმრთო წერილის მცოდნენი და საქრისტიანო წესთა დამცველნი (მუხლი მერვე). დაგმო წესად შემოღებული ჩვეულება ერთს მონასტერში რამდენიმე მოძღვრის—რვა, ათის, ოც-და-ათის—დაყენება, რადგან ეს გარემოება იწვევს შფოთს და განხეთქილებას. კრებამ საკმარისად სცნო დიდს მონასტერში ორი მოძღვრის დანიშვნა და მცირე მონასტერში ერთისა (მუხლი მეცხრე). შერისხავს მონასტერში სავაჭრო კრების გახსნასა და „ქვაბ ავაზაკთა შექმნასა“ (მუხლი მეთათე). კრებამ აღიარა, რომ ერთს საკურთხეველს მასვე და ერთსა წინადაგებასა ზედა წმიდისა შესაწირავისა, მრავალთა მღვდელთა მიერ ქმნაი წმიდის ჟამის წირვისაი უწესო არს... ერთისა სულისათვის ეგვტერთა სადმე შინა ანუ შტოთა ეკლესიისათა ჯერ არს თვითეულისა ხუცესისაგან ჟამის წირვაი (მუხლი მეთერთმეტე). ხაჩაკართა (სომეხთა) შესახებ, რომელნი ერთ-ბუნებიან წვალებას შეუერთდნენ, დაადგინა კრებამ, რომ მათ „ნათელს-სცემენ სრულიად ვითარცა წარმართს“ (მუხლს მეთორმეტე). კრება განკანონებას უქადის მართლ-მადიდებელს, რომელიც მწვალებელს შეირთავს (მუხლი მეცამეტე). ქორწილი არს საიდუმლოება და არა ლიტონად კაცთაგან ქმნილი და დაგმო ცოდვა სოდომელთა, რომელი „შეეთვისა უბადრუკსა ამა ნათესავსა“. აგრეთვე მტერობანი, შურნი, სიძულილნი, კაცის კვლანი, მრუშებანი, ცრუ ფიცი, კერპთ-მსახურებაი. ეს ზნეობითი ნაკლულევანებანი მოწმობენ, რა გავლენა იქონიან უცხოთა-ტომთა მფლობელობამ საქართველოში. ძეგლის დება დიდსა და პატარას აფრთხილებს

შეტადრე „ბილწისა მის სოდომელთა კოდვისაგან“. ბოლოს გაკვრით დაგმოპილნი არიან ხატისა ღვთისა არა თაყვანის მკვემლნი.

„ქეგლის ღება“ საეკლესიო წეს-წყობილების დამყარებისათვის სარგებლობს მსოფლიო კრებათ დადგინებით. ადგილობრივი ელფერი ამ ნაშთს ეტყობა სიბილწეთა და ნაკლთა აღნუსხვაში. ნიადაგი, რომელზედაც აღმოცენდა ქეგლის ღება ნაციონალურია, საშუალება ეკლესიის და ერის აღსადგენად უცხოეთიდან შემოტანილი — ბერძენთა კანონმდებლობაა.

ა რ ს ე ნ ი ი უ ა ლ თ ო ე ლ ი .

მებორომეტე საუკუნის პირველს ნახევარს ეკუთნის სალიტერატურო მოღვაწეობა არსენი იყალთოელისა. განსვენებული ბატონიშვილი თეიმურაზი ამას მიაწერს ქებას, მიძღვნილს მეფე დავით აღმაშენებლისადმი. ეს „ქება“ არ უნახავს ბროსეს, თუმცა არსენს იცნობს როგორც გამოჩენილს პირს საეკლესიო საქმეებში. ქება „მეფესა დავითს მონაზონი არსენი“ დაჰბეჭდა მ. საბინინმა „საქართველოს სამოთხეში“. ამ მოთხრობაში არსენი ქებას შეასხამს მეფე დავითს და შეადარებს მას სხვა-დასხვა გამოჩენილთ მეფეთა და ცის მანათობელთა. შედარებას სხვა-დასხვა სურნელოვან ხესთან ანუ ტკბილეულობასთან ახის ბეჭედი სქოლასტიური ქმნილებისა. არსენი ასე განადიდებს მეფეს: „ჰაეროვან ხარ, ვითარცა სამყაროი ხილულისა სოფლისა შორის, საჩინო, ვითარცა მზე ვარსკვლავთა შორის, ბრწყინვალე, ვითარცა ეთერი ნივთთა შორის, ნათლის ფერ, ვითარცა ელვაი ღრუბელთა შორის, ცისკროვან, ვითარცა აღმოსავალ კერძოთა შორის, ტკბილ ვითარცა არე ჯამთა შორის, მშვენიერ, ვითარცა ვარდი ყვავილთა შორის, ძლიერ, ვითარცა ლომი მხეტთა შორის, მტკიცე, ვითარცა ანდამატი განუკვეთელთა შორის“. ამგვარ შედარებას ბერი მოაყოლებს მსგავსების გამოძებნას დავითს და ძველთ გმირთა შორის: „განთქმული, ვითარცა ნებროთ, ახოვან, ვითარცა ისო წინ მბრძოლთა შორის, მხნე, ვითარცა სამსონ, უბრძოლველ, ვითარცა აქილლეე ელლინთა შორის, ბრძენ, ვითარცა სოლომონ მეფეთა შორის, მშვიდ, ვითარცა დავით ცხებულთა შორის“. ეს შეთანხმება საყურადღებოა იმ მხრით, რომ მაშინდელი საქართველოს განათლების სურათს გვიხატავს. ჩამოთვლილი სახელები მოწმობენ, რომ ივინი ცნობილი იყვნენ; მწერალი მათ არ განმარტავს. და ეს ნიშანია იმისი, რომ სასწავლებლებში და საზოგადოებაში შეთვისებული აქვთ ასურეთის, საბერძენეთის და ებრაელების ისტორია. განაგრ-

ძობს რა არსენი თავის მეფისადმი შესხმას, მოიხსენებს კიდევ სახელ-გან-
თქმულს მოღვაწეებს მსოფლიო ისტორიაში. დავით მეფეს შეადარებს
ალექსანდრე მაკედონელს, განდიდებით აგვისტოს კესართა შორის,
ქრისტიანობისადმი ერთგულობით კონსტანტინეს, კეთილ-მსახურებით
თეოდოსის. არ შედრკება ავტორი მეფე ქრისტეს მოციქულებსაც დაადა-
როს.

დასასრულ ამ შესხმისა არსენი ბერი მრავალჯამიერს უგალობს მე-
ფე დავითს: „კეთილად მსახურისა და ღვთივ დაცულისა მეფისა ჩვენისა
აფხაზთა და ქართველთა, რანთა და კახთა, თვით მპყრობელისა მრავალ-
მცა არნ წელნი“. მრავალ წელს უსურვებს აგრეთვე დედოფალ მარიაშ
მონაზონს, კათოლიკოსს იოანეს, სულიერს მამას ევსტრატის, მწიგნობარს
გიორგის და ყოველთა-მარლთ-მადიდებელთა, ხოლო განსვენებულთ მეფეთა,
კათოლიკოსთა, ევთიმი და გიორგი მთაწმინდელთ, ნეტართ მამათა საუკუნო
ხსენება. ამ შესხმის გარდა არსენის უნდა ეკუთნოდეს „მოთხრობაჲ მიზე-
ზთა, რამელთა გამო განჴსდგენს სამეხსნი მართლ-მდადეულებისა სარწმუნოების-
საგანს“. არსენიმ აღწერა „ქველის წყარა“ რუის-ურბნისის კრებისა. ბროსემ
ამას მიაწერა „მამათა ცხადვრების“ შევსება და შეკრება. არსენიმ ისარგე-
ბლა ზეპირ-გადმონაცემით და ამ წყაროს დახმარებით გადააკეთა მამათა
ცხოვრება და მათ შორის წმ. ნინოს ცხოვრებაც. „მამათა ცხადვრებას“
ჩვენამდე მოუხწევია რამდენსამე კრებულად. უფრო ცნობილი არიან შიო-
მღვიმის და დავით-გარეჯის ხელნაწერნი. მესამე კრებული დაცულია მო-
სკოვში. მამათა ცხოვრებაში გარდა ათ-სამმეტთა წმიდათა მოქალაქობისა
(იოანე ზედაზნელი, აბიბოს ნეკრესელი, ესტატე მცხეთელი) მოქცეულია
ცხოვრება დავით და კონსტანტინე მთავართა არგვეთისათა, მეფისა არ-
ჩილისა, მოწამეთა ბიძინა, შალვა და ელიზბარისა, ქეთევან დედოფლისა,
გობრონ მიხეილისა და სხვათა.

ს ა ი ს ტ ო რ ი ო ნ ა წ ე რ ე ბ ი.

საისტორიო ნაწერებს მეთორმეტე საუკუნის ვასულამდე ბევრს არ
მოუწევია ჩვენამდე. ქართულს, ქრონიკას სომხურად ნათარგმნს 1125 წ.
უკვე ეწოდება „ქართლის ცხოვრება“. ეს ქრონიკა იგივე „ქართლის
ცხოვრებაა“ იმ დამატებათა გამოკლებით, რომელნიც შემდეგ სხვა წყა-
რებიდგან შეიტანეს ჩვენს მატთანში. ამ ქრონიკაზედ ადრე ისტორი-
ული ცნობანი მეექვსე საუკუნიდგან მეთერთმეტე საუკუნემდე, ესე იგი

ბაგრატ IV-მდე (1027—1072), შეუკრებია სუმბატს, ერისთავთ-ერისთავს, დავით მამფალის შვილს. ამ სუმბატს აუწერია „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონიანთა, ჩვენ ქართველთა მეფეთასა, თუ სადით მოიწვენეს ამას ქვეყანასა ივინი, ანუ რომელით ჟამითგან უპყრიეს მათ მეფობა ქართლისა“. ქრონიკა იწყება ადამიდან („ადამ შვა სეთთ, სეთთ შვა ენოს.“) და მოაწევს რა სოლომონ მეფემდე, გადმოგვცემს, რომ მან შვა „შიდნი ძმანი“. — „ოთხნი ძმანი მათნი მივიდეს ქართლს. ხოლო ერთი მათგანი, სახელით გვარამ, განაჩინეს ერისთავად და ესე ქართლისა ბაგრატიონიანი შვილის-შილნი და ნათესავნი არიან მის გვარამისანი“... გვარამს „მოსკა მეფემან ბერძენთამან პატივად კურატპალატობა და ამან დადვა საფუძველი ჯვარისა ეკლესიისა, რომელ არს მცხეთად“. შემდგომ გვარამისა ერისთავობდა ძე მისი სტეფანოზ. ამას მოყვებიან გვარამ, ვარაზბაკურ და სხვანი, ჩამოთვლილნი ქრონიკაში მოკლე ისტორიული განხილვით მათი მოღვაწეობისა ვიდრე ბაგრატ მე-IV. ეს ქრონიკა გახდა წყაროდ „ქართლის ცხოვრებისა“. მეორე უძველესი წყარო „ქართლის ცხოვრებისა“ არის „ქართლის მოქცევაი“ რომელიც მოქცეულია შატბერდის კრებულში. ეს კრებული გადაწერილია მეათე საუკუნეში. თვით „მოქცევა“ უფრო ადრინდელს დროს უნდა ეკუთნოდეს. „მოქცევა“ მოგვითხრობს მეცხრე საუკუნემდე, მაგრამ უძველესი მისი ნაწილი უნდა შედგენილიყოს მერვე საუკუნეში. „მოქცევაში“ მოხსენებულია ქალაქი ბაღდადი („ბაღდადი აგარიანთა დაიპყრესო“), რომლის აღშენებას შეუდგნენ 762 წ., მაშასადამე „მოქცევა“ ამ წლის შემდეგ უნდა იყოს დაწერილი. „მოქცევა“ იწყებს მოთხრობას ალექსანდრე მაკედონელის შესვლისაგან კავკასიაში. ჩამოთვლილნი არიან ქართველნი მეფენი (აზოი, არან, ფარნავაზ, — ფარნავაზ მხოლოდ მესამე მეფეა და არა პირველი, როგორც „ქართლის ცხოვრება“ გვაუწყებს). ორიოდე სიტყვითი დახასიათებით და შემდეგ მეტის ყურადღებით აღწერილია წმ. ნინოს ქადაგება საქართველოში. თავდება მოთხრობა ადარნასის, აშოტ კუროპალატის და გვარამის სახელებით. „მოქცევა“ მეათე საუკუნის ძეგლია, სუმბატის ქრონიკა მეფერთმეტე საუკუნისა, ქართული ქრონიკა, სომხურად ნათარგმნი მე-XII საუკ. გარდა ამ საისტორიო წყაროებისა, რომელთაც შემთხვევით მოაღწიეს ჩვენამდე, „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენებულნი არიან ისტორია ჯვანშერისა, რომელმაც აღწერა საქართველოს თავადასავალი ვახტანგ გორგასლანის (446—499) დროიდან მეფე იოანემდე (713—786). მეორე კიდევ ჩვენამდის ვერ მოღწეული ისტორიული ნაწერი ეკუთნის ლეონტი მროველს, რომელმაც აღწერა არჩილის წამება.

ისტორიულ წყაროებად გამოდგებიან სიგელ-გუჯრები მეთერთმეტე საუკუნიდგან მოყოლებული. წმიდათა ცხოვრება საქართველოს ეკლესიისა აგრეთვე შეიცავს მრავალს ცნობას საისტორიო ხასიათისას. ჩვენ უკვე განვიხილეთ წმ. აბოს ცხოვრება, მთაწმინდელთა ბერთა მოღვაწეობა და იქ აღვნიშნეთ საისტორიო მხარეც ამ აგიოგრაფიული ნაწერებისა.

ისტორიული ნაწერების გარჩევა შეადგენს საგანს ისტორიკოსისას და არა ლიტერატურის ისტორიის დამწერისას. ამიტომ ჩვენ შევვებებით ისტორიულ ნაშთებს იმდენად, რამდენადაც იგი საინტერესოა სალიტერატურო მხრით. „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ნაწილი მიაღწევს გიორგი ბრწყინვალის მეფობამდე (+1348). ამ ნაწილში მოქცეულია ის ისტორიული თხზულებანი, რომელნიც ზემოთ დავასახელებთ. მათ გარდა „ქართლის ცხოვრებაში“ ვპოულობთ კვადს საქრა ზაქუხიისს. გამოჩენილი ისტორიკოსის ნიბურის შემდეგ დამტკიცებულ საბუთად დარჩა, რომ ყოველი პირვანდელი ისტორია ძველთ ხალხთა აშენებულია საერო ნაწარმოების საფუძველზედ. ისტორია ქართველი ერისა იკარგება ძნელად გამოსარკვეველს წყვილადში. როცა ბაგრატიონთა გამეფების შემდეგ ნაციონალურმა თვით-მცნობელობამ გაიღვიძა, მაშინ დაიბადა სურვილიც ქართლის დასაწყისის გაცნობისა. ამ მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად მიიშველეს მეზობელთა ცნობანი წარსულის შესახებ და მეორე მხრით თვით ერის მახსოვრობა. ერს ბუნდად ახსოვს თავის ჩამომავლობა. პირად გადმოცემული ამბები ანუ ტრადიციები წინაპართ გმირულის მოქმედებისა, გამშენიერებულნი და ჩამატებულნი, გადადის ერთის თაობიდგან მეორემდის, საშვილიშვილოდ. ერის პირველ ისტორიკოსთა ხშირად სჯერათ, რომ პირად გარდმოცემულ ამბავი უქვეელი სიმართლეა და ამიტომ მოწიწებით ეკიდებიან ამ ტრადიციებს. საერო ელემენტი: მითები, ლეგენდები, ლექსები შეტანილია „ქართლის ცხოვრებაში“ მამათ-მთავარი ქართველთა ერისა არის ქართლოსი. გეგელოგია ანუ გვარ-ტომობის ხე ქართლოსიანთა გამოგონილია ქრისტიანობის გავლენით და სურვილით ქართველთა და სომეხთა შთამომავლობა დაუახლოვონ „დაბადების“ გარდმოცემას. მოსე ხორენელი უკავშირებს ნოეს თარასით, „ქართლის ცხოვრება“ თარშისით (იგივე თარასია). ხორენელი სწერს: იაფეტმა ჰშვა გომერი, გომერმა თარასი, თარასმა თორგომი, თორგომმა ჰაიკი“... „ქართლის ცხოვრება“ ამბობს: „თარგამოს, მამა სომეხთა და ქართველთა, იყო ძე თარშისა, ძისა ავანანისა, ძისა ნოესი“. ეს ფუჭი ვარჯიში დაკავშირებისა ქართველ-სომეხთა „დაბადებასთან“ ერის განსადიდებლად გამოგონილია ქრისტიანობის მიღების შემდეგ. ეს სურ-

ვილი იყო ბურებისა და ერს მისი გულისთქმით ამაში წილი არ უძევს. მხოლოდ წარმოდგენა ქართლოსზედ, როგორც გმირზედ, ხალხის ქმნილების ნაყოფია. მამაცი და უშიშარი გმირი ქართლოსი ჩრდილში აყენებს თავის ძმებს და მათ შორის ჰაოსსაცა, როგორც გადმოგვცემს მოსკოვური ვარიანტი „ქართლის ცხოვრებისა“. დაბეჭდილი ჩვენი მატრიანე შეცვლილია უკვე მოხსენებული სომხურად ნათარგმნის ქართული ქრონიკის წყალობით. რაც ქართლოსზედ არის ნათქვამი რუმინაგოვის (მოსკოვის) ვარიანტში, იგი გადაუტანია სომხურად ნათარგმნს 1125 წ. ქართულს ქრონიკას ჰაოსზედ და შემდეგ აკად. ბროსეს მოუქცევია და ბეჭდილს „ქართლის ცხოვრებაში“. „ქართლოს იყო ყოველთა ზედა უზუცეს და უმთავრეს და ასრეთ პატივს სცემდნენ ყოველნი ძმანი მისნი, ვითარცა მფლობელსა თვისსა. ამ განდიდებაში გმირის ქართლოსისა და მის ძლიერი მომების აღწერაში იხატება ერის თვით ცნობიერება. რათქმა უნდა, ქართლოსი არ ყოფილა ქვეყნად, იგი გამოკონილია ერის ფანტაზიისა. სწორედ ეს მითი ქართლოსის შესახებ შეადგენს ერის იმ ნაწარმოებს, რომელსაც ეწოდება ეტიოლოგიური მითი. ეტიოლოგიურს მითს ეძახიან ისეთს გარდმოცემას, რომელიც სცდილობს ახსნას მიზეზი რომლისაზე წესისა, სახელწოდება ადგილისა, მოტივი ზნე-ჩვეულებისა. ხალხმა იცის რომელიმე გეოგრაფიული ადგილი და იმის გამჩენ-დამბადებელს თითონ ჰპოულობს. ჩვენმა ერმა იცის სახელი ქართლი და წარმოდგენილი აქვს, რომ ქართლის დამაარსებელი იყო სულიერი არსება ქართლოსი. აი როგორ მოხდა ქართლოსის შექმნა. ქართლოსმა კი არ უწოდა თავისი სახელი ქართოს; არა, „ქართლმა“ გამოიწვია ეპონიმის, იმის აღმშენებელის არსებობა: —ერმა იცოდა უხსოვართა დროთაგან არსებობა ბარდავის ქალაქისა. იმის ფანტაზიამ ამ ქალაქს მისცა თავისი აღმშენებელი სახელად ბარდოს, ძმა ქართლოსისა, შვილი თარგამოსისა. ერმა გააპროვნა დამაარსებელი ქალაქი მოვაკანისა და მიაწერა მის აღმშენება ქართლოსის მეორე ძმას მოვაკანს. ამ გვარადვე შექმნა ერმა გამშენებლები ერეთის, ეგრისის, ლეკეთის და გააპროვნა იგინი ჰეროსის, ეგროსის და ლეკოსის სახით. ამათი მოღვაწეობა შეადგენს უძველეს ხანას ქართლის ცხოვრებაში. მეორე ხანა მცხეთოსის და მის ძმების მოქმედება. ქართლოსს ჰყავდა ხუთი შვილი: მცხეთოს, გარდაბანოს, კახოს, კუხოს, გაჩიოს. ხალხმა აჩუქა ეს შვილები ქართლოსს იმიტომ, რომ გეოგრაფიამ მოინდომა თავისი ახსნა. ქალაქი მცხეთა არსებობდა და ერმა წარმოიდგინა იმისი დამაარსებელი მიზეზიც: მცხეთა მცხეთოსმა ააშენა. ქართლოსს, ხუთი შვილის პატრონს, ხალხის მოსაზრებამ მეუღლეც მის-

ცა: ცოლმა მისმა ააშენა დედა-ციხე. ვის უნდა აეშენებინა, ერის ფანტაზიით, ღუჯა-ციხე, თუ არა დედას, ქალს. კახოსმა და კუხოსმა გააშენეს თავიანთი ნაწილი და თავისის ხსენების გასამტკიცებლად დაარქვეს თავიანთი სახელი კახეთი და კუხეთი. გაჩიანი გააშენა ქართლოსის შვილმა გაჩიოსმა. რომ არ ყოფილიყვნენ კახეთი, კუხეთი, გაჩიანი, საჭიროც არ იქნებოდა ერის ფანტაზიას შეექმნა კახოს, კუხოს და გაჩიოს. სურვილი ერისა, რათა ახსნას მიზეზი და დაუკავშიროს არსებული მხარეები და ქალაქები იმათს აღმშენებლებს, ჰბადავს პირვანდელს გენეალოგიას ჩვენი ხალხის მართებლებისას. აქ მუშაობს ქართველთა ერის გონება და დაკვირვება, აქ ვხედავთ ხალხის ფანტაზიას და არა არაკს, მოგონილს უცხო ტომის წარმომადგენელის მიერ. ეს ნაწილი „ქართლის ცხოვრებისა“ საკმარისად ებრძვის პროფ. პატკანოვის აზრს, რომ ჩვენი მატთანე შეადგინა „სომხის ცოტაოდნად განათლებულმა ბერმა“. ეტიოლოგიური ახსნა საქართველოს ნაწილებისა და ქალაქებისა ეკუთვნის თვით ერს და არა უცხოელის ფანტაზიას. ერს ბუნდად ახსოვს, რომ უძველესი მხარე საქართველოსი იყო ქართლი და ამისი გაშენება მიაწერა უფროსს ძმას: ერს ახსოვს, რომ მცხეთა არის უძველესი ქალაქი და მისი აღშენება მიაწერა უფროსს შვილს ქართლოსისა—მცხეთოსს. პირველს ჩვენს მატთანის დამწერს დაუცვამს ეს გულწრფელი მოსაზრება ერის ფანტაზიისა.

„ქართლის ცხოვრებას“ წყაროდ აქვს ძველი ლექსებიც. იგი ასახელებს „მგოსანთ“, რომელთა ნათქვამი შეუქსოვია სხვა გადმონაცემთან. ფარსმან ქველი მოკლულ იქმნა დალატით და ამიტომ იგი გახდა საგნად გლოვისა მგოსანთა მიერ, რომელთა გოდება ჩაწერილია მატთანეში: „ვაი ჩვენდა, რამეთუ მოგვიძინა სვემან ბოროტმან და მეფე ჩვენი, რომლისაგან ხსნით ვიყვენით მონებისაგან მტერთასა, მოიკლა კაცთა მგრძნებელთაგან და აწ მივეცით ჩვენ წარტყვენვად ნათესავთა უცხოთა“. შემატთანე უმატებს, რომ მგოსანნი „ქალაქთა და დაბნებთა“ ახსენებდნენ „სიმხნესა და სიქველესა, სიშვენიერესა და სახიერებასა ფარსმან ქველისასა“ (ქარ. ცხ. I, გვ. 53). ეს გლოვა პროზად გადაღებულია, თუმცა შინაარსი ხელუხლებლივ დატოვებულია. საპოლიტიკო მითი „ქართლის ცხოვრებაში“ შეეხება ბრძოლას ქართველთა ნებროთთან, ხაზარებთან, სპარსელებთან. შინაური ცხოვრებიდან მატთანე იგონებს იმ დროს, როცა ქართველები თემ-თემად სცხოვრობდნენ, ჰყავდათ თავიანთი უფროსები—მამასახლისები. რელიგიის შესახებ გვაუწყებს, რომ უძველესად „უფროსი საფიცარი მათი იყო საფლავი ქართლოსისა“. ამ გვარად ჩვენი

ისტორიული წყაროები არ უარყოფენ ერის ნაწარმოებს და მათ საფუძველზედ აშენებენ უძველეს დროთა ცხოვრების სურათს.

თ ა მ ა რ მ ე უ ნ ს ე კ ო მ ა .

საუკეთესო ხანა საქართველოს ცხოვრებაში გაგრძელდა ორს საუკუნეს ბაგრატ მესამედგან (+ 1014) ვიდრე თამარ მეფის მიცვალებამდე (+ 1212). თამარ მეფე ასული იყო მეფე გიორგი მე-III-ისა. „ქართლის ცხოვრებაში“ თამარისთანა დიდებული მეფე სხვა არ იცის. მისი მოქმედების და ცხოვრების აღწერა შეუსვენებელი ქება-ხოტბაა. ამირ-სპასალარის ჭიაბერის გუჯარში თამარი მოიხსენება „ღვთის სწორად, მეფეთ-მეფედ“, ამ ბრწყინვალე ადამიანის სახელი აქამდის უკვდავია ხალხის მესხიერებაში. რვა საუკუნეა თამარის სურათს და მოქმედებას მოხვეული აქვს აღტაცების შუქი და პოეტური ლეგენდები. ერის წარმოდგენამ დიდი შეფე გადააქცია ნახევარ მითიურ არსებად. მიაწერა მას წარმართული ღვთაების თვისებანი, აღიყვანა უმანკო ქრისტიანე ქალწულის ხარისხამდის. იგი შერიცხა წმინდანად და ამასთანავე მკურნალად სხვა-და-სხვა სენთა და ქორთაგან. მთელი კავკასია ღალადებს მის დიდებულს მოღვაწეობას. მან დაიმონავეა გული უცხოელთ და ქართველთ ტომთა. ოსი, ჩაჩანი, ლეკი, აბხაზი, ქისტი, სომეხი, თათარი მოგვითხრობს ლექსად და პროზად ურიცხვს ამბავს თამარის ძლიერ-მოსილს ლაშქრობაზედ, ქებას შეასხამენ მის ღვთიურს სილამაზეს, აღიდებდნენ მის უღლეველს გულუხვობას და მოწყალებას. სვანეთში, ფშავ-ხევსურეთში თამარს ხალხის წარმოდგენა თავზედ ადგამს ძვირფას გვირგვინს, თვალ-მარგალიტით შექცედილს.

ისტორია და ერის ფანტაზია ერთმანეთს დაეხმარნენ თამარის სურათის შესაქმნელად. ისტორია გვაუწყებს, რომ იგი პირველად მისთხოვდა რუსის თავადს გიორგი ანდრიას ძეს, მაგრამ ეს კავშირი არ იყო ხანგრძლივი, — განქორწილებული გიორგი გაიდევნა კონსტანტინოპოლს, ხოლო თამარმა შეირთო ოსეთის მთავარი დავით სოსლანი, ბაგრატოვანთა გვარისა. თამარმა დაიმორჩილა ჯერ კლარჯეთის და სამცხის ერისთავები, რომელნიც შიემხრნენ გადევნილს გიორგის, შემდეგ გაება ომში სპარსელებთან და თურქებთან. გადევნა ესენი ყარსიდგან, დაამარცხა ალექსის სულთანი ნურედინი, დაიპირა ტრაპეზონი, დაიმორჩილა მთიელნი, ასე შემობოჭა თითქმის მთელი კავკასია და მცირე აზია, შექმნა ძლიერი

სახელმწიფო შინაგან და გავლენიანი გარეგან. ძლევა-მოსილი თამარის მოქმედება გაითქვა შორს საქართველოს საზღვარს გარეთ და უცხო ტომთ მებისტორიენი—არაბნი (შიხაბედდინ ელკალკაბენი) აქებენ ჩვენს „სახელოვანს, მამაცს, სულგრძელს მეფეს, ქრისტიანეთა მფარველს, საწყალთა შემბრალებელს“.

პოლიტიკურს გაძლიერებას და მშვიდობიანობის დამყარებას მოჰყვა მწერლობის და ხელოვნების აყვავება. თამარ მეფის დრო ბრწყინვალე ხანაა ჩვენი ლიტერატურის განვითარებისა. ამ დროისთვის სამწერლო ენა უკვე შემუშავებული იყო ათონელთა მოღვაწეობით და დავით აღმაშენებლის თანამშრომელთა მეცადინეობით. ამ სამზადისმა თამარის დროსთვის ნოყიერი ნაყოფი უკვე გამოიღო. შავთელი და ჩახრუხა, მოსე ხონელი და სარგის თმოგველი, უკვდავი შოთა რუსთველი ამ მეფის კარის მწერალნი არიან, მისი ყურადღებით გამხნეებულნი და დაჯილდოვებულნი. ამ დროის ლიტერატურა და კულტურა წარმოადგენს ნაციონალური გენიოსობის ქმნილებას. ლიტერატურა და ხელოვნება ამ დროს პირუთვნელი სურათია, სადამდის შეეძლო ქართველს ერს თავის კულტურული მისწრაფების განვითარება და რა წერტილამდის ძალედვა ნაციონალური თვისებების განხორციელება. ეს იყო „ოქროს დრო“ ქართული მწერლობისა და ცხოვრების აღორძინებისა.

პოემები და მოთხრობები მე-XII საუკ.

1. ა მ ი რ ა ნ - დ ა რ ე ჯ ა ნ ი ა ნ ი .

თამარ მეფის დროის მწერალთა შორის პირველად უნდა დავასახელოთ მოსე ხონელი და მისი მოთხრობა „ამირან-დარეჯანისი“. შოთა იგონებს ამ ნაწერს თავის პოემის დასასრულს: „ამირან-დარეჯანიძე მოსეს უქია ხონელსა“. ბიოგრაფიული ცნობანი მოსე ხონელის შესახებ მეტად ნაკლებად დარჩენილა. თეიმურაზ ბატონიშვილის სიტყვით იგი იყო თამარ მეფის მდივანი, ჩამომავლობით იმერელი, ძველად გათქმული ქალაქი ხონიდგან. მოსე ხონელი მოწამე იყო საქართველოს პოლიტიკურად გაძლიერებისა, რომელიც დავით აღმაშენებლის დროიდგან დაფოლადდა და გაკაჟდა. თავგანწირული დაცვა თავისუფლებისა, მედგარი ომიანობა, აღტაცებული სიყვარული მამულისადმი მოსე ხონელმა გამოსცა და იხილა ცხოვრებაში. ეს დაკვირვებანი და შთაბეჭდილებანი მოახვია ლეგენდარულს გმირს ამირანს, თავადებულს გმირს და პატიოსანს მოღვაწეს.

ისტორიულმა ამბებმა გაახსენეს საერო ნაწარმოებთ სარგებლობა, რათა გაეღვიძებინა თანამემამულეთა გულში მოწიწება საქართველოს წარსული თავ-გადასავალისადმი. მისი მოთხრობა მოწმობს, რომ დამწერი განათლებული კაცი ყოფილა, გაწვრთნილი სასულიერო და საერო წიგნებში, ნავალი სხვა-და-სხვა ქვეყნებში და დაახლოებული სამეფო სახლთან. მოთხრობა შესდგება თორმეტი კარისგან. „ამირან-დარეჯანისა“ იმ ნაწერთაგანია, სადაც მოხანს კვალი აღმოსავლეთის, უკეთ ვსთქვათ, სპარსეთის გავლენისა. ეს გავლენა იმაში გამოიხატება, რომ მოთხრობის გმირები ატარებენ უცხო ტომის სახელებს, მაგრამ ისეთს სახელებს, რომელნიც მოსეზედ ადრე გავრცელდნენ საქართველოში. რამდენიმე ამბავი „ამირან-დარეჯანისა“ მოხსენებული ზეპირ-თქმულებადაც არის დარჩენილი.

ეს და სხვა შრავალი გარემოება არ გვაძლევს ნებას დავეთანხმოთ იმ პირთ, რომელნიც მოსეს ნაწერს სთვლიან ნათარგმნ თხზულებად. ამირან-დარეჯანიც სპარსელია ჩამომავლობით, სცხოვრობს ბაღდადის კარის ახლო, მუსულმანთა მბრძანებელის მფარველობის ქვეშეო; მეორე გმირი ამ მოთხრობისა სეფედავლე დარისხანისიც სპარსელია, ამბობს იგივე ნ. მარბი. ეს ორი გმირი ძალ-ღონით სძლევენ არაბებს, აბაშებს, იემენელებს, ჩინელებს, ხაზარებს, რადგან მოთხრობას მიზნად აქვს ჩაუნერგოს მკითხველს პატივისცემა სპარსელი გმირებისადმიო, ამიტომ ექვი არ არის, რომ „ამირან-დარეჯანისა“ დაწერილია სპარსელთა სადიდებლადო, შემდეგ ეს სპარსული მოთხრობა გადმოითარგმნა ქართულადო. „ამირან-დარეჯანისა“ არ არსებობს სპარსულს ენაზედ და ეს გარემოება გვაფრთხილებს ვეძიოთ გზა შედარებისა ქართული ნაწერისა არ არსებულს ორიგინალთან. თვით მოთხრობაში არა სჩანს კვალი, რომელს ერს ეკუთნიან ამირანი და სეფედავლე დარისხანისი; თუმცა დანარჩენ გმირთა შესახებ გვაუწყებს, რა ჩამომავლობისანი და სადაურები არიან იგინი. ის საშუალება, რომელიც იხმარა ნ. მარბა ამირანის და სეფედავლის ჩამომავლობის აღმოსაჩენად, შესაწყნარებელი არ არის; რადგან მეტად ხელოვნური და თვითნებობითი ხასიათის არის. სეფედავლე დარისხანიც და ამირან დარეჯანიც არაბულ-სპარსული სიტყვების ფესვიდან შესდგებიანო. სეფედავლე დარისხანიც უნდა განაწილდეს ამ გვარად: სეფე-დავლე დარისხან. ამირან დარეჯანიც კი ამ სახით: ამირ ანდარ ჯან. პირველი ნაწილი ამ ორი სახელისა წარმოადგენს არაბულს სიტყვას რომელიც იხმარება ტიტულად სპარსეთში; მეორე ნაწილი (დარ ანდარე)—სპარსული თანდებულია შინა; მესამე ნაწილი წარმოადგენს ხალხურს ფორმას სიტყვებისას: ისპან=ისპაჰან, ჯან=ჯაჰან (ქვეყანა), აქედან დაასკვნის იგი,

რომ ეს გმირები სპარსელები არიან ჩამომავლობით: პირველს ერქვა სეფე, ესე იგი „მახვილი სახელმწიფოსი ისპაჰანში“, მეორე ამირანი, ესე იგი „ბძანებელი ქვეყნისა“. ნაძალადევობა ამნაირად სახელის ახსნისა საკმარისად სჩანს ერთი ფაქტიდგან: ქართულად ისპაჰანის მაგივრად ისპანს არვინ ხმარობს, მაშასადამე სეფე+დავლე+დარ+ისპან+ად დაყოფა სახელის სეფედავლე დარისპანიძე შესაწყნარებელი არ არის. საერთოდ კი უნდა შევნიშნოთ, რომ სახელების განხილვა ვერ აგვიხსნის ქეშმარიტებას, ვერ დავგარწმუნებს, რომელს ერს ეკუთნის რომელიმე თხზულების შექმნა ამა თუ იმ სახელების მიხედვით. სპარსული სახელწოდებანი უძველესი დროითგან გავრცელდნენ საქართველოში და საკვირველი არ არის, თუ მწერლობაშიაც შევხვდებით ამ სახელებს. პუშკინს დაუწერია დრამები, საცა მოქმედი პირები ატარებენ სახელს დონჟუანს, ალბერტ, მოცარტს, —ნუ თუ აქედგან უნდა დავასკვნათ, რომ, რაკი ეს სახელები რუსული არ არიან, მაშასადამე თვით თხზულებანიც რუსის მწერლის კალამს არ ეკუთნიან? გარდა ამისა, რა საჭიროა სეფედავლე დარისპანისას ახსნა სპარსული ლექსიკონის დახმარებით, როცა სიტყვა სეფე (სეფე წული, ბატონიშვილი) ძველის-ძველია! სახელი დარისპანი აქამდის გავრცელებულია იმერეთში, საიდგანაც იყო თვით მოსე ხონელი. რაც შეეხება ამირანის სახელის განმარტებას ფესვიდგან ამირი (=ბძანებელი ქვეყნისა), შეუწყნარებელია ესეც იმიტომ, რომ ამირანი მხოლოდ კარის ყაჯი იყო ბაღდადის ბძანებელთან.

აგრეთვე ცალმხრივ შეხედა „ამირან-დარეჯანიანის“ გმირებს ა. გრენმა. ამ ორიენტალისტმა სახელები სავარსამიძე და დარეჯანიძე განმარტა ისე, ვითომც სავარსამიძე ნიშნავს შვილს სავარსამისას, დარეჯანიძე—შვილს დარეჯანისას და იქამდის იარა, რომ ნესტან-დარეჯანიც კი ახსნა თავისებურად: ნესტან ასული დარეჯანისა. ნ. მარტი ამ სახელს კითხულობს ნესტან-დარეჯაჰან, როგორც ამირანს—ამირ ანდარე ჯაჰან. ეს ორნი მეძიებელნი ვერ შეთანხმებულან სახელების განმარტებაში. პირველმა (ა. გრენმა) გვარი მამის სახელად გადააქცია, მეორემ ძალდატანებით სპარსულ-არაბული ფესვი აღმოაჩინა გმირების სახელებში. აგრეთვე სხვა სახელწოდებანიც ბადრი (შეადარე ქართული სიტყვა ბადრი მთვარე), უსუპი (კამა) ადვილად ასახსნელია ქართული ლექსიკონის დახმარებით, მიუმართავად სპარსულ-არაბული სიტყვებისადმი. ერთი გმირის სახელი—მზეჭაბუკ—ისე ატრიალეს, რომ ამ ქართულს სიტყვაში და სახელწოდებაში, რომელიც მესხებმაც იცოდნენ. მოსძებნეს ქალაქ ხოროსანის გაღმერთარგმნა და აღნიშვნა მისი მნიშვნელობისა „აღმომავალი

მზე. ასეთი ძალ დატანებითი და ყოველს ჭეშმარიტებას მოკლებული განმარტება თვალსაჩინო სახელწოდებისა გამოწვევულია მხოლოდ სურვილით თავიანთი აზრის დამამტკიცებელი საბუთი აღმოაჩინონ იქ, სადაც თვით თხზულება მტკნარად გაჩუმებულია.

„ამირან-დარეჯანის“ განხილვა გვარწმუნებს, რომ ეს მოთხრობა წარმოადგენს გადაკვანძულს სხვა-და-სხვა საგმირო არაკთა კრებულს, რომლის დამაკავშირებელი არის ამირანის სახელი და მოქმედება. ზოგან, მაგალითად, მეექვსე თავში, საცა მოთხრობილია ინდოს და ამბრის გმირულს მოქმედებაზედ, ამირანი არაფერს მონაწილეობას არ იღებს, მხოლოდ, გაიგებს-რა მათ მოღვაწეობას, გასწევს არაბეთში, მაგრამ ვეღარ მიუსწრობს ამბრის და მისი სიკვდილით შეწუხებული დაბრუნდება ბაღდადს. ამირანს ხონელმა გარეგან შობა ამბრის და ინდოს გმირობა.

შინაარსის გაცნობა უეჭვოდ ხდის ჩვენთვის იმ მოსაზრებას, რომ ხონელი სარგებლობს სხვა-და-სხვა ზეპირ-თქმულებით, აკოწიწებს მღერთმანეთთან და აძლევს ერთიანობის ხასიათს. ამ შემოკრებილი არაკების ძაფი ადვილად შეიძლება გავკიმოთ, თუ მივაქცევთ ყურადღებას გმირების სახელებს და სამოქმედო ასპარეზს. ამირან-დარეჯანისა შესდგება თორმეტი კარისაგან. თითქმის თვითოეული თავი განსაკუთრებულს ამბავს მოკვითხრობს, კარი პირველი: აბესალომ ჰინდოთ მეფის ამბავი. კარი მეორე: ბადრი იამანის ძის ამბავი. კარი მესამე: ომი ბადრი იამანის ძისა და ბუნბერაზის არზამანაკისა. კარი მეოთხე: ნოსარ ნისრელის ამბავი. კარი მეხუთე: ამირან-დარეჯანის ძის ამბავი. კარი მეექვსე: ამბრი არაბის ამბავი. კარი მეშვიდე: ინდო ჭაბუკისაგან იამანთა ქვეყანას შესვლა. კარი მერვე მნათობთა ამბავი. კარი მეცხრე: თილისმათ ამბავი. კარი მეათე სეფედავლე დარისპანიძის ამბავი. კარი მეთერთმეტე: მზის ჭაბუკის ამბავი. კარი მეთორმეტე: ამირან დარეჯანის ძისაგან ბალხეთს შესვლისა და ბალხამ-ყამის ძისა ამბავი. ზოგს ხელნაწერში დართულია მეცამეტე კარიც: ჯიშურის შვილის არმოკლა მზეკაბუკის ამბავი. შემდეგ განვიხილავთ ორს თავს კიდევ, რომელიც ზოგიერთს ხელნაწერს დართული აქვს.

ამ სათაურების ჩამოთვლაც საკმარისია, რომ „ამირან-დარეჯანის“ ვიცნოთ სხვა-და-სხვა „ჭაბუკთა“ საარაკო მოქმედების კრებულად. აქ მოქმედობენ: ბადრი იამანიძე (იემენიძეგან, ალი-დილამი (დილამელი), ამბრი-არაბი, ინდო-ჭაბუკი. გარდა ამათი „ამირან დარეჯანისში“ შეხვდებით ნოსარ ნისრელს (ეგვიპტელს), ასტრაბიძეს (ასტრაბადელს), ლამარ ლახნელს, ხვასრო ხაზარს, სინთა მეფის შვილს, ბოსორ ბასრელს და სხვ.

ეს ხალხის სახელწოდებანი და გეოგრაფიული ნაწილები გვიჩვენებენ სა-
არაკო შინაარსს „ამირან-დარეჯანიანისას“ და ანაწილებენ მას ეპიზოდე-
ბად, რომელნიც ზეპირ-თქმულებით საქართველოში შეიძლება ზოგან
წერითი საშვალეებით შეეთვისებინოს მოსე ხონელს,

„ამირან-დარეჯანიანი“ იწყება შემდეგი სიტყვებით: „იყო ინდოეთს
მეფე აბესალომ, მორქმული, განგებიანი და არა იყო შეჭირვება გულსა
მისსა,.. ორშათათს, სამშათათს, ოთხშათათს ათას-ათასნი დიდებულნი ნა-
დიმსა ზედა უხმის და გასცემდის საბოძვარსა... ხუთშათათსა, პარასკევს
და შათათს ნადირობდის და განისვენებდის, კვირასა დღესა დაჯდის და
სამეფოსა საქმესა განაგებდის“. ერთხელ სანადიროდ წავიდნენ და ერთმა
დიდებულმა ნახა ქურციკი, რომელსაც „ესხნეს რქანი ოქროს ფერნი,
თვალი და ჩლიქნი შავნი, მუცელი თეთრი და ზურგი წითელი“. მნახავმა
ეს მეფეს მოახსენა. გამოუდგნენ ამ ქურციკს, დიდი ხნის სიარულის შემ-
დეგ ერთს „უკაცურს ადგილს“ ნახეს სახლი. აქ მათ თვალ-წინ გამოუჩი-
ნდნენ „ჭაბუკნი დაწერილნი სამნი და მათ შუა სახე ქალისა, რომე კა-
ცისა თვალს ეგეთნი არა რა უნახავს“. ერთი დიდი კაცი იყო, შვენიერი
ჭაბუკი, ჯაჭვი ტანსა ეცვა, ხმალი ხელთა ჰქონდა. ზედა ესრედ ეწერა:
ვითა მე ამირან დარეჯანიძე, ყმა ჩემი სავარსამიძე, ბადრი იამანის ძე.
ყმა მისი ინდო-ჭაბუკი, ნოსარ ნისრელი და ყმა მისი ალი-დილა-
მი, ოდეს ქაჯნი დავხოცენით და ზღვათა მეფის ასული გამო-
ვიყვანეთ, ამას ადგილსა მოვედით და ყოველი არაბეთი ზე-
დან მოგვიხდა... მოიხედეს მარცხენასა მხარესა და იგი სამნი ჭაბუკნი,
ყმანი მათნი ეწერნეს“. დალონდა მეფე, მოინდომა ამ უცნობთ ჭაბუკთა
ამბავის გაგება. ჯაზიარ-ვეზირის რჩევით გაგზავნეს აქეთ-იქით კაცები:
ორი ამათგან მოაღწევს ბაღდადს და ერთი მოხუცებულისაგან შეიტყო-
ბენ, რომ ამირანის ყმა სავარსამიძე ცოცხალია და იგი უამბობს ჭაბუკთა
თავს გადასავალს. მეფე აბესალომს მოახსენებენ ამას და იგი წერილით
სთხოვს სავარსამიძეს მივიდეს მის სასახლეში, სავარსამიძე უამბობს მეფეს
ამირანის და მისთანა ჭაბუკთა გმირულს მოქმედებას.

სავარსამიძის ნაამბობი შეადგენს თორმეტს კარს „ამირან-დარეჯანი-
ანისას“. თვითოეული ამბავი იწყება ამ სიტყვებით: „დიდო მეფეთა მეფეო-
ცხონდი უკუნისამდე, აღიდნეს ღმერთმან მოყვარენი თქვენნი და არცხ-
ვინოს ორგულნი თქვენნი“. მოთხრობა მისი წაგავს დასავლეთ ევროპის
გმირულ (რიტტერთა) რომანებს. მომღერლები, ქალის სილამაზისადმი
ტრფიალება, მამაცური დოლი, თავ-განწირული ომი სატრფოს გულის-
თვის, აბჯრით შეკახმული ჭაბუკნი, ის არის ფორმა როგორც ევროპული
რომანებისა, აგრეთვე „ამირან-დარეჯანიანისა“. ბრძოლა ორ მექიშპეთს

შორის სწარმოებს დიდებულთა და სატრფოთა თანადასწრებით. აი, მაგალითად, როგორ ასწერს ხონელი მეორე ომს ბადრი იამანისძის და არზამანიკისას:

„დილასა, ოდეს გამოჩნდა ნათელი მზისა, დაჯდა მეფე და დედოფალი მასვე ადგილსა და დაისვენს ასული თვისი შუა და მას ასულსა მისსა ემოსა ელვარე რამე და, ვფიცავ ღმერთსა ცხოველსა, მზე მას ვერა სჯობდა. ეგრეთვე დაისხნეს დიდებულნი და დაიდგეს ნადიმი და მღერდეს მგოსანნი და წარმოდგნენ ყოველნი მხედველნი, ბანის-ბან სცემდნენ ბუკსა და დაბდაბსა, ტიროდეს ყოველნი მით, რომელ ეგონათ ჯობნა არზამანიკისაგან. გამოვიდა არზამანიკი შეკაზმული და სატკივართა ადგილთა პოლეტოკნი კინანი ეკრნეს თვითცა და ცხენსაცა. აგრეთვე გავიდა ბადრი იამანიძე და ესე იყო წესი მისი, რომ სამნი ხმალნი ეკიდიან. შემოუვლეს ნავარდი, ერთმანერთსა შეუძახნეს, შეუტიეს და შეიბნეს... იყო დიდიდგან ვიდრე მწუხრამდე ომი ფიცხელი და მათისა ბუკ-დაბდაბისა ცემისაგან აღარა ჩავარდებოდა ყურთა ხმა“.

თავი გმირი ამ ჭაბუკთა შორის არის ამირან დარეჯანიძე, რომლის მოქმედებაზედ აქამდის ხალხში მრავალი ლექსი და ლეგენდა დარჩენილა. ჩვენ ზემოთ უკვე განვიხილეთ იგინი. ხონელის თხზულებაში ამირანს გარს არტყია საარაკო წრე. მისს გმირობას განცვიფრებაში მოჰყავს სუკველანი, მის სიამაცეს ვერვინ დასძლევს, გულადობით მას მსგავსი არვინ ჰყავს. იგი ბაღდადის ხალიფის მოდარბაზეა, უბრალო აზნაური. სასახლეში მას დიდს პატივს სცემენ, მისი მრავალი და შესანიშნავი თავსგადასავალის მოთხრობა ატკობს მუსულმანთა მბრძანებელს. ამირანი ერთგულია ამირისა და მის მზეს ფიცულობს ღვთის სახელთან ერთად. კმაყოფილია მკორედი სარჩოთი და ზომიერი დროს გატარებით. ექვსი მოსამსახურე ჰყავს და მათ შორის სავარსამიძე განუშორებელი თანამგზავრია მის ლაშქრობაში ინდოელებთან, თურქებთან, ხაზარებთან, სინელებთან.

მეორე ჭაბუკი, რომლის შესახებ „ამირან-დარეჯანიანი“ დაწვრილებით მოგვითხრობს, არის სეფედავლე დარისპანიძე, ეს ჭაბუკი დიდებულთა მეფის ჩამომავალია.

„მამა სეფედავლესი დარისპანი იყო ჭაბუკი ესეთი, რომელ აწ ბერნი და მსოფნი კაცნი იტყვიან, რომე ამა შვილსა თვისსა სეფედავლესა იგი სჯობდაო... მოკვდა იგი მამა სეფედავლისა დარისპან მეფე და ესტძე მისი ცოტა ყმა დარჩა. იმომკროვეს მათ გარეგანთა მტერთა, დაიწუნეს ესე პატრონი ჩვენი, — უამბობენ ამას სეფედავლეს ყმანი ომად ამა-

დაძეს, გმირს ამირ მუმლისას, — შეკრბნეს ლაშქარნი, მოადგნენ და ერთისა დარისპანისა შაარისაგან კიდე სხვანი ქვეყანანი სრულებით წაუღეს და იგი დარისპან შაარი მისთა გაზრდილთა ყმათა შეამაგრეს; იგი ქალაქი დიდი ტურფა იყო და კეკელა (აქედგან ახლანდელი გვარი კეკელიძე). გამოხდა წელნი მრავალნი და ამას შინა მოიწითა სეფედავლე და შემძლებელ იქმნა საჭაბუკოთა საქმეთა. დღესა ერთსა. მივიდა წინაშე დედოფლისა დედისა მისისა და ჰკითხა: ესე ქალაქნი რომე დიდნი და შვენიერნი არიან, ამა ქალაქისა წალმართ რატომ არა გვაქვს სხვანი ქვეყანანიო? ატირდა გულ-მდუღარედ დედა მისი დედოფალი. და ესე უთხრა.

„შვილო ჩემო, დიდნი ქვეყანანი გვექონდა და ქალაქნი მრავალნი, მაგრამ ოდეს ბნელ იქმნა ჩვენთვის სინათლე მზისა, მოკვდა მამა შენი, მაშინ მოგვმართეს ძველთა მათ მტერთა და ყოველივე წაგვიღეს“. სეფედავლე აღიჭურვა და ჩქარა დაიბრუნა მამისეული ქვეყნები და გაითქვა სახელი მისი სიჭაბუკისა. იგი შემოსილია აბჯრით და ფართოა. ხოცავს სპილოებს, როგორც კატებს, რკინის კარებს ამტვრევს, როგორც სიმინდის ტაროს. ვერც ერთი ჭაბუკი ვერ უძლებს მას. ჰქენთა მეფის ასულის გამოსაყვანად წასული, იგი მოქმედობს საგრძნეულო ფარგალში და მხოლოდ შაოსნის დიაცისაგან მიცემული წამალი დაიხსნის მას როგორც ჩვეულებრივ ქართულს არაკებში. სეფედავლე მიჰმართავს დიაცს შაოსანს სიტყვებით. „შენცა კეთილად დამხვდი, ჩემო დედაო!“ დიაცი ეტყვის მას, რომ „ძნელს და საჭიროს გზას“ დასდგომია ჭაბუკი: „ვინც აქ მოსულან, მშვიდობით ველარ წასულან“. სეფედავლე დაჰპირდება გაუსწორდეს რაზიმან დევს, რომელმაც ქმარი შაოსანისა და ძმანი მისნი დახოცა, ხოლო ძენი მისნი წაასხა. სეფედავლე და მისი ამხანაგი მოგზაურობს გრძნეულთა ქვეყანაში. ჯერ ისეთი სიბნელე მოეხვიათ, რომ კვალი ველარ გაიგნეს. შაოსნის წამალმა გზა გაუნათლა. მოჰკლა საზარი კაცი და შევიდნენ „მშვენიერს ქვეყანას“, რომელიც „ტურფა წალკოტს“ წააგავდა. ხილნარი იყვნეს უცხონი, წყალნი წყაროთაგან გამოდიოდნენ, ხენი ფურცელჩრდილოვანნი. მოვიდა მათ წინაშე კაცი, რომელსაც „პიროქრო რიდე თავსა ეხურა“ და მონათა თვისსა უბძანა: „მოიღეთ ხილი ამ წალკოტისაჲთაო“. ოქროს ტაბაკხედ მოართვეს ხილი, რომლის მსგავსი არ ენახათ. „ეკვამეთ, მაგრამ ამის მეტი ვერა შევიგნეთ-რა, ძალა-წაგვიღო... სეფედავლეს ვერა ავნო-რა. რადგანაც ის წამალი, დიაცმან რომ მისცა, ხელთა ჰქონდაო. მერმე იყივლა მან კაცმა (ოქროს რიდეი) და დაიწყო ლაშქარმა ფიცხლად მოდენა“... ათი-ათასი კაცი მოჰკლა მაშინ სეფედავლემ. მიადწია ჰქენთა მეფის სატახტო ქალაქს, დაამარცხა არაბთა მე-

ფის ძე, რომელიც მოსულიყო ჭენტა ბატონის ასულის წასაყვანად, მოიტაცა „პირ-მზე“ და გამოაპარა. მაგრამ ჭენტა მეფე ურიცხვი ჯარით დაედევნება, ატყდება დიდი ომი, როსებ ფალავანს მარტორქით მოსულს მოჰკლავს და გამარჯვებული წამოვა. ამ ჭაბუკის ამბავს გაიგებს ამირანი და წამოვა საომრად. ბრძოლა მათი სასტიკი და შეუპოვარია, მაგრამ გამარჯვება არც ერთს არ შეხვდება, ამიტომ მათ შეარიგებენ.

გრძნეულთა შორის მოქმედობს კიდევ მესამე გმირი „ამირან-დარეჯანიანისა“ — მზე-ჭაბუკი. იგი მოჰკლავს ლომკაცს, რომლის ტანი ლომისაა და სახე კაცისა. ხაზართა მეფის ქალის დასახსნელად წავა და გზაში დახოცავს ლომებზედ მოსეულს კაცებს.

„აწ უფრო საგრძნეულოსა ქვეყანასა შევსულიყავით... მოხვდა სახლი მშვენიერი, შევედით მას შიგან და კაცი არავინ იყო, — არს პური დაგებული და საქმელი ყოველი ფერნი. მზემან-ჭაბუკმან სთქვა: ამ პურსა ყოლე მე არა ვჭამ, რომ საგრძნეულო არისო.. ამაზედან ანახდათ იგი ფრინველნი მოფრინდნენ, რომელნი მას ტბასა შიგან კაცთა იბანეს და ფრინველად შეიქმნეს, მოვიდნენ, სარკმელნი შემოვიდეს და კაცად შეიქნეს. დასხდნენ, ამად რომე დახოცასა თურმე იგონებდეს. მაგრამ ჩვენ ეერა გავიგეთ-რა. თუმცა დაგვეხოცნა, პირველ რომ შემოვიდეს, ჩვენ მშვიდობით დავრჩებოდით, არც არა ჩვენ უთხარით... მერმე დასხდნენ იგი კაცი, სჭამდნენ და იცინოდნენ. შემოვიდა კაცი ერთი და გვითხრა: ვითა ისი პური თქვენთინ იყო შეკაზმული, მათ ეშმაკთა რათ შეაქამეთო?“ შეიბნენ ლაპარაკში და მოჰკლეს ის კაცი. ჩვენ შევეუტივეთ, მათ ფრთანი შეექმნათ, გვეკრნეს ფრთენო პირსა, წამსავე ცნობა წაგვერთვა“.

ასე უამბობს რაიბი, მზე-ჭაბუკის ყმა ამირანს. ამ გვარი გრძნეულბანი გაფანტულია „ამირან-დარეჯანიანში“ და ჩვენი ხალხის ზეპირ-თქმულებაში. კავშირი საურთიერთო ექვს გარეშეა. მეტადრე ამირანის ამბავი ხონელის მოთხრობაში და საერო პოეზიაში იმდენად წააგავენ ერთმანეთს, რომ მათი განცალკევება შეუძლებელად მიგვაჩნია. ამირანის ომი ბაყბაყ დევთან, ჩაყლაპვა დარეჯანიანისა გველეშაპის მიერ, მუცელში ყოფნის დროს ამირანისაგან წადის ყელიდგან (ანუ ჯიბიდგან) დანის ამოღება და გველეშაპის მუცლის გამოჭრა და გამოსვლა, სამ გველეშაპად გადაქცევა (შავი, თეთრი და წითელი) მოკლული გველისა, მზეთუნახავი ქალის ხორეშანას მოძებნა, — ეს და სხვა მრავალი წერიმალე საერთო მხარე ხელოვნურთ და ზეპირთ თქმულებათა შორის გვარწმუნებს, რომ მოსე ხონელმა ისარგებლა სახალხო ზღაპრებით, გადააბა იგი-

ნი ერთმანეთს და დააკავშირა ამირანის სახელით. რა თქმა უნდა, გრძნეულობანი და ჯადონი, რომელიც ამ მოთხრობაშია, მაგალითად, ტბაში ბანაობა კაცებისა და ლომებად გადაქცევა, ფეხთა წამლის მოსმა და წყალში უვნებლად გასვლა, სპილენძის კაცის ჩარევა ბრძოლაში, — ყველა ეს არ შეადგენს განსაკუთრებით თვისებას მხოლოდ ქართული ზღაპრებისას. ამის მიხედვით არ შეიძლება დავასკვნათ არც ნაციონალური წარმოშობის, არც უცხო ენიდგან გადმოღების თეორიის შესახებ. ამ გვარი თქმულებანი დადიოდნენ მთელს აღმოსავლეთში და საქართველოში ადვილად გავრცელდებოდნენ ზებირ-გარდმოცემათა საშუალებით. მოსე ხონელმა ამ ზღაპრებს მისცა გმირული ხასიათი თავის დროის შესაფერისად. ჰაბუკნი დაწრწიან აბჯრით შეკაზმულნი სატრფოს მოსაძებნად, ანუ მამულის ხსნის და განთავისუფლებისათვის. ამ ორსავე მხარეს თამარ მეფის დროს ჰქონდა რეალური ინტერესი და მაჩვენებელი იყო თანამედროვე საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, რომელიც აღბეჭდილი იყო ძლიერ-მოსილი ლაშქრობით.

ამირანის მოქმედება გვაგონებს ბერძენთა გმირის პრომეთეოსის საქციელს. ამირანის შესახებ თქმულებანი ორს ხვეულს წარმოადგენს. პირველი, უძველესი, ასურათებს ამირანს ღმერთთა მოწინააღმდეგედ, როგორც პრომეთეოსს ზევსის მოქიშვედ. მეორე ხვეული ამირანს ნაციონალურ გმირად გადააქცევს. იგი იტანჯება, ზებირ-თქმულების თანხმად, როცა ხედავს საჭმელს ჰურს სისხლში გამოცხობილს. ამირანი, ზონელის მოთხრობაშია, მტერია დევებისა; იგი მუსრს, ავლებს კაცის მავნე არსებებს. ამირანი ანდრერობის მემკვიდრეა, როგორც პრომეთეოსი ასთავიანი ტიფონის შემდეგ გამოჩნდება. მეორე ეპიზოდია „ამირან-დარეჯანიანი“ გვაგონებს სხვა თქმულებას ბერძენთა ცალ-თვალა პოლიფემის შესახებ. ეს პოლიფემი იგივე ოჩო-კაჩია მეგრელთა და როგორც ამირანის, აგრეთვე ცალ-თვალას საქციელი ნათელს ჰფენენ ძველ ელინთა ეპოსს, ჰომეროსის მიერ დაცულს, პრომეთეოსის დი პოლიფემის შესახებ. აი როგორ მოგვითხრობს ამას ხონელი:

„ვიარეთ სამი დღე. — ამბობს სავარსამიძე. — დიაცი ვინმე ჯდა და ვისმე ტიროდა. ჩვენ ვკითხეთ, თუ რა გიჭირსო? მან გვითხრა: ჩვენი რჯულისანი ხართო? უთხარით: იგი ვართო. მერმე თქვა: მომაგონდა ბადრი იამანისძე და მისთვის ვტირიო. მაშინ ივინი, ოდეს გრძნებით დევთა შეიპყრეს, მეც წამომიყვანეს და მაშინდლიდგან აქა ვარ და ამ ეშმაკთა შიგან ვიარები. აწ ბრძანეთ და სადილი მიირთვიეთო. ჩვენ მას დღესა ნადირი ვერ შევვყურა და მოგვმყოდა. წავედით და წავვიძღვა

წინა იგი დიაცი. მივედით მას კლდისა ძირსა. უკუალო კარი, შეიყვანა ამირან დარეჯანისძე და დიდი ლოდი კარსა ზედან მოაგორვა, შეკრა კარი იგი. თურმე დევი იყო და დავრჩით ჩვენ ვარე დიდათ შეჭირვებულნი და თურე რა შინა შევიდა, კაცი ვინმე ჯდა დიდი და შუბლსჯდ თვალი ედგა და უთხრა: ვაშად, რომე მოხვედ ამირან დარეჯანისძისა, რამგლახ მოიგონე მოსვლა აქაო. ესე იყვის წესი ამირან დარეჯანისძისა, რამცა ჭირნი მოსჭირდის, უმეტესად განძლიერდის და თქვა: აბა, ლომთა ლომო, დარეჯანისძეო, და შეუტივის. მას ჟამს უყვილა, ვაშად განახერ, მაგრამ შენტვის დია სჯობდა თუმცა არ გენახეო. მივიდა ცოტა ყმა, ერთი ძე მისი და მასცა ედგა შუბლსა ზედან თვალი და ეგრე თქვა: ვიცი, რომე ამა ყმასა მოჰკლავ, ქვე დამიდევ და თვით მე მომაკვლევი-ნეო. ჩვენ ვსდგევართ კართა ზედან და არა გვაქვს ღონე შესვლისა. ამაზედ ამირან-დარეჯანისძემან სტაცა ფეხსა მის ცოტა ყმისა და მამასა მისსა პირსა შესტყორცნა და ზედან შეაკლა, მერმე ახლტა იგი დევი. შეიბნეს. ხელ-და-ხელ აილო ზე ამირან დარეჯანისძემან, დასცა ქვეყანასა ზედან და იგი თვალი შუბლისა დაშნით წააგდებინა და მერმე უყვილა მან დევმან: ვითა ნულარ მომკლავ, ჭაბუკობასა შენსა აპატიეო.., ამირანმა ამას აპატივა, მაგრამ ქვაბში შესულმა უსიბმა ხმლით დაჰკლა დევი. „ეგე გრძნეული სხვასაც ვისმე მოაცდუნებსო“.

ამირანმა დიაცი მოჰკლა, რომ სხვები აღარ შეეცდინა.

თუ შევადარებთ უკვე საერო პოეზიაში განხილულს თქმულებას ოჩო-კოჩის, პოლიფემის და ხონელის მოთხრობაში მოქცეულს ამბავს დევზედ, რომელსაც „შუბლზედ თვალი ედგა“, საერთო ლიანდაგი აღვილად გამოირკვევა. დაშნით მოკვლაც უმატებს ამ შედარებას ისეთს ხაზს, რომელიც საერთო წყაროდგან უნდა მომდინარეობდეს. განსხვავება იმაშია, რომ ამირანი ქვაბში შეხვდება ცალ-თვალი მამას და ამ უკანასკნელის შვილსაც: „მასცა ედგა შუბლსა-ზედან თვალი“. ჰომეროსი და მეგრული ზღაპარი ცალ-თვალი შვილის შესახებ არას გვაუწყებენ.

საკვირველია, რომ მოსე ხონელის მოთხრობა ისეა ხელოვნურად შექმნილი, რომ ქრისტიანობის კვალი არსად მოსჩანს. ავტორი ცდილა ძველებური ელფერი დაეცვა. ზოგიერთა ხელ-ნაწერის დასასრულს ვითხულობთ სიტყვას „ამინ“, რომელიც გადამწერთაგან უნდა იყოს შემდეგ ჩამატებული. „ამირან-დარეჯანიანი“ ცალკე წიგნად დაიბეჭდა ზ. ჭიჭინიძის მიერ (ტფილისი, 1897). ზემო მოყვანილი ადგილები ამ გამოცემიდან არის ამოწერილი. ეს ნაწყვეტები საკმარისად მოწმობენ, რომ უბრალო საბაასო, ახლაც გასაგები ენით არის მოქარგული მ. ხონე-

ლის თხზულება . საყურადღებოა, რომ ზღაპრული კილო გატარებულა მთელს მოთხრობაში.

ამირანის ბავ-გადასავალს, როგორც ჩვენს ხალხშია დარჩენილი და მოთხრობილი მ. ხონელის მიერ, ბევრი საერთო მხარე აქვს სომხურს თქმულებასთან არტავაზის შესახებ, რომელსაც უპირდაპირებენ სპარსულს ზოპაკს ფირდუსის ნაწარმოებში და ძველს ირანულს გველეშაპს აჯდახაკს (ავესტაში). ამ უკანასკნელი გადმოცემით, რუდენი (ფერიდუნი შაჰნამეში) შებოქავს აჯდახაკს და შეათრევს გამოქვაბულში და თვით დადგება მცველად. გამოქვაბულიდან იგი ვერ ბედავს გამოსვლას, როგორც ჩვენი ამირანი, რომელიც ქრისტესთან (ღმერთთან) ბრძოლისა გამო დაბმულ იქმნა ჯაჭვით და ზედ დაედგა მთა ჩალობუზი.

II. ვ ი ს რ ა მ ი ა ნ ი .

„ვისრამიანაც“, როგორც „ამირან-დარჯვანთან“ მოხსენებული აქვს შრათა რუსთაველს *), მაშასადამე იგრ „გეგუხის-ტყაფისნზედ“ ადრე გავრცელდა საზოგადოებაში. გამომცემლები ამ მოთხრობისა წინასიტყვაობაში (ტფილისი, 1884 წ.) გვაუწყებენ, რომ მათ არ იციან, ვისრამიანი საკუთარი თხზულებაა, თუ ნათარგმნი. ზოგნი ამბობენ; რომ „საკუთარი ქართული თხზულებაა და ამას ამყარებენ, პირველ იმაზედ, რომ მეტად თვალსაჩინო მაგალითებია წმიდა ქართული ჩვეულებისა (?) შიგ მოყვანილიო; მეორე იმაზედ, რომ ენა მეტად ფაქობია, მკაფიო, სიტყვების გაწყობა ფრაზაში თითქმის არ ღალატობს წმიდა ქართულს ენას და თუ თარგმანი იყო, რაც უნდა ნიჭიერი მთარგმნელი ყოფილიყო ამის გადმომღები, არ შეიძლება ბევრგან არ აპყლოდა უნებლიედ იმ ენის წყობილებას და თვისებას, რომლიდამაც სთარგმნიდაო. — ზოგნი ამბობენო, რომ თუმცა თვითონ ამბავი ვისისა და რამინისა სპარსულია, მაგრამ ეს ამბავი ქართველს მწერალს გაუგონია, თვითონ მხოლოდ შინაარსი აუღია და თავისით დაუწერია და არა გადმოუთარგმნია სპარსული ტექსტიო... ეს აზრი პირველზედ უფრო დასაჯერებელი უნდა იყოს,

*) „ავთანდილის წასვლა ძებნად ტარიელისა“ აგვიწერს „ქვეყანასა უგემურსა“ და დასძენს: „იგი ჭირი არ უნახავს არც რამინს და არცა ვისსა“ (ტაეპი რპე) ერთს უკანასკნელს ტაეპში პოეტის კიდევ იგონებს ამ გმირებს: ნუ მკვიდრად მათებრსა, ნუმცა თუ რამინს, თუ ვისსა (ტაეპი ჩუპ); ერთი ადგილი კიდევ მოვიყვანოთ: ფატმანს კლავდა უმისობა (უავთანდილობა) რამინისა ვითა ვისსა.

რადგან ნამდვილად ცნობილია ევროპის მეცნიერთაგან. რომ ვისის და რამინის ამბავი სპარსელებს ეკუთნის და შესაძლოა ჩვენს მწერალსაც გაეგონოს და მერე თავისით ახალი თხზულება დაეწეროსო.—მეამე აზრი ის არის, რომ ვისრამიანი თარგმანია და არა საკუთარი თხზულება. ამას ამტკიცებს თვითონ პირველი კარი ამ თხზულებისა, საცა მოხსენებულისა, რომ ამბავი ფაჰლაურიდან სპარსულად გადმოთარგმნილია. ამ გარემოებას მით უფრო მეტი ძალა ეძლევა, რომ დღესაც სპარსულად დარჩენილია „ამბავი ვისისა და რამინისა“ შექილილა და დამნასავით ლექსად და პროზად შერევით დაწერილი მეთორმეტე საუკუნეში. ამბობენ სპარსულიდან ეს თხზულება გერმანულადაც გადაუთარგმნიათ... ჩვენდა სამწუხაროდ... ვერც სპარსული ვიშოვეთ და ვერც გერმანული“...

აქ წამოყენებულ სამთ აზრთა შორის შესაწყნარებელი ის არის, რომელიც უარყოფს „ვისრამიანის“ ორიგინალურს ქართულს წარმოშობას. მართლაც, არსებობს სპარსულს ენაზედ „ვისრამიანი“, რომელიც გამოიცა 1864—1865 წ. კალკუტაში. სპარსული პოემა „ვისორამინ“ შესდგება 8000 ორტაეპოვანი ლექსიდგან; ეკუთნის პოეტს გურგანს (ქართულს ენაზედ ჯორჯანი), რომელიც სცხოვრობდა პირველს ნახევარს მე-XI საუკ., სელჯუკების ემირის ტოღრულ ბეგის კარსა. გურგანმა იხელმძღვანელა ძველებური ფალაურს ენაზედ პროზად მოთხრობილი ამბით სასანიდების დროისა, ესე იგი მუსულმანთა მოძღვრების უწინარეს. ეს სჩანს პოემის დასასრულიდგან, სადაც მოხსენებულია ტაძრები-საცეცხლები, ცეცხლის თაყვანის მცემლობისხანა. ფაჰლაური ამბავი გურგანმა გადააკეთა, გაამშვენა და ლექსად გამოსთქვა სპარსულს ენაზედ. გერმანულს ენაზედ გრაფმა გააცნო მკითხველს საზოგადოებას შინაარსი ამ სპარსული „ვისრამიანისა“ და შიგა-და-შიგ მოჰყავს პოემიდგან ლექსად ნათარგმნი ნაწყვეტებიც. ქართულად „ვისრამიანის“ გადმოღებას მიაწერენ სარგის თმოგველს, რომელიც ჩამომავლობით იყო მესხი, ქ. თმოგვიდგან, და სცხოვრობდა თამარ მეფის დროს. მას ეჭირა მაღალი თანამდ. შობა სახელმწიფოში, ირიცხებოდა მეფის მდივნად და ასრულებდა დიდ პასუხის საგებს მოვალეობას. თამარის შემდეგაც განაგრძობს იგი მოღვაწეობას, --მისი სახელი შეგვხვდება გიორგი და დავით მეფეთა დროსაც. „ქართლის ცხოვრება“ მას უწოდებს „ფილოსოფოსს და რიტორს“. ამ სარგის თმოგველს მიაწერენ „დილარაიანს“. ვინ არის „ვისრამიანის“ მთარგმნელი, ნამდვილად აქამდის არ ვიცით. მთარგმნელმა დედანი ცოტა შეკვეცა და ისე გადმოიღო ქართულად.

გავიცნოთ მოკლედ შინაარსი სპარსული „ვისორამინისა“ და მკითხველი ადვილად შეადარებს ქართულს ვისრამიანს.

სატახტო ქალაქს მერვში ცხოვრობდა მეფე მობედი, რომელსაც ემო-
 რჩილებოდა მთელი ქვეყანა. მობედის წინ თავს იხრიდნენ არამც თუ
 ჩინეთისა და რომის იმპერატორნი, თვით ცის მანათობელნიც მასთან
 მეგობრობით ამაყოფნდნენ. ერთხელ, სამეფო ნადიმზედ მობედმა შენიშნა
 გათქმული სილამაზით ქალი შეხრუ და მოისურვა მისი ცოლად შერთვა.
 შეხრუმ უარი განაცხადა და მოახსენა შაჰს, რომ იგი უკვე გათხოვი-
 ლია, კეთილად სცხოვრობს ყარენთან და ჰყავს რამდენიმე მამაცი ვაჟი
 შვილი. რაკი შეხრუსთან დაქორწინება შეუძლებელი აღმოჩნდა, მობედ-
 მა სთხოვა, რომ ქალიშვილი მაინც, თუ ოდესმე ბედნიერს ცოლ-ქმარს
 დაებადოთ, მიათხოვონ მას, მერვის შაჰს. შეხრუ დასთანხმდა და პირო-
 ბით შეეკრა მეფეს ჯერ დაუბადებელი ქალი მისთვის მიეთხოვებინა.
 აქედგან იწყება მობედის უბედურება. გავიდა რამდენიმე წელიწადი და
 შეხრუს დაებადა „მზეთ-უნახავი“ ქალი ვისა. შეხრუს დაავიწყდება მიცემული
 შაჰისთვის სიტყვა და მიათხოვებს თავის ასულს თვისსავ ძმას ვირუს.
 მაგრამ ქორწილის დღეს, ნადიმის დროს, გაჩნდება ზურდი, ძმა მობე-
 დისა, რომელიც დაუყოვნებლივ თხოულობს დანიშნულის წაყვანას მე-
 რვში. ვისა ცივს უარზედ არის, მოხუცის შერთვა არ იამება, და რაკი
 შეიტყობს ამ ამბავს მობედი, წამოვა აუარებელი ჯარით შესამუსრავად
 ყარენისა, ვისის მამისა. თუმცა ომში დაპარცხდება მობედი, მაგრამ სა-
 ჩუქრებით მოუღობებს შეხრუს გულს და მას შეაპარებენ სასახლეში, სა-
 იდანაც ძალდატანებით წაიყვანს საწყალს ვისას მერვში. გზაში ქარმა აა-
 ფრიალა ჩარდახი კუბოსი, სადაც ჩააბრძანეს ვისა, და ყვ. ლასათვის გულ-
 წარმტაცი ქალი გამობრწყინდა რამინის, მობედის ძმის, წინა ზე. რამინი
 მთლად აენთება სიყვარულით სარძლოსადმი. როცა ვისა მოიყვანეს
 მერვში, ვერაფრით დააშოშმინეს და დაამშვიდეს სასოწარკვეთილებამდის
 მისული ქალი, თუმცა თხნ გამოყოლილი მოახლე ცდილობდა ცბიერე-
 ბით დაერწმუნებინა თვისი გაზრდილი, რა დიდი ბედნიერება მოელოდა
 მას მობედის სასახლეში. რამინიც, დამწვარი ვნებათა ღელვით, მიჰმარ-
 თავს ამავე ცბიერს მოახლეს და დაითანხმებს შუამავლობა გაუწიოს ვი-
 სასთან. პირველ ხანში ვისა უარზედ არის, მაგრამ როცა იგი ნახავს
 რამინს, მისს გულში გაიღვიძებს სიყვარულის ნაპერწკალი. თუმცა ვისა
 ცდილობს ჩააქროს ანთებული გრძნობა, მაგრამ, „შეუბრალებელი სი-
 ყვარულის მაცდური დასცემს სულში გასისხლიანებულს კლანქს და რა
 ჩაუკლავს ერთგულების და მოვალეობის სხივს, ვნებათა ღელვა
 დაუბრძავებს გონების თვალთახილვას“. შემდეგ, როცა მობედს გარედ
 დაიგულებენ, ვისა მიიღებს თავის ოთახში რამინს და აქ მიეცემიან აღ-

გზნებულს ნეტარებას. ასე გაატარებს რამინი ორს თვეს სატრფოსთან სიყვარულის მორევში ჩანთქმული, ვიდრე არ მოუვა მობედისაგან მიწვევის წერილი. სანადიროდ მიდიაში, შაჰის ბრძანებით თან წაიყვანს ვისასაც თავის მოახლით. ერთს დილას მოახლე გააღვიძებს ვისას და მოახსენებს გამოეთხოვოს რამინს, რომელიც მზადდება შორს სამგზავროდ და სომხეთში სანადიროდ. მობედი აახელს თვალებს და სასტიკად გაუწყობა ქალბატონსაც და მის მოახლესაც. ქმარი ჯერ კიდევ თვალახვევულია, არ იცის კავშირი ვისას და რამინს შორის, თუმცა ქალი უკვე გამოუტყდა ვარუს, თვისს ძმას და წინანდელს საქმროს. მაგრამ არა არს-ჩა დაფარულ, რაც არა გამომელაღნდეს! ერთხელ როცა მობედი მერვის სასახლეში უჯდა გვერდით „ვერცხლებრივ თეთრ-გულიანს ვისას“ და უმტკიცებდა მეუღლეს, რა ბედნიერება ხვდა მას წილად, ვისამ ველარ დაფარა აღელვებული გრძნობა და გამოუცხადა ქმარს, რომ იგი მასთან ყოფნას ბედნიერებად არ სთვლის, რადგან გული განუყოფელად დაუსაკუთრა რამინს. განრისხებული შაჰი გაგზავნის ვისას მახაბადში და აქ მჭმუნვარებით აღვსილი ქალი „დღე და ღამ ვაჰყურებს ხორასნის გზას“.

რამინიც თუმცა ფიცს აძლევს მობედს დაივიწყოს ვისა, ვერაფრით დამშვიდებულა; ნადირობის და საცოლოს ძიების მაგივრად კუხისტანიდგან რამინი მიეშურება მიდიაში და აქ შვიდ თვეს გაატარებს ვისასთან დამათრობელ აღფრსში. გაიგებს მობედი რამინისაგან ფიცის შელახვას და აღიჭურვება ჯარით მის დასასჯელად, მხოლოდ დედის ჩაგონებით შაჰი თვისი ძმის მოღრეკის მაგივრად, გაცეცხლებული აღიძვრის უდანაშაულო ვირუს წინააღმდეგ, მაგრამ რაკი დარწმუნდება, რომ ვირუს, ვისის ძმას და უბედურს საქმროს ცოდო არაფერში მიუძღვის, მობედი დაწყნარდება, აპატიებს მოლაღატე ძმას და ორგულს ცოლს და სამნივე დაბრუნდებიან მერვში, სადაც რამდენსამე ხანს მშვიდობით სცხოვრობენ.

თუმცა მობედი გარეგნობით შეურიგდება ცოლს და ძმას, მაგრამ ეჭვი ჰის გულში ისევ მოქმედობს. ამიტომ მოითხოვს ვისისგან, რომ მან ერთგულობა შეჰფიცოს ცეცხლზედ მოგვების წინაშე. ვისა, რო დაინახავს აღგზნებული ცეცხლის აღს, ცამდის ასულს, შეშინდება, შაჰმა დაწვაც არ განიზრახოსო და ამიტომ სთხოვს რამინს გააპაროს იგი მერვიდან. შეყვარებულნი გაიქცევიან და შეეფარებიან ქალაქს რეიში ბენრუჯას, შებრუს შვილის სახლში. მწუხარე და გულ მოკლული მობედი დიდხანს და უნაყოფოდ ეძებს თავის ახალ-გაზდა ცოლს. ვისას დედა

გაიგებს ამ ამბავს და ურჩევს მობედს შურის ძიებაზე უარი სთქვას და იგი უბოვის გაქცეულს დედოფალს. მობედი დასთანხმდება და ვისა რამინითურთ ისევ დაბრუნდებიან მერვში. შეყვარებულთა მისვლა-მოსვლა, რასაკვირველია, არ ისპობა და მათი გაბედულობა იქამდის მიაღწევს, რომ ერთ ღამეს ვისა დააჭვრინებს გამდელს თავისს ადგილს ქმრის სარეცელზედ და თითონ გაიპარება რამინთან. აქაც მოტყუებული ქმრის დაშოშმინება აღვილად მოახერხა უკეთურმა ვისამ. როცა მობედმა დაიწყო ყვირილი, ვისამ მოირბინა და დაარწმუნა შაჰი, რომ მის ექვიანობას საფუძველი აკლია და აიხსნება იგი ძალზედ შეზარხოშებით. საწყალი ქმარი დაჩუმდა.

გავიდა რამოდენიმე ხანი, შაჰი მოემზადა რომის იმპერატორთან საომრად და ვისას ყურის გდება ჩააბარა ზურდას, თავის ძმას. ჯარში ჩაერთა რამინიც, მაგრამ გურგანში გზიდგანვე დააბრუნა თავის ავად გამხდარი ძმა. რამინ გამოეშურა მერვში და რაკი გაიგო, რომ ვისა მიუდგომელს ციხეში შეუფარებიათ, გასწია სატრფოს სანახავად. ნიშნიან შვილდ-ისარს ესვრის ციხეს და გააგებინებს ვისას, რომ იგი დაბრუნდა და ეძებს საშვალებას მასთან შეიპაროს. ვისა და მოახლე მოხერხებით შეაპარვენ რამინს და აქ დაჰყოფს იგი ათს თვეს საყვარლის გვერდით. მობრუნდება მობედი და შეიტყობს თვისი მეუღლის ურცხვობას და პირველად განურისხდება ზურდას, რომელსაც ჩააბარა ვისის თავდაცულობა. რამინი კი თუმცა გაიპარება ოთახიდგან, მაგრამ შაჰი იპოვის თოქს, რომელზედაც ციხიდგან ქალბატონის და მოასლის დახმარებით გადაეშვება. ამ საქციელისთვის მობედი გალახავს ცოლს და მის გამზედელს მოახლეს.

მობედი დაბრუნდება მერვში და აქ სუსტის ხასიათის წყალობით შოინანიებს, მოაყვანებს ვისას, აპატიებს რამინს და იქამდის მოლობება, რომ ცბიერს მოახლეს ვადასცემს სასახლის გასაღებს, ვიდრე თვით დაჰყოფს ქაბულს. მოახლე ახლა კი გაჭირვებულდება და არ უშვებს ვისასთან რამინს, რომელიც ხეტიალის შემდეგ მიიძინებს მობედის ბაღში. ვისა მაშინ გაეხვევა ჩაღრში და გაიპარება რამინთან. ამ დროს მობედიც ექვიანობით აღძრული გაჩნდება მერვში. რამინი კიდევ გაუძვრება ბაღიდგან და განრისხებული შაჰი მოიწადინებს ვისის მოკვლას. მაგრამ ზურდას ჩარევა და მფარველობა გადაარჩენს ვისას.

ეს შეტაკებაც ვათავდება მობედის და ვისის შერიგებით, თუმცა იგი გასტანს მეტად მოკლე ხანს. ერთს მშვენაერს ზაფხულის საღამოს მკოსანი „ქუსანი“ მობედის თანადასწრებით ლექსად აქებდა ვისის და

რამინის სიყვარულს. ამ ლექსში გამოჩეღავენდება საპარცხვინო მდგომარეობა შაჰის. მოხდება ჯერ ლანძღვა და შემდეგ კრივიც მოხედსა და რამინს შორის. ამას შემდეგ რამინი დაანებებს თავს მერვს და დაინიშნება შაჰისაგან გამგედ რეის, გურგანის და კუხისტანისა. ერთს მაზრაში, გურაბში, რამინი ნადირობის დროს შეხვდება ლამაზ ქალს გულას, რომლის შერთვასაც მოიწადინებს. გულა დასთანხმდება იმ პირობით, რომ რამინმა დაივიწყოს ვისა. რამინი ნიშნად ახალი სატრფოს ერთგულებისა მისწერს წერილს ვისას და გამოუცხადებს, რომ ამიერიდგან ყოველი კავშირი მათ შორის მოსპობილია. გულშემოყრილთ ამ მწუხარებით ვისა გაუგზავნის რამინს გამზდელს, მაგრამ ამ უკანასკნელს ლანძღვით გამოისტუმრებს უკან. მაშინ ვისა დააწერინებს მუშკინს რამინთან ბარათს, რომლითაც ცდილობს დაიბრუნოს დაკარგული სიყვარული.

საბედნიეროდ, რამინს და გულას შორის ჩამოვარდება უთანხმოება, გულ-გრილობა დაეტყოთ ორსავე და რამინი განიზრახავს ისევ ვისასთან დაახლოვებას. რამინი მოელაპარაკება გულას მამას და გასწევს მერვსკენ. გზაში აზინი გადასცემს ვისისაგან წერილს და აუვსებს რამინს გულს სიხარულით. მერვში გამწყრალი მოტრფიალენი შერიგდებიან, თუმცა ვისა პირ-მოთხოვით შეუბრალებელი არ უშვებს სასახლეში რამინს, რომელიც იძულებულია ყინვაში და ბუქში გაატაროს ეს დრო. მოთმინებიდგან გამოსული რამინი აპირებს უკან წასვლს და მხოლოდ ახლა მისცემს ვისა მას ხელს და ერთს თვეს გაატარებინებს სასახლეში. ერთს ღამეს რამინი გავა მერვიდგან და პირველი სადგურიდგან სატახტო ქალაქადგან დიდის ზემით დაბრუნდება მერვს. მოახლის რჩევით რამინი ახლა კი გაბედავს ძალ-დატანება იხმაროს, ღამე გამოიპარება მეფის ბანაკიდგან ორმოცი თანამხლებელითურთ ქალის ტანისამოსიანი და გაჰყვება ვისას, რომელიც ამ დროს ბრუნდება საზორავიდან, სადაც მან შესწირა სამადლობელი მსხვერპლი. დადგა ღამე და შეთქმულები დაეცნენ კარის მცველებს და თვით რამინი მოჰკლავს ზურდს, თვისს ძმას. რა დაიჭერს მთელს სასახლეს და მიითვისებს სამეფო განძს. რამინი გასწევს დეიღემისა და გილანისაკენ.

მოსყიდულნი გულუხვი საჩუქრებით, დეიღემის და გილანის მცხოვრებთა მოთავენი გადუდგებიან მოხედს და მიემზრობიან რამინს. შაჰი, რაკი შეიტყობს ძმის აჯანყებას, დაბანაკდება ქალაქ ამულას ახლოს. შემთხვევით ომი არ მოხდება ძმათა შორის. მოულოდნელად ბანაკში გაჩნდება ეშვი, რომელიც დაჰფრეთს მოხედს და მისს ცხენს. შაჰის

სიკვდილის შემდეგ რამინი, ვითარცა კანონიერი მემკვიდრე, აღსარებულ იქმნა მერვის მეფედ. დიდხანს იმეფა კეთილად და უზვი წყალობის გაცემით მოიპოვა ერის პატივისცემა. როცა ვისამ განუტევა სული, რამინმა უარპყო მსოფლიო არარაობა, გაუნაწილა სახელმწიფო თვისს ორს შვილს და თვითონ შეეფარა ცეცხლის თაყვანის მკომელთა ტაძარს, სადაც გაატარა უკანასკნელი დღენი ლოცვით და ვედრებით. ამით თავდება სპარსული პოემა.

ამავე სიტყვებით შეიძლება გადავცეთ მკითხველს ქართული „ვისრამიანის“ შინაარსიც: დამოკიდებულება და კავშირი ქართული „ვისრამიანისა“ სპარსულ ორიგინალთან იქიდან სჩანს, რომ ჩვენს მოთხრობაში პირ-და-პირ ნათქვამია, რომ ფახფურმა (=გურგანმა, ანუ ჯორჯანელმა) სთარგმნა სპარსულად ფალაური ენიდან. მეორე ადგილს ვკითხულობთ „ხუარასანი ფალაურითა ენითა ამოსა და მომცემსა ქვეყანასა ჰქვიან“. მუშასადამე ქართულს „ვისრამიანსაც“ იმავე ფალაური ენიდგან სპარსულად გადმოღებულს დედანთან აქვს დამოკიდებულება. ეს კია, რომ ქართველს მწერალს ხელთ არ ჰქონია ის რედაქცია პოემისა, რომელიც გამოიცა კალკუტაში. ჩვენს გადმომღებს, უნდა ვიფიქროთ, თვალწინ ჰქონია პროზად დაწერილი მოთხრობა „ვის-ო-რამინ“. ამას მოწმობს ქართული პროზად აგებული „ვისრამიანი“ ლექსად რომ ყოფილიყო ორიგინალი, ქართველი შთარგმნელი არ შესცვლიდა ამ მიღებულს ჩვენს მწერლობაში ფორმას). განსხვავება გეოგრაფიულს სახელებშია, თუმცა შარაკის ძაფი ერთი და იგივეა, ამა თუ იმ წვრილი დამატება-გამოკლებით. სპარსული არიმანის (ბოროტების ღმერთი) მაგივრად ქართულად ნახმარია დევი. მოაბადის მეჯლისში სტუმართა სახელები უფრო ძველი ფორმით არის მოყვანილი, ვიდრე სპარსულში მაგალითად—დინირგეს, ზარნიგეს. ზოგს ადგილას ქართული მოთხრობა უფრო სიტყვა-მჭრელია, შემოკლებული. თვით მოთხრობის დასაწყისში ჩამოთვლილია ქართულად ისეთი გეოგრაფიული სახელ-წოდებანი, რომელნიც განასხვავებენ ქართულს „ვისრამიანს“ სპარსული რედაქციისაგან: „იყო დიდი და მაღალი ხელმწიფე ადრაბადაგანისა და ყოველთა თემთა და ქვეყანათ მპყრობელი და დიდთა საქურჭლეთა პატრონი. ჰქონდა ხორასანი, თურქისტანი, ერაყი, ადრაბადაგანი, ქოისტანი, ხუარაზმი და ყოველსა სპარსეთსა ზედა მორქმული“. ამ განსხვავებათა მიხედვით ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქართული „ვისრამიანი“ შეიძლება გადმოღებული იყოს იმ პროზად სპარსულს ენაზედ დაწერილი რედაქციიდან, რომელმაც ჩვენამდე ვერ მოაწია. დასასრული ამ მოთხრობისა არ უნა

ხმება ჩვეულებრივ წარმოდგენას ტრაგიკული კვანძის და მის გამონსნის შესახებ. მართალია, მოუდრეკელი ვისის სიყვარული იწვევს ჩვენს თანაგრძნობას, მაგრამ ვერვინ იტყვის, რომ დათრგუნვა შეყვარებულთა მიერ მათი განმაშორებელი გარემოებისა არის შედეგი ვისის და რამინის ზნეობითი ღირსების უპირატესობისა დანარჩენ პირთა წინაშე. მეტად ანჩხლი და ამასთანავე სუსტი მობედი (=მოაბედი) ვერ ჰბადავს მკითხველში სიმპათიას და თუმცა პოეტი გვაუწყებს, რომ მობედმა ჯერ დაუბადებელი ქალის დანიშვნით გამოიწვია ღვთის განგების რისხვა, იგი ასურათებს მას უფრო სასაცილოდ და სამარცხვინოდ, ვიდრე აუცილებელ და ტრაგიკულ მდგომარეობაში ჩაყენებულს გმირს. აგრეთვე ვისა და რამინიც არ არიან წმინდა წყლის გმირები: ცბიერებით და მოხერხებით აღჭურვილნი, ხშირად ისეთ საშუალებას მიჰპართავენ, რომელიც ასუსტებს ჩვენს თანაგრძნობას. მშვენივრად არის დასურათებული ვისას გამდელი პარამხანიდგან გამოსული, თანამოზიარე და თანაშემწე შეყვარებულთ მეგობართა. ყველაზედ პატიოსანი და თანაგრძნობის ღირსი არის ზურდი, ძმა მობედისა. იგი ზნეობით და ძმის ერთგულებით დასაჩუქრებულია პოეტისაგან, თუმცა რომანში მას უჭირავს მეორე ხარისხოვანი ადგილი.

გურგანის პოემის უმთავრეს ღირსებად მიაჩნიათ ის მნიშვნელობა, რომელიც მას აქვს ძველი სპარსეთის კულტურის ისტორიისათვის. „შაჰნამე“, რომელსაც უსაფუძვლოდ ქართულად „როსტომიანი“ უწოდებს, გვაცნობებს მხოლოდ გარეგან მხარეს სპარსეთის ცხოვრებისას. „ვისრამიანში“ ომებს და პოლიტიკურ საქმეს დათმობილი აქვს მეტად მცირე ადგილი, რადგან რომანტიული ინტერესი შეადგენს დედა ძარღვა მთელის პოემისას. „შაჰნამეში“ ქალები შედარებით კაცებთან ჩრდილოში არიან დაყენებულნი, „ვისრამიანში“ კი ქალი წინ არის წამოყენებული, მის გულის მოძრაობას პოეტი უძღვნის საუკეთესო სტრიქონებს და თვის სალ-ლონეს. ამ განსხვავებასთან „შაჰნამეს“ და „ვისრამიანს“ აქვთ ბევრი საერთო მხარეც, დაკავშირებულნი არიან დროთა ვითარების გავლენით. ყოფა-ცხოვრება, ზნე-ჩვეულება, ფიქრი და გრძნობა მოქმედ პირთა ორსავე პოემაში ერთგვარი, ერთ ფერს და ერთ-გემოვანია. ირანის გმირები თავისუფალს დროს ატარებენ ნადირობაში ანუ ქეიფში, ჰკურავენ სიყვარულის მორევში და სტკებებიან მგოსანთ-ჩანგთა ხმებით. რამინი საუკეთესო წარმომადგენელია მაშინდელი მოქეიფე დიდკაცისა: უშიშარი მონადირე, თაყვანის მცემელი ღვინის, ქალის და მუსიკისა, იგი იპყრობს ვისას გულს და შემდეგ იმორჩილებს ახალ სატრფოს. თი-

თონ მშენივრად უკრავს ჩანგს, სწერს ლექსებს. და გურგანის პოემაში ხშირად მოყვანილია ნაყოფი მისი აღმაფრენისა, განუწყვეტლივ მოტრალია და ჰყიდის ღვინის გულისთვის საკუთარს ტანსაცმელს.

სარწმუნოებრივი წარმოდგენა „ვისრამიანში“ იგივეა, რაც „შაჰნამეში“. პოეტი ასურათებს ზნეობის და ჩვეულების მხრით სასანიდების ხანას სპარსეთის ისტორიაში. თუმცა შესავალში გურგანი აღიდებს მაჰმადიან მეფეს და ასვამს ისლამის ბეჭედს, მაინც პოემა სავსეა ზარატუშტრას შეხედულებით. ამ სწავლის სიმტკიცით აიხსნება ის გარემოება, რომ ვისას ძიათხოვებენ მისსავე ძმას ვიროს, რადგან „ვესტას“ მოძღვრებით ასეთი ქორწინება აკრძალული კი არა, ნაბძანები და სასურველი იყო. ზეციურთ მანათობელთა გავლენა კაცის ბედ-იღბალზედ გატარებულია გურგანის ქმნილებაში. მზე, მთვარე და ვარსკვლავნი მობედის ვეზირებად ირიცხებიან, მერტური მეთუს შიკრიკი და მის ბძანების დამტარებელი იყო.

„ვესტაში“, სადაც მოთხრობილია ზარატუშტრას მოძღვრება, უკვე აღნიშნულია კვალბ ზეციურ მანათობთა თაყვანის ცემისა. ამ მოძღვრებაზედ აგებულს „ვისრამიანშიაც“ აქაიქ გვხვდება ასტროლაბთა რჩევანი და ვარსკვლავთა გავლენა კაცის ცხოვრებაზედ. ამავე ძველი სპარსეთის სწავლის კვალს უჩვენებს ცეცხლის თაყვანის-ცემა და მით განწმენდა. მობედი ფიცს ართმევს ვისას ერთგულებაზედ და ამ ფიცს უკანასკნელი აღიარებს ცეცხლითა: „აწ მე დიდსა ცეცხლსა დავაგზებ, აღვასა და მუშესა დავაკუამღებ; ამა ყოველთა დიდებულთა და ლაშქართა წინაშე შემომფიცო ცეცხლითა, მას შუა გამოიარე, რომელ მასვე წამსა რა შემომფიცო, შეცოდებისაგან სულითა წმიდა იქმნე (გვ. 148)“. პოემის—მოთხრობის დასასრულში კიდევ ვკითხულობთ ისეთს ადგილს, რომელიც მოწმობს ირანის რელიგიის ზედ-გავლენას: „ვისი ჩამოვიდა და ჯიმშედის აგებულსა საცეცხლესა მოვიდა ლოცვად“ (გვ. 438).

თვალის კვრა და ჯადოქრობა სპარსულ ლიტერატურაში იშვიათს მოვლენას არ შეადგენს. „ვისრამიანში“ ამ გვარს ცნობას ვპოულობთ იქ, სადაც ვისას ძიძა შეუკრავს მოაბადს კაცობას: „ძიძამან სპილენძი და ძვალი მოიღო და გრძნებითა რათმე ტილისმა შექნა: ორი მოაბადის სახე და ერთი ვისისა; შეულოცა რამე და რკინითა, ერთმანეთსა ზედა მაგრად შეაჭედნა. ძიძა მაგალითად გრძნეული იყო და ეს ორი ჩახიბი ასრე ვითამე შექმნილი იყო, რომე ვირემცა ერთგან დაჭედილი იყუნენ, მოაბად ვისსა ზედა შეკრული იყოს და თუ ვინ გახსნიდა, მასვე წამსა გაიხსნებოდა“.

ძველს სარწმუნოებრივს წარმოდგენაში ცეცხლი და რკინა დაკავშირებულნი იყვნენ მითოლოგიასთან, ჰქონდათ უზენაესად მინიჭებული ძალა. — ზარატუშტრას მოძღვრებას ეკუთნის აგრეთვე მოხსენებული ქართულს „ვისრამიანში“. ეშმა, როგორც ხმარობს შოთა რუსთაველიც მოკვეცილი ფორმით ახლანდელი ეშმაკის მაგიერად ეშმა იყო არიანის მსახური, ხოლო არიანი ირიცხებოდა ახურამაზდის (ჩვენი „არმაზის“) — კეთილის ღმერთის მოწინააღმდეგედ. ამ ძველ სარწმუნოებრივ წარმოდგენასთან „ვისრამიანში“, როგორც გადააკეთა გურგანმა, მოსჩანს კვალი მაჰმადიანთა და არაბთა გავლენისა. მუსულმანობა „ფაჰლაურს“ ტექსტში არ მოიძებნებოდა.

„ვისრამიანის“ ქართულად გადმოღებას უძველეს დროს ამტკიცებს თვით ენა მოთხრობისა. აქ ნახმარია ისეთი ფორმები, რომელთაც დაჰკარგეს თავიანთი სახე შემდეგ ხანებში. მაგალითად, ჩვენი ტექსტი იძლევა ფორმას „წაც“, „მოც“, „ქვე ზი“, „ზე ადევ“ (ახლანდელი ფორმის მაგიერ „ზინარ“, „ზეზე“), ესე იგი ძველად იხმარება ორკეცი ზმნა და თანდებული და შემდეგ კი მის ნახევარი. ეს საერთოდ პროცესია რთული ფორმიდან იბადება მოკლე ფორმა, გრძელს სიტყვას ეკვეცება რომელიმე ნაწილი. საყურადღებოა სიტყვა „ეშმა“, რომელიც იხმარება ქართულად „ვისრამიანში“ და „ვეფხისტყაოსანში“ იმ ფორმით, როგორც „ავესტაში“. ამ ფორმის გვერდით ქართულში იხმარებოდა ძველი დროებიდგანვე მეორე ფორმაც „ეშმაკი“. „ვისრამიანის“ ფონეტიკაში უნდა აღვნიშნოთ ხმარება უ იქ, სადაც ახლა ყ, თუ მას მოსდევს ხმოვანი ბგერა: გუარი, თუალი, გუისხნა, თქუენ. ახლანდელს რბილს თ უდრის მაგარი ტ, მაგ. ტალისმა. რ არ მოვარდება სიტყვას ერთმანერთს (შეადარე ახლანდელს ერთმანეთს), სიტყვა „პილო“ ნახმარია ს გამოკლებით: ახლანდელი სპილოს მაგიერად. კითხვითი ნიშნისათვის იხმარება ხმოვანი ა: ჰპოვა? ამ გვარი ფორმა ჩვეულებრივია საღვთო წერილში.

ქართულ „ვისრამიანში“ სპარსული ორიგინალის ქალაქი შერვედ მარავად არის დასახელებული, მოხედი—მოაბედად, შეხრუ—შარულ.

პირველად ნაწყვეტი „ვისრამიანიდან“ ქართულად დაბეჭდა პროფ. დ. ჩუბინაშვილმა თავისს ქრისტომათიაში. ეს პირველი გამოცემა განსხვავდება ოთხისავე ვარიანტისგან, რომლითაც იხელმძღვანელეს მოთხრობის გამომცემელთ 1884 წ. უძველესი ხელნაწერი მე-XXVI. საუკ. ეკუთნის. პროფ. ჩუბინაშვილი „ვისრამიანს“ აღარებდა რუსოს რომანს „ელოიზას“ ეს შედარება მხოლოდ გარეგანს ფორმას შეეხება და არა შინაარსს:

საფრანგეთის გამოჩენილი მწერალი და გურგანი გააბასებენ თავიანთ გმირებს მიწერ-მოწერით. აი პირველი წიგნი ვისისა რამინსა თანა: „ესე წიგნი გამხმარი ნაძვისაგან ამწვანებულსა მხიარულად მოზრდილსა კუიპაროზსა წინაშე; მთუარისა დაბნელებულისა და მილეულისა — ცათა დამამწვენებელსა ელვარესა მთუარესა“... ამ კონტრასტებს დაუმატებს რამდენსამე კიდევ და შემდეგ გულ-დამწვარი სწერს: „ცისა და ქუეყანისა დამბადებელსა ღმერთსა გაფიცებ, რომელ ესე წიგნი სრულიად წაიკითხო, ჩვენი ჭირნი სცნე და რაცა მომიხსენებია, გაიგონო. იციცა, რამინ, რომელ საწუთრო მბრუნავია? კაცი ზოგჯერ სნეულია, ზოგჯერ მთელია, ზოგჯერ ჭირვეულია და ზოგჯერ ღზინიანი, ზოგისთვის სიცოცხლეა, ზოგისთვის სიკვდილი... ჩვენი ამბავი ავთა და კარგთა ყველათაგან იცნობვის, თუ რას მოქედნი ვართ. შენ თუით იცი, თუ ჩვენ ორთაშუა რომელი უფრო აუგიანი ვართ, რომელსა უფრო უწრფელობითა თავისი ნება გვიძებნია. მე იგი წმინდა ვიყავ, რომელ სიწმიდითა ცისა ცვარსა ვგვანდი და სიტურფითა ვარდისა ფურცელსა; ვერა რომელსა მამაცსა ეპოვნა ჩემთან გულის ნება და საწუთროსი არა დაედვა ჩემზედა აუგი. კანჯარსა ვგვანდი მინდორად მავალსა... შენ იყავ ჩემი მკვლელი და მამაყვინებელი, შენ დამიდგი გზასა უწრფელობისა ბადე და დამაბი. აწ მარტო ორმოსა შიგან ჩავიგდივარ და წამსვლიხარ. მამალორვე, მომატაუნვე და აწ გამწირე... უზენარო! შენი ფიცი ქარს ჰგავს უხანოსა.. ეგრე ვითქუამს: მიფიცავს და ვისს აღარ შევეყრებიო. მაშ, არ ჩემდაცა შემოგეფიცა, რომელ ვირე სულნი მედგნენ, არ გამწირო? აწ რომელი დავიჯერო?... მე იგი ვისი ვარ, რომელ მზეა ჩემი პირი და თმა მუშკი. მე იგი ვარ, რომელ პირი სავსე თხუთმეტისა დღისა მთვარესა მიგავ და ბაგე უკვდავებისა... მე ტურფათა დედოფალი ვარ და გრძნეულთა ხელმწიფე“... ამ თავის ქების შემდეგ ვისი სწერს: „მე შენგან უკეთესსა ხელმწიფესა ღია ვპოვებ, მაგრამ შენ ჩემებრსა ველარავის... ნუ იქმ, რამინ, რაინანდე, ვისისგან კიდე წამალს ვერას ჰპოვებ... გნახავ ესეთსა, რომელ ჩემსა წინა სტიროდე და პირსა ჩემის დარბაზისა კარსა დასდებდე... რადგან ჩემგან და ჩემთა ბაგეთაგან გასძელ, გულისაგან უღონიოდ უმაღ გასძლები“. ეს წერილი მაშინ არის გაგზავნილი, როცა რამინმა ვისა გასცვალა სხვაში — სახელად გულ. თუმცა ვისი შეურაცხყოფილია სატროფოსგან და ვერ დაუვიწყნია თავისი გრძნობის შელახვა, მაინც რამინს არ სწყევლის, არ ათახსირებს: მე გული არცა ეგოვ. მეტყუის შენსა წყევლასა და შენგან ღმერთს წინა ჩვილსა, მე შენი ქირი შენგან უფრო მეტკივების, ღმერთმა შენი ქირი მე ნურა მომასმინოს“. ასე

იტყვის ყოველი ნამდვილად თავგანწირული მოტრფიალე. პოეტი საუცხოვოდ მცოდნეა შეყვარებულთა ფსიხოლოგიისა, მათი სულის მოძრაობისა.

მეორე წერილი „ვისისა რამინს თანა“ სავსეა აღმოსავლეთის ზომას გარდაცილებული განდიდებით, ჰიპერბოლით. „თუ შვიდნივე ცანი ქალაქად მქონდეს, სრულიად ვარსკვლავნი მწიგნობრად მყუეს, ღამის პერი მელანი იყოს, ასონი ფურცელთა ქუიშათა და თევზთაებრ ხშირად სხდენ, აღსასრულამდინ იმედი და ნატვრა ჩემისა მოყურისა ნახუსათვის მქონდეს, შენმან მზემამ, ნახევარსა ვერც მაშინ დავწერ სურვილს“. ათი ერთი-ერთმანერთხედ აღვზნებული წერილი გაგზავნა ვისამ და პასუხი არ მოსდის. მე ამითცა უსაბრალოე ვარ, — ამბობს ქალი მფათე წერილში. — სხვათა ყოველთბ მიჯნურთაგან, რომელ შენისა გონებისაგან არა მაქვს ძილი, თუმცა მეზმანე, თუარა წიგნსა უსამართლოდ ჩემისა გამწირავისაგან აბეზარ-ქმნილობისათვის აღარ მოველი“.

რამინს მოსწყინდა გული (მისი მეორე სატრფო) და ვისისთვის დაიწყო ოხვრა. მოგონებამ დააწერინა პირველი „წიგნი“: დაწერა წიგნისათვისა ზედა ვისის სახელი, მზისა მსგავსისა, მთუარისაგან უტურფესისა, ვარდითა სავსისა, ბროლისა სუეტისა და გუირგუინისა დამაშუენებელესა... რამინი ნანობს გაყრას, „შეცოდებულად“ აღიარებს თავს, თუმცა ცილს სწამებს ვისს, რომ ვითომ ქალმა დაუწყო რღვევა სამკვიდრო დარბაზს აყვარულისას, მის გულში აგებულს... „მე ბძანებ-სა შენისაგან გამოსვლა არაოდეს მიკადრებია; ოდიდვან შენდა მოშორებულვარ, შენმან მზემან, ვითამცა ვეშპისა პირსა შიგან ყოფილვარ პატიმრად და გული უშენობისა ქირითა ამივსია. ჩემისა საქმისა მოწამე ჩემნი დაწვნია ყუითელნი... კაცი ღმრთისაგან სამოთხესა სიამოვნებისათვის ითხოვს; შენ ჩემთვის ესეცა სოფელი ხარ და სამოთხეცა... შენი წიგნი ჩემი ხელთა მომქცევი, გზასა ზედა მომართვეს და პასუხი მეცა მუნითავე მოგახსენე მოკლედ“.

რამინი მარავს მოვიდა. ვისმა „ვითა ლომმა გამძვინებულმა წყრომით ვერე უთხრა: წაედ, რამინ, იმედი გარდაიწყვატე ჩემგან, გული დაიძვე, ვითამცა არც მიცნობ და არაოდეს მარავი ქალაქი გინახავს“. მერე მოლობება და კვლავ დაახლოვდებიან განშორებულნი. მოტრფიალნი.

არც ერთი ტიპი „ვისრამიანში“ გამოყვანილი, — როგორც მოაბადი, რამინი, ვისი — ჩვენს თანაგრძნობას არ იწვევს. ცბიერობა, სიცრუე, გაუტანლობა სიყვარულში — საერთო თვისებაა ყველა აქ ჩამოთვლილთ.

გმირთა. რა დიდი განსხვავებაა „ვეფხისტყაოსნის“ და „ვისრამიანის.“
გმირთა შორის! შედარება მათი საკმარისი საბუთია, რომ აღვიაროთ პოემის
დამოუკიდებლობა რომელსამე სპარსულს პოემაზედ.

„ვისრამიანის“ *) ავტორი, როგორც აღმოსავლეთში აღზრდილი
მწერალი. მდარე აზრისაა ქალზედ და მის ზნეობითს ღირსებაზედ.
თვისს შეხედულებას საგანზედ ავტორი გამოთქვამს იქ, სადაც ჩაურ-
თავს მოთხრობას „არაკს“ და „შეგონებას“. „არაკი“ და „შეგონება“
განმარტებაა მოთხრობის შინაარსისა; იგი შეიცავს ცხოვრების დაკვირ-
ვებათა ნაყოფს, სცენტენციას, ზნეობითს სწავლას. „არაკი“ და „შეგონ-
ება“ ხშირად მოთხრობის ძაფს სწყვეტს და ავტორის აზრს ადგილს
უთმობს. აჩაკი: „რა ერთხელ დიაცისაგან ნებას აიღებ, პირსა ავშარა
ამოდებულსა დაამსგავსებ“; ანუ: „დედანი ნებისაკენ უფრო იზიდავენ
ვირე სახელისაკენ. დედანი უსრულოდ დაბადებულნია, მით მიწ-
ყივ თავისა წადილი მორევს, საწუთრო და საუკუნოსა გასწირ-
ვენ ერთისა წადილისა გასრულებისათვის და ამას აღარ გაიგონებენ,
თუ ბოლოსა ეამსა მოვყივნდებითო“.

„არაკი“ შეიცავს შეხედულებას მსოფლიოს ჩარხსა და კაცის ხასიათ-
ზედ: „საწუთრო ვითა მოგზაურთა სადგომი ფუნდუკია და ჩუენ მო-
ქარავენნი ვართ. მოქარავენნი ფუნდუკსა შიგან ცოტა ხანი მიხუდე-
შის. მისი სიმძიმელი და სიხარული ვარეული არის და წამსა ვერ დაზ-
მენ ერთგან ვითა ღრუბლისა აჩრდილი“. ანუ: „რადგან სირცხვილი არა
გაქუს, რაც გწადიან იტყოდითო“. „არაკში“ გამოთქმულია სხვა-და-სხვა
სენტენცია, მოსწრებული აზრი, გადაჭრილი სიტყვა: „მიჯნური მიჯნუ-
რობისაგან მთურაღსა ჰგავს“. მოყუარულისა გული ტანისაგან გულსა
ესრე გამოხატავენს, ვითა მალნიტი ქუა-რკინასა. ცალკერძი სიყუარუ-
ლი ასრე არ გაიზრდების, ვითა ცალსა ტუირთსა ვირი არ დაიკიდებს“.
ერთისა წამისა გულის ნების პოვნისათვის საუკუნოსა აუგსა და მოყივ-
ნებასა ნუ ჩაიჭრები“. „მჭვრეტელთა ომი არ ეძნელების“. „მშვილ-
დოსანსა ჰგავს საწუთრო: მიწყით გაყრია მისი ისარი და სული ჩემი
სასაგნო (ისრის ნიშანი)“.

„არაკი“ და „შეგონება“ ერთმანეთს წააგვანან. ხშირად ორივე
ერთად არიან მოყვანილნი და შინაარსით არ განირჩევიან. აჩაკი: „რაცა
მლაშესა ადგილსა დასოესო, თესლისაგანაცა უნაწილო დარჩე და ნა-
ყოფისაგანაც“ ამას მისდევს შეტახება: „თუალსა პატიოსანსა ძებდე-

*) „ვისრამიანი“ ლექსად გადათქმული არჩილ მეფის მიერ. („დროება“
1885 წ. № 35) წიგნთ-საცავი თავადი სამეგრელოსა. 16

რაზომცა დიდად სძებნო , ვერ ჰპოვებ, თუ ადგილსა მისსა არ მიხვიდე” ამ „არაკს“ განმარტავს მოკლე მაგალითით: „ვერცა ოდეს ვისს შენ შეუყუარდე და არცა შენსა საქმესა წაღმართი ჰქონდესო“. ხოლო „შეგონებას“ ეს განმარტება: „აწ ვითა ეძებ სიყუარულსა და მზახლობასა მისისა შეილისაგან, რომლისა მამა შენ მოგიკლავს. არცა შეშინდების ვისი ლაშქრისა სიმრავლისაგან და არცა მოლორდების თუალითა, მარგალიტითა და სამკაულითა“.

ერთმანეთს მოსდევენ შემდეგი არაკი შეგონება და ჰუქუმათი-შეგონება: არაკი—, „შენ სთველი ხარ და ვისი გაზაფხული და თქუნენ ერთგან შეყრა ძნელი საქმეა“... შეგონება—, „სიყუარულისა ასაკი ზღუისა მსგავსია, მისი ძირი და პირი არა სჩანს. თუ გწადდეს ზღუასა ადვილად შეხუალ, მაგრა თუ აღარა გწადდეს, ძნელად დაეხსნები“. ჰუქუმათი-შეგონება—, „აწ შენისა თავისათუის შენ აგეთსა სიყუარულსა ეძებ დღეს, რომელ ხუალე შენთუის ფათერაკად მოჰხდების“. შეგონება: „თუ კაცსა გააცხროვებს, მისად ნახვად მივლენ და გაცხროვებისაგან მისსა სიკუდილსა იშიშვიან და მიჯნურობისა გული წელიწადითა წელიწადამდის ცეცხლსა შიგან იწვის და მისად კიბხვად არცა ვინა მივა, არც არავინ იკითხავს“. არაკი ამას შემდეგ: „მიჯნურსა ქირად ესე ეყოფის, რომე მიწყით ქირსა შიგან არის და მოყურისა ნატრასა, ნიადგ ხუაშიადსა გულსა შიგან შენახვა უნდა, ვერვის გლახ მიანდობს თავის გულის სიტყუასა“. ერთი შეგონება შორეულად წააგავს შოთას სენტენციას: „გაიხარე, სვი და ჭამე, გაეც რომელ სახელი დაგჩხეს“. არაკი და შეგონება ხორცმეტია მოთხრობისათვის. ძველად ამ ნაწილს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მკითხველისათვის, როგორც მორალს იგავ-არაკებში. ჩვენი დროის ლიტერატურაში ვერ შეხვდებით სენტენციას, მკითხველს მიანდეს დედა-აზრის გამოტანა ნაწერიდგან დამწერის დაუხმარებლივ.

III. დ ი ლ ა რ ი ა ნ ი.

„ვისრამიანის“ გადმომღებად სთვლიან, როგორც ზემორე უკვე აღვნიშნეთ, სარგის თმოგველს (+1190). მაგრამ ჯერ ეს აზრი არ არის დამტკიცებული. თუ შოთა რუსთაველს მივაწერთ უკანასკნელს ტაეპს „ვეფხისტყაოსნისას“, სადაც იგი მოიხსენებს სამს მწერალს, მაშინ ზოგიერთა მცოდნე პირთა მოსაზრებით სარგის თმოგველი აღმოჩნდება „ვისრამიანის“ გადმომღებად კი არა, არამედ შემთხვეულად „დილარიანისა“.

შოთას პოემაში, შესაძლოა შემდეგ დროებაში, ჩამატებულია ერთი ტა-
ეპი:

ამირან დარეჯანის ძე
მასკეს უქია ხონელსა,
აბდულ მესია შავთელსა,
ლექსი მას უქეს რომელსა,
დიდარგეთს სარგის თმოგველსა,
მას ენა დაუშრომელსა,
ტარიელ მისსა რუსაველსა,
მისთვის ცრემლ-მეუშრობელსა.

თეიმურაზ ბატონიშვილი ამ ტაეპის მიხედვით სარგის თმოგველს
სთვლის „დილარიანის“ ავტორად. ბატონიშვილმა ამასთანავე მოისურვა
სარგის თმოგველის გვარის აღმოჩენა. თმოგველი გვარი არ არის, იგი
უჩვენებს ადგილობრივ ჩამომავლობას—თმოგვიდგან; თმოგვი ციხე და
ქალაქი იყო სამცხეში. რა იყო გვარი სარგის თმოგველისა? ბატონიშვი-
ლი მიჰპართავს ამ საგნის ასახსნელად სახელს „დილარგეთს“. სახელს
იგი ორად ჰყოფს „დილარ“ და „გეთ“ და შოთას პოემაში მოყვანილს
ლექსს „დილარგეთს სარგის თმოგველსა, მას ენა დაუშრომელსა“ გან-
მარტავს თავისებურად: გეთ (=გვარი) სარგის თმოგველმა აქო დილარი“
ამასთანავე გვაუწყებს, რომ გეტიშვილნი ახლაც არიან ახალციხის მაზრა-
შიო. „დილარგეთის“ ორად გაყოფა გამოწვეულია ორნაირი მოსაზრებით:
პარალელიზმის მოთხოვნით შოთას (?) ლექსში და გრამატიკის კან-
ონის დასაცველად: მოსე ხონელს უქია „ამირან-დარეჯანისძე“, შავ-
თელს „აბდულ-მესია“ და გეთს სარგის თმოგველს „დილარ“. ამ მოსა-
ზრებას აქამდის საკმარისი საბუთი ვერ მოვუპოვეთ: უფრო დასაჯერებე-
ლია, რომ სარგის თმოგველი გვარად მხარ-გრძელი იყო. ანტონ კათო-
ლიკოზი თავის „წყობილ-სიტყვაობაში“ გმირს ამ მოთხრობისას უწო-
დებს დილარგეთ და არა „დილარ“. ანტონი სწერს:

სარგის ესეცა შოთაებრი ანს კაცი
სიბრძნისა მთუყვარე, ფიქსისათვის გამოთქმელ,
რიტორ შექნიერ, ვიტიკას საქებელ,
თავა შოთა იტყვს დიდარგეთ უქია მას,
საქენ ანს ესე აქმულთა მათივს მიზეხთა.

ჩახრუხაძე ამბობს:

მთაბრანისა, მის მდელარისა
„დილარისაგან“ აღმთავრებულად.

სპარსულ ენაზედ დილარგეთ ნიშნავს: დილ—გულს და გეტ—ლ—რიბს. „დილარიანს“ ჩვენამდე არ მოუწევია იმ სახით, როგორც დაიწერა თამარ დედოფლის დროს. ამ უმად ორი წიგნი გამოცემულია „დილარიანის“ სახელით: ერთი უზარმაზარი—შეიცავს 794 გვ.; მეორე პატარა წიგნაკი 48 გვერდიანი. პირველი წარმოადგენს „დილარიანს“, აღდგენილს პეტრე ლარაძის მიერ, რომელიც მიიკვალა 1837 წ., მეორე პირ-და-პირ მიეწერება სარგის თმოგველს. სამწუხაროდ, სარგის თმოგველის დილარიანს არც ერთი ამათგანი არ შეიცავს. იგი დაკარგულია ჯერ-ჯერობით და შესაძლოა როდისმე აღომჩნდეს. ის, რაც სარგის თმოგველის სახელით გამოსცა ზ. ჭიჭინაძემ (ტფილისი, 1897) ჩვენ უკვე განხილულ გვქონდა ხელნაწერად. „ამირან-დარეჯანიანის“ ხელნაწერს (წერა-კითხვის საზოგადოებისა № 1623) დამატებული აქვს ორი თავი ანუ კარი, რომელნიც ამირანს არ შეეხებიან; იგინი მოგვითხრობენ „ჯიმშერ ხაზართა მეფისა დილარის შვილის ამბავთ“. მინაწერი ამასთანავე გვაუწყებს, რომ ეს ორივე კარი ჩაუმატებია ვიღაც ქრცხინვალელს. მართლაც, „ამირან-დარეჯანიანს“ იგი არ ეკარება. აი ეს „ცხინვალელისაგან“ ჩამატებულინი კარნი გამოსცა ზ. ჭიჭინაძემ „დილარიანის“ სახელით.

ზ. ჭიჭინაძის მიერ გამოცემული „დილარიანი“ იწყება ამ სიტყვებით: კარი მეთერთმეტე, ჯიმშერ ხაზართა მეფისა დილარის შვილის ამბავი. შემდეგ, როგორც „ამირან-დარეჯანიანში“ ვკითხულობთ: „ისმენდინ, მეფეთ მეფეო, ცხონდი უკუნისამდე, აღიდნეს ღმერთმან მოყვარენი თქვენნი და არცხვინოს ორგულთა თქვენთა“. ამ კარს ერთი გადამწერი შენიშნავს: „ამ ჯიმშერ ხელმწიფის ამბის დაწერა მოსე ხონელს არ ეკუთნის, ეს მოუგონებია და ზედ მოუჭორებია ვიღაც ქრცხინვალელს კაცს, გადამწერს“. ჩვენ უკვე გამოვთქვით აზრი ამ სამი თავის შესახებ და აღვიარეთ, რომ იგი მართლაც არ ეკუთნის შინაარსით „ამირან-დარეჯანიანს“.*) მაგრამ საეჭვოდ მიგვაჩნია აგრეთვე, რომ ეს ნაპოვნი ძველი ქართული მწერლობისა წარმოადგენდეს ძველს თამარის დროის „დილარიანს“. რაზედ არი დამყარებული მოსაზრება, რომ ეს ნაწყვეტი მოთხრობისა დილარიანია? მხოლოდ ერთს შემდეგს ფაქტზედ: „ოდესმე მეფესა ხაზართასა დაეპყრნეს ყოველნი ქვეყანანი. უძრწოდეს ყოველნივე გარემონი მეფენი, რომელნიცა თვითოვეულად აღწერილი არს სარგის თმოგველისაგან, სიმხენი და გოლიათობანი სიკბაბუკისა მისისანი“. ეს სიტყვები მისდევენ იმ სათაურს, რომელიც ზემოთ მოვიყვანეთ. სა-

*) ნახე ზ. ჭიჭინაძის წინასიტყვაობა „დილარიანისა“, გვ. 29--30.

ურში ხომ აღნიშნულია „ჯიმშერ ხაზართა მეფისა დილარის შვილის ამბავი“, მაშასადამე გამოცემული ნაწყვეტი *) შეეხება დილარის გოლიათობას კი არა, არამედ მის შვილის ჯიმშერის მხნეობას. სარგის თმოგველმა ასწერა დილარის ამბავი, ამას მოწმობს გაგრძელება იმ ამონაწერისა, რომელზედაც გვაქვს საუბარი: „ამ უსწოროსა, დიდსა, ძლიერსა... ხელმწიფესა რომლის შესახებ ზევით სთქვა: ოდესმე მეფესა ხაზართასა და ეპყრეს ყოველნი ქვეყანანი“), ეწივა სწეულება და გარდაიცვალა. ჰყვანდა უსწოროსა ხელმწიფესა ძმის წული ერთი და იყო სახელი მისი ხოსრო... მოუწოდა ხოსროსა და ანდერძობითა ძე თვისი მცირე ყმა ჯიმშერ შეენიერი მიაბარა“... დასამტკიცებლად იმისა, რომ უსწორო მეფეს, რომლის სიმხნენი აღწერა სარგის თმოგველმა, ერქვა დილარ, მოყვანილია შემდეგი ადგილი: „სიმაღლე დილარისა შავსა მიწასთან გასწორდა, გლოვა... მრავალთა დღეთა სრულ იქნა... მოუწოდა ხვასრომ მთავარსა ფალავანსა მერაბს და რქვა, რათა წარიყვანოს დიდისა ხელმწიფისა ძე დილარისა და ციხეში ტყვის მაგიერად შენახვა ამცნო და თვით გახელმწიფდა“... თვალსაჩინოა აქედგან დასკვნა, რომ დილარის ამბავი აწერა სარგის თმოგველმა, მის შვილი ჯიმშერის თავ-გადასავალი უცნობმა ავტორმა იმ მოთხრობისა, რომელიც ჩართულია შემთხვევით „ამირან-დარეჯანიანის“ ხელნაწერში და გამოცემულია „დილარიანის“ სახელით. ეს მოთხრობა „ჯიმშერიანია“, და არა „დილარიანი“. — იგი გაგრძელებაა სახელ-განთქმულის სარგის თმოგველის მოთხრობისა, რომელმაც თვისი გულმიმტაცი შინაარსით ააღელვა თვით თამარ მეფე, ისეთივე გაგრძელებაა, როგორც „ომანიანი“ შოთას „ვეფხისტყაოსანისა“ და დამატება ამ პოემისა, ძველად ცნობილი და აწ უკვე დაბეჭდილი.

„დილარიანი“ დაიკარგა. პეტრე ლარაძემ, ერეკლე და გიორგი მეფის მწიგნობარმა აღადგინა ეს მეთორმეტე საუკუნის მოთხრობა. თუ შევადარებთ პეტრე ლარაძის სახელით გამოცემულს „დილარიანს“ და ამავე სახელით დაბეჭდილს ზ. კიკინაძის მიერ „დილარიანს“, მაშინ მეორე საბუთიც გვექნება აღვიაროთ, რომ უკანასკნელი სრულიად არ წავაგავს პირველს და მაშასადამე, არ წარმოადგენს თმოგველის თხზულების ნაწყვეტს. პეტრე ლარაძე გვაუწყებს, რომ მის დროს: „არ იყო ქართველთა შორის წიგნი ყე დილარიანი“.

*) ჩვენ შევადარეთ ამ გამოცემულს ნაწყვეტს ჩვენ მიერ გამოცემაზედ აღწერულად მოწერილი პირი და თანხმობა აღმოვაჩინეთ.

ამას იტყუდა ეგვიპტი—
 მახუცი, ბერი ჭკვიანი —
 იყო თამარის დროის,
 ვინ შეუკვდ ჭკებდა სვიანს:
 მუნ დდიდს ანდა გვასმია,
 ვართო მით ჭმუნვანიანი.

მეფე ერეკლეს, გმირსა, მებრძოლი მაწრუწუნ-მატირსა, სწადად თვის დროსა, რათა ესე ამბავი ექმნათ წიგნად შენართავნი მისგან დაზრდილთ მოუშეთა, მამინ უცალება, საქმის გარემოება არ მასლეუდა წამებისა, აჲ მასთან ზრდილმან, მწიგნობრობითა მჭმუნველმან, სელეუყვ მის ნაბრძნებსა.

პეტრე ლარაძეს უბძანა მეფე ერეკლემ დაკარგული „დილარიანი“ წიგნად ექმნა, მაგრამ მოუტლელობამ ხელი შეუშალა ეს ბრძანება შეესრულებინა. გმირი მეფე გადაიკვალა, ტახტზედ ავიდა გიორგი მე-XII და ლარაძე ერეკლეს ანდერძს ასრულებს—სთხზავს „დილარიანს“, მაგრამ ამ ნაწერს წაართმევს მეფის ძე იოანე და ლარაძე მეორედ შეადგენს „დილარიანს“. ამის „მოგონებასა და შეწყობაზედ მრავალი ღვაწლი და შრომა“ მოუღია“.

ესე სხვა ახალ შევამკვთ:
 ვით მტილი ევაკილოვანი,
 იგი იმას არა ჭკავს,
 ვით ვარდსა კოგშო თავმსხვილ-ეკლანი.
 ეს არის დიდად ნადვასი,
 ხემგან ქმნილ დილარიანი,
 სელმწიფეებითა მადალი,
 ღომ-გულ, მკლავ-მყარანი.

ეს შეთხზული ლარაძისაგან „დილარიანი“, რასაკვირველია, არ ჩაითვლება თმოგველის მოთხრობის აღდგენად. პეტრე ლარაძე ნაკითხბ კაცი ყოფილა. იგი იცნობდა ძველს ქართულს მწერლობას და შეუთვისებია ხერხი და ხასიათი ძველი გმირული ამბების აღნუსხვისა. იგი ჰბაძავს „ამირან-დარეჯანიანს“ და „რუსუდანიანს“, როგორც „ჯიმშერიანი“ ამავდ თხზულებათა. როცა აზნაური პეტრე ლარაძე, გიორგი დეკანოზის შვილი*), გადაასახლეს ბატონიშვილებთან ერთად პეტერბურგს;

*) გიორგი დეკანოზმა დასტოვა „ანდერძი“, რომლითაც თავის შვილებს (დავით, იოანე, იოსებ და პეტრეს) ავალებს ერთმანეთის სიყვარულს, ცხოვრებას განუწყურლად ერთს ოჯახში.

თავის ნიჭით და ცოდნით მან განსაკუთრებით ადგილი დაიჭირა გარდახვეწილ ქართველთა საზოგადოებაში, როგორც ბევრი შავი დროის მოწამემ (იგი დაიბადა თეიმურაზ მეორის მეფობას), ალა-შამად-ხანის შემოსევის მნახველმა, ქართულს ლიტერატურაში გაწვრთნილმა. პეტრე ლარაძემ დასწერა წიგნი „მრავალფერ-ყვავილოვანი“, სადაც გალექსა საქართველოს ისტორია თამარ მეფემდე, ჩაურთო მრავალი სალირიკო ლექსი და იამბიკო. „ყარბ პეტრე ლარაძემ, ანუ არტანჯუღმა ტანჯულმა პეტრემ“, როგორც იგი ასწერს თავისს ლექსებს, მწერლის სახელი გაითქვა; იმის თხუზულებებს ხელნაწერად ავრცელებდნენ მკითხველს საზოგადოებაში 1860—1870 წლებშიაც. გამოცდილმა პატარ-პატარა ლექსების შექმნაში, ლარაძემ ხელი მოჰკიდა დიდს თხუზულებასაც „დილარიანს“, სადაც ჩართული აქვს ძველებური ფორმის ლექსები: ჩაბრუხაული, ყარბული, ძაგნაკორული, ფისტიკაური, შაირი, იამბიკონი, მუშაკური. გარდაიცვალა ლარაძე 1837 წ. „დილარიანი“ პეტრე ლარაძისაგან აღდგენილი გამოსცა კნეინა მართა შალიკაშვილისამ, ასულმა გადაცვალებულის ივანე ლარაძისამ, რომელიც იყო მესამე ძმა პეტრესი. წინა-სიტყვაობა ამ წიგნსა უძღვნა მღვ. ზაქარია გულისაშვილმა.

ორსავე „დილარიანის“ სახელით გამოცემულს წიგნს აქვთ საკუთარი მნიშვნელობა, თუმცა იგინი ვერ ავსებენ იმ ნაკლს, რომელიც ჩვენს მწერლობაში რჩება სარგის თმოგველის თხუზულების დაკარგვის გამო. „დილარიანიდგან“, რომელიც ლარაძემ აღადგინა, პროფ. დ. ჩუბინაშვილმა დაჰბეჭდა ნაწყვეტი თავისს ქრისტომათიაში (პეტერბურგი. 1863 წ.). შედარება კნ. მართა შალიკაშვილის გამოცემისა და ამ ნაწყვეტისა გვარწმუნებს, რომ „დილარიანის“ ხელნაწერები ერთმანეთში განირჩევიან, როგორც უკვე შევნიშნეთ ჩვენს რუსულად დაწერილს წიგნში: პროფ. ჩუბინაშვილი დილარ ხელმწიფის ამბავს იწყებს ამ სიტყვებით: „იყო ხელმწიფისა მის წესი ესე ვითარი, რომელ ოდეს საგონებელი დამამძიმებელი შეუფიდის გულისა თვისსა, მყისვე ჰბრძანის სანადიროსა და ბაღსა თვისსა წასვლა“... შევადაროთ კნ. შალიკაშვილის გამოცემა (გვ. 24): „იყო დილარ მძღვევლისა წესი ესე ვითარი, რომელ უკეთუ დასამძიმებელი რაიმე საგონებელი გულისა შეუხდის, მყისვე აღჯდის ტაიქსა და ნადირობასა შეექცის“... ასეთი ფრაზეოლოგიური განსხვავებაა ამ ორ დაბეჭდილ დილარიანთა შორის იმ ადგილას, სადაც მოთხრობილია „დილარს მძღვევლისაგან ნადირობასა შინა პოვნისისა მის უცხოსა ყრმისაგან საგლოველთა თვისთა ამბავთა თქმა“ (ჩუბინაშვილი, გვ. 114) და „აქა დაწყება მყინვართა მეფის ძის ნუშრევანის ჰამბავთა“

„ჯიმშერიანის“ შინაარსი მოკლედ შეიძლება ასე გადმოვცეთ: დილარი, ხოზართა მეფემ, სიკვდილის ჟამს ჩააბარა თავისი შვილი ჯიმშერიანის წულს ხვასროს (ხოსროს), „რათა ასწავლოს ზნენი სამამაცონი ვიდრე ათ წლამდინ და მასუკან მას მისცეს მეფობა“. ხვასრომ კი ფალავანს მერაბს უბრძანა დილარი ციხეში დაემწყვდია და თვით გახელმწიფდა. დილარი მიწყვიტ შეწყუბებული იყო... რაზმთა წყობასა, გმირთა კვეთებას, ომსა და ბრძოლასა იგონებდა, არც ღვინოს სვამდა და არც ორძალს უკრავდის. ერთს ღღეს მეციხოვნე გაუგზავნა მერაბს და სთხოვა: ან მოჰკლას და ან აცოცხლოს. პატიმრობამ ისე შეაწუხა, რომ მეციხოვნეთ დაჰხოცავს და ციხესაც დაანგრევს. გაგულისდა მერაბი ამის გაგონებაზედ და ამბის მომტანს თავი გააგდებინა. შემდეგ მოიგონა „წყალობა ძლიერისა მამისა მისისა (ჯიმშერისა) დილარისაგან“ და იფიქრა, რომ მის შვილის „არცა სიკვდილი იქმნების და არცა ტყვეობა“. დაახმარა დიდებულნი და ბუმბერაზნი, გამოიყვანეს მშვენიერი ჯიმშერი ციხიდან, აიყვანეს ოქროს ტახტზედ და დაადგეს სახელმწიფო გვირგვინი, „აყრიდიან თავსა დრამასა და დრაკანსა, დაიდგეს ნადიმი, მოდგეს მგოსანნი, იტყოდინ ამოსა ხმასა და შვენიერითა ლექსითა უსწორისა ახლისა ფალავანისა ქებასა ჯიმშერისასა. მეოთხე ღღეს ამ მეჯღაღის შემდეგ გავიდნენ სანადიროდ ქორით—ავაზა-შავარდენით. ჯიმშერს მოართვეს ფარი, ჯაჭვი, ზუჭი, ლახტი და ხმალი და გაემართნენ ლომთა და ვეფხთა დასახოცად. შემოხვდათ ლაშქარი, რომლის წინამძღვარი იყო „დიდად მებრძოლი ქაბუკი“. მტრის ლაშქრიდგან გამოხდა „უბრალო კაცი“ და ჯიმშერის მხლებელთაგან ბევრი გასწყვიტა. თვით ჯიმშერი გამოდის შესაბრძოლებლად და დაეტაკება მოწინააღმდეგე ლაშქრის ქაბუკს, სახელად ქულს. ერთმანეთს „გადააღეწეს ხმალი, მერმე ლახტები იწოდეს, მერმე ისრით იბრძოლეს და შემდეგ ხელ-და-ხელი ირივნენ. მათი ჯახება გვანდა ორთა დიდთა გორათა ჯახებასა და აბჯართა ზედა ქება გვანდა ცისა ქებასა“. ომი გაცხარდა-ჯიმშერმა ცხენი დაახალა, „უკრა ხმალი ცხენსა და თავი გააგდებინა“. თვით ქაბუკი ხრ მოკლა, მკლავნი შეუკრა და მერაბთან მიიყვანა. ჯიმშერის შეკაზმულობა და ომის აღწერა სხვა-და-სხვა იარაღით, შედარება ბრძოლის ხმაურობისა „ცის ქებასთან“—საერთო ადგილია ქართული და დასავლეთ-ევროპული გმირული მოთხრობებისა. „ჯიმშერიანის“ დამწერი სარგებლობს ჩვეულებრივი სქემით, მიღებული ფერადებით ასურათებს თვისს გმირებს: მშვენიერი ჯიმშერი, რომლისა „მსგავსი არა არის ყოველსა პირსა ქვეყანისასა“ ნადირობა და ნადიმობა მგოსანთა და დამკვრელთა თანადასწრებით,

შეუდარებელი ბრძოლა ორ მედგართ ჭაბუკთა შორის; — იი ფარგალი, რომელშიაც მოქცეულია „ამირან-დარეჯანიანი“, „რუსუდანიანი“ ლარაძისაგან აღდგენილი „დილარიანი“, „სირინოზიანი“ და სხვა.

საერთო მხარე „ჯიმშერიანისა“ უკვე ჩვენ მიერ გარჩეულ „ამირან-დარეჯანიანთან“ *) კიდევ ის არის, რომ დევებს, თილისმას და გრძნეულობას აქაც დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. როცა გაიგებს ხოსრო მერაბის გადასვლას ჯიმშერის მხარეზედ და ქულის მიერ თავის სამფლობელოს დამორჩილებას ჯიმშერისადმი, იგი განრისხებულს წერილს გაუგზავნის მერაბს, რომელიც ურჩევს ჯიმშერს გასცილდეს ხოსროს, რომელსაც შეუძლიან „ზღვა დასწვას ცეცხლითა და ტინს კლდეს ცვილებრ დაადნობს“. ჯიმშერი, მერაბ და ქული წავიდნენ შორს ადგილს, მშვენიერ წყლიან-მინდვრიანს. ხოსრო დამშვიდდა, როცა მიიღო წყნარი წერილი ჯიმშერისა. თვით ჯიმშერი კი გავიდა სანადიროდ. აქ შეხვდება კაცებს, რომელნიც დევები ყოფილან. ესენი მას თილისმით და გრძნებით დააძინებენ და სადაც დევთა მეფე ხუსრუჯან იყო, მუნ მიიყვანენ „მძინარეს“. იგი აქ დაქედეს და ბორკილი დაადვეს. დევებს და თილისმას გარდა სხვა საერთო მხარე კიდევ აკავშირებს „ჯიმშერიანს“ ქართულს საგმირო მოთხრობასთან. მზეთ უნახავი ქალიც აუცილებლივ უნდა მოქმედობდეს. იმისთვის იბრძვის ჭაბუკი და საშინელს გარემოებას დასთრგუნავს. ჯიმშერი დევთა ტყვეობიდან დაიხსნა დედოფალმა, რომელსაც მოახსენა ჯიმშერის გაჭირებულნი მდგომარეობა ქალმა-დადალმა. ეს დედოფალი ჩინეთის მეფის ქალი იყო, სახელათ ქეთევან. ამან გამოსთხოვა ხუსრუჯანს ჯიმშერის განთავისუფლება იმ პირობით, რომ ჭაბუკმა შეირთოს დედოფლის ასული როდენ, რომელიც „ასეთი მშვენიერი იყო, რომ გაბადრული მთვარე, ცას ვერ გაანათებდა“. მტირალმა როდენმა, როგორც მიღებულია ჩვენს საგმირო მოთხრობაში, მოსთხოვა „საგმირო საქმენი“, რათა არ გაჰყვეს „ერთს გამოუცდელს ტყვეს“. აქაც სქემა ჩვენი მოთხრობისა მტკიცედ დაცულია. ჯიმშერი შეებმის როდენის ბუმბერაზთა. ბრძოლა სწარმოებს „მოედანსა, — მებუკე-მედაბდაფენი; ხუსრუჯან-მეფე, დედოფალი ქეთევან, შრავალთ გმირთა და გოლიათთა ცოლები, და შვილები და მოქალაქენი“. საინტერესოა ეს საჯარო გამოცდა გმირისა სატრფოს თანადასწრებით, შეტაკებას ორ მოქიშპეთა შორის, როგორც ევროპულს ტურნირებზედ. ხალხი სულ-განაპული ეკის ბრძოლას; „ტიროდა და ახვეწებდა, ეგონათ სიკვდილი

*) ამგვარივე შინაარსისაა ახლად ნაპოვნი მოთხრობა „ამბავი დაფნის ქალაქისა“.

ჯიმშერისა“. რადგან ყოველთა პირველად მბრძოლი მახმურ დევი გან-
ვიდის მოედანსა“. დაეტაკენ ერთმანეთს, „შემოუეცეს ნაყარდი, შეუ-
ზანეს, შეუტიფეს; მოუხდა დევი და შუბი შემოაღეწნა, მაგრამ ვერა
აწი. და ვერც აბჯარი გაუკვეთა, შერმე ჯიმშერ ღვთისა სასელი ახსენა,
აზიდა მახმურ დევი მთის ოდენა, მაღლად შეჰკივლა, დაჰკრა ქვეყანასა
და ფიცხლავ სულთავან „დაიცალა“. ჯიმშერის გამარჯვება, როგორც
სხვა ამგვარ შემთხვევაში, „იამათ ყოველთა და შეასხეს ქება“. მეორე
დღეს შეება ეჟვან-დევის, რომელიც ჯიმშერმა დასცა ლახტით; მესამე
დღეს მოიხმო „ქალმან აბერ დევი“—ამისებრ დევი არ ყოფილა: არცა
ქაჯმაჯა დევი, არცა ჯინბაჯინ, არცა ჯუნფიშა დევი“,—და სთხოვა
შებრძოლება „დატყვევებულს კაცთან“. ბრძოლა იმავე პირთა თანადა-
სწრებით სწარმოებლს. აბერი დევი გამოვიდა „საშინელი იარაღითა, —შავსა
რკინის მთასა ემსგავსებოდა; თვალნი ინით ნაღებსა უგვანდეს. შვიდი
გელაზისა ოდენი ლახტი ხელთა ეყურა, სამნი პირ-ბასრი ხმალნი წელთა
ვრტყა, მუზარადი დიდი გუმბათის ოდენი, შუბი დიდთა ძელთა უმსხოსი,
ისარი ქარქაში ეწყო, მაღალს მთასავით ყვიროდა და ეგრე იტყოდა:
„შაბედლო, აწ გამოდი და გუშინდელი დევთ სისხლი გაზღვევინო!“
ქართულ მოთხრობათა სქემის მიხედვით წინ-და-წინვე ვიცით, რომ ეს
„მთასავით“ დევი აბერი მაინც დამარცხდება ჯიმშერის მამაცობით. ამი-
ტომ სრულებით არ გვაწუხებს იმისი „საშინელი იარაღი“. მართლაც,
ჯიმშერი და აბერ დევი სამი დღე იბრძვიან. როგორც წმიდებულისა სა-
გმირო მოთხრობაში, უკანასკნელი „ომი“ უნდა მეტად გაზვიადებული
იყოს ავტორის აღწერილობით. „თავმან თქვენმან და ზენარმან ღვთისა-
მან არცა წინასა ომსა გვანდა და არცავეის ეგეთი ომი უნახავს. საღამო-
მან გაჰყარნა... ვითა გათენდა, მოვიდეს ყოველნი მჭვრეტელნი და და-
რიგდეს თავთავისა ადგილსა“. ავტორი დაწვრილებით მოგვითხრობს
სხვა-და-სხვა იარაღის ხმარებას, ლახტით ცემას, რომლის ზუზუნნი „მესის
ქებისაგან უფრო საშინელი ხმა“ იყო. ბოლოს მაინც ჯიმშერი დაამარ-
ცხებს აბერ-დევის და ხანჯლით თავს მოსჭრის. თავდება ჩვეულებრივ—
დიდებული ქორწილით ჯიმშერისა და როდენისა, აცნობებს კაბუკრ
თავის გამარჯვებას მერაბს და კულოს, რომელნიც მოემშურებიან ჯიმშერ-
თან და შემდეგ ქორწილისა დაბრუნდებიან როდენითურთ თავიანთ სა-
მეფოში.

მეორე კარი „ჯიმშერიანისა“ მოგვითხრობს ჯიმშერის შვილის ჯი-
ჯერის ამბავს. შვიდი წლისა იყო იგი, როცა ლომს ჰკლავს, როგორც
კრძას, შემდეგ წამოიხდება და ორთავიან ცეცხლით მქმინავს გველამაჰს

ვისერს მოუფრებს. როგორც პირველს კარში ჯიმშერის გოლიათობას შეიტყობს ამირანი, აგრეთვე მეორე კარში ჯიმშერის გმირობას უამბობენ მზექაბუკს, რომელიც გაიწვევს ახალგაზდა ქაბუკს თავისთან. გზად, რასაკვირველია, ომი აუცილებელია: დაამარცხებს გმირს ქავთარს და შეირთავს ჩრდილოეთის ხელმწიფის ქალს ქამარლუხს. ჩვეულებრივი შეტაკებანი მიღებული ელფერით დახასიათებულნი არიან. გაზვიადება საშინელი მდგომარეობისა და მტერთა ლაშქრისა აღარ გვაკვირვებს. 120,000 კაცის გაწყვეტა და 40,000 კაცით სანადიროდ გასვლა ნიადგ განმეორებულია. სქემა წმინდად დაცულია.

ჩვენ განზრახ შევჩერდით „ჯიმშერიანზედ“, რათა აღმოგვეჩინა მისი გარეგანი კავშირი „ამირან-დარეჯანიანთან“ და დაგვესურათებიან ჩვეულებრივი სქემა ქართული გმირული მოთხრობისა. მოსე ხონელის თხზულებასთან ეს მოთხრობა მხოლოდ იმითია დაკავშირებული, რომ ჯიმშერის და მის შვილის „ბუმბერაზობას“ შეიტყობენ ხონელის გმირნი ამირან და მზექაბუკ... „დილარიანთანაც“ ამ მოთხრობას მხოლოდ შემთხვევითი დამოკიდებულება აქვს. უცნობი ავტორი „ჯიმშერიანისა“ გვაუწყებს, რომ დილარის, ჯიმშერის მამის ამბავი, აღწერა სარგის თმოგველმაო. რამდენად შორს არის ეს „ჯიმშერიანი“ „დილარიანზე“ ამას დაგვიმტკიცებს პეტრე ლარაძის აღდგენილი „დილარიანი“.

რაც უნდა გადაკეთებული იყვეს პეტრეს თხზულება, მაინც აქ უნდა ვეძიოთ მეტი მსგავსება დაკარგულს დილარიანთან, რადგან ლარაძე მოგვითხრობს იმას, რაც მას წაუკითხავს და დაუხსომებია ძველად ცნობილი სარგის თმოგველის ნაწერებიდგან.

იყო დიდებული მეფე, სახელად დილარ, ქვეყანასა აბაშეთისასა, მოსამართლე და მოწყალე. ერთი ნადირობის დროს ნახა მოყმე შვენიერი მტირალი, რომელსაც ხელში ეჭირა „სახე საყვარელისა“. მოყმეს გამოჰკითხეს ვინაობა, — იგი იყო ნუშრევან, ძე მყინვართ მეფის ფინეზისა. მეორე კარი მოგვითხრობს ნუშრევანის აღზდის ისტორიას. მეფემ შიანდო ჩემი აზდაო, გვიამბობს ნუშრევანი, ვაზირს ეგროსს და მასთან „ზრდიდა ძესა ჯვისსა მისანდოსა ჩემსა ლარას“. ერთხელ „ნადირობით მოვიდოდი, გზასა დამხვდა კაცი, მომიკითხა, მომართვა წიგნი და სახე შვენიერისა ქალისა... მის მნათობისა სახისა ხილვამან მიმიღო ყოველი სიხარული გულისა ჩემისა“. წიგნი გამოგზავნილი იყო გულ-ნაზის, ბრიტანის (!) მეფის ასულისაგან. გულ-ნაზს სმენია მამაცობა ნუშრევანისა და მხოლოდ იგი უნდა საქმროდ. ნუშრევანი გამოსთხოვს მამას ნებას აიღოს ციხე, სადაც გულ-ნაზია გამაგრებული და წავა 30,000 კაცით.

ნუშრევანი ბრიტანის შტაბანების წინადადებით შეებრძოლება ბუშტე-
რაზებს: სპასალარს რაბიშინს, ბანგასს, გალიის მეფეს ბურბანს (!), პო-
ლონთა მეფის ძეს გოპარს და ყველას დაამარცხებს. გულ-ნაზისაგან
მიიღებს გამამხნეველებს წერილს და ტკბილეთულობას. გამზრდელი ქალის
როადამის შუამავლობით ნახვაც ეღირსება გულ-ნაზის, „სურვილით ფერ-
მიხდილისა“. დაამარცხებს კიდევ იშპანთა მეფის ძეს პერლისს (კარლოსს),
ამერიკის მეფის ძეს ფორტუნს, ავსტრთა (ავსტრია!?) მეფის ძეს იტალის,
ბრიტანის სპასალარს ბარდავს. ამ აუარებელ და გაჭიანურებულ ბრძო-
ლათა შემდეგ კიდევ შეხვდებიან ერთმანეთს ნუშრევან და გულ-ნაზი.
მათი დაქორწინება მაინც არ ხერხდება. ნუშრევანმა უნდა აიღოს ციკ-
ლოპელთა ქალაქი გულ-ნაზის მინდობილობით და გაათავისუფლოს იქ
დაჭერილი მეფის ასული. ნუშრევანს შევლიან მისგან დამარცხებულნი
და აწ მეგობრად ქცეულნი კარლოს, ფორტუნე, გოპარ და იტალი.
გულ-ნაზი სატრფიალო წერილით აქვებს ნუშრევანს. გოპარი ზღვათა
მეფის ბრიტანის ფალავანს გაგოს შეებრძოლა, მისგან დაიჭრება, მაგრამ
ნუშრევანი წაეშველება და მოჰკლავს ფალავანს. ციკლოპების დამარც-
ხება კი ვაძნელდა, რადგან მათ დიდი რაზმი გამოიყვანეს. მეფის შვილე-
ბი დაბრუნდებიან გულ-წყლულნი და თვალ-ცრემლიანნი. ნუშრევან მო-
ვა დედ-მამის სანახავად.

კარი მესამე მოგვითხრობს ნუშრევანის მამის, ფინეზის, ამბავს, რო-
მელსაც თვით მეფე უნამბობს შვილს. სხვათა შორის ფინეზი გააცნობს
აბაშთა ხელმწიფეს „დილარ მძღვეელის“ გარემოებასაც. ნუშრევანი მო-
ვა დილართან. ეს მეფე ნადირობას წაიყვანს ფინეზის შვილს. აქ ნუშრე-
ვანს საშინელი მხეცი რქით აღიტაცებს. დილარი მიეშველება და მხეცს
მოჰკლავს. დილარ წამოვიდა ნუშრევანის ჩაგონებით ციკლოპთა ქალაქის
ასაღებად და გულ-ნაზის გამოსახსნელად. აქ დიდი ომი ატყდება. დილა-
რი 1000 ფალავნით 100,000 ჯაბუკთა მათრახით ჩამოჰყრის ცხენიღვან.
და დაიპყრობს. დილარმა ქალაქი აიღო. მისმა სპასალარმა მარსმა ბრიტა-
ნის მეფე შეიპყრო. ყოველი სიმდიდრე ციკლოპთა ქალაქიღვან გამოზ-
იდეს. განთავისუფლებულს გულ-ნაზს დილარი ძვირფასს. პირისანახავს
მართმევეს და გადიხდის ქორწილს გულ-ნაზ-ნუშრევანისას. გამეფებულს ნუშ-
რევანს ბრიტანია დიდის ამბით და ძღვნით მიეგებება. ნუშრევანი მიიწ-
ვევს დილარს თავის სახელმწიფოში. დილართან „მონარხთან“ ერთად
გალიის ქვეყნით წავლენ „ზღვათა მეფის ქვეყანას“. პოლონთა მეფეც.
გულ-ნაზს ეყოლა ყრმა და ამისა გამო გასცეს მრავალი წყალობა.

შეიძებნა თავი შეიცავს ამბავს დილარისას, რომელიც წავა მყინვარ-

თა ქვეყანას მოხუცებულის ფინებს მეფისა და თან წაიყვანს მიჯნურთ, — ნუშრევანს — გულ-ნაზს. დიდი ლხინი და მხიარულებაა. აქ გულ-ნაზმა შვა მეორე და მესამე ვაჟი. ფინები დალოცავს თავის შვილის-შვილებს, ფინებს გამოჰკითხავს დილარი მზის ქალაქის ამბავს.

მეხუთე თავში ამ „მზის ქალაქის“ ამბავს მოუთხრობს ფინები. ამ ქვეყანაში, სადაც მცხოვრებნი მხოლოდ ღამით გამოდიან, მამის სეზოსტრის სიკვდილის შემდეგ გამეფდა ანუესია: მეფემ თავის სიცოცხლეშივე თორმეტის წლის ასული აიყვანა ტახტზედ ქალაქს, რომელსაც „ათორმეტი გოდოლი სრულისა იაგუნდისა და სხვათა ძვირფასთა ქვათა“ არტყია. ნუშრევანმა უბოძა „ნამსახურსა როადამს ერთი ქალაქი და შიკრიკს მორეს სამასი სოფელი. ეგროსს, თვისს აღმზრდელს, უბოძა სამი ქალაქი და 1200 სოფელი. აქ მოართვეს დილარს ანუესიას წერილი და „კოლოფსა შინა სახისა“ ანუესია ემზადება, თანახმად განსვენებული მამის სურვილისა, მისთხოვდეს დილარს. დედოფალი აუწყებს, რომ მის ქალაქს შემორტყმიან მეფენი: ჩინეთის ლასურ, ჰინდოეთისა, ბაბილოვნისა, ეგიპტისა, კადუზიანთა, სკვითთა და სხვა. ფინები აძლევს დილარს წამალს. გრძნებათა წინააღმდეგ და ურჩევს ებრძოლოს მტერთა მხოლოდ ლახტით.

მეექვსე თავი. დილარ მძლეველი გასწევს ანუესიას გამოსახსნელად. მზად შვეა მეკობრეთა მეფის ქვეყანაში, შეიპყრობს ფალავანს ნასრის და ინდოელთა ვაჭართა ქარავანს გაათავისუფლებს. ქარავანის უფროსი რაჯიბი მოუთხრობს გრძნეულთა ქვეყნის ამბავს. ინდოთა ეტიკი მუჯარიბი გაუძღვება დილარს. ღამით დარაჯობის თავის ჯერის დროს დილარმა შეიპყრო მეკობრეთა მეფე ზორასტანი. დილარმა იგი გაათავისუფლა და მადლობელმა მეკობრეთა მეფემ მიიწვია სანადიმოდ თავის ქვეყანაში. აქ ზორასტანმა ფიცი მისცა ოთხი მგლის წინაშე, რომ მისი ერთგული მოყმე იქნება. დილარმა მოაქცია ამ ქვეყნის ხალხი ცისა და ქვეყნის შემოქმედისადმი და ღმერთ-ყოფილნი მგელნი დაახოცინა.

მეშვიდე თავი. აბაშთა თვით მპყრობელი დილარ მძლეველი შვეა გრძნეულთა ქვეყანაში, თან მისდევნ ნუშრევანს, გოპარ პოლონელი, სპაჰსალარი შარსი და 1000 მოყმე. გზაზე ნახავენ მრავალთა დაჭურვილთა კაცთა ძელსა ზედა დამოკიდებულთა — მკვდართა და სულ მობრძავეთა. — ესენი ცეცხლად იქცევიან და ვეშაპის სახით დაუშენენ დილარს ლოდებს ჰაერიდგან. ფინების მიცემულმა ქვამ დაიხსნა დილარი განსაცდელისგან. ვეშაპები ლახტით დახოცა. მეორე დღეს შეხვდათ ოთხი ლომი, რომელთაც „მოეტაცნათ შვენიერნი ყმანი“. სამი ლომი მოჰკლა დილარმა,

მეოთხე გაექცა და იქცა ცეცხლად. ლომის (სპილოს) ხმაზედ გამოჩნდა აღჭურვილი ჯარი რომლის გაწყვეტას დილარი სამი დღე მოუხდა: დილარმა დაანგრია გრძნეულთა ციხე და იქ მყოფნი გაათავისუფლა დედანთა ჯარისაგან, რომელიც თვალეში მიწას აყრიდა. დილარმა თავი დაიკვა თინებისაგან მიცემული წამლით. დახოცავს ყრმათა „ტიგრებად“ გადაქცეულთ, მოხუცებულთ, რომელნიც დღეს დაანელებენ; მარსი, გოჭარი და დილარ დაღეწავენ ფოლადის კაცებს, გაანადგურებენ მგელთა, კრავთა ბრბოს, რომელნიც ქალებად და ყრმებად იქცევიან, ვეშაპებს და მარტორქებს დაამარცხებენ. გრძნეულთა მეფე გორშარაბი, ძლეული დილარისაგან, ითხოვს დილარისაგან შეწყალებას.

თავი მერვე. გორშარაბმა უამბო დილარს ამბავი მზის ქალაქის, სადაც მზე მუდამ ანათებს. 100.000 მუშაკით გასწევს დილარ ანუესიას ქალაქში შესასვლელად. გვირავით შეიპარებიან დილარი, მასთან გოჭარ, ნუშრევან და ზორასტან მხლებელითურთ. „სურვილისაგან“ ძლეული გულლომი დილარ ცხენიდან გადავარდება და დიდი გოდების შემდეგ ძლიერს მოიყვანენ გონებას. ოთხი სპასალარი გადაუდგება მზის ქალაქის ხელმწიფეს და შეეტაკება დილარს. „აბაშთა მპყრობელი“ დაამარცხებს მათ და ანუესიასაგანაც მოუვა მოციქული ზეფირი, რომელსაც შეეყრება გოდლის ბაღში. დილარ ცრემლით ევედრება ზეფირს დახმარებას. ზეფირი მოახსენებს ანუესიას, ვითარ იტანჯება გონება-მიხდილი დილარ მძლეველი. ანუესია შეიბრალებს სატრფოს, გაუგზავნის სკიპტრას, ამშვიდებს და სთხოვს საქორწილოდ მოემზადოს. დილარ გამხიარულდება და მიიღებს მონაწილეობას ვაზირი ჯანუჯანის მიერ გამართულ ნადიმში. ანუესია ამას შემდეგ მიიწვევს თავისთან დილარს.

თავი მეცხრე. ჯანუჯანი წაუკითხავს დილარს ანუესიას მამის ანდერძს. მეფე სეზოსტრი აბარებს ანუესიას დილარს, აბაშეთის მპყრობელს. სეზოსტრი ანდერძში იმასაც აღნიშნავს, რომ ანუესიას სამი ღამეა ვაჟი ეყოლება. დილარ მიუტევებს „შემცოდეთა ოთხთა სპასალართა“, ჯანუჯანის შვილის-შვილს, საურმაგის ასულს მიათხოვებს გოჭარს, ზეფირს — მარსსა და დიდებულის ასულს სოსანას — ლარსა. ქალაქ კეკელასა ჯანუჯან გადასცემს დილარს. საუცხოვო ნადიმს გადიხდიან წყლის პირსა. საურმაგი მეფედ აკურთხა დილარმა და თვით დაადგა სამეფო გვირგვინი. ამ დროს გორშარაბისაგან მოსდის დილარს წერილი. რომლითაც აცნობებს, რომ ჩინეთის (პეკიანის) ხელმწიფე ლასურ დაეცა მას და სთხოვს შემწეობას. შეტაკება მოხდება ანუესიას თანამებრუნებელ დედოფალი უყურებს ბრძოლას გოდლის ბანიდან. 100 მო-

ყმე დილარისა შეებრძოლება 1000 გმირსა ლასურ ხელმწიფისასა. დილარის მოყმენი გაიმარჯვებენ და ჯილდოდ მიიღებენ 1000 მნათობი ქალთა. ამ ომში ჩაერევა ბუხართა მეფეც შაბანდა, რომელიც ლასურის „კიტაისა“ მხრივ ებრძვის პოლონთა მეფეს გოპარს. აგრეთვე შეებრძოლებიან ცეიათელთ მეფე ქერამ და ნუშრევან შხის ქალაქის მოედანზედ ლასურს ვერც 60.000 სპილომ 30.000 კაბუკით უშველა: დილარმა თვით გაჰფანტა იგინი. ლასურ მოციქულით ითხოვს დილარისაგან „კვალად გამოსვლას და შებმას“. ყურყანელი მეფე სურუტაშიაც დაამარცხა დილარმა და შემდეგ თვით ლასურიც ცხენიდან ჩამოაგდო. დილარმა სულ-გრძელობა გამოიჩინა: ლასური და ტყვენი გაათავისუფლა და დიდი ნადიმი გადაიხადა. შემდეგ წავა სანადიროდ „მშვენიერს ქვეყანას“ ლასურ და ნუშრევანის თანადასწრებით. დაიხსნის ამათ შთანთქმულ ვეშაპისაგან. დაბრუნდებიან ქალაქს და აქ მოელის დილარს პატარა ვანსაცდელი ანუესიასაგან, მაგრამ უკმაყოფილება თავდება შერიგებით და აბაშეთის მძლეველი სტკებმა თავის სატრფოთი.

მეათე თავშია მოთხრობილი ბრძოლა დილარისა სკითთა მეფესთან, სახელად ხაყან. ნაზად და თვალ-ცრემლიანი გამოეთხოვება ანუესიას და მხიარული დაბრუნდება გამარჯვებული.

მეთერთმეტე თავი შეიცავს ბრძოლას კადუზიანელთა ფარსმან მეფესთან და ყმათა მისთა კაცის მქამელ ფალავანებთან. ესენი თავყვანს სცემენ არშახს, ზადენს, გაცს და გაიმს. ფარსმანს და დილარს უმზერს ანუესიაც. ფარსმანი, დილარის ქველობით შეპყრობილი, დაუძორჩილდება მას და მართალსა სარწმუნებასა უქადაგებს თავის კაცის მქამელთ ქვეშევრდომთა ლასურს მოუვა არა სასიამოვნო წერილი, რომ პეკინის დედოფალს კასიას მიჯნური გაუჩენია იგი წავა პეკინს. ანუესია გადაიხდის დიდს მეჯლისს.

მეთორმეტე თავში აწერილია ბრძოლა დილარისა ინდოეთის, ბაბილონის და ეგვიპტის მეფეებთან. დილარ გავა სპასალარის ყამჩარ ყანის და 9000 კაბუკის თანხლებული. ბაბილონის ხელმწიფე ვილოს, ინდოთა—ფახფურ ამირბარით სარჩიდან, ეგვიპტისა—ფაროს დამარცხებულ იქმნენ დილარის მიერ.

კარი მეათსამეტე, თავი იგივე დილარ დაბრუნდა დიდებით კეკელასა ქალაქს შხის ქვეყნისას. ახლა კი გადაიხადეს ქორწილი დილარ და ანუესიასი. დილართან ხლებულნი მეფენი ბრუნდებიან სახლში. ანუესიას ეყოლება სამი ვაჟი. ამათ აუშენებს ჯანუჯან დიდს გოდლებს, რომელთაც დარაჯად სპილოვნობის მხედარნი არტყია. ლითონის ლომი მეფის სასახლის წინ საშინელი ხმით ექვსი თვის წინ შეატყობინებს დილარს მტრის მოახლოებას. მხედართ შეუძ-

ლოანთ 1000 ისარი გაისროლონ ერთს საათში და გააპონ ქვა და რკინა.

მეთოთხმეტე კარში მოხსენებულთა სადარბაზოდ მოსგლა სხვა-და-სხვა მეფეთა და დიდებულთა, ძღვნის მოტანა. თვით დილარ წავა თავის სახელმწიფოს სანახავად. ქალაქს მარგარიტს გამართავს დიდს ნადიმს. ვაზირი უგროსი დასდგამს დიდს ძეგლს და ზედ წააწერს დილარის მოქმედებას: 30 მეფე გვირგვინით თავ-მოხრილნი არიან გამოსახულნი ნიშნად მათ. მორჩილებისა დილარისადმი. ძეგლს თავზედ ედგა არწივი ფრთა-გაშლილი და ოც-და-ოთხსა ჟამსა თვითოსა ჟამსა ესრეთ ძლიერითა ხმითა დაიზახებდა: „ადიდეთ, ადიდეთ, ადიდეთ დილარ მძღველი, ხელმწიფა ანუესია, ძენი მათნი და ნაყოფნი მათნი“. დილარ დაბრუნდება მზის ქვეყანას და თან წამოიყვანს 10.000 აბაშელს, რომელთაც შეპრთავს 10.000 ლამაზს ქალს.

ამით გათვდება „დილარიანი“, დიდი „ღვაწლით და შრომით“ შეწყობილი პეტრე ყარიბი ლარაძის მიერ პეტერბურღს, როდესაც იგი „სვისაგან გამწარებული“ იყო, შემდეგ პირველი შრომილი „დილარიანისა“, რომელიც წარსტაცა გიორგის მეფის ძემან იოანემან.

პროზად დაწერილს დილარიანს ჩაურთო ლარაძემ ლექსებიც, რომელნიც შეაცავენ იმავე აზრს, რაც ნათქვამია პროზად. გაზვიადებული, რიტორიული ელფერი ვერ ქმნის მის ლექსს პოეტურს ნაწარმოებად. ლარაძე ჰბაძავს ლექსთა წყობაში ჩახრუხას და ძაგნაკორელს, პროზად „ამირან-დარეჯანიანს“ და „რუსუდანიანს“. შოთასაც ჰქონია მასზედ გაგლგნა: შეყრა დილარის და მტირალი ნუშრევანისა აღწერილია მსგავსად როსტევანისგან ტარიელის ნახვისა წყლის პირას. როგორც ნესტან დარეჯანს ჰყავს მოახლე ასმათი, აგრეთვე ანუესიას—ზეფირი.

ავტორი ცდილობს ძველი ენა დაიცვას და ამ საშუალებით „დილარიანი“ დაუახლოვოს მეთორმეტე საუკუნის ნაწერს. იგი ხმარობს არქაიზმებს: უტევანი, ხვასტაგი, შუშარობა. საყურადღებოა ხმარება ნაწილოვანისა ეე. მაგრამ ამასთანავე ავსებს თავის აღდგენილს „დილარიანს“ ნეოლოგიზმებით, ახალის ტერმინებითა და სიტყვებით, რომელნიც ძველს ჩვენს მწერლობას არ სცოდნია: პოლონეთი, კიტარა, ბრიტანია. ამავე დროს მოქმედებენ ბაბილოვნის მეფე ვილოს, ინდოთა ფახურ, ეგვიპტისა ფაროს (ფარაონ?). სახელები უხერხულად არიან გამოგონილნი, თანამედროვე ისტორიული სამფლობელონი არაეულნი არიან, ანაქრონიზმები მიუტყეველ მეცდომებით არიან გაფანტულნი ლარაძეს, როცა სცოდნია საქართველოს ისტორიოდგან და წაკითხული წიგნებიდგან.

დომხალივით ერთმანეთში აურევია. აფროდიტა, მინერვა, მარსი, ახერონი, ცირცვა ბერძენთა მითოლოგიისა დასახელებულნი არიან ქართველ წარმართთა ღმერთთა გვერდით.

ომის და ლაშქრობის აღწერაშიაც ვერ დაუცავს ზომიერება. ჰიპერბოლიზმი, გაზვიადებული მტერთა შემუსრვა და გაუთავებელი ბრძოლათა აღწერა სწყინდება მკითხველთა... ახალ-ახალი ელფერიით არ ამკობს შემდეგი კარის მოთხრობას. წინ და წინვე შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ რამდენი ჭაბუკი, ლომი და სპილოც უნდა ჰყავდეთ დილარის მოწინააღმდეგეთ, უკანასკნელნი მაინც დამარცხებულნი იქნებიან. განმეორება ერთხელ აღწერილი ბრძოლისა ასუსტებს ინტერესს და მკითხველის ყურადღებას. დილარიანს აკლია დრამატიზმიც, რომელიც მოსე ზონელის მოთხრობაშია გატარებული. ლარაძის „დილარიანი“ ფუჭი ცდაა ძველი მოთხრობის აღსადგენად.

XIV. შ ა მ თ ე ლ ი.

მეთორმეტე საუკუნის პოეტთა შორის უპირველესად გამოდის შავთელი, რომლის შესახებ რუსთაველი ამბობს: „აბდულ მესია — შავთელსა (უქია), მას ენა დაუშრობელსა“. პოემის გარდა შავთელს ეკუთნის „კვინკლოსი“ ანუ კალენდარი აღდგომისა მოძრავი დღესასწაულების გაზრტებით. კვინკლოსსა (ქორონიკონს) შეადგენს 532 წელი და როცა ეს წრე დასრულდება, კვლავ იწყება ანგარიში პირველი წლიდგან. ამ უმად მესამე კვინკლოსი მიმდინარეობს ქართული ქორონიკონით. პირველი დაჯდა 781 წ., მეორე 781+532=1313 წ. მესამე 1845 წ. შავთელი ცნობილია აგრეთვე როგორც სამოქალაქო მოღვაწე. იგი იყო სახელმწიფო მდივანი თამარ მეფის დროს. შემდეგ ბერად აღიკვეცა გელათის მონასტერში და მიიღო სახელად იოანე. ეს განთქმული მოღვაწე და ლექსთა გამომთქმელი მიიცვალა 1233 წელს. პოემას, რომლითაც შავთელმა გაითქვა სახელი, ეწოდება „შესხმა თამარ მეფისა“ (და მეუღლისა მისისა დავით სოსლანისა). დაწერილია ეს ქება მეთორმეტე საუკუნის მიწურულს წლებში. ხელნაწერებს შავთელის პოემისა ნაკლებად მოუღწევიათ ჩვენამდის. ისინიც წარმოშობილნი არიან ერთი დედნიდგან, რომელიც გარყენილია უსწორ-მასწოროდ სიტყვებით და გაუგებარი ფრაზებით. დაბეჭდა იგი პირველად პლ. იოსელიანმა (ტფ. 1838) და შემდეგ დ. ჩუბინაშვილმა ქართულს ქრისტომათიაში 1863 წ. აქედგან გადმობეჭდა ზ. ჭიჭინაძემ. დაბეჭდილის შეცდომები და უსწორ-მასწოროდ წა-

კითხული ადგილები გამრავლდნენ კორექტურული შეცდომების წყალობით. დიდი შრომა უნდა ტექსტის აღდგენას. ამ საქმეს ხელი მოჰკიდა პროფ. ნ. მარმა. შეასწორა რამდენიმე ადგილი, მაგრამ თითქმის არც ერთი არ იქმნა მიღებული მ. ჯანაშვილის მიერ. *) თავდაპირველად უნდა შეენიშნათ, რომ შავთელის პოემა, რომელსაც რუსთაველი იხსენიებს „აბდულ მესიად“. წინად დაკარგულად მიაჩნდათ და „შესხმას თამარ მეფისას“ სთვლიდნენ სხვა მეორე ნაწერად იმავე შავთელისას. შემდეგთ დროთა გამოკვლევამ დაარწმუნა მეძიებელნი, რომ „აბდულ მესია“ და „შესხმა თამარისა“ ერთი და იგივე თხზულებაა. ამ პოემის შინაარსს შეადგენს თამარ მეფის შესხმა. ნ. მარმა წინააღმდეგია ამ აზრისა. იგი ამტკიცებს, რომ შავთელს სახეში ჰყავს დავით აღმაშენებელი და არა თამარ მეფე. ამიტომაც, საცა შავთელს დასახელებული ჰყავს თამარი, იგი კითხულობს და სცვლის დავითად. მეორე ტაეპის დასაწყისი შავთელის პოემაში ესე იკითხებოდა წინად:

შემოკრებით ბრძენნო, ათინეჯთ ძენო,
თამარს ვაქებდეთ შეუედ ცხებუღსა.

ბ-ნმა მარმა თანახმად თავის მოსახრებისა შეასწორა და ამ შეცვლილ ტაეპს ჰბეჭდავს ასე:

შემოკრებით ბრძენნო, ათინეჯთ ძენო,
დავითს ვაქებდეთ შეუეთ ცხებუღსა.

ამ გვარადვე თამარის მაგივრად დავითი დასვა:

მხედ ვარ და ვაქებ ჩვენს დიდს უფაღს დავით შეუესა.

საბუთად ამ ცვლილების მოსახდენად ბ-ნმა მარმა ის წამოაყენა, რომ მესამე ტაეპში საქებელს პირს პოემის ავტორმა უწოდა ძე („ძე აღამისა მსგავსად ამისა, ვისცა ეხილვონ მამცნონ სადარი“) და ძეო, ამბობს პროფესორი, ნიშნავს ვაჟი შვილს და არა ასულსაო. აგრეთვე შეუფერებლად მიაჩნია, რომ თამარს მე-ნმ ტაეპში მიეწერებოდეს სიტყვები „მანა ობოლთა“, აგრეთვე მოუხერხებელია თამარის შედარება სამსონს, ნებროთს, როსტომს ზაალს და უთრუთთანაო. ნ. მარის ეს მოსახრებანი, თამარის მაგივრად დავითის შესაცვლელად წამოყენებულნი, არ არიან საკმარისნი და შესაწყნარებელნი. „ძედ“ თამარს უწოდებს ჩახრუხაძე და რუსთაველიც, როგორც მასვე ეძახიან თამარ მეფეს და არა დედოფალს.

*) Н. Марръ. Деревне-груз. описцы (Спб. 1902). м. ჯანაშვილის გარჩევა „ივერიაში“ 1902 წ. № 160, 162 და 167.

„მამად“ იგი იხსენიება „ქართლის ცხოვრებაშიაც“. „მე ვარ მამა ობოლთა, მსაჯული ქვრივთა“. ამას გვერდით უდგია შავთელის სიტყვები, მე-63 ტაეპში მოყვანილნი:

მამა ობოლთა, მსაჯული ქვრივთა,
შიშველთ სამოსლად მონიჭებულა.

რაც შეეხება თამარის ვითომ მოუხერხებელს შედარებას სხვა-დასხვა დაბადების და როსტომიანის გმირებთან, არც ეს უნდა გვაბრკოლებდეს შავთელის საქებელ პირად ვიცნოთ სახელოვანი და ძლიერ-მოძლიერი დედოფალი და მეუღლე მისი დავით, რადგან მათიანეშიაც თამარისთვის ეძებენ ისეთ საქმროს, ვითარიც იყო თამთა თანიმანისათვის, ამირან ხვარაშანისათვის, მზექაბუჯ ხაზართა მზისათვის, რამინ ვისისთვის, იაკობ რაქიელისთვის, იოსებ ასინათესთვის, დავით ბერსაბესათვის და სხვ. მემატინე დაურთავს, რომ დავით სოსლანი; თამარის საქმროდ ამორჩეული, ბაგრატიონი ჩამომავლობით, „იყო ფრიად შვენიერი, ნაკეთად კარგი, ბექბრტყელი, პირად ტურთა, ტანად ზომიერი, კეთილად ზრდილი, მხნე, ძლიერი, რაინდობითა და მშვილდოსნობით უსწორო შემმართებელი. თამარი დასთანხმდა სოსლანის შერთვას; რადგან იგი ეძებდა „საყდრის მკვიდრს“, ფერემის შთამომავალს ბაგრატიონს, რომელთა შტოც მომდინარეობდა ლეგენდით თვით დავით წინასწარმეტყველიდგან. ამიტომ ამბობს შავთელი, რომ დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალს ღმერთი არ გამოაკლებს მეფობასაო.

დაჟიასასდა, დაჟითისდა, ეფუტა უფაღს სიტყვა-შტკიცუდა,
ნასიბნი შენნი, შენ მიერ შენნი, დავსვა მსაჯულად საყდარსა ზედა.“

ჩაბრუბაძე ამბობს:

ასერის ასარსა, ვატყვა: ას არსა ეფუტემის ძირთა აღმარჩებულად.

„ქართლის ცხოვრებაში“ თვით თამარი იქება სიმშვიდითა დავითიანითა, სიბრძნითა სოლომონიანითა, სიმხნითა და საურავისა დღესისა ხვალისა არ მივდებთა აღექსანდრიანითა“... „სჯულისათვის მეორე კონსტანტინე“. „უწოდა ნათლიად ულუმპიანედ“.

რაც ითქვა ბ-ნი მარის მიერ თამარის საწინააღმდეგოდ, არ აღმოჩნდა დარღვევას მოკლებული. „აბდულ მესია“ სახელიად უფრო უპირიანია და შეესაბამება დავით აღმაშენებელს, ვიდრე თამარსაო, განაგრძობს პროფ. მარრი. „აბდულ მესია“ არაბულად ნიშნავს „ქრისტეს მონას“. დავით აღმაშენებელს ეწოდა ეს სახელი, რადგან, შავთელის სიტყვით, იგი იყო „ქრისტესთვის მთხევი თვისთა ოფლისა“. არც ერთს მეფეს საქართველოსას იმოდენა ღვაწლი არ მიუძღვის ქრისტიანობის

აღსამაღლებლად, რამდენიც დავითსაო. მოყვანილია ამ აზრის დასამტკიცებლად საბუთები და ფაქტები რომელნიც ცნობილნი არიან ჩვენს ისტორიაში: მაგალითად „ძეგლის წერა“. აღნიშნულია სიქველე და ძლიერ მოსილობა დავით აღმაშენებლისა და შეფარდებულია შავთელის სიტყვებთან. სხვათა შორის უპირდაპირებს პოეტის ლექსს (ტანჯი 49): ვით მზე ღალად, ეგრედ მალიად, მორბედად „შავს ტაიჭსა ზე ზისა“ და „ქართლის ცხოვრების“ ცნობას დავით სოსლანის ცხენის შესახებ, რომელსაც ეწოდება „ზერდაგი“. აქედგან ის დასკვნა გამოჰყავს, რომ დავით სოსლანი არ უნდა იყვეს შავთელის პოემაში შექმნილი, რადგან მისი ცხენი ცნობილია მათიანეში „ზერდაგის“ სახელით და არა „შავს ტაიჭად“, როგორც ამკობს შავთელი. სხანსო, დავით აღმაშენებელს უყვარდა შავი ტაიჭიო. ეს ადგილი დასამტკიცებელ საბუთად არ გამოდგება. „შავი“ ისეთი ეპიტეტია, რომელიც ჩაითვლება მუდმივ გაქვევებულ ეპიტეტად. ასეთი ეპიტეტი იხმარება უადგილო-ადგილასაც, ჩვეულებრივ; როცა კი ტაიჭზედ ჩამოვარდება ლაპარაკი. ამგვარი ხშირად უაზროდ ნახმარი ეპიტეტები შეგვხვდება ყოველი ერის პოეზიაში და სხვათა შორის ჰომიროსის პოემაშიაც, სადა შეუფერებლად დაურთვეს მაგალითად სიტყვას „მქლორეს“ ეპიტეტი „ღვთაებრივი“ აქედგან შესდგა „ღვთაებრივი მქლორე!“

არც ის არის დასაჯერებელი, რომ დავით აღმაშენებელისთვის ყოფილიყოს შესაფერი ქრისტიანობის დაცვა. თამარ მეფის მათიანე და გარდმოცემა ამ მხრით უფრო მალა აყენებს „ღვთის სწორს მეფეთა მეფეს“. თუ დავითმა გამოსჭრა ფულზედ ზედწარწერა არაბულად, „მახელი ქრისტესი“, ამ გვარსავე წარწერას ვხედავთ ფულზედ თამარ-დავითის შესახებაც, სადაც თამარ-დავით მოხსენებულნი არიან „შემწედ“, „შემდეგად“. არაბულად ამათ დროს ფულს აწერია: დედოფალი, მალალ-ხარისხოვანი, დიდება სოფლისა და სარწმუნოებისა, თამარ, ასულნი გიორგისა, შემდეგა მესიისა; ღმერთმან აღიღოს ძლივანი მისნი.

შავთელის პოემა უნდა მიძღვნილი იყოს თამარის საქებრად. პოეტი მოწამე იყო საკვირველ საქმეთა თამარის „მეფედ ცხებულიისა“. ძლიერ მოსილობამ თამარს სახელი მოუპოვა შორეულს ქვეყანაშიაც. სომხეთის ისტორიკოსი კირაკოსი, მუსულმანი მწერალი იბნ-შედდანი და რუსის მეფე იოანე მრისხანე მოწმობენ მის განსაცვიფრებელ მოქმედებას: გამარჯვებას სპარსელებზედ. მფარველობას წმიდა ადგილთა, გაუკეთებლად ხალხის მდგომარეობისას საქართველოში. საერთო აღტაცებამ, რომლითაც აღსავსე იყო ერი თამარ მეფისადმი, როდესაც მემამულის სიტყვით: თამარის შესხმათა დასწერდნენ ბეჭდთაზედა და დანათა, არგანთა შეამ-

კობდნენ და ზედ თამარის ქებას დასწერდნენ, ყრმანი თამარის ქებას მელექსეობდიან, მეჩანგენი შესხმათა მუსიკობდიან, ალაფრინა ნიჭიერი მწერალი, აამუსიკა მისი ენა, შეაწყობინა ლექსი, „აღძრა ბავენი შესხმად ქებისა“ იმ ქვეყნად მპყრობლისა, რომელიც თანამედროვეთ იხილეს „მხნე, ლმობიერი, ქველი, ძლიერი, ჰაეროვანი, მტკიცედ მფლობელი, შარავანდ-გმირი, ორგულთ გამგმირი“. თუ უცხოელნი აღიტაცა შესხმად თამარისა, გასაკვირველი არ უნდა იყოს, რომ მეფესთან დაახლოვებული პირი და მასთანვე განთქმული პოეტი მოისურვებდა თამარის ქებას, რომელსაც ადამის ძეთა შორის მსგავსი არ მოეპოვება, სადარი მისი ვერ ჰპოონ „აღმოსავლეთით და დასავლეთით, სამხრით ჩრდილომდის“. თამარის სახელგანთქმულება პოეტურად გაზვიადებული ჰპოებს ისტორიულ ახსნას. სოკრატისაგებ სწავლულნი და „ვარსკვლავთმრიცხველნი“ ვერ შესძლებენ შესაფერი ქების თქმას დავითის შთამომავლისა: „დავითისადა, დავითისადა, ეფუცა უფალს სიტყვა-მტკიცედა: ნაშობნი შენნი, შენ მიერ შენნი, დავსვა მსაჯულად საყდართა ზედა“. ამ დავით წინასწარმეტყველის შთამომავალია თამარი და მისი მეუღლე დავით სოსლანი. პოეტი შესხმას მოახსენებს თამართან ერთად მის მეუღლესაც. ამიტომ ადგილ-ადგილ იხსენიებს ორსავე ერთად და ხმარობს მრავლობითს რიცხვს. ამიტომაც შესავალში შავთელი ამბობს: „სამეხით ღმერთმან, არსებით ერთმან, მომცეს მე სწავლა თქვენდა შემკობად“ (ტაეპი პირველი). როცა თამარს და დავითს ერთად მიჰმართავს, მაშინ, ხმარობს ნაცვალ-სახელს თქვენ: „თქვენთვის დიდებით ცუდ მიდ-მოღებით სიტყვა შევკრიბნეთ უნდა რამ ენით“. (ტაეპი მე-101) ანუ: „ცეცხლი ბნელისა, გარესკნელისა, მატლი ღრქენისა, წამლიანისა... ორგულთ ეწიოს, ვერ განეწიოს, ურჩი ვინც იყოს ტახტის თქვენისა“ (ტაეპი მე-104) „ვეფიცავ მე მალლით, რომ თქვენის გაყრით ჰკლებოდეს ჟამსა დღეთა ჩემთასა“ (ტაეპი მე-106); უკანასკნელი ტაეპი:

თუმცა თქვენ ბრგვნილთა, უნდა უხმართა
ენათ მიერ შესხმად ვერ უძლეთ,
თქვენ სცვალეთ ბნელი, წყუდიადი ბნელი
მზედ ნათლად ცხლად და განანათლეთ,
განმართეთ ცუდნი, სიტყვისი მრუდნი,
კეთილად სცვალეთ და განმართლეთ,
გვედრებ თქვენ ხელად, ქებისა წილად
ჩემგან დუმილი თვით მიითვალეთ.

ამგვარი მაგალითები კიდევ შეგვეძლო ამოგვეწერა. მაგრამ ესეც საკმარისად მიგვაჩნია. მივმართოთ ახლა იმ ადგილებს, სადაც სათითაოდ აქებს თამარს და დავითს: ამ შემთხვევაში იგი ხმარობს ნაცვალსახელს შენ და მხოლოდობითს რიცხვს: „ბრძენი რიტორებს მისთვის სამოთხით“ (ტაეპი მე-8); ეს ქება და შემდეგიც მიმართულია თამარისადმი; „თამარ მეფესა, მტერთ სისხლ-მჩქეფესა, უკვდავთ-წყაროსა, ცას სამყაროსა, სხვათა მძლეველსა, თვით უძლეველსა, მსგედ სსხოვანსა... მხნედ მისთვის ვიყო, სული გავიყო, უფალსა ჩემსა, რამც გამყაროსა“ (ტაეპი მე-11). რა თქმა უნდა, ეპიტეტი „მხედ სახოვანი“ ეკუთნის თამარს და არა დავითს (თუნდ იგი აღმაშენებელიც იყოს). მე-14 ტაეპში კიდევ გაიმეორებს: „ვის ძალუცს მისებრ პოვნისა“.

თამარს აღიღებდნენ ყრმანი და ბერნი. მხოლოდ თამარ მეფეზედ შეეძლო პოეტს ეთქვა ის, რაც არ შეეფერება დავითს: ქრისტეს სძლობა, ოსებში მყოფი, ოსებზე შუქ-მიფენა, გვრიტის მართვისებრ მეუღლეობა, ხალიფას მონება და მისგან ახალის ფასის აღება, დაპყრობა ლიბონის კიდისა და ონორის დუქზედ გამარჯვება, ისაკის მაგვარი კურთხევით პირშობა*), ჯალის (ჯულის აღება) და სხვა. თამარის მეუღლეს შეეხება მე-6 ტაეპი: „დავით ძლიერი, მხნედ საშინელი უფლებს და მთავრობს ურჩთ შემწველობა“. შავთელი, როგორც ის დავით, ესე იგი დავით წანასწარმეტყველი, აღსდგა მუსიკობად და შემკობად თამარის, „ეთერ ბრწყინვალის“. პოეტი შეაქებს თამარს, როგორც „ადამის ძეს“ და როგორც მეფეს, სახელმწიფო მოღვაწეს. ვითარცა „ძე ადამისა“, იგი საქებია სილამაზით და მაღალი ზნეობით: ხმა ტკბილი იადონისა, ნაძვი ლიბანიდ, მირონ-გუნდრუეკი, თაფლი-მანანა, ნარგიზ-ლავეროტი, ია-მაკროტი, აღვის ხის ტანი, რტო გაფენილი, მზრდელი მონათა, მზე სახოვანი— შეადგენენ პოეტის შედარებითს რეპერტუარს თამარის პირადი ლირების დასაფასებლად, იგი საქებია კიდევ იმიტომ, რომ მას „აქვს სიბრძნის დასაბამ შიში უფლისა, შრომის მოყვარეობა, სიბრძნე, რიტორობა**), ნათელი, წრფელი, უბრწუნელ-მყოფელი,— ფიცში უფროს მტკიცეობს ანდამანტისა. გონიერი მეცნიერი და გულხმიერი, როგორც მეფეს პოეტი უძღვნის ქებას „სხვათა მძლეველს და თვით უძლეველს“ ქვეყნის მპყრობელს.

*) დემეტრეს გიორგის ძმისწულს ეკუთნოდა უპირატესობა შობითაც და უფლებითაც წინაშე თამარისა, გიორგის ასულისა.

**) „ჭარ. ცხოვ.“ გვ. 284: იყო ნარნარად. მშვიდად და წყნარად მეტყველი და სიბრძნით შემპასუხებელი, მეორე სოლომონიო.

სამეფო მოღვაწეობაში შევთელი ორს მხარეს უქებს თამარს: გარე-
შე საქმეთა და მხედრობათა გამარჯვებას და შინაურ წეს-წყობილების
დამყარებას. პირველს მხარეს შეეხება შემდეგი ტაეპი (19):

მხედრად ქველდობით, უძლეველდობით,
სახედ უსწორთ ანაგებითა,
უფლად სხასხეტთა, თვით ქალაქხეტთა
აქეს-ღა გოდოდნი ანაგებითა,
მშვიდლთა მასრაკა, უქმნა მტერთ რაკა,
გულსა უწყადოდ ანაგებითა...

ამავე საგანს უძღვნის მე-31 ტაეპს:

იფის რაზმითა, ურიცს რაზმითა,
გულის მღებულად თვისთა სხათათვის,
გორგასლიანი, დავითიანი
დროშა იახლის მსურველად მტერთათვის,
არ ვეჭვებ ვგზომი ბრძოლა და ომი,
სხვასმცა ძალედვას მისგან მიმართვის,
მებრძოლთა გუხდნი, ყოფლად ჭეფნის ცუდნი,
სმა რასტომისა უმხნე ძალთათვის.

იგი ემსგავსება ძალად სამსონს, გულად სჯობს ნებროთს, იოსებს
თვალად. ეს მეფე ყოველთა ქვეყნის მპყრობელთა ჰფარავს ვით მზე
სხვათა ვარსკვლავთა; დროშა მოიგდო, მტერნი დახოცის აოხრებითა;
ხალიფას და სარკინოზთ დამამხობელი, მაჰმადის სჯულის უარმყოფელი;
მან დაიპყრო ქვეყანა ხვასროს და ჯიმშედისა. თამარი იშვენს ძლევა-
მოსილებით და ქველობით. მას ამკობენ გვირგვინ-სკიპტრანი, ბისონ-
მიტრანი, ძოწეულითა თანაშექსულნი. შინაურს საქმეებში იგი ბჭეთა ბჭეა.
მტკიცე ბეჭედი სიტყვათა სიმართლისათა, თვით მტერთა შემწე და მცვე-
ლი. გარს ახვევია ბევრი ათასი დიდებულთ დიდგვარ თავადთა, მისთვის
თავდადებულთა; უცხოოდ მოყვარე, გლახათ მოწყალე, ქრისტეს მხედარი,
სარწმუნოების მცველი და დამამტკიცებელი შვილის კრებისა. პოეტი
მე-63 ტაეპში ასე ახასიათებს მოწყალე თამარს:

თვალი ხარ ბრმათა, თვით მზრდელი ეშათა,
მშიერთა ჰური, უსახლთ სართული,
მამა ობოლთა, მსაჯული ქერიფთა,
შიშველთ სამოსლად მონიჭებული,
მონუცებულთა, შრომით რებულთა,
სიმტკიცის კვერთხად მასურდნობელი,
მთავრებს სიბრძნესა, წერილთ სიბრძნესა,
თვით განგვიმარტებ მადლთა მთხრობელი.

ამ დიდებული მეფის საქმენი ვით ქვიშა ზღვისა, ცვარი წვიმისა ვერინ აღრიცხოს თვითოეულად“ (ტაეპი მე-86). მის შესხმას ვერ იტყვიან წიგნი მეფეთა, ქება ქებათა, ეკლესიასტე, ივანე-სიბრძნე დიდისა სოლომონისა“ (ტაეპი მე-103).

ამიტომ პოეტი ამბობს მე-107 ტაეპში:

ხელ ვუავ საქმესა, ძნელსა რასმესა,
უგუნურებით, თვით სუფელობით,
ქებათა ვრცელსა, სათქმელად ძნელსა,
ვერ უძლე, ვიქმენ ენა-ბრგვნილობით,
შესხმა მკობანი, მუსიკობანი,
გუწი, ვერ გიძღვენ თქვენ საფერობით,
მაგრას, ვით მწველინი, ქრისტეს მთავლინი,
მექმენ მადლობის შემწირველობით.

ისტორიული ფაქტები, აქა-იქა მოხსენებულნი შავთელის მიერ, განამტკიცებენ იმ აზრს, რომ პოემა-ოდა მიძღვნილია თამარისადმი. „ქართლის ცხოვრება“ შესაფერ ცნობებს იძლევა. დაფუძირდაპირობით მათიანის მოთხრობა პოეტის აღმაფრენას. ხალიფასა და სარკინოზთა დამარცხებამ გამოიწვია „დიდი ხარი ყოველთა სულტანთა ზედა... მოაკლდებოდა მაჰმადიანთა, ქრისტიანეთა ორლანნი ხმოვანობდეს კილით-კიდემდე, დაშრტა სასოება მუსულმანთა და ხალიფას პირით წყალობა ითხოვეს თამარისაგან... თამარმა ხალიფასაგან მიიღო მრავალ-ფერნი სამეფო ძღვენი და ხვეწნა აუსრულა: ხარკი მოიტანეთ და ცხოვრება მოგანიჭოთო. მათაც შეასრულეს (ქარ. ცხ., გვ. 388), თამარის ხატზედ, რომელიც წიკა-კათხვის საზოგადოებაშია დაცული, წარმოდგენილნი არიან ხალიფას მეომარნი, „ახალი ფასით“ დატვირთულნი და მომავალნი წინაშე თამარ მეფისა და მის აფრიკლებული გორგასლიან-დავითიანი დროშისა. ხალიფას ლაშქარი შემუსრა დავით სოსლანმა, წაართვა დროშაც, რომელიც თამარმა შესწირა გელათს ზედ წარწერით: ხალიფას დროშას თანავე მანიაკსა შევრთუ სრუ სჯულთა მოძღვრისა ლაზოდ მძღვანი, ვინ დავით, ძეებრ ეფრემის შოისარმან. მოირთხნა, მოსრნა სულტნითა ათაბაგი“.

ამ დროშას ეწოდა სახელი გორგასლიან-დავითიანი, „ქართლის ცხოვრების“ სიტყვით, და ამავე სახელს სდებს შავთელიც-გორგასლიან-დავითიანი დროშა იახლის მსურელად მტერთათვის“. დავით აღმაშენებლის დრომდე დროშას ერქვა გორგასლიანი და მას შემდეგ გორგასლიან-დავითიანი. პოეტის შედარება თამარ მეფისა სვიანობით „შვიდთა მნათობთა“ და „მალნიტისებრ“ მიმზიდველობა ჰპოებს პარალელს მემატიანის

აღწერაში: თამარ „მშვენებით აფროდიტიანი და სიუხვით მზეებრ აპოლონიანი, სატურფო საჭვრეტი ვიდრე დაბნედამდის, შეიპყრობდის სახით ღეთივ ქმნულითა“ (ქ. ც. გვ. 300), ანუ: შვიდთა სარტყელთა ცისათა სფეროსანთა—კრონოსს, ზევსს, აფროდიტოს, აპოლონს, ერმის, ირაკლის და არეას შეასახა სფერო მიწური შვიდ-მნათობიერმა: „შავთელი ამბობს: „შვიდნი მნათობნი მას ზედ მოწამედ არიან“, მათიანე განმარტავს და იტყვის: „შვიდ სიბრძნეთა სვეტი“. თამარის შრომის მოყვარეობა განდიდებულია ქართლის ცხოვრებაშიაც: იგი ღამღამე მუხლ-მოდრეკით ლოკულობდა და ასრულებდა „ხელსაქმარს, რომელი გლახაკთ მიეცემოდა“ (გვ. 311).

„ანგელოზთ სახედ“ მზეებრ სადარი სილამაზე თამარისა, რომლის აღწერას პოეტი ხშირად უბრუნდება და იტყვის თამარს: „ლომს ძლიერება, მზეს ბრწყინვალება, მუშკს სუნნელება. შენგან მიეცა“, იგივე შესხმა, რასაც მემატიანე გვაუწყებს: „მზე იგი მზეთა და ნათელი ნათელთა ელვარება... ეგრეთ ინახის, ვით მზე სამყაროს მანათობელი, მთვარის მშვენებით, ცისკრის მონობით“... (გვ. 277 და 48). პოეტი უხმობს თამარს გლახაკთა და „ობოლთა მამად“, „ქარ. ცხ.“ გვაუწყებს, რომ თამარ მეფემ განაწესა, რათა ნათელი სახელმწიფო შემოსავლიდგან გლახაკთა მიეცემოდეს, თვით იყო მათი ნუგეშინის მცემელი და იტყობდა: მე ვარ მამა ობოლთა და მსაჯული ქვრივთა (გვ. 312. 336—7). „სიბრძნის დასაბამ შიში უფლისა“, პოეტის სიტყვით, იყო ის თვისება, რომელსაც უქებს მემატიანეც: დაადვა თამარ გულსა თვისსა დასაბამი სიბრძნისა შიში უფლისა, სამართალი და წყალობა სწორად ყოველთა ზედა... აცხოვნებდა ერსა თვისსა სიბრძნისა წინაძღომითა“ ანუ, როგორც შავთელი იტყვის, იგი იყო „სიბრძნის ვაზი, ნათლის ემბაზი“.

ამგვარად შავთელის ოდას სახეში აქვს შესხმა თამარისა და იგი ისტორიული ქვშმარიტებით გვისურათებს დიადი მეფის სახეს. შავთელი თავის ნაწარმოებით გვიმტკიცებს როგორც თავის ნიჭის სიღრმეს, აგრეთვე ფართო განათლებულს გონებასა და ცოდნას ჩვენი და გარეშე ერთა ისტორია-მწერლობისას.

V. შოთა რუსთაველი.

ქართულს მწერლობაში ვერც ერთი ნაწარმოები ვერ შეედრება თავის ღირსებით და მნიშვნელობით უკვდავს და უცვლელად ნორჩს პოემას შოთა რუსთაველისას. „ვეფხისტყაოსანი“ ერთად-ერთი ქმნილე-

ბაჰ ქართველი ერის გენიოსობისა, რომელსაც უფლება აქვს გვერდში ამოუდგეს საუკეთესო თხზულებებს საკაცობრიო ლიტერატურაში. რუსთველის ჩანგი გახდა წასაბაძავ, მაგრამ მიულწეველ იდეალად ჩვენს ძველს მწერლობაში მეთვრამეტე საუკუნის გასულამდე. „ვეფხისტყაოსნის“ გმირნი—ტარიელ და ავთანდილ, ნესტან-დარეჯან და თინათინ, ფრიდონ და ასმათი წარმოადგენენ იმ ხელოვნური სიმარტივით და ამავე დროს ფსიხოლოგიური სისრულით დახატულს ტიპებს, რომელთა სახელი გახდა სათაყვანებელ სახედ, გულიდგან მოწყვეტილ ვარსკვლავად. გზის გამშუქებელ მნათობლად. რუსთველის პოემა იყო შვიდი საუკუნის განმავლობაში ერის ზნეობით აღმზღელს წყაროდ, სახარება-დავითნად ან წასაკითხ წიგნად. უაღრესს სიღრმემდის პოეტის მიერ სულის მოძრაობის ანალიზი და ახსნა, შეუდარებელი ნარნარი ლექსთ წყობა და მდიდარი, გამომეტყველი ენა, ფილოსოფიური დაკვირვება და სპეტაკი გრძნობით შემოსილი კეთილშობილი იდეა, დედაახრი შეადგენენ განსაკუთრებით თვისებას „ვეფხისტყაოსნისას“. ამიტომაც „რუსთველობა“ გახდა იდეალი, რომელსაც ეტრფის ქართველი მწერალი, მისი ნაწარმოები შეიქმნა სინონიმად თვით პოეზიისა, შოთა—პოეტის ნიჭის აღსანიშნავად.

შოთა რუსთველი ეკუთნის თამარ მეფის დროის წრეთა მწერლებს; მას უსწრობენ მოსე ხონელი—ავტორი „ამირან-დარეჯანიანისა“, სარგის თმოგველი—კადმომღებელი სპარსულით „ვისრამიანისა“ და „დილარიანისა“ და შავთელი, რომელმაც შესხმითი ქება უძღვნა თამარ მეფეს. ამ ტრიადაში, უკდავ მწერალთა შორის, რუსთველის სახელი წარმოიქმნის მოწიწებით და კრძალულებით. დიდებულს პოეტს ეწვია დადებულ მწერალთა სვე. ჩვენ უტყუარად არ ვიცით არც რა გვარს ეკუთნის რუსთველი, არც მისი ადგილი საზოგადოებაში, არც გვაქვს მისი სწავლა-განათლების შესახებ საჭირო ცნობანი, არც დრო და ადგილი მისი დაბადებისა, აღზრდისა და მოღვაწეობისა. ერთის სიტყვით შოთახედ იმდენადვე ნაკლებად მოუღწევია ჩვენამდის ცნობებს, რამდენადაც ლარიზნი ვართ ჰომეროსის და შექსპირის ბიოგრაფიული ფაქტებით. საქართველოს ისტორიაში შეგვხვდება სახელი შოთა მე XII—XIII საუკ. განმავლობაში. ერთი იმ პირთაგანი, რომელსაც ერქვა ეს სახელი—შოთა ართავაჩოს ძე დაჯილ იქმნა 1177 წ., რადგან იგი გადუღა გიორგი მეფეს, მეორე—შოთა კუბრი იხსენიება რუსუდან დედოფლის დროს. გვარი პოეტისა რუსთველი წარმოიშვა სახელწოდებიდან რუსთავი და აღნიშნავს მის ადგილობრივ ჩამომავლობას. იგი იყო რუსთა-

ვიდგან, რომელიც მდებარეობს ზემო ქართლში, ახალციხის მაზრაში, ძველად ცნობილს მესხეთში ანუ სამცხეში. პოეტი თვით ამბობს უკანასკნელს ტაეპში (1643) ჩუბინაშვილის გამოცემით:

გწერ ვინმე მუსხი შელექსე
 მე რუსთველისა დაბესა.

სახელი „შოთა“ სართლაც შეგვხვდება ახალციხისაკენ მეთერთმეტე საუკუნის ზარზმის ტაძრის ზედწარწერაზედ. ჩვენ არ ვიცით, რაზედ ამყარებს ბ-ნი მურიე თვის ცნობებს შოთა რუსთველის შესახებ, რომელიც მას მოჰყავს „ვეფხისტყაოსნის“ ფრანგულად გადათარგმნის გამო. იგი გვაუწყებს, რომ შოთა დაიბადა 1172 წ. რუსთავში (ახალციხის მაზრა), შემდეგ, 1186 წ., გაგზავნეს სასწავლებლად გრემს მეცნიერ-ორთელაშვილთან. ბავშვობიდან შეისწავლა მან სხვა-და-სხვა ვარჯიშობა — სროლა, ცხენზედ ჯდომა, ნადირობა. ოცი წლისა რომ შეიქნა 1192 წ. წავიდა ათინაში, სახელმწიფო ხარჯით, იმ ოც-და-ათ ყმაწვილთა შორის, რომელთაც მთავრობა გზავნიდა სწავლის შესასრულებლად სამზღვარ-გარედ. აქ შეისწავლა რუსთველმა ისტორია, ფილოსოფია, გალობა და მუსიკა. 1212 წლამდის, დაბრუნების შემდეგ, ასრულებდა მოლარეთ-იხუტევის თანამდებობას. დასასრულ წავიდა იერუსალიმს *).

წყარო ამ დაწვრილებითი ბიოგრაფიული ცნობებისა ბ-ნს მურიეს არ მოჰყავს. ემაყოფილნი ვიქნებოდით, რომ ასე თამამად აღნიშნულს დროს დაბადებისა, სამზღვარ-გარედ წასვლისა და სამსახურისა რაიმე საფუძველი ჰქონდა, გარდა ტრადიციისა, ზეპირად გადმოცემული ცნობისა. შეგვიძლიან მხოლოდ ვავუსწოროთ ბ-ნს მურიეს ერთი ფაქტი, რომელიც შეცდომით არის დასახელებული. ქართველი ყმაწვილები მეთორმეტე საუკუნეში იგზავნებოდნენ ათინაში კი არა, რომელიც მაშინ არ წარმოადგენდა განათლების ბურჯს, არამედ ათონის მთაზედ, სადაც აყვავდა ქართული მწერლობა ივერიის მონასტერში.

ტრადიცია უმატებს ზემო მოყვანილს ცნობებს, მე-XVII—XVIII საუკ. ჩაწერილს, კიდევ იმასაც, რომ რუსთველი ადრე დაობლდა და აღიზარდა ბიძა მონაზონის მხრუნველობის ქვეშ. ბიძამ იგი მიაბარა პირველად რუსთავის სკოლაში და შემდეგ გადიყვანა ტბეთის სამონასტრო სასწავლებელში. რამდენიმე წელიწადი დაჰყო აგრეთვე გრემის და იყალთოს (კახეთში) სასწავლებელში, რომელიც გაიფურჩქნა დავით

*) იხილე „დროება“ 1884 წ. № 256.

აღმაშენებლის დროს არსენი იყალთოელის ხელმძღვანელობით. საბერძნეთში რუსთველმა გაიკნო პლატონის ფილოსოფია, ჰომეროსის პოემები, შეისწავლა ღვთის-მეტყველება, რიტორიკა და პიტიკა, — უმაჯობესი საგნები საშუალო საუკუნოების განათლებისა. გარდა ბერძნული ენისა ჩვენმა პოეტმა იცის სპარსული და არაბული ენა, იცნობს აღმოსავლეთის ლიტერატურას. დასამტკიცებელი საბუთი იმის ფართო და საფუძვლიანი განათლებისა არის მისი პოემა. ტრადიცია ამასთანავე გადმოგვცემს, რომ რუსთველი ტრფოდა თამარ მეფეს. და რადგან თანაგრძობის იმედი არ ჰქონდა, იგი შესდგა ბერად იერუსალიმში, სადაც ტიმოთე ეპისკოპოზმა ნახა მეთვრამეტე საუკუნეში პოეტის სურათი ჯვრის მონასტრის კედელზედ, ძაძით შემოსილი. მეორე ლეგენდა გადმოგვცემს, რომ პოეტს უღალატა მეუღლემ და შეიყვარა არაბი აბდულა. ეს სამწუხარო ამბავი გაუზიარა შოთას მისმა განტევებულმა საცოლომ, სახელად ნინომ. ჩაწერილია ერთი კიდევ მოყვანილი ცნობის საწინააღმდეგო გარდმოცემა, რომლის შინაარსი საკვირველს ფაქტს შეიცავს: ერთ დღეს პოეტი იპოვნეს თავმოქრილი, წყლის პირად.

ამ ჩაწერილს ლეგენდებს და გადმოცემას, ახალციხისკენ ანუ მესხეთში შეკრებილს, თავს დავანებებთ და ვიტყვით მხოლოდ, რომ შოთა რუსთველი, თუმცა მისი ბიოგრაფიული ფაქტები მეტად ნაკლები და კრიტიკის მიერ შეუწყნარებელი არიან, მაინც ისტორიული პირია და არა ლეგენდარული, როგორც ჰომიროსი. რუსთველი მოქმედობს თამარ მეფის დროს. იგი მისი დროის ხაზინადარია: შოთას 1190 წ. ხელი უწერია ერთს დოკუმენტზედ, რომელიც ეკუთნის ტფილისის სინოდის კანტორას (№ 64).

„ვეფხისტყაოსნის“ ძველს ხელნაწერებს ჩვენამდის არ მოუწევია. პლატონ იოსელიანს ენახა ტყავზედ ხეცურად ნაწერი შოთას პოემა გრიგოლ წერეთლის სახლში. იგივე მწერალი იხსენიებს მე-XV საუკ. ხელნაწერს, რომელიც ეკუთნოდა ოდესმე მეფე ალექსანდრეს (+1443 წ.) და შემდეგ აღმოჩნდა ნიკოლოზ ელიოზიშვილის წიგნსაცავში. მესამე დედანი „ვეფხისტყაოსნისა“ ვახტანგ შაჰნავაზის საკუთრება (+1678 წ.) იპოვეს თე ლე ერეკლეს ასულის (+1846) სახლში. აკ. ბროსეს შეხვედრია პარიზს რუსთველის ნაწარმოები 1702 წ. გადაწერილი. მე გამოვეცი მოსკოვში მე-XVII საუკ. ხელნაწერიდგან გადმოღებული „ვეფხისტყაოსანი“. მე-XVII საუკ. სახელდობრ 1646 წ. ეკუთნის ის ტფილი ვარიანტიც, რომელიც ტფილისის კომისიას ჰქონდა ხელთა, როცა დაამზადა „ვეფხისტყაოსანი“, გ. ქართველიშვილის მიერ გამო-

ცემული. პირველად „ვეფხისტყაოსანი“ დაბეჭდა ვახტანგ მე-VI 1712 წ. სხვა-და-სხვა ვარიანტების შედარება გვარწმუნებს, რომ მე-XVI საუკ. გასულს რუსთველის პოემას ბევრი ტაეპი ჩამატებია და გაგრძელებაც გამოუწვევია. 308 სტროფა *) მეტი აღმოჩნდა შედარებით იმ „ვეფხისტყაოსანის“ ტექსტთან, რომელიც 1860 წ. დაბეჭდა დ ჩუბინაშვილმა. თვით ამ მ. ცნიერის მიერ გამოცემულს პოემაშიაც კრიტიკამ აღმოაჩინა ბევრი „ყალბი ადგილი“, რომელნიც გამოაქვეყნა ა. ი. სარაჯიშვილმა ჟურნალს „მოამბეში“. პოეტის განთქმულმა თხზულებამ, რაკი გავრცელდა ხალხში, ბევრს აუშალა საღერღელი ეცადა კალამი პოემის შესავსებად და შესაკეთებლად და ამ გზით დაიბადა ის აუარებელი ვარიანტები და ყალბი ადგილები, რომელნიც აქამდის რიგიანად ცნობაში არ არიან მოყვანილნი. უძველეს ვარიანტი მაინც შორს არის რუსთველის დროზედ, და ეს გარემოება აიხსნება მით, რომ საქართველოზედ მოწოლილმა ურიცხვმა უბედურებამ და გაქვლვამა შთანთქა ბევრი ძვირფასი ნაშთი ჩვენი კულტურისა და მათ შორის „ვეფხისტყაოსნის“ ძველი დედანიც. გარდა ამ გარეშე გარემოებათა, თვით საქართველოშიაც სდევნიდნენ „ვეფხისტყაოსანს“, როგორც სატრფიალო თხზულებას, საწინააღმდეგოს ქრისტიანობრივი მოთმინებისა და სიმშვიდისა. არსებობს გადმოცემა, რომ თამარ მეფის დროსვე რუსთველს დაუწყო დევნა კათოლიკოზმა იოანემ. მეფერამეტე საუკუნეში განათლებულმა პატრიარქმა ანტონ პირველმა დააწვევინა ვახტანგ VI მეფის მიერ დაბეჭდილი (1712 წ.) „ვეფხისტყაოსანი“. ანტონი კათოლიკოზი სწერს შოთაზედ თავის „წყობილ-სიტყვაობაში“

შოთა ბრძენ იყო, სიბრძნის მფეფარე ფრიად,
ფილსოფოსი, მეტეუქსლი სზარსთა ესის,
თუ რომჲსწადდა, ღმთის მეტეუქსლიცა მადადი,
უცხო საკრქსლ, ზიიტეიკოს მესტიხე,
მაგრა ამოდ დაშქრა, საწყხ არს ესე.

ამაოდ დაშერაო, ბრძანებს კათოლიკოზი შოთაზედ, და ეს მოსახრება იყო უთუოდ მიზეზი დევნისა, რომელიც მან აღძრა „ვეფხისტყაოსნის“ წინააღმდეგ. ვახტანგ მეფე ცდილობდა აეხსნა დაბეჭდილი პოემა როგორც საქრისტიანოს მოძღვრება და არა „სამეძაფო მოთხრობა“ და სამღვთო წერილის ტექსტს ადარებდა პოეტის სიტყვებს. უმთავრესი აზრი პოემისა, — ბრძანებს მეფე, — ის არის, რომ დაგვიხატოს შეუღრე

*) ნახე ჟურნალს „ივერიაში“ და ჩემ მიერ გამოცემულს ვარიანტში.

კელი სიყვარული მეუღლეთათ. „ვეფხისტყაოსანი“. მეფის აზრით, არის უფბილთა ფრიად სასწავლო, გონიერთ გულთა, საღეთო და საერო: უსწავლელსა სიბრძნეს მისცემს და გონიერსა გულსა უსრულსა“. მაინც ამ ახსნამაც ვერ იხსნა „ვეფხისტყაოსანი“ დევნისაგან. ანტონ კათოლიკოზის დროს შაჰაბაზის შემოსევა კარგათ ახსოვდა და შესაძლოა სპარსეთის გავლენის და სპარსული მწერლობის მოქმედების განსაქარებლად, სასულიერო წოდების წარმომადგენელი უკრძალავს სამოქალაქო პანგზედ შექმნილს ნაწარმოებს, რათა მოაქციოს ერის ყურადღება დასავლეთისაკენ და შეაძულოს აღმოსავლეთის მელოდია მიტროპოლიტი ტიმოთე გვაძლევს საბუთს ვიფიქროთ, რომ სასულიერო წოდება უკმაყოფილო იყო შოთას ნაწარმოებით, იგი ამბობს, რომ რუსთაველმა „ქართველ დედაკაცებს ასწავლა სიწმიდისა წილსიბოროტე და სიბილწე“

აქამდის ჩვენს მწერლობაში გაუთავებელი სჯაა იმის შესახებ. თუ საიდან აიღო რუსთველმა სიუჟეტი (არაკი) „ვეფხისტყაოსანისა“. სამნაბრე აზრი იყო წარმოთქმული ამ საგნის გამოსარკვევად. პირველი აზრი დამყარებულია თვით პოეტის სიტყვებზედ მე-16 ტაეპში: ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები, ვით მარგალიტი ობოლი ხელის-ხელ საგოგმანები, ვპოვე და ღექსად გამოვთქვი, საქმე ვქენ საქოქმანები, ჩემმან ხელმქმნელმან დამმართოს ლაღმან და ლამაზმანები“. ეს ტაეპი, აღ. სარაჯიშვილის გამოკვლევით ყალბად მიჩნეული, მოწმობს, რომ რუსთველმა „სპარსული ამბავი ქართულად“ სთარგმნა. მაგრამ პოეტის სიტყვებს ვახტანგ მეფის დროიდან უკანასკნელს ჟამამდის ვერ მოუპოვეს სპარსულს ლიტერატურაში დასამტკიცებელი საბუთი: „ვეფხისტყაოსნისთანა“ თხზულება სპარსულად არ არსებობს. — მეორე აზრი ამ პოემის სიუჟეტის შესახებ პირველად წარმოსთქვა პროფ. დ. ჩუბინაშვილმა. იგი ამტკიცებს, რომ რუსთველს აღმოსავლეთის მწერლობიდან არ უხესანა „ვეფხისტყაოსნის“ შინაარსი; სიუჟეტი შექმნა თვით პოეტმა და მიშართა იგი შესხმად თამარ მეფეს. მესამე აზრი მეკუთნის მე ამ რამდენიმე წლის წინად ჯერ ქართულად და შემდეგ რუსულად შევადარე ხალხში დარჩენილი ტარიღლებედ ღექსები და შოთას მიერ დაწერილი პოემა და მიველ დასკვნამდე, რომ ხელოვნური ქმნილება დაკარებულია სახალხო ღექსებზედ იმ გვარადვე, როგორც გეტეს ფანსტს და შექსპირის პამლეტს ფესვები საშუალო საუკუნოების გარდმოცემაში მოეპოვებათ. ვაფარჩიოთ სამივე მოსაზრება.

მეფე ვახტანგ მეექვსე საყუბელიანი მკოდნე იყო სპარსული ლიტერატურისა. იგი დიდხანს სცხოვრობდა პოლიტიკური მიზეზების გამო

სპარსეთში და ეძიებდა „ვეფხისტყაოსნის“ დედანს, მაგრამ ამაოდ ჩაუარა ძიებამ, — „ვეფხისტყაოსნის“ ამბავი ვერსად მოიპოვა. მეფემ ასე აგვიხსნა რუსთველის სიტყვები სპარსულიდან ქართულად გადმოღების შესახებ პოემის სიუჟეტისა: „თამარ მეფე კარგი და ძალიანი ხელმწიფე იყო და ეს მოინდომა: სპარსთ კი მელექსობა იცოდნენ, ასეთი საქმე ხეზიად რატომ იყოსო, რომ ქართულადაც არ იყოსო და უბრძანა თავის მდივანს რუსთველს ქართულის ენით კაი ლექსები სთქვიო. რუსთველმა აზბავიც თვითონ გააკეთა და გალექსა სპარსთა ლექსის ბაძით და ამის გამო სთქვა, რომ სპარსულიდან ვსთარგმნეო“. პროფ. ნ. მარმა ეძება სპარსულს ლიტერატურაში „ვეფხისტყაოსნის“ დედანი, მაგრამ ვერც მან იპოვა. თუმცა ერთხელ კი აღიარა, რომ ბრიტანიის მუზეუმში ეგულება სპარსული ხელნაწერი „შაჰრიარნამე“, რომელიც ტარიელის აზბავს უნდა უდრიდესო. ეს წინააღებული აზრი არ გაუმართლდა. მაშ ფუჟია აქამდის კვლევა-ძიება რუსთველის სიტყვის გასამართლებლად „ესე ამბავი სპარსული ქართულად ნათარგმანები“, თუნდ ეს ტაეპი ვიცნათ რუსთველისებურად, წინააღმდეგ ა. ი. სარაჯიშვილის აზრისა, რომელმაც იგი განდევნა და აღიარა „ყალბ ადგილად“.

თუ ნათარგმნი არ აღმოჩნდა „ვეფხისტყაოსანი“, იგი მაშასადამე თვით-შემოქმედებითი ორიგინალური ნაწარმოები იქნება. ამ აზრს ადგიავს ვახტანგ მეფე, დავით ჩუბინაშვილი და მათ შემდეგ გამოსულნი ქართველნი მწერალნი. დავით ჩუბინაშვილი განმარტავს ვახტანგ მეფის სიტყვებს: რუსთველმა „გალექსა სპარსთა ლექსის ბაძით“. განსვენებული პროფესორი დასძენს, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ არც ინდოეთს და არც სპარსეთში არ არსებობს, მაგრამ აღმოსავლეთის ნიმუშების მიხედვით შედგენილია. მის გმირთა სახელების ახსნას უმეტეს ნაწილად ჩვენ ვპოვებთ სპარსთა და არაბთა ენებში. ამ გვარია სახელები: როსტევიან, ფატმან, ფარსადან, რამაზ, სარიდან და სხ.; უმთავრეს გმირთა სახელები კი ქართულია: ტარიელ, ავთანდილ, თინათინ. აღმოსავლეთის პოეტების მსგავსად რუსთველს თავის პოემის მოქმედება გადააქვს შორეულს ქვეყანაში. მოთხრობის მსვლელობა არ ეთანხმება გეოგრაფიას. გმირებს ამკობს სიმშვენიერე-სიმდიდრით. ამ მსგავსებას დ. ჩუბინაშვილი ხსნის სპარსეთის მწერალთა მიბაძვით. მაგრამ პოემის სიუჟეტი მიაჩნია თვით-შემოქმედებით ნაწარმოებად და მიზანი მისი არის დიდება თამარ მეფისა, მოქმედება „ვეფხისტყაოსნისა“ განგებ გადიტანა აღმოსავლეთისკენ, რადგან რუსთველს სურდა მეტი ფასი დაედო თავის პოემისათვის. მოგვეხსენებათ უცხო ქვეყნიდან შემოტანილს საქონელს მეტად აფასებენ.

ჩემი აზრი „ვეფხისტყაოსნის“ შესახებ, ამ ეამად უკვე მიღებული ბ. ბ. აბულაძის და კარიკაშვილის მიერ, დაბეჭდილი იყო „ივერიაში“ (1890 წ. № 25) და განმეორებული ჩემს რუსულად გამოცემულს ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“ ანუ ტარიელის ამბავი ბევრგან არის უკვე ჩაწერილი. ვრცელი და დამთავრებული ვარიანტი ფშავეთში გაუგონია და ჩაუწერია დ. ხ — ლს („ივერია“ 1888 № 230 და 231). ნაწყვეტები ამ პოემისა მოყვანილია „ივერიის“ მე-15 ნომერში (1888 წ.) და მე-224-ში (1887 წ.); ორი ვარიანტი მე ჩაუწერე ყიზლარში („ივერია“, 1888 წ. № 131) და ბიწმენდში („ივ.“ 1888 წ. № 165); კახეთში გაგონილი ვარიანტები მოყვანილია იქვე („ივ.“ 1887 წ. № 224 და 1890 წ. № 258), ჩირდილისა („ივ.“ 1891 წ. № 74 და 75), ხევსურეთისა („ივ.“ 1890 წ. № 239) და ქალისა („ივ.“ 1894 წ. № 150). აკაკი წერეთლის კრებულში დაიბეჭდა 1897 წ. III) „ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“, გაგონილი ჯალოლა არაბულისგან“.

თუ არ დაიხარებთ და გადაათვალიერებთ ამ ვარიანტებს, დარწმუნდებით. რომ ვრცელს და ნაწყვეტ ვარიანტებ შორის დიდი მსგავსება და კავშირი არსებობს. მოგეხსენებათ, რომ ლექსს უფრო ადვილად და დიდხანს იხსომებს ხალხი შეუცვლელად, ვიდრე ამბად ნათქვამს ანუ პროზას. ეს ქვეშარიტება მართლდება ტარიელის ზღაპრის შესახებაც. ამის ლექსი, რომლითაც იწყება ხალხური „ვეფხისტყაოსანი“.

ტარაელ დაკსვი ვეზირად,
სიტყვა შენ გაგაბჭობინე,
თუ ჩემი ქალი გინდოდა,
რატომ არ შემატყობინე.

ვარიანტებში: „თუ ჩემი ქალი გინდოდა“ შეცვლილია ამ სახით: „გიყვარდა ნესტან დარეჯან“, უკანასკნელი: „რატომ არ შემატყობინე“ შეცვლილია: „რად არა შემავნებინე“.

ნაწყვეტი ვარიანტების შინაარსს შეერთება უნდა იმ მოთხრობით, რომელიც ვრცელს ვარიანტში იპოვება. მაშინ მიეცემა აზრი და მნიშვნელობა იმ ნაწყვეტ-ნაწყვეტ ლექსებსაც. კავშირი ლექსთა შორის პროზით ყველგან არ დარჩენილა. ლექსები ტარიელის შესახებ ყიზლარში, ფშავეთში, ხევსურეთში, კახეთში, ქართლში შეუცვლელია, ანუ შინაარსის შეუცვლელად გადასხვაფერებულია. თუ აიღებთ მხედველობაში საერო და სალიტერატურო „ვეფხისტყაოსნის“ დედა-აზრს, იგი ერთი და

იგივეა. ტარიელს უყვარს ნესტან-დარეჯანი*), რომელსაც სხვას აძლევენ ცოლად. ტარიელი ბრუნდება გამარჯვებული ომიდგან, სადაც დაამარცხა ხატაველები და „ნესტან-დარეჯანის“ მამილისაგან შეიტყო მისი სატრფო უნდათ ხვარზმელს მიათხოვონ. ხალხურს პოემაში მამა „ნესტან-დარეჯანისა“ უბძანებს ხუროებს, კილობანი შეჰკრან, ჩასვან ქალიქალა და წყალს მისცენ, რომ ტარიელს არ დაანებოს თავის ასული.

შოთას „ვეფხისტყაოსანში“ ტარიელ ჰკლავს „ნესტან-დარეჯანის“ რჩევით თავის მოქიშპეს. „ნესტან-დარეჯანი“ კილობანში წყალს მიცემული ჩაუვარდებათ ქაჯებს. ამათგან იხსნიან შემდეგ ტარიელ, ავთანდილ და ფრიდონ შეერთებული ძალით. ზეპირი თქმულებით დარეჯანს იხსნის ქაჯების ხელიდგან „ბიძა“ (ბიწმენდული ეარიანტით დეიდაშვილი) ტარიელისა — ავთანდილი. ღერო, რომელზედაც ასხმულია რუსთველისა და საერო „ვეფხისტყაოსანი“ ერთი და იგივეა. გეოგრაფიული სახელები — არაბეთი, ქაჯეთი, ხორასანი, ანუ მომქმედნი პირნი — ტარიელ, ნესტან-დარეჯან, ფრიდონ და მისი მამიდა (საერო პოეზიაში უსახელო და შოთას მიერ დავარად სახელდებული) საერთოა ორსავე პოემაში. ამისა გამო კაცი უნებლიედ ეკითხება თავის თავს, როგორ აიხსნას ეს ერთგვარობა დედა აზრისა და განსხვავება მის ფორმალური შემუშავებისა. შოთას პოემამ იმოქმედა ერის მეხსიერებაზედ და დაასწავლა იგი ერს, თუ საეროდ გავრცელებულმა „ვეფხისტყაოსანმა“ მისცა მასალა ტარიელის ამბავი სალიტერატურო, ხელოვნებით აგებულ ნაწარმოებად გარდაექმნა?! თუ შოთას „ვეფხისტყაოსანმა“ დააჩნია თვისი ზედმოქმედების კვალი საერთო ლექსებს, მაშინ რად არის შინაარსით საკვირველი მსგავსება და ფორმით კი დიდი განსხვავება მათ შორის? საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ ტარიელზედ ლექსები დარჩენილია ფშავ-ხევსურეთში მეტის სისრულით, ვიდრე ბარად. მთაში ლიტერატურის გავლენა ყოველათვის ნაკლები იყო, ვიდრე ქართლ-კახეთში, მაშასადამე ნაწერი პოემის ზედ-მოქმედებით ვერ ავხსნით „ვეფხისტყაოსანის“ შინაარსის გავრცელებას. ზღაპრად შოთას გმირების ამბავი ამ ბოლო დროს აღმოჩნდა სვანეთშიაც, სადაც, ჩვენ ვიცით, ზეპირ-თქმულებით ტრიალებდნენ ამირან დარეჯანის ძის გოლიათობის მოთხრობა და ეკლესიის კედლებზედაც კი გიმოქანდაკებული იყო ამირანის ძმებითურთ ბრძოლა ბაყბაყ დევთან. ამირანის ამბავი, ზეპირად წინად ნაამბობი, შეიმუშავა მოსე ხონელმა, ტარიელის რომანით ისარგებლა შოთა რუსთაველმა თავის პოემისთვის.

*) დარეჯანი — სახელია იმ ქალის აცა, რომელიც შიგვხვდა მოსე ხონელის „ამირან-დარეჯანის“ ში“. ამ გვარად ეს სახელი ორს ნაწარმოებთან არი დაკავშირებული.

ახრი, მოკლედ გამოთქმული ხალხის პოემაში, ხელოვნურს ნაწარ-
მოებში შევსებულია და განდიდებულ-გაზვიადებული. ავილოთ შოთას
წუმოხსენებელი ტაეპი: (ფოს).

ხვარხმშას სისხლი უბრალო
სახლად რად დამადებინე,
თუ ჩემი ქალი გინდოდა,
რად არა შემაგებინე,
შე ბერსა შენსა გამზღვესა
სიცოცხლე მაარმებინე,
დღედ სიკვდილამდე შენიცა
თავი არ მანსლებინე.

საერო „ვეფხისტყაოსანი“ ამ ტაეპის შინაარსს მოკლედ მოსკრის:

ტარიელ, დაგსვი ვეზირად—
სიტუვა შენ გაგაბჭობინე,
გიუვარდა ხესტანი-დარეჯან *),
რატომ არ შემატყობინე?

ანუ კიდევ შოთას:

რა დავარ გასძღა ცრემლითა,
შისითა დაღურჯებითა,
წარმოსდგეს ორნი მონანი
ზირითა მით ქაჯებითა;
მათ კიდობანი მოჭქონდათ,
ეუბნეს არ აჯებითა,
მას შიგან ჩასვეს იგი მსგე,
ჭკავს იქა დარაჯებითა.
უბრძანა: წადით, დავარგეთ
მუნ, სადა ზღვისა ჭიზია,
რომ წმინდა წყალი ვერ ნახოს,
შეინვარე, ვერცა ღიზია,

საერო პოემაში:

მართაფსა, შეილო ტარიელ,
დალატსა გაგაგებინებ,
არც მაგათ მიუცემ, არც სხვათა,
შენც ხელსა აგადებინებ,

ქაჯუეთელსა ხურაებს
კიდობანს ავაგებინებ,
შიგ ჩავსვამ ნესტან-დარეჯანს
ზღვას მივცემ, წავალებინებ.

ხალხური პოემის სიტყვები „ზღვას მივცემ, წავალებინებ“ რუსთაველს გაგრძელებული აქვს:

...წადით, დაკარგეთ
მუნ, სადა ზღვისა ჭიზია,
რომ წმინდა წყალი ვერ ნახოს,
მეინვარე, ვერცა ღიზია“

შევადაროთ აგრეთვე შოთას ნახვა „არაბთა მეფისაგან მის ყმისა ვეფხის-ტყაოსნისა“ (ტაეპი 3დ):

ნახეს უცხო მთუშე ვინმე,
ჯდა მტირალი წყლისა პირსა,
შავი ცხენი სადავითა
ჭეჭა ლომსა და ვითა გმირსა,
ხშირად ესხა მარგალიტი
ლაკამ-აბჯარ-უნაგირსა,
ცრემლსა ვარდი დაეთრთვილა,
გულსა მღუღრად ანატირსა.

ხალხური „ვეფხის-ტყაოსანი“ ფშავში გაგონილი, სოფელ არანში. ჭაბა ბავთარაშვილისაგან („ივერია“ 1888, № 45.)

ერთი კაცი ზღვისა პირსა
ნამტირალსა *) ჭეჭანდა გმირსა.
დაეთრთვილა დიდ მინდორი
იმის თვალთა ნადენს ცრემლსა;
გვერდით ება თავის რაში,
ასაცა ჩნდა ნიაფ-ქარსა,
წვრილად ესხა მარგალიტი,
იმის ტახტ-უნაგირსა **).

შემდეგი ტაეპი რუსთაველის პოემისა შეიცავს „ყმის ვეფხის-ტყაოსნის“ გარეგან აღწერილობას. ხალხური პოემა უფრო მოკლედ ასურათებს „ნამტირალ გმირსა“ და სრულიად არ იხსენიებს, თუ „მას ტანსა.

*) ვარიანტი: ერთსა რასმე წყლისა პირსა ნამტირავი გვანდა გმირსა.

**) ვარიანტი: ტურფად ესხა მარგარიტი იმის აბჯარ-უნაგირსა, საყვარელი დაპკარგოდა დანა არ უნსნილა პირსა.

კაბა ემოსა, გარე თმა ვეფხის ტყავისა. ეს ვეფხის ტყავის კაბა პოეტის შემქმნელობას ეკუთნის და შესაძლოა აქ ჰომეროსის გავლენა მოსჩანდეს: ილიადაში პარისი გამოდის ბერძენთა გმირებთან საბრძოლველად „ვეფხის-ტყავ-წამოსხმული“ („ილიადა“, III, 67).

შოთას ასე ამკობს თავის ტარიელს:

„მას ტანსა კაბა ემოსა,
გარე თმა ვეფხის-ტყავისა,
ვეფხის-ტყავისა ქუდივე.
იუა სარქმელი თავისა,
ხელთა ნაჭკედი მათრახნი
ქქონდა უმსხრსი მკლავისა,
ნახეს და ნახვა მოუნდათ
უცხოსა სანახავისა.

ხალხურს პოემაში ტარიელზედ, რომელიც ნიადაგ იმავე ლექსთწყობის ზომისაა—16 მარცვლოვანი, დაცულია მხოლოდ ესა:

„ნეკა თითაზედ მათრახ უცვა,
მატყარული შვიდსა რიგსა“.

შოთას უფრო დაწვრილებით აქვს აწერილი ტარიელის პირისახე, ტანი, ჩასაცმელი, იარაღი, ვიდრე საერთო პოემაშია. პოეტი აძლევს სისრულეს, ხელოვნება თხოულობს აზრის განსაზღვრულს დამთავრებას. ნაწყვეტი ლექსები ხალხისა გარდაქმნილია ლიტერატურულ პოემად. პოეტს შეუტანია კაცის ამბალღებელი და განმასპეტაკებელი გრძობა სიყვარულისა, თავიდგან ბოლომდე გაუტარებია ეს აზრი და ამით შეუერთებია დაწყვეტილი საერო ლექსები. შოთას გაუმშვენებია ხალხური პოემა ფილოსოფიური მოსაზრებით, მეტყველის ენით, პოეტურის აღმაფრენით.

პოეტი სარგებლობს ხალხურის ზღაპრით პოემის ასაგებად და ხშირად ხალხურს ლექსს ანუ ერთს რომელსამე მკაფიო ეპიტეტს და მეტაფორას შეაქსოვს თავის „ვეფხის-ტყავსანს. ავთანდილს უამბობენ „უცხო მოყმის“ ამბავს სამნი ძმანი, მისგან დაკოდილნი (ტაეპი სს).

ანახდად მოემე გამოჩნდა,
გუმტი პირ-გამქუშავია,
ზედა სჯდა შავსა ტაიჭსა,
შეახნი რამე შავია.

ხალხურს პოემაში შერჩენილია ეპიტეტი ზიკქუში:

„ერთმა ზიკქუქმა მოყმემა *)

ცხენ-ხეთქვით ჩამოიარა“

როსტევიანის მიერ გაგზავნილი კაცები ტარიელმა დახოცა, როგორც რუსთველი ამბობს:

„კაცი კაცსა შემოსტუდრცნა“

და ამ გვარადვე ხალხური პოემა გვიამბობს:

„ცხენი ცხენს ჰკრა, კაცი კაცს“.

ავთანდილის მოგზაურობას ძებნად ტარიელისა აგვიწერს-რა პოეტი, სხვათა შორის მოიგონებს იმ წამს, როდესაც მას „კამა მოუნდის ადამიანის ტომის წესითა“ და იტყვის:

ისრითა მოჰქვას ნადირი,

როსტომის მკლავ-უგრძესითა,

შამბისა ზიკსა გარდაჰხდა,

ცეცხლი დაკნო კვესითა. (ტაეზი რყზ)

ცხენსა მისცა სძაფარი,

ვირემ მწვადი შეიწოდეს... (ტაეზი რყთ)

ავთანდილის მოგზაურობა და პურის საქმელად ჩამოხტომა ცხენი-დგან ხალხურ ლექსშიაც არის ნაამბობი. ვინ არ იცის სიმღერა „ავთანდილ გადინადირა ქედი მალალი ტყიანი?“ აქ საყურადღებოა ის ადგილი, რომელიც უახლოვდება რუსთველის „ვეფხისტყაოსანს“, სახელდობრ:

„ხსტომსა თხასა ფერდეს ჰკრა

ისარი ღრბის ფრთიანი,

ჩამოხტა მუხის ძიკასა,

ცეცხლი დანთო ძრიანი...

სანამ მწვადი შეიწოდა,

ცხენსა მისცა სძაფარი *)...

თინათინი, როცა ისტუმრებს ავთანდილს „უცხო მოყმის“ საძებრად, პოეტის სიტყვით, ამას ეუბნება:

ფიცით გითხრობ შენგან კიდუ,

თუ შევირთო რაცა ქმარი,

მზეცა მომხედეს ხორციელი,

ჩემთვის კაცად შენაქმარი... (ტაეზი რფბ)

*) ვარიანტი: ერთმა პირქუშმა მოყმემა უკუ გზა ჩამოგვიარა, მამას მკლავი მოგვიტეხა, უკუ მთა გადაიარა.

**) ავთანდილის ლექსი სრულიად ჩაწერილი აქვს იაკობ გოგებაშვილს „დედა-ენაში“.

ქალაში ჩაწერილი ვარიანტი ტარიელზედ მოკლედ ამასვე გადმოგვცემს: „შენ, მეტი ქმარი არ მინდა“. საყურადღებოა, რომ სვანეთში ტარიელის სახელი დარჩენილია იმ იშვიათი ფორმით, რომელიც პოეტს მოხსენებული აქვს ჩუპ ტაევში: რა ფრიდონ უთხრა ავთანდილს ტარიას მოციქულობა“. ამ სახელს ტარიას შევხვდებით სვანურს ლეგენდაში, რომელიც 1902 წ. გამოაქვეყნა თათარყან დადემქელიანმა „ივერიაში“. რადგან ეს ლეგენდა პატარა და აქამდის უცნობი იყო, მოვიყვანთ სრულად.

ერთი ქალი, რომელსაც სახელად ერქვა ასმა, უმიზეზოდ დარარსულდა. მის დედ-მამას ქალი დამნაშავე ეგონა და გააგდეს. წამოვიდა ასმა ერთს მინდორში, ხის ძირს მოილოგინა, შვა ვაჟი და სახელად ტარია დაარქვა. ტარია მალე გაიზარდა; ერთს თვეში დაეაყვაცდა და ნადირობა დაიწყო. ერთს დღეს ქვებში დევებს წააწყდა, დევები დახოცა და დედითურთ იმ ქვებში დაბინავდა. რამოდენიმე ხნის შემდეგ ერთი იმ დევთაგანი გაცოცხლდა და ასმამ შეიყვარა. ტარიამ ეს ამბავი არ იცოდა, რადგანაც დღით ნადირობდა და ღამით კი დევი ემალებოდა. ასმა ხელი მეორედ დარარსულდა და ეყოლა ვაჟი ავთანდილი. ტარიამ ჰკითხა დედას, ავთანდილი საიდან გაჩნდაო. დედამ უპასუხა, როგორც შენ უმიზეზოდ შეყვარდი, ისე ავთანდილიცაო. ტარიამ დაუჯერა. ავთანდილი ძლიერ შეუყვარდა და ერთად სანადიროდ დადიოდნენ. ერთს დღეს ასმამ დევს უთხრა: „რაღაა ჩვენი სიცოცხლე, — როცა ტარია სახლშია, ჩვენ ერთმანეთს ვერ ვნახულობთ, ამიტომ ტარია უნდა მოვკლათო. დევმა ბევრი უშალა — ტარია ჩვენ გვარჩენსო, მაგრამ ასმამ მაინც დევი დაიყოლია. ავთანდილს ყოველისფერი ესმოდა და შეიძვერ სიკვდილს გადაარჩინა. რაკ არაფერი ეშველა, ავთანდილმა დევი მამა მოჰკლა და ტარიას უამბო. ასმათი სპილენძის ფიცარზედ დაწვეს და ტარიას საცოლეს ძებნა დაიწყეს. ერთს ოქროს სასახლეში იყო მზის უნახავი ქალწული სახელად დარჯი. ამ დარჯის ეპატრონებოდნენ ქაჯები. ქაჯებმა როცა შეიტყვეს, რომ ავთანდილი და ტარია დარჯის დასანიშნად მოდიანო, სტაცეს ხელი ქალს და უშველებელი ზღვის გადაღმა გადაკარგეს. ტარია გაგულისდა და უნდოდა ცხენით ზღვაში შეეტოპა. ავთანდილმა ნავით გამგზავრება ურჩია, რადგან ცხენი ცურვით ვერ მოახწევსო. ტარიამ არ დაიშალა. ავთანდილმა მოფიქრებულად მოამზადა საჭირო იარაღი და საგზალი, ჩაჯდა ნავში და გამოვიდა ტარიას. ტარიამ შიალწია შუა ზღვას, ცხენი დაეღალა და, ის იყო, უნდა დაღუპულიყო, ამ დროს მოუხსწრო ავთანდილმა ტარია თავის ნავში გადმოსვა, გადაარჩინა და ვაი-ვაგლახით გაიმარჯვეს

ამ დაშორებულს ლეგენდას ქართლ-კახეთში და ფშავ-ხევსურეთში ჩაწერილ ტარიელის ამბავთან მაინც საერთო ჩონჩხი აქვს. ავთანდილი და ტარია სვანური გადმოცემით ძმები არიან, დანარჩენი ვარიანტებით დედაშვილები. ხალხმა დაუნათესავა ეს ორი გმირი, თავ-განწირულნი მეომარნი დარეჯანის ანუ დარჯის მოსაპოვებლად. ასმათი ტარიელის ერთგული დის მაგივრად გახდა სვანეთში მის დედად, რადგან ხალხს უნდოდა აესხნა თავდადებული სიყვარული ასმათისა ტარიელისადმი. ქაჯები და დევები აქაც მოქმედებენ! ზღვა, ცხენი, ნადირობა და ნავი—გარეგანს ერთფერობას აძლევს. ქალური ვარიანტით ტარიელ, ფრიდონ და ავთანდილ ძმები იყვნენ.

შესადარებლად რუსთველის „ვეფხისტყაოსანთან“ მოვიყვან ერთს „ზღაპარს ტარიელისას“, ჩაწერილს დ. ხიზანაშვილის მიერ თიონეთის მაზრაში, ს. არტანში. იყო ერთი ხელმწიფე გონიერი და ბედნიერი. მას ჰყვანდა დაახლოებული ვეზირი მირი. ხელმწიფემ და მირმა ერთმანეთს სიტყვა მისცეს: თუ ერთს ჩვენგანს ბიჭი ეყოლოს და მეორეს ქალი, მაშინ ქალი ვაჟს შეერთოთ. თუ ორსავე ქალი ან ვაჟი გვეყოლოს დებივით და ძმებივით დავზარდოთ. ხელმწიფეს დაებადა ქალი—ნესტან-დარეჯანი, ვეზირს ვაჟი—ტარიელი. ცამეტი წლის ლამაზს და მეომარს ტარიელს დედ-მამა დაეხოცა და დარჩა მხოლოდ მამიდა. ტარიელს მეფემ მამის ადგილი უბოძა. ლამაზი გაიზარდა დარეჯანიცა. როცა სრულ-წლოვანები გახდნენ ქალი და ვაჟი, ტარიელმა მამის ანდერძისამებრ მეფეს ქალი გაკვრით სთხოვა ცოლად. მეფემ არ იკადრა ქალი ვეზირისათვის მიეთხოვებინა, თუმცა ქალსაც ატყობდა ტარიელის სიყვარულს. მეფეს უნდოდა იგინი დაეშორებინა. ხატაველები ტარიელის მამის და მის გვარის მოსისხლე მტრები იყვნენ, მეფემ უბრძანა ტარიელს: ხატავეთს წადი მამის ცხენით და იარაღით ხატაველებისაგან ბეგარის ასაღებადაო. მეფეს ეგონა ცხენს და იარაღს იცნობენ ხატაველები და მოჰკლავენ ტარიელს, რომელიც თავის ვინაობას არც დამალავსო. ტარიელი წავიდა, მეფემ კი ნესტან-დარეჯანი სხვაზედ დანიშნა. ქალს წაყვანას უბრძობდნენ, როცა ტარიელი გამარჯვებული და ოქრო-ვერცხლით დატვირთული ეახლა მეფეს. სასახლეში ქორწილია, მაგრამ ქალი უარზეა, არც სადედოფლო კაბას იცვამს და არც გათხოვებაზედ ეთანხმება. ტარიელი შედის იმათთან იმ დროს, როცა ქალს ატყუებენ, რომ ტარიელი ხატაველთ მთუკლავთო. ტარიელმა მამიდისაგან შეიტყო, რომ მეფეს ნესტან-დარეჯანის გათხოვება გადაუწყვეტია. ტარიელი მოახსენებს მეფეს:

„ბატონ. ხატაეთს გამგზავნე
ბეგარა ამაღებინე,
სისხლი ქინქლაველო მეთვის
თავზედ შე დამადებინე,
ქალი დარეჯან სხვას მიეც,
შური შე ჩამადებინე“.

ამაზედ მეფემ უპასუხა:

„ტარიელ, დაგესი ვეზირად,
სიღუგა შენ გაგაბჭობინე,
თუ ჩემი ქალი გინდოდა,
რატომ არ შემატყობინე“.

ქალმა უთხრა:

თუნდა მიდე (დად მიმიდე), თუნდა შექმარე,
შენის მეტის ნურვის ხელში სუ ჩამავლებო,

სოლოდ შენი თავი ღმერთმა, მამიშენის და მამიჩემის აღთქმამ
შომსაო. მეფიონს ხმალ-ამოღებული დაემუქრა:

„ტარიელ ხატაეთიდან
მგზავრად მოვედი დილითა;
ხმალი მარტვამ მამისეული
წელზედა ეფვის ჰირისა.
შინ წადით, ვაჟის მყურებო,
მამარეთ გულის ტევიფლსა,
თორემ ხალხს ვაყურებინებ
თქვენის ცოლშვილის ტირიფლსა“.

მაყრები სარიელნი დაბრუნდნენ. ტარიელმა გააღვიძა მეფე და
უთხრა:

„თუ ძილი გეძინებოდა,
თავი დაგედო რად არე?
თუ გულში გედვა დალატი,
შემატყობინე რად არე?“

მეფემ უპასუხა:

„მართაფსა, შვილო ტარიელ,
დალატსა გაგაგებინებ:
არც შავთ მიგცემ, არც სხვათა,
შენად ხელს აგადებინებ.
ქაჯუეთელსა ხურაფის

კილობანს ავაკებისებ,
შიგ ჩავსვამ ნესტან-დარეჯანს,
ზღვას მივცემ, წავადებინებ“.

ლამით ხუროებს გააკეთებინა მეფემ კილობანი, შიგ ჩასვა გატიტვ-
ლებული ნესტან-დარეჯანი და ჩააყოლა სამი გველი: შავი, თეთრი და
წითელი:

„ხურთ კილობან ააკეს
ქებითა, ავაკებითა,
შიგ ჩავსევს ნესტან-დარეჯან
ძალითა, არა ნებითა.
შიგ სამი გველი ჩავსევს
ჯავრით, არ შენახებითა.
შავმა გველმა სთქვა: შევჯამოთ,
წითელმა შემოქმენითა,
თეთრმა სთქვა სუ შევჯამოთ
ტარიელისა მსევითა“.

ნესტან-დარეჯანი კილობნით ზღვიდგან ქაჯებმა მოიტაცეს. ტა-
რიელმა დაინახა, მაგრამ ვერ მიეშველა, დაბრუნდა მამიდასთან და
უთხრა:

„ცხრა ქაჯათა მონადირეთა
მზე წააფლიეს ჩავითა;
წართმა გაგებდე ძალითა,
წყალმა ამყარა აბჯარი;
დავრჩი უშტოთ ხევეთა.
შუბნი დ ჩაჩახნი ზღვას მივცეს,
მოვბრუნდა მარტო ხმალითა.
ხე იცი, მამიდავ ჩემო,
გული სავსე მაქვს ჯავრითა.
ქაჯუეთისა ციხეჩი
ნეტავ მჩხეჩა თვალითა:
თერ ხომ არ წაუვიდოდა
ნესტან-დარეჯანს ჯავრითა“.

წავიდა ტარიელ რაშით ზღვის პირ და მწარედ სტიროდა. ერთ
ადგილს ცრემლი მდინარე წყალს მიემატა და გადებული ხიდი წაილო.
ეს მოხდა სხვა სახელმწიფოში, ამ დროს მეფეს ნადიმზედ დასაპატიებ-
ლად კოქლი მონა გაეგზავნა ტარიელის ქვეყანაში: აქ მონამ ჰპოვა

მხოლოდ შამიდა ტარიელისა და მისი ნაფიცო ძმა ფრიდონ. ხელმწიფე
ერიტურობისთვის ქვეყანაში გაქცეულიყო. კოქლმა მონამ შენიშნა რას, რომ
ხიდი წაღებულ იყო, დაუძახა ტარიელს ცხენი ეთხოვებინა. ტარიელს
ტირილისაგან ჩასძინებოდა და ცხენის აღვირი ხელთ ეჭირა. გაიღვიძა
ჯვრილზედ ტარიელმა, მკლავი ხიდივით წყალზედ გადო და კოქლი
მონა გამოვიდა. მეფეს მოახსენა:

„ერთი კაცი ზღვის ზირსა
ჩამტირალსა ჰგვანდა გმირსა,
ზღვის კიდენი შეთრთვილხეს
ცრემლსა იმის ნატირსა.
ხელთ ეჭირა თავის რაში,
მკვიდრად დაემაგრა გმირსა.
უხდებოდა მარგალიტი
იმის ცხენის უნაგირსა.
ცხენი ვთხოვე არ მათხოვა,
წყალი მაილეკებს ძირსა;
თავის მკლავი გამიშალა,
გადო რთვარც ხიდი ხისა.
ზედ გამოვედ უფნებლადა,
გვარი ვკითხე არ მასწავლა,
ნუღამც მიეცემა ღზინსა,
სახელი სთქვა: ტარიელ,
კაბრუნდიო, მკადრა ზირსა“

ამ სახელმწიფოში სცხოვრობდა ტარიელის დედის ძმა ავთანდილი,
მეფესთან მიღებული, როგორც ტარიელის მამა თავის მეფესთან. ამ
ხელმწიფეს ჰყვანდა კიდევ ორი კაცი, თითო ათას-ათასად დაფასებული,
სახელად ღღემ და ომარე. მეფემ ამათ უბძანა:

„ადექით, აიყარენით,
ძმანო კდემ და ომარე;
ის კაცი აქ მომიფვანეთ,
ვინ არის ველთა მდგომარე.“

ღღემმა და ომარემ მოახსენეს;
ბრძანება იყო, ბატონა,
ძენთა ბაკეთა ბრძოლთაგან,
ადვილი ხმსახურია.
ქართის მოყვანა ორთაგან“

ესენი და მასთან კოკლი მონა გზის მაჩვენებელი გაოცდნენ, როცა დაინახეს მშვენიერი ახალგაზდა ტარიელი და შორიდან დაუძახეს:

„შენ კაცო, კაცო, ვინ ხარო,
შენი სახელი გვითხარო,
ბატონ გიბძანებს, აქ მოდი,
გულ ჩახურული სუ ხარო“.

გაიღვიძა ტარიელმა და შენიშნა სამტრო იარაღით შეჭურვილი მაშინ დაუძახა:

ღარის მინდორზე სუკებს
კარშემო უდგა თასები,
ახლას მოდექით, მიჯსურნო,
შორით არ დავიფასები,

შერცხვით ედემს და ომარეს. შეებნენ, მაგრამ შავი ღლე დააყენა ტარიელმა. ერთს მათგანს ფეხზედ მოავლო ხელი, ცისკენ შეისროლა; მეორეს ბარძაყი მოსწყვიტა და კოკლს მონას გარდაჰკიდა ბატონთან წასაღებად. ეს ამბავი მეფის მსახურთ უამბო მონამ და იმათ მოახსენეს მეფეს:

„კოჭლი მონა მოხინჭილებს
თავში მდიშენდა ქვითა,
ედემ ცისკე გაგვიგზავნა,
ჯერაც არ მოსულა ქვითა;
იმის ჩოხის ხაკლეჯები
შესამე დღეს ჩამოდის.
ომარე მინდორთ გაგვიკრა,
ბრუნავს, რეგორცა ჯარა ხისა“.

ამისა გამო მეფემ დაშალა ნადიმი:

„მეფემ თასნი გადაღვარნა,
ღარ არი ამ თასთ სმისა;
ვინც მე უმანი დამიხატნა
არ იქნება კაცთაგნ ისა.
სადა შეავს ავთანდილი,
შეომარი დეკებისა?
ჯიღლო ბევრი ვუთავასო,
მარგალიტი, ოქრო-რფლისა,
ჩემ უფარჯენს გავუგზავნი,
რამეღიც რომ უჯობა არი.“

შივიდეს ეს ტყვეთა მხსნელი
თურქთა საღოცავი ჯვარი,
ღახტი დასცეს ტარიელსა,
ზეტას მიდიოდეს ჩქამი“.

მეფის წინაშე წარსდგა ავთანდილი და მოისმინა ბძანება—ტარიე-
ლი შეეპყრა.

ტარიელი ტირილისაგან დაოსებული ერთის თვის ძილს დაიძი-
ნებდა. სწორედ ამ დროს მიაღწა ავთანდილი ჯარით. შორით ისრო-
ლეს ისრები და აასხეს ნაბადზედ, რომელიც ეხურა, მაგრამ სხეულამ-
დის ვერ უწივს. იქმნება მკვდარია, ან მოტყუება უნდა ჩვენით, ამიტომ
არ ინძრევიაო. გაათრინეს ორბი: თუ მკვდარია, დააჯდება და ქამას
დაუწყებსო, თუ ცოცხალია, არ მიიკარებსო. ორბი დასტრიალებს თავს,
მაგრამ მისვლას ვერ ჰბედავს. რაშმა ისრების დანახვაზედ დაიწყო ფე-
ხით მიწის თხრა. გაიღვიძა ტარიელმა და შენიშნა ორბი. მოჰკლა ორბი
ისრით და ფრთები მისი ხურჯინში ჩააწყო. დაინახა რა ჯარი, შეჯდა
სტენზედ და უთხრა მას, ამ ქვეყანაში დედის ძმა მყავს—ავთანდილი, შუბლ-
ზედ ვარსკვლავი აქვსო, იმას კი ტოტს ნუ ახლებ და სხვა ჯარზედ კი
ნება გაქვსო. ხმლით ბევრი დახოცა. ავთანდილს უთხრა: დედის ძმა არ
იყო ჩემი, შენც ამ დღეს დაგაყენებდიო. ავთანდილი მობრუნდა და
ცოლს უამბო, ტარიელი, ჩემი ლაშქრის ამომწყვეტი, ჩემი დისწული
ყოფილა. ჯავრიანი და დევების უბნისკენ წავიდაო. ცოლმა ურჩია,
რაკი საფრთხიანი ალაგისკენ წავიდა ტარიელ, შორი-ახლო მას გაჰყო-
ლოდა ავთანდილ და დროზედ მიშველებოდა. ავთანდილს ექვი შეუვი-
და, ცოლი სახლიდგან მიტყუებს და თითონ კუროებს გაიჩენსო. ამიტომ
უთხრა:

„ჰაი, შე ბაზო თინათინ,
ცელქო და აუგოანო,
უნქალ-უღვაროდ წისქვილნი
მთაზედ ვის წუგოანო?
მაუჯარეობის გუდასთვის
სახლი ვის წაუგოანო?“

ამ საყვედურზედ მიიღო პასუხი:

„ხატი რისხავდეს თინათინს,
ღმერთი ყოველთა რეუდისა,
თუ შენ მეც შე ვინ მინდოდეს,
ან შევანდეს ვინმე გუდასა,

მაგრამ წესია მოძებნა
 კაცისა დაკარგულისა,
 გულის ვერ მაცინებ, ავთანდილ,
 არ შევალ შეზობლისსა;
 თუ შევალ, ისევე გამოვალ
 როგორცა ქალი ძმისსა“.

ავთანდილმა დაუჯერა, აიღო შვილდ-ისარი და გამოუდგა ტარიელს:

„ცხით თინათინმ იძისა,
 ავთანდილ გაიზარა,
 სამოც-და-სამი ისარი
 ქარქაშში ჩაიტანა“.

ტარიელს დევებმა ჩხუბი აუტებეს, ნახნავზედ გაიარე და გაგვიფუ-
 ჰვო. ერთი გუთნის-დედა შეება. ტარიელმა წიხლით თოფივით გააგლო-
 დგვი. ამაზედ დიდის ხნის გაუცინარს ტარიელს გაეცინა და კბილის
 შუქმა მთას უწია. ტარიელმა ხარ-გუთანი ფეხით შორს გაუსროლა და
 დევთა უბანი გაიარა. ავთანდილი შორი-ახლო მისდევდა და ამობილს
 დევს ჰკითხა:

„დეგო, შენ ჩემო ძმობილო,
 კარზე ვინ ჩამოგიარა?“

დევმა უპასუხა:

ერთმა შირ-ტუქსმა (=ფარ. შირქუშმა) მოეშემა
 ცხეჩ-ხეთქით ჩამოიარა:
 ხარ-გუთანს წიხლი ამოჭკრა,
 ზღვას კაღმა გაასრიალა.
 ბებერსა წიხლი დაგვიცა,
 ჩარდახსა წიხლი დაგვიცა,
 კუნელმა ამოიხსრა;
 ღბინი (დიშილი) ქნა, კბილი აჩინა,
 შუქმა მთა გადაიარა.
 ნუ მისდევ, ძმაო ავთანდილო,
 თვარ შენ სიცოცხლე კი არა.
 შენც მოკვლავს, თავსაც მოკვლავს!
 ბევრი ვთქვით, ხმაცა არ გაგვცა,
 ეგრე რამ დააჭკვიანა“.

ავთანდილი მაინც გამოეკიდა. გზაზედ სამი ძმა იდგა და გამვლელ-
 გამომვლელს ატყვევებდნენ, იარაღს და ტანისამოსს ართმევდნენ. გზას

ჯერით დარაჯობდნენ. ტარიელის გავლის დროს უმცროსი ძმის ჯერი იყო. ტარიელის დანახვაზედ გასწია იმის გასაცარცვად. ძმებმა განზრახვა მოუწონეს. იგი გზას გადაუდგა, ტარიელმა ცხენი აარიდა. მან არ გაუშვა და ტარიელ ჩამოხტა ცხენიდან. მებაჟეს ფეხზე ხელი მოაგლო, მგორებზე ფეხი დაადგა და შუახედ გახია. ავთანდილს ამ დროს შველი მოეკლა, ცეცხლი დაენტო და მწვადსა სწვავდა სამ შამფურზე — თხილისა, ასკილისა და ღუდგულისა. დასჯილი მებაჟის ძმანი ვერ გაუძალანდნენ ტარიელს და ამანაც ცოცხლები დასტოვა იგინი. ძმანი ავთანდილის შესაპყრობლად გაეშურნენ. ამიტომ ავთანდილი შეხტა ცხენზე და რაკი მშიერი იყო, მწვადიან შამფურებს წაეტანა ასადებად: ღუდგულისა და ასკილისა გაუტყდა, — იმისა გამო დასწყევლა ვინც ამ ხეების შამფურს იხმარს, — ბოლოს თხილისა აიღო და შექამა. ავთანდილმა თავი მოარიდა კაცის მკვლელობას და შორიდგან დაუძახა ტარიელს:

„შავი ხარ და შავად მიხვალ,
 შავად რასმე დაბურვილხარ,
 სად მისდინარ მინც მითხარ,
 რატომ შინ არ მიბრუნვილხარ?“

ტარიელმა უპასუხა:

„თეთრი ხარ და აეთრად ზინხარ,
 თეთრად რასმე მოგაზმუელხარ,
 აქათ წადი, აქ ნუ მოხვალ,
 თორემ დღეზედ კასწურვილხარ,
 ჯერ შენ მოგკლავ, მერე ცხენსა,
 თუ აქეთ არ გაბრუნვილხარ.“

ჯავრიანი ტარიელ მოვიდა იქ, სადაც მამიდა ჰყვანდა და უთხრა: ბების ღედის ძმის ავთანდილის მსგავსი ვილაცა მომდევს, მე სანადიროდ წავალ და შენ შინ დაუხვდიო. ბანზედ დაჯექ, მატყლს რთვა დაუწყე და როცა მოვიდეს, ნართის გორგალი ჩაუგდე ბანიდგან; თუ მოერიდა და ბანზე არ მოტანა შესძლო, მაშინ უეჭველად ავთანდილი იქნება, სხვაგან ნუ გაუშვებ და მეც ნადირობიდან დაებრუნდებიო. ტარიელი წავიდა ტყეში, ნახა, რომ ქორს შროშანი დაუჭერია. მოჰკლა ქორი ისრით, შროშანი ცოცხალ-მკვდარი კალთაში გამოიხვია, ავიდა ერთს მთაზედ. სადაც წააწყდა ვეფხის და ლომის გაცხარებულს ოქსს. ლომმა სძლია ვეფხს და მოკვლას უპირობდა, როცა ტარიელმა ხანჯლით შეუტია და ვეფხი გააშეშინა. ლომი შეებრძოლა ტარიელს და ამან შუახედ ხანჯლით გასჯრა.

„ლომსა და გუფსსა გახდია (ჩხუბი),
 ჩადიან გამწარებულნი,
 ლომი ხომ მოჰკლავს მაგ ვეფხსს,
 ეგ სიუბით დაშავებული?
 მობრუნდა ლომი, შამება,
 დღე იყო დაღამებული,
 სამი დღე-ღამე ვიომეთ,
 სამნივე მანისისანი.
 სანამ არ გასჭრა ორზინმა,
 ხან იუფენ წაქცევისანი,
 ღმერთი ვახსენე, შემოვკარ
 ხანჯარი გაფხავებული;
 კალთაში შროშან მომიკვდა,
 მეც დაგრჩი გამწარებული;
 დავჯე და ბეგრი ვიტირე,
 წაველ ვით დაბარებული;
 შროშანმა სუფი ჩაიდგა
 დუთისკან ჩაბარებული“.

გაცოცხლებული შროშანი გაათავისუფლა და წამოვიდა შინ. იქ ავთანდილი დაუხვდა, „მოიკითხეს“ ერთმანეთი. ტარიელმა თავის თავ-გადასავალი მოუთხრა, ავთანდილმა დასცინა და ამაზედ ტარიელმა წყრომით უთხრა:

„ღმერთს გუფიცები, ავთანდილ,
 მე არას შეცინებია;
 ერთი მზე მეფანდა, მიუვარდა,
 ქაჯნი მას შეცილებიან;
 დავდივარ გამწარებული,
 რომ დავჯდე, მეტირებია;
 დავშავდი ჭბუკობიდან,
 სიბერეს მედირებია.
 ლაშქარნი ზღვისა ქაჯიანი
 მოკვლასა შეზირებია“.

ამაზე ავთანდილმა მიუგო:

„ნუ გეძინიან, ტარიელ,
 დრო მე ვიცი ქაჯებისა;
 ესდა ქორწილს ამზადებენ,

ქაჯნი გამართვეს ღვინსა.

ცხენი შამე, ტარაელა,

ჩემ ცხენ ზღვაზე ვერ დაღისა“.

ტარიელმა ცხენი ავთანდილისთვის „ბიძას“ ფრიდონს სთხოვა, ფარიელის მამასთან ძმად გაფიცულს. ფრიდონმა ცხენიც მისცა და თვი-
თონაც გაჰყვა საშველად:

„ცხენსაც მოგცემ, კიდ გაგაგები,

მაშ რად გინდა თავის ბიძა?

თუნდ ცაღარქა დაიჭირე,

თუნდა რაში. რაგორც გინდა.

ერთ ცაღარქა დაიჭირეს

თვალთ უმაღლე, ნიაფ-ქრისა;

აიყარნენ და წავიდნენ

საშნივ ქაჯეთისა გზითა“.

ფრიდონმა სთქვა:

„არ შეკონა, ავთანდილო,

ზღვაზედ ვლევა ცხენებისა;

„თვალთ უმაღლეს“ არ მოგცემდი,

ჩემი სიციულ-გაცე გეთხრა“.

ფრიდონს ცხენი დაუფარდა და უკან დაბრუნდა. ავთანდილ და
ტარიელ მიადგნენ ქაჯეთის ციხეს, აშენებულს მიუდგომელს კლდეზედ.
ციხის მანლობლად ორი ქალი თონეში ლავაშს აკრავდა. ტარიელს და
ავთანდილს ლავაში უთავახეს. ამათ ჯამა დაუწყეს. ციხიდან სიმღერა
ისმოდა. პურის მცობლებმა აუხსნეს მიზეზი სიმღერისა: ქაჯებმა ერთი
შხეთ-უნახავი ქალი მოიყვანეს სახელად „ნესტარ-დარეჯანი“, და იმის
ქორწილი აქეთა. ერთი მცობელი წავიდა ამბის შესატყობად, ჩქარა
დაბრუნდა და ვადასცა ავთანდილს—ტარიელს, რომ ეხლა ნეფე-დედო-
ფალს საჩუქარს აძლევდნო. ციხეს კარები რკინისა ჰკონდა, შიგნიდგან
რკინის ურდულებით ჩაკეტილი. გარეშე კაცს არ უშვებდნენ ციხეში,
გარდა პურის მცობელი დედაკაცებისა. რაკი შესვლა არ შეიძლებოდა,
ტარიელს უნდოდა ციხე გარედგან დაეგრია: ავთანდილმა დაუშალა,
შობსნა ცხენს თოკი და სთქვა:

„საწყაღნი ჩემ დედ-მამანი

სად აღებდითა შხდიდიან,

ცახითა: ცახას წვერზედა

თოკითა გამაკიდებან,

მე ის შეგონა-კი თუ შეგულენ,
თურმე კი მასწავლიდიან;
ისე გავიდი თოკზედა,
თვალნიც კი ვერ მამიდიან;
იქ მდგომი ჩემებრ სწორები
ჩემს ცდას დანატრიდიან“.

გააბა თოკი და ციხეში გადავიდა მის სანათურიდგან. თან ჩაიყო-
ლა ტარიელის ბეჭედი. ავთანდილი გაერია სტუმრებში მოწვეულივით.
როცა საჩუქრის მიცემა ერგო და გადაულოცა ტარიელის ბეჭედი, ნეს-
ტან-დარეჯანმა იცნო ბეჭედი და ჰკითხა, სად არის ბეჭდის პატრონიო.
ავთანდილმა მიუგო, ციხეს გარეთაო. ქალი ეცა კარებს გახარებული,
მაგრამ ცხრა რკინის დაკლიტული კარი დახვდა. ქაჯები დაეხვივნენ ავ-
თანდილს. ზოგი იარაღით ეომებოდა, ზოგნი წურბელასავით სისხლსა
სწოვდა. ავთანდილმა დახოცა იმდენი ქაჯი, რომ ციხე სისხლით იესე-
ბოდა, მაგრამ ქაჯების რიცხვი არ მცირდებოდა. მაშინ შენიშნა, რომ ციხის
ბურჯებზედ მალლა ბებერი ზის, სტვირს უკრავს და ფეტვს ჰფანტავს
ციხეში; ფეტვის მარცვალი ქაჯად იქცევა და ავთანდილს ეომება. ავთან-
დილმა ბებერი ისრით მოჰკლა. ქაჯები ველარ მრავლდებოდნენ. გა-
ნაწყვეტი ქაჯების სისხლში დაიხიობოდნენ ავთანდილ და დარეჯანიც.
რომ ტარიელი არ მიეხმო საშველად:

„მიშეგულე, მხო ტარიელ,
დამჭირდა შენი გმირობა,
დამათხსირეს ქაჯებმა,
ჩემზედ აქეთ ზედ-შოფლილობა“.

ტარიელი მიაწვა კარებს:

„ტარიელმა სთქვა, რა არის
ეს ციხე, ვისეულია?
ცხრა კარი, კლიტე რკინისა,
სულ ჩემგან დანგრეულია.
ტარიელ გასჭირშია,
სულ ეგრე დაჩვეულია;
დარეჯნის ქაჯთად მამცემი
სულითაშტ დაწვეულია“.

ავთანდილმა და ტარიელმა ქაჯები გასწყვიტეს, გაათავისუფლეს „ნეს-
ტან-დარეჯანი“, რომელზედაც ჯვარი დაიწერა ტარიელმა. იცხოვრეს
ბედნიერად.

თუ შევადარებთ ხალხურს ზღაპარს ტარიელზედ შოთას „ვეფხისტყაოსანს“, არ გავვიძნელებსა საერთო სქემის ანუ გეგმის აღმოჩენა. წელმწიფის ქალი ნესტარ-დარეჯანი და ვეზირის ვაჟი ტარიელ არიან ვმირები ამ ორივე ნაწარმოებისა. ტარიელი დაობლდება; შემდეგ თავის მამის ადგილს დაიკავებს. ქალ-ვაჟს ერთმანერთი მოსწონს, მაგრამ მეფე ტარიელს თითქოს იუკადრისებს. ტარიელი წავა ხატაეთს, რომელსაც ნესტარ-დარეჯანი რუსთველის პოემაში უწოდებს „ჩვენი სახარჯონია“ ანუ ხალხური თქმულებით „საბეგრო“ მხარე. ტარიელი დაბრუნდება ხატაეთიდან გამარჯვებული; მეფე განიზრახავს ქალი მიათხოვოს ხვაჩაშემას, შოთას სიტყვით, და „ხორასნელ მეფეს“, ხალხის თქმულებით ქართლ. ვარ. „ივ.“ 1890, № 240), ტარიელი საწინააღმდეგოს არას ამბობს „ვაზირობაზედ ანუ ბჭობაზედ“. ნესტარ-დარეჯანის ჩაგონებით ტარიელი თავის შოქიშპეს მოჰკლავს. განრისხებული მეფე პოემაში ეუბნება ტარიელს.

ხვაჩაშემას სისხლი უბნადღო
სახლად რად დამადებინე,
თუ ჩემი ქალი გინდოდა,
რატომ არ შემატყობინე?

ხალხური ლექსიც ამ გვარადვე გადმოგვცემს:

გინდოდა ჯერწამ-დარეჯანს,
რატომ არ შემატყობინე,
სისხლი ხორასნელთ ნეფისა,
თავზედ რად დამადებინე?..

საერთოა ნესტარ-დარეჯანის მამის მიერ დასჯა: „კიდობანში“ ჩასმა და ზღვას მიცემა. „ქაჯების“ მიერ ქალის შეწყობობა, ტარიელის ზღვის პირას ტირილი, ტარიელის ნახვა მეფის (როსტევეანისა შოთას პოემაში) „მონისაგან“, „ედემ და ომარეს“ განებიბრება, მეფის წუხილი, რომ „უცხო მოყმე“ არ ეწვია და სევდიანი მოსაზრება:

„ვისტ შე უმანი დამიხოცნა
არ იქნება გაცთაგნ ისა“

ანუ როგორც როსტევეანი უამბობს თინათინს:

„სმანი სრულად დამიხოცნა,
ვითა უმმა დამეკარგა,
არ გარყრად გარდამოცნა“.

აუთანდილოს (ხალხის თქმით ტარიელის დედის ძმა) წასვლა „უცხო მოყმის“ ამბის შესატყობად, თინათინის დაპირება, რომ სხვას ქმარს არ

შვირთავს, სამი ძმის შეხვედრა, რომელიც „მეკობრებად“ მიიღო ავთანდილმა (პოემაში) და მცარცველები იყვნენ მოგზაურებისა (ხალხურს გადმოცემაში), უმცროსი ძმის „დაკოდვა“ და ამათ სიტყვით გამხნეებული ავთანდილის „შორი-ახლოს“ დევნა ტარიელისა, მისვლა ავთანდილისა ტარიელის „მაშიდასთან“ (რუსთველის ასმათთან) ტყეში, როცა ტარიელი სანადიროდ არის წასული, აქ ლომის ბრკყალებისაგან ვეფხის განთავისუფლება, ტარიელის მოთხრობა ავთანდილისისთვის თავის თავ-გადასავალისა, ფრიდონის, ტარიელის მამის ძმად გაფიცულის, და ავთანდილის დახმარებით ქაჯეთის ციხის აღება და ნესტარ-დარეჯნის განთავისუფლება.

ჰოეტმა ამ საერთო სქემას მისცა თვით-შემოქმედობითი ნიჭით დრამატული სისრულე და ფსიხოლოგიური სინამდვილე. ჩაუმატა ფაქტმანის და შერმადინის სახელები, უფრო მწყობრად ააგო გმირების დამოკიდებულება, ავთანდილ, ტარიელ და ფრიდონ ნათესაური კავშირით განაცალკევა და შეაერთა თანხმობითი ინტერესებით და მეგობრული სიყვარულით. უფრო ღრმად ჩაიხედა კაცის გულში და იქიდგან ამოხიდა თვით ცნობიერების მარგალიტი. სახალხო მოთხრობის საეროვნობა, ნაციონალური მოტივის სალიტერატურო ქმნილებად გარდაქცევა ამადლებს ჩვენს ხელოვნებაში შოთა რუსთველს. იგი უყურებს ხალხურს პოეზიას მონაზონით კი არა, რომელიც საერო ნაწარმოებს უკუ-აგდებს და ხელს ჰკიდებს სასულიერო ისტორიის შემუშავებას. არა, შოთა ბევრად მაღლა სდგას იმ დროინდელს საზოგადოებაზედ, იგი დამდერს საერო ჰანგს, ნაციონალურს მოტივს, გაღვიძებულს ისტორიული ძლიერ-მოსილებით თამარის მეფობის დროს.

მსოფლიო ისტორიაში ხალხური ამბის შემკობა კერძო მწერლის ნიჭით იშვიათი მოვლენა არ არის. მე-XVII საუკ. მოლიერი თავის „ტარტიუფს“ სწერს საერო გარდმონაცემთა მიხედვით. ამგვარადვე იქცევა ლესინგი „ნათან ბრძენი“-ს, შექსპირი „ჰამლეტის“, გეტე „ფაუსტის“, ბაირონი „დონ-ჟუანის“ შექმნის პროცესში. შოთაც ამ გზას ადგია: იგი სარგებლობს ხალხის თქმულებით „ვეფხის-ტყაოსნის“ სიუჟეტად. თუ ამ დასკვნას არ მივიღებთ, მაშინ გაგვიძნეოდება ავხსნათ მსგავსება ხელოვნური და ზეპირი ნაწარმოებისა. ვერ მოვახერხებთ გამოვარკვიოთ, რად გადაასხვაფერა ხალხმა „ვეფხის-ტყაოსანი“, თუ მან ისარგებლა რუსთველის პოემით. წინააღმდეგ, რუ მსგავსებას მივაწერთ იმ გარემოებას, რომ ხელოვნური ნაწერები აგებულია სახალხო მოტივზედ, მაშინ ადვილად მისახვედრია, რომ ჰოეტმა განდევნა წვრილბალი კერძობანი ზღაპრული მოთხრობისა ტარიელზედ. უყურადღებოდ დასტოვა, რაც მის დედა აზრს არ ასურათებდა ანუ ერთიანობის ხასიათს აფენებდა.

შესაძლებელია, რომ „არაკი ტარიელისა“ საქართველოში ეკუთნოდეს იმ ციკლთა ნაწარმოებს, რომელნიც აშენებულნი არიან ესრედ წოდებულს მოსიარულე სიუჟეტზედ. იქნება ამიტომაც თქვა თავის შრომის შესახებ რუსთველმა:

„ესე ამბავი სწარსული,
ქართულად ნათარგმანები,
ვზოვე და ლექსად კარდავთქი,
საქმე ვქენ საჭაჭმანები.“

„ამბად“ შემოსული აღმოსავლეთიდან (კერძოდ, შეიძლება, სპარსეთიდან) არაკი „ლექსად“ გარდაქმნა. ეს სიტყვები მოწმობენ, რომ ზეპირად მოთხრობილი ამბავი ტარიელისა უფროსია ხელოვნურად შექმნილს პოემაზედ. საერო ზღაპრის უფროსობას ერთი საბუთი კიდევ გვიმტკიცებს. აქამდის ცნობილს ყველა ვარიანტებში გამოუკლებლად იპოვება ერთი ლექსი, სადაც დასახელებულია ორი კაცი: ედემ და ომარე:

„ადექით აიყარენით,
ძმანო ედემ და ომარე,
ას კაცი აქა მომგვარეთ,
ვინ არის ვეღთა მდგომარე.“

ედემ და ომარე შოთას პოემაში არ მოიპოვება. პოეტმა არ აღნიშნა იმ კაცთა სახელები, რომელნიც როსტევეანმა გაგზავნა „უცხო მოყმის“ შესაპყრობად. ამით შოთას ქმნილებას არა აკლდება რა, მაგრამ შესაძარბლად კი გვაძლევს გამოსადეგს საშუალებას. „ედემ და ომარე“ * ქართული სახელები არ არიან: საცა ტარიელ, ფრიდონ და სხვა იპოვება იქვე უნდა მოიძებნოს ამ ორ „ძმათა“ სახელიც. თუ შოთას პოემა გავრცელდა ხალხში, მაშინ იმის უსახელო „ძმანი“ უსახელოდ დარჩებოდნენ საერო გარდემონაცემშიაც. რუსთველმა თვით შეკქმნა სახელი მეფისა— როსტევეან და ნესტან-დარეჯანის მამიდისა—დავარ, ჩაურთა პოემაში ფატიმან, ერთის სიტყვით სახელწოდებანი გაამრავლა შედარებით ზეპირთქმულებასთან და წმინდად დაიცვა ის სახელიც, რომელიც ხალხის მეხსიერებაში დარჩენილია, თუმცა შესცვალა შათი როლები, და ურთი-ერთი კავშირი, მაგალითად ასმათისა და ავთანდილ-ფრიდონისა ტარიელისადმი-

საყურადღებოა საერო ნაწარმოებში „კოკლი მონა“, რომელიც ამ ეპიტეტით პოეტს არ შეუწყენარებია. „ედემ და ომარე“, აგრეთვე „კოკლი“

* სახელები „ედემ და ომარე“, შეიძლება, როგორც ვაჟა-ფშაველამ შენიშნა, წარმოადგენდნენ ხალხის მიერ გადაძახიხულებულს შოთას სიტყვებს: „აბჯარი თქვენ სომარე“ იმ ლექსიდან, რომელიც იწყება: ხელთა აიღეთ აბჯარი თქვენ სომარე, მიდით და აქა მომგვარეთ, ვინ არის იქა მჯდომარე!“.

ლი მონა“ ეკუთნიან იმ საერთო წყაროს, რომელმაც მისცა საზრდო ტარიელის ზღაპარს. ეს საერთო წყარო ვარიანტებში ხშირად ამღვრეულია სხვა-და-სხვა ზღაპრული ტოტების შერევით, რაიცა აუცრლებელი მოვლენაა ზეპირ-თქმულებათა პროცესში, გავრცელების დროს. ასეთია იმერთის მეფის და ერთი ქართველი ქალის ჩარევა ტარიელის ზღაპარში, რომელიც ქართლში ჩაიწერა. ტარიელის ზღაპარს მიეწება ბევრი ისეთი ამბავიც, რომელიც სხვა არაკების ელემენტს შეადგენს. აღნიაშვილის ზღაპრების კრებულში მოთავსებულია არაკი „ღვთისავარ“, სადაც სწარმოებს განწმენდა უსაბუთო ექვისაგან იმ გვარად როგორც ეს ჩემ მიერ ბიწმენდში ჩაწერილს ტარიელის ლექსის ვარიანტშია: ტარიელმა ეჭვი შეიტანა თავის „დედაშვილს“ ავთანდილზედ. ამიტომ ამან აისროლა ისარი და ინატრა: იმ ასოში ჩამეცეს ისარი, რა ასოთიც შევეხე შენ ცოლს. ტარიელის ამბის ვარიანტების შედარება და ჩვენ ზღაპრებთან დაპირის-პირება გვაძლევს საშვალებას აღმოვაჩინოთ საერთო სათავე აწ გავრცელებული ზღაპრული „ვეფხის-ტყაოსანისა“ და იმ უძველესი ჩონჩხისა, რომლითაც ისარგებლა რუსთველმა პოემის სიუჟეტად. ამასაც გავბედავთ და ვიტყვით, რომ ერს იმიტომ უყვარს და აღიდებს შოთას ნაწერებს, რომ შინაარსი იმის პოემისა ხალხის გულიდგან არის ამოღებული. ნურც იმას დავივიწყებთ, რომ, თუ რუსთველმა ააგო თავის ნაწარმოები საერო თქმულების სიუჟეტზედ და შემდეგ მოქპარგა ხელოვნურად, მის განსაკუთრებითი ნიჭით შექმნილი პოემაც მოქმედებდა ერის გრძნობა-გონებაზედ, იმის საგულისხმიერო ფილოსოფიური აზრები ვრცელდებოდა ხალხში და ანდაზების ხასიათს იძენდა. მაგალითად პოეტის სიტყვები:

„სჯობს სიცაცხლესს ნაძრახსს
სიკვდილი სსხლავანი“

ანუ:

ათასად გვარი დაფასდა,
ათი ათასად ზრდილობა,
თუ კაცი თითონ არ ვარკა,
ცუდია გვარიშვილობა—

შეითვისა ერმა და ხალხურს ლექსში ჩაურთო. ორივე პროცესი შეხვდა ერთმანეთს -- ზეპირ-თქმულებამ მისცა სიუჟეტი პოეტს და პოეტის ქმნილებამ ზედ-მოქმედებ იქონია ხალხის შეხედულებაზედ.

ჩვენ არ შევუდგებით შოთა რუსთველის „ვეფხის-ტყაოსანის“ შინაარსის გადაცემას. გ. იოსელიანმა (1892 და 1898 წ.) ორჯერ გამოსცა ყრმათათვის მოთხრობილი შოთას პოემა. მსურველს შეუძლიან მიჰმართოს

ამ პატრიოტული პირის წიგნს. „ვეფხისტყაოსანი“ მოგვჩვენა იმ ნაწარმოებად, რომელსაც აუცილებლად იცნობს თვითოველი ქართველი და ამიტომ მოუხერხებლად ვრაცხთ რამდენიმე სტრიქონით გადავცეთ ორმა დაკვირვებით და ადამიანის სულის მოძრაობის ანალიზით პოემის შინაარსი.

რა აზრით დაწერა რუსთველმა *) თავისი პოემა? რა მიზანს ემსახურება „ვეფხისტყაოსანი?“ რით ხელმძღვანელობს პოეტი თავის ნაწერის შექმნის დროს? ეს საკამათო საგანი ახლაც არ გათავებულა და ამ მოკლე ხანში კვლად აღძრა ს. ქვარიანმა („მოამბე“, 1903 წ. VII და VIII წიგნი). თითქმის ამ სამოცი წლის წინად უკვე პროფ. დ. ჩუბინაშვილმა აღიზარა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ თამარ მეფის შესახად დაიწერაო. შედარება პოემის და დედოფლის ამბისა თვალწინ გვიშლის განსაცვიფრებელს მათ მსგავსებას და გვაფიქრებინებს, რომ ნესტან-დარეჯანის სახელით პოეტმა დაგვისურათა თამარ მეფე. აი ეს მსგავსება რაში გამოსჭვივის. ნესტან-დარეჯანი იყო ერთად-ერთი ასული ინდოეთის მეფის ფარსადანისა, როგორც თამარი ერთად-ერთი ასული მეფის გიორგი მესამისა. აღზრდა ნესტან-დარეჯანისა ფარსადანმა მიანდო თავის დას დავარს: აღზრდა თამარის ჩაბარა გიორგი მე-III თავის დას რუსუდანს, ოსეთის მთავრის მეუღლეს. რუსუდანმა აღზარდა ნესტან-დარეჯან თავის ქმრის ნათესავთან ერთად—დავით სოსლანთან; ნესტან-დარეჯანი აღიზარდა ტარიელთან ერთად. ამ დაახლოებული აღზრდის ნაყოფი იყო ნესტან-დარეჯანის და ტარიელის სიყვარული, აგრეთვე თანაგრძნობა თამარისა დავით სოსლანისადმი, რომელსაც მისთხოვდა შემდეგში პირველი ქმრის რუსის თავადის განდევნის შემდეგ. სახელმწიფო მოსაზრებით ფარსადანმა განიზრახა ნესტან-დარეჯანის ხვარაზმ-შაჰისთვის მითხოვება; „ქართლის ცხოვრების“ სიტყვებით, ხვარაზმ-შაჰი თხოულობდა თამარს, მაგრამ უარი მიიღო, როგორც ნესტან-დარეჯანისაგან, თუმცა მოკლულ არ იქნა, მსგავსად რუსთველის პოემის მსვლელობისა. რუსთველმა გაჰყო ინდოეთი შვიდს სამეფოდ; ქველს გუჯრებში ქართველი მეფენი თავიანთ თავს უწოდებდნენ შვიდი სამეფოს მფლობელად. თამარის მამას გიორგი მე-III-ეს ექონა შვიდი შხარე: აბხაზეთი, იმერეთი, საათაბაგო, ქართლი, კახეთი და რანი. ამას უნდა დავუბატოთო, ბრძანებს განსვენებული ჩვენი მეცნიერი, ოსეთის სამეფო, რომელსაც მფლობდნენ აგრეთვე ბაგრატიონნი. ქაჯეთის ციხე, პოემაში მოხსენებული, მდებარეობს ახალციხის მაზრაში(!).

*) რუსთველობა — ხელობა იყო, ფიქრობს ანტონ ფურცელაძე.

აქ ბროსეც ფიქრობს, რომ „პოეტმა შესთხზა ვეფხის-ტყალსანი“ თამარის საქებრად და შეუთანხმა საქართველოს მოთხრობათა მსვლელობას. ეს აზრი მოსჩანს რუსთველის სიტყვებიდან:

„თამარს ვაქებდეთ...

მიბრძანეს ქება“...

დ. ბაქრაძე ამათ მოსაზრებას ემხრობა, გაიმეორებს დ. ჩუბინაშვილის სიტყვებს და დაასკვნის, რომ პოემის დედა აზრი დაფუძნებულია რუსთველის დროის საქართველოს ისტორიაზედ. რამდენიმე პირისაგან წარმოთქმული იყო აზრი, რომ რუსთველის პოემას სარჩულად დაედო პოეტის აღზნებული ვნება თამარისადმი. რადგან ვერ გაბედა ამ გრძნობის პირ-და-პირ დასახელება, მოქმედება გამოგონილ მეფე-კაცთა გადაიტანა მოგონილს სამფლობელოს—არაბეთსა და ინდოეთს (მურავიევის აზრი). ძლიერი მეფე გიორგი, მამა თამარისა, გამოგვიხატა როსტევეან მეფედ და თამარი თინათინად. ნ. გულაკიჯ ჰფიქრობს, რომ პოეტმა თამარს უძღვნა პოემა და თვით გმირების ასპარეზად საქართველოს მაგიერ დაასახელა არაბეთი, მაგრამ ბუნება „არაბეთისა“ საქართველოს ბუნებაა. ულრანი ტყენი, დაკიდულნი კლდენი, ჩხრიალა ხეენი, ჯოგნი ირემთა და შველთა გვაგონებენ საქართველოს. ისტორიულს საფუძველს ეძებს აგრეთვე ს. ქვარიანი. იგი აღიარებს, რომ პოემა „თამარისავე ბრძანებით ანუ უკეთ ნებართვით არის დაწერილი“. ამას ამტკიცებს პოეტის სიტყვებით:

„მიბრძანეს მათდა სსქებად

თქმა ლექსებისა ტკბილისა“.

ამაზედ უნდა შევნიშნოთ, რომ თამარისათვის მოუხერხებელი უნდა ყოფილიყო პოეტისათვის ებრძანებინა ქება დამიწერეო. ასეთი სურვილის განცხადება ვერ გაუბედა რუსეთის ხელმწიფემ ეკატერინე მეორემ თვის სასახლის პოეტს დერჟავინს. ს. ქვარიანის აზრით მრავლობითი ფორმა სიტყვისა „მიბრძანეს“ მოწმობს, რომ თამარის გარდა სხვასაც უბრძანებია ანუ მიუცია ნება ლექსების დაწერისა. აქ იგულისხმება თამარი და მისი ქმარი დავით სოსლანიო. პოეტი აქებს თამარს მოთქმით და საშინელის ცრემლის დენით:

„თამარს ვაქებდეთ მეფესა

სისხლისა ცრემლ-დათხეული,

ვსთქვენიოთ ქებანი ვისნიმე

არ აუად გამოსჩეული,

მელხად ვისმარე გიშრის ტბა

და კალმად მინა რხეული,

ვინცა ისმინას, დაესვას
დახვარი გულსა ხუელი“.

ამ ცრემლსა და გოდვას, ამბობს ბ-ნი ქვარიანი. პირად სიყვარულთან არავითარი კავშირი არა აქვს. პროეტმა დაგვიხატა, მხოლოდ ნესტანდარეჯან, ესე იგი. თამარ ბედშავი, თამარ ზენარად შეყვარებული, ტანჯული და ქაჯეთის, ე. ი. ქობულეთის ციხეში დამწყვდეული, თამარ გმობილი და უდანაშაულოდ გაქირდული. აი როგორი თამარის ქება და მისი პიროვნების აღდგენა უბძანეს შოთას! პროეტის სამგლოვიარო კიდევ მეორე უმთავრესი გმირია—ტარიელ. ამის მწარე ხვედრი უფრო გულს უკლავს მას:

„მო დაესხდეთ, ტარიელისთვის
ცრემლი გვდის შეუშრობელი,
მისებრა მართ დაბადებით
ვინცა ყოფილა შობილი.
დაესჯე, რუსთველმა გავლექსე,
მასთვის გულ დახვარ-სობილი,
აქამდის ამაღ ნათქვამი,
აწ მარგალიტი წუობილი“.

ს. ქვარიანი ეძიებს—ვინ არის ეს ტარიელ.—ისტორიული პირია, თუ პროეტის ფანტაზია. პროემიდან ვტყობილობთ, რომ იგი მეფის შვილია, მხნე და მშვენიერი ქაბუკი, ნესტანის, ესე იგი თამარის მამის მეგარე შვილობილი, ტახტის მემკვიდრე. მოჰკლა ნესტანის საქმრო, აუჯანყდა გამზრდელს მეფეს, გამაგრდა ციხეში და მოინდომა გამეფება. შემდეგ ვხედავთ მას ველად გავარდნილს; ამოუჩნდება ორი თავდადებული მეგობარი და ამათი დახმარებით ქაჯეთის ციხეს აიღებენ და ნესტანს ათავისუფლებენ. ეს ორი შეყვარებული გმირია პროეტის აღმაფრენის მიზეზი და სამიჯნურო საგანიო.

როსტევან, მეფე მალაღი, სვიანი, არის გიორგი. მესამე, მამა თამარისა, რომელსაც მეფემ თვით დაადგა გვირგვინი. თინათინ არის თამარ, რომელიც მამის სიცოცხლეში ტახტზედ ავიდა. ფარსადან, შვიდთა სამეფოთა მფლობელი, იგივე გიორგია, რომელსაც ერთად-ერთი ქალი ჰყავს თამარ (პოეტმა ნესტან-დარეჯანი), ესე იგი თინათინი და ნესტან ერთი და იგივე პირია, როგორც როსტევან და ფარსადან—ერთი და იგივე გიორგი. ავთანდილ, მსგავსი მზისა და მთვარისა, შვენიერი დავით სოსლანია. პროეტი მალავს ტარიელის და ფრიდონის ვინაობას. ავთანდილი და ~~როსტევან~~ ერთი და იგივე პირი არაა. მხოლოდ ერთი უცნაური მსგავსე-

მათ შორის: ორსავე უყვარს თამარ. ერთს გატაცებით უყვარს თამარ ნორჩი, მეფედ კურთხევამდე, ესე იგი, თამარ-ნესტანი, მეორეს დინჯად უყვარს თამარ გვირგვინოსანი, თამარ-თინათინი. მაშ თამარს ორი მიჯნური ჰყოლია, ბრძანებს ბ-ნი ქვარიანი. პირველი მწვავე და ქეშმარიტი სიყვარული თავის ნათესავთან, ტახტის მემკვიდრე, შვენიერ ტარიელთან, მეორე კი მოსაზრებული სიყვარული სასახლის კარზედ აღზრდილ აეთან-დილ-დავითთან. შოთა სწერს პოემას თამარის სახელის აღსადგენად.

როგორ? ამახედ პასუხს ეძებს ს. ქვარიანი საქართველოს ისტორიაში. „დავით აღმაშენებლის შვილს დიმიტრის ჰყოლია ორი ვაჟი: გიორგი და დავით. კანონით ტახტზე უნდა ასულიყო უფროსი შვილი, ე. ი. გიორგი, მაგრამ იგი იყო უშვილო, დავითს კი ჰყავდა ვაჟი. უმცროსი შვილი აჯანყებია მამას და გამეფებულა, დიმიტრის უცვნია კანონიერად დავითის გამეფება, გადამდგარა ტახტიდგან და ბერად შესულა. მაგრამ დავითს დიდხანს არ უცოცხლია. სიკვდილის დროს იგი იწვევს დიდებულთ, ავედრებს მათ თავის პატარა ვაჟს, დემნას, რომ აკურთხონ იგი მეფედ, როცა მოვა ასაკში, შემდეგ აბარებს მას თავის ერთგულ სპასალარს ივანე ორბელიანს; გიორგის კი აძლევს რეგენტობას. დავით ართმევს ყველას ფიცს და კვდება. რას შერება გიორგი? იგი ადის სამეფო ტახტზედ, სდებს ფიცს, თანახმად ანდერძისა, გავამეფებ დემნას, როგორც კი ასაკში მოვაო. ამ ხანებში მას გაუჩნდება ქალი თამარ. გიორგი იმაგრებს ფესვებს, იძენს შომხრეებს, იგი იმარჯვებს მრავალ ომებში, ამარცხებს მტრებს, იპყრობს სომხეთს და აძლიერებს სამეფოს... მას ეზრდება მემკვიდრედ მშვენიერი ქალი. გიორგის ავიწყდება ფიცი. მას არ უყვარს დემნა, როგორც შვილი თავის უზურპატორი ძმისა... ბიძას არა სურს მის გამეფება. დემნას... არაფერი დარჩა გარდა ამბოხებისა. დემნას მიემხრნენ ორბელიანები, მესხეთი, კახეთი, ქართლის ერისთავი, სარგის მხარგძელიძე, დიდებული ყვარყვარე, კახა გამრეკელი, მემნა ჯაყელი, შოთა ართავაჩოსძე ე. ი. შოთა რუსთველი და 30.000 მხედარი... დემნა გამაგრდა ლორის ციხეში... გიორგი მიაღვა ციხეს. მეციხოვნეთ გამოელიათ სურსათი, დაეცნენ სულით... რამდენიმე გაქცეულან ციხიდან და დამორჩილებიან მეფეს. გიორგის ბანაკიდან ისრით გადმოუგდიათ წერილი ივანესთვის და ურჩევიათ, რომ დამორჩილდეს მეფეს და მოართვას ფეშქაშად დემნა, მიხეზიუბედურებისა... დემნა გადმოსულა ციხიდან ბიძასთან და სიცოცხლე უთხოვნია... გიორგიმ მოიტყუა ციხიდან ივანე ორბელიანიც ფიცით არაფერს გავწყობ... სტაცა ხელი და დათხარა თვალები, დემნას კი არ აკმარა თვალების დათხარა, იგი დაასაჭურისა კიდევ. აქედგან დაასკვნის ს. ქვარიანი, რომ დემნა

და ტარიელ ერთი და იგივე პირია, ვინაიდან სხვა ამგვარი ვინმე და საქართველოს ტახტის მემკვიდრე არ იზრდებოდა გიორგი III-ის დროს. თამარს დემნა უყვარდა, მაგრამ გიორგი ვიწრო მართლ-მადიდებელი და უნატიზმით დაბრმავებული იყო და ამიტომ თავის ქალი ძმისწულს არ მიათხოვაო. თამარს ვერ დაუვიწყნია „ტანჯული გრძნობა და გათელილი პირველი სიყვარული“ დემნასადმი...

შინაურმა რეფორმებმა თამარს და მის მეუღლეს დავითს ბევრი მტერი გაუჩინეს. „იმათ კარგად იცოდნენ თამარის წარსული და ავრცელებდნენ მასზედ ურიგო ხმებს... ეს გარემოება აღონებდა თამარს და დავითს... აქ საჭირო იყო ციური ქნარი და შგონის ზენაარი ჰანგი; საჭირო იყო ხმა ძლიერი, რომ ემხილა ქვეყნისთვის სიყვარულის ძალა და სიღიადე... შოთას

„უბრძანებს შადა თქმა ლექსების ტკბილას“.

პოეტის მიზანია რაც შეიძლება დიდებულად დაგვიხატოს მიჯნურობა და სიყვარული... პოემაში, აშკარაა, გამოსკვირს ისტორიული ფაქტი, სასახლის დრამა და დინასტიური განხეთქილება. პოეტი მოსთქვამს დემნა-ტარიელისთვის „ცრემლ-შეუშრობელი“ და თამარს აქებს „სისწღის ცრემლ ღათხეულა“ გავლექსე ყოველივე ესა, ორგულთა მათთა დამწველად, ერთგულთა დასამაგრებლადო. ს. ქვარიანის მოსაზრება ისტორიული ფაქტებით არის დასაბუთებული იმ ადგილამდის, სადაც ტარიელისა და დემნას მსგავსებას შეეხება. მაგრამ, რად ჰგონია ბ-ნს ქვარიანს, რომ დემნა პოემაში ტარიელად არის გამოყვანილი? რა აქვთ მათ საერთო? არაფერი ისეთი, რაც არ შეიძლება აღმოვაჩინოთ სხვა მსგავსს პირთანაც. განსხვავება კი მეტად დიდია. ჯერ ერთი, რომ დემნა დასაქურბულია და ტარიელი, მოგვხსენებათ, ამ ოპერაციას ასცდა. მეორეც ესა, ტარიელმა შეირთო ნესტანი და დემნა კი თვალე-დათხრილი დაიღუპა. რა ისტორიულს წყაროზედ ამყარებს ავტორი იმ აზრს, რომ თამარს და დემნას ერთმანეთი უყვარდათ და გიორგი მეფე წინ აღუდგა ამ გრძნობას. როგორც ფანატიკოსი—მართლ-მადიდებელი თვალთ-ისრით? არც ერთი ფაქტი ამ მოსაზრების „დასამაგრებლად“ არ სჩანს მის 75 გვერდიანს გამოკვლევაში. გიორგი მეფის ფანატიკოსობა და თამარის და დემნას სიყვარული ს. ქვარიანის მეტს არავის შეუმჩნევია.

ს. ქვარიანი და ყველა მის წინამორბედი ქართველი მკვლევარი იმ აზრისანი იყვნენ, რომ რუსთველის პოემა ორიგინალურია, პოემის ქება-დიდებას საგანი თამარ-მეფეა, მაშასადამე პოემაში მოთხრობილია ნამდვილი ფაქტები, ხოლო ქვეყნების სახელები ალევგორიულად არიან ნახმარე

ნი. მხოლოდ ნ. შარი გარდაწყვეტილს შეხედულებაზედ აქამდის ვერ დამდგარა. პირველად აღიარა, რომ ვეფხის-ტყაოსანი ნათარგმნი თხზულებააო, მერე უწოდა რუსთველს სპარსული რომანის გამლექსავი და ბოლოს გამოსთქვა, რომ ჩვენს პოეტს შეიძლება სპარსულს. რომანში ქართველებიც ექოსო. ჩვენ ნაძალადევად მიგვაჩნია „ვეფხის-ტყაოსანში“ ისტორიული ეპოქის სრულის სურათის აღმოჩენა. რუსთველი სცხოვრობდა დიდებული თამარ მეფის დროს, როცა საქართველოს პოლიტიკურმა და კულტურულმა გაძლიერებამ უმაღლესს წერტილამდის მიაღწია. პოეტი გვერდს ვერ აუქცევდა თანამედროვე საზოგადოების გატაცებას, იმ პოემისათვის ბეჭედი უნდა დაესვა გამირულს ხანას და საქართველოს აყვავების მიზეზს. ამიტომ საკვირველი არ არის, რომ პოეტი ქებით იხსენიებს თამარს და მოწიწებით თავს იხრის მის წინაშე. პოეტი ეძიებს სიუჟეტს, რომელიც პოეტურად ასურათებდეს თანამედროვე წამს უცხო ხელმწიფეების საქმეთა მოთხრობით. პოეტური აღმაფრენა ფრთებ-შეკვრცილი იქნებოდა, რომ საგნად „ვეფხის-ტყაოსნისა“ გაეხადნა გაღიქვსა ისტორიული ფაქტებისა. რუსთველმა მიმართა ისეთს სიუჟეტს, რომელიც თამარ მეფის ხანას შორეულად დაჰყურებდა. ეს სიუჟეტი მან ჰპოვა ზღაპრულს მოთხრობაში, რომელიც აღმოსავლეთიდან იყო საქართველოში შემოტანილი. რუსთველი ამბობს:

„ესე ამბავი უცხანი
 უცხათა ხელმწიფეთანი,
 ზირველ ზნენი და საქმენი,
 ქებანი მათ შეფეთანი,
 ვზოვე და ლექსად კარდავსთქვენ,
 ამითა ვიდაუბეთანი“ (=ვიდაუბენითა).

[ამ ადგილიდან აშკარადა სჩანს, დასძენს იუსტინე აბულაძე, რომ რუსთველს ეს უცხო ხელმწიფეების შესახები ამბები უნახავს და ლექსად გარდაუთქვამს. მართლა და რა საკვირველია, ყოფილიყო გავრცელებული ვეფხის-ტყაოსნისებური ზღაპრული ამბები იმ დროინდელს საქართველოში, სადაც სპარსელების და არაბების გავლენას ისე მაგრად ეკიდა ფეხი. აღმოსავლეთის ხალხებიდან შემოდრიოდა და ვრცელდებოდა უძველესი ზღაპრები და მოთხრობები ინდოეთის და არაბეთის შესახებ, თან ზეპირ გარდმოცემით, თან ლიტერატურის საშუალებით*]. ვეფხის-ტყაოსნისებური ამბავი ადვილად „გავრცელდებოდა და ჩაიმყნე-

* „ცნობის ფურცელი“ 1906 წ. № 2292 და 2294.

ბოდა ისეთ გმირულსა, საოცნებო და საბლაპრო ქვეყანაში. როგორც უნდა ყოფილიყო თამარის დროის საქართველო, რაინდული საქმეებით წარჩინებული. ამიტომ

„ბარველ ხენი და საქმენი,
ქებასი მათ შეჟეჟათანი“.

შეიქნა კანვად, რომელშიც უნდა გამოქარგულიყო ისტორიული მომენტ-
ტი და მასთანვე ღრმა სულის მოძრაობა. ამ მიზნით ტარიელის და
ნესტან-დარეჯანის არაქი დარჩენილი ახლა ჩვენს ხალხში და პოეტის
ღრმად „ამბად ნათქვამი“, გარდაქმნა „წყობილ მარგალიტად“. ტარიე-
ლის თავ-გადასავალი ფრთებს ასხამდა პოეტის ფანტაზიას, გამიჯნურებუ-
ლი გული კპოვებდა „ამბად ნათქვამს“ მოთხრობაში ჩონჩხს წრფელის
და მძლავრის სიყვარულის დასახატავად. ნამდვილი სიყვარულის დამა-
ხასიათებელი, პოეტის აზრით, არის „საქმენი საგმირონი“. „იმ მიზნით,
რომ დაეხატა ამგვარი სიყვარული, ამბობს ბ. აბულაძე, რუსთველს.
აუღია რაღაც უძველესი აღმოსავლეთის ქვეყნების და ხელმწიფეების
შესახები ზღაპრული ამბები, რომლებიც ფართო ადგილს აძლევდნენ
ბის შემოქმედებითს ნიქს და განუსაზღვრელს გრძნობას და აღუყვანია
თავის საკუთარის გენიის წყალობით მხატვრობის უმაღლეს ხარისხამდი“.

წინააღმდეგ დ. ჩუბინაშვილის და სხვათა, ბ. აბულაძე ამტკიცებს,
რომ ავთანდილზე ნამდვილი არაბია და ლოცვა მისი, მაჰმადიანის ლო-
ცვა: „მადლო დმერთო, ხმელთა და ცადათ“... მისი ანდერძიც აგრეთვე
მაჰმადის სწავლის პრინციპზეა აგებული: „მიეც გჯახკათა საჭურჭლე,
ააჯასუფლე მახები“.

არც ლოცვა და არც ანდერძი ტიპური მაჰმადიანის ხასიათისა არ
არაან: ძალ-დაუტანებლივ შეგვიძლიან ქრისტიანის ლოცვად და ანდერ-
ძად ვიყნათ იგი. ტარიელ და დარეჯანი აგრეთვე უცხო ქვეყნის—ინ-
დოეთის—შვილებად მჩაჩნა. ფრიდონ, ფატმან, უსენ--აღმოსავლეთის
ხალხებს ეკუთნიან. შვიდნი ვარსკვლავნი ავთანდილის ტანჯვის მოწამე-
ნი: ოტარაიდი, მუშთარი, ასპიროზ, მარინი, ზუალი და სხვ. ჩვეულებ-
ბრივი სახელები არ არაან სპარსულს ნაწერებში. აღმოსავლეთის ელ-
ფერს პოეტი შინც თავის მიზნის თანახმად სცვლის. ქაჯები პოემაში
ფანტასტიური არსებანი არ არიან, იგინი, პოეტის წარმოდგენით კა-
ცეს ჰქვანან. მხოლოდ ამით მოხერხებით და გამჭირახობით სჭარბობე-
ნი, ავთანდილს ალაპარაკებს საღუთო წერილის და პლატონის ფილო-
სოფიის ენა, ალაპარაკებს მოძმის—მეგობრის ერთგულზე-სიყვარულის
შესახებ და ამტკიცებს თავის აზრს ბრძნული აფორიზმებით.

თუმცა ექვს გარეშეა, რომ რუსთველმა „ამბად ნათქვამი“ და აღმოსავლეთით ზეპირად მოთხრობილი ზღაპარი გარდაქმნა წყობილ მარგალიტად, მაინც ეძებდნენ და ეძებენ ახლაც „ვეფხისტყაოსნის“ დედანს სპარსულს ლიტერატურაში. ამგვარ ორიგინალად შოთას პოემისათვის ნ. ჯ—მა აღიარა ნიზამის თხუზულება „ლეილა და მეჯნუნ“, რომელიც ქართულად სთარგმნა თეიმურაზ მეფემ. კკუაზედ შემცდარი მეჯნუნი ტარიელის მსგავსად ვერ ჩაითვლება, როგორც ამას დავინახავთ შემდეგ, როცა თეიმურაზ მეფის ნაწერებს გავარჩევთ.

სრულიად შეუწყნარებელია აზრი, ვითომც „ბარამიანი“ იყოს წყარო „ვეფხისტყაოსნისათვის“, როგორც აღიარა ბ-ნმა ეგრმა („ივერია“ 1892 წ. № 66). ამ ორი თხუზულების შინაარსი სრულიად სხვადასხვაა. საყურადღებოა შინაგანი გეგმის და გმირების ხასიათის გარჩევა რუსთველის პოემისა. ამ მხრითაც ჩვენს მწერლობაში ბევრ-ნაირი აზრია წარმოდგენილი შოთას სურდა, ბრძანებს თ. აკაკი წერეთელი, „ვეფხისტყაოსანში“ დაეხატა მთელი საქართველოს სურათი და გამოეყვანა მისი საიდუმლო გმირი, როგორც მამაკაცის, ისე დედაკაცისაც. საქართველო რომ გაშლილი და თანასწორ-ბუნებიანი იყოს, მაშინ ის ერთს პირს აიღებდა გმირად, მაგრამ რადგანაც ის სხვა-და-სხვა ბუნებიანია და ხალხებიც სხვა-და-სხვა ხასიათების მექონი, ამისათვის ერთი გმირის მაგიერ აიღო სამი, გადააკავშირა ერთმანეთს, შეავსო ერთმეორით და ისე წარმოგვიდგინა. ამ აზრით იმან აიყვანა ამერიდან ტარიელი, იმერიდან ავთანდილ და შავი ზღვის პირიდან ფრიდონ და მათი შეერთებით დაგვიხატა ერთი სრული გმირი მთელი საქართველოსა. ამას თითონ აღიარებს შემდეგით:

„მით სამთა გმირთა მამაცთა

სჭირსთა ერთმანეთის მონება“.

ერთს მეორეზედ უპირატესობას არ აძლევს, სამივე თანასწორად მოსწონს და ამიტომ ამბობს:

„სამთა თერთა საქებეჯთა

ღამის ღექსთა ესდა ღვეს“.

ტარიელ — ქართლელია, ავთანდილ — იმერელი და ფრიდონ — შავი ზღვისპირელი. ტარიელი უცნაური ძალის მექონი გმირია. მის სურვილს ვერავინ ეწინააღმდეგება. რასაც ხელს მოავლევს, ამსხვრევს, სრესავს. ყოველთვის და ყოველგან პირდაპირია. ის გულის ამყოლია და მხოლოდ გულს ემსახურება. როცა გონების ძალ-ლონებზედ ღვება საქმე, მაშინ კი კოტაჯი აკლდება ფეხი მის გმირობას.

სულ ამის წინააღმდეგია ავთანდილი. ესეც ღონიერია. მაგრამ სანდოპიანობა აკლია მის გმირობას. ყოველთვის და ყოველგან გული დამონებული აქვს თავით. ასჯერ გაზომვას და ერთხელ გამოსჭრის. თავის თავს გარდა ამას სხვებიც ჰყავს სახეში და ამიტომ გულს უდროვოდ და უადგილოდ არ ათამაშებს. ამასაც გული გაუმეფებია, მაგრამ ვეზირად თავი მოუჩენია. სხეულის ძალაში უპირატესობა ეკუთნის ტარიელს, გონებისაში კი ავთანდილს. ტარიელი თუმც დიდის ჰკუა-გონების პატრონია, მაგრამ მუდამ გულის გადაყოლა უფარავს ამ ჰკუას და ხშირად თავხედად გამოჰყავს. მაგალითად ნესტან-დარეჯანის დაკარგვა მისივე წინდაუხედავობის ბრალია. ავთანდილი ნაკლები გოლიათი არ არის, მაგრამ მის ვაჟაკობას მიშვიდველობა აკლია, — იგი იბრძვის გამოანგარიშებით. ტარიელი ხატველებზედ თავხედად მიდის, ერთი ათასზედ მიჰყავს. ავთანდილი კი მკობრებთან საომრად ზღვაში მშვიდობიანად და გულ-გრილად ემზადება:

ფრიდონს არც ტარიელის ოდენი გული აქვს და არც ავთანდილის სწორი თავი. ის არის უშიშარი, მხნე, ღონიერი, ქეიფის მოყვარე და ტოლ-ამხანაგისთვის თავ-განწირული. სიყვარულს მაინც და მაინც ძალიან არ გადაჰყვება. ქეიფობს თავისთვის. ზღვა და ხმელეთი მისი სანადირო და საქეიფო პოედანია. თავის-თავად მოქმედება არ შეუძლიან, მაგრამ შარის მიკება კი უკეთესი არ იქნება. ამას ამტკიცებს იგი თანა-მოზიარობით ნესტანის გამოსხნის დროს. მასთანაც ის მასალის მძლეველია. ჯარი, იარაღი და ნაფი მისი იყო, როცა ქაჯეთის ციხეზედ წავიდნენ.

ავთანდილსაც და ტარიელსაც ამოქმედებს სიყვარული. ტარიელი ამის ინდოციის მეფის ფარსადანის ამირბარი და ამირ-სპასალარი, თვითონაც მეფის შვილია: მას უყვარს მეფის ასული — ნესტან-დარეჯანი. პირველივე მისი ნახვა მოხდა გულში და მოედო სიყვარულის ცეცხლი: მაშინვე დაბნდა და უსუსლოდ დაეცა. მისი მკურნალი მისი უეცრად მკვლელი ნესტან-დარეჯანია. მას გაჰკურნაეს ასმათის მიერ გადაცემული ქალის სიტყვები: თავს რად იკლავ, მეც მიყვარხარო. ის გამთელდა. ვადომგულდა. ლბინობს ტოლ-ამხანაგებში და ამგვარად ზრდის ნესტანი-სადმი სიყვარულს. ხედავს სატრფოას და ტყობილობს მის სურვილსაც. ნესტანი უბრძანებს:

— იქნათა თხეა, საკვდილა
 რა მაჩუქროს გვინია?
 ხუთის საყვარელს უხვებე
 საქმეი სკობიანია.

წილი მუცის ხატველს და მათი ჯინი მოგვაყრევენო. ტარიელი უთანხმოდ გაქრება ხატველებზედ და ომს გამოუცხადებს.

ავთანდილიც არაბთა შუფის—როსტევეანის სპასპეტია. იმას როსტე-
ვეანის ქალი—თინათინი—უყვარს. ეს სიყვარული ღრმად აქვს გამჯდარი.
მაგრამ ტარიელსავით კი ვერ რევს ხელს. იტანჯება ჩუმად და ელის
მარჯვე დროს.

„გულსა მისსა მიჯნურობა
მისი ჭკობდა დამალულად,
რა მოშორდის, ვერ მჭვრეტელმახ
ვარდი შექმნის ფერ-ნაკლულად.
ნახის, ცეცხლმა გაუახლდინ,
წულული განდის უფრო წულულად.
საბრალთა, სიყვარული
ვაცსა შეიქმს გულ-ნაკლულად“.

იმედი გაეღვიძა გულში, როცა როსტევეანმა თინათინის გამეფება
განიზრახა, და თქვა:

„ზედი-ზედა მამისდების
ხახვა მის ბრალ-ფიქადის“.

სიყვარული იმას დიდ საიდუმლოდ მიაჩნია... იგი მარტო ზის ოთარ
ხში და იგონებს თავის საყვარელს. ამ ყოფაში იყო, როცა მიუვიდა თი-
ნათინისაგან მიგზავნილი კაცი. თინათინსაც ჰყვარებია ავთანდილი და,
როგორც ნესტანი ტარიელს, ჰპირდება თავს არავის დავუსაკუთრებო, იმ
პირობით კი, რომ მოძებნოს წყლის პირს ნახული უცხო მოყმე. ავთან-
დილი ხატზედ აფიცებს თინათინს და მერე მიდის ბრძანების ასასრულე-
ბლად. ტარიელი უცბად გარბის და აჩქარებით აოხრებს ხატაველებს.
ავთანდილი კი მოფიქრებით ეკიდება მინდობილს საგანს. აჩრდილივით მი-
სდევს „რეტს“ ტარიელს ორი დღე-ღამე და მესამე დღეს მალალი ხიდ-
გან აღევნებს თვალს მის ბუდეს. როცა ტარიელი ისევ გაუდგა გზას,
ავთანდილი წყნარად მივიდა იმის ქვაბში, შეიპყრო გაკვირვებული ასმათი
და მისგან შეიტყო ტარიელის ამბავი თვალთ-მაქცური მოხერხებით და
შეყვარებულისადმი შებრალების აღძვრით: ტარიელმა კი, რაკი ვერ ნახა
საყვარელი, გული გაიტეხა, დაეცა სულით, გამხეცდა და ტირის. ის ადა-
შიანს ერიდება, ავთანდილი კი ხალხს ეტანება. ეს მიეწურება ზღვის ხე-
ლმწიფის სამფლობელოში, სადაც ყოველი კუთხით თავს იყრთან. ვაქ-
რულის ქალაქში ვაჭრულად ირთვება. აქ გადააწყდება ფატმან-ხათუნს და
მის აშიყობას აწყება, რათა საიდუმლოება გამოათქმევინოს. იფიქრა:

„დაცსა ვინცა უყვარს,
რაცა აცას აკლხადეს“.

უცნაური შემთხვევით ტყობილობს საძებარ ამბავს, როცა ფატმანის დახმარებით შეიტყობენ ნესტან-დარეჯანის ამბავს და ქაჯეთის ციხეს მიადგებიან. მაშინ ფრიდონ საბელით ქურდულად გადაპარვას აპირობს, ავთანდილი ვაჭრულად მოტყუებით შესვლას და ტარიელი კი პირდაპირობაზედ დგას. ტარიელი მოქმედობს გულის აყოლით და ავთანდილი კი თავს ვკითხება.

იგივე იოქმის ქალების შესახებაც, ბრძანებს აკაკი თავის ლექციაში „ვეფხისტყაოსანზე“ *). ნესტანი ამერია და თინათინ იმერი. ნესტან-დარეჯანმაც ნახა თუ არა ტარიელ, მაშინვე შეუყვარდა და ისე გადაჰყვა გულის, რომ ველარ მოახერხა დაფარვა; არა თუ ასმათს გამოუტყდა, თვითონ ტარიელსაც წიგნსა სწერს. პირველად რომ შეიყვანა სანახავად ტარიელ, უცნაური რამ მოუვიდა: კრძალვა-სირცხვილი და სიყვარულის გრძნობა ორივე ერთად მოაწვა, ააფრთოლა და ენა დაუბა: „აწ წადიო, ვერას ვითხრობს!“ ეუბნება ასმათი ტარიელს. რა დიდებული გრძნობაა და რა მდიდარი სურათია გამოსახული ამ რამდენსამე სიტყვაში... ეს მორცხვი და მშვიდობიანი გვრიტი უეცრად ვეფხად გადაიქცევა, როდესაც თავის გათხოვებას ხვარაზმელზედ შეიტყობს და ხედავს საკუთარი სურვილის დაჩაგვრას. რჩევა ჰქონიათ მის გათხოვებაზედ, ტარიელი იქ ყოფილა და დასთანხმებია. იგი ხარ-დამცემად მრისხანებს:

„მიბრძანა; მიკვირს, რად მოხვალ,
 შმღჯეო ჰარისა შტკიცისა,
 გამწირაგი და მუხთაღი,
 შენ გამტეხელი ფიცისა,
 მაგრამ ხაგვალსა ხასუხსა,
 მოგცემსო ზენა მის ცისა.
 რადგან ამთმე, მეცა დაგთმობ,
 ვინცა უფრო დაზიანდეს“

ნესტანი ქალთა შორის ტარიელია—ძლიერი და გამბედავი. მაგრამ, როგორც გულის აყოლი, უთანასწოროა თავის მოქმედებაში. ამისთანა ძლიერი ხასიათის მექონი უსიტყვოდ ემორჩილება მამიდას—დავარს, და ვთა უმოწყალოდ სცემს, ლანძლავს, კუბოში ამწყვდევს და ნესტანი არა თუ არ ეწინააღმდეგება. ერთს „მიშველესაც“ ვერ იძახის... ისიც ტარიელით გაჩეტიანებულია, —თავის მდგომარეობას არ უმელავენებს ზღვის მეფეს, მხოლოდ ტირის. ის პირდაპირია მუდამ.

სულ სხვაა თინათინ. ის ავთანდილივით გულის ამყოლია იმდენად, რამდენადაც თავი ნებას აძლევს. იმას უყვარს ავთანდილი, მაგრამ ამ სიყვარულს დრომდე გულში იმაღავს. ყოველთვის მარჯვე დროს ეძებს: მამასთანაც არ შედის, რაკი გაიგო მისი უგუნებობა. როცა გამეფდა, ავთანდილი დაიბარა, კეკელუცად მიიღო ნაანგარიშევი მორთულობით:

„გაძრცვილსა ტასსა ემოსსეს
ყარეუმნი უსაზირანი,
ეხურნეს შაშლით რიდენი,
ფასის თქმად გასაჭირანი,
შეენადეს შავნი წამწამნი,
გუჯისა გასაგმირანი,
შას თეთრსა უეფსა ეხვიგნეს
გრძლად იმანი არ უხშირანი“.

დაასაქმებს მშვიდობიანად და შემდეგ აძლევს კადნიერების ნებას. იგი გამოზომილად მოქმედობს ავთანდილთან.

ფატმან-ხათუნი ქვეყანაში გამოსული ქალია, ვაქართ-უხუცესის ცოლი. ის ქეიფობს ხან ერთთან, ხან მეორესთან. სასახლეში შინაურია. ქმარი ყურ-მოჭრილ ყმად ჰყავს. ქვეყნის დაცემის დროს ამგვარი ქალები მეტად მავნენი არიან. სულ სხვაა ასმათ. ეს ისეთი პირია, რომელიც ახლა აღარ მოიპოვება და წინად კი ამგვარი მოახლენი იყვნენ.

ილია ჭავჭავაძე „ივერიაში“ (1887 წ.) არ ეთანხმება აკაკი წერეთლის ლექციების დედა აზრს. „მდიდარი და ფართო მოედანი „ვეფხისტყაოსნისა“, ქეშმარიტის კრიტიკის ფრთის გასაშლელად ვრცელი სარბიელი შეცდომით ან განგებ ვიწრო ფარგლებში მოუმიწყვედევიაო... იმ საბუთით, რომ ტარიელი ზარმაცია და ავთანდილი წინ-დახედული, რუსთველი უბრალო ეთნოგრაფიის საჩხირკედელაო საქმეზედ ჩამოუხდენია და მით პეგასზე მჯდომი ცხენოსანი დაუქვეითებია“. ილ. ჭავჭავაძის აზრით, ტარიელი, ავთანდილი, ფრიდონი და სხვანი „კაცად-კაცადნი არიან, ზოგად ადაშიანის ბუნების მიხედვით აგებულნი და სულდგმულნი“. არც ერთი მათი მოქმედება და ეპიზოდი მათის ცხოვრებისა ძალად და განგებ ჩართული არ არის და ყოველივე იგი წარმომდგარია იმ კაცობრიული ზოგადი ბუნებისაგან, რომელიც მარტო თავის საკუთარს კანონებს ექვემდებარება და არა სხვასა. ამაშია სიდიადე რუსთველის გენიოსობისა. ტარიელი მჩვრად იქცა იმიტომ კი არა, რომ ზარმაცი ქართლელია, არამედ იმიტომ რომ მაგისტანა ბუნების კაცი უსათუოდ მჩვრად

ნდა იქცეს, რაკი იმ გარემოებაში ჩავარდება და ბედი თუ ქვეყანას იმე-
მტყუნებს და უღალატებს... ლომი არ შეიძლება არ დაეტაკოს სპი-
ოსაც კი და შუა გაგლეჯს საქმელად, როცა შიან, მაგრამ იგივე ლომი,
ოცა მძლარი, ბატკანსაც კი ხელს არ ახლებს... ავთანდილი. ცბიერი
აცი არ არის, რომ ჯერ, მანამ ერთხელ გამოსჭრას რამე, აფხერ წინ-
ა-წინ გაზომავს. ეგ ჭკუის დამკითხველი კაცია და არა გულისა, გულის
ქმისა, როგორც ტარიელი. მთელს პოემაში მართო ორგან არ დაეკი-
ხა ჭკუას, ორგანვე ვერ ემარჯვა და მერე ინანა. ესეც გრძნობიერია,
აგრამ გული მისი ჭკუას ემორჩილება. რუსთველი ერთის კალმის მოს-
თ გვანიშნებს, რა ძლიერ აღბეჭდილია ავთანდილის გულში სიყვარუ-
ლი თინათინისა: იგი ამას გვიხატავს, როცა შიამინებს ავთანდილს:

„რა შილუფსას, სიასდოფე
საყვარდას ეოცების,
შეჭკრთას, დიდი დაიხასის,
მიო ხატაჲ ეოცების“.

ფხიზლად კი ავთანდილი გულისთქმას ნებას არ აძლევს... ტარიე-
ლი ბრძენია მაშინ, როცა გულის-თქმას არ შეუპყრია. გულისთქმით შეპ-
რობილი კი ცნობა-დაკარგულია. ნესტანიც ისეთისავე დიდის გულის-
იქმის დედაკაცია, როგორისაც მამაკაცი ტარიელია. ნესტანიც, ტარიელიც,
ავთანდილიც „უწინარეს ადამიანები არიან და მაშასადამე ზოგადი ად-
იანის ბუნების მიხედვით შექმნილნი და აგებულნი“.

ამ ჩვენ დიდებულ პოეტთა მოწინააღმდეგე აზრებს შეგვიძლიან და-
ახლოვების ნიადაგი მოვუძებნოთ. რუსთველი „ეთნოგრაფი“ და „პამფლე-
ტისტი“ არ არის, მართალს ბრძანებს ილი. ჭავჭავაძე, მაგრამ „ზოგადი
ადამიანის“ ტიპის შექმნა რუსთველმა შესძლო ჩვენი ერის სხვა-და-სხვა
ნაწილის შესწავლის წყალობით, დაკვირვების ნიჭით იმ განსაკუთრებითი
თვისებებისა, რომელთაც ახლაც არ დაუკარგავს თავის ელფერი ამიერ და
იმიერ-საქართველოს მცხოვრებელთა შორის.

„ვეფხის-ტყაოსანი“ უძღვენეს წერილები სხვა-და-სხვა ენებზედ გამო-
ჩენილ მეცნიერთ და კრიტიკოსთა, რუსულად ნ. გულაკმა, ფრანგულად
ბ. მურიემ და ბორენმა, ინგლისურად ო. უორდროპმა, გერმანულად
ბარონ სუტნერმა და არტურ ლეისტმა. ყველანი ქებით იხსენიებენ რუს-
თველის ნაწარმოებს, ბარონ სუტნერმა საფუძვლიანად გაარჩია „ვეფხის-
ტყაოსანი“ და აღნიშნა მტკიცე კავშირი პოემის შესავალს და ნაწარ-
მოებს შორის. წინააღმდეგი აზრისაა დ. კარიჭაშვილი, რომელიც. ჰფიქ-
რობს, რომ „ვეფხის-ტყაოსანი“ შესდგება სამის ნაწილისაგან: წინასიტ-

ყვაობისაგან, რომელიც შეიცავს 31 ტაეპს, თვით პოემა-რომანისაგან, რომელიც შეიცავს 1540 ტაეპს და უკანასიტყვაობისაგან, რომელიც შეიცავს 5 ტაეპს. ბ. კარიჭაშვილს ჰგონია, რომ წინასატიყვაობას და უკანასიტყვაობას არამც თუ საერთო არა აქვთ-რა თვით მოთხრობასთან, არამედ თვითონ ეს ნაწილები ცალკე არაფერს ერთიანს არ წარმოადგენენ. იგინი სხვა-და-სხვა დროს და სხვა-და-სხვა პირისაგან უნდა იყვნენ დაწერილნიო.

ბარონ სუტნერი კი ჰფიქრობს წინასიტყვაობას ანუ შესავალს კავშირი აქვს პოემასთან. მთავარი აზრი პოემისა — სიყვარული ამბოღებულო, წმინდა, მტკიცე — მისდევს პოემას თავიდგან ბოლომდე. პოეტი გვაუწყებს, რაგვარი უნდა იყოს სიყვარული და რა ზნენი უნდა სჭირდეთ გამიჯნურებულთ. „მიჯნური უნდა იყოს ლამაზი, მჭევრ-მეტყველი, ჰკვიანი, სულგრძელი, მდიდარი; იგი მტკიცეა და მომთმენი; თვით უძლიერეს მტრებს ეშინიანთ მისი: „ვისაც ეს ზნენი არა სჭირს, იგი სუ იტყვის თავსა მიჯნურად“. ცლტა შემდეგ: „ჭეშმარიტს მიჯნურობას მასწანს გამართობებს“, ანუ კიდევ შემდეგ: „საჭინდა, რომ სიყვარულსა ყველასაგან მადვიდეს მიჯნური“ და ბოლოს: „რომ ყველა ტანჯვა, რომელიც მას ხვდება წაღა, მიაჩნდეს სიტკბობად“.

თვით ნაწარმოებში პოეტი აკმაყოფილებს ყველა ამ მოთხოვნილებათა... რუსთველის გულ-კეთილობასთან ერთად, მე ვპოვებ „ვ. — ტ.“ მის სულგრძელობასაც, მეგობრობის სიყვარულს, მიცემული სიტყვის შესრულებას... მისი მაღალი აზრი მოვალეობასა და მეგობრობაზე იხატება შემდეგ მის სიტყვებში: „ვისცა კაცმს ძმა ანუ თუ დაცა იდეს, ჰსამს მისთვას სიკვდილსა და ჭინსა, თავი არ დაჩიდას“, ანუ ამ სიტყვებში:

„ჰსამს მოყვარე მოყვრისაჲვის.

თავი ჭირთა არ დაშინდა,

გული მისცეს გულისაჲვის,

სიყვარული გსად და ხიდად“.

პოეტის მაღალ თვისებას ამტკიცებს:

„რასაცა კაცემ შენა,

რაც არა — დაკარგულია“.

მაღალი აზრით გამოთქმული აფორიზმში:

„უარდსა და ხესესა ვისადგან

მსე სწავრედ მოეფინებას,

დიდთა და წვრილთა წყალობა

შენმცა სუ მოგეწეინების“.

როცა ბედნიერად გათავდა თინათინის დაქორწილება, როსტევეანი ერჩევს ქალს:

„ყოფლათა სწორად წყალობას,
ვითა თაფლსა მათთაფდეს“.

პოეტი გვაუწყებს, რომ მეგობრის გულისთვის არავითარი მსხვერპლის შეწირვა არ უნდა იყოს ძნელიო. მას „სძაგს უგულოდ სიყვარული“.

რუსთველს ძალიან ცოტა პოეტური სახე აქვს სურათების აღსაწერად. იგი არ იღლებს თავის გმირების შედარებით მზესა და მთვარესთან. კადაქარბებით ხშირად ხმარობს სიტყვებს: ვარდი, ბროლი და ედემის ხე; ესენი შეადგენენ მთელს რეპერტუარს პოემის მეტაფორულის ენისას. აშინლად მოქმედობს მკითხველზედ განუწყვეტელი ცრემლთა დენა გმირებისა პოემაში: „სისხლის ცრემლები“, „წყაროები“, „მდინარეები“, „ხლები“ ყოველს ნაბიჯზედ შეეყრება მკვითხელს. მაინც ბოლოში მოედება პოეტს, რომელიც ამბობს:

„აჲ შეყვარე შეყვარისაჲთაჲს
სტირს, ტირილსა ეშართლების;
სიარული, შატკობა
შვენის, გაჭრად დაეთვლეების“.

ქართველი გმირები სტირიან, მაგრამ ყველანი მამაცად ადგანან თავის გზას და არ ღალატობენ თავის როლს. „ვეფხისტყაოსანი“ მაღალხელოვნური ქმნილებააო, ამბობს ბარონ სუტნერი. რაიცა შეეხება ხერხს შემოქმედებისას, გრძნობათა კეთილშობილებასა, აღფრთოვანებას აზრისას — ქართველთა შეუძლიანთ სიამაყით წარმოსთქვან, რომ მათი ეროვნული პოემა არ არის მიბაძვა არც ჰომეროსისა, არც ვირგილიუსისა. იგი პირველიდგან უკანასკნელ კაბადონამდე წმინდა რუსთველისებურია.

რუსთველის პოემა რამდენჯერმე გამოიცა ქართულად სხვა-და-სხვა ადგილს. პირველად დაბეჭდა 1712 წ. მეფე ვახტანგმა. 1841 წ. აკ. ბროსემ, ზ. ფალავანდიშვილმა და დავ. ჩუბინაშვილმა დაბეჭდა ს.-პეტერბურგში. იგი გამოვიდა შემდეგ ტფილისში, ქუთაისში და ოზურგეთში რამდენჯერმე. 1889 წ. გიორგი ქართველიშვილის ხარჯით ზიჩის მიერ დასურათებული აღბეჭდეს შესწორებული ტექსტი *) „ვეფხისტყაოსნისა“.

*) ახალი ვარიანტი „ვ.-ტ.“ აღმოჩნდა ერევანში, თუმცა შესანიშნად არ იქმნა ცნობილი. ნახე ამ საგანზედ „ცნ. ფურც.“ 1899 წ. № 763; „ივერია“ 1899 წ. № 27. ხელნაწერის აღწერიდგან სჩანს, რომ იგი უნდა იყოს შევსებული „დამატებით“, რომელიც უკვე ცნობილია. მეორე ვარიანტი „ვ.-ტ.“ აღწერა („ივერია“, 1895 წ. № 93) გ. საძაგელოვ-ივერიელმა. ხელნაწერი შეიცავს 1434 ტაეპს, ეკუთნის მე-XVIII—XIX საუკ., გადაწერილია პეტრე ტაბლიაშვილის მიერ.

რუსთველის პოემა გადათარგმნილია მთლად ანუ ნაწყვეტებსდ გერმანულად, ფრანგულად, ინგლისურად, რუსულად, პოლონურად და სომხურად. 1855 წ. „ვეფხისტყაოსანი“ ბატონიშვილმა რქროპირმა გიორგი მეფის ძემ მოსკოვში გადააკეთა ტრაველიად. ამ პოემის შინაარსით ისარგებლა კ. მესხმა, როცა შეთხზა დრამა „რუსთველი“, სიუჟეტი კი ამოიღო გერმანული ტრაველიდგან „იოსებ სტრუენზე“, რომელიც დაწერილია ლაუბეს მიერ. საუკეთესო კრიტიკული განხილვა პოემის ტექსტს უძღვნა ალ. სარაჯიშვილმა „მომამბეში“. რუსთველის პოემა, როგორც ა. სარაჯიშვილის გარჩევამაც დაგვარწმუნა, საკმარისად გარყვნილია სხვა-და სხვა დროს პოემაში სხვა-და-სხვა პირს ჩაუმატებია გამოგონილი ტაეპები ანუ ყალბი ადგილები. „ვეფხისტყაოსანს“ ხვდა იგივე ბედი, რაც ჰომეროსს. პოემაში დასახელებული გმირების სვე და მოქმედება გახდა საგნად გაგრძელებისა და დამატებული მოთხრობისა. ერთ ამგვარ ნაწარმოებს ეწოდება „ომანიანი“, რომლის გმირი არის ომანი, შვილის-შვილი ტარიელისა და ძე სარიდონისა. ომანი შეირთავს ცოლად აეთანდილის ქალს. „ომანიანი“ წარმოადგენს წაბაძვას როგორც „ვეფხისტყაოსანის“, აგრეთვე „რუსუდანიანისა“ და „ამირან-დარეჯანიანისას“. „ომანიანი“ შემდგარი უნდა იყოს მე-XVII—XVIII საუკ. ხელნაწერები „ომანიანისა“ დატულია პარიზში და ტფილისში (ჩემი წერილი „ივერიაში“ 1899 წ. № 188). ავტორი მისი არა სჩანს, თუმცა ზოგიერთნი მიაწერენ ვილაც „ქაიხოსროს“. ერთი კატალოგი, შემდგარი 1810 წ., „ომანიანს“ სთვლის სპარსულით ნათარგმნ თხზულებად. არჩილ მეფის სიტყვით, ბევრი ყალბი ადგილი და გაგრძელება „ვ.-ტ.“, რომელიც გამოიცა 1881 წ. „ივერიაში“ და ჩემ მიერ მოსკოვში, შექმნილი უნდა იყვეს ვილაც ნანუჩა ციციშვილის მიერ. მეფე ამბობს:

ნანუჩას რუსთველის ნათქვამში
 ბევრი რამ აურევია,
 საბრძოლეს ვერ შეუტევია,
 წმინდა რამ უმდგრევია.

VI. ჩ ა ხ რ უ ხ ა ძ ე.

პოეტმა ჩახრუხაძემ დასწერა თამარ მეფის შესხმა ანუ თამარიანი. იგი იყო შემქნელი ლექსთწყობისა, რომელსაც ეწოდა სახელად „ჩახრუხაული“. მისი ლექსი შესდგება 20 მარცვლისაგან, რუსთველისა 16 მარცვლისაგან. თამარიანი შეიცავს 115 ტაეპს. ანტონ კათოლიკოსი წყობილ-სიტყვაობაში ჩახრუხაძის შესახებ ამბობს:

„ჩახრუნისაჲ ძე უცხა ზაქტაკასი, თამარ დიდისა მკობი შაირებიოჲ, ში-
 ასე შაირთა, თუ ვსთქვა, უკეთესთაგა მთქმელი, მესტიხე, დიდი სიბრძნის მ-
 ვარე, უაფლად საქება, რიტორთ, მესტინთა გვირგვინი“. არჩილ მეფეც იბ-
 ენიებს მას თავის „არჩილიანში“; პოეტი გვაუწყებს თავის ჩამომავლო-
 აზრად რამდენსამე ცნობას „თამარიანის“ უკანასკნელს ტაეპში:

მოხევეს ძეთა, ჩახრუნსძეთა,
 ექა თამარი, მეფე წყლიანი,
 მასი სამეტე, ბრძენთა სირეტე,
 თანათან ვაქა, ბადა წყლიანი.
 ა ეს თინათინ, სუ ის თინათინ,
 ანაბეთს იუა სულადანი,
 ვკრეთი უმაწვილი, წმიდათ ნაწილი,
 სამთათხის ვაჟდი, ზირად მზიანი.

ამ ტაეპიდგან სჩანს, რომ ჩახრუნსძე ჩამომავლობით მოხევე იყო და
 ცხოვრობდა იმ დროს, როცა რუსთველის მიერ ნაქებმა „თინათინმა“
 ახელილი გაითქვა. მეხუთე ტაეპის დასაწყისიდან; — „მოყბარისა მის მდუღა-
 რისა დაღარგეთისგან აღმოფლეთუჲდად“ — ვტყობილობთ, რომ „დილარი-
 ინი“ წინ უსწრობს „თამარიანს“. როგორც შავთელის პოემის შეცვლა
 კანიზრანა ბ-ნმა მარმა, აგრეთვე ჩახრუნსძის „თამარიანს“ მოექცა. თავდა-
 ირველად აღიარა, რომ ჩახრუნსძე იგივე რუსთველი იყო და ამას ამტკი-
 ვებს „თამარიანში“ მოქცეული სიტყვებით „მაშა მეხელი“ და განმარ-
 ჭავს ამას „მესხად“, ესე იგი „თამარიანის“ დამწერი ჩამომავლობით
 ოხევე კი არა, მესხი იყო და რადგან რუსთველიც „ვეფხის-ტყაოსან-
 ში“ თავის თავს მესხად უწოდებს, მაშასადამე „ვეფხის-ტყაოსანის“ და
 თამარიანის დამწერი ერთი და იგივე პირიაო ჩახრუნსძე — რუსთველი —
 შესხი. კარგი იქნებოდა რუსთველის გვარი დანამდვილებით შეგვეტყო და
 თუ შეცდომით ვსთვლით მას ართავაჩოს ძედ, ახლა მაინც შეგვესწორე-
 ბინა. სამწუხაროდ, ბ-ნი მარის მოსაზრება იმდენად საფუძვლიანი არ არის,
 რომ მივიღოთ იგი კემმარტივბად. თუ ჩახრუნსძე მესხია და მასთანვე რუს-
 თველი, რატომ თავის თავს „ვეფხის-ტყაოსანში“ მესხად იხსენიებს. და
 „თამარიანში“ მესხდად. მესხი და მეხელი სრულიად სხვა-და-სხვა სიტყვაა
 და უფრო ადვილად ვაწარმოებთ „მეხელს“ ფესვიდან „ხევი“ ვიდრე „მესხი“.

აგრეთვე შესაწყნარებელი არ არის ბ-ნი მარის მოსაზრება, ვითომც
 „თამარიანი“ მთლიანი თხზულება არ იყოს და წარმოადგენდეს კრებულს
 წვრილ-წვრილი სახატბო შინაარსის ლექსებისა, რომელნიც მიძღვნილნი
 არიან თამარის შესაქებად ანუ დაკავშირებულნი მისს სახელთან. ბ-ნმა

მარმა დაჰყო „თამარიანი“ 12 ოლად და ამისთვის ჩვეულებრივ გადასხ-
 ვადმოსხა მთელი ტაეები და ხან ზოგიერთი სტრიქონები, აქა-იქა გამოაკ-
 ლო ზოგი ლექსებიც როგორც ყალბი ნაწარმოები. მ. ჯანაშვილმა უძ-
 ლენა ბ. მარის მოსაზრებას წერილი „ივერიაში“ *) და აღიარა, რომ
 „თამარიანი“ მთლიანი ნაწარმოებია, აქვს თავისი შესავალი, შინაგანი
 მთლიანობა, დასკვნა და შენიშვნა. მხოლოდ ტაეები 28, 29, 30, 31
 და 109, 110, 111 და 112 ერთნაირი სიტყვებით გალექსილია, მაგრამ
 მნიშვნელობა სხვა-და-სხვა აქვთო. პირველს ტაეებში გამოთქმულია მიმარ-
 თვა ჯერ ისევ ცოცხალის თამარისადმი და უკანასკნელებში უკვე გარდა-
 ცვალებულისადმი. ტაეები 108 აზრის მსვლელობით უნდა მისდევდეს 113
 ტაევს. „თამარიანის“ მთლიანობა სჩანს შინაარსის განხილვიდან. ბ-ნი
 მარის განაწილებული „ოდა“ იწყება იმ ლექსიდან, რომელიც დაკავში-
 რებულია წინა ლექსთან და რომელიც უწინატაეზოდ ანუ სტრიქონოდ
 ყოვლად გაუგებარია. ჩახრუხაძის ტექსტის შესწორებაც ბ. მარის მიერ არ
 არის მისაღები **). აი მაგალითიც. ჩუბინაშვილი ტაევს 109 ასე კით-
 ხულობს:

„ვიჩხ სახა სად ვის,
 ხასხად სად ვის,
 შენებრ სათელთა
 ბნელა მტეპარად?“

ბ-ნი მარი ასწორებს იმგვარად, რომ აზრი სრულიად გაუგებარი
 ხდება:

„ვის სახა სად,
 ვინა ხასად,
 შენებრ სათელთა
 ბნელა მტეპარე?“

ანუ ჩუბინაშვილის მიერ დაბეჭდილი ტაეები 31:

„ვის აქვს შენებტი,
 ვის აქვს მშვესებრა
 ქტევა, გონება,
 სუდი მწლავებატე!“

*) „ივერია“ 1902 წ. № 188, 199, 204 და 223.

**) პოემა გამოცემული პლ. იოსელიანის მიერ (ტფილისი, 1888), დ. ჩუ-
 ბინაშვილის მიერ „ქართულ ქრისტომათიაში“, ს. პეტერბურგს, 1863 წ. და ზ.
 ქიქინაძის მიერ, ტფილისი 1889 წ.

მას უსაფუძვლოდ შეუსწორებია:

„ვის აქვს შენებრი—
ვიჭ—საქვს შეგებრი,
ქრეკა, განება,
სუფი მწლიკებად?“

გასაგები ტაეპი 43:

„ამან თავი რად მართა?
სავი რად შექმნა ლეილის სამაჯსურეკვად?“

შემოსა ნისლით და გვისწორებს:

„ამან თავა რად მართა სხავირად
შექმნა ლეილის სამაჯსურეკვად“.

მ. ჯანაშვილმა დაუბირდაპირა ბ-ნი მარის ნაძალადევად შესწორე-
ბულს ტექსტს დ. ჩუბინაშვილის „თამარიანი“ და თითქმის არც ერთი
შესწორება არ გამოდგა შესაწყნარებელი.

ჩახრუხაძე, როგორც შავთელი, მოწამე იყო საქართველოს აღფრთო-
ვანებული დროებისა თამარ მეფის ძლევა-მოსილი ლაშქრობის წყალობით.
თანამედროვენი შეხაროდნენ და აქებდნენ თამარს, რომელიც გამარჯვე-
ბით დახვდა მტერს შამქორს, ტრაპეზუნდს, არდებილს, ისპაანს და სხვ.
საქართველოს აღორძინებამ აამოძრავა ენა პოეტთა და მემატიანეთა.
„ქართლის ცხოვრებაში“ თამარ მეფის მოღვაწეობის აღწერა წარმოადგენს
პროზად დაწერილს აღტაცებულს პოემას. ჩახრუხაძეც ამ საერთო აღფრთო-
ვანების გამომთქმელი იყო.

შავთელივით ჩახრუხაძე გრძნობს, რომ შესაფერი ქების თქმა მას
უჭირს, საკმარისი საშუალება აკლია. შავთელი იწვევს ბერძენთ ფილო-
სოფოსებს, ვარსკვლავთ-მრიცხველებს, დავითს. ჩახრუხაძეც ამათ მიმარ-
თავს:

მა, ფილოსოფონა, სიტყვითა აჩსნა,
თამარს ვაქებდეთ გულის-ხმიერსა!
დიხსისისგან, ვით ენისისგან,
სრუდნი ქებანი ამდეთ ძლიერსა.
სოკრატ სიბრძნითა, სარამა კრძნითა,
ვიფნეთ, ვერა ვიქით სწადიერსა.
უშირას, ზღატას, სიტყვა დამატას,
თვით ვერა მისვდნენ შესატყვიერსა.

უწოდებს რა თავის-თავს „ბრძენთა ტომელის, არისტოტელის“ მო-
წაფედ, ბედავს „ქებას“ ხელი მოჰკიდოს. შეაქებს თამარს, რომელიც

დაბამშენებელია „შვიდთა მნათობთა“. მის პირისახეს—„თვალუწლო-
მელს ბროლის ველს“,—ველები შუქი და თერთ მზეს ექიშვება, მიმზიდ-
ველს გარეგანს მის სილამაზეს ასე ასწერს:

ღელწამ-ტანის, სარო სხის,
მიმსკავსებულხარ განვირგებულად.
თავსა კლვად სდებდეს, ხვეჭით ექებდეს,
შენსა ნახვასა მიხლებულად.
ყინ აშენებდეს, სუფთო აშენებდეს,
სამონად მოკცეს ერთ-ეფლებულად.
ბნელად თუ უყო, კლვა გაუყო,
მაჰან არ ითქმის დაბნელებულად.

პოეტი მზად არის ატირდეს, როცა თამარს ხედავს დაღუმებულად.
მხნე დავით, მეუღლე მისი, „ისვრის ისარს“ და ხმლით მტერს სრესავს:
ქე მისი ლაშა დაიბადა-რა, სპარსთა სიმაღლე დადაბლდა, თამარის
სიხარული და ღბინი გამრავლდა. დავითმა, როგორც როსტომმა, დაცა
ყარყუმს და არამს მოწინააღმდეგეთ და ყველა დაიბონა:

„მკნებდეს ზღვანი; სიტყუვცა მზანი,
არ ვის სჩნდა თქვენდა ასწორებულად“.

„გამოჩნდა ზეავი“ (ნუქარდინ), მხეცებრ განძვინებული დ დალის
ჯარით, „ურციხვი ერთი“ მოადგა მოსულს და იქაღნა საქართველოს
აოხრება. ესე რა ეს თამარს, ხელ-ჰყო სიბრძნით „საქმესა შვიდსა“:

უბრძნე სზათა: ღბინად ვლი სვათა,
რამღისიკას ვსჩნთ სათუფ-დებულად.

ვაამხნევა მხნენი, მზანი სისწლის დაქცევამდე თამარის დიდებისათვის:

„დასკვნეს ოში, წაუძღვა ღამი,
დავით დავითის მიხატებულად“.

დიდი ვაგლახი დაატყდა თავს, „განიბნიენეს“ მტერნი და მოს-
წყვიდეს იგინი. თამარის ლაშქარი აღიესო „ტყვითა, ლარ-პირუტყვითა,
არ დარჩა კაცი არ შოებულად“. როგორც უფალმა საულს წაართვა მე-
ფობა და დავითს მისცა, აგრეთვე დიმიტრი ვაშიშვლდა და თამარს მე-
ფობა მიემადლა. აქ პოეტი უწოდებს თამარს მზედ დაუვალად, შუქ-
მომფინარად და აქებს, რადგან იგია:

სიუხვითა ზღვებრი,
სიმაღლით ცებრი,
შაბდად შაწყაფე,
ჭვრეტად ხანსარა,

მძლეოა მსლეული,

თვით უძლეული,

კედრით კედრადის

მძლედ სსსმენარი.

როგორც ვეფხვს იფარავს კლდოვანი ადგილით და ლომს შამბნარი, ისე თამარს ქართველები—ვეფხვ ლომები გაატრონობენო. არსნი მზედ ხმობენ, შვილნი (მნათობნი) ამკობენ, დავითის ქნარი და პლატონის ენა ვერ მისწვდებიან მის ქებად.

თამარ წესარი, შესაწესარი,

ხმა-სარსარი, ზირ-მცინარი,

მზე მცინარი, სახინარი,

წყალი მქნარი, მამდინარი,

მისთავის ქნარი, რა არს ქნარი,

ახსით მთქნარი, უხინარი,

ვარდ-შამბნარი, შამბ-მადნარი,

დაწვე-მწყარარი, შუქ-მთენარი.

შენ ხარ არა თუ ზეესი.—მნათი, რომელიც სხვა მნათობებს სხვის უბინდებსო. „შენს სადარსა ვერ ვჭვრეტ ცხადად, ვის უნახავხარ და არ განცვიფრებულა, ან ვის აქვს შენებრი ქცევა, გონება, ხელი მწლფებარე“.

ოს დიდმან დავით შემუსრა ფარეზ მანგლისის პირად. შენ იმპერატორი ერეკლე გამცნობსო, სპარსთა ერთი აიკლე და მოწყვიდე:

„წაუდე რანი, წაუდე ერანი,

ეკლსა დასახენ ჩამოდებადე“.

თამარი ნოსარ ნისრელივით („დარეჯანიანი“) მძლეა, მტერთ მომსვრელ — მატირებელი. მისთვის ფილოსოფობ-რიტორნი, „ეფინთა შვილნი ეფადს სწავლულნი ენა-მზეობდე სიტყვათა რჩევითა“, შენი ხმა შუქი, ეფფა სუ მზეკვად, ანუ მთვარეკვად არა ჭკვავს მხელა“. ცისკრობს თქვენი მოხედვა, რომელიც ჰკლავს ჭაბუკთა მოხედვას. თამარს ვერ შეედრება დებორა. მხოლოდ „იყო ეთერი, მაგრამ ეთერი არა ჰრქვა მასცა სულ ნახუთე-ვად“ (მეხუთედადაც ნუ მიითვლიო). ერთი მოვიდა შენ საქმროდ და მერე გაგდების შემდეგ მოჰმართა თამარს საძლევეად, მაგრამ მისგან მხოლოდ ძვლები დარჩაო. თავი შეინახა იმისთვის, ვინც სჩანს ლომთა თავადად (დავით სოსლანისთვის). ამ ლალ!, ტკბილს, მოწყალეს, სიბრძნით სავსე მეფეს ვინც უყურებს განა არ დაიწვის ნახვის სურვილით, ანუ შერჩება სული მახვლ-უკრავი? პოეტო კალამს სდებს, არ ძალ-უძს თამარის ტანის, დაწვთა შუქის აწერა.

არ ძალე მიძს ქება, მე დაღუშება

შითა აფიარნიენ აფიარ ნასხმეჯად.

ფილოსოფოსთ ვერ შეუგნიათ თამარის შედარებანი, რიტორნიც ვერ მოახერხებენ მის დასახვას. მაგრამ პროეტმა რა ნახა თამარის „ქედ-მის სსსე, წარინა ინდანი (შავნი) ალაღებულნი, მანათობელი მსესსავით, ვერ მიიქცა წარ-აღებული და სიტაცხლე თვისი აღიარა გაცუდებუჯად. თამარმა „მამკლა მე დია“, გაიძახის ჩახრუხადე. მოიგონებს პროეტი თამარის გალაშქრებას მალრიბისკენ, სად დაჰყო „უაშნი მრავალნი, აფხაზს მისუღას ქვა-ქარა ქქონდის, განსტანტინობაღს ნავნი ააკენ, მობადდადენი ბარდაგს მოვიდეს... ქლეშთა ტურთად შიმიედ ტვირთავითა მონა-მხეველები წინა უძღადეს. შენ გუ-გებო სუნსელთა კმეჯად... სიხარულითა სუელი იწადის, გუელი მოკლეული აღ-რადეს დახვარს ისობდის“. მოიგონებს რა ქვეყნის შექმნას და ადამ-ევას შირფელს ცოდვას, პროეტი მიუბრუნდება თამარს და არსთა თანა მალღობი ტყვის:

„მე საკვირველი! თუ არს მოფარე,
რად მზეობს არე, რად არასადეს შეიქმნა ბნელი?
სამუარეს სრულნი, ედემს ასრულნი
სხანს შვიდთა მნათა მანათობელი“.

ღმერთმა იგი შეჰქმნა ადამის სახსნელად. იგია: ურჩთა კვლად შკადი, ურულტანთა შკადი, საღიფას სვისა ჯვართა მშლედი. „ოსი“, მეუღლოე თამარისა, ლხანთა მთმოზია და მტრისთვის ისრის მთღელი. ამ დავითს უნდა ნება ჰქონდეს აღასრულოს. თავის წადილი, შეარცხინოს ბობქარ შგოდები და ასე ახასიათებს დავითს: „დავით ძღიერა, მხსე უღეველი, წყნარი და შერძადი, მოეშეთა ძადი, შეფეთა სკიბტრა, ზოჩფირთა მტმედი“.

სამებამ თამარს სული მისთვის მოჰბერა, რომ დავითი არის მის მტველიო და თვით თამარი არს ნათელი.

„მზეებრ სავანე, სულის სავანე,
თან გამწეოდ ძისა, სწორად მამისად... (ტაქვი 81).
ანათებს ისოს, შით ანცხვენს ისოს
შუქის კრთამისა შეუდგამისად“ (ტაქვი 83)

თამარს მისცემია საწადელი გრძნობა, შუქნი, ელვა და სიბრძნე, ამიტომ მას არ ძალუძს პლატონისაებრ შესხმა მოახსენოს: „შენთვის ჰმბდა არისტოტელი, უმროსისგან შესხმანი“ (ტაქვი 86). თამარს იცნობს იგი „ცად-საყდრად-ღრუბლად, ლაწვ-ბროლ-ვარდ-შუბლად“. სოლომონი უწოდებდა მას თვის ასულად. თამარის სიკეთე ყველას აკვირვებდა, რადგან იგი იყო მოწყალე სული, მშვიდი და წრფელი. თვით სპარსთაც კი მო-

უნდათ მის „სამწყობში“ ყოფნა იმდენად ძლიერად მისი სიშუქე, ედემურ-რი ნათელი, რომ კიდევ დაბინდდეს, მაინც არ ითქმის „დაბნელებულად“ და ვერცინ მიიღების მასთან „გასწორებულად“ — და მთვარე სჩანს მისგან „დასაწყობებულად“: „მამამან ძე ჰყო, ძემან სულითა გულსა დაგისხა სიწრფოვებანი“ (ტაეპი 92).

თამარს ეტრფის ლომი; ნებროტის მჯობნი ძალით. როცა ეს ლომი — დავით საბრძოლველად მიდის, მახარებელი მაშინათვე მოდის ძლიერის ამბითაო. გაგზავნა ოსი და ბობქარ აოტა. სუყველგან გამარჯვებული დარჩა, ბევრი ერო შემუსრა: თურქნი განასხნა, ათაბაგს და ხვარაზმშას დაუდვა სჯულთ მცნება. ამასთანავე თამარი არის „ტკბილი, მოწყალე ყოველთა კაცთა განურისხვეად“.

სოკრატ, პლატონი, არისტოტელი, ზორასტრო ვერ აღემატებიან თამარს და ვერ შეედრებიან. გაიხსენებს კვლავ მტრის მიერ ევას შეცდომას, გამოდევნას სამოთხიდეგან, ოფლით საზრდოს მოპოებას, გველისთვის მტრის მიჩენას საქმელად, შემდეგ ცდუნების გაძლიერებისა წარყენის მოვლენას და ნოეს გადარჩენას. ეფიცა ღმერთი დავითს შენგან იშობება მხსნელიო და იშვა შიშისა მქონელი, მკედართა აღმდგენი, თავს იღვა-ვენება და მოკლა სიკვდილი, ადამ სუფევას ღირს ჰყო.

ღირს-ჰყვნა წარმართნი, წინასწარ მათსა
საქმესა ღირს-ჰყვნა მას მადლიურსა,
ჰყე-და მოხებით, მახედნა ზენით,
თამარ შუქ-მოეჩინო სათქლიურსა.

დასასრულ პოეტი კვლავ იმეორებს, რომ თამარის სადარს იგი ვერსად სჭვრეტს; მნახველნი იტყვიან განცვიფრებით, თუ ვისმე გაუგონია ანუ შეხვედრია ამგვარს „მზეს“, მისებრ „ნათელს“. თამარი არის სოფლის წყალთა დამამშვენები. თვით მნათობნი ეგეთნი არ არიან, როგორც თამარი. ახვალ ცად ვარსკვლავი, რომ იქ ელვარება აცისკრო, ამიტომ გენატრება, რომ ძე ღვთისამ მოგიწოდოსო. პოეტი გრძნობს ვერ მოახსენა თამარს შესაფერი ქება, თუმცა აღიჭურვა, როგორც პოემიდგან სჩანს, შესწავლით ძველად: გამოჩენილ მწერალთა და ფილოსოფოსთა, მჭევრ-მეტყველობით შეამკო თვისი შესხმა და წრფელი გრძნობა ჩაუქსოვა მოწიწებას დიდებული მეფის სურათის წინაშე. პლ. იოსელიანის აზრით ოდა დაწერილია 1187 წელს.

VII. ძაგნაკორელი, დავით საათაბაგოელი. იაგზი-კონი.

მეთორმეტე საუკუნეს, გარდმოცემით, ეკუთნის პოეტი ძაგნაკორელი, რომელიც დავით აღმაშენებლის დროს სცხოვრობდა. ამ პოეტის ნაწე-

რებს ჩვენამდე არ მოუწევია. სახსოვრად მისა დარჩენილია ლექსთწყობა „დაგნაკორული“, რომელიც შესდგება სამი სტრიქონისაგან, — ამათგან ორი შეიცავს ათ-ათ მარცვალს და თავდება რითმით, და მესამე ურითმო შეიცავს 12 მარცვალს. დაგნაკორელის სამშობლო დუშეთის, ახლოს იყო პოეტმა მიიღო მონაწილეობა დავით აღმაშენებელის ლაშქრობაში, უძღვნა მას რამდენიმე ლექსი და შემდეგ ბერად აღიკვეცა.

დავით საათაბაგოელიც ამავე დროს სცხოვრობდა. იგი იყო ჩამომავლობით მესხი და განათლება თავ-და-პირველი მიიღო ხახულის მონასტერში, შემდეგ დაასრულა სწავლა საბერძნეთში. იმის ნაწერების შესახებ უსწორ-მასწორო ცნობებია დარჩენილი სხვა-და-სხვა ხელნაწერებში.

მეთორმეტე საუკუნეში შესანიშნია ლექსთწყობა, რომელსაც სათავე საბერძნეთში ჰქონდა და საქართველოში გადმოიტანეს ათონელმა ბერებმა. ამ ლექსთწყობას ეწოდება იამბიკონი. თვით თამარ მეფე სწერდა იამბიკონს. დროშა ათაბაგისა თამარმა შესწირა ხახულის ღვთისმშობელს და ზედ წააწერა ეს იამბიკონი:

„ცათა ცათას დაშუები ღმერთ-მთავრობა,
 ძე საუკუნობს ზიარგელე და კვლადცა,
 სუღმან დეთისმან სრულ ჰყო არადეს ქმნადი.

„სამებით სრულმან, ერთითა ღვთაებითა, მიწით პირველის, პირმშობელსა კაცისა, შენ მიერ მისთვის დრკუესა მის განმგები, როს დრკუე მისდრკა, უვნები ვნებისადმი ივნო და ვნება პირველი უვნებელ ჰყო შენგან შობილმან; ჩვენ ღირს გვყვნა აღმოშობად ბნელით ნათელსა, ნათლითა მხედველობად, შენგან, ქალწულო, რომელსა შენთვის დავით როკვიდა ძისა ღვთისა ძედ შენდა ყოფად. მე, თამარ, მიწა ესე შენი და მიერივე ცხებულებასა ღირს მყავ და თვისობასა ედემს ლადირად, სამხრით უკვე და ჩრდილოთ შუა მფლობელი იავარ შენდა ვმრთმელობ, ხალიფას დროშასთანავე მანაკსა შევრთე ცრუ-რჯულთა მოძღვრისა ლაზოდ მძღვანი; დავით ეფრემის ძებრმან მოისარმან მოირთხნა, მოსრნა სულტნითა ათაბაგი; ირანს ებრძოლნეს ჩვენ მიერ მისთა სპათა ჩვენნი მხედარნი მოსაენი შენნი, სძალო! მოსწყლნეს, მოსწყვიდნეს აგარის ნათესაენი. მუნით მოხმულთა ნიკთაგან ერთსა ამას შენდა შევსწირავ, მიოხე ძეებრ, ღმერთო!“ იამბიკონი ხახულის ხატზედ გადმოიღო გ. წერეთელმა და ასე კითხულობს: „ვარ ძველსადე, მადლით ღვთის მამა ქმნილმან, შენ აღაყვავენ რაჲ მის შორის, დედოფალო, ამდიდრნა მკობად ნივთნი შენ ღვთის ტაძრისა ეგრეთ აწ დავით, დავითის მორჩმან, ესე სულით სხელით, ტაძრითურთ, უძღვნა, ქალწულო“. მეორე ზედ-

წარწერა: „ხოლო ახალმან ეკსელიელ სოლომონ ძეობით-ფლობით შრ-
ხობლი ტალანტნი დიმიტრი და სამყაროჲსა მხებრ აცისკრა მორფი შენი.
აწ ჟამცაველობის, ჳი ღვთის-მშობელო, და ზენა ქრისტეს შენისათანა მე-
ფობანი“. ზედწარწერა მით არის შესანიშნი, რომ ლეგენდას ქართველთა
ბავრატონების ურიათა მეფის დავითისაგან ჩამომავლობის შესახებ მოწ-
მობს და ისტორიულს ფაქტებს ნათელს ჰფენს. იამბიკონი შემდეგ ჩვე-
ულებრივ ლექსთწყობად შეიქნა. იამბიკონი შეიცავს 12 მარცვალს, რი-
ჟმა არ იყო საჭირო თანხმად ბერძენთა ლექსთწყობისა.

ღვთის-მეტყველება, ფილოსოფია და იური სკუ- დნისია.

სამეცნიერო ნაწერები ქართული მწეოლობისა აქამდის არ არიან
შესწავლილნი. მე-XI—XII საუკუნეს ეკუთნის რამდენიმე თხზულება
ნათარგმნი და ორიგინალური და ეს ნაშთნი მოწმობენ ქართული მეც-
ნიერების აღორძინებას. დავით აღმაშენებელის დროს დიდი სახელი
მოიხვეჭა ფილოსოფოსმა იოანე ჭირჭიმელმა, პეტრიწად სახელწოდე-
ბულმა. იგი იყო პოეტი, გრამატიკოსი, ფილოსოფოზი და მკოდნე
ასტროლოგი, ვარსკვლავთ მრიცხველი. ჩვენამდე მოუღწევია იმ ნაწერ-
თა სახელებს, რომელნიც მან სთარგმნა ქართულად: განმარტება მარკოზ
მახარებლისა, ქმნილი იოანე ოქროპირისაგან და პროლოგი ლექსად
შედგენილი პატივად მსოფლიო წმიდათა. ფილოსოფიური თხზულებს
კავშირი პროკლე დიოდოხისა, ნათარგმნი პეტრიწისაგან, დროთა ვითარ-
ებამ შთანთქა და 1757 წ. კვალად ითარგმნა იოანე ორბელიანის მიერ
სონხური ფნიდგან თანადახმარებით ფლიპე ყაითმაზაშვილისა. პეტრი-
წმა გააცნო ქართველს საზოგადოებას არისტოტელის თხზულებანი
„ტოპიკა“ და „პერი ერმენეიას“. პირველი შეიცავს მცნებას განმარ-
ტების შესახებ, მეორე დასამტკიცებელი საბუთების მოპოვებას. შავთე-
ლი, ჩახრუხაძე და რუსთველიც თავიანთ ნაწერებით მოწმობენ, რომ
საბერძენთის ფილოსოფოსთა თხზულებებს ქართველი მკითხველი კარ-
გად იცნობდა, მათ სწავლას განუმარტებლად აღნიშნავენ ჩვენი პოეტე-
ბი. პეტრიწს ის ღვაწლი მიუძღვის, რომ შეჰქმნა ფილოსოფიური ტერ-
მინოლოგია, როგორც მისმა თანამედროვე სასულიერო მწერლებმა
ღვთის-მეტყველურ ცნებათა გამოსახატავად შეჰქმნეს ახალი სიტყვები
პეტრიწს მიაწერენ აგრეთვე ასტროლოგიურს თხზულებას „ნემესიოს“
საერთოდ ცხოვრება და მოღვაწეობა პეტრიწისა არ არის გამოკვლეუ-

ლი. პროფ. ა. ცაგარელი ფიქრობს, რომ თვით სანელ-წოდება „პეტრიწი“ დაერქვა ჩვენს ფილოსოფოსს იმიტომ, რომ ეკუთვნოდა პეტრიკონის მონასტრის ძმათა. პეტრიკონის მონასტერი, აწ ბაჩკოვისა, მდებარეობს 30 ვერს. მოშორებით ქ ფილიპოპოლიდგან, ბულგარიაში, ქ პეტრიჩის ახლოს. ბიზანტიის იმპერატორის ასული ანა კომნენი გვაუწყებს, რომ ეს მონასტერი ააშენა ორმა ძმამ პაკურიანმა პროფ. ცაგარლისაზრით, იგინი უნდა იყვნენ ჯამბაკურიან-ობელიანები. პაკურიანი უფრო ადვილად შეგვიძლიან შევადაროთ პაკურიანიძის გვარს, რომელიც იხსენიება 1080 წ. „ქარ. ცხოვრებაში“. დ. ბაქრაძემ ხიდისთავში ნახა ერთი ხელნაწერი, სადაც მართლ-მადიდებლობის მცველთა რიცხვში მოხსენებულია გრიგოლ სევასტოს, ძე პაკურიანისა. შესაძლოა, რომ „პეტრიწი“ ჭირჭიმელს ეწოდა იმიტომ, რომ იგი ატარებდა პატრიკის ტიტულს, როგორც იხმარებოდა ტიტულები კურღაპლატი, სევასტოსი და სხვ. მე-XI საუკ. ხელნაწერებში იოანე მოხსენებულია მწერალთა შორის იოანე პატრიკად, რომელსაც ერქვა პეტრიკ ბერად აღკვეცამდე.

მეორე მწერალი, რომელმაც შეიტანა თავისი წვლილი ქართულს სამეცნიერო ლიტერატურაში, იყო იოანე ტარიკის ძე, რომელიც სცხოვრობდა აგრეთვე დავით აღმაშენებლის დროს. ჭირჭიმელის მსგავსად ესეც ფილოსოფოზი, ღვთის-მეტყველი და მთარგმნელია. ბერძნულიდან მან გადმოიღო შესანიშნი თხზულებანი არისტოტელისა და ამგვარად ვანაგროძო პეტრიწის შრომა. მას ეკუთნის გადმოთარგმნა არისტოტელის „დალექტიკისა“ და „კატეგორიათა“ თხზულებანი ლოგიკური შინაარსისა. არისტოტელის კატეგორიების განმარტება დასწერა ფილოსოფოზმა პორფირემ. ეს განმარტება (მე-III საუკ. ქრისტეს შემდეგ) სახელად „ეისაგორე“ გადმოსთარგმნა ტარიკისძემ. ამასვე მიაწერენ ბერძნულიდან ნათარგმნებში იოანე კვიპრელის თხზულებას „ათორმეტთა ქვათათვის“.

სასურვერო მწერალთა შორის, გარდა უკვე მოხსენებულთა, ღირს არს საცოდნელად ყურემ მცირე, რომელმაც დავით აღმაშენებლის დროს სთარგმნა ბერძნულით თეოდორიტის ისტორიიდან საქართველოს გაქრისტიანების შესახებ მას დაუწერია. ან გადუწერია „ასკეტიკონ“, რომელიც დაცულია ქუთაისის საკრებულო ტაძარში. ამავე დროს მოღვაწეობს არსენი ნინო-წმინდელი, მთარგმნელი იოანე დამასკელისა, იოანე ხახულელი, წოდებული ოქროპირად და იოანე ბოლნელი, ცნობილი მქადაგებელი. ამ უკანასკნელის ნაწერები დაცულია ტფილისის საეკლესიო მუზეუმში. აი ერთი მისი ქადაგების*) ნაწყვეტი:

*) „თქმული იოვანას ბოლნელ ეპისკოპოსისაჲ მღუღელ-მოდუართათაჲსჲ, ოდესცა გინდეს“.

„ვინმეც არ იხარებდა დღეს სახსენებელსა წ-თა მღუდელთ მოძღუართასა, ანუ ვისმემცა არა სუროდა აღსრულებად სახსენებელი წ-თა მღუდელთ მოძღუართა ანუ ვინმემცა იყო და არა გული უთქუმიდა წადიერებით სმენად გალობათა მათ, რომელნი აღესრულებთან მორწმუნეთა მიერ სახსენებელსა წ-თა მღდელთ-მოძღუართასა. ესე წ-დანი მღდელთ-მოძღვარნი შემდგომად წ-თა მოციქულთა და წინასწარმეტყველთა ნათლად სოფელსა გამოუჩნდეს და განანათლეს. სოფელი, ნოღეშინის მცემელ და მასწავლელ ექმნეს მორწმუნეთა. საფუძველნი წმიდათა ეკლესიათანი, სუეტნი შეურყვევლნი, კელნი მათნი მოკიდებულ და ფერკნი მათნი დამტკიცებულ იყუნეს ხარისხსა მის ზედა სარწმუნოებ-სასა, რომელსაცა აღუთქუმიდა პეტრს ოფალი და ეტყოდა: შენ ხარ კლდე და მაგას კლდესა ზედა აღვაშენო ეკლესიაჲ ჩემი და ბქენი ჯოჯოხეთისანი არა ერეოდინ მას. და შენ მიგცნე კლიტენი სასუფეველისანი ცათაჲსანი, რათა რომელი შეჰკრა ქვეყანასა ზედა კსნილ იყოს ცათა შინა. ამას კლდესა ზედა შეუძრველსა და შეურყვეველსა დადგომილ და დამტკიცებულ იყვნეს წ-დანი მღდელთ-მოძღუარნი და იქმნეს სიმტკიცე სარწმუნოებისათვის... ექმენ წინამძღუარ შეცდომილთა, ზღუდე და შემწე ჭირვეულთა, მწყსიდეს სამწყსოთა ქრისტიანეთა ცხოვართა მსგავსად თქულისა უფლისა, რომელსა იგი ეტყოდა პეტრს: უკეთუ გიყუარდე მე, დამწყსენ და აძოენ ცხოვარნი ჩემნი. ამას ყოველსა იქმოდეს წ-დანი იგი მღდელთ-მოძღუარნი, განაძლდეს პურიითა და ასუეს წყალი წყურვიელთა და შიშუელნი შემოსნეს სამოსლითა, იქმნეს მკურნალ სნეულთა და მნახველ მყოფთა მათ საპყრობილესა შინა, იქმნეს მამა ობოლთა და მსაჯულ ქურთვთა, მოწყალე გლახაკთა, შემწყნარებელ დევნილთა. იტყოდეს იგინი სიმართლესა და ქეშმარიტებასა, ვითარცა იტყვის წინასწარმეტყველი, ვითარმედ პირი მართლისაჲ იტყოდის სიბრძნესა და ენამან ზისმან თქუას სამართალი... დაუტევეს ამას სოფლისა საშუებელი და მისცნეს კორცნი შრომაჲ და მარხვასა, იქმნეს მხნე და განკრძალულ ლოცვასა... რომელნიმე წარსდგეს წინაშე მძლავრთასა და იტყოდეს: ჩუენ ქრისტეს ვართ მონანი და მისთვისცა მოვწყდებით... რომელნიმე მათგანნი უდაბნოთა, შეცდომილნი მათთა, ქუაბთა და ნაპრალთა ჭირვეულნი და ძვირ-ხილ ულნი იქმნენ, ამისთვისცა აღუთქუა ღმერთმან მისაგებელი მოთმინებისათს: მოთმინებითა თქუენითა მოიპოვნეთ სულნი თქუენნი. აწ გიხაროდენ და მხიარულ იყვენით, რამეთუ სასყიდელი თქუენი დიდ არს ცათა შინა, რამეთუ უფალს

უყუარს სამართალი და არ დასთხინეს ღირსნი მისნი უკუნისამდე. ესე წმი-
დანი მღდელთ-მოძღუარნი იყუნეს განმანათლებელ სოფლისა... აწ, საყუა-
რელნო, მოვედით გულსმოღვინედ და სიხარულით აღვასრულებდეთ საკსე-
ნებელსა წ-თა მღდელთ-მოძღუართასა და ერთობით ვადიდებდეთ მამასა და
ძესა და წ-დასა სულოსა აწ და მარადის და ოკონითი ოკონისამდე ამინ“. ამავე
სტილის ქადაგებანი მიეწერება წმ. ნინოს: „თქმული წმ. დედისა ჩუენი-
სა ნინოჲსა, რომელმან ქადაგა ქრისტე ქართლსა შინა“, მისივე „ნათ-
ლის-ღებისათჳს უფლისა იესო ქრისტესა“. თქმა არ უნდა, რომ ეს ქადა-
გებანი შემდეგ უნდა შეექმნათ და წმ. ნინოს არ ეკუთნიან.

მე-XI—XII საუკუნოებს ეკუთნიან იურიდიულის ხასიათის ნაწერები—
სიგელ-გუჯრები, საეკლესიო კრებების დადგენილებანი, ნათარგმნნი ღო-
რინალურნი, სავანის წესდება, ესრედ წოდებული ძეგლი ანუ განგება ვაჰანის
ქუაბთა მონასტრისა. ვაჰანის (ვანის) წმ. გიორგის მონასტერი მდებარეობს
ტაო-კლარჯეთში. ამ მონასტერს ძეგლი ანუ განგება მისცა სარგისის შვილ-
მან მხარგრძელმა და დამტკიცებულ იქმნა კათოლიკოზ გიორგისაგან. რა
დროს არის დაწერილი ეს ძეგლი, არ სჩანს, რადგან ხელ-ნაწერს *) ქორო-
ნიკონი არ უზის. მოხსენებულნი პირნი—მხარგრძელი, შვილი მისი სარ-
გის, დედა ამისი ხათუთა და კათოლიკოზი გიორგი ისტორიაში უცნობნი
არიან: მხარგრძელი „ძეგლში“ სახელწოდებაა და არა გვარი. „ძეგლიდ-
გან“ სჩანს, მხარგრძელი დიდებული და მრავალი მამულის პატრონია;
იგი უნიშნავს დიდს ჯამაგირს ვანის ბერებს—ფულად და ხორაგად.
მხარგრძელები ისტორიის ასპარეზზედ გამოდიან გიორგი მეფის დროს.
მართლ-მადიდებლობა მიიღო ივანემ თამარის მეფობაში 1190 წლებში,
ამიტომ „ძეგლში“ აღნიშნული მხარგრძელი უნდა ყოფილიყო არა უად-
რეს 1191 წ. და არა უგვიანეს 1250 წ., როცა გადაიკვალა ივანეთა-
ბაგის ძე ავაგი. აქედგან შეიძლება, დავასკვნათ, რომ „ძეგლი“ დაწერი-
ლია 1191—1250 წლებს შუა და დაახლოებით უფრო 1191—1233 წ.,
რადგან გიორგი კათოლიკოზი იხსენიება შემდეგ არსენ კათოლიკოზისა,
რომელიც 1233 წ. კათოლიკოზობის დამტოვებელი უბრალო ბერად
მოღვაწეობდა შიო-მღვიმეში. შეიძლება „ძეგლში“ მოხსენებული სარ-
გისის შვილი იყოს ივანე მხარგრძელი, „ერისთავთ-ერისთავი“, რომელ-
მაც საიდუმლოდ ბერობა მიიღო. „ძეგლში“ ვკითხულობთ, რომ იგი
ასწერა „დიდისა გულსმოღვინებითა“ და დააწესა რიგი სამონასტრო

*) ხელნაწერი ეკუთნის საეკლესიო მუზეუმს. ხელი მე-XII—XIII საუკ.
„ძეგლს“ ნახევრამდე აკლია, დასაწყისში დაზიანებულია.

ცხოვრებისა. თავდაპირველად არავინ იტყოდის მონაგები მისი თვისად, არამედ ყოველივე აქუნდა საზოგადოდ, რამეთუ წერილ არს შეუძლიერ ბელ არს ორთა უფალთა მონებაი, ესე იგი არს ღვთისა და მამონისა. მეორე თავი განაგებს მღვდელთა, დიაკონთა და მწირთა სულიერს სამწყსოს. არავის ძმათაგანსა ხელეწიფების მოწაფე ყოფად სხვისა მოძღვრისა, არც მოგებად მოწაფეთა არცა შინაგან მონასტრისა და არცა გარეთ. მონასტერში უნდა იყოს 24 მღვდელი, 7 დიაკონი და 20 მწირნი მორჩილნი და 10 მსახურნი სამზარეულოსა და სახაბაზოსა. მღვდელთაგან გამოირჩევა სიტყვით და საქმით უადრესი სხვათა ყოველთა, და ამას დანარჩენნი ემორჩილებოდნენ („ეწამებოდნენ“). იგი უნდა იყოს წარჩინებულ უბიწოის ცხოვრებით და ასწავებდეს სხვას კეთილად მოქალაქობას. მას მიენებოდეს სული ყოველთა მონასტერსა შინა მყოფთა ძმათა. ძეგლი აწესებს ტრაპეზობის განწყობასაც. ტრაპეზობათა წიგნი იკითხვოდის ღღეთა ჟამსა ძმათა საზრდელისა მიღებისა. ამ დროს არა იყოს საუბარი; თუ ვინმე არ სდუმდეს, ორგზის შეჰნიშნონ და შემდეგ განიყვანონ ტრაპეზით. ტრაპეზზედ პური და ღვინო სწორად დაეგებოდეს ყოველთა ძმათა. სტუმართ-მოყვარეობისა მიზეზითა შეიძლება მომატება საქმელთა ბრძანებითა მოძღვრისათა. მონასტერში სტუმარს მოასვენებდნენ, თუ მასთან დედაკაცი არ იყო. სტუმარმა დაჰყოს ერთი-ორი ღღე და მესამესა წარვიდეს გზასა თვისსა. ერთი მონაზონი მესნეჟლთათვის განიჩინებოდის და უძლურთ ძმათა ემსახურებოდის. ჯამაგირიდგან მოძღვარსა, ვითარცა მწყემსსა, სულიერსა, მიეცემოდის 6 ღუკატი, დეკანოზსა და იკონომოსსა ოთხ-ოთხი ღუკატი, მონასტრის ძმათა სამ-სამი, მეჭურჭლესა, მეტრაპეზესა, კანდელაკსა და იპიტრიტისსა აგრეთვე სამ-სამი ღუკატი, მსახურთა ბოტინატი და ღუკატი. მოძღვარს მიეცემა პური რვაი გრივი და ღვინო სამი საპალნე, იკონომოსს ექვსი გრივი პური და ორი საპალნე ღვინო. გამოუთხოვლად მოძღვრისა არავის ხელეწიფების წარსვლად გარეგან მონასტრისა. არავის ძმათაგანსა ხელეწიფების მონასტერსა შინა ვაჭრობად, ვახშად გაცემად სახპართა მსოფლიოთა, გინა დაქირებულთაზედა. რომელსაცა ძმათაგანსა ხელეწიფების ემხილოს ღვინის მოფარდულობა გინა მევახშეობა მყის განიდევნოს... რომელმაც ძმათაგანმა იკადროს გინებად ანუ შეურაცხყოფად უმცირესთაგანისა ვისმე, მყის განიდევნოს. ნუცა ვისსა სენაკსა შევალს დედაკაცი, დედაილა თუ იყოს მისი... ნუცა ვინ იკადრებს თვისსა ნათესავსა, გინა ძმასა, ანუ შეილოსა უჰასაკოსა და უწყურულსა შემოყვანებად მონასტერსა შინა.

როგორც ეს ჩამოთვლილი მუხლები მონასტრის წესდებისა, აგრეთვე შემდეგნი ამოწერილნი არიან იმ კრებულიდგან, რომელსაც ეწოდება კანონნი შეცოდებულთანი იოანე მმარხველისა და რჯულის წიგნი მეექვსე მსოფლიო კრებისა. საკმარისია, გადაათვალიეროთ ეს ორი ჩემ მიერ გამოცემული ჩვენი საეკლესიო სჯულდების ნაშთნი, რომ დაარწმუნდეთ, რა წყარო აქვს მხარგრძელს, როცა ვაჰანის მონასტერს „ძეგლს“ უწერდა. გარდა ამ ორი წყაროსა, შესაძლოა კიდევ სხვა წესდებითაც ესარგებლა, მაგრამ უმთავრესი მუხლები ამ დასახელებული წიგნებიდგან გამოულია. შესამოკლებლად ჩვენ არ მოგვყავს ამონაწერი მხარგრძელის ძეგლიდგან შედარებით იოანე მმარხველის და რჯულის წიგნის მუხლებთან. საკმარისია დავასახელო მხარგრძელის შეცოდებულთა კანონებიდგან: იტყვის საღმრთოი მოციქული განცხადებულად, ვითარმედ არცა მეძავთა, არცა კერბთ-მსახურთა, არცა მემრუშეთა, არცა ჩუკენტა, არცა მამათ-მავალთა, არცა ანგაპართა, არცა მომთვრალეთა, არცა შაგინებელთა, არცა მტაცებელთა სასუფეველი ღვთისაი ვერ დაიმკვიდრონ.

„ძეგლის“ ორიგინალურს ნაწილს უნდა ეკუთნოდეს მხოლოდ სიტყვები მხარგრძელისა, რომელიც გვაუწყებს, რომ მან დიდითა გულსმოდგინებითა განგება ესე ასწერა თავის მონასტრისთვის. განმეორებითა აღსარება, როგორ უნდა გაიყონ შემოსაწირავი და აკრძალვა ძმათათვის მონასტრით განღებისა თვისი ნაქონებისა, მოხმარება მიცვალებულის ძმის ქონებისა თანასწორად საეკლესიოდ და მისი სულის მოსახსენებლად საერთოა ჩვენსა და ბერძენთა მონასტრის წესწყობილებაში. ეჭვი არ არის „ძეგლის“ დამწერს თვალწინ აქვს ბერძნული დედანი ანუ მისი თარგმანი. იურიდიულ ნაშთებს ეკუთნიან აგრეთვე შემოხსენებულნი და აწ უკვე ჩემ მიერ გამოცემულნი „კანონნი შეცოდებულთანი“ და „რჯულის კანონნი მეექვსისა კრებისა“ — ორივე ნათარგმნი მე-XI საუკ. წმ. ექვთიმეს მიერ. აღგილობრივ კრებების დადგენილებასაც მოუღწევია ჩვენამდე. ბაგრატ მესამის დროს არტანუჯში მოხდა კრება, რომელზედაც იქვთიმე გრძელი შეეკამათა სომეხთა მოძღვარს სოსთენს. კრებას ჰქონდა მიზნად დაეცვა მართლ-მადიდებლობა მონოფიზიტთა (ქრისტეს ერთბუნების აღმსარებელთა) წინააღმდეგ. ბაგრატ მეოთხემ მოიწვია კრება გიორგი მთაწმინდელის წინადადებით, რათა გამოარკვეულ ყოფილიყო წესი მღვდელთ-კურთხევისა და ზნეობითი მათი დამოკიდებულებისა სამწყსოსთან.

დავით აღმაშენებლის დროს მოხდა კრება რუის-ურბნისისა, თამარ მეფემ 1184 — ნ წ. გახსნა. საეკლესიო კრება, რომელზედაც დაესწრო იერუსალიმიდგან მოწვეული ნიკოლოზ გულაბრიძე.

უძველესთ სიგელ-გუჯართ ეკუთნის აქტი 1040 წ. მეფე ბაგრატ კუროპალატისა, რომელმაც გამოსთხოვა ბერძენთა იმპერატორს ბასილს მატერიალური დახმარება მცხეთის ტაძრის აღსაშენებლად. 1020 წ. ეკუთნის კათოლიკოზ მელქისედეკის გუჯარი შესაწირავით სვეტიცხოვლისათვის. საყურადღებონი არიან გუჯრება, სვანეთში ნაპოვნნი და ჩემ მიერ აღწერილნი. ეკუთნიან იგინი მე-X—XII საუკ.

ლიტერატურა მე-XIII—XVI საუკ.

მეთერთმეტე საუკუნე და განსაკუთრებით თამარ მეფის დრო საუკეთესო ხანაა საქართველოს ისტორიაში. პოლიტიკურად, ნივთიერად და გონებრივად საქართველომ ამ საუკუნის განმავლობაში მიაღწია უმაღლესს წერტილამდე. ეს დრო ისტორიაში წოდებულია „ოქროს საუკუნედ“, ხანად საქართველოს აღორძინებისა და აყვავებისა. განუწყვეტელმა ლაშქრობამ საქართველოს მოუპოვა ჯერ ძლევამოსილების დიდება, მაგრამ შემდეგ ეს ნიადაგ სისხლის ღვრა გახდა მიზეზად დაუცემისა და დაქვეითებისა. აუარებელ მტერთან ბრძოლაში დაიხოცა მამაცი თავობა, უცხო ტომთა ზნე-ჩვეულების გავრცელებამ შეარყია ზნეობა, ნივთიერმა გამდიდრებამ დაჰბადა ფუფუნება. თამარ მეფის შემდეგ სახელმწიფოს გამგედ იყვნენ მისი შვილები გიორგი ლაშა (1213—1223) და რუსუდან (1223—1247), რომელთაც ვერ გამოიჩინეს ვერც ზნეობითი სიფაქიზე და ვერც სამეფოს მართვის ნიჭი. მსგავსად ლაშას და რუსუდანისა, მაღალი წოდება ჩაიფლო ბიწიერების მორევში და დაიხშო გრძნობა მამულის სამსახურისა. ამ შინაგან ვახრწნას დაერთო გარეგანი უბედურებაც: საქართველოს შემოესევა მონგოლთა ბრბო ჩინგის-ხანის წინამძღოლობით და სასტიკად გაანადგურებს ქართველთა ჯარს, რომლის გამგედ არის უზნეო და უშვერის ცხოვრებით ვატაცებული გიორგი ლაშა. საქართველოს მზე ამას შემდეგ დიდი ხნობით ჩაესვენა, განსაცდელი ერთი-მეორეხედ საშიში და აუცილებელი დაატყდა თავს ჩვენს ხალხს. ჩინგის-ხანს მოკლე დროს შემდეგ მოჰყვა ჯელოლ-ედდინ ხვარაზმელი, რომელმაც ისე გაანადგურა საქართველო, მხოლოდ ციხე-სიმაგრენი გადაარჩინა დაუნგრევლნი. ეს აღბრება ჯერ კიდევ კარგად ახსოვდათ, როცა 1236 წ. ჩინგის-ხანის შვილი, დაიპყრო რა სომხეთი, შირვანი და აღდრბეიჯანი, შემოესია ტფილისს და აიკლო მცხოვრებლები. სამი წელიწადი გავიდა და მთელი საქართველო მონგო-

ლებს უცხოელებს ჰქონდათ გათელილი. რუსუდან დედოფალი აშაოდ ელოდა ნივთიერს დახმარებას პაპისაგან (გიორგი მე-XI და ჰონორი მე-III) და იძულებული გახდა თავის შვილი გაეგზავნა ყარაყორუმში, შუა აზიაში, და იქ მონღოლთაგან ეთხოვნა დავითის მეფედ დამტკიცება. ამას მოსდევს მონღოლთა თვითნებობა-სურვილისამებრ ქართველთა მეფეთა ტახტზედ აყვანა და ჩამოხდომა, დიდებულთა გაპატიოსნება და დამცირება. ასეთი დროც იყო, როცა საქართველო უმეფოდ დარჩა. მონღოლთა ნოინნი თავიანთ ხელქვეითს ნიშნავენ. მთავრობის ადგილს ბრივი უსიამოვნება მონღოლებს ხელს უმართავს. გიორგი ლაშას ტახტს ეცილებიან რუსუდანის შვილები. საქართველო გაიყოფა ორ ნაწილად — ამერად და იმერად. თვითოეული ნაწილი დაქუცმაცდა სამთავროებად. აქ ფეოდალებს ერთმანეთში გაუთავებელი კიშპობა და მძულვარება უფრო ასუსტებს. მონღოლები მძიმე ხარჯს დაადებენ ჩვენს მხარეს და ააღელვებენ ქვეყანას. საქართველოდგან ვაჰყავთ ჯარის-კაცები — ათს სულზედ ერთი და ამ გვარად შეადგენენ 90.000 ჯარს. მეფე დავით მეხუთე (1243—1269) თავის ჯარით მონღოლთა მიწვევით ამხედრდება ბაღდადის და ეგვიპტის წინააღმდეგ, აგრეთვე დიმიტრი თავდადებული (1273—1289) მიიღებს მონაწილეობას მონღოლთა ამხედრებაში ეგვიპტეზედ. საქართველოს მეფენი ემსახურებიან მონღოლთა განდიდების ინტერესებს და წარმოადგენენ იმათ ხელში სათამაშო თოჯებს. დავით მე-VI დროს (1292—1310) ხუტლუბულა შემოესევა საქართველოს და დავით მეფის შვილს გიორგის ყენი ტახტზედ აიყვანს, როცა იგი მხოლოდ ორი წლისაა (1308—1318). ამგვარს გარემოებაში იყო საქართველო მთელი საუკუნის განმავლობაში თამარ მეფის შემდეგ. აღარც პოლიტიკური და აღარც ზნეობითი ძალა შესწევდა სახელმწიფოს გასამაგრებლად. ყოფი ქცევის დაცემა, გარყვნა დიდებულთა წოდებაში, მრავალ-ცოლიანობა (დიმიტრი მეფე მაგალითია), გათხოვება მონღოლთა ნოინებზედ, ყველა ამან ერთად აღებულმა და შეწყობილმა ძირს დასცა ბაგრატიონთა სამეფო.

გიორგი V ბრწყინვალის მეფობა (1318—1346) ხან-მოკლე და მშვიდობის დროა საქართველოს ისტორიაში. გიორგი, ძე დიმიტრი თავდადებულისა და მისი მესამე ცოლის ნათელასი, დაუბრუნებს ჩვენს ქვეყანას დიდებას და სახელს. იგი შემოუერთებს საქართველოს სომხეთს, შერ-კახეთს, სამცხეს, ტაოს, შავშ-კლარჯეთს ვიდრე სპერამდე და ზღვამდე, ათავისუფლებს ქართლს ოსთაგან, სარგებლობს თათართა (მონღოლთა) შორის შფოთით და განდევნის მათ საქართველოდგან, ურჩ ერისთავებს დასჯის, სარგის ჯაყელს მიუბოძებს ათაბაგობას და ამირ-სპასა,

ლარობას. იმორჩილებს რანს და იმერეთს. მას ემორჩილებიან დადიანი მამია, გურიელი, ერისთავი სვანეთისა და შარვაშიძე აფხაზეთისა საქართველოს პოლიტიკურად გაერთიანებას მოჰყვა ზნეობითი აღორძინება. გიორგი უწერს „ძეგლის დებას“ მთელს ხალხს, აშენებს დანგრეულს ციხე-მონასტრებს, ამშვიდებს მცხოვრებლებს.

ორმოცი წელიწადი გავიდა გიორგის შემდეგ და ბაგრატ მე-V დროს საქართველო კვლავ განადგურდა შემოსულთ მტერთაგან. ლანკთემური 1387 წ. აიღებს ფტილისს და მიანგრ-მოანგრევს. 1393 წ. იგი კიდევ ეწვია საქართველოს ცეცხლითა და მახვილით და განმეორდა ჩვენი ქვეყნის გაოხრება. სამეფო კვლავ დაქუცმაცდა. ხალხი გულ-დაწყვეტილი შეჰყურებს მტერთაგან დარღვეულს რუისის, მცხეთის, ქვაბთახევის ტაძრებს. ფეოდალები თავს აიღებენ, აღვირს აიწყვეტენ და ერთმანეთის გაწყვეტით ასუსტებენ საერთო ძალას. მცხოვრებთა რიცხვი საშინლად კლებულობს: ზოგნი დაიხოცნენ ომში, ზოგი (60.000 თომა არწმუნის სიტყვით) გადასახლებს თემური სამარყანდში. იმერეთში მეფისა და მთავართა შორის შუღლი არ შეჩერებულა. მე-XV საუკ. მოჰკლავენ კონსტანტინეს და გაამეფებენ გიორგის. განცალკევების სურვილმა დათრგუნა გაერთიანების ლტოლვილება.

არა-ერთხელ გაიღვიძა მისწრაფებამ ერთობის დამყარებისა, ხან-მოკლედ კიდევ განხორციელდებოდა, მაგრამ დაყოფა სამთავროებად, დაუძინებელი შუღლი, არევ-დარევა სცვლიდა ამ იშვიათს წამებს. უცხოელთა შემოსევით შინაურს აწეწილს საქმეებს მეტად ამწვავებს. მე-XVI საუკ. სპარსნი და თურქნი სხვა-და-სხვა დროს მუსრს ავლდებენ საქართველოს. მისუსტებული შინ და გარედ ქართველთა ერთი არ ივიწყებს თავის დანიშნულებას აღმოსავლეთის საქრისტიანო ქვეყნებში. 1460 წ. მეფენი და მთავარნი პაპის მოწოდებით ჯვაროსნების ომში გარევის აპირობენ მუსულმანთა წინააღმდეგ, მაგრამ ვენეტიკში მომხდარი უთანხმოება ევროპელთ ელჩთა შორის ამ საქმეს დასაწყისშივე ჰფუშავს. კონსტანტინოპოლის აღების შემდეგ 1453 წ. თურქთა მიერ აღმოსავლეთი საქართველო ოსმალეთის მხრის ხანების მსხვერპლად ხდება. სამცხე-საათაბაგოს მოსწყვეტენ და გაამუსულმანებენ, შუაგულს სამეფოში შემოესევნიან და ექიშებიან სპარსთა საქართველოზედ ბატონობაში. სპარსნი და თურქნი სთესავენ მტრობას ჩვენი ქვეყნის სხვა-და-სხვა ნაწილის მმართველთა შორის და ერთმანეთს უსევენ მათვე დასაქვეითებლად. მეფენი გაღუდგებიან ქრისტეს და მიიღებენ ისლამს, ზოგი თვალთ-მაქცურად და ზოგი გულ-წრფელად. XVII საუკ. ქართლში ტახტზედ რამდენიმე გამუ-

სულმანებულო მეფე აღის და სდევნიან ქრისტიანულს ჩვეულებებს და ძველებურს კულტურას. მეფეთა წასედვით ქვეშევრდომნიც გადადიან მაჰმადის რჯულზედ, ითვისებენ თათართა ზნეს, სთელავენ მამა-პაპათა ანდერძს. ეს ის დროა, როცა საქართველოში სპარსულ-ოსმალური ზნე-ჩვეულება, სიმღერა და საკრავი, ჩაცმა-დახურვა, ადმინისტრაციული წეს-წყობილება მაგრა იდგამს ფესვებს ქართულს საზოგადოებაშიაც. აღვირ-ახსნილი ვნებათა ღელვა, მხეცური ინსტინქტები, სისხლით ამღვრეული ცოლ-ქმრობა და ძალ-დატანებითი გაყრა გადაიქცა ჩვეულებრივ მოვლენად. ამ საერთო გახრწანს იშვიათად ჰუარავდა თავგამოდებული მამულის სიყვარული და სარწმუნოებრივი ერთგულება. დიადს მაგალითს ზნეობითი სიმტკიცისას გვიჩვენებს დედოფალი ქეთევან, რომელმაც ტანჯვით დალია: სული სპარსთა ხელში 1624 წ. შირაზში. საჯაროდ მოედანზე გასცარცვეს დედოფალს ტანსაცმელი, გახურებული მახვილით აგლეჯდნენ ხორცებს და ზედ ნაღვერდალს აყრიდნენ; თავზედ დაადგეს გახურებული თუჯის ქვაბი და ამ წამებით დაგვრგვინებულმა შინც არ უარჰყო ქრისტე და სამშობლო ნაწილები წმ. ქეთევანისა წაიღეს ბელგიაში კათოლიკეთა მისიონერებმა და დაკრძალეს ქალაქს ნემურში. შინაური უთანხმოება და გარეგან მტერთა სიმძლავრე ისე გამუდმებით უთხრიდნენ ძირს საქართველოს ხალხს, რომ მაღალი პიროვნობის ბეჭედით აღნიშნული მოღვაწენი თავიანთ სიცოცხლეს ტანჯვით და ვაებით ათავებდნენ. სურათი ამ მდგომარეობისა დაგვიტოვეს, როგორც ქართული მათიანის დამწერთ, აგრეთვე უცხო მოგზაურთ, მეტადრე პაპის მისიონერებმა, რომელთა მეცადინეობით საქართველოში კათოლიკობამ ფეხი მოიკიდა. უკვე მე-XIII საუკ. მოგზაურნი და მისიონერნი აღნიშნავენ საქართველოს პოლიტიკურს დაქუცმაცებას და ზნეობითს დაცემას. სარწმუნოების მხრით იგინი გაკვირვებულნი არიან სამგვარი ელემენტის ერთმანეთში არევით ქართველთა რელიგიაში: ქრისტიანობრივი, წარმართული და მაჰმადიანური ელემენტები შესისხლ-ხორცებულნი და უწესრიგოდ აღრეულნი შეადგენდნენ საკვირველს „სამ-სარწმუნოებრივს“ მოვლენას. ამ პოლიტიკურს და კულტურულს დაცემას მოჰყვა ლიტერატურის სილატაკაც.

მე-XIII—XVII საუკ. ქართული ლიტერატურის მიმართულება.

მე-XIII—XVII საუკ. ნაწერთა რიცხვი მრავალია, მაგრამ რაოდენობით სიმრავლეს არ შესწევს თვისების ღირსება. ამ დროის ნაწერები

არ არიან შესანიშნავი არც ხელოვნობის და არც თვით შემოქმედების მხრით. მომეტებული ნაწილი ამათგანი შეიძლება ორს ჯგუფად გავყოთ: ერთი შეიცავს საზნაო-დიდაქტიურს თხზულებებს და მეორე საარაკოსიუეტის ნაწერებს. შემოქმედებითი ძალა ჩაფერფლილია, სხივი პოეტური აღმაფრენისა იშვიათად ბრწყინავს თითქმის ხუთი საუკუნის განმავლობაში. მე-XI—XII საუკ. მოტიქრებით შექმნილი ნაწერების მაგივრად ამ დროს სალიტერატურო განძს ავსებენ საარაკო მოთხრობებით, რომელნიც შემოსილნი არიან ძალ-დატანებითი მოძღვრებით. გამომეტყველი ენა „ოქროს საუკუნისა“ უთმობს ადგილს შემუშავებულს უბრალო კილოს, ზე-შთაგონებითი ხელოვნური პოემების მაგივრად. მკითხველს აწოდებენ სპარსულით ნათარგმნს შესაზარის სასწაულებით თხზულებებს ან უფერულს ლექსათ-შეწყობილს მოთხრობებს. შემოქმედებითი სიღარიბესთან ქართველი მწერალნი ამ დროს იჩენენ განსაცვიფრებელს ლტოლვილებას წარსულის შესასწავლად, გულმოდგინედ ჰკრეფენ საქართველოს ისტორიულს ცნობებს და იურიდიულს ჩვეულებებს. ჩვენი ისტორიის წყარონი გამდიდრდნენ რჯულდებითი დოკუმენტებით. ეს ნაწერები და „ძეგლი“, აგრეთვე სასულიერო და საარაკო თხზულებანი გვიხატავენ ცოცხალ სურათს საქართველოს ლიტერატურის მდგომარეობისას მე-XVIII საუკ. დასაწყისამდე. ხოლო მეთვრამეტე საუკუნეში საქართველო კვლავ მოკლე ხნით აღორძინდება პოლიტიკურად და კულტურულად და მწერლობაში დამყარდება ბრწყინვალე ხანა, რომელსაც ეწოდება „ვერცხლის ხანა“. შემოხსენებულ ძეგლთა და ნაშთთა განმსხვავებელი ხასიათი გვაძლევს საფუძველს გავჰყვეთ და განვიხილოთ იგინი ოთხს ჯგუფად: პირველ ჯგუფში მოვაქცევთ ლიტერატურულს ნაწერებს, ორიგინალურს და ნათარგმნს, მეორეს დავუთმობთ ისტორიული შინაარსის თხზულებებს, მესამეს შეიცავს იურიდიული ნაწერები და მეოთხეში მოვათავსებთ სასულიერო მიმართულების წიგნებს.

განვიხილოთ ჯერ პირველი ჯგუფი. ამ ჯგუფის სათაურში ხრონოლოგიური ძაფის მიხედვით უნდა მოვაქციოთ ის თხზულება, რომელიც აქამდის გამოცემული არ არის და შეიცავს შორეულს ისტორიულს ეპის კვალს. ეს თხზულება არის „რუსუდანიანი“.

რ უ ს უ დ ა ნ ი ა ნ ი.

რუსუდანიანი წარმოადგენს კრებულს თორმეტი არაკისას, რომელნიც გადაბმულნი არიან ერთმანეთზედ ძალდატანებით, მოძღვრებითი

აზრით, დიდაქტიური მიზნით. და ჩუბინაშვილმა ორი ნაწყვეტი დაბეჭდა ამ კრებულიდგან თავის „ქართულს ქრისტომათიაში“: 1846 წ. გამოცემულს ქრისტომათიაში ჯიმშედ ხელმწიფის ამბავი (მეორე თავი) და 1863 წ. მეცხრე თავი „რუსულდანიანდგან“—ნაწყვეტი გოსტამ მეფის მოთხრობისა. განსვენებული პროფესორი რომანს ენის მხრით მიაწერს მე-XIII საუკ.; ენა მარტივი და უბრალოა და ეს თვისებაა მეცამეტე საუკუნის ნაწერებისაო. ეს მოსაზრება შესაწყნარებელი იქნებოდა, რომ ჩვენი ენა ისტორიულად შესწავლილი ყოფილიყო და ამიტომ „სიმარტივე“ ენისა საკმარისი არ არის რომელიმე ნაწერი ამა თუ იმ ეპოქას მივაწეროთ. მეორე მეძიებელი საქართველოს სიძველეთა აკად. ბროსე სწევს ამ თხზულებას მე-XV საუკუნემდე და საბუთად მოჰყავს შინაგანი თვისებანი მოთხრობისა. არც ამ მოსაზრებას აქვს დამამტკიცებელი საფუძველი.

სიუყვეტი „რუსულდანიანისა“ შეიძლება რამდენიმე სიტყვით გამოვსთქვათ. სათნოიანს კაცს აფთვიმიანეს ჰყავს 12 ჭკვიანი ვაჟიშვილი და ერთი ლამაზი ქალი რუსულდანი. მეფეთა ჩამომავალი იემენდგან, მანუჩარ, შეირთავს რუსულდანს. მანუჩარ, რომელიც საიდუმლოთ ქრისტიანობრივს სარწმუნოებაშია აღზდილი, მწვეულ იქმნა სპარსეთის უღმრთო მეფის სასახლეში. მეფე ჰპირდება მანუჩარს სახელმწიფოს დაბრუნებას, რომელიც ოდესმე მისმა წინაპრებმა დაჰკარგეს. მანუჩარის წასვლა დიდს ჭირს მიაყენებს რუსულდანს. მაგრამ უღმრთო მეფე არ აკმარებს ქმრის მოშორებას, იგი მოითხოვს მანუჩარის ასულს როადამს და შემდეგ ვაჟსაც—ფრიდონს. გამწარებული რუსულდანის დასამშვიდებლად მოდიან მისი დედ-მამა და შემდეგ 12 ძმა, რომელნიც მოძღვრებითი ამბებით დროს ატარებინებენ რუსულდანს, ცდილობენ მწუხარება შეუმცირონ და გაართონ. მეთორმეტე ამბის დასასრულს ბრუნდება სახლში ფრიდონ, რომელიც განკარგულებას მოახდენს, რომ მისი ბიძების ნაამბობი მოთხრობები ჩაწერილ იქმნენ. მათ მოთხრობას ასულდგმულებს ერთი დედა აზრი, ის იღეა, რომ მწუხარება და განსაცდელი წარმავალი არიან დაბოლოს მწუხარება ღვთის განგებით სიხარულად და მოსვენებად შეიკვლება, პრფ. ჩუბინაშვილის აზრით „რუსულდანიანი“ ახასიათებს მდგომარეობას, ზნეს, ჩვეულებას და მცნებას მაშინდელი საქართველოსას. ეს აზრი ჭეშმარიტია იმდენად მაინც, რამდენადაც იგი შეეხება სარწმუნოებრივ იდეას, რომლითაც განცხოველებულია ეს არაკთა კრებული.

„რუსულდანიანის“ ხელნაწერებს ბევრს არ მოუხწყევია ჩვენამდე. უფრო ხშირად გვხვდება ჯიმშედის ამბავი, ამოღებული ამ კრებულიდგან.

დამწერი „რუსუდანიანისა“ არ სჩანს, თუმცა იგი უნდა იყვეს ქართველი და მასთანავე ქრისტიანის რჯულისა. ქრისტეს სწავლას კრებულში რამდენჯერმე შეხვდება მკითხველი (თავი I, III და სხვ.). კრებულის შემდგენელს თავის თხზულება ქრისტიანობრივ გემოზედ აუშენებია. მთავარს გმირს კრებულისას უწოდებს იგი რუსუდანს, რომლის თავ-გადასავალი შორეულად გვაგონებს რუსუდან დედოფლის, თამარ მეფის ასულისას. გარდა ერთნაირი სახელისა, კრებულში მოხსენებულია ისეთი ფაქტები, რომელნიც გვაგონებენ ისტორიულს ამბებს მე-XIII საუკ. მსგავსად მანუჩარ იემენელისა, ქართველთ მეფეთ მონგოლთა მფლობელობის დროს სჭირდებოდათ და უხდებოდათ წასვლა წარმართ ბატონებთან თავიანთ სახელმწიფოში მემკვიდრეობითი უფლების დასამტკიცებლად: რუსუდან დედოფლის შვილი დავით ნარინი მიდის ყარაყორუმში დიდს მოღოლთან, რათა დაიმტკიცოს სამეფო ტახტი საქართველოში, ხოლო ასული რუსუდანიანისა, თამარ, მისთხოვდება სელჯუკს. როგორც შოთა რუსთაველმა ისარგებლა „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტად სახალხო ზღაპრით და დროთა ვითარების გარემოება ჩააქსოვა პოემას, აგრეთვე „რუსუდანიანის“ დამწერიც მიჰმართავს ზეპირ-სიტყვეობას, და თუ სუყველა მოყვანილი კრებულში მოთხრობები ხალხის ნათქვამად არ აღიარება, ზოგიერთთა არაკთა შესახებ შეიძლება დაჭეშმარიტებით ვსთქვათ, რომ მათ წყაროდ იყო ხალხური ნაწარმოები. (საყურადღებოა ხშირად განმეორებული სახელი ტარიელ და ავთანდილისა). მაგალითად არაკი ხელმწიფის სამის ვაჟიშვილის შესახებ. კარი მეორე „რუსუდანიანისა“ შეიცავს მოთხრობას ორ გმირზედ — ბედუქუდმართსა და ბედშაფზე. მეთორმეტე კარში სასაცილო ამბავია მოყვანილი ორი ქალის შესახებ, რომელთა სახელებია იტიტინე და იჯაჰანაკე. თუ ეს მოთხრობანი მიგვაჩნია სახალხო სიტყვიერებიდგან ნასესხად, წინააღმდეგ, ამბავს იბრეიმ ხელმწიფეზედ (მეექვსე კარი) ვსთვლით გადაკეთებულად ცხოვრებიდგან წმიდათა ევსტრატესი და მის შვილთა და ცოლისა, რომელიც სთავგმნა ქართულად მე-X—XI საუკ. წმ. ექვთიმემ. კრებულში შეტანილია აგრეთვე განსაკუთრებითი კარი „კაისრიანი“, ამბავი კეისარზედ. აქ შეხვდებით ზღაპარს ბანაროსზედ, რომელიც წააგავს „ამაყს აგეის“. ნათარგმნი არაკის მაგალითს გვიჩვენებს მეოთხე ძმის მოთხრობა „ყარამან, ურუმის მეფეზედ“. მოთხრობელი გვაუწყებს, რომ იგი მოახსენებს რუსუდანს არაბულით ნათარგმნს ამბავს. ანგვარად „რუსუდანიანი“ შესდგება სხვა-და-სხვა ნაწილებიდან: აქ თავმოყრილია სახალხო ზღაპრები, სახულიერო მოთხრობა წმიდათა ცხოვრებიდგან გადმოკეთებული, ნათარ-

გმნი უცხო ენიდგან ამბავი. დაკავშირებულნი არიან იგინი ზნეობით და მოძღვრებითი აზრით. შესაძლოა, რომ „რუსუდანიანის“ ტექსტი გადაწერის დროს გაირყვნა. და ხელნაწერში შეიტანეს ისეთი სიტყვები რომელნიც უძველეს დედანს არ ეკუთნოდნენ. ჩვენამდე მოხწეული ხელნაწერები ეკუთნიან მე-XVIII—XIX საუკ.; აქ შევხვდებით არქაიზმებს — ძველ სიტყვებს „დახურვა“ დახურვის მაგიერ, „რასხი“ — რაშის მაგიერ, „კვირიაკე“ კვირის მაგიერ, და სხვ.) და ძველს ფორმებს — ზმნებს დაბოლოებით ის: დაბანის, გახხადის. ამ არქაიზმებთან მოყვანილია სიტყვები, რომელნიც ეკუთნიან ჩვენამდე მოახლოებულ დროებას: საათი, აბაზი, თოფი. აბაზი — ფული საქართველოში გავრცელდა შაჰაბაზის დროს (1585 — 1628) და მაშასადამე იგი უნდა იყოს ნახმარი რომელიღაც ძველ ფულის მაგიერად, რომლის სახელი მკითხველისთვის გაუგებარი იყო და თხოულობდა ახალი სახელწოდებით შეცვლას. „რუსუდანიანს“ გაუვლია იმერლის რედაქციის ქვეშ, რაიცა ხიანს ენის შესწორების მაგალითებიდგან: ამგვარია სიტყვები — კოსტა (=კოსტანტინე), დარონინება და სხვა.

„რუსუდანიანის“ შინაარსის გადაცემას არ შევუდგებით. ვიტყვი თხოულობდ, რომ მიქმედება სწარმოებს ხატაეთს, მისრეთს (ეგიპტეს), ბუხარს, ურუმს (რომს), იამანეთს. გმირები დასურათებულნი არიან იმ თვისებით, — სილამაზით, მხნეობით და მოუღრეკელი ხასიათით, — რომელიც უკვე გავიცანით „ამირან-დარეჯანიანის“ მოთხრობაში. „ბაყბაყ-დევი“ და სხვაგვარი მავნე სულნი აგრეთვე ხშირია, როგორც სახალხო ზღაპრებში. გველეშაპი, რომელიც მდინარეს იჭერს და წყლის მიცემაში მეფისაგან თხოულობს თითო კაცს შესაქმელად, გვაგონებს ზვირ-სიტყვაობის და წმიდა გიორგის ცხოვრების ამბავს. გაქვავება ჯიმშედისა, ხატაეთის მეფის შვილისა, და ცრემლით მისი გაცოცხლება ჩვეულებრივი საარაკო სიუჟეტია. ორბის ფრთა, რომლის მოწვა საკმარისია, რომ ორბი მეფის შვილს გამოეცხადოს მისაშველებლად, ამოღებულია ჩვენი ზღაპრიდგან. „რუსუდანიანში“ ჩაწერილია არაკი დილაშელს სამს ძმაზედ, რომელიც ახლაც გვესმის ქართლში; სამი მეფის შვილის შესახებ ზოგიერთი არაკი გადაქცეულია ლეგენდად, მაგალითად მერვე კარში — გაქრობა მთის, ცხვრის ფარისა მეცხვართურთ და ორის ხელმწიფის შვილისა. ბრძოლის ველის აღწერა და საკრავთა სახელები გვაგონებენ უკვე ცნობილს საგმირო მოთხრობებს. ტარიელის სახელის გარევა უჩვენებს ავტორის მწერლობაში გაწრთენილს გონებას. მიცვალებულთა დამარხვა ფლურის ჩატანებით ძველი ჩვეულებაა ქართველთა ტომისა, რომელსაც

ავვიწერს მეფე თეიმურაზი. ჩამოთვლილი „რუსუდანიანის“ დამახასიათებელი თვისებანი მოწმობენ, რომ კრებულის შემდგენელი ნაკითხი კაცია სამღვთო წერილში, კარგად იცნობს სახალხო ზღაპრებს, წაკითხული აქვს ძველი ჩვენი კლასიკური თხზულებანი, გამსჭვალულია აზრით მკითხველს ნუგეში სცეს აწმყო შავი მდგომარეობის გამო და იმედი გაუღვიძოს ბრწყინვალე მომავალისადმი ქრისტეს სასოებით და რწმენით.

რათა გავაცნოთ მკითხველს ენა და ხასიათი „რუსუდანიანის“ მოთხრობისა, შევჩერდებით ჯიმშედ ხელწმიფის ამბავზედ.

„დაიბადა ვაჟი ცისკრის უნათლესი, ღომის მონაკვეთი, საფალავნოდ შექმნილი; რომელი კაცისა თვალსა ეგეთი არა ენახა-რა. შეიქნა ნაღარის ცემა, სტვირის კვრა, ყოველი საღებრო ხმა და სიხარულის გამრავლება. მათი საკადრისი ძეობა გადაიხადეს, მათად საკადრისად დაუწყეს ვაჟსა ზრდა. გასცა ბრძანება ხელმწიფემან, რომელი ვინც კვერცხი გამოაჩინოს სრულსა ხატაელთა ქვეყანასა შინა და ანუ მისი სახელი ახსენოს მწარისა სატანჯველითა გაისაჯოს, ქვეყნისაგან აღიხოცოს სახსენებელი. მისიო დავარდა ხელმწიფისა ყადაღის ხმა მისსა საბრძანებელსა შინა და ვერცა ვინ სჭამდა კვერცხსა, ვერც ვინ ახსენებდა, ვერცა ნახავდა, ვერცა ვინ სახელს იტყოდა. იზრდებოდა ყმაწვილი სათუთად და ნებიერად. გვაახლეს ახალ-გაზდა ყმაწვილები ორასიოდ, ყველასაგან ცოტად დღისად უფროსი ვიყავ, ნამსახურის ვეზირის შვილი. შევაქცევდით და ვათამაშებდით და ასრე იზრდებოდა, რომე სიკეთითა თვალი მის უამეს ვერას ნახავდა. ერთის წლისა სამის წლისას ჰგვანდა და, სამის წლისა რომ შეიქნა, ქვეითად ასეთს სათამაშოს არ ვითამაშებდით, რომ ის არ ითამაშებდა. ხუთის წლის რომ გათავდა, ძაღვად ცხენს არბევდა და ყაბახს ესროდა. ნადირს თამამად მოჰკლავდა და ფრინველი არ მოუტრჩებოდა... გათავდა ამ ცხოვრებითა ათი წლისა და კვერცხის სახელი არ გაეგონა. გაუწყრა ღმერთი ჩემს უბედურებასა და ნარდის თამაშობაში შე და ხელმწიფის შვილი შევხირდით, მე უმართლვე ვიყავ, მაწყინა, წამოვხტი და უკუ-უუყვილვე, „გასკდი კვერცხივითაო“. წამოხტა ისიცა: „როგორ კვერცხიო!“ გამომეკიდა უკან. რას ჰქვიან, ძამიას ჭირიმე, მართალი მითხარო. გადავიფიცე: არ ვიცი მეთქი, ისე ცუდად ვთქვი მეთქი. არ იქმნა, არ გადიგლო გულიდამ. ვისაც ჰკითხა ყველა შეფიცის. რომ აღარავინ უთხრა, შევიდა ტირილით დედასთან: „კვერცხი რასა ჰქვიანო, მითხარო“. იმან იმას დაუწყო კითხვა: „შვილო, რას ამბობ, კვერცხი რასა ჰქვიანო“. შეიქნა ტირილი. შევიდა ხელმწიფე... და იწყინა: ვის გაუჯავრებიაო. მიუჯდა და პირს აკოცა, თავს შემოეველო—ვინ გაგაჯავროო ჯიმშედ ასე

მოახსენა: როგორ არ ვიტყვო, ქვეყანაზედ რამე იყო, სახელი მე იმისი არ ვიცოდე, ამ ქვეყანაზედ კაცმა იცოდეს და მე არაო. რა კვერცხის სახელი ხელმწიფემ გაიგონა, გაჯავრდა: ვინ გამოძჭრა ყელი, ვინ ახსენა კვერცხიო, შემიტყუეთო. შეიღმა არ უთხრა შიშით, რომ ვუყვარდი მწედ და იცოდა ხელმწიფე გამიწყრებოდა... რა ხელმწიფისაგან ასე თავს შედება ნახა, ჯიმშედ უფრო თავს შეიღვა და შეჭტიცა მამას: თუ არ მეტყვი კვერცხი რასა ჰქვიან, თავს მოვიკლავო. შეწუხდა მეფე და დედოფალი. გამდელმა მოახსენა: „მან დიაცმან რომ მოგვაბარა, რატომ იმას არ უჩვენებთო... მოუტანა, აჩვენა. რა ნახა, გამხიარულდა და თქვა: რას ვაქნევდი ამასო, მაგრამ თქვენ რათ მიმალავდითო. წამოხტა და კარში გამოვიდა, ვითამ ჩემთან მოჰქონდა... ხელში რომ იგორებდა, დავარდა და გაუგორდა. მიგორავს კვერცხი და მისდევს ყმაწვილი. რომ მიეწვევის, დასწვდის ასაღებად, უფრო შორს გაუგორდის. რომ აღარ იქმნა და ველარ მიეწია, მობრუნდა გაჯავრებული, შევიდა საჯინბოში, შეიკაზმა ცხენი, ბედშავი რო ერქვა, შეჯდა და გამოუდგა.

დავლონდი მე. წაველ მამის ჩემისაკენ. მაშინ უსინათლო იყო, და ტირილით შევიხილე: ასე მოვიდა ჩემი საქმე მეთქი. მან აგრემიბრძანა: ვიცოდი რომ მისთანა დედაკაცის მოტანილი გრძნებით შექმნილი კვერცხი იქნებოდა, რატომ მართალი კვერცხი არ მიეცითო... ვიცი ის ყმაწვილი ბევრს ძნელს საქმეში და გრძნეულებაში ჩავარდების. ამის მეტი აღარა გაეწყობა-რაო: მანდ რკინის შეილდი და ბოძალი ძვესო, ის წაიღეო. ერთი თვალი ამოიღო ჯიბიდან: ესეც წაიღეო. ის ბედშავს შეჭჯდარა, შენ ბედუკულმართს შეჯგო და გაუდეგ უკანაო, მიაშურე სანამდი ზღვაში შევიდოდეს; სადაც საქმე გაგიჭირდესთ, ამ თვალს პირში ჩაუდებდე და ამ შეილდისარს ასროლინებდეო. გამოვესალმე მამას და წაველ... მე იმას მივდევი, ვერ მივეწიე. შეცურდა ზღვაში კვერცხი და შეჭყვა თანა: რა მისი ზღვაში შესვლა დავინახე, ცხენისაგან გადავიტერ და ვიეც თავში. დავბნდი და დავეცი უსულო. როდესაც ჭკუას მოველ, დავლონდი და ასე ვთქვი: ჩემს ქვეყანას არ მიმესვლება, მეც ზღვას უნდა შევიდე, რაც უნდა დამემართოს მეთქი. ვილოცე და შევჯე ბედ-უკულმართსა, შეველ ზღვაში და ვიარე, როგორც ხმელეთზე, სანამდის ნაპირს გავიდოდდი, რა გაველ ზღვის კიდესა, ბედშავის ხვივილი გავიგონე, გამოიკვირდა, — აქეთ ბედუკულმართმა დაიხვილა. მივიხედე, ერთი ღიღი მინდორი იყო და ისეთი ხე იდგა, რომ საგდებელი ძლივს შემოსწვდებოდა. ბედშავი იმ მინდორში სძოვდის. რა ბედშავი დავინახე, დია მიამა. დავხედე — დაკოდლილი ხელმწიფის შეილი გულ-აღმა

გდია; სისხლისაგან შესუსტებული, ვარდისფერი ლოყები ზაფრანის ფრად შექნია და გპირი ტანი და ალვისა მსგავსი ხელ-ფეხი უძრავად უყრია. ცხენი ტოტით მიწასა სცემს და დასტირის. რა მისი ისრე გახდომა ვნახე, გულში მედვა, რომ ჩემის ენით დაემართა ესე და დღეის უკან რადლა ვიცოცხლო, ხმალი ამოვიღე და ტარი ხელმწიფის შვილს დავაღვი და პირზე მე უნდა დავგებულვიყავ, რომ ზედ დავკდომოდი. მერმე ასე ვთქვი: მე რომ თავი მოვიკლა, რა სამსახური იქნება, ჯერ ვეცდები, თუ ღმერთმა ინება და მობრუნდა, ამანვე გარდამახდევინოს ამის შეცოდება მეთქი. მაშისა ჩემისაგან გამოტანებული დაკოდილის წამალი ჰქონდა; მოვბანე დაკოდილი, წამალი დავაყარე და შევუხვიე. სასუნებლით მოვაბრუნე. თვალი აახილა და კრემლები გადმოყარა: ვაი, ჩემო თავო, რა ცუდად მოვკვდიო. ჯერ ჩემი ყოფნა არ შეეტყო, მაგდენი ცნობა არ ჰქონდა. წყალი მოითხოვა: დავალევიე. მითხრა: ვინ ხარ, ძმაო, რომ ამისთანა დროს მომეშველე. მე არა ვთქვი რა. პატარა მიწვა, წამოჯდა, მიიხედა და რომ დამინახა, გაიცინა: დიდება ღმერთსა, რომ უპატრონოდ არ მოვკვდიო. ფეხზედ კი ვერ ადგა. მიველ, წინ დავეცი და ხმალი დავუდე: შემცოდე ვარ და სიკვდილის მეტი არა გამეწყობა რა მეთქი. იტირა და აგრე მიბრძანა: რა შენი ბრალია, მე შენ არ გემღურო. მე ვეთაყვანე და მოვახსენე--დავბრუნდეთ, ან ჩემგან შენი გაყრა არც მოხდება, ვისთანაც მივალ, რას მეტყვის. თუ კაცი იყავ, შენს ხელმწიფის შვილს არ გაეყრებოდიო. აწ ესე მიბრძანე; რა მტერი დაგხვდა, რომ შენ ასე გაგხადა მეთქი. მან მიბრძანა: ზღვიდან რომ გამოველ, შესვენება მოვიწლომე, ცხენს ლაგამი წავაყარე და საძოვარზე მივუშვი, მე ამ ჩრდილს ქვეშ მოვისვენე. ბედშავი მიჰყვა საძოვარსა, ზღვის პირად წავიდა. ცხენის უგონიერესი არა არის-რა: იმან შეიტყო, რომ ზღვიდან ღრუბელივით ვეშაპი აიშართა. შექმნა ხვივილი. მეგონა დება რაზედმე, შევშინდი არ დამეხრჩოს მეთქი. ახალუხზე ხმალი შემოვირტყი, შვილდ-ისარი ავიღე, მივმართე. შევხედე საკვირველი შავი ვეშაპი გამოწოლილა ზღვის პირსა, თვალებს ცეცხლებრ ანათებდა, ცხენისაკენ იშვრდა, შეტევას ულაშის. მეუცხოვა, იმისთვის რომ კვლავ არ მენახა: მაგრამ ნახატი რომ მენახა, იმაზედ მივხვდი. ვახსენე ღმერთი, გარდავაცი შვილდს ისარი, ვესროლე და ტვინში გავავლე. ასეთი დაიწივლა, რომ ვთქვი ცა ქუხს და მიწა იქცევა მეთქი: გარდაიქცა. მე შვილდი გარდავაგდე, ხმალი მოვიწვადე, მივვარდი, ვეკარ და თავის კვინიხი ავაგდებინე. გაიშალა, გამოიქრა ტოტი და ასე გამხადა, რომ ამ ცალის ფეხით აქამდის ძლივს მოვაწიე. წა-

დი, ნახე, როგორი ვეშაპი ყოფილა. წამოველ. სისხლის კვალი მის-
 დედა. სისხლი რომ გაშრალიყო, სიპივით შექმნაო. მიველ, სადაც
 ვეშაპი მოეკლა. მის უსაკვირველესი და უდიდესი ვეშაპი მას აქეთ აღარ
 მინახავს. თავი სპილოს ოდენა ჰქონდა, ფაფარი მის ტანს ჰფარავდა,
 ტანი შავს მთას ჰგვანდა, ჯაგარი თითო მტკაველი ესხა. ერთი ფეხი
 მოვკერ და წამოვიღე. დაღამდა. დავიძინეთ ხის ქვეშ. შუალამისას ასე-
 თი სინათლე მოვიდა, რომ მინდორი და ხე განათლდა, თითქო ცეცხ-
 ლი აენტო მეთქი. გამოვიდა ერთი შვენიერი ქალი ხიდან, თავს დამად-
 გა და მიბრძანა: შენზედ ბარობაზედ დაიკარგა ეგ ყმაწვილი, კიდევ
 მოკვდებო, რატომ არას ინაღვლიო. შევშინდი და თრთოლა მომივი-
 და. მერე მიბრძანა: ნუ გეშინიან, თქვენთა მშობელთა დაემართათ ავი
 საქმე, რომ თქვენ გაგეყარნენო, თვარემ მე კარგი მიყო, ამ ვეშაპის
 ტყვე ვიყავ, რადგან ამისგან დავიხსენ, მეც მაგიერს ვიქო. ამ ხის ძირს
 მიწა მოთხარე, წმიდად გასცერ და იმ ნაკოდში ჩააყარეო; ასე რომ
 სულ აავსო, მერმე მოზილე, შემოსდე და შეუხვიე. სამს დღეს აგრე
 იყო, ნუ დასძრავო და მასუკან სადაც გინდა წადითო. ამ სამი დღის
 სამყოფს პურს და ღვინოს მოგცემთ და მერე თქვენ იცითო. ნამეტნა-
 ვის შიშით ვერ ვკითხე, ვინ იყო. გავკრთი და გამომეღვიძა. ხელმწიფის
 შვილს ამდენი სისხლი სდენოდა, რომ სახვევს ვერ დაეჭირა, შესუსტე-
 ბული ხმას ძლივს იღებდა. მოვთხარე მიწა, მანდილის წვერში გავცერ,
 მოვბანე ნაკოდი, მიწით გავუტენე, შემოვადე, შევუხვიე და მოვახსენე
 უთუოთ საღამომდის გამთელდები მეთქი. მიბრძანა: ამანაც არ მამკლას,
 სიმშილი მამკლავსო. მოვახსენე: ღმერთი საქმელსაც მოგვცემს მეთქი,
 ავიხედე და ხის სტოში ერთი ასეთი პური იდგა, რომ ჩემს თვალს არც იმ
 სითერთე არც იმ სირბილე პური არ უნახავს. ერთი პაწაწა მინა ღვინო
 იდგა სტოს და სტოს შუა. ჩამოვიღე და მივართვი. ნახევარი მე მიბო-
 ძა, ნახევარი თვითონ დაიჭირა. გემოდ უსაკვირველესი იყო. ლუკმა
 რომ შევქამეთ, გვეგონა, სულ ნადიმად ვმსხდარვართო, წვეთი ღვინო
 დავლიეთ და დავიძინეთ მოსვენებით. გათენდა, ღმერთს მადლობა შეე-
 წირეთ, ხელმწიფის შვილი ადგა, ვითომ არა სჭირებოდა-რა. ნუ დაიძვ-
 რი სამს დღეს, წყლული არ გასარჯო მეთქი. ვიყავით ასე სამი დღე.
 თვითო ლუკმა და თვითო ცვარი კმარობდა. მეოთხე დილა გათენდა,
 შევსხედით და აღმოსავლეთით კერძო ვიარეთ 15 დღე და ღამე. არც
 კაცი, არც ფრინველი, არც ნადირი არ გვინახავს. გაველით ერთს
 თვალუწვდომელს მინდორსა. არსად კლდე, არსად ბალახის კაქაჭი
 იპოვებოდა. შევწუხდით წყურვილით, ღმერთს ცრემლით ვადიდებდით.

ერთი ტვერი გამოჩნდა. უწინ ხელმწიფის შვილმა დაინახა. მე მეუცხოვად
და გულში ვთქვი: თუ ფარსაგი რამ იყოს, ულაგო-ალაგას არ იქნება
მეთქი. მოვახსენე: გზა ავუქციოთ მეთქი. ბრძანა, რომე იმავე წამს მოვ-
კვდებოდე, მაშინაც ვნახავო. მივახლოვდით. ტვერი თურმე ბალი იყო
ერთი ქვეყნის ოდენი. გალავანი მწვანისა და წითლის ქვით აგებული
იყო. რაც ქვეყანაზედ მოქმედება არის კაცისა, პირუტყვისა, ნადირისა,
ბალახისა, მოძრავისა და უძრავისა, — ყოველიფერი, მათ ქვათაგან გამო-
ყვანილი და შეწყობილი ნაგები იყო. კარი ება ეკალმუხისა, ოქროთა
და ლაჭვარდითა ნაქრელები. ხე მსხმოიარე ყოველითა ხილითა, ბალის
შუაგულს ტბა იყო და ტბის შუა თალარი დიდი ოქროსი. იამა ხელმ-
წიფის შვილსა. კარი გაღებული დაგვხვდა. კარს იქით და აქეთ ლამაზი
ბროლის ტახტები იდგა და ერთი ბერიკაცი იჯდა. რომ დაგვინახა, ტახ-
ტით ჩამოვიდა, სალამი მოგვცა და ბაღში შეგვიბატოვა: ნუ ჩამოხდებით,
თალარში ცხენებსაც მოაძოვებთ და თქვენც განისვენებთო. ეს ბალი ჩემია,
ბერიკაცი ვარო; იმისთვის გამიკეთებია, რომ შორის გზით მაშვრალთა გა-
მოსვენონ და მე შენდობა მითხრანო. მე მოვახსენე: ბაღში ცხენებს ვერ
შემოვასხამ, ბაღს წაახდენენ, ხელმწიფის შვილი მიბრძანდეს, მე აქ ცხე-
ნებს მოვუდგები-მეთქი. დამიყინა შემოდლიო. რა აღარ შეველ, ხელმწი-
ფის შვილი შეიყვანა, დააწყებინა სიარული, უცხოთა ხილთ ნახვა და
მირთმევა. მებაღეებიც იყვნენ და ის ბერიკაციც წინ უძღოდა. გამოა-
ჰარა ერთი კაცი და გაგზავნა სადმე. რომ გამოვიდა ის კაცი კარსა,
ვეფხად გარდაიქცა; გულმა მიკბინა. შევტყორცე საგდებელი: გარდავა-
ცი თავსა და მოვითრიე. შევკარ და დავიდე წინა. ამოვიღე ხანჯალი
და ყელზე დავაბჯინე; ასე ვუთხარ: მითხარ, რანი ხართ, რად აგრე
გრძნეულობთ, რომ ხან კაცი ხართ, ხან მხეცი, სად მიხვალ, თორემ
აქვე მოგკლავ მეთქი. მან მითხრა: ნუ მომკლავ, თვარე უფრო დაგი-
ზიანდების ჩემი სიკვდილიო. აბა მართალი მითხარ. მითხრა: ჩვენ აღმა-
ზის გველისანი ვართო, ეს ბალი მისია, ჩვენ მებაღენი ვართო. ასე ბა-
ლი მისთვის არის, რომ ვინც გაივლის ჩვენს ბაღეს ამ ბალის და ხილის
ხალისით შემოვიგდებთ. ამისთვის მოგვეგება ჩვენი უფროსი, რომ თუ
საიმისო კაცი ყოფილიყავით, ბაღში შესვლასაც აღარ გაცლიდათ-
რახან დია კარგნი და ფიცხნბ იყავით, შეიტყო თითონ ვერ დაგაკლებ-
დათ, ბაღში შევიწვიათ. მე გამგზავნა აღმასის გველთან, ვიდრე ეცდუ-
ბა ტკბილის ქართულით დააყვნოს, თუ აღარ იქნების, ომს აჰკიდებს,
მანამდი გველიც მოასწრებს. რა ის წამოვა, ასეთი კლდე შეიქმნის,
რომ არსად კარი გამოსვლის და შესვლის ჰქონდეს.

მე ვკითხე, გველს რა მაგდენი შეუძლია, რომ ეგეები ჰქმნას მეთქი. მან მითხრა: არა გველია, კაის დიდების პატრონია, სახლისა და მამულის მქონებელი, რომ ნახო იტყვი: ამას რომელი სახელმწიფოსჯობია? კაი ხელმწიფის შვილი ცოლად ჰყავს. მაგრამ გრძნეულთაგან გაზრდილია და ასეთი გრძნების მცოდნეა, რათაც უნდა იმად იქცევა და მას ომით არა დაეგვარება-რა. მისთვის ჰქვიან აღმასის გველი, თორემ გველი არ არის. ამ ბერიკაცს ომი არ შეუძლია; როს დაიწყებს სტვენას, თვითო ხის ძირიდან, ჯარად ათასი გველი გამოვიდოდეს, რამდენსაც ჰხოცთ, არ დაიღვეა, უფრო მოგეხვევათ. რა ყველა მიაშობ, შევკარ და იქ დავდე. დავუძახე ხელმწიფის შვილს: დაღამდა, გამოდი მეთქი. ბერმა კაცმა დაუწყო ლაპარაკი ტკბილად და არ გამოუშვა. გაჯავრდი და შეველ: ასე გინდა, მაგ გრძნეულის ხელით თავიც წაიხდინო და სახელმწიფოც დაამხო-მეთქი. რა ბერმან კაცმან ნახა, რომ ღია გაჯავრებული ვიყავ, ერთი ასეთი დაიწვილა, რომ ვთქვი ამ ყურში იქით თოფი გამაგდებინეს მეთქი. შეიძრა ბალი, და რაც ხის ძირი იყო, გუნდი-და-გუნდი გველი მოვიდა, შემოგვეხვია გარე-წავიკარით ხრმლებს ხელი, დაუწყევით ხოცა, მაგრამ ბერიკაცი სტვენდა და გველი უფრო მოდიოდა. გაჯავრებულმა შემოვკარ ბერიკაცს ხრმალი და შუა გავევთე. რა ის კაცი მოვკალ, მკვდარი გველიც გაქრა, არამც თუ ცოცხალი გამოჩენილიყო. მოვახსენე ხელმწიფის შვილსა: გავიდეთ გარეთ, ფათერაკს არ შევესწრათ-მეთქი. გამოვედით იქით, კიდევ კაცსა ვკითხეთ: თუ შენის თავის მშვიდობა გინდა, მართალი მითხარ, რა გვარად მოვა აღმასის გველი, რით იბრძვის, ან რით მოერევის იმას კაცი, მან მითხრა: მორევა მისი კაცთაგან მოუვალთ, აბჯარი არა მოეკიდება-რა და ნურც ეცდებით ამის მეტსა, რომ ღვთისაგან საფარველი ვაცთ და მით მოერევით. მოსვლით ასე მოვა: რა გინდ მოწმენდილი ღღე იყოს, ქუხილი და ელვა შეიქნება და ასეთი ტკრციალი და წვიმა, რომ კაცთ ჰკუა აეშლებათ. რა მოვა, უწინ ცეცხლის ფრად ეჩვენება კაცსა და მერმე აღმასის მსგავსად და ფერად ჰყრტიალს დაიწყებსო. ამის ამბავში რომ ვიყავით, დაიწყო გრგვინვა და ცოტა წვიმა. თქვა იმ კაცმა: ეს არის ნიშანი იმის მოსვლისა და რაც გინდა ჰქენითო: თავი და სული ღმერთს შევავედრეთ, ცრემლით შევსტირეთ და გამარჯვება ვითხოვეთ. ჩემი ჯუბანი ხელმწიფის შვილს ჩავაცვი, რკინის შვილდი და ბოძალი ხელთ მივეც, თვალი პირში ჩავუდე, ასე შევეხვეწე: არამც და არამც ასე აჩქარებული ხარ, რომ ან სასულებს არ გეცეს,

ან პირილამ არ გამოგიგორდეს მეთქი. მოუმატა წვიმამ და ქუხილმა. შევსხედით ცხენსა და ბაღის კარს უკუ ვეცალენით. ის კაცი შეკრული თან წავიტანეთ და მისავალი გზა დავუცალეთ. მოვიდა საკვირველი ქუხილი და გრკვინვა, ღვარი ალაგს და ულაგოს მოდიოდა, რომ მოახლოვდა, გრძლად რომ ცეცხლი ანთო, ისრე გამოჩნდა და მერმე ცეცხლის ფერი გადავიდა, აღმასის მსგავსი რამ გამოჩნდა და უცხო და გრძელი. წინ არავინ მიეგება და თავისი ნიშანი ვერა ნახა-რა, ცწყინა და უცხოდ გაჯავრებული წამოვიდა, თავისთა ყმათა-ზედა სწყრებოდა: ასეთი რა იქნა, რომ ჩემი მოსვლა ვერ შეიტყესო, თუ შევიდა ვინმე; რატო არ შემატყობინეს, თვარა და კულავ როდის დამმართებია ესეო.

შემდეგ აწერილია ჯიმშედის და აღმასის ომი და ბრძანებითა ღვთისათა ჯიმშედისაგან მპრევა. ამას მოსდევს ჯიმშედისაგან შავის ვეშაპის მოკვლა და მის უღრუბლოს მზის მეფარის გამოყვანა. დასასრულ აწერილია „ჯიმშედისაგან“ აღმასის ქალაქში მისვლა. როგორც ზემო მოყვანილი თვალსაჩინოდ ამტკიცებს, ჯიმშედის ამბავი მოთხრობილია იმავე გეგმით და კილოთი, როგორც უკვე ვიცით „ამირან-დარეჯანიანიდგან“. ენა ზღაპრულია, სასაუბრო. აქა-იქა შევხვდებით გაუშალაშინებელს-სტილს: მეტად ხშირად არის ჩართული სიტყვა „მეთქი“ და ნაწევარი „ო“, ორივე ნათქვამის გადასაცემად. მართლწერა არ შეეფერება არც მე-XIII და არც მე-XVII საუკ. მოთხრობაში შევხვდებით კ (კელმწიფე, კრძალი), ვ, მაგრამ ამის გვერდით შემდეგ დროებში შემოკლებული ჟ (ღწითის, ქქუა). ეს არეგ-დარევა ორთოგრაფიისა მიეწერება შემდეგ „რუსუდანიანის“ გადამწერთ, როგორც მათ უნდა შეეცვალათ ძველი სიტყვებიც ახალად: წალკოტი — „ბალად“.

ნ უ ზ ა ლ ი ს ს ა ყ დ რ ი ს ლ ე ქ ს ი.

მესამეტე საუკუნის მწერლობიდან შეგვჩა რამდენიმე. სიგელ-გუჯარი, რომელნიც მოწმობენ საქართველოს დარღვევას უცხო ტომთა შემოსევის წყალობით. სიგელ-გუჯრებით მონასტერ-ეკლესიებს უბრუნებენ და უმტკიცებენ მეფენი და ფეოდალნი აოხრებულს და წარტაცებულს მამულებს. ამ შინაარსისაა, მაგალითად, რკონის სიგელი 1259 წ., შიომღვიმისა 1250—1260 წ. წ. მეფენი ცდილობდნენ მალამო დაედოთ ხალხის გამწვავებული იარისთვის, ეკლესია კვლავ იხვეჭდა დაცემულს გავლენას და ემზადებოდა საზოგადო სამსახურადად. შეერთებული ძალით სამღვდელთა თხოულობდა მეფეთაგან წარტაცებული მამულების

დაბრუნებას. ამ გვარი 1280 წ. კრების ძეგლი, შედგენილი ტყილისში. ქართველთა ეპისკოპოსნი სწერენ მეფეს: სანამღი ჩვენს თხოვნას არ აღგვისრულებ, არ მოვშლით კრებას, რაც უნდა ძალა დაგვატანო, ეკლესიებს დავკეტო, მირონს არ მივცემთ და სხვ. მტერთა შემოსევამ გამოიწვია შეტაკება საეკლესიო და სამოქალაქო მმართველობისა.

გამწვაებული შინაური მდგომარეობა გაგრძელდა მე-XVI საუკ. ამ გარემოებას ხელს უწყობდა მახლობელ და მეზობელ ხალხთა აშლა და საქართველოზედ მოსევა. ამ დროს გაძლიერდნენ ოსები და დასუსტებულს მონგოლთაგან საქართველოს თავს დაატყდნენ. ნუხალის საყდარზედ დაწერილი ლექსი 1324 წ. გვისურათებს ოს-ქართველთა შეტაკებას და მის შედეგს. აი ეს ლექსიც სოფ. ნარიდან.

ჩვენ ვიყავით ცხრანი ძმანი,
 ჩარჯინიკე ჭარხილანი,
 ოს-ბადათარ, დავით სოსლან,
 ოთხ-სამეფოდ მებრძოლანი,
 ფიღაროს, ჯადაროს, საეურ და გიორგი,
 მტერთა რისხვითა შეშხედვარნი;
 ჩვენა ძმანი სამნი ბერნი, — ისაკ, რომანოზ და ბასილ, —
 აქმენ ქრისტეს კარგნი უმანი.
 ჩვენ გვიჭირავს მიმავალთა-მომავალთა
 ოთხის კუთხის ვიწრო გზანი,
 კასარზედ სიმაგრე მაქვს და სხაყო,
 აქ (=სოფ. ნარს) მიჭირავს კიდის კარი,
 საიქიას მოიშედე,
 სააქას კარგა მდგარი.
 თქროსა და ვერცხლის მიწა
 ამდანი მაქვს ვითა წყალი.
 კავკასიონი დაუბუარ,
 ოთხს სამეფოს გაუშქლავდი;
 ქართუელს ბატონს და მოგსტარე,
 არ დავაგდე ჩემი გვარი.
 მამწვდა, ფიციო მიღალატა,
 მან დაიდვა ჩემი ბრალი.
 ბუათარ წყალს მიუცა,
 აღიკოცა ოსთა ჯარი,
 ვინცა ეს ლექსი იხილათ,
 მტირედ ბრძანეთ შენდობანი.

ეს ლექსი აღმოჩნდა შარქიმანდრიტ ტარასი მესხიშვილის ხელნაწერში და თ. დ. მაყაშვილის ვახუშტის ისტორიის ხელნაწერში. ამ ლექსიდან სჩანს, რომ ოსთა მთავრებს, ოს-ბაყათარს და დავით სოსლანს ძმებითურთ კავკასიონი დაუქერიათ, „ოთხს სამეფოს გამკლავებიან“. მართლაც გიორგი ბრწყინვალის უწინ საქართველო ოთხად იყო გაყოფილი: იმერეთი, მესხეთი, ქართლი და კახეთი. „ქართველი ბატონისთვის“ და მხოუტაცნიათ, კავკასიონის ყველა გზები დაუქერიათ და გაუმაგრებიათ. „ქართლის ცხოვრება“ გვაუწყებს, რომ ოსები ამ რიგად გაძლიერდნენ გიორგი ბრწყინვალის წინა დროებში: ფარეჯან, ოსთა მეფის ძემ, ქართლი ააოხრა და გორი დაიკირა 1301 წ. ქართველთა და ოსთა შტრობა მოსპო გიორგი ბრწყინვალემ. ოსი ბაყათარ დავით მეფის მოწინააღმდეგე არის მოხსენებული მე-XIV საუკ. დასაწყისს. ოსთაგან მეფის დის შოტაცება ისტორიიდან არ ვიცით. ლალატით ოსთა მთავრების ხელში ჩაგდება და ამოხოცა მოხდა უთუოდ გიორგი ბრწყინვალის დროს. იმან, მათიანის სიტყვით, „მოიყვანა ყოველნი ამის ქვეყნისა ერისთავნი და წარჩინებულნი, რეცა დარბაზობად ცოცსა ჰერეთისასა და მოსწყვიდნა ურჩინი თავისნი და დაიპყრნა ამით უმეტეს ყოველნი“.

1344—1346 წ. ეკუთნის „ძეგლის დება“ გიორგი ბრწყინვალისა, შედგენილი მთიულთ თემთათვის.

ა ლ ლ უ ზ ი ა ნ ი.

მეთოთხმეტე და მეთხუთმეტე საუკუნის ნაწერებიც შინაარსით სალიტერატურო განძს არას შეჰმატებენ. იგინი ნათელს ჰფენენ საქართველოს შევიწროებულს მდგომარეობას შორეულ და მეზობელ ხალხთა მოსევით, შინაური საქმეების აწეწის გამო და მტკიცედ შეგნებულნი მმართველობის დაცემის წყალობით. ძალას და გამჭრიახობას იმას ანდომებენ, რომ განუახლონ ძველ გუჯართა მიხედვით პატრონობის უფლება მამაპაპეულ მამულზედ თავადთა-ფეოდალთა და მონასტერ-ვასალოთა. საჭიროა განსაზღვრულ იქმნას ვის რა ეკუთნის, აღსდგეს უფლება წარტაცებულს სამკვიდრო მამულზედ. აშენებენ დანგრეულ ტაძრებს და უჩენენ სისხლის ფასს. სიგელ-გუჯარი იმ ორი საუკუნისა იძლევა ძვირფასს მასალას საქართველოს მდგომარეობის შესასწავლად.

ლიტერატურა მიტოვებულია. ხალხს თავისუფალი დრო არ რჩება სამწერლო საქმეს ხელი მოჰკიდოს. დღიური ვაჟაპი, ლუკმის მოპოება და საზრდოს უზრუნველყოფა მსხვერპლად იწირავს მწერლობას იმ დარგი-

სას, რომელიც მხოლოდ მაშინ ჰყვავის, როცა ერთ პოლიტიკურად ძლიერი და მოსვენებულია. ერთად-ერთი თხზულება, რომელიც დაწერილია მეთოთხმეტე საუკუნის დასასრულს და მეთხუთმეტე საუკუნის დამდეგს, არის „აღლუზიანი“. ამ ლექსად დაწერილი პოემის ენამეტად მოუხეშავია, ლექსი მძიმე და უგემური. შესაძლოა, რომ „აღლუზიანის“ დამწერი უცხო ტომის ჩამომავალი იყო, რომელმაც კარგად იცის ქართული პოემები და მეტადრე შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“. რადგანაც „აღლუზიანის“ შინაარსის მიზანია განდიდება ოსების მეფეებისა, ადვილად საფიქრებელია, რომ დამწერიც ოსი უნდა იყოს, „პირშმო შვილი ბაყათარისა“. „აღლუზიანი“ წინააღებული აზრით არის შებოქილი. ავტორი გვაუწყებს, რომ ოსებს ჰყავდათ გამოჩენილი მეფე და ამის დიდების მოწმად მოჰყავს ხაზარნი, ფრანგნი და ვლახნი. წაბაძვა რუსთველისადმი მოსჩანს როგორც ღვთის დიდებაში, აგრეთვე თვით პოემის მოქარგვაში. დასაწყისი „აღლუზიანისა“ ქრისტიანობრივის კილოთი არის შექმნილი.

ღმერთო დიდო და მდადო,
 განებდა მიუწდომელა,
 ერთო სამზირაფხუბითა,
 კაცთაგან გამაუთქმელა,
 მამაო ძიო, სუღი-წმიდით,
 ანსუბით ქვეუნისა მქნელა,
 უაჯლას დიდებითა შექმელა
 და სიბრძნით გამაუთქმელა.

ეპიტეტები ღვთისა სამღვთო წერილიდგან არის ამოღებული: საუკუნეთა მქონელი, გულ-მეცნიერი, მართალი, მრავალ-მოწყალე. და სხვ. ამ შესავლის შემდეგ ავტორი გვაუწყებს რათ „ჰყო ხელი წიგნების აღწერად“. მას განუზრახავს გვართა შთამომავლობა გამოიძიოს: „ვინ ვისგან არს მომავალი და ვითარი გასწია მხნეობა ხმელეთს მავალი“. გვიბრძება, რომ ყველას ასწერს „მართლად და გონიერად“. შემდეგ გადადის თავის საგანზედ.

ფსთ მეიუეს ძლიერს იტყოდნენ
 ფრანგნი, ხაზარნი, ვლახელნი,
 მახელს უდებენ ბაყათად,—
 ვერ ვზოუეთ მზგავსის მხსველნი.
 მშვეურებით, ძალით, მხნეობით.
 უაჯულთ აკვირვა მხსველნი,
 ეს სწერთა ვარმშო მის ძემან,
 სოსლან—ადღუნს სხვა მოქმელნი.

ეს ბაყათარ მოსწყდა „ხისაგან დავით მეფისა“. აღმოცენდა მშვენად ერთს და იმავე დროს გმირი პოემისა, ალლუზონ, ჩამომავალი ამ დავით მეფის წინასწარმეტყველისა და ავლუსტ კეისარ ბერძნისაგან! ეს ალლუზონი გაილაშქრებს ჩერქეზების, ჩაჩანთა, კავკასიის მთიელთა და თვით მონგოლთა ქვეყანაშიაც. არაკი პოემისა იმაში მდგომარეობს, რომ ალლუზონი, უფროსი შვილი ავლუსტ კეისრისა შეიყვარებს კეისარ ხანის ასულს — ესთერს და მოისურვებს მის შერთვას. მამა წინააღმდეგა ამ განზრახვას და ამიტომ ალლუზონ მოიტაცებს ესთერს რადგან ალლუზონი შერთავს კერპთ-მსახურის ასულს, იგი ისჯება მამის განკარგულებით და ტახტის მემკვიდრედ ცხადდება უმცროსი ვაჟი. ალლუზონ განრისხდა. თავის მომხრეთა დახმარებით მიდის ზღვით ჩერქეზებში, აიღებს მათ ქვეყანას, აგრეთვე დაიმორჩილებს ჩაჩნებს, ამოსარის (აბხაზეთს?) სამთავროს, მილანქარს, ნონების და კალმუზების სამეფოს, რომელნიც დაავიროვნებენ მას და ესთერს მონგოლთა ოქროს გვირგვინით და მოისმენს ლექსებს „რიტორთა ათინიდგან“. ამის შემდეგ ოსები აღიარებენ მას თავიანთ მეფედ, რადგან იგია შთამომავალი შტოდგან იესეს, დავითის და სოლომონისა. ალლუზონ ვერ გამაგრდა ჩერქეზეთის და ოსეთის ტახტზედ. მის წინააღმდეგ აშხედრდენ მეფენი: ალისკანტარ ამოსარის ქალაქისა და ყაირან ჯაჯევა ჩაჩანი. ალლუზონმა დაამარცხა იგინი თავის ჯარებით, რომელთა შორის სახელი გაითქვეს ხეთაჯმა (ამათგან ჩამომავლობენო ხეთაგურები, რომელთა წინაპარნი იყვნენ ყაბარდოელნი). ალლუზონმა დახოცა მეფენი — ნონებისა ამახუნი და ჩაჩნებისა ყაირან. ყაირანის მეუღლე მარიამ-ხათუნა მოთქმით დასტირის ქმრის გვამს.

მეორე ლექსის სათაური „გამართვა ამოსარზედ და დაპყრობა მისი“ გვაუწყებს მის შინაარსსაც. შემდეგი აღნიშნულია „აქ ამოსარის სამთავროს თავის დაკვრა ალლუზონისა“. მესამე ლექსში აღწერილია „გამართვა გამრეკელისა ალლუზონისაგან გორანდსა-ზედა“. ასლან გამრეკელმა თავი იჩინა, როგორც უებარმა მეომარმა მტერთან ბრძოლაში და ამიტომ ალლუზონი ასაჩუქრებს იმას. შესაძლოა, რომ სავარეულო სიამაყით იხელმძღვანელა ნ. გამრეკელმა, რომელმაც პირველად დაჰბეჭდა „ალლუზიანი“ (ტფილისს, 1888 წ.). მეხუთე ლექსი ასწერს ამბავს ალლუზონ მეფის სიკვდილისას. ასლან გამრეკელი მოსთხოვს ალლუზონს „შემწეობას ალისკანტარის (ალექსანდრე?) წინააღმდეგ. ალლუზონ თავის ხელით მოჰკლავს ალისკანტარს. დამარხვამდე ესწრება ალისკანტარის და და მეფე მილანქარისა ჯანყალა. ალლუზონთან იჩივლეს გამრეკელზედ, რომ იგი არის მთავარი ქებული, მაგრამ კელობს მეტად“ ალლუზონ-

მა ბრძანა მისი დახრჩობა „ხვიადის დაქადებულმა, როგორ? გამრეკელ ბედავს, ამაყოზს ჩემზედა მოყიენებული?“ გამრეკელმა „გველომა-ეშმაკმა“ გაიგო ეს განზრახვა ალღუზონისა და მეგობრების დახმარებით მოჰკლა ალღუზონ „დაძინებული“. ალღუზონს დარჩა 14 წლის მემკვიდრე— შვილი, ქარხილ სახელად. უკანასკნელ ტაეპში მოყვანილია მოთქმით ტირილი ესთერისა ალღუზის სიკვდილის გამო და მისი უეცრივ მიცვლა. დედოფალი სტირის:

„აწ განადვიქ, ბატონა,
 რისთვის ცუდავ შავსა ზღვასა?
 შიბრძანე, კიდეჲ ვისმინა
 თქვენი ხმა, ვუბრძანა სხვას.
 რა გუნებებათ, მაგართმევთ,
 შიბრძანეთ ნუ მიმცემთ სხვას,
 თუ ხმას არ გამცემთ, მოვევლებთ,
 შეც გუფს დავიდებ დიდს ქვას.“

უმისოდ ვერ გასძლო, ვერ დასთმო „უტკბესი ხელმწიფე“. განუტევა სული და ააწრწოლა გული მნახველთა. ალღუზონი ოქროს კუბოში ჩაასვენეს და საფლავს ძეგლი დაადგეს ზედ-წარწერით: „თუ მიკითხავთ, მოგახსენებთ: მეფე ვარ ამოსარის, მპყრობელი დიდთა ქვეყანათ, ძირით დავით მეფის გვარის, ალღუზონ დიდი ხელმწიფე, თვით მპყრობელი მილანქარის, ბატონი დიდი ოვსთ, ჩერქებთ, ჩეჩენთ, ქისტთა, ნონთა კარის“. პოემა „ალღუზიანი“ შედგენილია სახალხო ზეპირ-სიტყვაობის და ავტორის გამოგონილი ამბების შეთანხმებით. იგი წარმოადგენს ძალდატანებით შექმნილს ნაწარმოებს წაბაძვით რუსთველის რომანტიული სიუჟეტისა (ალღუზიანი მოიტაცებს ესთერს) და ნაციონალური ტენდენციური — წინაღობის მოსაზრებით. შედგენა უნდა ეკუთნოდეს არა უადრეს 1400 წ. და არა უგვიანეს 1453 წ. რადგან ავტორი არას გვაუწყებს თურქთა დამკვიდრებისას ბოსფორის ნაპირზედ და კონსტანტინოპოლის აღების შესახებ. თუ მოხსენებული „კალმუხი“ კალმიკები არიან, მაშინ ავტორი ალღუზიანისა უნდა ყოფილიყო ქვეყნად მე-XVII საუკ.

მწერლობა მე-XVI—XVII საუკ.

მ ე უ ე თ ე მ ე რ ა ს I ნ ა წ ე რ ე ბ ი .

მეთექვსმეტე საუკუნის დასასრულს და მეჩვიდმეტე საუკუნის განმავლობაში საქართველო სპარსეთის გავლენას სრულიად დაემორჩილა.

საბერძნეთის ზედ-მოქმედება შესუსტდა კონსტანტინოპოლის თურქთა მიერ აღების შემდეგ 1453 წ. მისვლა-მოსვლა ათონს, პალესტინას და საქართველოს შუა გაძნელდა. შესწყდა დასავლეთის გავლენა, ვიდრე კვლავ იგი არ გააცოცხლეს კათოლიკეთა მისიონერებმა. საქართველოს მეფენი იწვრთნებიან შაჰის კარს. სპარსეთიდან მათ და წარჩინებულ ქართველთ შემოაქვთ ჩვენს ქვეყანაში სპარსული ზნე-ჩვეულებანი, ადმინისტრაციული წყობილება, ლიტერატურული ნაწარმოებნი. ამ დროს ითარგმნება ქართულად მრავალი სპარსული პოემა-მოთხრობანი და მათ შორის ისეთი შესანიშნი თხზულებანიც, როგორც „როსტომიანი“, „ქილილა და მანა“, „ლეილ და მეჯნუნ“, შემდეგ „სირინოზიანი“, „თისმარიანი“, „ბარამიანი“, „ფრიდონიანი და სხვა.

სპარსული მწერლობის გადმოღებას ქართულად წინ მოუძღოდნენ გვირგვინოსანი გვამნი, მეფენი და მმართველნი საქართველოსი, რომელნიც ბევრადიდან ითვისებდნენ სპარსულ ენას, როგორც ჩვენ რუსულს. თეიმურაზ მეფეს, ქეთევან დედოფლის შვილს, მიუძღვის დიდი ღვაწლი სპარსულთ თხზულებათა გადმოქართულებაში. თეიმურაზ I, ძე დავითისა და ქეთევანისა, რომელიც იწამა შაჰაბაზის მიერ 1624 წ., დაიბადა მეტექსმეტე საუკუნის გასულს და აღიზარდა კახეთში. მეფედ გახდა 1605 წ. და გარდიცვალა 1663 წ. სპარსეთში, ქალ. ასტარაბადში. შაჰის ნებართვით გვამი მისი გადმოსვენეს საქართველოს და მიაბარეს მიწას ალავერდის ტაძარში. თეიმურაზის მეფობა საუბედურო ხანაა საქართველოს ისტორიაში. ამ დროს ჩვენს ქვეყანას ეწვია შაჰაბაზი, რომელმაც შეუბრალებლივ მუსრი გააგლო ხალხს, დაანგრია ციხენი, ამოწყვიტა ბერ-მონაზონნი (მაგ. დავით-გარეჯას) და გადაასახლა 100,000 სული ქართველი სპარსეთს და მათ მაგიერ ჩაათესლა კახეთში სპარსნი საქართველოს ერის შესასუსტებლად და თავის გავლენის გასაძლიერებლად. მეფე თეიმურაზს წილად ხვდა მამულის გარეშე ცხოვრება, ბედის თვალის მოსაბრუნებლად წასვლა სპარსეთსა და რუსეთს, უნაყოფოდ თავის დამცირება და მხოლოდ ფუჭის იმედების მოხვეჭა. სიცოცხლე განვლო უცხოეთში და სასოება-მიხდილი ბერად შეიმოსა. ამ დაუშრეტელი ვაების და მწუხარების ზღვას მიცემული მეფე სულის დასამშვიდებლად ხელს ჰკიდებდა კალამს და სთარგმნიდა სპარსულს ნაწარმოებს ქართულად. ცხოვრება მისი აღწერილია არჩილ მეფის მიერ „არჩილიანიში“. მისი ნათარგმნი მოთხრობანი: „ვარდ-ბულბულიანი“, „შამი-ფარვანიანი“, „ზილიხანიანი“, „ლეილ-მეჯნუნიანი“, — ზოგი გამოცემულია, ზოგი ჯერ დაუბეჭდავია. „ლეილ და მეჯნუნის“ განხილვით დავიწყით მეფე თეიმურაზ I-ის მოღვაწეობის დათვასება.

„ლეილ და მეჯნუნი“ ნათარგმნია*) რუსთველისებური ლექსით შაირით. შინაარსი ამ პოემისა შემდეგია.

არაბეთში ქ. ლაზოშ სცხოვრობდნენ ახლო ნათესავნი, მეფის ჩამომავალნი, დაბადებულნი ერთს და იმავე ღამეს, ვაჟი და ქალი. აღსაზრდელად იგინი მიაბარეს ძიძას. ვაჟს გამოაჩნდა საკვირველი თვისება, იგი არ ეკარებოდა ძუძუს, თუ ძიძა ლამაზი ირ იყო. ასტროლოგებმა (ვარსკვლავთ მრიხცველებმა) იწინასწარმეტყველეს, რომ ამ ვაჟს მოელის ისეთი სიყვარული, რომელიც არავის მომაკვდავს არ გამოუცდია. ეს სიყვარული იქნება უბედური და ვაჟი გავარდება უდაბნოდ და იქ იცხოვრებს მხეცთა შორის. ვაჟის დედ-მამა შეწუხდა და ეცადა სათუთად აეზარდა თავისი შვილი იმ იმედით, რომ ღმერთი ააცდენდა უბედურებას: ამ ლამაზს ვაჟს ერქვა ყაის და ლამაზს ქალს, მის ნათესავს, ლეილა. როცა ვაჟი შვიდის წლისა შესრულდა, იგი მიაბარეს შოლას, ლეილაც იმ სკოლაში გაგზავნა მისმა დედ-მამამ. ამ ორი ბავშვის სილამაზით ყველანი სტკებოდნენ. არ გავიდა დიდი ხანი, მასწავლებელმა შენიშნა, რომ ვაჟი გაუგონარი და შეუსმენელი გახდა. დაიწყო მიზეზის ძებნა და აღმოაჩინა სატრფიალო კავშირი ვაჟს და ლეილას შორის. მოლა გაუწყრა ყაისს და უწოდა „მეჯნუნი“, ე. ი. გაგიჟებული სიყვარულისაგან. ყაისი მოლამ დაითხოვა სკოლიდან, ლეილა დედ-მამამ გაიყვანა და შავი ღლე დააყენა გამოკითხვით, ხომ არ გადასულა სამზღვარს ყაისთან ტრფიალებში. ყაის-მეჯნუნი სიყვარულისაგან გიჟდებოდა, ტიროდა, მირბოდა სკოლაში და ჩუმად ჰკოცნიდა იმ ადგილს, სადაც ოდესმე ფეხი დაეღვა ლეილას. ერთს ღლეს მეჯნუნს დიდი შწუხარებისაგან გაუსკდა ძარღვი და დაუწყო სისხლმა დენა. დედ-მამას გონება დაეფანტა. მეჯნუნმა მისუსტებულის ხმით წარმოსთქვა: მოიტანეთ ერთი მუჭა მიწა, რომელზედაც ფეხი დაუჯრავს ლეილას, დამაყარეთ ჭრილობაზედ და სისხლი შემწყდებაო. მართლაც ამ წამალმა არგო, მორჩა მეჯნუნი, მაგრამ უფრო ხშირად დაიწყო უდაბნოდ გაქრა. ნათესავების რჩევით დედ-მამამ განიზრახა მეჯნუნის დაქორწილება ლეილაზედ, რომ ამით მიეცათ შვება მის აღშფოთებული გულისთვის, ლეილას დედ-მამაც დასთანხმდა მის ვათხოვებაზედ, რათა მოესპოთ ცუდი ხმები, ქალის შესახებ გავრცელებულნი. ქორწილის დროს თავი იჩინა ერთმა ბოროტის მომასწავებელმა ნიშანმა. როცა მოლა ლოცვას უკითხავდა, მეჯნუნს გიჟსავით თვალები დაუბრწყინდნენ,

*) ზოგიერთის აზრით „ლეილ-მეჯნუნიანის“ გადმოთარგმნა ეკუთნის ზაალ თუშანიშვილს ამის სპარსეთში ცხოვრების დროს.

მეჯლისში ვერ მოითმინ. და აკოცა ჩადრ-ჩამოფარებულ ლეილას და ეს საქციელიც ჩარიცხულ იქმნა სიგიყის ნიშნად. ამიტომ შეუღლება მათი უარპყო ლეილას დედ-მამამ და მეჯუნნი, როგორც ჭკუაზედ შემცდარი, გამოდევნა. იგი გაიპარა უდაბნოდ. მამა მოუკვდა ჯავრისაგან და სარჩო-ქონება მისი გადავიდა ლეილას სახლში. დედა მეჯუნნისა გამოუთქმელს მწუხარებაში აღამებდა დღეებს. ერთხელ მეჯუნნი მთხოვარის ძონძებით მოვიდა ლეილას სახლში. ქალმა იცნო და თითონ გამოუტანა მოწყალება. შეყვარებულნი ჩაეკვრნენ ერთმანერთს. ამ შეხვედრას თვალი შეასწრო ლეილას დედამ, როჭელმაც ამ საქციელისთვის ქალი თმებით ათრია. ლეილამ მეჯუნნის განშორება ინალვლა, დღე-ღღეზედ დნებოდა. ზაფხული დადგა და ქალი დედ-მამამ წაიყვანა მთაში ჰაერის გამოსაცვლელად. ტახტრევანი შეუკრეს აქლემის ზურგზედ და შიგ ჩასვეს. თან-მხლებელნი მისდევდნენ უკან, დედა წინ მიუძღოდა. ღამით აქლემს ჭამა მოუნდა, მოსწყვიტა თოკი, რომლითაც იგი მიბმული იყო ქარავანთან, გადავიდა გზიდგან და შევიდა უდაბნოდ. მხეტთა შორის ლეილა წააწყდა მეჯუნს, რომელმაც ვერ იცნო ქალი. როცა გაიგონა ლეილას ხმა, მეჯუნს გულდ შემოეყარა. ლეილა ჩამოვიდა აქლემის ზურგიდგან და მეჯუნს ცრემლები მოსწმინდა თავის ხელით. მეჯუნნი მოსულიერდა და გახარებულთა ლეილა, მაგრამ ვაჟი სრულიად უღონოა ისარგებლოს შესხვედრით. თანმხლებელნი ლეილასი გაეშურნენ მის საძებნელად. ჰპოვეს იგი მეჯუნთან და გაჭკიცხეს ჭკუაზედ შემცდარ კაცთან ტრფიალებისათვის. ლეილა ვერ დამშვიდდა. ამას შემდეგ უფრო ჩამოხმა და მწუხარება გაუორკეცდა. დაბრუნდნენ ისევ ქალაქს. აქ ეწვიათ ბაღდადის ხალიფის შვილი. როცა უდაბნოზედ გამოიარა დიდებულმა ემირმა, ნახა ჭკუაზედ შემცდარი გამხდარი კაცი. ვეზირებმა აუხსნეს, მიზეზი მის უბედურებისა სიყვარულდ არისო. ემირი თან წამოიყვანს მეჯუნს, რადგან სურს კეთილი გულიდ უშველოს რამე. მამა ლეილისა მიიღებს ემირს დიდის პატივით. აი ეს არის მიზეზი ჩემი ტანჯვისაო, — უჩვენებს მეჯუნნი ლეილაზედ. მაგრამ ემირი თვით გატაცებული ლეილას სილამაზით განიზრახავს მის შერთვას და მეჯუნნის მოწამლვას. იგი დაარიგებს მოსამსახურეებს მოართვან ფიალებით სასმელი იმ ანგარიშით, რომ მეჯუნს შეხედეს მოწამლული ფიალა. შეცდომით საწამლავიანი ფიალა შეხვდა ემირს. ლეილა მეჯუნნისთვის თვალ-შეუშრობელი სტირის. იგი უარს ეტყვის შვილი სახელმწიფოდგან მოსულს საქმროებს. ძალ-მიხდილი ლეილა განუტევებს სულს. მეჯუნმა, შეიტყო-რა ლეილას სიკვდილი, დაჰკარგა გონება. როცა მოაბრუნეს, მოძსურვა მიცვალებული სატრფოს გვამის ნახვა, — მოეხვია მის კუბოს.

მდულარე ცრემლები დააყარა და იქვე განუტევა სული. სატრფონი ერთად დაასაფლავეს. პოეტებმა მათი სიყვარული ლექსად შეაქეს და მთელს სპარსეთს იგი მოჰფინეს.

ლეილ და მეჯუნის ამბავი ლექსად აღწერა გამოჩენილმა პოეტმა ნიზამმა და სპარსულით ქართულად გადმოიღო მეფე თეიმურაზმა. შევადაროთ იგი „ვეფხისტყაოსანს“ თავდა-პირველს განსხვავებას ნიზამის და რუსთველის ნაწარმოებთა შორის შეადგენს მეჯუნის ჭკუაზედ შემლა, — ტარიელი ხელობს, მაგრამ გონება არ დაუკარგავს. სიყვარულის ფსიხოლოგია ნიზამის პოემაში არ შეიძლება გამოჩვენდეს იქმნას, რადგან გმირის საქციელი ალტაცების, აფექტების შედეგია. ლეილა ჰარამხანას გაზდილი ქალია, რომელსაც აკლია მხნეობა დაიცვას გრძნობის თავისუფლება, წინააღმდეგს მახლობელთა მემძლავრეობას. იგი ჯერ შეუმწიკვლელი ყვავილია, სიყვარული გაეღვიძა მოულოდნელად, თავისთავად და ამ გრძნობას ბოლომდის არ უღალატა. როგორც ჰარამხანის ნაყოფი, იგი ვერ ებრძვის გარემოებას და ემორჩილება მას ყმასავით, როგორც ყოველი მაჰმადიანი ქალი, აღზრდილი ზნეობით. დამამკირებელ პირობებში, როცა შემთხვევით აწყვეტილმა აქლემმა მეჯუნთან შეჰყარა, მაშინაც ვერ დაიცვა თავის უფლება, მოთმინებით დაემორჩილა მშიშარა ზანგებს, რომელნიც მას ნივთივით შესდებენ აქლემზედ და გააშორებენ მეჯუნს. ეს გმირიც თავმოხრილი შეჰყურებს თავის სატრფოს და არც ერთს ლონისძიებას არ ხმარობს საყვარელი დაიფაროს, საგანი აღგზნებული გრძნობისა არ განუტევოს. ასე ადვილად რუსთველი ტარიელს, არ დაატოვებინებს დარეჯანს, ზედ-შეაღვეს გმირის გამჭრიახობას, რათა სატრფო გამოსტაცოს განსაცდელს. ჩვენს პოეტს თვალ-წინ უდგა დიდებული დედაკაცი — თამარ მეფე, თავისუფლად მომქმედი, და არ საჭიროებდა ჰარამხანაში აღმოცენებული ტიპი გაეხადა გმირად თავის პოემისა.

შევადაროთ ორი მსგავსი ადგილი „მეჯუნ და ლეილის“ მოთხრობაში და „ვეფხისტყაოსანში“ პირველი შეეხება სიყვარულის აღძვრის მომენტს, წამს და მეორე სისხლის გამოშვებას. მეჯუნს და ლეილას სიყვარული ჩაესახათ გულში, როცა იგინი შეიდის წლისანი შეხედნენ სკოლაში და თავიანთ უებრო სილამაზით მიიპყრეს ყველას განცვიფრებული ყურადღება. ლეილისაგან გამოძვალა სხივი ნათელს ჰგენდა გარემოს, ცის მანათობელმა დაჰკარგა თავის ბრწყინვალეობა ლეილას სიტურფესთან შედარებით. მეჯუნს გულში წვდა ისარი ვნებისა. იგი გაქვავებული შეჰყურებდა ლეილას და ქალი მას უღიმოდა ვარდის ფერი ტუჩებით, როცა ერთად ჩაჰყურებდნენ წიგნს. ვერ შეძლო გულში დაეტოვებინა.

აღზნებულო ცეცხლი, — შეატყუა მოლოამ ეს და გალახა ვაჟი, ქალო კი დაუბრუნა დედ-მამას. მეჯნუნი სატრფოს მოშორებული გახდა ავად; ლეილის დედ-მამა სირცხვილით იწვის. „ვეფხისტყაოსანში“ ვკითხულობთ, რომ უშვილო მეფე ფარსადანმა ტარიელი აღზარდა თავის სასახლეში. დედოფალი თავს ევლებოდა, რადგან მისი შვილად აყვანა ჰქონდათ განზრახული. ექვსი წლის იყო ტარიელი, როცა დაებადათ მეფე-დედოფალს ქალი, ნესტან-დარეჯანი. ბავშვები ერთად იზრდებოდნენ და ცელქობდნენ, შეიქნა რა ნესტანი 7 წლისა და ტარიელი 13, ივინი განაშორეს; ქალს „სახლი აუგეს“ და სიბრძნის სასწავლებლად მიუჩინეს ქვრივი მამიდა და მოახლე ასმათი. ნესტანი მზეზედ ულამაზესი იყო: კკუით და სიწყნარით ღირსი სამეფო ტახტისა. მის სახლს, სადაც „ეკმეოდის ალვა ბლირი“, ვერ ვინ ხედვიდა. ტარიელი გაიზარდა, „ძალად-ლომსა, თვალად მზეს“ ჰგავდა: ერთხელ მეფე და ტარიელი ნადირობიდან დაბრუნდნენ. მეფემ ქალის ნახვა მოინდომა. მოიგონებს რა ამ უამს,

„ტარიელს აფაღნი სისწფისა,

ცრემლითა დაკადებთან,
 თქვა: ნახვისაგა უღიკსსა,
 ვისგან სახმიღნი მსდებთან,
 უმისოდ, მძანი რად მძმობქს,
 ანუ რად დანი მდებთან.
 ბაღჩა ვნახე უტურფესი
 უოფლისავე საღბინოსა,
 მფრინველთაგან ხმა ისმოდა
 უამესი სირინოსა,
 მრავლად იყო სარაჯები
 ვარდის წყლისა აბანოსა,
 კარსა ზედა მაცფარგოდა
 ფარდაგები ოქსინოსა,
 ზღუდედ მოფლავდა ზურმუხტი,
 ხე ალვა დარიკებითა;
 შეფე გარდახდა მუნ, სადა
 კომქია ბაზარგებითა.
 შინა შევედით, სრა დაგვხვდა,
 შოცხული ფარდაგებითა,
 მშინ სასობთა ღახვარათა,
 სუფთა, ვაი დაუდგებთა

მეფემან აჩმა დურჯთა
 მითხრა მიტანად ქაღისა,
 გამაყუხვენ და წავედით
 ჩემად სადებლად აღისა,
 მაშინ დავიწყე გარდახდა
 მე საწუთროსა ვაღისა,
 აღმასისა სამს დახვარი.
 დახვარად გუფისა საღისა,
 მე გარეთ ვსდებ და მეფემან
 შეკელო ფარდაგი კარისა.
 გერას ვხედვიდი, ოდენ ზმა
 შესმოდა სუბარისა;
 ასმათს უბრძანა გამომხმა
 დურჯთა ამირბარისა.
 ასმათ ფარდაგს აზიდნა,
 გარეთ ვსდებ მოფარდაგულსა,
 ქაღისა შევხედე, დახვარი
 შეკა ცნობასა და გულსა... დავეცი, დავბნდი“...

შევადაროთ ახლად მეორე ადგილი. მეჯუნ დღე-ღამე-ღამ სტირის, ცრემლები შეუწყვეტლივ ჩამოსდის. საბრალო დედ-მამაც მწუხარებით სლსავსენი არიან. ვნების დელოვა მეჯუნის უფლში აღშობობას ახდენს. ძარღვიც გაეხსნა, მახლოშელთ არ იციან, როგორ უშველონ. ხ. დავენ რა მათ შეწყუხებას, ეტყვის კრუსუნით: არ მოვეკვდები, ნუ იხოცავთ თაყვებს. წადით, სადაც ჩემი სატრფოა ზის, აიღეთ იმ ადგილიდან ერთი მუქა მიწა და დამაყარეთ კრილოზაზედ, — სისხლზე მაშინვე შესდგება, ასეც მოხდა. მაგრამ მეჯუნს სიცოცხლე აღარა სურს. „ვეფხისტყაოსანში“ შესაფერი ტაეპები გვაუწყებს შემდეგს:

დღენა გამობდეს და გული
 უფროსე დაძვეს მე აღთა,
 ვეღარ ვუხეხრებდი დაძქართა,
 მინდორს თამაშად მავადთა.
 დარბაზს ვერ მივედი, შეურხალოთა
 დაძვეს მოსლვა მრავადთა.
 მაშინ დავიწყე გარდახდა
 სოფელას ღვინოს მრავადთა,
 სხვამან ვერაფერს შემატა...

დებს ცეცხლის ცხელის;
სისხლი დამწამეს, შეაუქმან
ბრძანს გახსნევა ხელის.
გავისსენ ფარვად ზატაუთა
არვისგან სეჭვედას.
სელ-გახსნილა, სეუდინი
საწადს ვიუავ თავის წინა.
კაცი შოვიდა შეთვის,
სწადს ამბის სმინება.
შე ვკადრე: დამიწო მავობინება,
წინაშე შოვად, ამისთვის
კვლავ უფრო მშარტებს ღხინება,
დარბაზს მივე, — შევე ბრძანებს:
ამის შეტს ნუ იქმ აბა.
ცხენსა შემსვა უკაზარჭა,
შესჯდა, ქარნი მოუტევნა“.

ამ შედარებამ თვალსაჩინოდ უნდა ჰყოლოს რუსთველის ხელოვნების უპირატესობა წინაშე ნიჰამისა. ქართველს პოეტს არ დასჭირებია ქსენოქსნა. რამე ნაზიმისგან მეტადრე სპარსული სიუჟეტის შეთვისება. შოთას მიერ დაუფერებელია, თუ დავუკვირდებით „ვეფხისტყაოსნის“ და „ლეილ-მეჯნუნიანის“ მოთხრობას. ნიჰამის პოემის შინაარსს შეადგენს სიყვარულის ანალიზი ორის მოქიშვე გვარის წარმომადგენელთა შორის, ამბობს ცნობილი მეცნიერი ეტე. ამ პოემის გადმოქართულებით მეფე თეიმურაზმა გააცნო ქართველს „შკიტხველს საზოგადოებას საუკეთესო სპარსული რომანტიული ნაწარმოები.

თეიმურაზ I-ის კალამს ეკუთნის კიდევ რამდენიმე ნათარგმნი თხზულება, მან გადმოიღო „ვარდ-ბუღბულიანი“, რომელშიც სპარსულად „შოლას აჯამ ბრძენთა-ბრძენთა გააუხანა ბუღბულეს ვარდა, ვარდს ბუღბული, სიტყვა-ტკბილი ენა-გაძეღმან“. შინაარსი ამ პოემისა შემდეგია: დადგა გოზაფხული. გაიშალნენ ყვავილნი. სუყველას უსწრო სურნელმა და პირად თეთრმა იამ. მას მოჰყვა ზამბახი, სუმბული, ნარგიზი, ყაყაჩო. აყვავდა ვარდიც, რომელმაც წაღკოტი „შეამკო და დააშვენა“. ბუღბულმა მრავალ-გვარად დაჰყეფა გახელებულმა. მისი ძახილი და ცრემლთა დენა ითაკილა ვარდმან. იგი ეკითხება მებაღეს, ვინ არის ეს ჩიტო რომელიც „კვდების, იწვის და იძახის. არვის უნახავს მძინარე“. მებაღე გაუმეღავენებს, რომ ბუღბულია. ზისთვის იწვის, თავს ცვლებს და

დასტიკტიკებს და სახოვს მის შებრალებას. ბუღბუღს შეუთვალა ვარდ-
მა, რომ იგინი შორი-შორს არიან ერთმანეთხედ, რომ საქმე აუღია
„ერთობ ცნელი, არ აღვილი“. ბუღბუღი უპასუხებს:

„თუ ცაბეუბები ცოცხალი,

შე სუფი ამომხდებოა“.

ვარდმა ამახედ უთხრა:

შე ვარ ხელმწიფე უგადალას;

ვის ხელაჟ ჩემისაინადო,

ღვთის მადლსა, დამხსნენ, მომეცაღუ,

ადგილი ვარდაცვაღუა.

ბუღბუღი სუღოქმას მოუხშირებს და ეტყვის ვარდს, რომ არ გა-
ეყრება და მის ეკალხედ აეცმება. ვარდი სიამაყით „უბრძანებს“, რომ
იგი ბუღბუღს თავის შესაფერად ვერ პპოებს. მეო „მეფენი და ხელმწი-
ფენი ნატვრით თავსა ვარდმიყრიან, ხელნი ხელმქნელსა მადრიან, მიჯ-
ნურნი სამიჯნურესა, რიტორნი შეთხზენ სიტყვასა მათებუროსა, კეკლუ-
ცნი ლაწვთა ზედა მიდებენ, ჩემთვის წალკოტად ვარბიან, დამკრფენ
ბროლის თითითა, ეკალსა მომაშორებენ“. ბუღბუღი თანახმაა, რომ
ვარდი ღირსია საერთო ქება-მკობისა, „მაგრამ წესია კეკლუცთა მიჯნუ-
რხედ აშიყობანი, ყმობაცა აღარ მაღირსე, არ თუმც ამხანაგობანი“. ინ-
დოეთიდგან მოვალ დამწვარი შენის სიყვარულითა და შენ კი გაგდებას
მიქადი მე უცხოს, შეუღარებელს ჩიტს, მომხიბლავს ხმის პატრონსო.
ბუღბუღსაც მოჰყავს საბუთები თავის ღირსების დასაცავად. შენ, ვარ-
დო, „გიხმეს ყოველთა უტურფესად“, მაგრამ ჩემთვისაც ბრძენთა და
ფილოსოფოსთა, რიტორთა მოშაირეთა — სპარსთა, პინდოთა, ქართველ-
თა“ — ბევრი ქება სთქვეს და „შენად მიჯნურად დამწერესო“, მე წამკი-
დე სიყვარული და შენ კი ისწრაფი ჩემს სიკვდალს, ნაცვლად ცეცხლი-
სა შრეტადო“. ვარდს შეებრაღა ბუღბუღი ამ სიტყვის შემდეგ, „მაგ-
რამ არ გამართებს შენ სხვათა მიჯნურთა თავის მიკება... დაკწერეს ჩემად მიჯ-
ნურად არ მიმანხია ჩინადო, შენ ვერას ირგებ, შემჩება შე ცუდი მოყიფნებაო“.
ბუღბუღს ცრემლი მრერია და დაბნდა უსუღოდ. ვარდი სწუხს, რომ
მისი „სისხლის მხლვეველი“ ვახდა, ამიტომ ჩასძახის: „ნება დაშიროავს,
აწ იყავ პადას აშ მადამოს“. ამ ხმახედ ბუღბუღი ვაცოცხლდა, სისხლის
ცრემლი შეაშრა და მადლობას უხდის, რომ „სიცოცხლე უბოძა“ მას
ტყვექმნილი, თავს დასტრიალებს, მოვალჯერ ხმა-ცვლილი მის სიტურ-
ფეს ჩამოსთვლის. გული მის გაყრას ვერ შესძლებს. ვარდი ერთს მწარე
სიტყვას მაინც კიდევ მიართყამს. ბუღბუღს: „ვარ ხელაჟ თვადიფურად

ჩემს დარეს“... პასუხად ბუღბუღობა ვეღარა თქვა-რა, ენა დაება და „ამს სიტყვაზედ გარდაწყდა მათი ბრძოლა და ვაგბ“... ამ ტაეპს პოეტი ათავებს სიტყვებით: „მეც მამეწეანს ტყუილი, ეს ცუდი გადაუბაქა“.

რასაკვირველია, ეს 97-ტაეპიანი პოემა ალევგორიულად, გარდათქმით უნდა აიხსნას: ბუღბუღო მიჯნური მამაკაცია და ვარდი მისი სატრფო პოემა დაწერილია 16-მარცვლოვანი ლექსით. ამავე ლექს-წყობას ხმარობს მეფე თეიმურაზ სხვა თავის ნათარგმნს და ორიგინალს ნაწერებში. „ვარდ-ბუღბუღიანი“ წარმოადგენს საერთო სქემას, გეგმას, როგორ აზროვნობენ და მოსთქვამენ აღმოსავლეთის ლირიკოსი პოეტები. მათ ჩვეულებად აქვთ მოწინააღმდეგე საგანთა დაპირდაპირებით, კონტრასტით გამოარკვიონ სადავო საგანი. „ვარდის და ბუღბუღის“ შექება სპარსულად რამდენსამე პოეტს ეკუთნის (მე-XV, მე-XVI საუკ. და სხვ).

სპარსულითვე გადმოღებულის თეიმურაზ I-გან „სანთელი და პეპელა“ („შამი-ფარვანიანი“), შედგენილი, მსგავსად ვარდისა და ბუღბუღის გაბაასებისა, კონტრასტიული სქემით, მოპირდაპირეთა შეტაკებით და შედარებით. ეს პოემაც მწუხარე გრძნობით არის აკვანძული. სიუჟეტი გამოგონილია, „ზღაპრულია, თქმული სარგებლად კაცთათვის“. მაშასადამე ესეც გარდათქმით, ალევგორიული მოთხრობაა, „მოდით მკითხველნო, რომელთა ცრემლი გსდით ნაკადულები, იგი მოყვარისათვის საკვდავად, ვის შეგიწირავსთ სულელები, ვისაც გწვავთ ცეცხლი უშრეტი, გაქვსთ გული დანაწყლოლები, ნახეთ ფარვანი დამწვარი, მკვდარი სულ-ამოსულები. მისგან ისწავლეთ ყოველთა ხელობა მიჯნურობისა“. ფარვანი სანთელს ევლება, მიჯნურსა მისის ბრალითა გული დასწვია სადალად. ფარვანი ეტყვის: „სანთელო, მანათობელო ღამისა, შენისა სიყვარულითა სული ამსეფას ღამისა; ხუმცა შექნების უშენად სიტაცხელე ერთის წამისა“. ქვეყნად შენ დარეს ვერ ვხედავ მთვარეს და მზეს ჰგევენარ. ბრწყინვალე კამკამებით ლახვარი გამივლე გულში და ფრთას მომწვავ ალით; ღვთის ბძანებით მე შენი ტყვე ვარ. სანთელმა „აღირსა პასუხი გვიანად“; მე შენა რაც გავიგანე, არც ერთი მესმა ჰგვიანად. მე ჯმერთმან შექმნა სამადლოდ, ხატან და ჭვართან წინა ვარ, სულისა სიამედლობით, — შენ რომ შემცდრობით დაიწვა, სისხლი მე რად უნდა დამედოსო. ფარვანი ატირდა და შემდეგ დაუწყო ქება და ხვეწნა ცრემლით: შენთვის მკვდარი ვარ, რაგონც ბუღბუღი ვარდისთვის; უშენად არ ვარგა ღმინა, სმა-ჭამა, ეკვლეუტთა ურდილობა. ჭამას გასდი ბრწყინვალედ, ტურთუად გამომჩენვალად, სიგონჯის მოფარვად; შემახრადლე მავსურითა, სანთელი მაინც

თხოვლობს, რომ დაეხსნას, რადგან მისი სიბრალულოთ ღონი დაუძვირდა. ფარვანამ ვერ აიტანა ეს მწარე სიტყვები, გაშალა მხარი, მომართა, სად სანთლის შუქი კრთებოდა და დამწვარი დაეცა ძირს. პოეტი ურჩევს მიჯნურთ ასე თავგანწირულად მოექცნენ მათ, ვისთვისაც „სული ხდებათ“

დასასრულ მეფე თეიმურაზ გვაუწყებს ცნობას, რომელსაც მნიშვნელობა აქვს მისი ბიოგრაფიის შესასწავლად: „ცუდათ წოფითა, გდებითა, ეს მომგონა ჭკამან, ორმოს ჩამაგდა სოფელმან და ცრემლთა ჭენამან ზედ გადასეთქა რა ჭკამან, დმერთო, ხუ მაწვენ ამ ცუდას ჭყაბსა, ცუდ მიდებსა, ველარ კაუუქელ შვად ზაფხულ მოწყენით ცუდათ გდებსა, შეჭირვებასა ცეცხლსა მოგვლი ღვთისაგან დახსნისა. მაშასადამე, „შამი-ფარვანიანი“ მეფემ სთარგმნა იმერეთში, როცა ტახტი დაჰკარგა და იქ გულის გადასაყოლებლად არჩილ მეფის სიტყვისაებრ „იობის“ შეჭირვებაში კალამს მოჰკიდა ხელი.*)

„ცუდ ლაყებანს“, რომლისთვისაც მეფე ბოდიშს იხდის „შამი-ფარვანიანიში“, გაიმეორებს ლექსში „შედარება გაზატხულისა და შემოდგომისა“. თითქოს, მწერალი სულის მოსაბრუნებლად, „მოსაღხენად“, მოგვითხრობდეს ამბავს, რომელიც მას უმნიშვნელოდ მიაჩნია. „შეჭირვება“ და „უსაქმობა“ ალაყებებს მეფეს, „სევედის გაფანტვა“ სურს ლექსის წერის დროს. „უსაქმოს მოწყენილსა მტერობის ცუდ ჭყაბებსა, სევედისა შეჭირვებასა არ დამეფანტა მცნებანი“. „შედარება გაზატხულის და შემოდგომისა“ (74-ტაეპოვანი პოემა) შეიცავს ისტორიულს ცნობასაც შესახებ მაჰმადის რჯულის შემოტანისა საქართველოში და ქრისტიანობის შესუსტებისა. მეფე ამ ლექსსაც „უსარგებლო თქმულებად“ სთვლის, მაგრამ სწერს „უნდოს განქარვებასა“, რადგან ხედავს, რომ „არვის უნდა სახარება, არცა წიგნი მოციქულთა; ყველა სოფელს დაემონა“ — კებას შეასხამს რა მას, ვინც სიბრძნით ოთხი ნივთი შეაზავა, მეფე გვეკითხება, „რომელი სჯობს—გაზატხული თუ შემოდგომა“ — ამით კამათობას სთხოვს „ეგებ ამით მოვიღხინო“, ვარამის გადასაყრელად. ამგვარად ლექსთ-წყობითს ნაწერში შეაქვს მეფეს ისტორიული მომენტის მკრთალი სურათი, ვვიხატავს თავის და მთელი საზოგადოების განსაცდელს შპარსთა გაძლიერების დროს საქართველოში, როგორც წინა მისს ლექსებში, აქაც დაპირდაპირებით, კონტრასტით ორის საცნისა, მოახზავს

*) ნახე შემდეგ, მეფე არჩილ რას ათქმევინებს თეიმურაზს ამ მწუხარების

მათს ღარსება-ნაკლულევენებას „გაზაფხული იტყვის: სამოთხე ვარ ამ ხოფლისა, ვითამც ვიყო ამხანაგი შემოდგომის ასუ სოფლისა?“ სიტურფესა და სიკველუტეს მისას კაცი ვერ მოსთვლის: ზაფხულს მდგლონი ზურმუხტად გადაიქცევიან, ხეხილნი ტურფად გაიშლებიან, წალკატში ღზინობენ ქალ-ყრმანი, ყვავილებით შემოსილნი, ფრინველნი, აქიკქიკდებიან და მხეცნი მალლა ხმაურობენ. შემოდგომა შენიშნავს, რომ გაზაფხული ერთობ თავს იჭებს: ჩემგან უკეთ რითა შენი, ბარითა თუ, ანუ მითითა. აგვისტო რა დაილწევა, ჩემი დრო მაშინ მოვა; ჩემს დროს ასხია ხეხედ ნარინჯ-თურინჯი, ბროწეული, ყურძენი, ჰკრეფენ და სკამენ, სავსე აქვსთ კალთა და უბეებიო, იმისი ფასი შენ რა გქირს, გვითხარო და მიაბებო. ზაფხულს ეწყინა, რომ შემოდგომამ დაიკვეხა სილამაზითაც ძე გჯობიკარო: „ეგ არი ჩმახები, გაყვითლებული ფოთოლით ვის ემსგავსები? ვარდს და ბუღბულს განა შეედრება შემოდგომის ხაშხაში?“ შემოდგომა მოაგონებს, რომ იმის დროს საუკეთესო დღეებია; არც ცხელა, არც ცივა, სიკეთით ყველა სავსე და მაძლარა. გაზაფხულში კი „არათუ ღარიბნი, მეფენიც ვერა ძღებიან“. შემოდგომას ყველა ღზინობს და თამაშობს, წითელს ღვინოს ასხამენ და თასებით სვამენ, ქორებით სანადიროდ მიდიან. გაზაფხულობით „დაარსდება ყოველი სარჩო-მოსავალი; ამ დროს შეიძლება მგზავრობა, ხომალდები მიეშურებიან ზღვად, შემოდგომას კი ვერ მორჩნენ დაუნთქველად“. გაზაფხულის ქარი უკლდავების ნიაფია, შემოდგომის ქარი დააშიშვლებს ტყეს და სიცივეს უქადის ქვეყანას, გიორგობისთვე თოვლს წამოგაყრის და წავიხდენს დაკვეხილს პურადობას. შემოდგომა უპასუხებს, რომ მას თუ ზამთარი წაახდენს, გაზაფხულს შთანთქავს ზაფხული, „ქრიკინის დრო“.

ერთი იმ ლექსთაგანი, რომელიც დაწერილია რუსთველის წაბაძვით; არის „მაჯამა“. იგი შესდგება 111 ტაეებისაგან და, როგორც დანარჩენი დღეიმურაზის თხზულებანი, დაწერილია 16 მბრცვლოვანი ლექსით. სათაურის თარგმანს პოეტი იძლევა მესამე ტაეებში: „ქართულად მაჯამა შეყრილად დათარგმანებას, წიგნები გამოკრებული იც ერთად მოიყარების“. მაჯამაში ხშირად ტაეების ოთხივე სტრიქონი თავდება ერთი და იმავე სიტყვით, რომელსაც სხვა-და-სხვა მნიშვნელობა აქვს. მაჯამა შეაქვს ვილაც პირს, შესაძლოა, მეფის მეუღლეს. მისი სილამაზე აღწერილია შოთას მიმსგავსებული ენით „ტურფა ხარ შეყნიერებით, ტასი მიგიგავს სარას; ვაჟ შენისთანს მიჯნურს ვერ-ვინ- ეღარსოს სარას“: კაცი ხამს შენტვის გაიქრას და ღზინი გაიმწაროსა, ტარიელ ქვამსა ესტუმროს, მეჯნუნთა დაემყაროსა, რუსთველის სახელი და მისი ნათქვამი ხშირად არის მოკვანილი: „შოთას

თან სიტყვა სწორედ მოდგმა მზისგან ვარდთა ნეხვისა“, ანუ ვის „სიცოცხლე მწარე ჰქონდეს, სიკვდილი სიტყვა მოთამ ტკბილად“. „ვეფხისტყაოსნი“ ს გმირების სახელებიც შეგვხვდება ამ პოემაში: „ცუდად მაქებენ თინათინ, ნესტარ-ღარეჯან და ვისა“. პოეტი იგონებს „ხოსროფის*) ცრემლსა ნადენსა“, ქრისტეს ბრძანებას „ოთხს თავში“, ე. ი. ოთხს სახარებაში და ეს მაგალითები ამტკიცებენ, რომ მეფე გაწვრთნილია სპარსულს და ქართულს ლიტერატურაში, — როგორც საეროსა, აგრეთვე სასულიერო ნაწარმოებში. პოეტი შეახამს ხოტბას სატრფოს საამო ტანადობას, პირ-მზეს, ლაწვლალისფერს, ბაგე-ტკბილს, გიშრის წამწამს, თმის ტევრს და წარბთა სისქეს, მუშკამბრიანს სულს, — ეს უებრო სილამაზე ჰკლავს პოეტს, სასიკვდილო ლახვარს უტარებს გულში. თან-და-თან მეფე უკმაყოფილების ზეწარს იხამს, აღშფოთებული გულის მისწრაფებას გამოაქვეყნებს. სოფელს მწარედ ემდურის და ეტყვის: „დამიკარგე ძე, ასული, ავაჯთა ჩენა“ გრძნობს, რომ სვე ბოლო უამს მოეშალა; იცის, რომ სოფელიან „ადრე დაგვბოცს“ ან თუ გრძლად გვაცოცსლებს, გვიხამს უარეს საქმეს: „რაც გვიუფარს, ჩვენ წინ დაგვიხაცს“, თვალთა დააკლებს ნათელთა, პირსა დაუქნობს, ბაგეთა მოშლის, კბილსა წაახდენს „და ბოლო უამს ისევე სიკვდილი, გულზე მიწა და ლოდები“. ეს პესიმისტური შეხედულება მეფეს ჩააგონა საკუთარმა სვემ და მრისხანე ბედისწერამ. მაინც სასოება არ დახშა გულში, ქრისტიანობრივი შეხედულება დაიცვა: „ამას არ ვატყვი, არ გვინდეს სოფლისა ნიფთიერები, ესრედ ვინმართ კეთილად მოდოს არ გასამწარები, არ გვიდგეს სული მოკვდავი ზიარტყევებ კასქარები, როდის ეს ხელთა გაგვარდეს, მუნ არ დაგვეხმას კარები“. საყურადღებოა, რომ მეფე სოლომონის სიტყვებით აღწერილს „ამაოება ამაოებათას“ ათავებს სოფელთან შესარიგებელი დარიგებით.

ამ პესიმისტურ ლექსთა გარდა მეფე თეიმურაზ პირველს ეკუთვნის ლექსი ბალის სასახლეზე წარწერილი თალარის ქება. ეს ლექსი ქებაა გრემის სასახლისა და დაუწერინებია ბალის კარზედ. მეფე შეაქებს ბალჩას, სადაც ათას-ფერნი ყვავილნი გაშლილან და ზედ დამღერიან ბულბულნი. ათავებს ამ ხუთ-ტაეპოვან ლექსს ამ სიტყვებით:

სახლი შევმზადე სალხინოდ,
 შე შევემ თეიმურაზოდ,

*) „ხოსროვ და შირინი“ ქართულად ნათარგმნი, აგრეთვე „ბარამ და გულანდამ“, სპარსულით გადმოღებული მეფე ვახტანგის ბძანებით, დაცულია ს. პეტერბურგის საჯარო წიგნთ-საცავში.

შეფაშვე კედელ-ყურენი,
 ვეჭვ თავსაც კარგად ბურავსო;
 დავხატე ფერად-ფერადად,
 ჭკავს, რამა იყოს მურასო,
 ტალსინანის ფეხითა,
 ხურავინ გამიმურავსო.

მოვიყვანთ ერთს მისს „ანბანთქებასაც“, ჩვეულებრივ ფორმას ძველს ჩვენს მწერლობაში სხვა-და-სხვა აზრთა გამოსათქმელად.

ამდებრა ბაგე, გულის დადებით
 ეუწუა ვის-ზედ წესრეთ თქმულება.
 იუნოსე კეთილ ღმობა მონასა,
 ნაცხებ ორ ზინად ყამ რის სსმულება.
 ტრფილ უფრო ფერავან ქმნილი,
 ღირს ეფლად შენგან ჩანს ცემულება,
 ძველად წყლულება, ჭვრეტად ხელობა,
 კამს ჭავრისგან ჭია მუბა.

თეიმურაზს მიაწერენ ლექსს, თუმცა საეჭვოა:

„ზირფელ თქმულია ბრძენთაგან
 სიღარბაისლე მესხისა,
 ომი და შებმა კახისა
 მოსაწონია კაცისა,
 ჩუქება, ზურად გაცემა
 ქართლელთა არ ეზრახვის
 და ზრდალნი არიან იმერნი,
 მტერთა მიმცემნი რისხვისა“.

ამ დახასიათებაში მოსჩანს ნაძალადეგობა. უკეთესია აზრით შემდეგი ლექსი:

„კაცმა უნდა თავის საქმე
 ეგელა ღვითთა მოივარგოს,
 ამ სოფელსა ხელი ჭვაროს,
 იქაც ბარგი დაიბარგოს,
 მოეყარეთ და ამხანაგთა
 თავის რიგით რამე არგოს,
 და სახელის ხე საჩრდილობლად
 წელისა ზინსა რამე დარგოს“

სხვა-და-სხვა თვისება ენისა აღწერილია ერთს ტყეაში:

ენა ტებილი
ენა მოკლე
ენა სეგდის უ
ენა ქვეუნი
ენა მკურნალ
ენა მთელთა
ენა სული ს
ენა ზოგჯერ სიყვარლის მდურელი

მე-XVI საუკუნის გასული უკვე აღინიშნა ქართულს მწერლობაში ქაეროვნო კილო, ნაციონალური ტენდენცია. სპარსული ნაწარმოების გადმოღებას აღარ კმარობენ, ზოგიერთი საკუთარს და სპარსულს გავლენასთან დამოუკიდებელს თხზულებებსაც ადგენენ. ამ დროს ეკუთნის პოემა „გოჩიანი“, რომლის დამწერი იყო ერთი ბატონი შვილთავანი მეტ სახელად გოჩა. შინაარსი ამ პოემისა აღებულია ხალხის ცხოვრებიდგან და ენის სიმარტივის წყალობით ჩქარა მოედო მთელს იმერეთს. ზ. ქიქინაძეს უნახავს რამდენიმე ფურცელი „გოჩიანისა“.

მე-XVI საუკ. ცხოვრობდა აგრეთვე გარსევან ჩოლაყაშვილი, ავტორი „ხილთა-ქებისა“. ერთი ხელნაწერიდგან სჩანს, რომ ჩოლაყაშვილს შეუთხზავს „ხილთა-ქება“ ალექსანდრე მეფის დროს და გადაუწერია 1574 წ. დიმიტრი ორბელიანს. შესადარებლად თავისს ნაწერთან ამავე თემაზედ.

ნაციონალური ტენდენცია ისმის თეიმურაზ მეფის ნაწერებში, როგორც ზემორე აღვნიშნეთ. დროთა ვითარების დასურათება შესამჩნევად განმტკიცდა არჩილ მეფის დროს მე-XVII საუკ., რომლის წინა-მორბედად ამავე საუკუნეში გამოვიდა ფაშვი-ბერტყაძე. ამან დასწერა პოემა, რომლის გმირად დასახა ქართლის მეფე გიორგი XI (1675—1688, 1691—1695, +1709). მეფე გიორგი შაჰ ჰუსეინმა დანიშნა სპასალარად ავღანთა წინააღმდეგ. გიორგი გამარჯვებით შევიდა ყანდაარს, შეიპყრო ადგილობრივი მმართველი მირ-ვეისი, მაგრამ შემდეგ გიორგი დაასმინეს შაჰს, დასწამეს ორგულობა, მირ-ვეისს დაუბრუნეს ტახტი და ამ ცბიერი კაცის ნხედართ ბოროტად მოჰკლეს გიორგი მეჯლისის დროს და მასთან ამოწყვიტეს ქართველთა მხედარნიც. პოემა ამგვარად წარმოადგენს შესხმას გიორგი მეფის ღვაწლის და გმირულის საქციელისა.

„არჩილიანი“ ნამდვილი ნაციონალური ნაწარმოებია. ამ პოემაში ავტორტ შეაგონებულა ისტორიული გარემოებით და აღფრთოვანებული ეროვნული გრძნობით. „არჩილიანი“ წარმოადგენს ეპოსს ლირიკასთან დაკავშირებულს, ისტორიულს მოთხრობას გულ-დამწვარი პირისაგან აღ-

წერილს. საქართველოს უნუგეშო მდგომარეობა და „შავი-ყორანი“, რომელიც დასჩხაოდა მეფე პეტრის სვეს, აწერინებს მას სამგლოვიარო თხზულებას, მწარე ელეგიას. თვით მეფე, ბედისაგან დევნილი, გვაუწყებს ცნობებს საკუთარი აღელვებული ცხოვრებიდან. იგი იყო უფროსი ძე ვახტანგ მეხუთისა (შაჰნავაზისა). დაიბადა 1647 წ. და, განგებითა ცისათა, დრო გამოშვებით მეფობდა იმერეთში და კახეთში და რა დაპყარგა ორივე ტახტი, გადასახლდა რუსეთს, სადაც მისი საყვარელი შვილი, ალექსანდრე, ტყვედ წაიყვანეს შვედებმა პეტრე დიდის ნარვის ომის დროს. არჩილ მეფე შვილის განთავისუფლებისათვის გზავნის ელჩებს და მოწოდებას დასავლეთ ევროპის მეფეებთან. ალექსანდრე გარდაიცვალა რიგაში 1711 წ. გარდა რუსეთისა არჩილმა ძალა-უნებურად ნახა სპარსეთიც და აქ მიიღო მაჰმადიანობა შაჰნაზარ-ხანის სახელწოდებით. ცოლად შეირთო მშვენიერი ქეთევანი, თეიმურაზის შვილის-შვილი, საწინდრად წაყვანილი ახალციხის ფაშის მიერ, იმის მამიდის იმერეთის დედოფლის დარეჯანის ვალში. კახეთში გამეფდა 15 წლისა, გამოიჩინა ბრძნული ნიჭი მართვისა, მაგრამ ერეკლე I წაართვა სამეფო. ამის შემდეგ გამეფდა იმერეთში ბაგრატის შვილი. კახეთში არჩილმა ტახტი დაპყარგა სპარსეთის შაჰის ბრძანებით, იმერეთიდან განდევნეს ხონთქრის სურვილით და ხელ-ახლა გამეფებულ იქმნა. ხონთქრისავე მფარველობით ალექსანდრეს ტახტზედ ალექსანდრემ მოიშველა ახალციხის ფაშა და არჩილი ჩამოაგდო ტახტიდან. იგი გაიქცა რაჭას და იქიდგან რუსეთს. აი ამ არეულს დროს, წვასა და დავაში ოსმალ-სპარსთა მფლობელობის ქვეშ, სცხოვრებდა არჩილი, კაცი გონიერი და რაინდის ხასიათისა, ნიჭიერი და განათლებული, გამსჭვალული სურვილით შეეხლუდა ლეკთა ფართაშობა კახეთში და ტყვეთა გაყიდვა იმერეთში. ბედმა წაართვა სკიპტრა სამეფო და მიუსაჯა კალამი, სახელმწიფოს აღორძინებისათვის არ ამუშავა და შექქმნა მისგან უნებურად პოეტ-ფილოსოფოზი. არჩილი გარდაიცვალა მოსკოვში 1712 წ.

„არჩილიანი“ და სხვა ნაწერები მეფე არჩილისა.

„არჩილიანი საუკეთესო ნაწარმოებია მეფე არჩილისა. ამ 16-მარცვლოვანი ლექსით დაწერილს პოემას უძღვნის იგი ცხოვრებას და სალიტერატურო მოღვაწეობას მეფის თეიმურაზისას. არჩილმა ჩვეულებრივი სქემით გამოიყვანა მეფე თეიმურაზი და რუსთველი, გააბაასა ივინი. რათა თვით მკითხველმა დააფასოს, ვინ უფრო პატივის ცემის ღირსია. „რუსთველი და ბატონი გავაბაასე და ორისავე ვსთქი, რომელს უფრო მართებდა მელექსობის გამოჩენა და თქვენ გაარჩიეთ უმჯობესი აწ ამათ-

შიდ“. თვით ავტორი ჩრდილში სდგას, თავის აზრს ბუნდოდ გვაუწყებს. ლუმცა ბოლოს „ბატონის“ მხარეს დაიჭერს. რუსთველი მეფეს „ტკბილად, კრძალოვით“ ეკამათება. მეფის და „ვეფხისტყაოსნის“ მგონის შორის კითხვა-მიგებითი ბაასია, დრამატული დიალოგი. პირველი პასუხი მეფისა შოწმობს, რომ თეიმურაზი თამარ მეფის პროეტს თამამად ედარება:

„რუსთველად, ყური მომაშუარ,
გვადრიან მე და შენაო,
ზოგი შენ გაქებს, მე შეტყვის:
შოთამ გაჯობა შენაო“.

შოთა თავდაბლად უბასუბებს:

„მე რას ღირს ვარ შენს დარებას,
ამხანაგნი შემადარონ...
ცუდად დაეობიენ, შენმა შვიემ,
ვინ შეადარა ბატონის უმა?“

მეფე იძულებულია გაებაასოს, რადგან მათ შედარებაზედ წაუთავებელი კამათია და თვით დარწმუნებულია თავის ჯობნაში, რადგან რუსთველმა ერთი ამბავი აუწყა და „ბოლოც სხვათ შეუთავესა“, ესე იგი გაგრძელება პოემისა სხვებმა დასწერესო. მეფე არ სთვლის მას თავისოდნადა, რადგან შოთამ სთქვა „იძულებით“, თამარ მეფის ბრძანებით, მან-კი საკუთარის „ნდომით“. რუსთველი ახლა კი ბედავს მკვანხე სიტყვა მოახსენოს „შეუპოვარს“ ბატონს:

„ვთქვი ჩემგან უწინ არ თქმულდი,
არც შემდგომთ მოსახფავრა,
თქვენ რა იშფვნეთ თქვენის თქმით?...
მე ვარ ძირი ლექსის თქმისა,
შელექსენი ჩემზედ შენობს...
საქართველად სავსე არის,
ჩემი წიგნი ყველგან გაჭქუს?“

მეფე არ ეთანხმება შოთას, რომ იგი „ძირია ლექსის თქმისა“. შენ კი აოო, ჩახრუხაძეს უნდა დარჩეს პირველობა, ამას „ქორონიკონიკ“ გვაუწყებსო. მართალია, რუსთველიც ბევრს სჯობს, „ბატონსაც“ უყვარს, მაგრამ თვით ბატონი კი მას სჯობს, თუ შოთა გატყდება და გულს დააჯერებს. შოთას დიდებას მეფე აწერს შემთხვევითს გარემოებას და მოავონებს საერო თქმულებას: „ერთს ქვეყანას არ იყო, ვირს დაარქვეს ვარდისაბარ“, რუსთველი ნაწობს რომ მეფეს „ჩაპყვა ბაასში“.

ტყვის მხოლოდ, რომ უწინ ყველამ იგო არჩია და ახლა როგორ გა-
დააგდებენ. ბატონი უპასუხებს: „თუმცა უწინ შენ გაქებდენ, აწა ჩემგან
დაკარგულავ“ არჩილ უმატებს აქ ისტორიულ ცნობას, რომელიც გან-
მარტავს მეფის გაჭირვებულს მდგომარეობას მტერთა თავდასხმის წყალო-
ბით.

სად შეცალა ლექსისათვის,
ჭირსა შინა გული იბის.
სხვას ჩემდენი განსცდელი
ვის გადასდა არ თუ იბის?
ის მოიცილის სიძირად,
ვინ არ ჭმუნავს, ვინ არ იბის.
ჩემსა ჯობნას, ვეჭვ, რუსთველი
გულს აჯერებს, განა უიბის.

რუსთველი თანახმაა იცნოს თეიმურაზის გამარჯვება „ხელმწიფო-
ბით“, მაგრამ ლექსის თქმით, განათლებით იგი თავს არ მოიხრის ბა-
ტონის წინაშე: „ათინას“ გაზდილია, სადაც იძენენ „სიბრძნეს“ და აზ-
რის სიმახვილეს. თეიმურაზს „ერთის ამბის გადალექსვა“ რუსთველის
შიერ დიდ საქმედ არ მოჰჩნია, არც მისი ცოდნა აკვირვებს. მეო „ქა-
რთულს ენას მარილად ურთე სპარსული, თათრულიც გამირევია“ და ამ
სამი ენის შეგებება მეფეს დიდად ამაყებს. რუსთველი უსამართლოდ
სთვლის მეფის შეცილებას და უკვირს, ბატონის სურვილი „დამმონდეს
და დამმორჩილდეს“, რადგან „ვეფხისტყაოსნის“ დამწერი მას „ველარ
მიჰყვა“. გათამამებული მეფე ენაძლევა: თუ შენ მჯობნიხარ, გრემს მოგ-
ცემ და შედავადებ მერმე ბაზარს, თავსა ჯიდიო აგამაღლებ; წამოგასხამ განა
მასხარს, ბერი ხარ და ლიტრით მოგცემ სიჭაბუკის შენათფაზარს.

რუსთველი ახლა კი უარყოფს მეფის საჩუქარს დი თამამად ეუბნება
რომ მეფეს არა დაუწერია-რა, რაც მას ეთქვას „უკეთესად“. მეფე ამა-
ზედ ჯერ გაჰკიცხავს დიდებულს პოეტს, რომ მან „ჯავახური მძიმე ენა“
შემოიღო და მერმედ ბრძანებს:

„მართალია, შენი წიგნი
კარგი იყო აქამდისა,
ახლა ჩემსა დაჰქარბა,
ამოდ ცრემლი ჩამოგდისა“.

რუსთველს არ სჯერა, რომ „ძველი“ წიგნები წახდებიან და მისი
ნაწერის ღირსება მტკიცდება თამარ მეფის დაჯილდოებით. ვინ ამბობს
წიგნები წახდებიანო, შეეკამათება მეფე და ჩამოსთვლილ ძველი და ახა-

ლი აღთქმის ნაწილებს, დაასახელებს მოსეს შესაქმეს, გამოსვლას, რიცხობა, ლევიტელთა, მეორე რჯულს, აღნიშნავს სხვა წიგნებსაც — რუთისა, მეფეთა, ნემოს, წინასწარმეტყველოთ და დასკვნის: „ძველი წიგნი ოც-და-ოც ანს, ვაჟ ებრაელთ ანხანა“. განიხილავს ოთხ-თავის დამწერს, საქმეთა მოციქულთასა, ათს მცნებას და სხვათა, რათა დაუმტკიცოს შოთას თავისი გაწვრთნა სამღვთო წერილში. რუსთველი შენიშნავს, რომ მეფის ნაწერებში ბევრი უსწორ-მასწორობაა და ჰსურს გადასწყდეს ბაასი მით, რომ საღვთო მეფემ „დაიჭიროს“ და საერო მას „უბოძოს და ათავებს შეკამათებას სიტყვებით:

„თქვი, რაც გინდა საბრძანებლად,
გარდამიწყდეს ერთხელ რითმე,
ისიც ავად ჩამომარაგეს,
თუ აქამდე არ დაგიაშე“.

თხუთმეტი პასუხ-მიგებით დაამთავრა არჩილმა ბაასი „ბატონის და რუსთველისა“ და თითქმის თავი მოახრევინა შოთას მეფის წინაშე. კამათი მით არის საყურადღებო, რომ ავტორმა თეიმურაზს მიუსაჯა იმდენად მაღალი პოეტური ნიჭი, მოპტანა იმგვარი ღირსება გვირგვინოსანს მგოსანს, რომ შესაძლო გახდა მისი დაპირდაპირება შეუდარებელს პოეტთან თამარის მეფის დროისა. სჩანს, თეიმურაზი არჩილის თანამედროვე მკითხველთათვის სახელ-განთქმული მწერალი იყო.

მეორე კარი „ამბავი მეფის თეიმურაზისა, რომელი სიყმაწვილით სიკვდილამდის გარდაჰხდეს“ მოწმობს, რომ არჩილი რუსთველის ენის გავლენას დაუმონებია: ეპიტეტები, განმარტებანი რუსთაველისებურია და გვაგონებს როსტევეანის აღწერას. არჩილ თეიმურაზს ათქმევინებს, რომ მისი პაპა (ალექსანდრე II) კახეთს იყო ხელმწიფედ „მშვიდა, მწყაადა, მდაბადა, კვლავ შეილდოსანი უსახა, შტერთა მძღვეკელი ძლიერი“. ალექსანდრეს ჰყვანდა ოთხი ვაჟი: დავით, მამა თეიმურაზისა, ერეკლე, გიორგი და კონსტანტინე. პირველნი სამნი გათქმულნი იყვნენ თავიანთ სიქველით, მეოთხემ მოჰკლა მამა და ძმა დავით და მოისურვა ამ უკანასკნელის ქვრივის ქეთევანის შერთვა. კონსტანტინე გაიზარდა სპარსეთში და იქ გაირყვნა. ქეთევანმა, დედამ თეიმურაზისამ, უარჰყო „მონდომა“ კონსტანტინესი, რომელსაც მფარველობას უწევს შაჰი. კონსტანტინე მოჰკლეს და კახეთის ტახტზედ ავიდა თეიმურაზი სპარსეთის ნება-როვით „გვირგვინოსანი. პორფირკმული, ხელსკიპტრიანი 13 წლოვანი მეფე ნადირობდა და ბურთაობდა, ხოლო „საპატრონოსა საქმესა“, სამეფოს განაგებდა დედოფალი, საცოლოც მოუძებნა დედამ გურიელის ასული,

ორმოცი დღე ქორწილში იღობინა. ნადირობა და ნადიმობა „ქორთა სიმრავლით“ ავსებდენ მეფის ახალგაზრდაობის ხანას. დაწერილებით ასწერს არჩილი ნადირობას ვაზაფხულს, ზაფხულს, შემოდგომას და ზამთარს ტყე-მინდვრად, თითქოს მაშინდელი ქვეყნის ბატონისთვის ქორმეძებრების გარდა სხვა საზრუნველი საქმე არა იყო-რა. როცა ერთი შვილი ხუთის წლისა გაუხდა და მეორე ოთხისა, მეფეს ლხინი შეეცვალა გლოვად: მან ლაპკარგა ლამაზი და სათნოიანი მეუღლე. არჩილი ათქმევინებს მეფეს:

ყაში გარდახდა შეებისა,
 მოვიდა კლოვა-წუსილი,
 ღხინმა შიმრიდა, შეშექმნა
 გუღს ურვა, თვაღთა წუსილი,
 ღვარად მდიდადა სისხდაისა
 ცრემლი. ისმიდა ქუსილი,
 ხადიმი ადვრბა, სერობა,
 ოდენ მაჭამეს წუსილი... და სხვა. *)

მგლოვიარე თეიმურაზი მიიხმო ყეენმა და უბრძანა შავი გაეხადნა დაუყოვნებლივ. მეორე ნახვის დროს შაჰმა უთხრა: „ღუჯარსაშე შეფეს გამოფრუბ, ორნივე შეფესი გაკრადით, ჩემიც ქვისლი იქნება“. თეიმურაზმა მოახსენა, რომ რჯული ნებას არ აძლევს ლუარსაზის დაი შეირთოს, რადგან ახლო ნათესავნი არიან. ყეენმა თავისი დაიჟინა და თეიმურაზი დაუმოყვრდა ლუარსაზს. „არჩილიანის“ ეს ნაწილი მოგვეთხრობს შავს ისტორიულს ამბავს, როგორ გადაჰკიდა შაჰმა ქართლი და კახეთი, მიუსია მათ ჯერ ყახახის ხანი და შემდეგ თვით დაატყდა თავს შემმუსვრელი ბრბოთი. შაჰაბაზის მრისხანების დასაწყნარებლად დედოფალი ქეთევანი გაეშურა სპარსეთს და თან წაიყვანა თეიმურაზის უმცროსი შვილი ალექსანდრე. შაჰმა მოინდომა უფროსი ვაჟი ლევანი, რადგან ალექსანდრეს „ძიძობა“ არ მოისურვა. მეფე მეორე ვაჟსაც უგზავნის, თუმცა დარწმუნებულია, რომ შაჰი, წინააღმდეგ დაპირებისა, ორსავე შვილს დაუღუპავს. ამ დროიდან იწყება საქართველოს აოხრება სპარსეთის მიერ იმ წერტილამდის ასული, სადამდისაც არ მიუღწევია არც ერთს მტერთა შემოსევას. მეფე თეიმურაზმა შიშით ვერ გაბედა შაჰის ბძანება შეესრულებინა და ხლებოდა მას სპარსეთს. განრისხებული ყეენი თავს დაესხა

*) ეს ლექსი ზ. ჭიჭინაძეს დაბეჭდილი აქვს თეიმურაზის ნაწერთა კრებულში (ტფ. 1886. გვ. 59—60), რითაც აფიქრებინებს მკითხველს ვითომ იგი დაწერილი იყოს თეიმურაზის მიერ.

საქართველოს. ეალეთში თეიმურაზმა გაიმარჯვა სპარსეთის ჯარზედ, შეუერთდა მუხრანში ლუარსაბს და ერთად გადასწყვიტეს, თუმცა არაგვის და ქსნის ერისთავნი მათ მხარეზედ იყვნენ, გაქცეულიყვნენ ლიხს იქით—იმერეთს. შაჰბაზი გამაგრდა გორში. გამოიტყუა ლუარსაბი იმერეთიდგან და დააჯერა, რომ იგი ეომება თეიმურაზს; პირადს მოძულეს, და ლუარსაბს იგი გაუწევს მთარველობას. ამ ვერაგობით თვალ-ახვეული ლუარსაბი გაჰყვა შაჰს ყარაიას სანადიროდ, იქიდგან ყარაბაღს და მახან-დარანს, საცა სიკვდილით დასჯილ იქმნა. ამაოდ ურჩევდნენ ლუარსაბს მეფენი თეიმურაზ და გიორგი, აფრთხილებდნენ ყენის მუხთლობისაგან.

მეფე თეიმურაზი ნოდარ ჯორჯაძემ და დავით ასლანიშვილმა ჩაიყვანეს ისევ კახეთს, როცა შაჰი დაბრუნდა სპარსეთს. გაიგო რა ეს ამბავი ყენმა, გაგზავნა ჯარი ალიყულიხანის წინამძღოლობით, რომელიც საშინლად დამარცხებულ იქმნა არაგვის პირს. მეფეს დიდი დავლა დაიწყო. ყოველი მხრიდგან გამარჯვებას ულოცავდნენ ყენი კი სისხლის აღებას ემუქრებოდა. ამიტომ თეიმურაზი მეორედ ცოლ-შვილით გაიქცა იმერეთს და იქიდგან საათაბაგოთი წავიდა ხონქართან, ხოლო ცოლშვილი დასტოვა სახლთხუცესის ნოდარ ჯორჯაძის იმედით. ყენმა უბრძანა ერეკნის ხანს ამირგუნს დედოფლის შეპყრობა, მაგრამ ჯორჯაძემ გაჰკვეთა მტერთა ბრბო და, ჩამოვიდნენ რა გონიას, მოემზადნენ რუსეთისკენ წასასვლელად. ამ დროს შაჰბაზი საქართველოს ასაოხრებლად გამოგზავნის მოურავს გიორგი სააკაძეს და ზურაბ ერისთავს. ამათ თან გამოატანს სვიმონ მეფეს, ბაგრატიის შვილს, ქართლის ტახტზედ ასაყვანად. მოურავმა უღალატა შაჰს, გადავიდა ქართველთა მხარეს, მოჰკლა ყარჩიხანი, სპარსთა ჯარი გაჰფანტა. მოურავი გასწევს კახეთისკენ, რომელსაც აჩქარებით თავს დაანებებს ფეიქარხანი და თეიმურაზს კვლავ მოიწვევენ მეფედ. საყურადღებოა, რომ არჩილი ომის დაწყებამდე წამოაყენებს სხვადასხვა დიდებულთ (ერისთავნი, ბარათაშვილი, ათაბაგი მანუჩარ, ვაჟკაცი ქართველთა და კახთა) და ალაპარაკებს მათ, პატრიოტული გრძნობით გამსქვალულთ და შებრძოლების მოსწრაფეთ. მართლაც, შეერთებული ძალით გაიმარჯვეს მტერზედ, მოურავი ძლიერა-მოსილი გამოვიდა განსაცდელისგან, თეიმურაზს მცხეთაში შეჰფიცეს ერთგულება. შაჰმა ყორჩიბაზს მიანდო ქართველებზედ გალაშქრება. ქართველნი დამარცხდნენ ალგეთის წყალზედ, მარაბდასთან. სხვათა შორის მაშინ დაიხოცნენ ცხრა ძმანი შაჩაბელნი. ქართველებს თავიანთ შორის ჰყავთ მოწინააღმდეგე—გამაჰმადიანებული ანდუყათარ ამილახვარი, რომლის ცოლი ყორჩიხანის ასულია, სვიმონ მეფის ცოლის დაი, ამიტომაც ანდუყათარ და ცოლი მისი შეიპყ-

რეს საფურცლეს და არშის ციხეში (მთიულეთში) დაამწყვდის. გამარჯვებულმა ყორჩიბაშის ჯარმა როსტომ მეფის (ხოსრო-მირზას) მოთავეობით გადაიარა მთიულეთი და გაათავისუფლა ამილახვარი ცოლითურთ. ქსანზედ კი მოურავმა აჯობა ყორჩიბაშს და თეიმურაზი კვლავ გამეფდა. ამ ხანებში მოკვდა შაჰაბაზი, მოურავი გაამაყდა თავის „ბასრი ხმლით“ და უსიამოვნება ჩათესლა დიდებულთა შორის თავის საქციელით. აუჯანყდნენ მას შეურაცხყოფილნი, შეეტაკნენ ბაზალეთს და განმარტოებულნი იმერამერთა მიერ მოურავი გაიქცა ხონთქართან. მოურავის მოქმედებას ჩვენ კიდევ დავუბრუნდებით, როცა „დიდმოურავიანის“ გარჩევას შევუდგებით და მაშინ ვნახავთ, რით გაათავა ამ შესანიშნავმა კაცმა თავისი მრავალჯერ ცვლილი და აღელვებული ცხოვრება.

გავიცანით რა მოკლედ „არჩილიანის“ ისტორიული ნაწილი, უნდა აღვნიშნოთ, რაში მდგომარეობს ამ თხზულების ღირსება. რა თქმა უნდა; ისტორიული ამბები სინამდვილით არიან აკინძულნი, და მხოლოდ მატეიანისებურის მოთხრობით რომ ისამზღვრებოდეს „არჩილიანის“ ღირსება, მაშინ მას არ შეეცხებოდით ლიტერატურის ისტორიაში. ამ პოემაში ჩვენს ყურადღებას იქცევს ის პატრიოტული გრძნობა, რომელიც მას აძლევს სალიტერატურო ელფერს, გარეშე მატეიანისებურთ ამბავთა აღნუსხვისა. ეს გრძნობა ისე მტკიცედ და მძლავრად არის ჩაკინძული პოემაში, როგორც გურამიშვილის „დავიანი“ში, მაგრამ ხასიათი და შემოქმედებითი სქემა კი ერთი და იგივეა. მოტივი ილმფრენის მსგავსი და შინაარსი ერთნაირი საისტორიო-მომენტია. შინაურული განხეთქილება და მტერთა ამ განხეთქილებით სარგებლობა საქართველოს დასახუსტებლად — აი დედა აზრი ამ ორივე პოემისა. მაშასადამე, ჩვენთვის ამ ნაწარმოებში ის გრძნობა და შეხედულებაა დასაფასებელი, რომლის მიხედვით ავტორები განიხილავენ საქართველოს მოუწყობლობის მიზეზს. უმთავრესი ძალა, რომელიც ჩვენს ქვეყანას ძირს უთხრიდა, — იყო შეუთანხმებლობა, დიდებულთა სიამაყე და მათი სურვილი პირველობისა და დაჩაგვრა მამულის სამსახურის აზრისა; თუ ეს პირველობა სხვას შერჩა.

ასე სჭიხს საქართველოს,
დიდებულთ ვინა მტარეთ,
აზვადებან, იტუვან:
უჩემოდ ვინ იმდურათა...

ამბობს მეფე არჩილი და ამით უჩვენებს ფეოდალთა განცალკევების მიზეზს მამულის საგნებლად. მეორე საქართველოს დამრღვეველმა ძალამ ფეხი მოიკიდა ენატანიობაში, შაჰთან დაბეზლებაში და მტრობის ჩათესლებაში.

ენას აქვს გესდი ბეჭეტი,
 უმწარე ასშიტისგან,
 თვით დამიწდია აგრეთვე,
 ვითა მასშია სხვისგან.

ამას დაერთო რენევატობა, ქრისტეს უარყოფა ერთის მხრით და მოუდრეკელი აღსარება ახლისა აღთქმისა. საქართველო და მისი მეფენი განსაცვიფრებელი სიადვილით უარპყოფდნენ სახარებას და მუსულმანობას ეამბორებოდნენ. ამავ დროს მტკიცედ დამკველნი მამაპაპათა რჯულისა, როგორც ქეთევანი და თეიმურაზი, შაჰის ძალდატანებას არ ემორჩილებოდნენ, თავი მალა, ღირსებით ეჭირათ და მარხვაში ხორცის ჭამასაც კი არა კადრულობდნენ. აი ორი ადგილი „არჩილიანიდგან“ ამ აზრის დასასურათებლად: „მე (თეიმურაზი) ქრისტიანი მეფე ვარ, ის (როსტომი) არის თათრის რჯულზედა“. ანუ თეიმურაზის შეურაცხყოფა ყუენის მიერ ამისავე სასახლეში იმის გამო, რომ ოთხშაფათს, „ჯვარცმულთა რჩევის“ დღეს, ხორცი არ სჭამა და განრისხებულმა შაჰმა მოხუცს მეფეს „თასი სავსე ღვინით პირსა“ შეაქცია. სარწმუნოებითი ვრძნობის დაკავშირება მამულის სიყვარულთან და მამადის რჯულის შეთვისება ხშირად ხამშობლოს დასარბევად, აი ის ბოძი, რომელმაც შექქმნა ქართველთა გაერთიანება და შემდეგ გახდა ერთი მიზნითაგანი ქვეყნის დაღუპვისა.

„არჩილიანის“ დამწერა, როგორც მოწაჲ ამ გამწვავებული ვარე-მოებისა და ქრისტიანობის კერის დაფერფლვას დროისა, მემატრანის მსგავსად სწერს მეფის თეიმურაზისა და მაშინდელი საქართველოს სასოწარკვეთილ მდგომარეობას. ტახტს დაშორებული მეფე ეძებს შველას იმერეთს, სპარსეთს და რუსეთში, მაგრამ ყველგან ამაოდ. მოსკოვის ხელმწიფემ ალექსი მინაილოვიჩმა პატივისცემით მიიღო, მაგრამ მატერიალური დახმარება კი ვერ აღმოუჩინა. დევნილი და დამცირებული მოხუცი მეფე სულს აბარებს ღმერთს ასტარაბადში, სპარსეთში, საიდანაც მოასვენეს და ალავერდს დაასაფლავეს. დაღუპდა მისი „ენა რიტორი“, რომლის წინაშე თვით თათარნიც კი სანთელს ანთებდნენ.

საკვირველი არ არის, რომ ამ მწუხარე ეპოქას და მეფის მხამიანს თავგადასავალს, არჩილი ელფეგიური კილოთი ათავებს: „დიდება ყოველი სოფლისა განქარდეს ვითარცა ავლი“.

ასეთივე ტრაგიკული სვე ხედა თვით არჩილსაც, მან ივერი მწუხარება გამოიარა, როგორც უკვე ხემათ ვსთქვირ. „არჩილიანის“ დასასრულში ავტორი მეფე შემტრები „მართლისა და გაგონილის მართლის

პმბავისა მეფეთა საქართველოთა, იგონებს, როგორ მთა-ღრე იარა
 ორი წელიწადი, ეძია საფარველი იმერეთში, შემდეგ ოსეთში, სადაც
 დასწერა მომეტებული ნაწილი თავის პოემისა, დასასრულს შეიკვლია
 რუსეთს და „აქ აშთარხანს გაათავა“, „არჩილიანი“, დამწერი მხოლოდ
 „შენდობის ბრძანებას“ ითხოვს და გამსჭვალულმა აზრით, რომ „სო-
 ფელი უნაყოფოდ“ არ დააგდოს, სამეფოს მოშორებულმა, გვირგვინ-
 ახდილმა „ცულად ყოფნით ამის მცტი სხვა ვერა-რა იმუშავა“.

არჩილ მეფეს ეკუთნის „საქართველოს ზნეობა“, ენციკლოპედიური.
 შექოკრება ცნობათა ძველ ქართველ მწერალთა შესახებ, „ანბანთ-ქება“,
 პოემა „ნარგიზოვანი“, „ბროლის სვეტი“, „ვისრამიანის“ ლექსად
 გარდათქმა და ალექსანდრე მაკედონელის ცხოვრების გადმოთარგმნა
 წერბიული „ალექსანდრიადგან“.

„საქართველოს ზნეობა“ წარმოადგენს დარიგებას და აღნუსხვას
 რა-და-რა საგანი და ვარჯიშობაა საქირო განათლებული და კეთილად
 აღზრდილი კაცისთვის. ამითი აიხსნება ამ ნაწერის გრძელი სათაური,
 რომელიც დაუცავს ერთს ხელნაწერს: საქართველოს ზნეობა, რომელიც
 ჯერ არს ასე ვითარად წვრთილება კაცთა, რომელთა ჰნებაეს, რათა
 სრულიყოს საწუთოსა ამის ზნე-კეთილობათა მიერ, ესე ყურადიხვენ და
 გულად მიიხვენ“. მეფე ორ დასად ჰყოფს შესასწავლ სავენებს: გონების
 და ტანის გასავითარებლად. გონებით გასაწვრთნელად საქიროა: ხუცუ-
 რი და მხედრული წიგნების კითხვა, წერა „მრგვალოვანი, ყვავ-ფრჩხი-
 ლოვანი და ასომთავრული“, „ალექსთ-მთარგმნელობა“, ესე იგი პოე-
 ზიის განმარტება, „მელექსობა“, ანგარიში, მესტროლობა, სამართალი,
 საურთიერთშორასო უფლება— ელოზობა-მოციქულობა. მხატვრობა, გალო-
 ბა, ზდილობიანი ქცევა, „კარგა ჩამორთმა სიტყვისა“, ზმა. სამღვთო
 წერილი სათავე უნდა იყოს გონებითი განვითარებისა. ფიზიკურად აღზრ-
 დისათვის დანიშნულია: ბურთაობა, მხედრობა, სროლა, ქვის-გდება,
 ყაბანი, ცხენოსნობა, ჩალიჩი, ლახტი, ნადირობა, ცურაობა, ხტობა,
 ქადრაკი, ნარდი, ვარდა ამისა. ზნეობითი თვისებებიც უნდა აღიზარდოს:
 ბურადობა, მამაცობა, სიფრთხილე. ხუმრობის ატანა, თავდაჭერა, მოქა-
 ლაქობა. ასეთ დარიგებას შეხვდებით არჩილის „ზნე-ობაში“:

უდროოდ და უაღაკოდ
 ხუ იმღერა, ხუ ისამე,
 ჯდომში ფერსი გარეთი
 ზეით არ უნდა დაიდო.

„ბატონთან და უფროს. კაცთან მჯდომი არას გარედ ცუდო...
 მეფეს თუ რასმე ზრახვიდეს, ხუ ათანაშებ, ხელ-ფეხს... რამდენიმე და“

რიგება. შეეხება მეფესთან და ბატონთან დამოკიდებულებას: ბატონი თუ
ჯდეს მოწვენით, უთქმელად დასულებული, ნურც შენ იცინი მასთან, ღუმენის
სულდაღებული“; ანუ „თუ რამ ბატონმა გიბოძოს, არას ხელათ ჩამოართვი“
„ოდეს ბატონი ჭბრძანებდეს... ნუ ღაზაზაკობ, დაჩუმიდი“

„არჩილიანს“ წინ უძღვის მოკლე განხილვა საქართველოს ძველ
მწერალთა. იგი ასახელებს შემდეგს მწერლებს, გარდა რუსთაველისა:
„ჯაგლაგი“ ქაიხოსრო ფავლენიშვილი (თუ მუხრან-ბატონი?), მთქმელი
ლექსად „ომანიანისა“, ნოდარ ფარსადანისძე, უცმქებელი „ბარამ გუ-
რისა“, ბარძიმ ფაჩნაძე სამის წიგნის (საამისა) გამლექსავი ოდიშში, ბრძე-
ნი იაკობ სამებელი, ფეშანგი, ფაშვი ბერტყაძე—ფირმანიანის ავტორი,
თანამედროვე არჩილისა, სულხან თანიაშვილი, გარსევან ჩოლაყაშვილი,
რომლის შესახებ ზემოთ იყო ნათქვამი; გაკვრით ახსენებს ბაკა დვალი-
შეს და დაფანა ქვარიანს, რომელთაც „მელექსეთ“ არ, სთვლის. ამ მოკ-
ლე ბიბლიოგრაფიულს ცნობებს აქვს თავისი ღირსება და გვიჩვენებს
მეფის კრიტიკულს ნიქს და გონებით განვითარებას.

არჩილ მეფეს ერთი დიდი ღვაწლი კიდევ სხვა მიუძღვის სამშობ-
ლოს წინაშე. გადასახლდა რა იგი მოსკოვს, გახსნა აქ სტამბა, აღბეჭდა
ქართული წიგნები, რომელთაგან პირველი იყო დავითნი, გამოცემული
1705 წ. ამგვარად არჩილი უახტანგ მეფეზედ აღრე შეუდგა ქართული
წიგნების ბეჭდვას.

მოსკოვში მისი ბრძანებით ბერძნულიდგან სთარგმნა ხრონოლორაფი
ბაგრატსოლოლაშვილმა მთაწმინდელმა. მეორე ნაწილი თითონ სთარგმნა.*)
არჩილის პოემა ნარგიზოვანი არ არის აქამდის აღბეჭდილი. პოემა 30
ფურცელი იქნებაო, სწერს ზ. ჭიჭინაძე და მოჰყავს ერთი ნაწყვეტი:

ქათლის სამთხე, ვითა სამთხე
აფნი არ სჭირან, ვიცი სამთხე,
მდინარეს პირსა, სდგანან სამთხე
მას ჭკვიან სსხელ—ქათლ-მშვენიერი.

„დგანან ხელ-ხელნი, ქვე სხედან ერნი, ვარდნი მწვანე, ზურმუხ-
ტის ფერნი, მათნი მნახველნი, გაყმდების ერნი, ჭკვიან მას სახელ—

*) აი სათაური ამ წიგნისა: ხრონოლორაფი დასაბამიდან სოფლისა კონსტან-
ტინე პალეოლოლის მეფემდე. პირველს გვერდზე ვკითხულობთ: ხრონოლორაფი ესე
არს თარგმნილი ბერძნულია ენისაგან ბაგრატ სოლოლაშვილის მთა-წმინდელი-
საგან ბრძანებითა მეფის არჩილისა მოსკოვს 1692 წ. ტომი პეორე. ხოლო
შემდგომი რუსულისაგან ენისა თვით „არჩილ მეფისა მოსკოვსე“. არჩილის
თარგმანში რუსოციხეებია, მაგალითად „პამიათნიკი“.

ქართლ-მშვენიერი. ქართველნი ლომნი, უყვარან ომნი, ბრძენი სამოთხ-
 ნი, საეროდ მდგომნი, ნადირთა მმუსრნი, მოედანს მხლომნი, ჰქვიან
 მას სახელ—ქართლ-მშვენიერი. ქართველნი ქალნი, მათ ბროლ-ფიქალ-
 ნი, თეთრი ყირმიზი, პირზედ აქვს ხალნი, მათთა მნახველთა შოედვას
 ალი, მას ჰქვიან სახელ—ქართლ მშვენიერი“. ეს ნაწყვეტიც მოწმობს,
 რომ მეფე „ნარგიზოვანში“ შეაქებს ქალთა სილამაზეს და საქართველოს
 ბუნებას დამღერის. არჩილს ეკუთნის რამდენიმე მხატვრობითი ფენი და-
 წერილი ლირიკული ლექსი, იამბიკონი, შაირნი, „გაბაასება კაცისა
 სოფელთან“. მოვიყვანთ მხოლოდ ლექსს „ბროლის სვეტი“.

აღმართსა ბროლნი სვეტის.

მა მზემან ნახა, იამა,
 უფრჩქვანელსა ვარდსა კაკაბსა,
 ჯარით შეედგა, შეესხმა.
 მრთავე დენა დაიწვეს,
 ბროლმა, ლაღმა და იამა
 და იტვირთა ცვარი თბოლი,
 სადაივის კარმა ღიამა.

მეორე ტაეპს „ორსა ბროლისა ბურთს შუა შიგან უფასო თვალია“
 და სხვ. გარდათქმით განმარტავენ, ბიწიერს მნიშვნელობას აწერენ და
 ამიტომ მას გამოვტოვებთ, აგრეთვე მესამე ტაეპსაც და აღვნიშნავთ
 მეოთხე ტაეპს:

მადღადინი ვიწემ ვშინჯო,
 კედელნი, იუ ასუ კარნი,
 მდეს იქმნას მთვარე ვნასო,
 ამისრულდეს სხნუკარნი,
 თუ არ ვნახო, რაგორ გავსძლო,
 თვალთა ცრემლი ვაწანწკარი
 და გვრე შექმნას სატრფოს ნაცვლად,
 გარს ნაბაღა მოსაყვარი.

აღლექსანდრე მაკედონელის ცხოვრების გადმოთარგმნაც არჩილ მე-
 ფის განკარგულებით და დახმარებით მოხდა.

ისტორია ალექსანდრე მეფისა მაკედონიისა *).

ალექსანდრე მაკედონიის მეფის ცხოვრებამ მიიქცია მეცნიერთა ყურადღება. ამ გასაოცარი მხედართ-მთავრის მოქმედებამ დაბადა აღწერა მის ცხოვრებისა ისტორიკოსთა და რომანისტთა მიერ. უკანასკნელთ გადააკეთეს ის, რაც მემატიანეს მიერ მოთხრობილი იყო და გამოგონილი ფანტაზიით ცნობანი და მოქმედებანი დაურთეს. ასე წარმოსდგა ცნობილი ცრუ-კალისტენის მოთხრობა. სხვა-და-სხვა რედაქცია ცრუ-კალისტენის მოთხრობისა გაარჩიეს ევროპელთ და რუსთა მეცნიერებმა და სხვათა შორის აღნიშნეს სერბიული გარდაქმნა, რომელიც მომდინარეობს ბერძნული რედაქციიდან. როგორც სხვა ჩვენი მწერლობის ნაწარმოებნი, დასავლეთთან დაკავშირებულნი, „ცხოვრება ალექსანდრესი“, საფიქრებელი იყო, უნდა გადმოეღოთ ბერძნული ენიდან და არა სერბიულად გადაკეთებული რედაქციიდან. შედარებამ ქართული მოთხრობისა ალექსანდრე მაკედონელის შესახებ ცრუ-კალისტენთან, ე. ი. ბერძნულ უძველეს დედანთან, დაგვარწმუნა, რომ ჩვენი „ისტორია ალექსანდრესი“ გადმოუთარგმნიათ ცრუ-კალისტენის ნაწერიდან კი არა, — არამედ სერბიული რედაქციიდან. დასაწყისი ქართული მოთხრობისა უკვე აშორებს მას ცრუ-კალისტენის ისტორიას: „იტყვიან ძედ ყოფად მის მაკედონიისა მეფისა ფილიპესად, არამედ არა არს ესრედ და ცრუ არს ესე ყოველივე. არს იგი ძედ მეგვიპტის მეფისა ნექტანათისა და ფილიპეს ცოლისა დედოფლისა ოლიმპიადესი“. სწორედ ამ სიტყვებით იწყება სერბიული რედაქცია. ხოლო ცრუ-კალისტენი, რომელიც ჩვენ ვიცით ბერძნულად, ლათინურად, სომხურად და სხვ. შეუდგება ალექსანდრეს ისტორიას სხვაგვარი დასაწყისით. შესადარებლად მოვიყვანთ სერბიული რედაქციიდან: „глаголюшти бо іего быти сына царя Филиппа, льжоуть, нь сы сынъ іестъ царя егупетскаго Анехтанова и царице Олимпіади“. თუ დაუპირდაპირებთ ქართულს თარგმანს, მაშინ ექვს გარეშე იქნება თქვენთვისაც, რომ იგი გადმოღებულია ამ სერ-

*) სრული სათაური: „ისტორია ალექსანდრე მეფისა მაკედონიისა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა, ჩრდილოეთისა და ყოვლისა სამხრეთისა და თვით მპყრობელისა მეფეთ-მეფისა“. ლექსად დაწერილს ალექსანდრიას: „ამბავი ძველ მოსახსენებელი დიდისა და პატიოსნისა კეთილის მოქმედისა კაცისა და ცათქვეყანათ მპყრობელისა და მეფისა მაკედონელისა ალექსანდრესი — შობისა და ცხოვრებისა და სიძნისა მისისაოვის“.

ბიულო რედაქციიდან და არა პირდაპირ ცრუ-კალისტენიდან, რომლის დასაწყისს მოვიყვანთ ბერძნულ-ლათინურად: *Oisophotatoi Aigyptioi theon apogonoi, ges meta cotalabooenoi* და სხვ. ლათინურად: *Aegypti sapientes sati genere divino primo ferunter...* გარდა ამ დასაწყისისა, მარშრუტი, ანუ ალექსანდრე მაკედონელის მოგზაურობის გეგმა ქართულში წააგავს სერბიული რედაქციის და არა ცრუ-კალისტენის მოთხრობას. რომ ქართული მოთხრობა გადმოღებულია სერბიული რედაქციიდან, მას მოწმობს ერთი განმარტება, გლოსსა, დარჩენილი ქართულს თარგმანში: „მაკრინი სერბიულისა ვნითა მახლობელად იწოდების“. შესაფერი ადგილი სერბიულს რედაქციაში იკითხება: „макарони бо сербскомъ языкоу блажени наричютьсе“ ქართველი მკითხველისთვის ჩრულიად საჭირო არ იყო სკოდნოდა, რას ნიშნავს სერბიულად „მაკრინი“ („მაკარონი“), თუ რომ გადმომღებს თვალ-წინ არა ჰქონოდა სერბიული დედანი. გარდა ამისა ეს განმარტება სერბიელთათვის საჭირო და ქართველთათვის მცტხორცად თარგმანში შერჩენილი, გადმომღებს რიგიანად ვერ გაუგია, რადგან სერბიულს ენაში ვერ ყოფილა გაწვრთნილი. მას აურევია ერთმანეთში ორი სიტყვა სხვა-და-სხვა მნიშვნელობიანი, თუმცა წერით დაახლოებულნი. სერბიული „блажени“ მას წაუკითხავს და გაუგია იმ მნიშვნელობით, რომელიც მიეთვისება სიტყვას „ближени“ და ამიტომ *блажени* („მაკრინი-მაკარონი“) გადმოიღვია „ნეტარის“ მაგივრად „მახლობლად“, *зло* წაუკითხავს *злато*-დ და უთარგმნია „ოქროდ“. გარდა ამ თვალსაჩინო დამტკიცებისა, ჩვენს თარგმანში სხვა საბუთებიც მოიპოვება, რომ იგი სერბიული რედაქციიდან მომდინარეობს. ის დედანი, რომლიდანაც გადმოღებულია ქართული მოთხრობა ალექსანდრეზედ, გადმოკეთებულია ცრუ-კალისტენის მესამე რედაქციიდან და ეკუთნის იმ ჯგუფს, რომელსაც შეადგენენ ახალბერძნული სახალხო წიგნი ალექსანდრეს მოღვაწეობის შესახებ, ვენის ხელნაწერი და სერბიული ალექსანდრე. დაწერილებითი შედარება მათი და აღნიშვნა ქართული თარგმანის მათთან ნათესაობისა მოყვანილია ჩემს რუსულად დაწერილს „ქართული ლიტერატურის ისტორიაში“. აღვნიშნავთ აქ მხოლოდ ბერძნული სახელცების სერბიულად გადაკეთებას „ალექსანდრიაში“ და ამ შეცვლილი სახით მათ შეტანას ქართულს თარგმანში, რაიცა ამტკიცებს ქართული მოთხრობის დამოკიდებულებას სერბიულს „ალექსანდრიაზედ“. ამგვარს სახელებს ეკუთნიან: აცალეფა ვერანუმ, ლევკადუმ, აგამუმ და სხვ., რომელშიც ბერძნული ს შეცვლილია შად, როგორც სერბიულს, აგრეთვე ქართულს მოთხრობაშია:

ამ ფონეტიკურს შეცვლას თხოულობდა სერბიული ენა და არა ქართული. უკანასკნელში თავისუფლად იხმარება: აგამუს (ანუ აგამუზ), ლევკადუს (ანუ ლევკადუზ) და სხვ, როგორც შერჩენილია ჩვენს თარგმანში დარიოზ, რომლის სახელსაც ქართველი მთარგმნელი კარგად იცნობს და თანახმად ქართული მართლ-წერისა ხმარობს. სერბიული ენიდგან გადმოუთარგმნელი დასტოვა ქართულს მოთხრობაში სიტყვები: კურჩმა, კლიკიზმა და სხვ. ეს საბუთები უეჭვოდ ხდინ ჩვენს მოსაზრებას, რომ ალექსანდრე მაკედონიის მეფის ცხოვრება ქართულად გადმოღებულთა სერბიული რედაქციიდან, თუმცა დაახლოვებითა განხილვამ დაგვარწმუნა, რომ ქართული თარგმანი ცოტად შეკვეცილია (გამოკლებულია სიტყვები და წინადადებანი) შედარებით სერბულს ალექსანდრისთან. თავდაპირველად ქართულს მოთხრობას უფრო მარტოვი სათაური აქვს: „ისტორია ალექსანდრეს მეფისა მაკედონიისა ყოვლისა აღმოსავლეთისა, ჩრდილოეთისა და ყოვლისა სამხრეთისა და თვით მპყრობელისა მეფეთ-მეფისა“. სათაური სერბიული რედაქციის გაზვიადებულია: „Житије и послѣдованіе достоынѣмъ члвѣкомъ и воиномъ оустрѣмляющимъ се на брани, ниже оубо чѣтити и разоумѣти и слышати, блаженаго моужа царя Александра“ და სხვ.; სათაურის შეკვეცის გარდა ტექსტშიაც შეუმოკლებია მთარგმნელს ზოგიერთი ადგილები (ცხენი ბუცეფალი სრულიად გამოუტოვებია) და ხშირად დაუმახინჯებია გაუგებრობამდის. ზოგი სიტყვები რიგიანად ვერ გაურჩევია, მაგალითად Истанія-ს მაგივრად „ჩტიმნია“ წაუკითხავს. შეკვეცასთან ცოტაოდენი შეესებაც მოუხდენია: ალექსანდრეს ლიტოვიასაც დააპყრობინებს, თუმცა ამაზედ სერბულს. ტექსტში ცნობას მთარგმნელი ვერ ნახავდა. მთარგმნელის დედანი უკეთესი იქნებოდა, ვიდრე ის ასლი, რომელიც გადმოღებულთა მისი ნაწერიდგან. სჩანს ჩვენს გადმომწერს ბევრი ადგილი ვერ გაურჩევია. ეს მტკიცდება ამგვარი მაგალითიდან, როგორც სახელი „ლანდანუსის“ მაგიერ „დანდანუსის“ ხმარება, ე. ი. აურევია წერაში მიმსგავსებული ასონი: ლ და დ; „კიდემდე“ წაუკითხავს „ვიდრემდე“-დ; ანუ ვერ გაურჩევია ვ და კ ამ ასოების არევა მოწმობს, რომ ძველი ხელნაწერიც მხედრულად და არა ხუცურად ყოფილა დაწერილი; წინააღმდეგს შემთხვევაში არ მოხდებოდა არევა „ლ“ და „დ“-ისა და „ვ“ და „კ“-ისა, რადგან ივინი მხოლოდ მხედრულში და არა ხუცურში წააგვანან ერთმანეთს. თვით ჩვენი ხელნაწერი უნდა იყოს მე-XIX საუკ. დასაწყისისა.

„ისტორია ალექსანდრე მაკედონიის მეფისა“ ნათარგმნია არჩილ მეფისაგან მოსკოვს მე-XVII საუკ., როცა იგი აქ დაქვიდრდა და სლავ-

ვიანურს ენებს გაეცნო. პროზად ნათარგმნი „ალექსანდრიის“ ლექსად გარდაქმნა უბრძანა მეფემ ვინმე პეტრეს, რომლის შრომასაც მოუღწევია ჩვენამდის. ამ პოემის დასაწყისი გვაუწყებს, რომ ყველგან ცნობილი „ალექსანდრია“ სთარგმნა არჩილმა „ჩრდილოეთს“, რუსთა ქვეყანას, და უბრძანეს პეტრეს მისი ლექსად გარდაქმნა. „ესე ამბავი ძველ-ქმნილი, რუსთ-ქვეყნად იყო დებული, ჟამთა სიგრძითა ძველ ქმნილთა, ყოველს ქვეყნად დავიწყებული გადმოეთარგმნა ქართულად არჩილს, ვინ იყო ქებული და მიბრძანეს — ლექსად გამოვთქვი, მსმენელო, იყავ შევებული... ვინებე პეტრე ვალექსად ამა ალექსანდრიანისა“. ეს გამლექსავი პეტრე უნდა იყოს — პეტრე ლარაძე.

რ ო ს ტ ო მ ი ა ნ ი.

მეჩვიდმეტე საუკუნეს ეკუთნის „როსტომიანი“, გადმოკეთებული სპარსული „შაჰნამედგან“ ფირდოუსისა. მეჩვიდმეტე საუკუნეში კვლავ დაეჯახნენ საქართველოში აღმოსავლეთის და დასავლეთის ლიტერატურის და კულტურის ზედ-გავლენა. ევროპელთა გავლენა მომდინარეობს რომიდგან და კონსტანტინეპოლიდგან, ახალი კულტურის შემომტანელნი არიან კათოლიკობის მისიონერები და იტალიელი მოგზაურები. ამათ ქადაგებას და საქართველოზედ მოგზაურობას დაერთო რუსეთში გადასახლებულის ბატონიშვილების მოღვაწეობა, რომელნიც თავიანთ მხრით ებრძვიან განსაკუთრებით სპარსეთის გავლენას და სთარგმნიან ისეთს თხზულებებს, როგორც „ხრონოღრაფი“, „ალექსანდრია“ და სხვა.

სპარსეთის გავლენა ქართულს მწერლობაში კიდევ არ შეწყვეტილა. თუმცა სპარსული პოეზია ამ დროს დაჩაგოულს მცენარეს წააგავს, მაინც ქართველი საზოგადოება მას მიმართავს სხვა-და-სხვა თხზულების გადმოსაღებად, მეტადრე ისეთი ნაწერებისას, რომელნიც წინადაც ყოფილან გადმოქართულებულნი, მაგრამ დროთა ვითარების გამო დაკარგულან. ამგვარ თხზულებას ეკუთნის „როსტომიანიც“, „შაჰნამედგან“ აღებული, რომლის დამწერი ფირდოუსი სცხოვრობდა 935 — 1020 წ. წ. „როსტომიანი“, რომლის გმირია როსტომი, აქამდის ხალხის ლექსებში დარჩენილი, უთარგმნია ხოსრო თურმანიძეს, როგორც ჰფიქრობდა არჩილ მეფე: „როსტომიანი“ „უთქვამს თურმანიძესა ხვასროს“. მაგრამ თურმანიძეს არ ეკუთნის მთლად „როსტომიანის“. გადმოღება, როგორც ამას მოწმობენ სხვა-და-სხვა ხელნაწერების მინაწერები. პეტრე-ბურგის ხელნაწერი გვაუწყებს, რომ სოგრატის ძემ საბაშვილმა, გრე-

მელოთ თავმა, ხევის ბერმა, ხელმწიფეთა თანაზრდილმა ვალექსა ზაალის შობით ლორასპამდის. ხოსრო თურმანიძე თვით გვაუწყებს, რომ მან „სრულიად“ გადმოიღო სპანდიერ ბარხუს ამბავი, — 972 ლექსი უნდა გვაგონებდეს მისს სახელს და ლოცვას მისთვის გვათქმევინებდეს. გარდა იმისა, რომ მან სრულიად გადმოიღო ისფენდიარის (სპანდიერის) ამბავი, მან შეასწორა და შეავსო წინანდელი თარგმანი, „სხვადა ბევრი აკლდა ამ წიგნსა პირველად თარგმანულთაგან“, ამბობს იგი და იხსენებს „თავის პატრონს სვიმონს“, ე. ი. სვიმონ მეფეს (+1629). თურმანიძის შემდეგ „როსტომიანის“ თარგმნა გააგრძელა ისტორიკოსმა ფარსადან გორგიჯანიძემ*) მე-XVII საუკუნეშივე. იგი გვაუწყებს, რომ მუშტარს ტყვედ იყო, მომხრე და გულის გადასაყოფელი არა ჰქონდა-რა და აქ ორ თვეს დასწერა „მანუჩარით ბაჰამანამდის“. ამ გორგიჯანიძის შრომა იმით განისაზღვრებოდა, რომ მან ან გადაწერა უკვე ნათარგმნი, ან შეასწორა და შეავსო „როსტომიანი“, რადგან ორი თვის განმავლობაში გადმოსთარგმნა მანუჩარიდგან ბაჰამანამდის, ე. ი. ის, რაც საბა-შვილმა და თურმანიძემ და ამგვარად მათი ნაშრომი სრულიად დაჰტარა:

„როსტომიანი“, რა სახითაც ჩვენამდის მოუხსწევია, უთარგმნიათ მე-XVII საუკ.; მაგრამ ჯერ თამარ მეფის დროსვე იცნობდნენ ფიქლოუსის პოემას, როგორც ამას გვიმტკიცებენ ჩახრუხადის, შავთელის და რუსთველის თხზულებანი. შავთელი თავის შესხმაში იგონებს ზაალს, როსტომს და საამს, რომელიც შემდეგ ლექსად სთქვა ბარჩხი ვაჩნაძემ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ „არჩილიანის“ გარჩევის გამო. რუსთველი მე-რუს ტაეპში ამბობს:

ისრითა მოკლის ჩადირი
როსტომის მკლავ-უგრძესითა.

ჩახრუხადე ამბობს:

„ყარუუმს და არამს, მათზედა არანს,
როსტომ ებრძოლა თვით შექლებულად“

უთრუთ (თხზ. „უთრუთიანი“), საამ, ზაალ, როსტომ შაჰნამეს გმირნი არიან და საქართველოში იმდენად ცნობილნი იყვნენ, რომ ქართველი მწერალნი ხმარობენ მათ განუმარტებლად.

„როსტომიანის გმირების ქება ხალხში დიდხანია გავრცელებული. თვით როსტომი გადაიქცა საერო გმირად: ამიტომ ძნელად დასაჯერებელია, რომ „როსტომიანი“ მხოლოდ მე-XVII საუკ. ყოფილიყო

*) გორგიჯანიძის შესახებ ნახე შემდეგი გვერდები.

პირველად გადმოქართულებული. როსტომის ლექსებს გაიგონებთ სხვა-და-სხვა ძხარეს საქართველოს მიდამოებისას. ყიზლარში გადასახლებული მე-XVIII საუკ. ქართველები დამღვრიან როგორც როსტომის მოქმედებას, აგრეთვე ბეჟან და მანიჟას სიყვარულს, რომელიც შეადგენს ნაწილს „როსტომიანისას“. ზეპირ-თქმულება ბეჟანზედ და „როსტომიანში“ აღწერილი მისი ცხოვრება დაკავშირებული არიან ერთმანეთთან იმგვარად, რომ სალიტერატურო ქმნილების გავლენა „ბეჟანიანზედ“ უეჭველად მიგვაჩნია. ხალხმა აქა-იქა შესცვალა, შეამოკლა და შეავსო ფირდოუსის ნაწარმოებიდგან ამოღებული „ბეჟანიანი“. აგრეთვე თვით „როსტომიანი“ არ წარმოადგენს სრულს თარგმნს ფირდოუსის პოემისას. ქართულად არსებობს მხოლოდ ნაწვევები მანუჩარდგან მოყოლებული ვიდრე ბაჰამანამდე. ამ შემოკლებული ლექსად ნათქვამი „როსტომიანიდგან“ ამოღებული „ბეჟანიანი“ გავრცელდა ზეპირ-თქმულებით და შექმნა სახალხო პოემა, რომელიც შინაარსით და ფორმით წარმოშობილია ნაწერი პოემიდგან. გარდა „ბეჟანიანისა“ სხვა-და-სხვა ნაწილი ფირდოუსის პოემისა, გადმოღებულნი ქართულად, გავრცელდნენ სახელწოდებით: საამიანი, ზააქიანი, ფრიდონიანი.

„ფრიდონიანის“ გმირი არის უთრუთი, რომელიც ებრძვის დევებს. ამავე პოემაში აღწერილია ბრძოლა ჯიმშედის და ზააქისა, ამ უკანასკნელის ანდერძი ფრიდონის შიშით, დაბადება მანუჩარისა, საამის შეტაკება დევებთან და სხვ. აი რამდენიმე სახელი ამ პოემიდგან, რომელიც აკავშირებენ მას „შაჰნამესთან“ რადგან „ფრიდონიანის“ დასაწყისში გმირად დასახელებულია უთრუთი, ამიტომ ეს პოემა „უთრუთიანადაც“ იყო ძველად ცნობილი და ზოგი ხელნაწერები ამას მოწმობენ. „ფრიდონიანი“ ხელნაწერი პეტერბურგის საჯარო წიგნთსაცავშია. ფირდოუსის ნაწარმოებთან დაკავშირებულია „სირინოზიანიც“, რომელიც ზემორე უკვე განვიხილეთ. ამგვარად „როსტომიანი“ შეადგენს მხოლოდ ნაწილს ფირდოუსის ნაწარმოებისას. სხვა და-სხვა დროს და სხვა-და-სხვა პირთა მიერ გადმოქართულებული იყო ნაწილ-ნაწილად ეს პოემა და გავრცელდა ხალხში, რომელმაც მრავალი ლექსი „შაჰნამისა“ ან მთლად დაისწავლა და ან ცოტად შეცვლილად გარდაქმნა. „როსტომიანის“ ამბავი, შესაძლოა, უკვე მე-XII საუკუნემდე გავრცელდა ხალხში ზეპირ-თქმულებით, თუმცა შემდეგ გადმოთარგმნისა ნაწერმა პოემამაც ლიტერატურული ზედ-გავლენა იქონია. ფშავში ჩაწერილი ლექსები გვიჩვენებენ ამის მაგალითს. „როსტომიანში“ ვკითხულობთ აი რა ლექსს:

აწ სხვა საქმეს აწირებ
 შენ როსტომ დაგვიწუებია,
 ტუსი, გივი და გოდერძი
 ერანის თავადებია.
 ორი ნაწილი დახატეს,
 ჩვენ გვიუფეს რა ნაწილებია.
 და თუ ბეჟანს მოჭკლავ, იცოდე,
 აწ სრულა ახსრდებია.

„ფშაურს ლექსში“, რომელიც შეჰკრიბა დავით ხიზანაშვილმა, შე-
 საფერს აღვიღოს ჩაწერილია:

ბეჟან, გივი და გოდერძი
 ერეკან თავადებია,
 ბეჟანს ხუ მოჭკლავ, ბატონო,
 თორემ შეც გავფარდებია;
 ან კლდეზედ გადავფარდები,
 ან წყალში ჩავფარდებია.

მეორე შესადარებელი აღვიღო „როსტომიანში“ იწყება სიტყვებით:
 „ატირდეს და მახსენეს: შენ შადალა ხელმწიფეო“ და თითქმის ამ გვარად-
 ვე მიმართავენ „ფშაურს ლექსებში“ ზვირ-თქმულებით: „ატირდა და მო-
 ახსენა: ბედნიერო ხელმწიფეო“. ხალხური „ბეჟანიანი“:

„სარჩოდ ერთი ჭალა გვგქანდა,
 სხანდირო იგი ტეეო,
 იგი დორით გატენილა,
 არ ილევა სიმრავლეო“.

ლიტერატურულს „ბეჟანიანში“ ეს აღვიღო ასეა მოყვანილი:

ჩვენთ სარჩო ჭალა იყო
 და სხანდირო იგი ტეეო;
 იგი დორით სულ ავსილა,
 არ ეგების სიმრავლეო.

ლიტერატურული „ბეჟანიანი“:

„ხმა ვერვიან კასტა მის შეტმა,
 ბეჟან წამოდგა სვიანი“.

სახალხო „ბეჟანიანი“:

„ვერვიანა სიტყვა ვერ ჭკადრა,
 ბეჟან წამოდგა სვიანი“.

მე-XVII საუკ.

მეჩვიდმეტე საუკუნის ლიტერატურაში უკვე აღინიშნა ნაციონალური მიდრეკილება, საერო ტენდენცია არჩილ და თეიმურაზ მეფეთა ნაწერებში. თუმცა ამ დროს ლიტერატურა სპარსეთის გავლენას ემორჩილება და განმეორებით სთარგმნიან „შაჰნამის“ სხვა-და-სხვა ნაწილს, მაინც ეროვნული გრძნობის და აზროვნების გამოღვიძება მოსჩანს, ახალი სიოც დაჰქრის საქართველოს კულტურას, დასავლეთ ევროპას შემოაქვს ახალი მისწრაფებანი, რუსეთი ხდება მეორე კერად მწერლობის აყვავებისა. მწერალთ კალამი ასურათებს თანამედროვე გარემოებას, ემსახურება სულის მოძრაობის და გულის ცემის ანალიზს. ეს ისტორიული და ინდივიდუალური მე-XVII საუკუნეში დაბადებული მოძრაობა გაიზარდა და ფრთა-შესხმულმა მე-XVIII საუკ. თავი იჩინა ვახტანგ მეფის, ბატონიშვილების ბაქარ და ვახუშტის, ანტონ კათოლიკოზის, დავით გურამიშვილის, საბა ორბელიანის ნაწერებში. მე-XVIII საუკ. რუსების და ევროპელთა გავლენით დაარსდა ჩვენში ახალი სქოლასტიური მიმართულების სკოლა, გადმოითარგმნა ფრანგული და გერმანული ლიტერატურიდან ვოლტერის, მონტესკიეს, ვოლფის, რასინის თხზულებანი, სამართალი კოდიფიკაციურად გამოიცა, ადმინისტრატიულს წეს-წყობილებას ეძლევა განსაზღვრული საფუძველი, დაწესდა ხარჯთ-აღრიცხვის სისტემა, შეიცვალა ჯარში სამსახური მუდმივი ლაშქრის წამოყენებით, გაიხსნა სტამბა და გაძლიერდა მეზობელ ხალხთა მისვლა-მოსვლა. ამ მრავალფეროვანმა მოძრაობამ გამოიწვია მწერლობაში დიდი ცვლა და აღორძინება. ლიტერატურა გამდიდრდა იმგვარი ნაწერებით, რომელნიც ძველად ან სრულიად არ იყვნენ ცნობილნი. ან მეტად უგემურად იყვნენ შედგენილნი. მწერლობაში თავი იჩინა ახალმა ქადაგებამ, დღის ვარამის გამოსარკვევად მიმართულმა, ლიტერატურის განძს შესძინეს უცხო ქვეყნების აღწერა და იქ მოგზაურობის შთაბეჭდილებათა მიმოხილვა, ისტორიული შეხედულება გაფართოვდა მოგონებათა და მატთანეთა შედგენის წყალობით.

საქართველო მე-XVIII საუკ. მოგვაგონებს საუკეთესო ხანს მის ცხოვრებისას. ერის გული სცემს თამამად, შეგნება ისტორიული მომენტისა თვალსაჩინო ხდება, კულტურული აღორძინება ქვეყანას ცოტა ხნით მაინც ფეხზედ აყენებს, ვიდრე ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევა 1795 წ. არ დასცემს საქართველოს კულტურულად და პოლიტიკურად. მე-XVIII საუკ.

ლიტერატურა, ესრედ წოდებული „ვერცხლის ეპოქა“ ქართულს მწერლობაში, დაეცა ამ საუკუნის დასასრულს პოლიტიკურად განადგურებასთან იმ მეფის დროს, რომელმაც საქართველოს დაუბრუნა წარსული დიდება და გაუღვიძა ძალა თვითმცნობელობისა. ეს მეფე იყო ერეკლე მეორე, პატარა კახი, გმირი სარდალი, შეუდარებელი მეომარი, მაგრამ სუსტი პოლიტიკოსი და სახელმწიფო ტაქტს მოკლებული. იფეთქა საქართველომ მე-XVIII საუკ. ახალი ცხოვრებით აღტაცებულმა და ჩაჰქრა მტერთაგან ძღვეული და შინაური განხეთქილებით დაუძლურებული. მე-XVIII საუკ. უკანასკნელი ბრძოლაა თვით-არსებობისათვის. ვახტანგ მეფემ შეჰქმნა ახალი მოძრაობა ლიტერატურაში, მაგრამ მასვე ეკუთნის მძლავრი ტალღის შემოსევა საქართველოს პოლიტიკაშიაც. თავის გადასახლებით მოსკოვს შვილებით და ამათი შუღლით ერეკლე მეფესთან ვახტანგმა დაბადა შინაური არეულობა. ამ გვარად ორი მეფე — ვახტანგი და ერეკლე საუკუნის დასაწყისს და დასასრულს ასურათებენ საქართველოს კულტურულს მდგომარეობას, ნათელს ჰფენენ მათს ღვაწლს და ვიწრო შეხედულებას საქვეყნო საქმეზედ.

მეფე ვახტანგ მე-VI და მისი ნაწერები.

(საისტორიო, იურიდიული, ქილიჯა და ძანა და სხვ.)

მეფე ვახტანგის *) ცხოვრება მაჩვენებელია იმ სავალალო მდგომარეობისა, რომელშიაც ჩააყენეს ქართველნი მმართველნი სპარსეთის მფლობელობაში და გაბატონებულმა გავლენამ. სიყრმიდგან საფლავის კარამდის ვახტანგს სღვენის „შავი ყორანი“, ატრიალებს მას სამშობლოს, ოსმალეთის, სპარსეთის და რუსეთის შორის. ჯერ ისევ 15 წლისა იყო, როცა ვახტანგი მძევლად იყო გაგზავნილი ქართლის მეფის გიორგი მე-XI მიერ, რომელიც მას ბიძად მობხდებოდა. საქართველოში დაბრუნდა თუ არა, აჯანყებაში მიიღო მონაწილეობა ერეკლე პირველის, ანუ ნაზარალიხანის წინააღმდეგ, რათა ტახტი დაებრუნებინა ბიძა-გიორგისთვის. რადგან აჯანყებამ უნაყოფოდ ჩაიარა, ამიტომ იგი გაიქცა იმერეთს, სადაც შეირთო ცოლად რუსუდან, ჩერქეზთა ბატონის შვილი. გიორგის (გურგენ-ხანს) ქართლის ტახტი დაუბრუნეს ჯილდოდ ყანდა-

*) ვახტანგი იყო ძე ლევან მეფის. ლევანიც ცნობილია, როგორც დამწერი „ვედრებისა“ იოანე წინამორბედის, პეტრე-პავლესადმი და სხვ.

არის დამშვიდების შემდეგ და დროებით მმართველად ქართლისა და ინიშნა ვახტანგ ლევანის ძე (1703 წ.). ამ დროს იგი უკვე 28 წლის ვაჟაკი იყო, რვა წლის განმავლობაში ცდილობს საქართველოს ფეხზედ წამოსაყენებლად. გახსნა სტამბა ტფილისში სასულიერო და საერო წიგნების აღსაბეჭდად, თვით შეუდგა თარგმნას და შედგენას სხვა-და-სხვა შინაარსის წიგნებისას. შეკრიბა „ქართლის ცხოვრების“ წყაროები, დასწერა „დასტურლამა“ სახელმწიფო ხარჯის და ადმინისტრაციული წყობილების განსასაზღვრელად. შეუდგა დანგრეულთ ეკლესიათა აღდგენას და ღარიბ-ღატაკთა თავშესაფარის აღშენებას. დაამყარა შინაურს საქმეებში წესი და აღვირი ამოსდო თავგასულს ლეკებს და ოსებს. საქართველომ წამოიწია, მაგრამ სპარსეთს ეს არ ესია მოეწონებოდა. ამიტომ შაჰმა მეფედ აღსარებული ვახტანგი 1712 წ. სპარსეთს გაიწვია. რადგან მან აღარ გაბედა ქრისტეს უარყოფა, შაჰმა ტახტი წაართვა და გადასცა გამაჰმადიანებულს იესეს (ალი-ყული-ხანს). ვახტანგის სახლობა იესეს შიშით გადავიდა იმერეთს, ხოლო ვახტანგი გაიგზავნა ქირმანს. მხოლოდ შვიდი წლის შემდეგ ტახტი ისევ დაუბრუნა ჰუსეინმა, რადგან იესემ ვერ შესძლო ლეკებისაგან ქართლის დაცვა, ქართლის ვამეც და ამავე დროს სპასალარი ერანისა და თავრიზისა, მეფე ვახტანგი დროებით რჩება სპარსეთში და ქართლს განაგებს იმის შვილი ბაქარი, რომელმაც ლეკებთან ვერა გააწყურა და შაჰი იძულებული იყო ვახტანგი წარმოეგზავნა სამშობლოში. აქ ვახტანგმა თავის ნიჭი და გამგეობა საქმით უკვე დაამტკიცა, საქართველოს მოელოდა აღორძინება, რომ ხელი არ შეეშალა ერთს გარემობას—ვახტანგის გარეგან სპარსეთის და რუსეთის შეტაკებაში.

1722 წ. შამახია, სადაც რუსის ვაჭრები იყვნენ, აიკლეს სპარსებმა პეტრე დიდმა ვანიზრახა სპარსეთის დასჯა და ვახტანგს ზავით შეეცრა. ვახტანგი გაიტაცა კავშირმა ქრისტიანე მეფესთან და გადუღდა თავის კიუზერენს—შაჰს. ჩვენი მეფე დაჰპირდა რუსთა ხელმწიფეს დახმარებას და 40,000 ჯარის-კაცით სპარსეთს. ისაანამდის გადალახავს. პეტრე დიდმა მოაღწია დარუბანდამდის და უკებ გატრიალდა უკან, რადგან სურსათი შემოაკლდა. ვახტანგი, მოლაღატე შაჰის და უარ მყოფელი ოსმალეთთან კავშირისა, შერჩა სპარსეთის განძინებულს ყაენს და გააფთრებულს ხონთქარს, რომელიცა აზრუმის ფაშის იბრაიმის პირით თხოულობდა საქართველოს დამორჩილებას. შაჰმა ტახტი წაართვა 1723 წ. და გადასცა კახეთის ბატონს. ვახტანგი შეებრძოლა თავის მოქიშვეს, მაგრამ დამარცხებულ იქმნა ტფილისთან და თანამოზიარეთა მიერ დატოვებულ ვახტანგი წავიდა მთაში, ქართლს შემოესივნენ ოსმალონი,

1724 წ. წავიდა ვახტანგ რუსეთს პეტრე დიდის მოწვევის თანახმად. როცა მოსკოვს 1725 წ. მოაღწია შვილით ბაქარით და ძმით სიმონით, პეტრე მეფე გადაიცვალა. პეტერბურგში იგი წარუდგა პეტრეს მეუღლეს ეკატერინე I, რომელმაც ჯილდოდ ორდენი ანდრია პირველ-წოდებულისა უბოძა, მაგრამ დახმარება ტახტის დასაბრუნებლად ვერ აღმოუჩინა. რადგან რუსეთმა 1726 წ. განიზრახა თავის ჯარის გამოყვანა მაზანდარანიდგან და ასტრბადიიდან, ამიტომ ვახტანგს მიანდეს შაჰთა-მაზთან მოლაპარაკება. ვახტანგმა მოახერხა დარუბანდის და ასტრბადის რუსეთის კუთნილებად დადებინება. 1728 წ. ვახტანგი დაბრუნდა პეტერბურგს და კვლავ ითხოვდა ოსმალთა წინააღმდეგ დახმარებას. 1734 წ. ვახტანგი და ბაქარი წამოვიდნენ საქართველოსკენ. მაგრამ 1735 წ. რუსეთმა დაუთმო ბაქო და დარუბანდი სპარსეთს და თვით ჯვარის ციხეში თერგზედ გადასხა ჯარი. ამგვარად ვახტანგმა დაჰკარგა იმედი საქართველოს ტახტის დაბრუნებისა. საცხოვრებლად დარჩა ასტრახანში. აქ გადაიცივალა 1737 წ. 25—27 მარტს და დასაფლავებულია საკრებულო ტაძარში, სადაც იმის გვერდით 1762 წ. გაუთხარეს სამარე კიდევერთს ჩვენს მეფეს თეიმურაზ II, ვახტანგის სიძეს. ამავე ტაძარში დაკრძალულია ორი ქართველთა არქიეპისკოპოსთა გვამი—იოსების და რომანოზისა.

ვახტანგ მეფის მწარე თავს გადასავალი აღწერა დავით გურამიშვილმა, რომელიც თან ახლდა მეფეს და თანამოზიარე იყო იმის მწუხარებისა. თვით ვახტანგის ნაწერებიც იძლევიან საკმარისს მასალას მისი ცხოვრების და მოღვაწეობის დასათვსებლად. თავდაპირველად ვახტანგის ღვაწლი დაკავშირებულია „ქართლის ცხოვრების“, ჩვენი მატეიანის სახელთან. „ქართლის ცხოვრების“ პირველს გვერდზედ წაიკითხავთ: „მატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება გარყენილ იყო, ხოლო ვახტანგ ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან სახელოვანის გიორგისამან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიკვნა, საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები პოვნა და კუალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი და შეამოწმეს და რომელი გარყენილ იყო, გამართეს და სხუაცა წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სოიებთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხუნეს და ესრეთ აღაწერინეს“. „ქართლის ცხოვრების“ შინაარსის გაცნობამ დაგვარწმუნა, რომ გიორგი ბრწყინვალემდის (+1348) ჩვენი მატეიანე უკვე დაწერილი იყო და გაგრძელება შედგენილ იქმნა ვახტანგ მეფის ბრძანებით. „ქართლის ცხოვრებას“ ჩვენამდე მოუღწევია რამდენ-

სამე ვარიანტად: ბატონიშვილის თეიმურაზისა; რუმბანკოვის მუხე-
მისა, მარიამ დედოფლისა, სამეგრელოს თავადისა და სხვ. 1125 წ. იგი
უკვე გადუთარგმნიათ სომხურად და სომხურიდგან ნათარგმნი დაბეჭდა
ფრანგულს ენაზედ აკადემიკოსმა ბროსემ. მარიამ დედოფლის ვარიანტი,
რომელიც გადაწერილია 1636—1646 წ.წ., როცა ჯერ ვახტანგი ქვე-
ყანაზედაც არ იყო, გვარწმუნებს, რომ მეფე ვახტანგს ეკუთნის შეესება
ძველი დედნისა აქა-იქ შეტანილი ამბებით და ფრაზებით. ამგვარად ვახ-
ტანგის სახელს უსაფუძვლოდ აკუთნებენ მთელს ჩვენს მატთანეს. ვახტან-
გის ღვაწლი იმაში მდგომარეობს, რომ მან აღუძრა ისტორიის სიყვა-
რული თავის შეიღებს, შემოპყრობა ძვირფასი მასალა, რომლითაც თვით
ისარგებლა „დასტურლამას“ და „სამართლის წიგნის“ შედგენაში და მის-
ცა საშუალება თავის ვაჟს, ვახუშტის, დაეწერა საქართველოს ისტორია
და მრავალმნიშვნელოვანი გეოგრაფია.

მეფე ვახტანგმა სთარგმნა შესანიშნი თხზულება „ქილილა და მანა“.
1712 წ. ვახტანგი წავიდა შაჰთან ტახტის მისაღებად. რადგან „სული
ამჯობინა“ და მაჰმადის რჯული უარპყო, ამიტომ შაჰი გაუწყრა და
ტყვედ ქირმანს გაგზავნეს, სადაც დაპყო ხუთი წელი (1712—1717).
აქ შეუდგა „ქილილა და მანას“ თარგმნას, რომელიც, ვითარცა „ცხოვ-
რებასა ქართლისასაც წერილ არს“, თამარ დედოფლის დროს უკვე ყოფილა
გადმოღებული, მაგრამ დაკარგულა „უამთა ვითარებით“. შემდეგ ბატონს და-
ვითს (მე-XVI საუკ.), თეიმურაზ პირველის მამას, გადმოუთარგმნია „კუსა და
მორიელის“ არაკამდის, მაგრამ არც ლექსი გადმოეღო, ზოგი სიტყვაც დაეკ-
ლო და არც გასრულება დასცალგებოდა! ამ ორჯველ გადმოქართულებულს
თხზულებას კვალად შეუდგა და შეასრულა მეფე ვახტანგმა. „დიდსა ქირსა ში-
ნამყოფისა მეფის ვახტანგისა“ ანდერაში, რომელიც ჩართულია „ქილილა და
მანაში“, ვკითხულობთ, რომ მეფემ, რა ნახა ეს „სარგო ზღაპრის წიგნი
და საამო მსოფლიო სწავლანი“, მიანდო ერთს სპარსსა, რომელსა მცი-
რედ ქართული ენა ესწავლა, „ამისა შესრულება“. იგი შეუდგა საქმეს,
მაგრამ ენის უცოდინარობით ვერც კარგად გადმოიღო და დასრულე-
ბამდე თვით მეფეს მოუხდა ისპანს წასვლა. ამგვარივე მინდობილობა
მეფემ გადასცა ერთს სომეხს ისპანში, რომ მას სპარსულთ ესწავლა და
„ნაკლების შესრულება“, ე. ი. რაც წინანდელს სპარსელის თარგმანს
აკლდა შეესრულებინა. მართლაც, „მან შეასრულა“, მაგრამ მეფეს არც
ეს შრომა მოეწონა, რადგან „ლექსი, სიტყვა და გაწყობა ბევრი დააკლ-
და“. ამიტომაც როცა მეფეს „ნაცვლად კეთილისა ბოროტი“ მიაგეს,
ტყვედ ჰყვეს და ქირმანს გაგზავნეს, — აქ კუდად ყოფნა სულისა მანა

ნებლად და ხორცის საწუხარად წახა და, რაკი საქმე არა ჰქონდა, არა,
 „ამის (ქილილა და მანას) შექცევას გამოვეყიდე... ლექსი ლექსად გარდ-
 მოვსთქვი უკლებლად და ამბავი ამბავად. სპარსული ქართულს ენაში
 ლექსად არ ითარგმნება, ამბავად მოვა. მე იმავე ამბის გალექსვა მოვიწ-
 დომე და ეგება ლექსი არ მოვეწონოსთ, გასინჯეთ, რომ სხვის კაცისა-
 გან ნათქვამს ამბავს მკორე ისრე ველარ იტყვის“, დასასრულ მეფე „ქი-
 რის ხელფასად ლოცვას და შენდობას“ ითხოვს და ოთხთავიკოვანს შაირს
 ათავებს სიტყვებით:

ვსწერ მეფე ვასტანგ ქართველთა.

თესლ-ტომად დავითიანი.

ვასტანგ მეფეს ხელში ჩაუვარდა წიგნი, რომელიც ეთარგმნა ბა-
 ტონს დავითს; და მისი შევსება მიანდო ორს კაცს — სპარსს და სომეხს.
 შემდეგ მათი შრომა შეასწორა და შეავსო. „რა გაეთავებინა, ვკითხუ-
 ლობთ ქილილა და მანაში, ქართლში სულხან საბა ორბელიანისთვის გა-
 მოცგზაენა“ და ეთხოვნა: „ეს ჩემი ქირანახული გაჩაღხე გემუანად და
 სადაც ლექსები ჩართული იყოს, ეგრევე ქართულად ლექსები ჩაურ-
 თეო“. ამგვარად შალაშინი გაპტრა ვასტანგის რედაქციას საბა-სულხან
 ორბელიანმა, „ვასტანგ მეფის ბიძად და გაზრდილად წოდებულმა და
 დიდად საყვარელმა“, რომელსაც სოფლის სიმუხთლემ მოაშორა და
 ჩხუბიანმა კაცებმა მათ შუა დიდი განხეთქილება ჩამოაგდო“. მეფე სპარ-
 სულის ზედმიწევნით მკოდნე არ იყო, მთარგმნელები კარგი ვერ იპოვე-
 ნა და ამიტომ ორბელიანს მოუხდა საფუძვლიანი შესწორება გადმოქარ-
 თულელებული „ქილილა და მანასი“, თუმცა იგი სოფლის სასაცილოდ,
 რომ ბერმონაზონი მოსეს წიგნის ნაცვლად „ქილილა და მანას“ აკე-
 თებდეს.

„ქილილა და მანა“ წარმოსდგა ინდოეთში შემდგარი „პანჩატანტ-
 რიდგან“, რომლის უძველესი სათაური იყო „ჰიტოპადეშა“. ინდოეთის
 მეფე სუდარსანი თავის სამი ვაჟიშვილის აღზრდას მიანდობს ბრაჰმანს
 ვიშნუ სარმას, რომელიც ექვსი თვის განმავლობაში ბატონიშვილებს
 დიალოგიური ფორმით აუწყებს ყველა ცოდნას, ქვეყნის გამგეთათვის
 საჭიროს. შემდეგს რედაქციებში სახელი სუდარსან შეიცვალა აშარსა-
 კატად და ვიშნუ მასწავლებელი კი არ არის, იგი გადაიქცა მწერლად.
 ხოსრო ნუსერვანის დროს მე-VI საუკ. ინდუორით ეს კრებული გადა-
 თარგმნეს ფალაურს (ფეხლევურს) ენაზედ. ეს ტექსტი დაკარგულია, —
 ჩვენამდე მოუღწევია მხოლოდ წინასიტყვაობას ორს რედაქციად. ორ-
 შივე მოხსენებულზე აქიმი ბარზუიე, რომელიც თავის სიბრძნის დასამტ-

კიციბლაძე სთარგმანის „ქილილა და მანას“. ქართულს თარგმანს მიუძღვის სხვაგვარი წინასიტყვაობა, რომელიც გზას გვიხსნის განვსაზღვროთ რა ენიდგან არის გადმოღებული ჩვენი ტექსტი. „წიგნი ესე ბრძენსა და გზიანს ფილოსოფოსს, ბარამად წოდებულსა, ინდოურითა ენითა უთქვამს. ნუშრევან მეფის დროს სპარსეთში მისი სურვილით, ბრძენმა ზავიამ (მკურნალმა) მოიტანა ეს წიგნი ინდოეთიდან, სადაც მან მრავალი ხანი დაჰყო, და ფალაურს ენაზედ გარდაიღო. ფალაურიდგან სთარგმნეს არაბულად მე-VIII საუკ. მაყანის ძემ აბდულამ და აბულასან, აბდულას ძემ. ამათი თარგმანი ლექსად გადააკეთეს ორმა პოეტმა. ერთის სახელი არ ვიცით, მეორე იყო აბდალმომინ ბენჰასანი, მე-X საუკ. „აჰმად სულთნის ძემან ნასრამა უბრძანა ნუსხა სპარსული ენით თარგმნა“ ამ წიგნისა არაბული ენიდგან. მოშაირე რუდექმა ეს თარგმანი ხელმწიფის ბრძანებით „ლექსით შეამკვერა“. აბულ მუხათარ ბარამის დროს აბდულ ნასრულმა გადააკეთა „ქილილა და მანა“ სპარსულადვე. ეს იყო მე-XII საუკ. ბაჰრამ შაჰის გაზნევის დროს და არა ყაზანის შაჰის დროს და მონგოლთა ენაზედ, როგორც ქართული ტექსტის გამომცემელს ჰგონია. მე-XV საუკ. ნასრალაჰის რედაქცია გადააკეთა ყორანის კომენტატორმა ჰუსეინ აღის შეილმა ამირის ანვარი სოჰაილის ბრძანებით. ამ რედაქციას ჰქვია „ანვარი სოჰაილი“ და ჩვენი „ქილილა და მანა“ გადმოღებულია ამ ტექსტიდან. „ანვარი მნათობად გამოითარგმნება და სოილი — ვარსკვლავად“.

ჩვენი ტექსტი ასე გვიხსნის „ქილილა და მანას“ წარმოშობის ისტორიას. ჩინეთს ბედსვიანი მეფე ყოფილა, სახელად უმაიუნფალ. მას ჰყვა ვეზირი ხანჯუსტარი, ბრძენი და დაახლოვებული, რომლის დაუკითხავად არა საქმეს არ იქმნა. ერთს დღეს მეფემ ნადირობა მოინდომა, ხანჯუსტარიც თან ახლდა. რა ნადირობით მეფემ გული აღისრულა, მინდორი ნადირთა და მფრინველთაგან დასცალა, მთის კალთას ჩამოხტენ, წყლის პირას „ედემის“ მსგავს ადგილს დასასვენებლად და გასაგრძელებლად. ვეზირმა შენიშნა ხის გული, სადაც დაებუნათ ფუტკართა და მათ მიზეზი მისცეს მეფისთვის გაეზიარებინა ბევრი საგულისხმო აზრი. „ესენი არიან დიდი სარგებლის და ცოტას ზიანის მომქმედნი. პატიოსნება, წესი მაგათ აქვთ, ქება მაგათი მრავალთა სამეცნიეროთა წიგნთა სწერია. მაგათაც ერთი ხელმწიფე ჰყავსთ, ტანათ მათზედ მოდილოა, მათ ყოველთა ერთობილად მისის უფროსობის და მორჩილებისა ბრძანებაზედ თავი დაუდებიან. მას ხელმწიფესა სახლთხუცესი, ვეზირი, მეკარე, დარაჯა, ლაშქარი, გამგე, ყოველი რიგი მოხელე გაწყობილნი ჰყვანან. დარაჯა,

გებულთა ყოველთავე ცვილთაგან სახლი უნდა ააშენონ, რომე მათი ბანი და ერდო ერთმანერთზედ მაღალ-მდაბალი არ იყოს. . . თუ პირობის გარდამსვლელი პიროვეს და მათში ერთი სიმყარაღე, ან ბილწი შეამცნეს, მასვე წამს ორად გაჰკვეთენ“... მეფემ ამაზედ უბრძანა: „ეს საკვირველ არს — ძელი გესლი აქვსთ და ერთმანეთს არ ავნებენ, შაშარი უპყრიათ და სიტკობებს მისცემენ, საშიშრად მრისხანენი სიმწვრიდით მოთავსდებიან და ჩვენ ადამიანნი და ქვის მყოფელნი, ესოდენთა უგვანთა ვიქმთ, მრავალნი თვისთა ნათესავთა უმიზეზოდ ავნებენ და აღმოუხვრასაც ცდილობენ“... მეფე ამისა გამო მოისურვებს „სოფელი გაუშვას და ფერხნი მარტოობისა და მოსვენების კალოზედ დადგას და თავის ცოდვას ინანებდეს“. ხანჯუსტარი მოახსენებს ბრძენთა აზრს, რომელნიც ჰფიქრობენ, რომ „მარტო მყოფობას მეგობართან ყოფნა და აღერსი სჯობია, კრებულთა თანაყოფნა დიდი პატიოსნების ხარისხია“. განშორებული ადამიანის საქმე წინ ვერ წადგება. შემოქმედს ადამის ტომნი ერთმანეთის ხელის მომმართავად დაუბადებია. ხელმწიფე არ ეთანხმება ვეზირს, რადგან იცის, რომ სოფელში შუღლი და ბრძოლაა, ზოგნი თავიანთ რიგს არ სჯერდებიან და შეტს ძალას ელტვიან. ვეზირი ამაზედ მოახსენებს: „მაგის მასწავლებელი ბრძენნი და სჯულის მეცნიერნი არიან, მათი ბრძანება ყოველივე მართებული არის“. ძლიერი მოსამართლე აუკრძალავს კაცს პირუტყველ წადილს. მეფეს გამორჩეული კაცები უნდა ახლდნენ და მან საქმე სიბრძნით უნდა განაგოს, „როგორცდაც დიდმან ინდოთა ხელმწიფემან რაი, ინდოურად დაბშელიმად წოდებულმა ქმნა: თვისისა ხელმწიფობის საძირკველი ფიდ-ფაი-ბაშან ბრძნისა და ფილოსოფოსის სწავლის რიგზედ დადვა“.

ვეზირი მეფის სურვილით მოუყვა რაი დაბშელიმის ამბავს. „რაი დაბშელიმი“, ინდოელთა ენისაგან ითარგმანების „მეფე ქვეყნის მპყრობელი“, განთქმული იყო ლაშქრით, სვიანობით და მოწყალებით: სიდიდისა და სიმაღლისა გარდამეტებითა სიუხვის საგდებელი ცის კამარას ერდოზედ შეეტყორცა“. ერთხელ ლხინი გამართა და „მგოსანთა დასრულების: უკან“ ყური მიუპყრო ბრძენთა და მხცოვანთა კაცთა. ამათში ერთმან ქება შეასხა უხვების და გაცემის ზნეს. ყველანი დაეთანხმნენ, რომ „სიუხვე სჯებარი ზნეობა არისო“. მეფემ მოისმინა რა ეს შესმინება უბრძანა გაცემ მოწყალებისა, სიზმარში იმ ლაშქს გამოეცხადა „ბრწყინვალე ბერიკაცი და პრქვა: დღეს დიდი საუნჯე გააბნივე... აწ, ხვალ დილეულ დარბაზით აღმოსავლეთისაკენ წაბძანდი დამუნ შენთვის დიდო საუნჯე დამარხულია“. მართლაც სალაროს კარა წერაქვით გააღო,

ნახა აუარებელი ოქრო და თვალ-მარგალიტი. შემდეგ შეხუდა ერთს მუდებნოვს და მისი ჩვენებით გახსნეს ოქროს კლიტით დაკეტილი კილობანი, სადაც აღმოჩნდა „ათინელი“ (შეცდომაა—უნდა იყვეს ასურელი) კალმით ჩამდენილაც სტრიქონი“ დაწერილი თეთრის ლარის ნაჭერზედ. ერთმა ბრძენმა კაცმა გაარჩია ეს ზედ-წარწერა, რომელიც ასე იკითხებოდა: „მე, უშანგ ხელმწიფემ, დავსდევ საგანძური ესე დიდძალი რაიმისათვის... ეს ანდერძიც იხილოს და წაკითხოს“. ანდერძში 14 დარიგება იყო მოყვანილი. პირველი: რომელსა ყმათაგანს თავი გამოეჩინოს, სხვის სიტყვით მხის სიდიდის სახელის დამცირებას ნუ დაუჯერებ. მეორე ორპირსა და ჩხუბიანს კაცს წინ წაყენების გზა არ მისცე—ემშაურს საქმეს დაბადებს. მეოთხე: მტრის ტყილსიტყვას არ მიენდო. მექვსე: საქმის ქმნაში არ აჩქარდე; მეშვიდე: სიბრძნის რჩევის ავშრის თოკი ხელოდან არ გაუშვა. მეცხრე: შემცოდეთ მიტევება იცოდე. მეათე: არა კაცის შეწუხება არ მოინდომო და სხვ. ამ სწავლის გასარკვევად ზედ-წარწერა ურჩევდა რაიდაბშელიმს მიჰმართოს ბრძენს სარანდისის მთაზედ. თუმცა ორი დაახლოებულნი ვეზირნი მეფეს ურჩევდნენ ამ მგზავრობისათვის თავი დაენებებინა და არაკიც მოახსენეს („ორი ტრედი“*) დასამტკიცებლად, რა ჭირი მოელის გზაში განსვენებას მოკლებულს მეფეს, ამან მაინც არ დაიშალა, წავიდა ბარამანთან (ბიდუაი ანუ ფიდუაი) და ამას რჩევა და განმარტება იგავ-არაკებით თოთხმეტი წაკითხული დარიგებისა წარმოადგენს „ქილილა და მანას“ შინაარსს.

ქართულს ტექსტში თოთხმეტი კარია. ჩვენი თარგმანის წინასიტყვაობა ანვარი სოჰაილისებურია. შედარება სპარსული ტექსტისა (გერმანულად ნათარგმნია) და ქართულისა გვარწმუნებს, რომ ლექსები, ჩართული „ქილილა და მანაში“ ეკუთნიან დედანს და არ არიან ორბელიანის გამოგონილნი, როგორც ჰფიქრობდნენ. აქა-იქა ქართულს თარგმანში მოსჩანს ქრისტიანული შეხედულება. ენა მძიმეა და ვერ შეედრება მე XII საუკუნე მწერლების სტილს.

„ქილილა და მანაში“ პროზასთან შეხედებით ლექსს, ტაეპს, შაირს, შეწყობილს, ჩახრუხაულს. ამ ლექსად ნაწერს ნაწილში მოკლედ და მოკრით გამოთქმულია დედა-აზრი იგავისა, დარიგებისა, რჩევისა. ამ ლექსთაგანი მომეტებული ეკუთნის საბა ორბელიანს და ნაკლები მეფე ვახტანგს. „მეფის ოქმულს“ ხელნაწერები განსაკუთრებით აღნიშნავენ, მაგა-

*) სახელად „ბაზანდა“ და „ვაზანდა“

ლითად: „როცა კაცი ასს საქმეში არ გესინჯოს, არ გეცადოს, ხვაშიადსა
ნუ გაანდობ, რაგინდ მრავალს შეეცადოს“, აი კიდევ „მეფის თქმული“:

ამ ჟამად კაცთა მინდობა:
ამხანაგთაგან ძნელია,
საწადლის ზირთა გამთავუე
საქმით: არა ჩანს მქნელია,
რომელიც მშვიდი გგონია,
იგ ხერხთა (ფერხთა) მომფენელია.
და მუცლის ფხინად და ნადიმად
უჩანს საქმენი ბნელია.

მეფე ვახტანგის ლექსები და სენტენციები—სახელად „ბატონის ნაბ-
ძანები“ შეადგენენ ცალკე კრებულს მის ნაწერებისას. მის ლექსებსაც
დარიგების, დიდაქტიური ხასიათი აქვს.

არ გამოდგეს ყვაფი ქორად,
არც უგვარო გვარი სწორად.

საგულისხმოა თვით ვახტანგის შეხედულების გამოსარკვევად მისი
ლექსნი, ბრძნული აზრით შემოიღწიონ: „მეფე თუ გლეხთ განუსვენებს,
მასცა მიხვდეს განსვენება“, ანუ: „მართლ-მსაჯულსა მეფესთანა უსამართლად ფერ-
იხაროს“, აგრეთვე: „მეფე თუ მიუვა სამუდმოდ სმასა, სიცილსა, მღერასა, —
გაუცუდებენ ანახდად მასა ბედსა და წერასა“. ელევგიური კილოთია დაწერი-
ლი ტაეპი:

დაჴკნა საურმისა ყვაფილი,
დრო არი შემოდგომისა,
ვარდსა ფურცელი დასცვივდა
სიკეთე უსახომისა,
ვნატრი მას დეჟსა, როს ვიუავ
დარი ვაჟთ თავმომწონასა
და ვაი მომსწრებას სიბერე —
სიკვდილის მოსაგონისა.

მეფე ვახტანგს ეკუთნის აგრეთვე „ანბანთ-ქება“ და „მაჯამა“. პირ-
ველი წირმოადგენს მაცხოვრის ცხოვრების და საერთოდ საღვთო ისტო-
რიის ამბების გალექსვას მაღალი, გამომეტყველი ენით. მეორე შეიცავს
42 ტაეპს და შეეხება გულის მოძრაობის ანალიზს და ლხინის ტრფიალს.
ამ ლექსებში ხშირად უკმაყოფილებაც გამოსჭვივის, რადგან „ბედმა“
უმტყუნა და გულის მოძრაობამ გონება დაუკარგა. მამუკა ბარათაშვი-
ლის „ქაშნიკში“, ანუ ლექსთწყობის თეორიაში მოყვანილია რამდენიმე
ლექსი „მეფის ნათქვამი“. ერთს მათგანს მოვიყვანთ:

რად დავიბადე, სოფლით ვიბადე,
 ვაი სიკვდილო, მწარე სიკვდილო,
 მეგონა რამე, სოფელი რამე,
 ვაი სიკვდილო, მწარე სიკვდილო...

გამოვტოვებთ ან ნიადაგ განმეორებულს უკანასკნელს ოთხს სიტყვას და
 გავაგრძობთ:

მივუკვ სოფელსა, ავის მეოფელსა,
 განგცხერ, ვიშვებდი, ვერ გავიშვებდი,
 მატკობ-მაგება, არად სარგება,
 შენ ვერ გიცნობდი, თუმცა მისმობდი;
 მოხველ ანაზდად, მიწას მეც დაფლად,
 მოგშორდი ცალსა, შეიფლს თანმეფლსა,
 მოგშორდი ძმასა, გამყარე დასა,
 მეგობარს სულთა, საუფარელთ ტკბილთა;—
 მომკაღ, მომკუთე, სოფლის მოკუთე,
 სხვაგან გამგზავნე, დამხვდნენ მუნ მავნე,
 მუნ გამიკითხეს, დამცეს, დამწიხლეს,
 რად ენდვე სოფელს, ანაზდის მეოფელს,
 დამხვდნენ მტარგაჯნი, მწარედ მტანჯველნი...

ამ ელევგიას აქვს ავტობიოგრაფიული მნიშვნელობა ბედისაგან დევნილი მეფისა.

ვახტანგმა სთარგმნა სპარსულით წიგნები ასტრონომიული ვარსკვლავთ-მრიცხველობის შინაარსისა („ტალა-მასალა“) ულონბეგისა, გახსნა სტამბა ვლახეთით გამოწერილთ ამწყობთა დახმარებით, აღბეჭდა მრავალი წიგნი, განსაკუთრებით სასულიერო, აგრეთვე „ვეფხისტყაოსანი“ თავისი განმარტებით. ვახტანგ მეფის ბრძანებით „ბარამიან“ იქმნა გადმოქართულიებული. ლექსად იგი გადასთქვა ვახტანგის მდივანმა ონანამ.

აი თვით ვახტანგი ერთს ლექსში როგორ ახასიათებს თავის მრავალგვარს მოღვაწეობას:

მე უმცირესმან მმათაგან,
 ვახტანგმა სასულდებულად,
 ვქმენ ოთხწელ მცხეთა, ურბნისი,
 სადგურ-კამარა-გებულად,
 ტფილისს სიონი ხელახლა
 შევქრწე ქაჩაკებულად,
 ზემთფისცა სახლი სარკის,

შიგ ღვინი მოწონებულად.

სტამბა მოვიდე ვლახეთით,
 ვამრავლე წიგნთა მეღანი,
 ქტიის რუ ხუნანს წავიდე,
 გადმითად მოვრწეე ვუღანი,
 მაშაგრის რუ ხო ტბას შევრთე,
 შიგ თეგზი ჩავგვსხი ეგუღანი,
 ესე მთა მოვინადირე,
 ვხორცე ირემი, მტეღანი.
 სამართლის წიგნი დავსწერე,
 მსაჯულს არ უნდა ცილობა,
 ვეფხის-ტყაოსნის თარგმნობა,
 უქმნია კარგა—ზრდილობა,
 ბოლოს მიმიღო სოფელმან
 სამდიდრე, მეფეთ—შვილობა.

მეფე ვახტანგს ეკუთნის რამდენიმე ლირიკული ლექსიც სატრფო-სადმი მიძღვნილი *).

მეფე თეიმურაზ მეორე და მისი ნაწერები.

(ლ ე ქ ს ე ბ ი თ ი მ ს ა რ ი ა ნ ი).

თეიმურაზ პირველის და თეიმურაზ მეორის ნაწერებს ხშირად ერთ-მანეთში ურევენ; აგრეთვე არჩილ მეფის და მოხსენებული მეფეების ლექსებსაც ეპყრობიან განურჩევლად და ერთი მწერლის ლექსს მეორეს უთვისებენ. თეიმურაზ მეორე იყო ძე ერეკლე პირველისა (ნაზარალიხანისა). დაიბადა ტფილისში. განუტევა პირველი მეუღლე, ბაინდურ არაგვის ერისთავის ასული და შეირთო თამარ, ვახტანგ მეფის ასული. მესამე ცოლად ჰყავდა ანახანუმ, ქაიხოსრო ციციშვილის ქვრივი. ამასაც, როგორც თეიმურაზ I-ს და ვახტანგს, მოუხდა რუსეთში მოგზაურობა, წარსდგა ელისაბედ პეტრეს ასულის წინაშე, დაბრუნდა უკან იმედ-მიხედილი, რადგან პეტრეთა წინაშე დახმარება ვერ მოიპოვა, და გზად გადაიცივალა ასტრახანს (1761 წ.), სადაც დასაფლავებულ იქმნა ვახტანგის გვერდით.

*) ერთი მათგანი იწყება სიტყვებით: „თუმცა მოვკვდე, ნეტარ, შენთვის რა სახელში ჩავგვადება, ციციშვილი მწველი გამომეგზნას, რად მეწყინოს მისი გეგბა“...

თეიმურაზ მეორესაც, როგორც თეიმურაზ შირველს „არჩილიანში“, ერთს ლექსში ბაასი აქვს რუსთველთან. ამ ლექსის სათაური შემდეგია: „ყოველთა მელექსეთა უმჯობესსა და დიდსა ფილოსოფოსსა, მკოდნესა ბრძენსა რუსთველსა ზედა ბაასი მეფის მეორის თეიმურაზისაგან პეტერბურღს“. თუ ეს სათაური სწორედ არის მოყვანილი „ივერიაში“, მაშინ ლექსი უნდა დაწერილიყოს მეფის პეტერბურღში ყოფნის დროს. „დიდადაც გამომაღდა რუსეთსა მისი ლექსიო“, ამბობს ერთს ტაეპში პოეტი. საგანი ბაასისა იგივეა, რომელიც უკვე გავიცანით „არჩილიანიდან“ და ეს გარემოება ცოტა ექვს ჰბადავს—ვის ეკუთნის ეს ლექსი: არჩილს თუ თეიმურაზს. დასაწყისი ლექსისა გვაუწყებს, რომ მის დამწერს „ანბანთ ქებანიც“ უთქვამს, ხოლო თეიმურაზ მეორის „ანბანთ ქებას“ ჩვენამდის არ მოუღწევია. თეიმურაზ I და არჩილს კი მიაწერენ „ანბანთ ქებას“. ბაასი იწყება სიტყვებით:

„მე უსწავლელსა ვით შექლას.
ვისზე ვსთქვი ანბანთ ქებასი,
ბრძენს უნდა ექო იმისი
ციმციმი, ბრწეინფალებასი;
მინდა რუსთველსა შეუჭკადრო
სიტყვითა ბასობასი:
გვითხათ, რაზედ თქვა ლექსები
ტკბილი ღრმად შეტუველებანი“.

შემდეგ მგოსანი გვაუწყებს, რომ შოთა დაშვრა „ტყუილზედ“. ნესტან-დარეჯან, თინათინ და ტარიელ, მისგან ცრემლით ქებულნი, „ტყუილი“ პირები, გამოგონილნი არიანო. ინდოეთში არ გაგონილან ტარიელ და ნესტან, ხოლო არაბეთს არ ყოფილან თინათინ და ავთანდილ. არც არავინ იცნობს „ფარსადანს ექვს სამეფოზედ მჯდომელს“ და სარიდანს—მეშვიდე მეფეს. ავტორს არ ესმის პოეტის ფანტაზიით გამოგონილთ გმირთა მოქმედება და ურჩევს, თუმცა დაგვიანებულად, თავის ნიჭი „სამღეთოდ და საეროდ“ მოიხმაროს და ლექსი მასზედ სთქვას, „ვის შზე არ შეეღარების, ეგრეფაში რამელსა ბნელი არ მიეკარების, ვინც რამე ხათობს ნადავ, შუქი არ დაემალებას“. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მეფე ამ სიტყვებით ურჩევს შოთას თამარ მეფის შესხმას, თუმცა „ევროპა“ აქ ამაოდ ჩაჩხირულობა. რუსთველი მიუგებს მეფეს. რომელიც „ევქსასი წლის მკვდარს“ დავას უტეხს და საბაასოდ იწვევს. რადგან „მოდავედ ატეხილი დიდი კაცია—მეფე საქართველოსი“, რუსთველი ითხოვს გაიცნონ მისი ვინაობაც. „როდესაც საქართველონი იყო ხელმწიფის ერთისა,

მაშინ მას ეამსა მე ვიყავ შინა-ყმა თამარ მეფისა, იმისგან ქართველთა
ვახლდი მდივანი სეფისა. ფილოსოფია მესწავლა, წიგნი მეკითხ ბევრიო,
მოსწონდა ჩემი მდივნობა, ვის მორჩილობდა ერიო; მიბრძანა: რადგან
ცოდნა გაქვს, ლექსები გამოოსთქვენო. ბრძანება შეასრულა:

კუთვე ამბავი, ლექსად ვსთქვი,
ვეჭვ იუოს მსაწინები,
სადმართოდ, საერთად სრული
და რა ტკბილად გასგანები.

თეიმურაზი ათქმევინებს შოთას დროთა შესაფერ სიტყვას და ასუ-
რათებინებს საქართველოს მე-XVIII საუკ. აწეწილს გარემოებას.

რას ქვეყანაზედ გსცხაფრთბდი,
ხელმწიფე შეგანდა ძალადი;
მას დრას ქართველნი არ იუვენ
მტრისაგან შეწყუბუენი,
მხიარულნი და შეგებულნი
ღხინობდენ გახარებულნი.

მეორე ისტორიული მოგონება შეეხება თეიმურაზის პაპას.

ჰანა-შენს შენგან უკეთესს
ჰქონდა მას სიბრძნე გულისა,
მასცა უთქვამს შიირი
მიჯნურთა დადაგულისა,
ვინც წაიკითხავს ჩემს ნათქვამს,
მაგდებ უნდა უურისა,
ჩემთან ლექსებთან ერთ ყამსა
ჰანაცა გაგიგულისა.

ამით გვითითებს თეიმურაზ I-ის და რუსთველის გაბაასებაზედ, რომელიც „არჩილიანშია“ მოყვანილი.

თეიმურაზ მეორის ლექსებს ის მნიშვნელობა აქვთ, რომ იგი გვიჩვენებს
რუსთველის პოეზიაზედ თანამედროვეთა შეხედულებას. მის გენიოსობას ან-
გარიშს უწევენ მწერალნი—მეფენი: თეიმურაზ I, არჩილი, ვახტანგ VI,
თეიმურაზ მეორე.

თეიმურაზ მეორეს ეკუთვნის რამდენიმე „ზმა“, რომელიც მოყვა-
ნარლია ბატონიშვილის გრიგოლის „ლექსთა კრებულში“. მეფე თეიმურაზი
გომპორზედ შეხვდა ერთს ლამაზს გლეხის გოგოს, რომელსაც ხელში
კაღათა ეჭირა. მეფეს ქალი მოეწონა და ეს ზმა უთხრა:

ა. ქალთ, ვაძლი წითელი,
 ხელთ რამ გიჭირავს კალათა,
 შენმა წარბმა და წამწამმა
 მე გუფი მამიკადათა.

პასუხად ქალისა მეფემ თავის თავს აოქმევიანა შემდეგი ზმა:

მეფეო, არავის გუფის,
 რამ დამიჭირა ძალათა,
 ადღგამას არვის უხახავს
 ხელმწიფე მკანკალათა.

მასვე ეკუთნის გახასხება დღისა და ღამისა ანუ სარკვე თქმულთა. კონტრასტით არიან დახასიათებულნი დღე და ღამე. დღისით სამართალი სწარმოებს, ღამით ქურდობა. ღამე ამაზედ უპასუხებს, რომ მხოლოდ წყვდიადში სიბოროტე სდუმს და ხალხი ისვენებს. დღისით მეჯლისი იმართება ღამით ქორწილი და ჯვრისწერის ჩვეულებებს პოეტი დაწვრილებით აგვიწერს.

მეფე თეიმურაზ II-მ გადმოსთარგმნა სპარსულით „თიმსარიანი“, ანუ „შვიდვეზირიანი“. იგი წოდებულია ლიტერატურაში „წიგნი სინდბად“. „თიმსარიანი“ შემდეგ გადაკეთებულ იქმნა დავით რექტორის მიერ და ჩამატებულია მისგანვე გამოგონილი არაკები, რიცხვით თორმეტი. „სინდბად“ შესდგება ვეზირთა არაკებიდგან. იგი აღმოცენდა ინდოეთში და გავრცელდა მთელს ევროპაში ბერძნული და ებრაული თარგმანების წყალობით. ბერძნული, ისპანური, ებრაული, სპარსული ვერსია და „ათას-ერთ ღამიანის“ არაკი წარმოშობილნი არიან არაბული წყაროდგან. სპარსული პროზად დაწერილი ვერსია, რომელთანაც დაკავშირებულია ქართული ტექსტიც, მომდინარეობს ფაჰლავურიდგან. დასაწყისი „თიმსარიანისა“: „იყო ხელმწიფე ერთი ინდოეთისა სამეფოსა შინა ნათესავად ჩინგთა ძველთა გვართა ხელმწიფეთა შვილი და სახელად თავყარჩხან ერქვა“. ეს მეფე იყო განთქმული სიმდიდრით და მოსამართლეობით. მაგრამ შვილი არ ჰყვანდა. უშვილობისა გამო დიდს შეჭირვებაში იყო. გასცა მეფემ დიდი საბოძვარი, შეევედრა უფალს მხურვალე ლოცვით და ღვთის განგებით მიეცა ვაჟიშვილი, ჯიმშედ, ღამაზი და მშვენიერი. მეფის ბრძანებით ჩახედეს „საეტლოსა სტროლაბასა“ და მოახსენეს, რომ მეფის ძე სვიანი და ბედნიერი იქნება, მაგრამ განსაცდელი მოეღოსო: „სიმურითა ეშმაკისათა სიკვდილსა ძლივ მორჩევისო“. მასწავლებლად მეფემ ყრმას მიუჩინა ბრძენი აქიმი, სახელად სუმბატ. ამან ასწავლა მეფის ძეს ყოველივე სიბრძნე და ზნენი სახელმწიფონი. როცა დაამთავრა

მისი აღზრდა, სუმბატმა საეტლოდგან შეატყო, რომ ყრმას განსაცდელი მოეღის შვიდი დღის განმავლობაში და ამიტომ ურჩია ამ შვიდს დღეს ხმა არ ამოეღო, რაც უნდა ეკითხა მეფეს. შვილის მუნჯობა მეფემ ვერაფრით ახსნა და ამიტომ ძიძამ გამოითხოვა ყმაწვილი, მე ვათქმევინებ და მიზეზს შეგატყობინებთო. ძიძამ ყმაწვილის სილამაზით მოხიბლულმა არ-შიყობა დაუწყო და გაუზიარა აზრი, მამაშენს მოვწამლავ, ტახტს შენ დაეპატრონები, თუ ჩემს ნებას დასთანხმდითო. ვაჟმა უარპყო ეს სამარცხვინო წინადადება და სიტყვა დასდო, თუ შვიდი დღის განმავლობაში არ მოჰკლავდა, სამაგიერო გადაეხადნა. ამისა გამო ძიძამ მოინდომა მეფის შვილის დალუბვა და მოახსენა ხელმწიფეს, რომ შენ ვაჟს შენი სიკვდილი უნდაო. მეფემ სარწმუნოდ მიიღო ეს დასმენა და შვილი დასასჯელად ჯალათებს ჩააბარა. მეფის შვილის საშველად გამოჩნდნენ ვეზირები, რომელნიც თითო დღეს თიმსარებით ანუ არაკებით მეფეს განუმარტავენ დედაკაცის ვერაგობას, მაგრამ დიაცი შემოდის მათ შემდეგ და თვითვე ნათქვამს აქარწყლებს და საპასუხო არაკით მეფეს არწმუნებს შვილის ბოროტს განზრახვაში. გავიდა რა ასრე შვიდი დღე, მოვა სუმბატ ექიმი, ყმაწვილს ენა დაუბრუნდება, თავს გაიმართლებს, დედაკაცი გამტყუნდება და დაისჯება. გახარებული მეფე სუმბატს დაასაჩუქრებს და შვილს ტახტს დაულოცავს.

შედარება ქართული „თიმსარიანისა“ სპარსულთან გვარწმუნებს, რომ ჩვენს თარგმანში არაკები დასაწყისიდან შეექცემდის და ოცდამეხუთიდან ოცდამეათემდის იმავე რიგზედ არის, როგორც სპარსულს ვერსიაში. „დიდს სინდბადთან“ შედარებით ქართულს აკლია არაკი „მოზიზლარი კაცი და პურები“. „დიდის სინდბადის“ და ქართული „თიმსარიანის“ არაკების ჩამოთვლა მეთერთმეტემდის ერთი და იგივეა, შემდეგ კი ცოტა შეცვლილია. თითო ვეზირი „სინდბადში“ ორ-ოცს არაკს ამბობს, ქართულში კი მეოთხე ვეზირი ათითო-თითოს. დავით რექტორს ჩაუმატებია ქართულს „თიმსარიანში“ თავისი გამოგონილი არაკები, რიცხვით თორმეტი, გარდა ამისა უკვე ჩათარგმნი „თიმსარიანის“ ენა შეასწორა და „გაჩარხა“. ქართულს თარგმანს აკლია ზოგს ხელნაწერში ორი თიმსარი „ქურდი ახალგაზდა“ და „ოფოფი და განდევილი“, ზოგს კი მხოლოდ უკანასკნელი არაკი.

„თიმსარიანი“ შედგენილია იმავე ქარგის ფერადებით, რომელიც უკვე ცნობილია „ქილილა და მანას“ წიგნში: ზნეობითი მოძღვრება და დიდაქტიური დარიგება არაკებით არის თვალსაჩინოდ და გასაგებად გამოთქმულნი.

„ათას-ერთ-ლამიანის“ ნაწივებეგი ჭართულად. *)

„თიმსარიანი“ ანუ „დიდი სინდბადი“ შეადგენს იმ არაკთა კრებას, რომელიც ერთგვარი ვერსიით მოქცეულია ცნობილ არაბულს „ათას-ერთ-ლამიანში“. გარდა „თიმსარიანის“ ამ გათქმულ არაკთა კრებულიდგან ქართულად გადმოუღიათ ვერსიები „დაფრიშაიანის“, „შეფის აჯამის“, „დარიგება ხიკარ მეცნიერის“, „სპილენძის ქადაგი“, „შირიანი“ და სხვ.

„დაფრიშაიანი“ რამდენჯერმე იყო ქართულად გამოცემული. ხელნაწერები მე-XVIII საუკუნისაა და ერთხელ მინაწერია, რომ იგი დაწერილია ფარსადანის მიერ 1785 წ. ეს შეიძლება იყოს ფარსადან გორგიჯანიძე, რომელიც მიიცვალა მეXVIII საუკ. დამდეგს, ხოლო მისი ნათარგმნიდგან გადიღეს ასლი ამავე საუკუნის გასულს. „დაფრიშაიანის“ შინაარსი შეადგენს ოთხი დერვიშის თავგადასავალს და ამიტომ ამ წიგნს ჰქვიან აგრეთვე „ხარდაფრიშაიანი“ (ხარ=ოთხი). აგებულია აღმოსავლეთის არაკთა კრებულის მსგავსად. კონსტანტინოპოლის მეფე, დიდად განთქმული, სიბერის ჟამს, ვეზირის რჩევით, სიამოვნებას მხოლოდ საბოძვარის გაცემაში, ლოცვაში და კითხვაში პოულობს. ერთს წიგნში ამოიკითხა, რომ „ვისაც დიდი მწუხარება ჰქონდეს და ვერას ღონეს ვერ ექმნას, წავიდეს საფლავებზე—გამხიარულდებაო“. მართლაც შუალამისას წავიდა მეფე საფლაოზედ და აქ შეხვდა ოთხს დავრიშს, რომელთა ლაპარაკს შორიდგან ყური დაუგდო. თვითეული მათგანი უამბობს ამხანაგებს თავს გადასავალს, რომელიც მეფისთვის დიდად საგულისხმოა. მათი ნათქვამი არაკები ვერსიებად მოყვანილია „ათას-ერთ-ლამიანში“, მაგალითად „მეორე შეიხი და ორი შავი ძაღლი“, „პირველი სამი ბაღდადელი დედაკაცთაგანი“, „მეოთხე მოგზაურობა სინდბადისა“. ვერსიებად უამბობს მეორე დავრიში, აგრეთვე მესამე დავრიშის არაკი ნიმრუზზედ, რომელიც ძროხაზე ზის, წაავას არაბულს სამს ისტორიას.

უფრო ახლოა „ათას-ერთ-ლამიანთან“ ქართულად ნათარგმნი, შესაძლოა, სომხურიდგან, „მთხრება სპილენძის ქადაგისა“, სადაც აღწერილია ბაღდადელის მეფის აბუმელიქის სურვილით სოლომონის მფლობელობა ეშმაკებზედ. „დარიგება ხიკარ მეცნიერის“ სპილენძის ქალაქის მოთხრობასავით სომხურიდგან უნდა იყოს ნათარგმნი. ხელნაწერები არ არიან ძვე-

*) ნახე ჩემს რუსულს წიგნში „ქართული მწერლობის ისტორია“, მესამე ნაწილი.

ბი დროისანი. მაინც ამ წიგნის აღმოჩენა საინტერესოა, რადგან შსოფ-
ლო ლიტერატურაში იგი საყურადღებო თხზულებად არის ცნობილი.
იკარ იყო სალთხუცესი ასურისტანის მეფის სენექერიმისა. ასე იწყება
ართული თარგმანი; ამასთანავე უნდა შევნიშნოთ, რომ ჩვენი ხელნაწე-
ები ხიკარს პირველი პირით ალაპარაკებენ. რადგან შვილი არა ჰყვანდა,
ან ღმერთების ჩვენებით იშვილა დისწული ნათან, რომელიც მან ნაზად
ღზარდა და ყოველი მეცნიერება ასწავლა. როცა მეფე, თავის მაგივრად
სარუდგინა ვეზირობად ნათანი, ხიკარმა მას მისცა 108 დარიგება (ქარ-
თული ტექსტით). აი სხვათა შორის რა უთხრა: შვილო, ნუ ინატრებ
აღვის სისხლსა(62), მშვიდობა დედა არის ყოველი დამკვიდრებისა (64),
ემრუშე ქალი მგზავსი არის მკვდარისა (81), თუმცა შენი შვილი მეც-
ნიერი იყოს, უწინარეს გამოსცადე იგი და მერმე ჩაუგდე შენი საქონე-
ნი ზელში (27). ამ წიგნს ხიკარის სახელი აწერია, როგორც სომხურს
თარგმანშიაც. სირიულად მას ჰქვია „ახიკარ“, სლავიანურად „ავიარ“
ღმერთის სახელი „ბნელში“ სომხური „ბელშიმის“ გადმოქართულებათ.

„მეფე აზდაბასტის“ ამბავი, რომელიც ბატონიშვილის იოანეს ხელნა-
წერებში გავსინჯეთ, წარმოადგენს ნაწყვეტს „ათას-ერთ-ღამიანიდან“, სა-
ელდობრ იმ არაკს, რომელსაც ეწოდება „ათ-ვეზირიანი“ ანუ „ისტორია
თი ვეზირისა“. ამ არაკში ჩვენი თარგმანის მეფე აზდაბასტი ეწოდება აზად-
ასტად, მის ვეზირს ჰქვია მადუდ;—ქართულს თარგმანში მისი სახელია
შაბად და ქვეყანა, სადაც მეფე სცხოვრობს, აჯამად არის სახელწოდებუ-
ლი. ამ მოთხრობაშიაც ვეზირები მეფეს მოახსენებენ საკულისხმიერო
არაკებს.

„ათას-ერთ-ღამიანის“ გავლენის ქვეშ არიან ქართულად ნათარგმნი
თხზულებანი: „მარინა“, „ყამარღიანი“ და სხვ. „მარინა“ შექმნილია
„დადი სანდბადის“ ზედმოქმედებით. ეს წიგნი ქართულად გამოცემული,
ბკად. ბროსემ სთარგმნა ფრანგულად 1836 წ.; ხელნაწერი ეკუთნის
1760 ს. მე-XVIII საუკ. საარაკო ნაწერთა შორის დიდი სახელი მოი-
პოვა „ყარამინანმა“, რომელიც ახლაც გავრცელებულია ჩვენს ხალხში.
ჩარამანი იყო სპარსეთის ხელმწიფის უშანგის ფალავანი და განთქმული
ქეომატი. მისი ცხოვრება და მოქმედება რამდენსამე (12) კარად აღწე-
ნილი სთარგმნა სპარსული ენიდან ერეკლე მეფის სალთხუცესმა. და-
რით ორბელიანმა, რომელმაც სახელი მოიხვეჭა როგორც ლექსებით,
გრეთვე მამაცობით საქართველოს ლაშქარში. დავით ორბელიანი სიძე
ყო ერეკლე მეფისა. მას ჰყავდა ცოლად მეფის ასული თამარ. იცოდა
აფუძვლიანად სომხური და სპარსული ენები, იმგზავრა დიპლომატიური

მინდობილობით სპარსეთში, საიდგანაც წამოიღო „ყოფილა საამო ყარა-
მანიანი“ უარამანიას დაწერი ვერმანელთა გამოკვლევით ყოფილა ფირ-
დოუსის მიმდევარი აბუ ტახირ მაჰმად ბინ ჰასაკ ბინ-ალი ბინ მუსა ტარ-
სუსი. „უარამანიას“ დაწერა მან სხვა-და-სხვა სპარსულთ თქმულებათა
შემუშავებით და შინაარსი თვისი წიგნისა დაუკავშირა ძველ ირანის მე-
ფის ჰუმანგის სახელს. ავტორმა შესცვალა ზეპირთქმულება ალაგ-ალაგ
და შედარებით შაჰნამის მოთხრობასთან ცვლილება შეიტანა სპარსულს
ეპოსში.

სპარსულიდგან მე-XVIII საუკ. გადმოიღეს კიდევ „სეილანისა“,
მოთხრობა ფალავან სეილანზედ. იგი ეკუთნის სპარსულს რედაქციას
სადიუჰანის ამბავისას. „სეილანისაჲ“ გადათარგმნილია დავრიშ სეილისაგან
ინდოური ენიდგან, ხოლო სპარსულიდგან ქართულად გადმოუღია ბატო-
ნიშვილს იოანეს (1791 წ.). „სეილანისაჲ“ მოთხრობილია ამბები თურ-
ქებს, სპარსელებს, სინდებს, ჯინებს, ჩინელებს, იაპონელებს, არაბებს,
იამანებს და სხვებზედ, მათ ომებზედ „საამოდ“, როგორც უკვე განხი-
ლულს ჩვენ მიერ საარაკო კრებულებში. პირველი კარი მოგვითხრობს
თურქესტანის შაჰს სარაფრაზზედ, რომელსაც ძე არა ჰყავდა და მის
ომებზედ ინდოეთის მეფის სულდარაიშაჰის წინააღმდეგ. სარაფრაზს მიეცემა
შვილი სეილან, რომელიც ბევრს განსაკვიფრებელ ვაჟკაცობას გამოიჩინს.
და სახელგანთქმულს ფალავანებს დაამარცხებს. საომრად იგი ბევრს ქვე-
ყანას შეესევა და ყველგან გამარჯვებული რჩება.

უნდა მოვიხსენოთ აგრეთვე საარაკო შინაარსის წიგნები „ფარშაჰიანი“,
„საუღ-ღაჯათიანი“, „სარაიდანიანი“ და სხვ. „სარაიდანიანი“ ლექსად არის
და ბრმა წაბაძვია შოთა რუსთველის პოემისა. გმირი სარდიონ გვა-
გონებს აფთანდილს; იგი მოუპოვებს მეფის ძეს ზურგანს სატრ-
ფოს, რომლისათვისაც იწვის იგი მსგავსად ტარიელისა. ზურგანიც იბნო-
დება იზაბურის ნახვით და აბრუნებენ მას, როგორც ტარიელს ასმათი.
პოემა შედგენილი უნდა იყოს ჩრდილოეთს კავკასიაში, შესაძლოა მე-XIX
საუკ. დასაწყისსაც. გამოცემულია ტფილისში (1879 წ.).

ი რ ს ე ბ ტ უ ი ლ ე ლ ი .

ჩვენ განვიხილეთ პროზად დაწერილი ნათარგმნი წიგნები მე-XVIII
საუკ. და მხოლოდ ორიოდ ორიგინალს თხზულებას შევცხეთ. ნა-
თარგმნს წიგნებში ნაციონალური სხივი იშვიათად შევნიშნეთ, ორიგინა-
ლს დაწერებში იგი მკაფიოდ გამოსჩანს. ნაციონალური და ისტორიუ-

ველოში. ამ თავის ნამსახურობას და ლაშქრობას მოურავი „ჩამოუთუ-
ლის“ მეფეს ლუარსაბს (კარი მეორე), მეტადრე იმ გამარჯვებას, რომ
მელიც მას ხვდა წილად ოსმალთა შემოსევის დროს. მაშინ გაითქვა სა-
ხელი გმირმა მღვდელმა თევდორემ, იგი შეიპყრეს თათრებმა. სცემდნენ
ლახტით და თხოულობდნენ, რომ წინ წასდლოლოდა მეფის ბინაზედ.
თევდორემ განიზრახა თავი შეეწირა მამულისთვის. გაიყოლია შორს
პეტრის ლაშქარი და ააცდინა ცხირეთს, სადაც მეფე ბრძანდებოდა.
„მღვდელს თავი გააგდებინეს, წამებით სისხლთა ღვრისანი“,
მაშინ მოურავმა მეფე ცხირეთს გაამგრა, თითონ შეჰკრიბა ოთხასი,
„ვინც ჰპოვა, შეაგროვა“ და სხერტის ქალაში ნუგზარ ერისთავის, ზაზა
ციციშვილის და ბარათანთ დახმარებით დაამარცხა ოსმალთა ჯარი.

ავტორი დაწვრილებით ასწერს მოურავის შებმას თათარხანთან და
პირველის გამარჯვებას თოფის სროლით და ცხენთა იერიშით. თვით
მოურავი ჩაერევა ბრძოლაში და ეფიცება მეფეს, რომ ომში სამი შუბრ
გასტეხა და ერთი ლახტი და მიჰყო ხელი ხმალს: „იბრძვიან ერთპირ
ქართველნი, ხმა ისმის ჩახა-ჩუხისა, თათარხნის ჯარნი გასწყვიტეს, მე-
ბრძოლნი შეაწუხისა... დილას შებმულებს ცხრა ჟამამდის ჰქონდათ
სისხლისა დენანი“. „ერთპირობა“ დიდხანს არ გაგრძელდა. მოურავმა
გახარებული მეფე ლუარსაბი დაჰპატიჟა მეჯლისში თავის სოფელს ნოს-
ტეს. აქ მეფემ ნახა მოურავის დაი, მოისურვა მისგან „ღვინის დასხმა-
ნი“ და გულში ჩაედო „მრუშება“, მოურავის დედამ „შეჰქმნა ვაი და
უშება“, მოურავი შეწუხდა და ნატრობდა, ნეტავი და არ მყოლოდა:
მეფე წყალობას დაპირებული „შერცხვენას“ უმზადებდა. მეფეს სთხოვა
შუაკაცით „კუდი გულის თქმანი“ დაუტევოს, ნუ წასცხებს ჩირქს
ოჯახს და მისს სახელს. ლუარსაბმა დაამშვიდა:

მეფემ ფიცით შეუთვალა:
მე შენ მაგას არ გკადრებდი,
მაგრამ ცოლად იგ შევიერთო,
მხ: არული ვიხარებდი,
ქართლს დაგიფუდეს და დედიფუდად,
გაიხარეთ, მით იშვებდი.

მოურავი ამ პატივსაც უარჰყოფს. იცის, რომ „დიდნი კაცნი“ არ
შეიწყნარებენ მეფის სიძობის მოურავთან; „ახლა მიჯობს, ჩამომეხსენ,
ბოლოს ჭირში ჩაგდებასა“. ამავე მუყარებით მიჰმართა დედას — დედო-
ფალს, რომ მან დაუშალოს შვილის სააკაძის დის შერთვა. დედოფალმაც
ყერა გააწყო-რა:

ლი კვალი თვალსაჩინოდ დაექანევა იმ ნაწერებს — ლექსად და პროზად, — რომელნიც ეკუთნიან იოსებ ტფილელს, დავით გურამიშვილს, ბესიკს და სხვ. იოსებ ტფილელი ეკუთნის მე-XVII საუკ. მწერლებს. იგი იყო ნათესავი მოურავის გიორგი სააკაძის და ამ გმირის ცხოვრებას უძღვნა პოემა „დიდ-მოურავისი“. ამ პოემის ავტორი თავის თავს უწოდებს მოურავის „ძის ძედ“. გაიზარდა იგი ქვაბთახევის მონასტერში, აღიკვეცა მონაზონად და იმერეთში ნიკორწმინდის მღვდელ-მთავრად დაინიშნა. ცოტა ხანს მართავდა აწყურის ეპარქიას და 1662 წ, როსტომ მეფის დროს გადმოყვანილ იქმნა ტფილელ მიტროპოლიტად. იოსებ ტფილელმა გაამდიდრა სიონის წიგნთსაცავი, მოუბოვა ყმანი და მამულნი. დასაფლავებულ იქმნა სიონისავე ტაძარში, რომლის აღორძინებისთვის იოსებ მიტროპოლიტმა ბევრი იღვაწა.

ჩვენთვის იოსებ ტფილელი დაუვიწყარია, როგორც ავტორი „დიდ-მოურავისის“. ეს პოემა შეიცავს 482 ტაეპს და გამსჭვალულია აღტაცებული გრძნობით მოურავისადმი. გიორგი სააკაძე, პოემის გმირი, მოქმედობს შაჰაბაზის დროს, როდესაც სპარსეთის გავლენა ლამობდა საქართველოს ნაციონალური ცხოვრების შთანთქმას. ამ სავალალო დროს მწარედ დასტრიალებს არჩილ მეფე თავის ნაწერებში და ამავე განსაცდელს ხანას უძღვნა ი. ტფილელმა მწუხარებით აღსავსე პოემა.

გიორგი სააკაძე ახლდა ქართლის მეფე ლუარსაბს ცხინვალს, როცა მას „სამმა კაცმა“ საიდუმლოდ შეატყობინა, რომ მისი „სიკვდილი“ გადაწვეტილია. სააკაძე განცვიფრდა ამ განზრახვის გაგონებაზედ, რადგან თავდადებული სამსახური მიუძღვოდა ტახტის და მამულის წინაშე. ავალიშვილს, არქიებისკობაზს. დომენტი მროველს. სათხოვა შეეტყო მეფესთან: „რა დავაშავე, ვიყავ ხმლით ბევრის მშოველი“. მეფემ თამამად უთხრა მროველს, რომ „ეგე საქმე არ გავლია გულსა“ მისსა, — ვით გასწირავს „ნამსახურს და ერთგულს“ პირსა? მოურავმა მეფეს არ დაუსახელა ის „სამნი“, რომელთაც „ფიცსა ქვეშ“ გაანდეს სააკაძე, რადგან მოელოდა, თუმცა ლუარსაბი თხოულობდა გაეცა მთქმელი კაცები. ეს გამოგონილი შეთქმულება მოურავის წინააღმდეგ ნაყოფი იყო არისტოკრატების უკმაყოფილებისა. მეფე ლუარსაბმა მეტად დაიახლოვა სააკაძე და შეირთო ცოლად მისი ლამაზი დაი არისტოკრატია დრტვინაედა, რადგან სააკაძეთა გვარი ახლად გამოსული იყო საისტორიო ასპარეზზედ. მეფე სიმონმა სააკაძეს მისცა „თარხნობა“ და გიორგი მე-X-მ დანიშნა იგი მოურავად ქართლში. არისტოკრატებმა მოინდომა სააკაძის დაცემა ბრიკებით, თუმცა მოურავს მიუძღვოდა თვალსაჩინო მოღვაწეობა საქართ-

ებრძანა, თუ არას მიჯერს,

თვარ ვმოყვრობდი ღადიანსა.

დაიჟინა მეფემ და იძულებულ იქმნა მოურავი დასთანხმებულიყო. ქორწილი ქვათახევეში გადაიხადეს, გვირგვინი იოსებ კანდელაკმა უკურთხა. მაგრამ გავიდა ხანი — ხუთი-ექვსი თვე და გაისმა ღრტვინვა მეფის შეუღლის გამო, სააკაძის დაი დედოფლად — დასამცირებელ საქმედ მიიჩნიეს. მეფემ დაიბარა — მოურავი ყარაიას სანადიროდ მეწვიეო და თან „ლალატს უპირებენ“ მეგობრობის სახით მომლიმარნი. მეფეს ჩააგონეს, რომ თუ მოურავი არ მოიშორა, აღარავინ მიეკარება. ლუარსაბი ჯერ ახერხებს გადევნოს კაცი, რომელმაც სიკვდილს მოარჩინა, მძლავრს ლაშქარსა“. შემდეგ ძალდატანებულმა დიდებულთაგან განიზრახა ცოლის „გაშვება“, მაგრამ არც ეს იკმარეს და პირდაპირ მოითხოვეს მოურავის სიკვდილი. ბააკა ხერხეულიძემ შეატყობინა მეფის გადაწყვეტილება: „ხვალ მოკვლას გიპირებს, აჩქარდი“, თავს უშველყო. მოურავი მოახტა ცხენს, მისში წყალდიდობას არაგვზედ, ნუგზარ ერისთავთან და იქიდან გაჰფრინდა სპარსეთს. ნოსტეში მოურავს სასახლე დაუწვეს და ქონება „აუფორიაქეს“.

შაჰაბაზმა „კეთილად“ მიიღო მოურავი, მასთან განისვენა სააკაძემ, თუმცა „სევდა სახლისა სწვავს და ცრემლს აღვრევინებს“. როცა შაჰი ყანდაარს წაბძანდა, მოურავი თან გაჰყვა და იქიდან გამარჯვებული დაბრუნდა. თავ ისახელა ბაღდადის ციხის აღების დროსაც, თუმცა ეს ომი თურქებთან სამწუხარო მოგონებად გადაექცა, რადგან იქ მოუკლეს „მამაცი ძმა“. ამას შემდეგ შაჰმა მოინდომა მოურავის გაგზავნა ქართლში, სამშობლოს ასაოხრებლად. მოურავს გული უკენესის. „ეტირება“, მაგრამ ვერ უბედავს წინააღმდეგობას! შაჰი უწინ კახეთს მობრძანდა, მეორედ ქართლს მოვიდა და ჩვენი მეფენი კი იმერეთს გაიქცნენ. შაჰის მოციქულებმა ლუარსაბი „ტკბილის სიტყვით“ მოიტყუეს. შაჰმა წაიყვანა იგი თან და „ქართლსა მოჰტენინა ჩრდილობა. მოურავს დიდი საჩუქარი უბოძა, ხოსრო მირზა, შემდეგ როსტომ ქართლის მეფედ წოდებული, წარუდგინა აბაზს და შეწყალება მისი გამოითხოვა. შაჰი უსმენდა, გავლენა ჰქონდა მის სიტყვას, შემდეგ წაუხდა ქირნახული“.

ჩემთვის დარმან მოიდრუბლას,

ადარ არის მზიანია.

ვისზედაც რომ კარგი გქქენი,—

მე შემიქმნა ზიანია.

შაჰმა მოინდომა ქართლის აოხრება და გამოგზავნის მოურავს და

ყორჩიხანს დიდის ჯარით. მოურავმა ვერ გაიმეტა სამშობლო წასახდენად. ზურაბ ერისთავს გაენდო, რომ ეკალს არ მოაგლეჯინებს თავის ხელით: ვირემ დაგვხოცდენ—მე დავხოც, ვიტვირთავ, სისხლსა ქედავსა“. ამ განზრახვას ფრთები შეასხა შემდეგმა გარემოებამ: ლოჭინის ბოლოს ნადირობის დროს მოურავმა შეიპყრო შათირი, რომელსაც უპოვნა უბეში უბეში შაჰის წიგნი, სადაც „ეწერა ქართლი აპყარეთ კაცთაგან, მოურავს თავი მოჰკვეთე, ველარა ჰქმნას რა შუბითა“. სააკაძემ შათირი მოჰკლა, ქართველთ ჯარი დაიბარა. შეება ყორჩიხანს, მოჰკლა იგი, ამოწყვიტა სპარსთა ჯარი და სიამაყით ამბობს; „ქვა არსად არის ქართლშია, რომ ჩემი სისხლი არ ეცხოს“. მოურავმა საეზარი დასცა ოსეთს, შეიპყრა ყაზახის ხანი, განდგომილნი დიდებულნი დაიმორჩილა. „ომთა ქირნახულის ჩამოთვლა“ არა ჰსურს, მაგრამ მეფეს მოაგონებს, რომ „ერთს აზნაურს“ მოურავის ოდენი საქმე „არავის ჩაუდენია“. რადგან ლუარსაბი სპარსეთში შაჰმა აწამა, მოურავმა ქართლის ტახტზედ აიყვანა ქაიხოსრო. ეს თავგამოდებული საქართველოს მცველი, „სჯულისათვის წამებული“ მეორედ კიდევ ჩავარდება განსაცდელში. მოურავი გრძნობს, რომ „ეს სოფელი არავის დაინდობს“, კაცმა არ იცის სად მოჰკვდება, მოშორებული მოყვარეთა. მოურავს უკუღმართი ბედის წყალობით მოუხდება გაქცევა ზონთქართან. გული სევდით სავსე აქვს, ქართველს ზღუდეები ექცევა, უიმისობა სამშობლოს დააჩნდება. მწუხარებით აღსავსე ესაღჰება თავისთა და მოყვასთა. რადგან შაჰმა აწამა ქეთევანი, თეიმურაზის შვილები დალუბა და ქართლი კვლავ ააოხრა მოურავის შურის საძიებლად, ამიტომ სააკაძე ხალხმა მოიძულა და დაჰკარგა ნდობა, როცა შაჰის ჯარს ველარ გაემკლავა. დატოვებული ყველასაგან და თვით ზურაბ ერისთავისაგანაც გაიქცა ოსმალეთს. აქაც გაითქვა მან სახელი თავის სიამაყით, მაგრამ ეს სახელგანთქმულება შეიქმნა მიზეზი მის დაღუპვისა. ვეზირაზამი, მურად სულტანის სიძე, მისმა მოქმედებამ სრულიად ჩრდილში დააყენა. მოურავის ქება გაისმოდა სუყველგან და თვით ხელმწიფე მას „უკეთეს ყმად ჰსახავდა“. ცოლმა საყვედურის წერილი მისწერა ვეზირს და გულდაწყვეტილი ჰკითხავდა: „შენი სად არის სახელა“? ვეზირმა თითზედ იკბინა: „სხვათა აქებდენ, მე სახელა განშიქარდეს, ჩემი საქმე არ გამოჩნდეს, სხვის სახელზედ მეფე ხარდეს?“ როცა მეორე წერილით კვლავ მოაგონა, რომ „ერთის ქართველის კაცისა სახელი დიდად არია, შენი ხსენება კი დაღუმდა. მწვე გაუჭირდა ვეზირსა“; მოურავთან „მტერობა“ არა ჰქონდა რა, მაგრამ ღალატით და ჭერაგობით მიიტყუა მოურავი და თავი მოაკვეთინა. ასე განვლო თავისი ცხოვრება ამ შესანიშნავმა კაცმა.

რომლის შვილის-შვილმა ალაპარაკა მეფის და ერის წინაშე თავის მო-
ღვაწეობაზედ და შავბედითს თავგადასავალზედ! პოემაში ბევრი მწარე
განსჯაა ჩართული და ცოცხლად დასურათებულ მოურავის სულის-
კვეთება. იოსებ ტფილელმა ამ პოემით ჰქმნა „სოფლის საქმე“, თუმცა
გრძნობს, რომ მას უფრო შეეფერებოდა ლოცვა და სინანული, მაგრამ
ამასთანავე დასძენს: „ზოგი რამ საღმრთოც დაწერე, სიტყვაც ვსთქვი წმი-
დად ქებანი“ „დიდ-მოურავიანი“ მაღალი ღირსების სალირიკო ჰანგებ-
ზედ აგებული ისტორიული პოემაა. მე-XVII საუკ. მას უჭირავს თავის
მოქნილი ენით და ცხოვრების დაკვირვებითი თვისებით პირველი ადგილი.

დავით გურამიშვილი და მისი „დავითიანი“

„დიდ-მოურავიანი“ მე-XVII საუკ. და „დავითიანი“ მე-XVIII საუკ.
აგებულნი არიან ერთს გეგმაზედ. ქართლ-კახეთის ურთიერთი შეტაკება
და განადგურება გარეშე მტერთა წაქეზებით, ერთმანეთის განადგურება
და მოძულეთა გაძლიერება—აი დედა აზრი ზემოხსენებული ისტორიული
პოემების იოსებ ტფილელის და დავით გურამიშვილისა. ამ დედააზრს
ორივე ავტორი ასულდგმულებს გრძნობათა ანალიზით, მამულის სიყვან-
რულის მოძრაობით და წრფელი გოდებით სამშობლოს გათელვის და შე-
ლახვის გამო.

დავით გურამიშვილს მხატვრობითი ნიჭით და ლირიკული აღმ-
ფრენით ვერ შეედრება ვერვინ მ-XVII—XVIII საუკ. მწერალთა შორის.
მისი პოემა „დავითიანი“ სრულია პოეტური შემოქმედებით და აღბეჭდი-
ლია ისტორიული შემოქმედებით. „დავითიანის“ დამწერი იყო დავით გუ-
რამიშვილი, აქედან წარმოსდგა მეორე სახელწოდება მისი ნაწერებისა
„გურამიანი“. იგი ბატონიშვილის ვახუშტის აზრით ჩამომავალი იყო ზე-
დგინიძეთა და ენათესავებოდა ქსნის ერისთავებს. დაიბადა დავითი გორი-
სუბანში, საგურამოს ახლოს, ტფილისის მაზრაში 1705 წ. იგი ერთს
ლექსში რომელიც დაწერილია 1774 წ. თავის თავს უწოდებს 69 წლის
შობუცად. დავითი გაუზრდია უსწავლელს ძიძას და ამიტომ პოეტიც და-
რჩენილია განათლებას მოკლებული: „აქა-იქა წანწალით“ ანბანის მეტი
ვერა ისწავლა-რა. თუმცა ლექებმა საქართველოს წიგნებიც გაუქრეს, მა-
ინც გურამიშვილს შემდეგ შეუსწავლია ქართული მწერლობა 1723 წ.
ქართლ-კახეთის ბრძოლის შემდეგ დავით შეხიზნულა ნათესავებთან ს-
ლაშისყანაში აქ, როცა იგი 19 წლისა იყო, ლექები დასცემიან და ტყ-
ვედ წაუყვანიათ. ეს ის დრო იყო, როცა ლექები და ოსმალონი საქარ-

თველოს დაეპატრონენ ვახტანგ მეფის რუსეთში გადასახლების შემდეგ. ტყვედ წაყვანა მისი მოხდა ზაფხულს, მკის დროს, როცა იგი თავს დასტრიალებდა მუშებს და იარაღ-აყრილი დილით, ტყეში წყალზედ მისულა პირის დასაბანად. თხუთმეტი ლეკი მიეპარა ამ დროს და დაიჭირეს, ან, როგორც პოეტი ამბობს:

შემიპყრეს, წამომიყვანეს,
ხელ-ფეხს მამიდგეს გენია,
გარდმომატარეს ასი მთა,
მანდარნი ცხრა იმდენია.

წამოიყვანეს ზემო დაღესტანს, სოფ. ოსოქოლოსკენ, შეაწუხეს გზაში ფეხით სიარულით, ღუმის და ხინკალის ქამით. მიიყვანეს ბინაზედ და ორმოში დაამწყვდიეს, „არც ასვეს, არც აქამეს, არც ჩააცვეს და არც დახურეს“. პოეტს ამასთანავე გულს უკოდს სევდის ლახვარი: „დედ-მამა, ძმანი დაფარგე, არ ვიცი დანი სად არი“. არ აკმარეს მოსამსახურედ მისი დაყენება „არ ღირსთა“, არ აკმარეს ის მწუხარება, რომელიც მან გამოსთქვა ლექსად ლოცვაში „ადეს დავითს ტყვეობას შინა მოშივდა და დმურთს ზური მისთხრავა“, ანუ „ადეს დავითს ტყვეობას შინა სტაოდა“. მისმა შტანჯველებმა მოინდომეს მისი გაყიდვა. მომავალმა ტანჯვამ გააბედინა პოეტს გულში ჩასახული განზრახვა განებორციელებინა და გაპარვა გადაწყვიტა. გაქცეულს ტყვეს მოეწივნენ და უარესი ყოფა მიაყენეს, სცემეს და „დაჰპალურეს“. ამ პირველმა ცდამ არ მოუკლა გაბედულება, მხოლოდ უფრო მოფიქრებით შეუდგა გაქცევის საქმის მოწყობას. მეორედ პოეტმა იდროვა და ჩრდილოეთისკენ დაეშვა, რადგან იქ თერგზე რუსის ჯარი ეგულებოდა. ძილში მოსმენილმა ხმამ ძალა მოუმატა და განზრახვა განახორციელებინა:

სმა მესმა ძალსა შინაო,
რას ხვრინავ, რასა ფშვინავო...
ადექ, იარე, წავადეთ,
შე წავიძღვები წინაო.

პოეტი მიენდო ღმერთს, „მზეს და შვიდსა ვარსკვლავებს“. მათი ჩვენებით გაიკვლია გზა, თუმცა ქარი და ქექა-ქუხილი დაღისტნის რიტველ მთებზედ ბევრს მწუხარებას მიაყენებენ დაჩაგრულს პოეტს. შიშველი და მშიერი ელვის სინათლებზედ სეტყვისაგან თავს შეათარებს გამოქვაბულს ადგილს და შემდეგ ლოცვით გამხნეებული მისდევს თავის ვარსკვლავს. ხუთი დღე-ღამე შვიდის ტყემლით ისახდოვა, დღისით ჯაგნა-

რში იმალებოდა და ღამით ზედავდა სიარულს. შემდეგ ტანისამოსიც შე-
მოეფლითა, მუხლ ქვევით სრულიად შიშველი დარჩა, ბალახი-ღა იყო
მისი საკმელი. სასოწარკვეთილი მიმართავს ღმერთს:

„ზურა არ მაქვს, მიბოძე, მშინა, მაჭამე...“

კიდევ შემოხსე, სიციფით სულ ვკრთი ამ ღამეო“.

ამ წვალებით იარა თორმეტი დღე და მიაღვა „წყლისპირს უქალოს“.
უთუოდ ანდისის კოისუს და თუმცა ნახა ორი კაცი ნავით, მაგრამ მათ
ყურადღება არ მიაქციეს: „ისევ გაბრუნდნენ, შეშინდნენ ჩემის უქალობის თა-
ყითო“. ღამე გაატარა ქალაში და მეორე დღეს გზაში იპოვნა ორი კიტრი
და ნახევარი საზამთრო: კიტრები უბეში ჩაიწყო და საზამთროს გასარეც-
ხად მდინარეზედ მივიდა. აქაც უბედურება არ ასცდა პოეტს:

კიტრი უბიდან გამცვივდა,
გუფზედ მომეღვა შეცხლად,
რომ მომეყიდა, მიღირდა
ას ოქროდ, ათას ვერცხლად...
დვთისაგან გუფსა შემაკლდა,
ვაუგედრე, ასე ვიტირე:
თუ მომეც, რაღათ წამართვი,
აწ ასე რად გავიწირე.

პოეტი წააწყდა ვენახს, გადახტა და ყურძნით სიმშილი მოიკლა.
მთისმა სასურველი ზარის ხმაც:

მერა სინარუდი გუფისა,
ანაზდად ჭკვაზედ შემცვალა,
ასე მიამა, ზირიდამ
გავყარე უურძნის მარცვადი.

ბალიდგან დავითმა დაინახა ეკლესია და ხალხის პირჯვრის წერა.
შეშინებულს პოეტს ეჭვი დაებადა, მოჩვენება ხომ არ არის ეს სასინარუ-
ლო მოვლენაო. ამ აზრით გარემოცულს ხალხი დევებად მოეჩვენა და
ქალების თავთ იალქანი — დევების რქებად. ჯერ გაქცევა დააპირა, შემ-
დეგ გადაწყვიტა საღამომდის დარჩენა ჩალაში. აქ არ ასცდა განსაცდელი:

წამოდგა კოდოს ღაშქარი,
რა შევსძარ ჩაფის ძირია,
მე დამარჩობდნენ უცილოდ,
თუ არ დამეცო ზირია.

ამ გარემოებამ პოეტს გააბედვინა მოსვლი უცხო ხალხთან, რომე-
ლიც მისმა შეშინებულმა გონებამ დევებად დასახა. მივიდა, ჯვარს ემთ-

ხვია, პირჯვარი გამოიწერა და თავის სიშიშვლით განცვიფრება და გულ-შემატკივრობა გამოიწვია: „ერთმა მიუთხნა მეორეს: დაიხლებო, ლაზარი!“ პოეტს უწინვე ჰქონდა გაგონილი, რომ „რუსულად ხლება პურს ერქვა“, და ამ სიტყვამ დაარწმუნა, რომ იგი რუსთა შორის არის. მოჰგვარეს თარჯიმანად „ფხოველი იანვარა“ და გამოჰკითხეს ვინაობა: „ვინა ხარ, სად მიხვალ, რად იყავ ღამის-ყანესა“. პოეტმა დააკმაყოფილა მათი ცნობის მოყვარეობა.

აქედგან გურამიშვილი წამოვიდა სოლოდს, სადაც მაშინ ქართველი ჯარი იდგა, შემდგარი მეფე არჩილის თანამხლებელთაგან და აქ მოწვეული პეტრე დიდის მიერ. ამათი დახმარებით გურამიშვილი კასპიის ზღვით წავიდა ასტრახანს, სადაც 1728 წ. მეფე ვახტანგი შეჩერებული იყო კირიანობის შიშით გზად სპარსეთიდგან, შემდეგ აქ მოგზაურობისა დესპანის მინდობილობით. მეფე ასტრახანში აღარ დაუხვდა და გასწია მოსკოვისკენ და აქ ნახა იგი 1730 წ. „თერგიდამ მე სოლოდს წაველსოლოდიდამ ასტრახანს; მუნით მოსკოვს მეფე ვახტანგს, ბაქარს შანაოხსა ხანსა, ვეახელ და თაყვანსა ვეც“. ვახტანგი შეწუხებული დახვდა, რადგან პეტრე მომკვდარიყო, მიცვლილიყო პეტრე II-ც. ამ მეფეების სიკვდილიმა გაუძნელა ვახტანგს სამშობლოს საქმის მოგვარება და მთელი ექვსი წელიწადი უნაყოფოდ გაატარებინა სამშობლოს გარეთ. მეფემ გურამიშვილი თავის კრებულში ჩარიცხა, უბოძა ჯაბადარ-ბაშობა და დააყენა თავის სასახლეში. აქ მეჯლიშებში მან გამოიჩინა შაირების და ზმების თქმის ნიჭი და მოსწრებული სიტყვით მოშაირე ჯავახიშვილი დასძლია. მეფემ დაიახლოვა პოეტი და თან დაჰყავს იგი ასტრახანში და დერბენტში. შემდეგ ახლდა ბაქარს. როცა რუსეთში ქართველთა ჰუსარის პოლკი დაარსდა, გურამიშვილი უბრალო ჯარის კაცად ჩაირიცხა ამ პოლკში. ხელმწიფის ანნა იოანოვნას ბძანებით ქართველთა წარჩინებულს პირებს დაუბრუნდათ მამულები მალოროსიაში. ჩვენს პოეტს ერგო 30 სული მირგოროდში. ქართველთა პოლკმა მიიღო მონაწილეობა ყირიმის, ოჩაკოვის და ხოტინის ომში, აგრეთვე შეიღწლოვანს ომში (1756—1763), სადაც ჩვენი პოეტი ტყვედ წაყვანილ იქმნა და დამწყვდეულ მაგდებურგის ციხეში. თანამემამულეებმა გამოისყიდეს 1762 წ. და დააბრუნეს იგი მალოროსიაში. პოეტი აივსო კმუნვარებით და გოდებით შეგბედის ქარიშხლის გამო. ამ დროს ეკუთნის ლექსი: „ოდეს დავით გურამიშვილი ბრუსიაში დატყვევდა და თუ რამ აქვსდა თავისი საცხოვრებელი, ისიც დაკარგა, იმისთვის ტირილი“.

გავხდი გლახაკი და დავრდომილი,
თუმცა საწუთროს მოვიანგარე.

ვარ სარეცელზედ მე დაჯდომილი,
საუნჯისაგან კარს გარეთ მდგარე.

პოეტი დასახლდა მალოროსიაში, მაგრამ მაინც სვეს ემდურის რა-
ლაც უბედურების გამო. იგი ასე მოგვითხრობს აქაურს ცხოვრებას:

ფეტვი ბეჭრი მოვიუფანე,
მაგრამ ვერა ვსჭამე მჭადი,
მე მომითხრეს, მანდელამე
ახლა აღექ, სხვაგან წადი;
ძალუნებრივ წამიუფანეს,
სადაც არა ვიუფე მწადი.
ვამე, ტკბილად სიტოცნლეთ,
რომ შენ ასე გამიმწარდი.

სიბერის ღროს გურამიშვილმა დასტოვა პოლკი და შეუდგა მრავა-
ლი ლექსის წერას. მაშინ არის დაწერილი „სიკვდილის და კაცის შელაპა-
რაკება და ცილობა“, „კაცისა და საწუთროსაგან ცილობა და ბჭობა“ და რამ-
დენიმე წერილი ლექსი: „ადამის საჩივარი“, „ამ წიგნის გამლექსავის გვარის
და სახელის გამოცხადება“, „ანდერძი დავით გურამიშვილისა“, „სულისამბავი“.
ამ უკანასკნელს ლექსს შემდეგი შენიშვნა აქვს ავტორისაგან ჩართული:

ვსთქვი წელსა ათას შვიდას სამოცდა თოთხმეტსა,
თვესა ნოემბერსა, ოცდა ცხრასა გასულსა.

აქედგან სჩანს, რომ 1774 წ. მას წერა შეუწყვეტია. პოეტს არ
ჰყოლია შვილი, ელოდა სიკვდილს უცხოთა შორის, ობლად, ცხოველს
გრძნობას მოკლებული, სამშობლოს გარეთ. პოეტი არ მალავს ამ მწუ-
ხარებას და ასე მოსთქვამს ჩივილს საწუთროზედ:

ვამე ცოდვილსა, მე უმადურსა
დაჯდომილობით უხუც-უმდუღლსა,
მე ვინ მილოცავს, ან ვინ მიწირავს,
ან ვინ დამმარხავს, ვინ დამიტირავს;
უმკვიდრო ვიქმენ, არ დამჩხა შეილი,
რომ მას აღენთო სასთელა ცვილი,
ექმნა აღაზი, დაედგა ტახლსა;
ასე მაღალმან მე დამამდაბლა.

მეორე ადგილს იგი მოიჩივლებს:

არ მომცა ძე, არცა ასული,
არ ვინ მიძახის მამასო.

პოეტი დაჰგმობს თავის სვეს.

სუდ მატინა ჩემი დღენი,
 არაადეს არ შამდენა,
 თესლ-აშრეტით გამახმო და
 უნაყოფოდ დამაბერა, ...
 გულს დამასვა სამჭედურად
 ლახვრად სევდის საგაღია.

გურამიშვილი მოხუცდა, სიბერე არღვევდა მლილივით მისს მაგარს
 ტანთაგებულებას. თავს ხშირი თმა ჩამოაცალა და მელოტად გახადა;
 ტანი მოუუძლურა, სიხარული მოუსპო, გული უკმაყოფილებით აუძლ-
 ვრია. პოეტს ამ დროს აღარც ქნარი იზიდავს:

აღარ მსურს ქნარი, საკრავად სტვირი,
 არც ზედ დამდენა, არც ამას ვსტირი.
 ცრუმან საწუთრამ მარადა ჰირი...
 გამაყრეგინა თავზე თმა ხშირი,
 ჰირი დამიჭნო, ვითარცა ჩირი,
 დამაშვებინა დაღმა ჩინვირი...
 მომიანხლავდა მწარე სიკვდილი,
 ცელ-გაჯესილი ხრმალ-ამოწვდილი.

პოეტს გულზედ აწევს სამშობლოს სევდაც. მისი მწუხარების წყა-
 რო, რომელიც მრავალს ლექსში სჩქეტს, მომდინარეობს სამშობლოს
 სევდისაგან. იგი ჰგოდებს, რომ მოშორებულია მამულს, ოჯახობას, ნა-
 თესაობას. ბედის მუხანათობის დასურათება პოეტს მეტად ემარჯვება,
 წრფელი გრძნობა გამოსჰვივის იქ, სადაც იგი საწუთროს უკუღმართობას
 შოლტავს:

ამად ვეძღური საწუთროს,
 თორემ ხსვა რა მაქვს სადაც,
 სად მომიეგანა სად მეოფი,
 კიდევ მივეყვარ სადა...
 ფუ, შენ ცრუო საწუთროფო,
 რად არ მიუღდი, რად მიეყარდი!..

თვრის მძიმე მამულის სევდა პოეტმა გამოხატა იმ ქვაზედაც, რომე-
 ლიც უნდა დაედოთ მისს საფლავზედ ზედ-წარწერით:

წმინდა იოანე კახეთს ზედაზენს
 სასწაულობით ქვითკირს ცრემლს ადენს,
 ქართლს წმინდა შიო მღვიმეს ძვლებს ავლენს, —
 ორნივე შერებიან სასწაულს ადენს.

ამ ორს მონასტერს მაქვსდა სალაგო
 სასაფლაო და ძვალო შესაღავი,
 ორიე ქვითკირით აღშენებული,
 სახლ-გაღაფებით დამშვიდებული.
 ახლა მობძანდი, მნახველო, მნახე,
 მისად სანუექოდ, სად დავიმარხე.

ამ დრტვინამ საწუთროს უკულმართობაზედ აღნიშნა მისი ნაწარ-
 მოები იმ უკმაყოფილებითი კილოთი, რომელსაც ეწოდება სახელოდ
 პესიმიზმი. ამგვარს გრძნობას, ჩაწნულს მთელს მისს დავითიანში, ორი
 საბუთო ჰქონდა: კერძო სულის ტანჯვა პოეტისა და მამულის შევბედი-
 თი სვე. სამარის პირზედ, უთვისტომოდ დაბერებულს და დევნბრლს გუ-
 რამიშვილს ნუგეშად რჩებოდა თვისი „დავითიანი“. ამ წიგნს, მისი სიტ-
 ყვით, ღვთისგან უშვილოდ დარჩენილი პოეტისათვის შეილობილობა უნდა
 გაეწია: იგი უნდა ყოფილიყო პოეტის სიკვდილის შემდეგ მისი სულის
 მომხსენებელი. „დავითიანის“ წამკითხველთ უნდა მოეხსენებინათ დამწერის
 სული. ამ მიზნით პოეტმა სიბერის დროს ერთ წიგნად შეჰკრიბა თავისი
 ლექსები და ჩაურთო ახალი ლექსებიც, სადაც მკითხველს სთხოვს მისი
 სულის მოხსენებას:

ამ ლექსთ თავი მოგუყარე,
 საცა მეთქვა თვითთ ობლად,
 ეგების რომ ბრძანოს ვინმე
 სიტყვა ჩემთვის შესანდობლად.

პოეტი სწუხს, რომ ბევრი დარჩა უთქმელი, სიბერემ წერაზედ ხე-
 ლი ააღებინა, ან როგორც თვით ამბობს:

რაც დამჩხა, ვერ ვსთქვი, მეწადა,
 მეთქვა გრძლად, თავი მეცადა,
 ვერა ვსთქვი, მოცლას ვუცდიდი,
 ნეტამცა არა მეცადა!
 მესწრაფა სევდის ღახვარი,
 საკვდავად გუფსა მეცა და-
 აწ ამას ვღონობ, არ ვიცი,
 ქმუნად წავალ თუ მე ცადა?

1774 წ. პოეტმა შესწყვიტა წერა, მაგრამ სიკვდილი ჯერ შორს
 ყოფილა მასზედ. 1787 წ. მას ვხედავთ ცოცხალს და წისკვილის პროექ-
 ტის საქმეში გაბმულს, მან დაამზადა ორი მოხაზულობა სარწყავის და
 წისკვილის მანქანებისა, ზედ-მინაწერებით:

დმერთა მჩვენე უნები,
 ამ სარწყავთ მონაყვანები,
 დმერთა, დამასწარ ზაფხულსა,
 ფქვილს ამ წისქვილზედ დაფქედსა.

როდის გადაიცვალა ან სად არის დამარხული გურამიშვილი, ნამდვილად არ ვიცით. შესაძლოა დაკრძალული იყვეს მისი გვამი ახტუბის მონასტერში, რომელიც მდებარეობს ხარკოვის, ჩერნიგოვის და პოლტავის გუბერნიების საზღვარზე. ახტუბის ღვთისმშობლის ხატი გამოხატულია წისქვილის პროექტში. ამ პროექტში რუსიზმებიც შეხვდება: გრებლები, ლოტკები და სხვ. პოეტი ბოლო დროს ცალის თვალით დაბრმავდა და მეორით სუსტად ხედავდა. გადაიცვალა დიდს სიღარიბეში.

(პირველი ნაწილი მისი უკვდავი „დავითიანისა“ ასურათებს საქართველოს მდგომარეობას მე-XVIII საუკ., როცა ქართლ-კახეთი ერთმანეთს წაეკიდნენ. ვახტანგ VI ქართლის და კონსტანტინე კახეთის მეფე მსურვალე მსურველნი არიან დაამყარონ მშვიდობა საქართველოში, მაგრამ გარემოება აიძულებს მათ ქვეყნის დამლუპველს ომში გაეზნენ. კონსტანტინეს ესმის მნიშვნელობა ამ ბრძოლის, რომელსაც ძმათა მკვლელობის ხასიათი ექნება და ამიტომ ყვენის ბძანებას გასტეხს და ვახტანგს არ ჩამოართმევს ტახტს. კახელები კი შაჰის მოლორებას ყურადღებას არ აქცევენ და ურჩევენ მას ქართლის დაჭერას. ვახტანგს ქართლშიაც ჰყვანან მტრები, რომელთა მოთავეა ძმა მისი იესე. კონსტანტინე ვახტანგის სანახავად ქართლს მოდის და სამზღვარზედ მას ბარგს გაუცარცვავენ. კონსტანტინე უკან დაბრუნდება და კახელები ახლა უფრო აქეზებენ ქართლისკენ გასალაშქრებლად. სიყვარულის და ერთობის მოსურნე მეფენი ტრაგიკული მდგომარეობით ომში ჩაებმიან. ამ სამწუხარო გრძობის გამოხატველია გურამიშვილი; იგი დასტირის საქართველოს დაცემას გარეშე მტერთა წყალობით და მეტადრე შინაური თვალეზ-ახვეული პირთა გავლენით. ერთმანეთთან ბრძოლამ მოგვეგვარა ყველა უბედურება — აი დედა აზრი მისი „დავითიანისა“. დამარცხებული მხარე იწვევდა საშველად სპარსელებს, ოსმალებს და ლეკებს, რომელნიც ქვეყანას მტრულად ანადგურებდნენ. კახელებმა, როცა ქართლელთ დამარცხეს, მიმართეს ლეკებს და ვააბატონეს იგინი კახეთს. ვახტანგმა სთხოვა შემწეობა ახალციხის ფაშას და ოსმალები შემოაუსია ქართლს, რომ იმერეთის მეფის და მათი დახმარებით, ტახტი დაებრუნებინა, მაგრამ მოსტყუვდა და პეტრე დიდს შეეფარა.

პოეტი ჰკიცხავს ვახტანგსაც: „ფარფა საყვისა ქვეყანას არ შოუხდებოდა“. ვახტანგის და კონსტანტინეს შეტაკებამ ის ნაყოფი მოიტანა, რომ ორნივე დასუსტდნენ და მტრის დავლად გახდნენ, „როგორც მამალი მამალს წაეკიდოს და ერთმანეთის ბრძოლით მოქანცულგებს ძალღმა პირი ჰკიდოს, ესრეთ საქართველო დარჩათ თურქთა, სპარსთა და ლეკებსაო. მოგვითხარა ქვეყანა, მოისრა ხშირი ქვეყანა, გახდა ვერანად და აღარავინ დარჩა ფარსავი.

საქართველო გარეშე ომიანობის და შიგან უთანხმოების გამო განაწილდა რამდენსამე სამეფოდ (ქართლი, კახეთი, იმერეთი) და სამთავროდ (სამცხე-საათაბაგო, გურია, სამეგრელო, აფხაზეთი და სვანეთი). ეს ნაწილებიც კიდევ გაიყო: იმერეთს ჩამოეცალა რაჭა, გურიას ბათომი, ქართლს ქსნის ხეობა. ფეოდალები ეომებიან მეფეებს და ერთმანეთს, ოსმალეთი და სპარსეთი ამ არეულობას ხელს უწყობენ და ქვეყანას მიწასთან ასწორებენ. ერთობის აზრი დამარხეს, კერძო ინტერესები გაამეფეს. ფეხქვეშ გათელილი გაერთიანების მქადაგებელი გახდა გურამიშვილი. იგი აღნიშნავს საქართველოს დაქუცმაცების მიზეზს და ერის ზნეობითს დაკემას. ღმერთი, მამული, მეფე არ იყვნენ მის დროს სათაყვანებელნი. გამეფდა „მტერობა და ძვირის თქმა ერთმანეთისა, ამპარტავნობა, შური, ურცხვად პირის გატეხა, ავაზკაობა, ქურდობა, ტყვეობა, ტაცება ქვრივისა, ობლის და მგზავრისა. ყოველი სიცრუე მიეგოთ. ამისთანა გარემოებამ დასცა ქართველთა ერი. მტერს ვერ გაუმაგრდნენ ის მამაცნი, რომელნიც ადრე ძლიერ მებრძოლთ მრავალჯერ სძლევედნენ; დღეს ნება ჰყვეს თვისთა მერჩოლთა, გულმაგრობა ველარ ქნეს, ციხე განუღეს მტერსა, სამკვიდროს მომშლელსა და დამქცევსა. ერთი მტერი ათს ქართველს სძლევედა. ასე თავის თავსა ხმალი იცეს. რაკი ქართველები ასე ნახეს, ყველანი: თურქი, სპარსი, ლეკი, ოსი, ჩერქეზი, ღლიღვი, დიდო, ქისტისრულ დაეცნენ მას, ყველამ წაჰკრა თვითო ქიშტი. ასე ჩაცვივდნენ ცოდვის მორევთა, გზა ვერა სცნეს მადლთა ფონისა; გაუორგულდნენ იესოსა და მაჰმადის მსახურნი შეიქნენ: „ქართლის ჭირსა ვერვინ მოსოვდის, ვაი იმ დღისა დამსწრებს“. ამ სარწმუნოებითი გრძნობით მოსთქვამს გურამიშვილი გოდებას და მამულის სიყვარულით გამსქვეალული ცრემლებს აფრქვევს, როგორც იტალიელი დანტე თავის ნაწარმოებში „ჯოჯოხეთა“.

ახალციხის და ბათუმის მხარის გამაჰმადიანებამ საქართველოს ძირი გამოუთხარა. ამისთვის ადვილად მისახვედრია კილო პოეტისა, რომელიც ქრისტიანი მქადაგებლი მოძღვარივით დასტირის სარწმუნოებიდგან

გამდგარს ქართველებს. პოეტი მოსურნეა დაძვარდეს სიყვარული, ქეშმარიტება და სიმართლე. გურამიშვილი კვენის ქვეყნის დაცემის გამო, მაგრამ მას სავალალო თავისი კერძო ბედისწერაც აქვს. მისი თავგადასავალი მთელი საქართველოს სურათს წარმოადგენს. პოეტის ლოცვა ტყვეობაში საგრძნობელი იყო თვითოეული ქართველისათვის, რომელსაც ტყვეობა ენახა.

მზევ! საშორითა შენითა

ვსტირ გულზე კვენისთ, ქშენითა;

ყინვა შელავს და მარნობს ბუქი:

განმათბე, მამფინე შექი.

მისგან ტყვეობაში სიმშვილი და ღვთისადმი ლოცვით პურის თხოვნა გულს მოსახვედრი სიტყვები იყო: „მამაო ყოფლის მზურბებლო, დმერთაო მწყალო... ზური არა მაქვს, მიბოძე, მშინს, მაჭამე.“

ამ ლექსში აკროსტიხად ჩაწითულია „მამაო ჩვენო“ თავიდგან ბოლომდის. მეორე ამ გვარსავე ლექსში, რომელსაც პოეტი უწოდებს იამბიკოდ და სათაურად აქვს „სამების ვედრება: გზის წარმართვის თხოვნა და ფითისაგან“, აკროსტიხად მიუძღვის „რამეთუ შენი არს სუფევა ძალი“ და სხვ.

რამეთუ გცოდე, უფალო, ვითხოვ შემინდო,

შენი ვარ მონა, წყალობა შენ მე დამმართეო,

არსადა შეავს მისამართი, მე შენ მოგმართეო,

სუფევა შენი მშვიდობით გამოაფლინეო.

ძალი და ღონე მიბოძე, მტერთა. ვუუო მრეო,

დიდება შენდა, ნათელო, ერთაო სამსახეო!

მამისა აბრამისას სტუმრად მსხდომარეო,

დაბურებულთა მათ ბერწითა შვილით ახარეო,

ძისა მათისა ისაკით ძე მათსწევო:

დამმარხველს, დამატრეებელს ვითხოვ მიბოძეო!

წმინდისა სამებისაო მადლო, დამფარეო,

სულისა ჩემის სახად რაც ვსთქვი, მაკმარეო

აწ დავით იტყვის: დიდება შენდა, მეუფეო,

მარადის და უკუნითი უკუნისამდეო.

ამინთე მე ბნელს სასთელი და მოძანათეო.

დავით მე შენ გევედრები, გზა წარმიმართეო.

იამბიკოში „ძის ვედრება“ პოეტს ჩართული აქვს თავის სახელი და გვარი. პოეტმა ბევრჯელ იწვინა ბედის ვერაგობა და ცვალებადი სვლა და ამიტომ მწარე გამოცდილებით მოსთქვამს „საწუთოს სოფლის სამღუ-

რავს“. ამ ლექსში ვურამიშვილის პესიმიზმი მსოფლიო პოეტთა უკმაყოფილებას უერთდება და სოლომონის ამბობას მოგვაგონებს.

ნუ მიენდობი, საწუთრო
მტყუენი არს და უზირა;
არ დაიჭარვის ხელშია,
რავინდ რომ ბჭალი უჭირა;
დღეს რამე ღვინა მთკავას,
ხვალ ვერ მთურხე უჭირა;
ამად სჯობს ხორცი უარჯუა,
სუფსა უფლცა, უწარა.

საწუთრო—ქცევადი, მობრუნავია; მოკლეა ესე სოფელი—კაცს არ შერჩება წამ-ერთი. სად კაცს არ უნდა—წარიყვანს, ყელზე საბელი უბია, მიღის-მოღის ეს სოფელი, ქარ-ტეხილთა ზღვისებრ ღელავს. ნუ ენდობი, მოგატყუებს, ისარს ისერის, მშვილდს კი მალავს. ამ მწარე სიტყვებს ათქმევინებს ის ქარიშხალი, რომელიც დაატყდა ჩვენს პოეტს თავზედ. სხვა ნაწერებში პოეტი უფრო ქვეყნის საქმეებს დასტრიალებს. იგი აგონებს ყრმათა „ათთა სახმართა საქმეთა“. ამ ლექსს იწყებს ცნობილი სიტყვებით:

ისმინე, სწავლის მძებნელა,
მიჭევე დაუთის მცნებასა,
ჯერ მწარე ჭამე, კვლავ ტბილი,
თუ ექვს გემოვნებასა.

პოეტი, თვით ნაკლებად განათლებულის ბავშობაში, ურჩევს ყრმას ბეჯითად სწავლას და მის ღირსებას.

სწავლა სიკვდილმდე შენა;
მუდამ შენთანა მყოფელი,
მას ეცილები ვერაფინ,
არ არის გასაყოფელი.

სოფლად სწავლა-მცნებისთანა ვერა რა ვპოვე-რაო და ამასთან ჩამოსთვლის სხვა-და-სხვა მოხელოებას, რომელსაც სწავლით აღჭურვილი იქს.

მიჯნური, მწეუმი, ხელმწიფე,
კლახაკი გინა მხენელია,
მოდასქრე, ვაჭარ-ხუცესი,
ასტატი, ბრძენ-მსიტყველია,
ათისავ თვითო მთკითხრა,

ჩამქელი ჩისაც მქნელია,

ჩამქელიც გინდა იქნე,

ერთ-ერთს მოჰკიდე ხელია!

მიჯნური უნდა ტრფიალი, მწყემსობა უნდა სიფრთხილით, ხელმწიფე უნდა მართალი, გლახაკი უნდა მდაბალი, მხენელ-მთესველი ცხელის ოფლით მუშაკი, მელაშქრე უნდა თამამი, ვაჟარი სამთვრალოს არ სვამდეს, ხუცესი უნდა მამაცი, ოსტატი—უფლის მოშიში, ბრძენი წმინდა, ვით ბერია. „ბრძენმა არ უნდა იკადროს ურიგი რაც რამ ფერია, ბრძენით ურიგო ქცევითა ბაძით წახდების ერია“.

დარიგების ხასიათი აქვს აგრეთვე ლექსს „სწავლა თაყის გაფრთხილების და შორს წასვლაზედ მზად უფათისა“. ავტორი გამოცდილებით გვაუწყებს:

„სავარგანია, მკანია,
ეს სიტუვა გასვანია,
ბაღ-წაღკოტისა მოქმედთა
ვარდი დათესონ, რგონ ია;
თუ სნეულბას უფრთხილდე,
ჭამე, სვი, შესვარგანია,
თავს გაუფრთხილდი, არ უფო
საქმენი ურიგანია.

მრავალი ლექსი დაუწერია სასულიერო შინაარსისა: „აღდგომის დღე ყრმათაგან სამღერელი“, „ხარების დღის შესხმა“, „ღვთის მშობლის მიცვალების დღის შესხმა“, „ჯვარცმის ამბავი“, „ტირილი ღვთის მშობლისა“, „მოთქმა ხმითა თავბოლოო ერთი“ და მრავალი სხვა.

ვაი რა კარგი სწინა,
რა ავად მიგიჩნიესო!
ბოროტისგან კეაილი
შურით ვერ განაჩნიესო.
შეგიზურეს თვისი დამსხსნელი,
საბელი მოგასვიესო,
ავაზაკზედა გაგვცვალებს,
ბარაბა მათ იჩნიესო.

მთელს პოემას შეადგენს „სიკვდილის და კაცის შელაპარაკება და ცილბა“, დიალოგად დაწერილი. მეორე წიგნი „დავითანისა“ შეიცავს ლექსს „ქაცვია მწყემსი“ თვით წიგნს იგი უწოდებს „მხიარულ ზაფხულს“ და რუსულად „ვესელა ვენასა“. ქაცვია თავდაჭერილი მწყემსია, რომელიც

შეყვარებულს და საყვარელს გოგოს კეთილ-გონიერს რჩევას აძლევს, ვნებათა ლელვას არ აჰყვეს. აქა-იქა ამ ლექსში მოსჩანს მე-XVIII საუკ. გავრცელებული ზნეობათა გახრწნის (მაგალითად იქ სადაც პოეტი ამბობს: „არ დაიხედა მან ნდომით წინა საჩქაროდ გოგო წამოაწვინა.“) ხმა, რომელსაც რუსის მწერალნიც დამღეროდნენ. მათი გავლენა დაეტყო დავით გურამიშვილს, რომელმაც გადმოიღო რამდენიმე რუსული რომანსი და თვით აღნიშნა რუსული სათაურით: „სე დამო ზოკოუ, ზოადუ სტობოუ“, „ჩტო ზა ზნაინა, ვსეკდა კრუჩინა“, „ას კაკ სკუხნა“, „უღეტელა წაზუღკა ჩრეზ დუბინუ, ზოლსა, ზოლნა სე პრელშასია“, „ვესნა, ვესნა“ და სხვ. „ქაჯვია მწეემსში“ პოეტმა შეიტანა სახალხო კილო და დაუახლოვა სალიტერატურო ენა სასაუბროს. ეს დაახლოვება მწერლობის და სალაპარაკო ენისა შეჩერდა შემდეგ ანტონ კათოლიკოზის ნაწერების გავლენით. ლექსთ-წყობასაც „დავითიანში“ დიდი წარმატება დაეტყო, — იგი ხმარობს მრავალგვარს ვერსიფიკაციას, მეტადრე სიმღერების შეწყობაში.

მამუკა ბარათაშვილი და მისი „სწავლა ლექსის თქმისა“.

დავით გურამიშვილის დროს მოსკოვში ვახტანგ მეფის კარზედ მოქმედობს მამუკა ბარათაშვილი, რომლის მოღვაწეობა შესანიშნავია ერთი ნაწარმოებით „ქაშნიკით“ ანუ „სწავლით ლექსთა თქმისა“, რომელიც მან აღადგინა ანუ უკეთ შეადგინა „ძველთა ნათქვამთა“ მიხედვით. „ქაშნიკი“ პირველი თეორიული მოძღვრებაა პოეტური ქმნილების განკანონების შესახებ, იგი ასურათებს საერთო მიმართულებას მე-XVIII საუკ. ჩვენი მწერლობისას, როდესაც ვრცელდება სურვილი დაუმყარდეს ყოველს სამართალს, საფილოსოფიო, საისტორიო, საპედაგოგიო და სალიტერატურო მოვლენას საფუძველი, აღენიშნოს დასაყრდომი კვერთხი, განიკანონოს კაცის გონების ნაწარმოები. ჯგუფი მწერალთა: ვახტანგ VI, ვახუშტი, ანტონ კათოლიკოზი, გაიოზი, მამუკა ბარათაშვილი თვითეულ განსაკუთრებით კანონმდებლობის დარგს ემსახურებიან.

მამუკა ბარათაშვილი „ქაშნიკში“ განიხილავს, რა მნიშვნელობა აქვს პოეზიას, რა შინაარსს უნდა ემსახურებოდეს მგოსანი, რა აზრით უნდა აშლერდეს იგი თავისს ჩანგს. მამუკა ბარათაშვილი იმ შეხედულებიანა, რომ მწერლობა და კერძოდ პოეზია საზოგადო კეთილდღეობას უნდა ემსახუროს; პოეზიამ უნდა დაჰმოს ავი და განადიდოს კეთილი. პოეზიას მხოლოდ დიდაქტიურს, სასწავლო ღირსებას დაუსაკუთრებს და

აღიარებს მას ავის და კარგის წარმომშობელ წყაროდ. ამით აიხსნება, რომ მამუკა ბარათაშვილი ერთგვარად აფასებს ნაძალადევის მგოსანსაც, რომელიც სხვის წაბაძვით და სხვათა აზრთა შეცვლით მოქმედებს და იმ მწერალსაც, რომელიც ზესთა შთაბერით აუღერებს სიმებს. მ. ბარათაშვილი, რაკი ასეთს სასამსახურო როლს უთმობს პოეზიას, ჰქმნის განსაზღვრულს ფორმას ლექსთ-წყობისას, რომლის გარეგანი სახის შეცვლით შესაძლოა ლექსთა წერა. იგი გაგვიმარტავს სხვა-და-სხვა გვარის ლექსთა წყობის მოთხოვნილებას, გვიხსნის მათ სახელწოდების მნიშვნელობას და ასაბუთებს თავისს აზრს მოყვანილი მაგალითებით. ბარათაშვილი ჩამოსთვლის, რამდენნაირია ქართულს მწერლობაში ლექსთა-წყობა, რამდენ-მარცვლოვანია თვითეული მათგანი, რა არის ლექსი, ტაეპი და სხვ.

მამუკა ბარათაშვილის მოძღვრება მოგვაგონებს რომაელთა პოეტის ჰორაციუსის „პოეტურს ხელოვნებას (ars poetica) და საფრანგეთის მწერლობის კანონმდებელს მე-XVII საუკ. ბუალოს (l'art poétique). ჩვენს ბუალოს ერთი ნაკლი აქვს: იგი მხოლოდ ლექსთა-წყობაზედ ლაპარაკობს, ესე იგი ვერსიფიკაციაზედ, იმ დროს, როდესაც რომის და საფრანგეთის ლიტერატურის სათუორიო მუხლების დამამყარებელნი განსაზღვრავენ სხვა-და-სხვაგვარ სალიტერატურო ნაღვაწთა — ეპოსს, ლირიკას და დრამას. მამუკა ბარათაშვილის საქციელი ჩვენ კარგად გვესმის; დრამაზედ არ ჩამოავდო ბაასი ამ ვახტანგ მეფის თანამედროვემ იმიტომ, რომ საქართველოში იმ დროს ჯერ არ იყო გავრცელებული დრამატიული ნაწარმოები; რაც შეეხება ეპოსს, იქნება იმან განგებ სიჩუმით გაირა, რადგან არ სურდა „თათრული“ გავლენის განმტკიცება, როგორც ზნეობის დამარღვეველი ნაწერებისა. თავის მოძღვრებას მამუკა ამკობს ძველი და ახალი პოეტების ნაწერებით, ამასთანავე არ ივიწყებს თავის თავსაც და ჩაურთავს რამდენსამე საკუთარს ლექსს.

მამუკას „კანონიკი“ პირველი საყურადღებო: ცდაა პოეზიის განკანონებაში, თუმცა ეს შცნება მას გარეგნობითი ფორმით და ზნეობითი შინაარსით აქვს განმარტული. ცნა კოტა მძიმეა და ადგილ-ადგილ გაუგებარიც. ლექსი, ამბობს ბარათაშვილი, ერთი რამ არის ამ საოფლის საქმეში, რომლის წყალობით კაცი სიკვდილს უკან მოიგონების, სიმარჯვით და ცოდნის ძალით მთქმელი მოიგონება და მსმენო ისწავლის. საგალობელი და იამბიკო — ლგთის საქები და სულის მარგებელი თქმაჲ ამ გვარად ბარათაშვილი ლექსს სასწავლო და სასულიერო მნიშვნელობას მიაწერს. იმიტომ ურიგო ლექსის მთქმელი საძრახავი და საგმობელია. სამაგალითო მწერლად მოჰყავს რუსთაველი, რომელსაც „ცოლ-ქმრობის

სიყვარულზე უთქვამს და სხვა მრავალი საღვთო და საერო სწავლება მოუყვანია“. ზოგიერთს მისი წიგნი „სააშოკოდ“ მიუღია და წაბაძვით „დედა-კაცთ ტრფიალებისათვის თათრის ზღაპრები გაუღექსავს მსმენთ საზიაროდ და მოქმელთ საურიგოდ“. ამისათვის, ამბობს ბარათაშვილი, „ეს სწავლა დავსწერე, რომ ლექსი ურიგოდ არავის მოუვიდეს, რადგან ამდენი კარგიც და ავიც გამოვა“. რაზედ შეიძლება წერა? რგორც პავლე მოციქული და რუსთველი გვასწავლიან, ცოლქმრობის სიყვარულზედ დასაგმობად მრუშებისა, კარგია იგავების გაღექსვა. ფალანგების ომის ქება, რადგან ამგვარი ლექსი რჯულის, მამულის და მეფის სიყვარულს აღძრავს მამუკა აღნიშნავს, რაგვარი ხმა (ზომა) რომელი შინაარსის ლექსს შეეფერება. „გრძელი შერეული გინა მდინარი კაის სწავლის იგავებისთვინ არის“. შეწყობილი მრავალ-რიგია: მას ჰქვიან წყობილიც, შერეულიც, მრჩობლელიც. გარდა ამისა ლექსი შეიძლება იყოს: შაირი, რეული, ძაგნაკორული, ჩახრუხაული (ფისტიკაური), ტაეპი. ტაეპი ერთს მუხლს ჰქვიან. ყოველი ლექსი ტკბილ-იგავიანი უნდა იყოს, რომ ორ ხმოვანად გაისინჯებოდეს. „მას უშმაგო ვინ მიენდოს, ვინ მოყვარე გამყდავნოს“. ეს ლექსიო, ამბობს ჩვენი ბუალო, საიდუმლოს შენახვასაც ასწავლის, მოძღვარ-მოწაფეობასაც და აშოკობაშიაც მოიხმარება“.

მაგალითი „შაირისა“:

„მე რუსთველი ხელაბითა
ვიქ საქმესა ამაღანი“.

ჩახრუხაული:

თამარ წინარი, ხმა-ნარნარი, ჰირ-მცინარი, და სხვ.

ლექსი შეიძლება იყოს გრძელი და მოკლე. გრძელი ჩახრუხაული:

მა, ფილასოფნო, სიტყვითა არსნო,

თამარს ვაქებდეთ გულის სმიერსა.

შეწყობილი ძველი:

ვანეო, ვანეო, ცოლი შოიყვანეო.

მდინარი ძველი:

პატარა ქალო თინაო.

რას გადამიდეგ წინაო.

მამუკას მოჰყავს აგრეთვე თავის ლექსიც მდინარის მაგალითად:

ჩემ საყვარელო ვინაო,

მიწვივ მიდგეხარ წინაო.

წყობილი მრავალ-მუხლი მამუკასი:

აგმდა შენია, ჭმენია

გარდს არ წარტყვევა ჭშენია.

ჩახრუხაული — ძაგნაკორული:

კაცსა ვისმე ბჭობს, მსჯავრისა ბჭობს,
აძლევედენ იუთ ცრემლისა მდგრეჲლად.

ჩახრუხაული შერეული:

მოველის ენად, მოველის ენად,
თუმცა შევიქნა სისხლთა მჯდომეჲლად,

ჩახრუხაული მრჩობლელი:

ღაღის ბაგენი, გუჲლთა სადგენი,
ჯიმშედის ბეჭდის თჳაღთა სადარი.

მრჩობლელი ფისტიკაური!

სიკეთით ბადი სამთხეს გვანდა,
თუარ იმასა, რას შევადარო.

მრჩობლელი:

ხელ-სწრაფი უცხო მსტატი
ჭვეიანი, გონიერია.

იამბიკოს მაგალითი ორი მოჰყავს 1) მრავალთა ჟამთა მოგებად თემთა
აარქო და 2) თუცა ღრუბელსა ცვარი ენამა და სხვ.

ამ მაგალითებიდგან თვალსაჩინოდ ხდება, რომ მამუკა ბარათაშვი-
ლი ლექსს არჩევს როგორც მარცვალთა რაოდენობით, აგრეთვე მახვი-
ლით. ქართული ვერსიფიკაცია სილლაბიურ-ტონურია, ესე იგი ემორჩი-
ლება მარცვალთა რაოდენობას და მახვილის მიმოხერას.

ბესიკი (ბესარიონ) გაბაშვილი (1749—1791).

დავით გურამიშვილის სალირიკო ლექსებმა და სულის მოძრაობის,
ქმუნვარების და გოდების ლექსად აღწერამ გამოიწვია საქართველოში
წამბაძველნი და მიმდევარნი. სპარსეთის სააშვიკო პოეზია ქართველს
მწერლებს ძველადგანვე გაცნობილი ჰქონდათ. გურამიშვილის რუსულიდ-
გან ვადმოღებული რომანსები და სპარსული სატრფიალო ლექსები და-
ტრიალდნენ ქართველს საზოგადოებაში. ამ ორი გავლენის ქვეშ სთხ-
ზავს ეროტიულს ლექსებს ბესარიონ გაბაშვილი, რომელიც ცნობილია
შემოკლებული სახელით — ბესიკად.

ბესიკი იყო შვილი იობის თუ შოღდლის ზაქარია გაბაშვილისა, რომ-
ლის მოქმედებას მიეწერება კათოლიკოსის ანტონის განდევნა საქართვე-

ლოდგან და მისი ვაკათოლიკების გამოძევენება. ბესიკი გაიზარდა ამ კათოლიკოზის მიერ ახალს გეგმაზედ გახსნილს სასულიერო სკოლაში. ბავშვობისასვე დაიწყო ლექსების წერა და მათში ბერებსაც გადაჰკრავდა ხოლმე. ამიტომაც ბერებს ბესარიონზედ ერთი ლექსი გამოუთქვამთ, რომელიც აქამდე დარჩენილია:

გაბაანთგან აღმობრწყინდა,
ახლად ჟამად ანტექრისტე,
დაგვიხსენი ამისგან,
უფალო იესო ქრისტე!

მოხდენილი, ლამაზი, თარის და ჩონგურის დამკვრელი, მომღერალი და მოქეიფე—ბესიკი გათქმული იყო ერეკლე მეფის დროს. მეფესთან დაახლოვებული ყოფილა, მის მინდობილობით. სპარსეთშიაც წასულა და ეს მოგზაურობა ხელს გაუმართავდა იქაურს. ლექსებს უკეთ დაჰკვირვებოდა. სპარსეთიდან დაბრუნდა და მეფის სასახლეში იმდენად შინაური გახდა, რომ თვით ანნა ბატონის ქალსაც დაახლოვებია, რომლისთვისაც რამდენიმე ლექსი უძღვნია. ამ „ხათუნისთვის“ მიძღვნილი ლექსები გავრცელებულა ტფილისის მოქეიფე ყმაწვილთა შორის. ბატონის ქალის ანნასა და ბესიკის დაახლოვება გამოქვეყნდა და ამიტომ პოეტი დაატუსაღეს. ანნა (ერეკლეს და) მიათხოვეს დიმიტრი ორბელიანს და ბესიკმა კი ცოლის შერთვა არ მოინდომა. ბესიკს ქეიფობა კვლავ დაუწყია და თავისუფალი სატრფიალო ლექსები იმდენად გაუვრცელებია, რომ წარჩინებულ პირთა ჩივილის გამო მეფე დაემუქრა, თუ არ დაწყნარდები საქართველოდგან გაგაძეგებო. დროებით მიხუმებული ბესიკი ისევ შეუდგება სატრფიალო ლექსების წერას, როცა მეფის სახლის აივანზედ დაინახავს რამდენსამე მოლოზანს და მათ შორის თვისს მზეთა ხათუნს. ამ დანახვავზედ დაუწერია ლექსი:

შავსი შაშვნი შავს კაღისს შეშხსდარნი,
სუფთად მხანნი, ხმა-ყარბად მსტვინავნი.

მეფეს მიუტანეს ამბავი, რომ ეს ლექსი მის ქალზედ დასწერა და ქვეყნას მოჰფინაო. განრისხებულს მეფეს მისი მეტეხის კლდიდან ჩამოგდება მოუნდომებია. მაგრამ ბესიკი იმერეთში გაქცეულა. ამ დროს ეკუთნის ლექსი:

სეკდის ბადს შეველ მენადრები,
მოკრეფუად მსურდა ვარდის კანები.

სოლომონ მეფეს კარგად მიუღია, უჩუქებია მამული რაჭაში და თუ ვადობა უბოძებია. პოლიტიკური მინდობილობით გაუგზავნია სპარსეთს

და შემდეგ რუსეთს. გზაში ყირიმში ტყვედ ჩავარდნია თათრებს. ამ დროს ბესიკს დაუწერია ლექსი:

„ცრემლთა ისხარნი მონისხარნი ჩვენდა არებით,
იღმენით გულის ჭირ-ნახულნი, შეკვიწყნარებით,
უცხარნი თემით, სოფლის ცემით გავიგარებით...
დღე ვნატრი შხესა, სიამესა, დილა თქვენ გარებს,
ღამე მთავარეს, ქველმოარეს“

ტყვეობიდან განთავისუფლებული ბესიკი, „მესაიდუმლე მდივანი“ სოლომონ მეფისა, მოვიდა მოსკოვს, ნახა პეტერბურგი და ქალაქ იასით ბრუნდებოდა სამშობლოში. იასში მას უნდა ენახა გენერალი პოტემკინი. ამ ქალაქში გადაიცივალა 1791 წ. და აქვე დაიმარხა, რასაც მოწმობს მის საფლავზედ ზედწარწერა: „საფლავს ამასა შინა მდებარე არის თავადი იობიან გაბაშვილი, რომელიც წარმოგზავნილ იყო იმერთა მეფისაგან დესპანათ რუსეთის დიდებულების საიმპერატორო კარისადმი და მიიცივალა აქ იასას წელსა ჩღუა იანვრის კდ. მხილველნო, შენდობის მთხოველი“ (ვარ). საფლავს ბუღგარულს ენახედაც აქეს წარწერა.

ბესიკის ლექსები მალაღ მისი სულის მოძრაობის სარკეა. გამომეტყველი ენით დამღერს იგი გრძნობათა მეფობას და მათ ძალას კაცის არსებაზედ. მისი პოეტური სურათები აღმოსავლეთის ალევორიულს მწერლობას ეკუთნიან. ვარდი-აღნიშნავს სატროფოს—ქალს, ბუღბული — შეყვარებულს ვაჟს. ამ გვარს ალევორიას წარმოადგენს მისი ლექსი, პირველ გვერდზედ მოქცეული:

სევედის ბაღს შეველ შენდონები,
შოკრეთუდ მოუტდა ვარდის კონები,
ვარდმა შემწასხა თავ-მოძონები,
ისარი მტეფრტენს დასმონები.

პოეტი ვერ მიხვდა, რად ებყრობა ასე კმაყად ვარდი. და ჰკითხავს იას: „ვარდს რა უქმენ კართა სარაზი?“ იაც გაუწყრა, რადგან მასაც ამჩნევია „მისგან გულს ხაზი“. ია უკმაყოფილოა, რომ იგი პოეტმა დასთმო და სხვას ეპონება. ცრემლიან ნარგიზს მ. შართავს, ემუდაროს მისთვის ვარდს და ვააგებინოს „რა უკუდმართია“. ნარგიზმა შეიბრალა და ნაზად გაუმეღაენა პოეტს:

„ვარდი შით არის გულ-დაკლებითა,
რომ შენი იყო თავდაკლებითა,
შენ რისთვის დასთმე სხვის ხლებითა“

პოეტი დაბრუნდა ყოვლგნით შეუბრალები და ცრემლიანი, მი-
და მას სოფლის მკვლელი ბრძალები.

ბესიკი სიკვდილს არ ვეშალები.

თავი მაქვს მისთვის შენაწინები.

ავტობიოგრაფიული მნიშვნელობა აქვს ლექსი: „გამტყორცნა
ფელმან, მოვშორდი მზესა“, სადაც ამბობს:

მე მონად შეგქნილფარ ერთისა მზისა,

იგი ჩემთვის კვდება და მე მისთვის.

ამ გვარივე შინაარსისაა ლექსი:

„ბუნდოვანს გულის შენ ამინდი დარდა,

აღარ უწეი რად გამწარე დარდა...
თავი ჩემა თავით მოგანდე შენდა მე,

ნაცვლად მას გულს მხვიდა შენ დამე“...

ბესიკი „მიჯნურთ“ მოუთხრობს თავის „ჭირს“; ემზით დამწვარი
ქაქებს თავის სატრფოს:

ზირსა მთვარესა მტანარესა შეენიან ხაღნი,

ვარდნი გაშლილან, ვისკან შლილან, არის მრავალნი,

მათ-თანა ქსნილნი, მოედებას ტრფიასლსა ჯლნი,

ვსწყევ გედსა ჩემსა, მისგნითა ვარ ესრეთ ბედგრული.

ბესიკი თავისუფლად ეკიდება რითმას. უკანასკნელ ლექსს ტაქში
პირად ურითმოდ სტოვებს. ლექსი სხვა და სხვა ზომისა აქვს. შინაარსს

უცხოოდ ეხამება გარეგანი ფორმა.

ბესიკს დაუწერია აგრეთვე „ხილთა ქება“, „ანბანთ ქება“ და საის-
ორიო პოემა ასპინძის ომზედ. სახელი და დიდება ბესიკმა *) მოიპო-

სალირიკო ლექსებით, რომლის გავლენით სწერდა მე-XIX საუკ. თ.
ლექსანდრე ჭავჭავაძე.

სავათნავა, ორბელიანები, ბაგრატიონები, თუქანიშვილები, ბატონიშვილები და სსფ.

ერეკლე მეფის დროს ბესიკს გარდა სასიმღერო ლექსებით სახელი
აითქვა ერთმა ღარიბმა სომეხმა, ხელობით ფეიქარმა, სავათნავამ. ასა-
ობა გაატარა ქეიფსა და სიმღერაში და სიბერის დროს ბერად შესდგა.

*) შესხმა ლეთისმშობლისა ბესარიონ გებაშვილისა ნახე ჯანაშვილის წიგნ-
ი „უკვდავთა ღალადებანი“, გვ. 170.

1795 წ., როცა აღამაჰმადხანმა ტფილისი აიღო, სავათნავა შეეფარა ცოხის ეკლესიის გალავანს და აქ ოთხმოცი წლის მოხუცი სპარსელებში მოჰკლეს, რადგან არ გადუღვა ქრისტეს და არ გამოვიდა ეკლესიიდან. სავათნავა სწერდა ლექსებს ქართულად, სომხურად და თათრულად. მისი ლექსები სატრფიალო შინაარსისანი არიან. როგორც ბესიკი, სავათნავა თავის სახელს თვით ლექსში ხშირად ჩაურთავს ხოლმე. ერთს ლექსში ემღერის ბედს, რომ იგი იყო ბედოვლათი და შემდეგ გახდა მწირი. თვითოეულს ტაეპს დაცინვით ათავეებს სიტყვებით: „ეს საქმე ჩემი ჭკუნისაგან არი“.

„შე საწყლად ჩემო თავო, რა იქენ,
 ქვეყანაში სასცდილო შეიქენ...
 ბრინჯი ვიუავ, ქერობა რად მინდოდა,
 ტრედი ვიუავ, მწყერობა რად მანდოდა,
 მოდი მითხარ მწირობა რად მინდოდა...
 სავათნავა შეინახე შენთანს,
 საჯინბოს დაეენე ცხენთანს,
 ველარ წავა ხონთქართან, უეენტანს,
 ნაქებია სუფრასია ჩვენთანს“.

სატრფოს შეასახმას ხობას, ასწერს მის თვალებს და წარბებს, და დასძენს: „შენის ქების საწერელი ზღვა უნდა“.

მეორე ლექსში დაუმატებს:

გული ჯრა მშურს და სულა შენთვინა,
 ქვეყნას საქანელი, თული შენთვინა“

აი მისი ერთი მუხამბახიდან მეორე ტაეპი:

შენი წიგნი მომივიდა,
 ჩემი რად არ წაიგითხე?
 ვითომ ტუვე ვარ და გლანს ვარ,
 დვთის გულისთვის გამიკითხე.
 აგრე მალე ვით მოკბულდი,
 ერთხელ ადარ მომიკითხე.
 ზვათ ვიუავ, დასბურად
 შენი საბანი მინდოდა.

ლექსებს სწერენ მე-XVIII საუკ. თავადის და ბატონის შვილები. სახელი გაითქვეს ორბელიანებში დიმიტრიმ (+1727) და მხეჭაბუკმა. ამ უკანასკნელს ეკუთნის ლექსი „თქმული ბატონის შვილის ქეთევანის ძეობაში, გიორგი რომ დაებადა“. ეს ლექსი მით არის შესანიშნი, რომ

ავტორი სარგებლობს სახალხო ლექსით და თვითოეულს სტრიქონს ათავებს სიტყვებით: „მზევე, შინ შემოდია“. ლექსი იწყება ასე:

ადმეულ სრასა, უცხა მზასა,
მზევე, შინ შემოდია,
ვხედავ ღამისა, მზის ნაშაბსა,
მზევე შინ შემოდია...
სტვენს ბუღბუღი ამოდ ხმას...
უხმეთ ხმასა დასაწყინარსა...
ვაყის მამა შინ დაესწრათ,
მზევე, შინ შემოდია,
ჭკვირობს დიდად, ეს რა შესწრათ,
მზევე, შინ შემოდია და სხვ.

ბარათაშვილებში მწერლები იყენებენ ბარამ და ზაალ (მისი ლექსია „ბუღბუღი მწუხარების“...), რომელთა ლექსებში ვარდი ბუღბუღი და ნარგიზი მოტრფიალეთა მაგივრად მოქმედობენ.

დიმიტრი ბაგრატიონმა დასწერა ელიგია „სოფლის მღურვა სიბერი-სათვის თქმული“ და „ადამ და ევას გამოდევნა სამოთხიდან“:

ოდეს რა დაჯხსნა ადამ მცნებანი,
ხელჭეო მადლისა შემართებანი,
ვისგან მიეტა უფთა-გებანი;
მას უწეო ხდამა-კამათებანი,
ჭსწადა უფლება, გადმერთებანი,
სამებისა მის შემარგებანი,
გამიტედა ქნარი-წინწილ-ებანი,
ველარ დავმტკრე სოფლის ქებანი.

დიმიტრი ბაგრატიონმა უძღვნა ლექსი თავის ქალს:

ჩემ ქალს მივმართავ გულ-სვედიანი,
მას აქვს საშველად კარი დიანი,
შევაღ, დამხვდება ვარდი-იანი“

ამგვარივე ნაზი გრძობით სავსეა ლექსი:

სულის ყვავილო, გულის ვარდო,
შუების წაღვრატო, მოსანავარდო“

ქაიხოსრო ანდრონიკაშვილი სწერს „მიჯნურთა ბადეს“, სარიდონ ჩოლაყაშვილი სთარგმნის „ტელემაქს“ ფენელონისას.

თუმანიშვილებიც მოქმედობდნენ სალიტერატურო ასპარეზზედ. ამათგან ეგნატე თუმანიშვილი, მდივან-ბეგი ერეკლესი და გიორგი XII-ისა სწერდა ელეგიურს ლექსებს. ერთი ლექსი სავსეა მწარე სევდით:

ჭოი ვითარ დაშველად კმარად ტყუილად მდებთან,
ტრფიალით აღნი, დაუმცხრალნი განსხდებთან.

დიმიტრი თუმანიშვილი გადასახლდა ბატონიშვილებთან რუსეთს
და აქ სწერდა ლექსებს, მას ეკუთნის:

„ახალ-აღსაგო სულად,
ედემში აღმოსულად“...

სოლომონ ალექსი-მესხიშვილმა უძღვნა ქება ერეკლე მეფეს აგა-
რიანთა-ზედა გამარჯვებისგამო. მე-XVIII სუკ. დაიწყეს და მე-XIX გა-
ნაგრძეს წერა პეტრე ლარაძემ, იონა მროველმა, სოლომონ მდივან-
ბეგმა. დავით ჩოლაყაშვილმა გალექსა ფსალმუნის და იობის წიგნიდგან
რადენიმე თავი, რასაც ამჩნევია გავლენა ლომონოსოვის ამავე შინაარ-
სის ლექსისა: ჩოლაყაშვილმა დასწერა რომანსი: „სიყვარულო, ძალსა
შენსა ვინ არს, რომელ არ ჰმონებდეს!“... ამავე დროს ეკუთნან
ლექსთა მწერალნი სტეფანე ფეშანგიშვილი, იოანე იაღლუზიძე და სხვ.

საყურადღებოა, რომ სალირიკო ლექსებს სთხზავნ აგრეთვე სამე-
ფო ოჯახის წევრნი—ქალნი და კაცნი. ქალებში სახელი გაითქვეს
ერეკლეს ასულ-ებმა—მარიამმა, თეკლემ და ქეთევანმა. თეკლე ბატონი-
შვილის ლექსები პატრიოტული მიმართულებისანი არიან. ერთგან ამ-
ბობს იგი:

ვიგლოფ მაღალს ტახტს, ვაი წახდომილს,
დადებულს ზღაღტს მსწრაფლად დამხობილს...
ვკოდებ სიმწარით მრავლად ჭირებსა...
ყოკლთა მტერთაგან დასატირებსა.

ქეთევან ბატონიშვილის ლექსიც ელეგიას წარმოადგენს. მისი ჩან-
გის დამახასიათებელია:

ჭოი ვითა ვსთქვა განსკრთომელი,
ჩემი სიცოცხლის დამამცრობელა,
ჩრდილოთ ვ ხდლეუ მტარე დრუბელი,
აზიის მთიებ-დამბჩელებელი“

ლექსში ჩაწნულია მწარე მოგონება:

„არ დამაჯერა აქ ზატიმრობას,
კვლავაც ჩრდილოეთს მოგზაურობას,
უცხოს მწირს ადგილს გრძლად სადგურობას“...

მეორე ქალი ერეკლე მეფისა მარიამ (+1810 წ.) ეროტიულს
ლექსებსაც სწერდა იგი ამბობს:

შეენოს ადეს სურნელებს თმისა შენისა,
 შე სვე გაცუდდეს მრავლადობა ჩემის სენისა.

მარიამ ბატონიშვილს ეკუთვნის ერთი სასტიკი ეპიგრამაც დავით ექტორზედ. ბატონიშვილებში ლექსებსაც სწერდნენ ოქროპირი, ილია, აკით, გრიგოლ და სხვ. დავით, გიორგი მეფას ძემ, სარდლოს ქალს ძღვნა ლექსი: გამიფრანდა სისა რულის ფრინველა შემოსხვევისა გამო სხვისა და სხვისა, დავსაომიღვარ ასე აწ უნუგემოდ უბედობის გამო სხვისა და სხვისა. ტონიშვილი ილია გიორგის ძე დასტიროდა თავს ბედს:

სევდამ მომხვია გულსა ბრწყალები,
 ზელ დამრთო ჭრნი მალის-მალები,
 მარად მიიხავს გულსა ძალები,
 ამაოდ მდინდეს ცრუმართა თვლები.
 არსად ვინა ჩანს ჩემი მბრალეები,
 დამშკიტეს გულსა ცეცხლის ალები“...

გრიგოლ ბატონიშვილს უწერია „ოდეს პეტრეზაოდს იჯდა ტუსა-აოდ“. ლექსებში იგი სევდის ნაღველს ჩააწვეთებს და სასოწარკვეთილი იქნა იმ ომრავს:

ცამან ჩრდილოთ დაცაგვფარსა შავის დრუბლით,
 თვერთა მზენი ველარ ბრწყ ნვენ იურად სიუელით.
 ჭეკა მოეშენო, ჭეკა ძმანო, თქვენ რად ხართ ლული,
 რად არ იქნებით განდვიძებით გონებით სრული“...

იმერეთში სოლომონ I-ის ძე გიორგი სწერს „ხუბმარდიანს“ პრო-აოდ ბედის უკუღმართობაზედ.

საბა-სულხან ორბელიანი

მე-XVII საუკ. გასულს და მე-XVIII საუკ. განმავლობაში აყვავდა აზგორც ლექსწობითი ძწერლობა, აგრეთვე პროზად ნაწერი ორგონა-ლური თხზულებანი. ეს ხანა მით არას შეანიშნავი, რომ ამ დროს ცროპის გავლენა საქართველოს განათლებზედ უფრო თვალ-საჩინოდ ვაეტყო. კათოლიკობის მქადაგებლებმა და იტალიელთა აღებ-მიცემობის სარმომადგენლებმა საქართველოში საფუძველი ჩაუყარეს აქ ევროპულს კულტურას. მათი გავლენით რომში დააოსდა ქართული წიგნების საბე-დავი და კათედრა ქართული ენის შესასწავლად; საქართველოში გაავრ-კელეს ევროპული მცნებანი და კულტურა. საუკეთესო შვილნი საქარ-იველოსნი ითვისებდნენ ამ ახალს მიმართულებას, გადადიოდნენ კათო-

ლიკედ, რადგან „ფრანგობა“ და გავერობელება მათთვის სინონიმები, ერთი და იგივე ცნება იყო, მეფენი (ვახტანგ VI), კათოლიკოზნი (ბესარიონი), თავადნი (რაჭის ერისთავი), აზნაურნი და გლეხნი მიემხრნენ მისიონერთა ქადაგებას. ამავე სწავლამ მიიქცია საუკეთესო პროზის მწერალი „ვერცხლის ხანისა“ საბა-სულხან ორბელიანი.

საბა-სულხან ორბელიანი იყო ძე ვახტანგ მსაჯულისა, ბიძაშვილი არჩილ მეფისა. დაიბადა 24 ოქტ. 1659 წ., კვირა სალამოს. ბავშვობასვე შეისწავლა სამღვთო წერილი და ენები. როცა მოუკვდა ცოლი თამარი, ასული ათაბეგ ხალიფაშისა, შესდგა ბერად და აღიკვეცა დავით-გარეჯას საბას სახელით. 1710 წ. იყო ხოროსანში, შემდეგ 1712 წ. ისპაანს გაჰყვა ვახტანგ მეფეს. მეფე შაჰმა ქირმანს გაგზავნა, რადგან გამუსულმანებაზედ უარი სთქვა, ხოლო ორბელიანი დაბრუნდა ქართლს და აქედგან წავიდა საფრანგეთს ვახტანგის საპასუხო წერილით მეფე ლუი მე-XIV-ის მიმართ. ამ მოგზაურობაში ორბელიანი უფრო დაუახლოვდა მისიონერებს, რომელთაც გაეცნო ტფილისშივე, და მათ ზედმოქმედებით გადავიდა კათოლიკედ. ორბელიანმა გაიარა სტამბოლზედ, მიაღწია პარისს. აქ მიართვა ლუი მე-XIV წერილი ვახტანგისა, რომელიც სთხოვდა შჰჰთან დახმარებას, ამასთანავე ორბელიანმა მოახსენა, რომ ვახტანგი მოწადინებულია კათოლიკობა მიიღოს, კათოლიკებად მოაქციოს კავკასიის მთის ხალხები, მიიღოს მისიონერები თავის მფარველობის ქვეშ და დაუთმოს საფრანგეთის კონსულს. სახლი ტფილისს. ვერსალში ორბელიანი წარსდგა ლუი მე-XIV წინაშე და მისგან დაიმედებულმა დასტოვა საფრანგეთი, საიდგანაც წავიდა რომს და რომიდან სიკილიაზე გავლით დაბრუნდა ისევ კონსტანტინოპოლს. აქ დარჩა 17 თვე (1716 წ.) საფრანგეთის კონსულის დეზალერის მფარველობის ქვეშ. სტამბოლიდან საქართველოში წამოვიდა. გზად ტრაპეზონდს, ლაზისტანს და არტანუჯს შუა ბევრი უბედურება შეემთხვია. ხოპთან ლაზებმა გაცარკვეს. საქართველოში მოიყვანა ორი კაპუცინის მისიონერი და ერთი იუჟიტი. მეფე იესემ დაუწყო დევნა გაკათოლიკების გამო. ამიტომ 1714 წ. წავიდა რუსეთს და აქ არჩილ მეფესთან იცხოვრა მოსკოვის ახლოს, სოფ. ვსესვიატსკში, სადაც გადაიკვალა 1726 წ. 26 იანვარს.

საბა ორბელიანმა შეადგინა მეფე გიორგის ბრძანებით ლექსიკონის სიტყვები, რომელნიც მან ახსნა და შეიტანა ლექსიკონში, შემოტანილია სამღვთო წერილიდგან და აგრეთვე პროკლის, პლატონის, არისტოტელის და სხვ. ნაწერებიდგან. შეაქვს სიტყვები ბერძნული, ლათინური

წერი, სომხური, რუსული და არაბული წიგნებიდან. ლექსიკონს დაურთო გრამატიკული და საბუნებისმეტყველო ესკიზები.

გარდა ლექსიკონისა (დაიბ ჰდა 1884 წ.) ორბელიანმა დაგვიტოვა აღწერა თავის მოგზაურობისა უცხო თში („ციცკარი“, 1852 წ.) ეს წერილები პირველი ნიმუშია ევროპის აღწერისა ქართულს ენაზედ იგი მოგვთხრობს თავის შთაბეჭდილებას რომიდგან მოყოლებული. დასაწყისი მოგზაურობისა, სამწუხაროდ, დაკარგულია, რომში მან დაათვა-რიელა ყველა შესანიშნავი ნაშთი ეგვიპტის და საქრისტიანო დროისა: ტაძრები, მონასტრები და პაპის კლემენტი XI ის სასახლე. პაპმა პატი-ფიცებით მაილო და ნაწილი წმ. ჯვრისა უბოძა. დაესწრო იმ სადილს, რი მელზედაც პაპი თვით უმასპინძლდება 12 მათხოვარს: პაპმა დიდი იმედი მიცა ვახტანგის თხოვნის შესახებ და გახარებული ორბელიანი სიამოვნებით შეუდგა რომის შესწავლას. იოანე ღვთისმეტყველის მონასტერში ნახა 800 ღარიბი ქალი, რომელთაც შემდეგ ათხოვ ბდნენ. ნახა ბევრი საკვირველი ადგილი, სადაც სასწაულ-მოქმედ ბა ხდებოდა. ორბელიანი დიდის ყურადღებით ათვალიერებს ამ ადგილებს და ადარებს სამშობლოს სიძველეებს და თანამედროვე ცხოვრებას. ფლორენციის მადამოები აგონებენ ოდიშს, იტალიურს ღვინოს ამჯობინებს ატენის ღვინოს. სიმღერებს ბუნების და ნაშთებისას აღტაცებით და საარაკო ელფერთ ასწერს. მალტას, მესინას, ცეცხლით მქმინავი მთის ეტნის სურათებს ცოცხლად დაგვიხატავს. მადლობით იხსენიებს მალტის გრან-მაგისტრს, მართვულს, პატრივისკემისთვის. მიტილენით და ბითლისით მოაღწევს სტამბოლს და გზაიაც ასწერს უბრალო, გამომეტყველი ენით, ხან აღტაცებითა და ხან გულდადებით.

ორბელიანს ეკუთნის ვახტანგის „ქილილა და მანას“ შესწორება და ლექსებით შეკვება. აი მიგალითი მისი ლექსისა:

სულგრაქელაბა სჯობს მოკე,
სინქარეს მოკრიდეკ,
სიწენარაჲ ჭკუს იზოკებ,
შათამქნით შემოჭუბადეკ.

პროზად მეტი აქვს ნაწერები. ორბელიანს ეკუთნის: სამთხების კარი, საქრისტიანო დარიგება, წამება წინასწანმეტყველთა და სწავლასა სამღვთო წერა-ფიდეგან გამოდებულსია. ეს წიგნები ჯერ დაბეჭდილნი არ არიან.

ს. ორბელიანმა სახელი გაითქვა „საბრძნე-სიგნის წიგნით“, ეს წიგ-ნი დაწერილი უნდა იყოს ევროპიდგან დაბრუნების შემდეგ. ამას მოწ-მობენ ზოგიერთი ევროპული სახელწოდებანი, არაკებში ღუკას, შავისტ-

როსის, გრანდუკას, რომის, ფლორენციის, სტამბოლის, ოქროს რქის და სხვათა ხსენება. წიგნი დაწერილი უნდა იყოს იმ დროს, როცა ავტორი გამოცდარებით და დაკვარვებით დაბრკენდა. „სიბრძნე-სიცრუის წიგნი“ სამ ნაწილად იყოფ: 1) არაკები, იგავ-არაკები, ანდაზები; 2) დარიგება მეფას, ვეზირთა, ამხანაგთა მოვალეობაზედ; 3) ამათი შემაერთებელი ვარგვნობით მოთხრობის ძაფი, ჩვეულებრივი გეგმა აღმოსავლეთის და დასავლეთის იგავ-არაკთა კრებულში. ორბელიანმა თავის წიგნი ზღაპრების კილოთი დასწერა და ბევრი სახალხო არაკი ჩაურთო. ავტორს გამოჰყავს ხუთი კაცი: მეფე, იმისი შვილი და სამი ვეზირი. ესენი ერთმანეთთან ლაპარაკობენ და აზრის დასამტკიცებლად არაკები მოჰყავთ; როგორც „ქიჯ ჯა და მანაში“ და „თიმსარაინში“, შინაარსი წიგნისა ასეა აგებული: მეფე ფრეზი, კეთილი გამგე, სწუხს, რომ უშვილოა. მოწყობის გაცემის შემდეგ მიეცემა შვილი ჯუმბერ. ნადარობის დროს შეხედება ეროს ჭაბუკს, ლეონს, და ამას აბარებს შვილს სასწავლებლად. ლეონი ჯუმბერს აწავლის ჯვ ლაფერს, — სიმშის, წყურვილს, ფეხშიშველა სიარულს. ლეონს სასახლეში მტრები გამოუჩნდებიან. მეფის საჭურისი რუქა აბეჭდებს მეფეს, შვილს გიკლავსო. ლეონ თავს გაიმართლებს: მეფის შვილმა ყველა უნდა გამოესცადოს, რომ ხალხის გაჭირვება და მწუხარება იგრძნოს.

ლეონს ამ დღიდან პატივისცემა ემატება. რუქა ლეონს და იმის მომხრეს სედრატ ვეზირს ეკამათება. რუქას აზრით, ქვეყანაზე შური და მტრობა მეფობს, სიკეთისთვის სიკეთე არავის უქნია. ლეონს კი ქვეყნად ბევრი კეთილი ჩვეულება და ჰკიცხავს რუქას, რომ ამ ავს კაცს, გრძნობა-დანშულს, ყველა თავს თანა ჰგანია. ბაასში ჯუმბერიც ჩაერგვა და რუქას საწინააღმდეგოდ ლაპარაკობს. ეს პირნი არიან ამ ქვეყნის სიბრძნის და სიცრუის წაომომაღვენელნი. მეფე გამოსცდის შვილს და, დარწმუნდება რა მის გონიერებაში და სახელმწიფო ნიჭში, დაუთმობს სამეფოს და ტახტს. დასასრულს ლეონ მოუთხრობს მეფეს თავს თავგადასავალს და ეს არწმუნებს რუქას, რომ ლეონი საჭიროა დაარჩეს მეფის კარს, რადგან თავის ცოდნით და გამოცდილებით სასარგებლო კაცია, თავდება „სიბრძნე სიცრუის წიგნი“ მეფის ფრეზის სიტყვებით, რომ მელსაც ეშინიან, რომ სამეფო კარს უსიამოვნება არ მოხდეს ვეზირთა შორის და ამ გარემოებამ არ გამოქმედოს ცუდად სახელმწიფო საქმეებზედ.

ეს გარეგანი ქარგა მოთხრობისა ამოკერილია არაკებით და ანდაზებით, დარიგებით და სენტენციებით, შედარებით და კონტრასტით.

დღლა აზრი წიგნისა დიდაქტიურია, ესე იგი შეიცავს დარიგებას, რა გვარი აღზრდა ეჭიობება მეფის შვილს, მომავალს ქვეყნის გამგეს: ამ სახითვე აგებულნი არიან „ჰანჩა ტანტრა“, „ანვარი სოჰაილი“ და „თიმსარიანი“. ორბელიანის წიგნში მოჩანს კვალი მოსიარულე არაკებისა, — ეს გარემოება აიხსნება როგორც „ქალიჯა და მანას“ შესწავლით, აგრეთვე საფრანგეთის მწერლის ლაფონტენის გაცნობით. შესაძლოა, რომ ორბელიანმა, რადგან „ქალიჯა და მანას“ გადმოქართულებაში მიიღო დაახლოვებული მონაწილეობა და გაიცნო ლაფონტენის იგავ-არაკები, განიზრახა შეედგინა საკუთარი კრებული არაკთა და ანდაზათა, ამით აიხსნება, რომ „სიბრძნე-სიწრუის წიგნში“ ბევრი ჩვეულებრივი აზრია გამოთქმული, ცნობილი აღმოსავლეთ-დასავლეთში მოსიარულე სიუჟეტია შემუშავებული. „ანვარი სოჰაილის“ გავლენით დაწერილია „კუ და მორიელი“, აგრეთვე „გველი, კაცი, ხე, ხარი და მეღია“, რამდენიმე იგავ-არაკი აღებულია სახალხო ზღაპრებიდან. საერთო გეგმა და დედა აზრი ხელუხლებლივ ეკუთვნის თვით საბა-სუოხან ორბელიანს.

ენა ორბელიანისა ძველია ადვილ-ადვილ, მაგრამ უფრო ხშირად მარტივი და სასაუბროა აზრს ცხოვლად გამოსთქვამს, ოხუჯური კილო წრფელს სიცილს იწვევს. შეხედულება კეთილს და ბოროტედ სახალხო წარმოდგენით არის დასურათებული. ამისთვის ხალხს „სიბრძნე-სიწრუის წიგნა“ თავის საბრტული ენით გასაგონ და სასიამოვნო წიგნად მიაჩნია. „მეღის წიგნში“, რომელიც სომხურით არის ნათარგმნი (ვარდანის კრებულიდან), შეგვხვდება რამდენიმე არაკი, რომელიც ორბელიანის არაკს მოგვაგონებს. მაგალითად ორბელიანის „მთიელი და კაკლის ხე“ და ვარდანის წიგნის „კაკალი და სახამთრო“, ორსავე კრებულში არაკი საერთო სათაურით: „გველი და ვირი“. „მეღის წიგნში“ მოყვანილი არაკი „ბავშვი და წიწილები“ გვაგონებს ზღაპარს, რომელიც ჩაიწერა ოკრიბას და დაიბეჭდა აკაკის კრებულში (1897, VII), ოკრიბა იმერეთში, მოხისი ქართლში და ქიზიყი გათქმულნი არიან ტუტუცების შესახებ საოხუნჯო ანდაზებით და არაკებით. ამგვარად „სიბრძნე სიწრუის“ წიგნი და აგრეთვე ვარდანის იგავ-არაკთა კრებული საზრდოებენ სახალხო პოეზიის, ერის შექმნილი წარმოებით.

ანტონ I, სამაჰთველოს კათოლიკოზი.

ანტონ I კათოლიკოზი ეკუთვნის შუსანიშნაეთ მოღვაწეთა წრეს. მან განაგრძო სამეცნიერო მოღვაწეობა ვახტანგ VI-ისა და ს. ს. ორბელიან-

ნისა და თავის მრავალგვარი მოქმედებით დაამტკიცა, რა შეუძლიან შექმნას ერთმა კაცმა, როცა მას უღვივის წრფელი, სიყვარული და შრომის უნარი. მქადაგებელი და დიპლომატი, ფილოსოფოსი საქმის კაცო, დამწერი ფალოლოგიური და საღვთისმეტყველო თხზულებათა, მართლმადიდებლობისათვის თავდადებული და კათოლიკობისადმი მიდრეკილი, ბურჯი საქართველოს საზოგადოების ცხოვრებისა და განდევნილი სამშობლოდგან — ანტონ კათოლიკოზი განსაკუთრებით ადგილის და ყურადღების ღირსია ჩვენს ისტორიაში.

მე-XVIII საუკუნე, რომელსაც ეკუთნის ანტონის ცხოვრება და მოღვაწეობა, ირყეოდა და ველარ იდგა მტკიცედ იმ საფუძველზედ, რომელზედაც საქართველო დაყრდნობილ იყო ძველად, ტრადიციით. მტერმა, შინაურმა და გარეულმა, ნელ-ნელა გამოუთხარა ძირი საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილებას და სარწმუნოებას, ქრისტეს უარყოფა და გაათატრება კერძო ინტერესების დასაცველად ვადიქვა ჩვეულებრივ მოვლენად; შაჰის და ხონთქრის შემოსევა აუცილ ბელ სახსრად გახდა შინაური ფეოდალების და მეფეთა ბრძოლის დასაწყინარებლად. დარბევა და ცარცვა დეკების ბრბოთა მოსვენებას უსპობდა მშვიდობიანს მცხოვრებელს. მწყემს-მთავარი და ქვეყნის გამგე — მეფე, — ორივე ერთგვარად შემთხვევის მსხვერპლი ხდებოდნენ, ადვილად აღიოდნენ ტახტზე, მაგრამ უფრო მოულოდნელად სტაცებდნენ საწყემსო კვერთხს და სამეფო სკიპტრას.

ასეთი იყო საზოგადოებრივი ტალღები იმ დროს, როდესაც სცხოვრობდა და მოქმედობდა ანტონ I. ანტონ I, ბერობამდის თეიმურაზად სახელდებული, იყო ძე იესესი, ქართლას მეფისა, რომელიც შაჰის წყალობის მისაღებად გამაჰმადიანდა, და ძმადწელი ვახტანგ VI-ისა. სამეფო ჩამომავლობა თეიმურაზს უმხადებდა საპოლიტიკო სარბიელს და არა საბერო ასპარეზს. მაგრამ ერთმა უბედურებამ შეაცვლევინა მას მოღვაწეობის მიმართულება. თეიმურაზი დაიბადა 1721 წ; შვიდი წლისა იყო, როცა მამა მოუკვდა. დედა ელ საბედმა აღმზრდელად მიუჩინა საუკეთესო პირნი და მათ შორის საბა-სულხან რაბელიანიც, „სიბრძნე-სიკრუის წიგნის“ დამწერი. 15 წლისა შექმნა და დაინიშნა იგი გვირგვინის ავილახერის ქალზედ, მაგრამ ვიდრე ქორწილს გადაიხდიდნენ, ნადირ შაჰმა მოითხოვა თეიმურაზის საცოლო და ქალის მამამ თვით მიჰგვარა იგი ირანის მბრძანებელს. ამ გარემოებამ მოუკლა გული თეიმურაზს. დაუტევა სოფელი, შეეფარა ჯერ დავით-გარეჯას, მერე 1739 წ. აღივეცა გელათში ბერად და ძიილო სახელად ანტონ. ამ დროს იგი 18 წლისა იყო,

ბუნებითა ქკუამ და დიდებულმა ჩამომავლობამ გზა გაუხსნა ანტონს წარმატებისკენ სამონაზნო სარბილზედ. იმავე წელს დაინიშნა ზღუემნად გელათში და ორი წლის შემდეგ ქუთაისის მიტროპოლიტობა მიიღო. 1742 წ. გადმოასხლდა თელავს სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო. საქართველოს კათოლიკოზი დომენტი მიიცივალა ამ დროს და მისს კათედრაზედ სამღვდლო კრებულმა ამოირჩია ანტონი, მაგრამ უარპყო ეს დიდება სიმდაბლით და კვალად დაბრუნდა იმერეთს. ერთი წლის შემდეგ 1743 წ, ანტონმა დაუტევა კათედრა და გადმოვიდა იოანე ნათლის-მცემლის მონასტერში უბრალო ბერად. 1744 წ. ანტონმა მიიღო მონაწილეობა სახალხო დღესასწაულში იმ სიხარულის გამო, რომელიც გამოიწვია თეიმურაზ II-ის ქართლში და ერეკლე II-ის კახეთში გამეფებამ.

ქართლი და კახეთი პოლიტიკურად შეერთდა მამის და შვილის სვიკტრის ქვეშ. ამ სასიამოვნო დღესასწაულს დაერთო ერთი უბ დღურება. 11 აგვისტოს 1744 წ, მოჰკლეს კათოლიკოსი ნიკოლოზ (ხერხეულიძე). ამის კათედრა კვალად მიუსაჯეს ანტონს და ახლა კი დასთანხმდა იგი. ამგვარად 24 წლის ანტონი გახდა უმაღლესს მწყემს-მთავრად ივერიის ეკლესიისა. ანტონი შეუდგა თამაზ ეკლესიის განახლების საქმეს. თავდაპირველად კათოლიკოზმა დაუმორჩილა საეკლესიო რეფორმა სახელმწიფო ინტერესებს და ამ სახით მოსპო მიზეზი სასულიერო და საერო მეფეების შეტაკებისა. ვახტანგ მეფემ თავის „სამართალში“ განმარტა, რომ მეფე ხორცის ხელმწიფეა და კათოლიკოზის უფლისა (§ 25). ანტონ I ყველა თაზის განკარგულებას მეფის სახელით და თანხმობით აწარმოებს. დანგრეული ტაძრების აღშენება და საეკლესიო სასამართლოს განახლებაც გახდა საზრუნავ საგნად ახალგაზდა მწყემს-მთავრისა. გახსნა სამონასტრო სკოლები, აღბეჭდა სასულიერო წიგნები, მოჰვიდა თვით ხელი კალამს მწერლობაში მონაწილეობის მისაღებად. ასე ნაყოფიერად დაწყებული მოღვაწეობა შესწყდა დროებით, რადგან ანტონი გაიტაცა კათოლიკოზის მოძღვრებამ—ფლორენციის უნიამ და ამისა გამო კათოლიკოზს ჩამოართვეს ტახტი და გაისტუმრეს რუსეთს.

ანტონი დაუახლოვდა კათოლიკეთა მისიონერებს, რადგან იგი საჭიროებდა მათ დახმარებას ქართული გრამატიკის და მზამეტყველების წერის დროს. პაპის ნუნსებთან მეცადინეობით ანტონმა შეითვისა ვაკათოლიკების სურვილი. საეკლესიო კრებამ მცხეთაში, თეიმურაზ და ერეკლე მეფეთა თანადასწრებით, სცნო ანტონი დამნაშავედ და მართლმადიდებლობისაგან განდგომილად. ამიტომ ანტონს აპყარეს კათოლიკო-

ზობის ღირსება. რუსეთში სინოდის წინაშე ანტონმა წარადგინა „სიმბოლო სარწმუნოებისა“, თანახმად მართლმადიდებელი ეკლესიისა, გამართლა თავი წამიერს გატაცებაში და მიიღო საარქიეპისკოპოზო კათედრა ვლადიმირისა და იეროპოლისა. ამ ეპარქიას მართავდა ანტონი 1757—1762 წ. მეფე თეიმურაზის გარდაცვალების შემდეგ, ერეკლემ ქართლი და კახეთი შეაერთა, გამოიწვია ანტონი რუსეთიდან და საპატრიარქო ტახტი უბოძა. რუსეთიდან ანტონმა მოიტანა დამზადებული სახელმძღვანელოები სკოლაში სხმარებლად და რამდენიმე სამეცნიერო თხზულების გამორკვეული გეგმა:

ტფილისში ანტონმა განაგრძო შეწყვეტილი თავის მოღვაწეობა. მწერლობაში მან მოიპოვა დიდი სახელი საფალოლოგიო თხზულებათა გადმოღებით. ანტონმა სთარგმნა თავისი შენიშვნებით ბაუმეისტერის ფილოსოფია, ლოგიკა და მეტაფიზიკა, გამოჩენილი მეცნიერის ვოლფის ფიზიკა, კურცაუსის ისტორია ალექსანდრე მაკედონელისა. კატეგორიკა არისტოტელისა, რიტორიკა მხითარისა, ისტორია ეფესის კრებისა, სტეფან იავორსკის თხზულება სარწმუნოების შესახებ და სხვ. ტფილისში და თელავში მისგან გახსნილი სკოლებისთვის, მსგავსად სლავ-ბერძნულ-ლათინური აკადემიისა მოსკოვში, თვით დაამზადა სახელმძღვანელოები გრამატიკის, რიტორიკის, კატეხიზმოსი, ისტორიის, ფილოსოფიის და ლეთიმეტყველების შესასწავლად. ამგვარად მთელი სასკოლო სწავლა სწარმოებდა ანტონის წიგნებზედ. გრამატიკა ანტონმა სამჯერ შეადგინა პირველი 1753 წ. სომხური გრამატიკის (მხითარის) მიხედვით, მეორე 1767 წ. და მესამე „სიმეტნე“ შედგენილია კითხვა-მიგებით, — ეს უნდა ყოფილიყო სასკოლო წიგნი, ენა გაჰყო მან სამსტილად: პირველი გასაგებია ყველასთვის, მეორე ესმით მხოლოდ განათლებულებს, მესამე — უმაღლესი დანაშნულია მეცნიერთათვის. „გრამატიკა არს შემქმნებლობა მართლ-უბნობად და წესიერად წერად“, ამბობს ანტონი და ამ თვალთისლით იგი ჰქმნის ასოთა და ბგერათა სიტყვათა გამოთქმის გასაადვილ ბლად, შემოიტანა შემასმენელობითი ბრუნვა და აღნიშნა ხაზით, თანდებული წინდებულად გადააკეთა: მაგალითად, იგი სიტყვას „სახელისთვის“ სწუნობს და მის მაგივრად ხმობს „თვის სახელისა“. გრამატიკის პირველს ნაწილში განიხილავს ბრუნვებს სახელთა, ხმნას და სხვა სიტყვათა ნაწილებს, მეორეში განიხილავს ასოებს და სიტყვას (თვს განსაზღურებათა განწუალვათა და მდევართა სიტყვს ნაწილთასა“), მესამე ნაწილი შეიცავს სინტაქსისს ანუ „შეთხზუნას ნაწილთა სიტყვასათა და მოქმედებისა მათისა“, ანტონი

ქართულს ენაში სამს-ჯანკლედობას პოულობს და 8 ბრუნვას. თუ შევადარებთ ამ გრამატიკის გეგმას, ადვილად დაერწმუნდებით, რომ ლომონოსოვის გრამატიკას არ ჰქონია ანტონზედ არავითარი გავლენა.

აკრეთვი ლომონოსოვის ნაწერზედ დამოუკიდებელი რომაა რიტორიკა ანტონისა. „რიტორიკა არს ხელოვნება განკარგვად და საამოვნოდ განცხადებად ჰაზრთა თვისთა“. რიტორიკა ანტონისა რამდენსამე ნაწილად იყოფა: პირველი შეიცავს სწავლას პერიოდზედ, მეორე პერიოდების განხილვას, მესამე ტროპების განხილვას და მეოთხე ნაკვთათვის სწავლას. შემდეგი განმარტავს ეპისტოლიებს, ხრიებს, პოეზიას, განსაკუთრებით დრამას და გამოხატავს „ჰაზრთა ანუ გრინობათა ცხოველთა ხმით“, ესე იგი ცნებათა წარმოშობას ანტონის რიტორიკა შეიცავს იმ სწავლას, რომელსაც ახლა სიტყვიერების თეორია ეწოდება. ეს ორი წიგნი—გრამატიკა და რიტორიკა იყო სქოლისტიური სკოლის დაბალს კლასებში სწავლის საფუძველი. ამავე ფუძეზედ ამყარებს ანტონი ქართველი საზოგადოების განათლებას.

ღრმა განათლება და შრომის უნარი ანტონმა დაგვიმტკიცა ორი დიდის თხზულების შექმნით: „მზა-მეტყველება“ და „წყობილსიტყვაობა“. პირველი თხზულება შეიცავს 600 გვერდს დიდი ფორმატივით, და გამოიცა აღექსანდრე ეპისკოპოსის საფასით (ტფილისი 1892). იგი წარმოადგენს მოფიქრებულს და მამათა ნაწერებზედ დამყარებულს მოძღვრებას მართლმადიდებელი ეკლესიისას და დარღვევას სხვა-და-სხვა მწვალებელთა სწავლისა. მეორე თხზულება დაწერილია იამბიკოებად, გამოცემულია 1853 წ. პლ. იოსელიანის მიერ. იგი შეიცავს ძვირფას ცნობებს ძველის ქართული მწერლობის შესახებ. წყობილსიტყვაობა რამდენსამე ნაწილად იყოფა. პირველი ოთხი ნაწილი განიხილავს ქებას სამების, ღვთისმშობლის, ცხოველს-მყოფლის ჯვრისა და ყოველთა წმიდათა. მეხუთე ნაწილში განიხილავს „ქართველთა წმიდათა (წმ. ქეთევან, დავით და კონსტანტინე, ნინო), გეგქესე, — ქართველთა რომელთამე ჩინებულთა მეფეთა“ (მირიან, ვახტანგ, ბაგრატ III, თამარ, გიორგი), მეშვიდე ნაწილი უძღვნა „ქართველთა სიბრძნის მოყვარეთა კაცთა მწიგნობართა“. აქ ჩამოთვლილნი არიან სხვათა შორის იოანე ბოლნეული, არსენი ნინოწმინდელი, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელნი, პეტრიწი, შავთელი, ჩახრუხა, შოთა რუსთველი, არჩილ მეფე, ს. ს. ორობლიანი და სხვ. ანტონი აფასებს ამათ ნაწარმოებს და მოკლედ და ხშირმდ სასტიკად აღნიშნავს მათ ნაკლულევენებას.

საფილოსოფიო მისი ნაწერებიდან ნაწყვეტები მოვიყვანე მე ჩემს

რუსულ წიგნაკში ანტონ კათოლიკოზის ცხოვრებას და მოღვაწეობის შესახებ მისი მეტაფიზიკა, ჩვენის განხილვით, აღმოჩნდა ბაუმეისტერის თხზულების თარგმანად. მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ანტონი არ სარგებლობს ბაუმეისტერის ლათინური ორიგინალით, არამედ ხელმძღვანელობს გადმორუსულებული დედნით (მოსკოვი, 1789 წ). ენა საფილოსოფიო ნაწერებისა მეტად მძიმეა. ღირსება მათი იმაშია, სხვათა შორის, რომ ანტონმა რამდენიმე ტერმინი შექმნა: არსი, არა არსი, არსება უზიარებელი, ყოვლადი და კერძო, არსი შესაფუძვლებელი, გამოხატვა (იდეა), სრულება. აი ერთი ნაწყვეტი მისი „საეთიკო ფილოსოფიიდან“.

„საპრაქტიკოსა ამის ფილოსოფიისა განსაზღვრებისა პირველ დამდებელნი ადვოლისა და მე გულის ხმა ვყოფთ წინადადებათა მათ, რომელნიცა განსაზღვრებასა ამას შინა იმპირვიან და რომელნიცა განვმარტეთ უშესაბამესითა კარგითა“.

ზ ა მ ა რ ი ა ბ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი .

ანტონ კათოლიკოზის სახელთან დაკავშირებულია ზაქარია გაბაშვილის მოღვაწეობა. იგი იყო მეფის მოძღვარი და მეტეხის სტამბის ზედამხედველი. ზაქარია გაბაშვილმა თავისი სახელი უკვდავი ჰქმნა იმ ბრძოლით, რომელიც მან გაუწია კათოლიკოზს ანტონს და საპატრიარქო ტახტი ჩამოართმევინა. გაბაშვილი ეკუთნოდა იმ წრეს, რომელიც უკმაყოფილო იყო ანტონის კათოლიკობისადმი მიდრეკილებით და უფრო მეტად იმ განკარგულებით, რომლის ძალით მონასტრის წინამძღვრებს ჩამოერთვათ უფლება საეკლესიო ქონებათა დამოუკიდებელი გამგებლობისა. ზაქარია გაბაშვილმა არ იკმარა ანტონის გადგენა საქართველოდან, მან უძღვნა დამარცხებულს პატრიარქს სატირა „კატის ომი“.

ამ სატირაში ანტონი კატის სახელწოდებით არის დასურათებული, რადგან ავტორს სურს აღნიშნოს კათოლიკოზის სამეფო ჩამომავლობა, — იგულისხმება კატის მოდგმა ლომთა გვარიდან. ამით აიხსნება სატირის დასაწყისი: „ყოველს მგრძნობელს ცხოველს შუა წინ წამოდგა ნაზად კატა, მას მიუგავს ლომსა ბეწვი, სინჯაფს გარდამატა“, კატამ, გოლიათა ბუმბერაზმა“, აისხა ტანს აბჯარი, მოსწყურდა „სისხლში ცურვანი“ და თავგებს გამოუცხადა ომი გამარჯვება მას დარჩა.

თავგნი შეეჟეა და შელეწა,
 ვით დომმან მხეცნი მოსრისა...
 სად დაჭკრის ფეხი, თავს დასცის მკეხი,
 ტუბნი ცაუბის დაუთვადება.

ამ სიტყვებით განმარტავს გაბაშვილი კათოლიკოზის პირველს გამარჯვებას მშვიდობიანად მცხოვრებს— მონათრებზედ, რომელთაც შეუბოჯა ქონებათა გამგებლობა. თავებმა ძალა მოიკრიბეს და მიესივნენ კატას, დასცეს და „კული ძირში მოაკენიტეს“. ამით აღნიშნავს ანტონის საპატრიარქო ტახტიდგან გადაყენებას. კატას დაესივნენ თავები სხვა და-სხვა მხრიდგან: გულამაყრიდგან, დალისტნით, ბუხარელი, „ფრანკიელი“, ხორანით და სხვ, ყველამ გაჰკრა კლანჭი, ჰკიცხავენ და ლაფს ასხამენ კატას:

ცინაჲ, ვეღარ დადიდინდი,
დამიღონდი, გამიფრინდი.,.
თავში სცემდის, ქვას დასცემდის
ერთი თავგი წუწკა მურადი.

გალახული, გათრეული, გათახსირებული კატა მზის ჩასვლისას უკვებ სამწუხარო რასმე წარმოადგენდა:

რას მადრკა, დაბნელდა მზეცა,
კატის ბეწვი აღვიდეს მტვერად,
ჭრეჭდენ სიმარჯვით, ათრეკდენ ტანჯვით,
ჭრედს თვალს უჭრეკდენ ნახშარის ფერად,
ერება გულსა, წელელ-დადაკულსა,
ტირს, სით მოფშავდი ამაში მე რად.

კატა დატირის თავის კულს და ეთხოვება მეღას, ყარყუმს, სამურს. ესენი მუხლის თავზედ დაეცემიან და თავიანთ მწუხარებას უცხადებენ, რომ კატამ დაჰკარგა კული, რომელიც ღირდა მთელს საფრანგეთად. დაცინვა კათოლიკეთა მისიონერებზედ. კატამ გადასწყვიტა წავიდეს ყააბას (მოსკოვს) და თვალცრემლიანი ეხვევა გარშემოხვეულს ცხოველებს.

ამ სასტაკო სატაროს დამწერი ზაქარია „ნამოდღერალი“ ერეკლე მეფის დროს თვით იქმნა განდევნილი საქართველოდგან. გაბაშვილი გადასახლდა იმერეთს, სადაც კატა ხნის შემდეგ თავი შეაფარა მისმა შვილმა პოეტმა ბესიკმა.

„კატის ომის“ მსგავსი ნაწყარები ცნაბელია რუსულს და სპარსულს მწერლობაშიაც.

გაიოზ ნაცვლიშვილი და დავით ალექსიძე.

ანტონ კათოლიკოზის გავლენის ქვეშ მოქმედობს ორი პატივცემული პირი — გაიოზ ნაცვლიშვილი და დავით ალექსიძე, თელავის სემინარიის რექტორები. ანტონ კათოლიკოზის მეცადინეობით საქართველოში დაარსდა სწავლა-განათლება ახალს ევროპულს სისტემაზედ დამყარებული. ტფილისში და თელავში გაიხსნა სემინარიები, სადაც საგნების შესწავლა წარმოებდა სქოლასტიურს სისტემაზედ. ეს სისტემა ევროპისათვის უკვე დაძველებული იყო, მაგრამ საქართველოში იგი გახდა აუცილებელ საფეხურად ახალი განათლების მისაღებად. თელავის სემინარიის შესახებ ჩვენ გვაქვს საკმარისი ცნობანი, ტფილისის შესახებ კი მეტად ლარიბნი ვართ. თელავის სემინარიის პირველი რექტორი იყო გაიოზ ნაცვლიშვილი (1746—1819). იგი იყო ს. მალაროდგან და აღიზარდა ანტონის ხელმძღვანელობით, მეტადრე როცა ანტონი დაბრუნდა რუსეთიდან საქართველოში. 1765 წ. გაიოზი 19 წლისა შეიქმნა და ანტონმა მთავარ-დიაკვნადაც აკურთხა. ამას შემდეგ გაიოზი ანტონს არ მოშორებია: 1772 წ. გაჰყვა მას პეტერბურგს ერეკლე მეფის მინდობილობით გაგზავნილს, როგორც მცოდნე რუსულის ენისა. მოსკოვში გაიოზი შევიდა სწავლის დასამთავრებლად სლავ-ბერძნულ-ლათინურს აკადემიაში. აქ დაჰყო ოთხი წელი (1774—1778) და დაბრუნდა საქართველოში. ანტონმა აკურთხა არქიმანდრიტად და დანიშნა თელავის სემინარიის რექტორად. ამ სემინარიის გახსნის დღესასწაული აღწერილია თვით გაიოზის მიერ წირვის შემდეგ რექტორმა. წაუკითხა სემინარიელებს კათოლიკოზის „ინსტრუქცია“ და წესი, რომელიც უნდა დამყარებულიყო სემინარიაში. ქება შეასხა ერეკლე მეფესაც, როგორც სწავლა-განათლების მფარველს და აღნიშნა, რა განსხვავებაა ცოდნის და უცოდინარობის შორის. სწავლა უნერგავს კაცს სიყვარულს მოძმეთადმი და განუმარტავს შემოქმედის სიბრძნესო. დასასრულს გაიოზი ლოცვა-კურთხევას მოიღებს ერეკლე მეფეზედ, რომელმაც განაგრცვლა მეცნიერება და თავის სამშობლო „ახალ ათინად“ გარდაქმნაო. პირველს დღესვე გაიოზმა მისცა სემინარიელებს გაცვეთილი გრამატიკიდან. გარდა ამისა, სემინარიაში ასწავლიდნენ რიტორიკას, ღვთისმეტყველებას, ისტორიას და ფილოსოფიას.

გაიოზი რექტორად მხოლოდ ერთი წელიწადი დარჩა. 1784 წ. მისი ადგილი უკვე უჭირავს დავით ალექსიშვილს (ალექსიძეს), გაიოზი კი დაადგება დიპლომატიურს პოლვაწიობას: მას ვხედავთ 1783 წ. გიორ-

გივესკში, სადაც ერეკლე II შეეკრა ტრაქტატით ეკატერინე II-ეს. 1785 წ. იგი ინიშნება ოსეთის კომისიის წევრად და ემსახურება მთიელთა შორის ქრისტიანობის აღდგენის მიზანს. დაუახლოვდა რა გენერალ პოტემკინს, გაიოზი გადასახლდა კრემენჩუგს, სადაც გადასწერა მრავალი წიგნი. 1790წ. იგი შეხვდებოდა მიტროპოლიტს იონას ქალაქს იასში და მასთან ერთად ქართულად სწირავს პოტემკინის თანადასწრებით. 1793 წ. იგი აკურთხეს პეტერბურგში ეპისკოპოსად და დანიშნეს მოზდოკის არქიელად. ამავე დროს მიიღვა ასტრახანის ეპისკოპოზი და ამიტომ გაიოზს შიანდევს ამ ეპარქიის მართვაც. გაიოზმა გამოიჩინა დიდი ენერჯია და უნარი ოსების მდგომარეობის გაუმჯობესობის სახსრების გამოძიებაში: განაახლა ეკლესიები, დააარსა მონასტერი, გახსნა სკოლები და თვით შეადგინა ოსთათვის ანბანი. 16 ოქტომბერს 1799 წ. გაიოზი დანიშნა სარატოვის და პენზის არქიეპისკოპოსად. გადაიკვალა ასტრახანში 1819 წ.

გაიოზმა დასწერა: 1) „მცირე ქართული გრამატიკა“, დაბეჭდილი 1789 წ. კრემენჩუგში ხუცური და მხედრული ანბანით. გრამატიკა შეიცავს ბგერათა, ეტიმოლოგიის და სინტაქსის განხილვას; 2) საქართველოს ისტორია; 3) წინა-სიტყვაობა ანტონ 1 „წყობილ-სიტყვაობისა“ ხუთთაეზოვანი ლექსებით და 4) ქადაგებანი (თელავის სემინარიის გახსნის დღეს, რუსეთის იმპერატორთა საქართველოს მეფეების მფარველობაზედ, შესხმა ერეკლე მეფისა). გაიოზმა სთარგმნა: 1) მიმოსვლა ბარონ დე პოლნიცისა (რუსულით), რომელიც მიუძღვნა 1776 წ. მეფის ეახტანგის ძეს გიორგის; 2) ამბროსი მედიოლანელ ეპისკოპოსისა „მიცვალებისათვის ძმისა მისისა სატირისა (1789 წ. კრემენჩუგს) და თეოდოსი დიდისა“; 3) სამღვთო ისტორია (დაწყებ. მოზდოკს, 1799 წ.); 4) სამღვდელთა რელლამენტი; 5) პეტრე დიდის ისტორია შობიდან სიკვდილამდე; 6) კვიროსის ისტორია; 7) ძველთა სამეფოთა ისტორია; 8) სამხედრო არტიკული პეტრე დიდისა; 9) ევროპის ქალაქთა ლექსიკონი; 10) სამგზავრო გეოგრაფია; 11) ღვთისმეტყველება, მოსკოვის არქიელის პლატონისა; 12) მარკ ავრელია; 13) ველიზარი მარშონეტელისა; 14) სამეფო ტომარი; 15) კიტაის სიბრძნე; 16) განმარტება ივანთა სოლომონისათა; 17) ვასილ დიდის ეპისტოლენი; 18) სარწმუნოების კითხვა-მიგება და კიდევ რამდენიმე სხვა წიგნიც ვადმოუღია. ეს სია ამტკიცებს გაიოზის არამც თუ შრომის მოყვარეობას, განსაკუთრებით მიმართულებასაც. იგი სთარგმნის ორ-გვარი დარგის წიგნებს: ერთი შეეხება ღვთისმეტყველებას, მეორე საპრაქტიკო საქმეს, დანიშნულია სკოლაში სახმარებელ სახელმძღვანელოებად.

დავით ალექსიძე (მესხიშვილი) დაინიშნა თელავის სემინარიის რექტორად გაიოზის შემდეგ. დავითიც ანტონის მოწაფე იყო. მასწავლებელთან ერთად ახალმა რექტორმა შეადგინა: სახელმძღვანელოები ღვთისმეტყველების, გრამატიკის, რიტორიკის, ფილოსოფიის და ფიზიკისა. განსაკუთრებით მას ეკუთნის გეოგრაფიის სახელმძღვანელოს. შედგენა. ალექსიძე დაინიშნა ბატონიშვილის დავით გიორგის ძის აღმზრდელად. თელავიდან გადმოსახლდა ტფილისს ანჩხატის უბანში და აქ სახელწოდებით „ფილოსოფოზი ცუკია“ გადაიკვალა 1830 წ. დიდს სიღარიბეში.

დავითს დაუწერია მრავალი ლექსი და შესხმა-ქებანი. ჯერ როცა „გრამატიკას“ სწავლობდა, კათოლიკოზის ბრძანებით ალექსიძემ ერეკლე მეფეს მოახსენა ქება-იამბიკონი. „რიტორების“ სწავლის დროს მეორედ მოახსენა მეფეს შესხმა სახელწოდების. დღეს: „ვისურვოთ სულით, ვიმეხსიეროთ გულით, შევასხათ ქებით შუპნიერ-შეთხზულებით, ორ-სკიპტრაპყრობით ერთყოფმონარხობით, სიბრძნისა ტრფობით მებრ სოლომონითობით შესხმისა სურვით კეთილდასაბამობით“. დიდი ქება შეასხა მან გიორგი მეფეს 1798 წ. (თებერვ. 22), ტახტზედ ასვლის დღეს. ორატორი იმით იწყებს თავის სიტყვას, რომ იგი შეპყრობილია „ორთა სხვათა ვნებისათა მწუხარებისა და სიხარულისათა“. პირველი გამოწვეულია ერეკლე მეფის სიკვდილის მოგონებით, მეორე აღუძრა გიორგის გამეფებამ. „მაფრმა ცეცხლმა“ მოსტაცა საქართველოს ხელმწიფე მამაშენიო, რომლის მახვილითა შოიწყვიდეს უღმერთონი იგი აგარიანნი, მტერნი ხორც-ქმნილის ძისა ღვთისა. მწუხარებით გოდებს ივერია, დედოფალი, ძენი მეფისანი (ლეონ და ვახტანგ) და ეკლესია. ამ გოდებას მოჰყვა სიხარული, რომელიც გამოიწვია გიორგის ტახტზედ აღსვლამ. ოთხმა მიხეზმა მოგანიქა სკიპტრა და ვვირგვინი: განგებამ, პირმშოებამ, მამამ (სწორე მსაჯულმა) და კურთხევამ დედოფლის და კათოლიკოზის ანტონისა. წარმართე გონიერად სამეფო შენიო, „ვინაიდგან გარეშე გონიერებისა არა არს ცხოვრება კეთილად და სამართლად. რამეთუ სადაცა არს ესე, მუნ შუეებით ცხოვრება არს ბრძნისამებრ პლატონისა“. ამ სიტყვას მოვიღებ, ვითარცა შესწირა ქვრივმა წვლილი თვისიო. ამგვარად ეს სიტყვა აშენებულია სქოლასტიურ სისტემაზედ და განიყოფება რამდენსამე ნაწილად: შესავალი, თემა, თხრობა და დასკვნა. შესხმითი სიტყვები და ლექსები ალექსიძეს მიუძღვნია სხვა პირთათვისაც. მისი ხელმძღვანელობით მისმა მოწაფეებმა (ანდრონიკაშვილმა, ქობულაშვილმა) შესხმა მოახსენეს ვახტანგ ბატონიშვილს.

ანტონ I კათოლიკოზის შობის დღეს „სიბრძნის მოყვარემ“ დავით ალექსიძემ იამბიკო ხუთ-მუხლოვანი მოახსენა, რომლის კიდურ-წყრილო-

ბა არს: „ვინ დასცა ქნარი, განაგროთ ცუხარი“. აი დასაწყისი ამ ლექსისა, რომელიც ამტკიცებს, რომ ლექსწყობა დავითს არ ეხერხებოდა:

ველმან კანმიღმან განიგროთ მოკლეგრედ
ინგუქლევა მონათხმით, სრულება კეთილდობით...

დავითს ეკუთნის შესხმა „სრულიად გიორგის და ივერიისა ამერა-
იმეროა თვითმპყრობელისა დიდისა მეფაჲსა თამარისა, დავითიან პანკრა-
ტოვანისა მეფისა გიორგისა ასულისათვის თქმული იამბიკონი“. ეს შეს-
ხმა მრავალ სიტყვოვანი ოდაა.

დავითს უწერია მრავალი ლექსი სახუმარო, სატრფიალო და ხში-
რად უწმაწურიც. აი მაგალითები ძისი რელოს, ფისტიკაურის და შაი-
რისა: „აქიმებო, თაღაღი, ამას შევივის თაღაღი, რას შიკითხავ ქურდობასა,
კარგად მომდის ეს რაღი“. ანუ:

საქება, ვინც ქვეყანას
ასე მოსთაბს, რაგორც ყანას,
ამით ვეცხლას შეიგროვებს
და მკამა იწყებს ყაყანას.

უწმ.წური ლექსი მიუწერია დავითს ევსევი ბერიისათვის. საღიბლო-
მატრო მიწერ-მოწერის ქალაღდ ბში, რომელიც დავითისაგან ერეკლეს
სახელით იყვნენ დაწერილნი, აღმოჩნდნენ ბევრი შეუფერებელი და
სასირცხვო რექს ბი. მოსკოვის არქივში ჩვენ გვინახავს ამგვარი რამდე-
ნიმე ლექსი. ამით აიხსნება მეფის ერეკლეს ასულის მარიამის უკმაყო-
ფილება დავითისადმი და სატირა მის აღრესით დაწერილი ანჩისხატის
დ კანოზის სოლომონ ლექსის სახელზედ:

ღაბრძანდი მიწის სკამზედა
გვერდით მოსვი (აუგ ა,
უსჯულო, ედვით წარმართი,
შლეტი, გაქნიდი ტრუ კია,
აუკია, ღაშქბ-განრთხმული
ვირზედა შესაკუკია...

პროზად დავითს დაუწერია „სიზმრის ახსნა“ და მეფის ერეკლე
მეორის ძის ლეონისთვის თქმულნი ათნი სიტყვანი (1781 წ.). პირველს
ნაწერში სიზმარს ახსნის იგი სამნაირად: 1) სიზმარში იგივე წარმოუდ-
გება კაცს, რაც უხილავს; 2) ან იგი წარმოდგება ეშმაკის ძოხვენებით;
3) ასე „ღვთისა მიერ იქმნების“. მეორე ნაწილში განხილულია ლეო-
ნის დაბადება, აღზრდა, რუსეთში წასვლა ერეკლეს ელჩად, მისი მოლ-
ვაწეობა, სიკვდილი, მშობელთა მწუხარება და მოთქმითი მისი გლოვა.
დავითი განთქმული იყო როგორც კალიგრაფი და მრავალ თხზულებათა
გადამწერი.

საისტორიო თხზულებანი მე-XVII—XVIII საუკ.

(ვახუშტი, გორგაჯანიძე, ჩხეიძე, თრბელიანი და სხვ.).

ისტორიის შემუშავებას და მის წყაროების შეკრებას დიდი ღვაწლი დასდეს მეფე ვახტანგ VI და მისმა შვილმა ვახუშტმა. ამათ გვერდით მუშაობდა რამდენიმე წარჩნებული პირი, მათ შორის ბატონი-შვილებიც. ჩვენ უკვე განვიხილეთ ვახტანგის მიერ მიღებული შრომა „ქართლის ცხოვრების“ შესავსებლად, ამიტომ პირდაპირ მივმართავთ ვახუშტს, რომელმაც განაგრძო მამის სამეცნ. ერო მოღვაწეობა.

ვახუშტი შესანიშნვი გეოგრაფი და ისტორიკოსია იგი დაბ. და 1696 წ., შვირთო 1716 წ. გიორგი აბ. იას ქალი მარამ ბავშობიდანვე გამოიჩინა დიდი ცნობის მოყვაოეობა და სამეცნიერო მეცნიერებისადმი მიდრეკილება. 16—17 წლისა იქნებოდა, როცა კათოლიკეთა მისიონერებს დაუახლოვდა და მათ დახმარებოდა თუ თვისა მისიონერი ენა. სახელმწიფო საქმეებში აღრ. გერია და მამს. მ. გ. ა. ა. სა-მეფო აც მართავდა, როცა ვახტანგ კეტო დიდათ დაღესტნში გა-შურა შესაერთებლად სპარსეთის წიხაღმდეგ. როცა ვახტანგმა დაპყროვა ქართლის ტახტი და გადასახლდა მოსკოვს, ვახუშტიც თან გაჰყვა, დასახლდა იმ ქუჩაზედ, რომელიც ახლაც „გრუზინსკიად“ არის წოდებული და შეუდგა სამეცნიერო შრომას. გადაიკვალა 1772 წ. და დასაფლავებულია დონის მონასტერში. შვილები (ვანე, ნიკოლოზ, ალ. ქსანდრე და ანა) ადრე დაეცნენ. მისს ასულს მარამ ბატონონ სას 1789 წ. დაენიშნა პენცია 1,550 მან. ვახუშტს მამამ გადასცა მრავალი საისტორიო მასალა, რომელიც საქართველოდგან მოსკოვს წაიღეს. ამ წყაროების მიხედვით ვახუშტმა დასწერა საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან მე-XVIII საუკ. ნახევრამდე, რომელიც ავსებს „ქართლის ცხოვრების“ მოთხრობას. ამ ისტორიით ვახუშტმა გამო წვია უსიამვნება რამდენიმე გვარეულობისა, რადგან ფაქტებით თავისებურად სარგბლობდა. ვახუშტმა იხელმძღვანელა ისეთი წყაროებით, რომელნიც ამ ბოლო დროს აღმოჩნდნენ: მეცხური დავითნი, სიგელი ბარათაშვილისა და სხვ. ვახუშტმა თავის ისტორიაში შეიტანა აგრეთვე აღწერა ოსეთისა: მოთხრობა მიუყვანია 1744 წლამდე და 20 ოქტ. 1745 წ. შრომა დაუმთავრებია.

გარდა ისტორიისა ვახუშტმა დასწერა შესანიშნვი თხზულება „ღეოგრაფიული აღწერა საქართველოესა“, რომელსაც მიუძღვის შესავალი:

„ზნენი და ჩვეულებანი საქართველოსანი“: ამ წიგნში აღწერილია სამცხე-საათაბაგო, ქართლი, კახეთი, კუხეთი, თუშეთი, დიდოეთი, იმერეთი (სამეგრელო და აბხაზეთი) და ოსეთი. ვახუშტი აღწერს გეოგრაფიულს მდებარეობას ისტორიული, არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული ცნობებით. შრომას დართული აქვს 22 რუკა; ამით ისარგებლა 1738 წ. პეტერბურგში ფრანგმა—ასტრონომმა იოსებ დელილმა ამიერ-კავკასიის რუკის შედგენაში. ვახუშტის შრომას ემატება მნიშვნელობა იმ მოსახრებითაც, რომ მან თავის აღწერა დაამყარა სახელმწიფო დოკუმენტებზედ, სიგელ-გუჯრებზედ.

ვახუშტმა სთარგმნა ქართულად რუსულიდან გეოგრაფიის სახელმძღვანელო სკოლაში სახმარებლად. ეს თარგმანი შედარებით დედანთან შემოკლებულია ბევრგან და შევსებულია იქ, სადაც ცნობები მოყვანილი შესახებ სპარსეთის, ოსმალეთის და საქართველოსი. ეს გეოგრაფია მეტად მძიმე და მახინჯი ენით არის გადმოღებული. მთარგმნელი სიტყვა-სიტყვით მისდევს დედანს და იცავს რუსულს კონსტრუქციას. საყურადღებოა, რომ ვახუშტმა 1740 წ. რუსული წერა ჯერ კიდევ არ იცოდა. ეს სჩანს ხმის ქართულად ხელმოწერილი თხოვნიდან, რომელიც ელისავეტა პეტროვნას მიართვა. 1743 წ. ვახუშტმა მოსკოვში აღბეჭდილს ქართულს დაბადებას პასხალია დაურთო. იმანვე ვალექსა „ვისრამიანი“ და რუსულით გადმოიღო ანტიქრისტეს მოსვლა.

მოკლე ისტორია საქართველოსი შეადგინა კათოლიკოზმა ანტონ I-მა სათაურით: „საქართველო-იმერთა მეფეთა შთამომავლობანი და გვართა ცვლილებანი“ და მიძღვნილია ყიზლარის კამენდენტის ღენერალ ივანე ლვოვიჩ რუნდოროვისადმი. ეს წიგნი დაწერილია ამ კამენდენტის თხოვნით და შეიცავს საქართველოს ისტორიის მიმოხილვას ძველი დროიდან ვიდრე ვახტანგ VI-მდე მოკლედ, სხარტულად. მოთხრობა განაწილებულია თექვსმეტ კარად ანუ „სიტყვად“.

ისტორიული ნაწერები უკანასკნელი ორი საუკუნისა (XVII—XVIII) შეტანილია „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ნაწილში. აქ არიან მოქცეულნი: 1) ქორონიკონები ვახუშტისა 1201—1755 წ-დგ; 2) საქართველოს ცხოვრება 1659—1739 წლამდე სეხნია ჩხეიძისა. ჩხეიძე თანამგზავრი იყო გიორგი XI ყანდაარის ლაშქრობაში და ამით აიხსნება, რომ სპარსეთის ამ დროის ამბები დაწვრილებით აქვს მას აღწერილი. 3) საქართველოს ცხოვრება 1739—1757 პაპუნა ორბელიანისა გაგრძელება ჩხეიძის მოთხრობისა. იგიც ყოფილა სპარსეთში და მონაწილე იყო ომებისა, რომლებიც აღწერილი აქვს. ეს ორივე ნაწერი ხასიათით

და აღწერილობის კილოთი წააგვანან შემუარებს ანუ საისტორიო მოგონებას. 4) ისტორია საქართველოსი თარსადან გორგიჯანიძისა. გორგიჯანიძე (==გიორგიჯანიძე) დაიბადა გორში 1626 წ. და გაიზარდა როსტომ მეფის კარზედ. გაგზავნილი იყო რამდენჯერმე სპარსეთს დიპლომატიური მინდობილობით. მტერი და მოყვარე ბევრი ჰყოლია, რწმენაკეთილისა არ დაუკარგავს და თავის ანდერძში ყველას ურჩევს მოყვასს მიაგოს კეთილი. შვილს ურჩევს ხელმოკერით იცხოვროს და საიდუმლოება არვის გაუზიაროს. ეს ორიოდვე აზრი ისტორიკოსისა გვიჩვენებს მის შეხედულებას და ცხოვრების დაკვირვებას იმ აწეწილს გარემოებაში, რომელშიაც საქართველო ჩავარდა. გორგიჯანიძემ შეადგინა აგრეთვე ქართულ-სპარსული ლექსიკონი, მოკლე ისტორია ოსმალეთის ხონთქრებისა და მუსულმანთა კანონები ლოცვა-მოწყალების შესახებ. ამ ნაწერების დასახელებაც საკმარისია აღვიაროთ, რომ გორგიჯანიძე მკოდნე იყო საქართველოს და აღმოსავლეთის ისტორიის და ენებისა. ისტორია ამ განათლებული კაცისაგან დაწერილი, უნაკლოა არ არის. ძველი დროება საარაკო ელფერით არის მოთხრობილი და მხოლოდ როსტომის, ვახტანგ V, შაჰნავაზის და გიორგის მეფობა დასაბუთებულია დიწერილებითი აღწერით.

ისტორია 1722—1795 წ. აღწერა ომან მდივანბეგმა. ბატონიშვილმა თეიმურაზმა დასწერა სრული ისტორია საქართველოსი და მოკლე ისტორია 1789—1801 წ., სადაც მეტი ყურადღებით მოეპყრო ადამაშაძე-ხანის მიერ ტფილისის აღების ამბავს. ბატონიშვილმა დავითმა და ბაგრატმა დასწერეს ისტორია 1744—1835 წ. ეს შრომა გაგრძელებაა ვახუშტის ისტორიისა.

საისტორიო ნაწერები ეკუთნის კათოლიკოზს ზაქარიას (მე-XVII საუკ. სცხოვრობდა), და უცნობს ავტორს, რომელმაც აღწერა მესხეთის თათართაგან 1625 წ. დაქერა. ამავე დროიდგან მოუღწევია რამდენსამე ხროლოლოგიურს ცხრილს, ისტორიული ცნობებით შეესებულს. გვაქვს გალექსილი ისტორიაც უძველესი დროიდგან ვიდრე მე-XVIII საუკ. ნაწყვეტი ამგვარი ისტორიისა გამოიცა. 1897 წ. დეკ. ლამბაშიძის მიერ საისტორიო ნაწერები მე-XIX საუკ. ეკუთნის ნიკოლოზ დადიანს, პლიოსელიანს და სხვ. „კალამასობა“ ბატონიშვილის იოანესი შეიცავს აგრეთვე საისტორიო მოთხრობასაც. ჩვენ არ გაგვითავებია ისტორიული ნაწერების სია, მაგრამ ესეც მოწმობს, რომ საისტორიო თხზულებებით ჩვენი მწერლობა ღარიბი არ არის.

მოსახაურობანი, მემუარები და ავტობიოგრაფია

ქართველები უცხო ქვეყნებში მოგზაურობდნენ ძველი დროიდანვე. მოგზაურობის მიზანს შეადგენდა: წმინდა ადგილთა მოლოცვა, აღებ-მიცემობის გაძლიერება, ან პოლიტიკური საქმეების მოწყობა. მოგზაურობის დაწვრილებითი აღწერა ჩვენებს ჩვეულებად არ ჰქონიათ. ცნობებს ქართველთა მოგზაურობაზედ აქა-იქა ვპოულობთ. მე-IV საუკ. პალესტინაში იმგზავრა მეფე მირიანმა. ვახტანგ გორგასლანმა მეხუთე საუკუნეში, ოთხი საუკუნის შემდეგ ილარიონ დონაურმა, მე-XI საუკ. ბაგრატ მესამის დედამ მარიამმა. მხოლოდ ახალის დროის მოგზაურები აგვიწერენ იმ ადგილებს, რომელნიც შემოიარეს და შეავსებენ თავადასავლის მოგონებით, რომელიც გზაში შეემთხვათ. ამგვარი ხასიათისაა მოგზაურობა ს. ს. ორბელიანისა, ზემორე მოხსენებულის. მე-XVI საუკ. იერუსალიმი მოილოცა აბხაზეთის კათოლიკოსმა მაქსიმემ. მე-XVIII საუკ. გახშირდა უცხო ქვეყნებში მოგზაურობა და ჩვეულება ნახულ-გაგონილის აღწერისა. მოგზაურთა შორის შესანიშნი არიან: არქიეპისკოპოზი ტიმოთე, მიტროპოლიტი იონა, რაფ. დანიბეგიშვილი და თავ. გ. ავალიშვილი.

ტიმოთე არქიეპისკოპოზი, გვარად გაბაშვილი, განათლებულთ მღვდელმთავართა რიცხვს ეკუთნის. როდის აღიკვეცა იგი ბერად, — არ სჩანს. ვიცით მხოლოდ, რომ 1738 წ. გაგზავნილ იქმნა რუსეთს ქუთათელ მიტროპოლიტის ხარისხით დესპანად იმერეთის მეფის აღექსანდრე გიორგის ძისა იმპერატრიცა ანნა იოანნოვნას წინაშე. მობრუნდა რა რუსეთიდგან, მიიღო სამთავროს ეპარქია და ბოლოს ქართლის არქიეპისკოპოზობა. ანტონ კათოლიკოზის საქართველოდგან განდევნის გამო ტიმოთეც, როგორც თანააღზდილი მისი, იძულებულ იქმნა დაეტოვებინა კათედრა და წასულიყო საბერძნეთს და პალესტინას. 1757 წ. იგი ისევ საქართველოში სცხოვრობს, მაგრამ უეპარქიოდ, დავით-გარეჯის მონასტერში. ცოტა ხნის შემდეგ გადასახლდა რუსეთს და მიიკვალა 1764 წ. ქ. ასტრახანში.

ტიმოთე კარგი მცოდნე იყო ენებისა, ფილოსოფიისა (პროკლე დიოდოხის), ღვთისმეტყველების და საერო ლიტერატურისაც. იმას მოწმობს მისი თხზულება „მიახილვა წმიდათა ადგილთა და სხვათა აღმოსავლეთისა ადგილთა“. ამ წიგნის დამწერი თავის თავს უწოდებს ქართლის მთავარ-ეპისკოპოსს. სარწმუნოებრივი აღტაცებით და ნიჭით ტიმოთე პატივსაცემი წევრია ანტონი კათოლიკოზის თანამოაზრეთა და მიმდევართა შორის. მესაველში ტიმოთე განმარტავს თავის მოგზაურობის მიზანს

და მოსაწერებს, რომელიმაც ხელმძღვანელობს „მოხილვის“ შედგენის დროს. მან განიზრახა დაეთვარიელებინა ქართველთა მონასტრები წმიდა ადგილებში: „ვიხილენით და აღმოვიკითხენით ქირმრავლობითი ნაღვაწნი მამათა ჩვენთა ქართველთანი და ფრიად განკვირვებულ ვიყავ მათთვის, რამეთუ იგავადაც არა მსმენოდეს ესენი, რაოდენიცა მე აქა მათთვის აღვწერენ“... ავტორი ითხოვს შენდობას, თუ შეცდომა რამე მოუვიდა იერუსალიმის, მთაწმიდის და სხვა მონასტერთა აღწერის დროს; „რამეთუ არავინ არს უცდომელ და მე მას ეამად ყოველთა უკნინესი ვიყავ“. მოგზაურობა ტიმოთესი განაწილებულია 23 თავად. პირველად აღწერს მიმოხილვას ტფილისით ათონის მთამდე. მთაწმიდაში იგი დაათვალიერებს მონასტრებს: ივერიისას, ათანასისას, ვატოპედისას, ქალანდარს, ყუთულამიშს, ფილოთეოსისას, დიონოსიოსისას, სვიმონპეტრესას, ქსიროპოტამოსისას, სტავრონიკიტისას და სხვ. შემდეგ კონსტანტინოპოლით მიდის იგი იერუსალიმს და ეგვიპტეს. დაბრუნდა ათინით საქართველოში და თან მოიტანა დაწერილებითი აღწერა თავის მოგზაურობისა. საქართველოდგან წავიდა 1755 წ. თეიმურაზ II დროს. გზად ახალციხიდან ტრაპეზონამდე და სუყველგან იგი ბეჯითად ათვალიერებს და რაც შესანიშნავი აღგილია, აღწერს და აფასებს. სმირნა, ხიოსი, მიტილენე, ტრიპოლისი არ დარჩენ მოუხსენებელნი. დაწერილებით შინჯავს ტარებს და მათ აღწერილობას ისტორიული საბუთებით ავსებს. საცა კი შემოხვევა ეძლევა, არ ივიწყებს სახალხო გადმონაცემებსაც, ხშირად აპოკრიფთულს ცნობებსაც თავის „მოხილვის“ დასასაბუთებლად. ათონის მთაზედ ყველაზედ მეტი ყურადღება მიაქცია ივერიის მონასტერს, რომელსაც იგი მოჰყავს აღტაცებაში სიმდიდრით და სილამაზით. კარის ღვთისმშობლის მობძანება ზღვით ათონზედ და ვაბრიელის მიერ ხატის მობძანება ივერიის მონასტერში ავტორს დაწვრილებით მოუყვანია. აქაურს მოღვაწეებს წმ. ექვთიმეს და გიორგის, თორნიკის, ბაგრატ კუროპალატს მოწიწებით იხსენიებს.

ტიმოთე დაჰკვირვებია ათონის ბუნებას და იქაურ სამონასტრო ცხოვრების წეს-წყობილებას. იგი აღნიშნავს ბუნების სიმდიდრეს და მტკიცე ბერულს მყუდროებას, რომელიც აქ მეფობს. მთაწმიდას მღვდრობითი სქესის პირუტყვი და ფრინველიც კი არ მოიპოვება. განყენებული ცხოვრება მონაზონთა საძავალითაა. სამონასტრო განათლება ჯერ კიდევ ჰყვარდა: ვატოპედში ნახა მან სკოლა, სადაც ასწავლიდნენ საბერო მოსწავლეებს ღვთისმეტყველებას, მეტაფიზიკას, რიტორიკას. ცნობებს ჰკრებაჯს შესახებ მონათესაობისა ქართველთა — ივერთა დალი შპანელ

ბერთა შორის; ისტორიულს ფაქტებს საქართველოს გაქრისტიანების დროებრსას; ღვაწლს ქართველთა მეფეთა ათონის მონასტრების აღშენებაში, როგორც ფილოთეოსისა დამთავრება ღეონ მეფის შეწირულებით.

ტიმოთე ყველგან პატივისცემით იყო მიღებული, ჯვრით და ხარის რეკით მიეგებებოდნენ წინ ძმანი, როგორც ახლაც ჩვეულებად აქვსთ. ათონიდგან წავიდა კონსტანტინოპოლს და იქიდგან იერუსალიმს. გზად დაათვალიერა ულუმბოს მონასტერი. ბოსფორს და სტამბოლს უძღვნა პოეტური აღწერა, რომელსაც ჩვეულებრივ სასოებით გრძნობით შეამკობს. იერუსალიმში ტიმოთემ ნახა ყველა წმიდა ადგილი, სადაც კი მაცხოვარმა თავისი უკვდავი სახელი დასტოვა: ნახარეთი, კანა, თაბორი, კლდე, საიდანაც ებრაელებს უნდოდათ იესოს ვადმოგდება, ადგილი, სადაც ქრისტე შეიპყრეს, დაადგეს ძაწის გვირგვინი, განსაჯეს და ჯვარს აცვეს. ტიმოთეს მოჰყავს „რაოდენი სატანჯველი მიაპყრეს უფალსა“, რომელიც თვით უფალმა აუწყა ელისაბედს: „მტილთა მას ზეთის ხილთასა ოდეს შემიპყრეს, მცეს შე პირსა მჯილი 122; ყქრილისცემა მომაპყრეს 30, მცეს თავს და მკერდსა კვერთხი 205 და სხვ.“ ტიმოთეს მოჰყავს ცნობები ქართველთა დამყარების შესახებ იერუსალიმში მირიან და ვახტანგ გორგასლანის დროიდგან. ჯვრის მონასტერში მან ნახა სხვათა შორის სურათი შოთა რუსთველისა, მეჭურჭლეთ-უხუცესისა. იგი ჩამოსთვლის ვის და როდის, რომელი ქართველთა მონასტერი აღუშენებია და რა შესაწირავი უბოძებია. ავტორს უკვირს, რომ ქართველებმა ნაკლებად იციან თავიანთი ღვაწლი პალესტინაში.

მეორე მღვდელ-მთავარი რუისის მიტროპოლიტი იახა გედევანიძეილი მოგზაურობს აღმოსავლეთის ქვეყნებში მე-XVIII საუკ. დასასრულს. იგი იყო ძე სარდლის გაბრიელისა. დაიბადა 1737 წ. და ეწოდა სახელად იოანე. აღიზარდა ეს ყმაწვილი კათოლიკოზის კარზედ და 16 წლისა ხელდასხმულ იქმნა ანტონ I-ის იეროდიაკენად და ერთის წლის შემდეგ იგი გაჰყვა კათოლიკოზს რუსეთს, სადაც დაჰყო მასთან ვლადიმირის ეპარქიის გამგეობის დროს. როცა ანტონ I დაბრუნდა საქართველოს, იონა არქიმანდრიტად იქმნა აყვანილი და 1757 წ. დაინიშნა რუისის მიტროპოლიტად. „სოფლის ღელვამან“, როგორც თვით სწერს, მისცა იონა ეკლესიის სამსჯავროს. ერეკლე II-ის განჩინებით ჩამოერთვა მას ეპარქია და მღვდელ-მოქმედება და წარგზავნილ იქმნა დავით-გარეჯაში აქედამ იღუმალ წავიდა იმერეთს, მაგრამ არ იქმნა აქ. შეწყყარებული და მოვიდა ტფილისს. კვალად იღუმალვე წავიდა ახალციხის ფაშასთან, რომელმაც განამგზავრა იგი კონსტანტინოპოლს, რათა ანტიოქიის პატრიარქ

ქისაგან მიეღო ჯავახეთის ეპარქია. პატრიარქებმა კონსტანტინოპოლის, იერუსალიმის და ალექსანდრიისამ იშუამდგომლეს ანტონ I-ს და ერეკლე II წინაშე და ესრედ აღდგენილ იქმნა მღვდელმთავრად. ამ მოგზაურობაში მოიხილა მრავალი წმინდა ადგილი და მივიდა მოლდავიას გენერალ პოტემკინთან. 1792 წ. ერთგულებისათვის რუსეთისა ებოძა პენსია 600 მან. და საცხოვრებლად ამოიჩრია ქ. კიევი, სადაც დაჰყო სამი წელი. შემდეგ ითხოვა სინოდში, რომ დაბრუნებოდა მიტროპოლიტის ხარისხი, რომელიც მას ანტონ პირველისაგან ებოძა. არ სჩანს, მიაღწია თუ არა ამ მიზანს, მხოლოდ 1799 წ. თხოვნისამებრ გადასახლდა მოსკოვს ჩუდოვცის მონასტერში და აქ გადაიცვალა 1821 წ.

იონას მიმოსვლა ანუ მგზავრობა შეიცავს აღწერას შესანიშნავის ადგილებისას ტფილისიდან კონსტანტინოპოლამდე, ათონის, პალესტინის, ვენეტიკის, ეგვიპტის და სინასი. განსაკუთრებით აღწერილი აქვს კიევის მონასტერი. ენა მისი სავსეა რუსიციზმებით: ლოდკა, კარეტა, რუნკა, პეჩერსკი და სხვ. დაწერილებითი ცნობები აქვს შემოკრებილი ათონის ივერიის მონასტრის შესახებ. გარდა ისტორიულის აღწერილობისა იონას შეაქვს თავის წიგნში ლეგენდარული მოთხრობაც: ქაჯეთის ციხეზედ, ტყის კაცზედ და სხვ. სინას მთაზედ დაათვალიერა ის ადგილი, სადაც უფალმა მოსეს ათი მცნება მისცა, აგარის წყარო და სხვ. ათინის მიდამოში ნახა პლატონის და არისტოტელის სკოლის ნანგრევები. ნეპოლთან განცვიფრებულ იქმნა ცეცხლის მქმინავი მთის აზოპის (ვეზუვის) ნახვით; ვენეტიკაში დოჯების სასახლის სიმდიდრით აღტაცებაში მოდის. ეგვიპტეში უკვირს ფელახის შრომის მოყვარეობა და მებატონეების ძალმომრეობა. ავტორი, როგორც ხედავთ, სასულიერო და საერო საგნებს ერთნაირ ყურადღებას აქცევს, მის დაკვირვებებს არა გამოპარვია-რა. სამწუხაროდ საკმარისს ცნობებს არ იძლევა ისეთს საგნებზედ, რომელიც ქართველი მკითხველისათვის მეტს ინტერესს წარმოადგენს: ათონის ლავრაზედ და ვენეტიკის მხითარისტთა სტამბაზე მეტად გაკვრით ლაპარაკობს. დაბრუნების შემდეგ იასში ნახა არქიმანდრიტი გაიოზი, რომელიც მეფე ერეკლეს დესპანად იყო თავად პოტემკინთან. პოტემკინის სიკვდილმა მწუხარებაში ჩააგდო იონა და იასიდან გამოემურა საცხოვრებლად კიევს.

სხვა მიზნით, არა სასულიერო პირმა — აზნაურმა რაიეიელ დანიბეკაშვილმა იმოგზაურა ინდოეთს ერეკლე მეფის მინდობილობით 1795 წ. გაგზავნა იგი მეფემ ინდოეთს შემდეგი ვარემოების მოთხოვნილებით: მადრასში სცხოვრობდა მდიდარი სომეხი, რომელიც ყოველ წელს ერეკლე

დღეს უგზავნიდა ფეშქაშს. მეფემ საჩუქრად უბოძა მას სოფ. ლორი და სიგელის გადასაცემად წარგზავნა დანიბეგაშვილი. მადრასში სომეხი ცოცხალი არ დახვდა და სიგელი მის შვილს გადასცა. ასე გვიხსნის თვით დანიბეგაშვილი მოგზაურობის მიზეზს წიგნში, რომელიც მანვე სთარგმნა ქართულიდგან რუსულად და მიუძღვნა ხელმწიფეს ალქსანდრე პირველს. დანიბეგაშვილმა გაიარა ახალციხეზედ, იქიდგან წავიდა არზრუმს, დიარბეკირს, ბაღდადს, ბასრას და მიაღწია ბომბეის. ინდოეთში მრავალი ქალაქი ნახა, ალტაცებით ასწერა ქიშმირი და მადრასი. ბევრი თავგადასავალიც გამოიარა ზღვაზედ და ხმელეთზედ: შენიშნა ადგილობრივი ჩვეულებანი და სარწმუნოება, დააკვირდა პოლიტიკურს და ეკონომიურს; მდგომარეობას, ინდოეთში ორს-სამს ძმას ერთი ცოლი ჰყავთ, მამად შვილს მხოლოდ უფროსი ძმა მიაჩნია. ავაზაკთა შესახებ მიღებულია შემდეგი ჩვეულება: პირველად ავაზაკს მარჯვენა ხელს მოსკრიან და მეორედ, თუ კიდევ შეეძებნა ცუდი საქმე, მუცელს გაუჭრიან, შესდებენ აქლემზედ და ბაზარში წაიღებენ ხალხისთვის საჩვენებლად. ქალაქს მასკატში მფლობელობს იმამი, რომელიც ტიტველი დადის. მის წინაშე ქვეშევრდომნი თაყვანის საცემლად მიწაზედ ეცემიან. მადრასიდგან სამს ვერსზედ დანიბეგაშვილმა ნახა მოციქულის თომას საფლავი. ბომბეისში მას მოეწონა ნავთ-სადგური, პორტუგალელთაგან აშენებული. მანარში თაყვანს სცემენ ძროხას და წყალს, ხორცს არ სჭამენ. დაბრუნდა უკან სემიპალატინსკს, კოხანს და ბუხარაზედ. მისი აღწერა სავსეა ეთნოგრაფიული და გეოგრაფიული საინტერესო ფაქტებით, ავტორის შესახებ საკმარისი ცნობები არა გვაქვს.

„მოგონებანი“, მემუარები დაგვიტოვა გაბრიელ გელაფანმა ვახტანგ მეფეზედ. გელოვანი გაჰყვა მეფეს რუსეთს და აქ ასწერა თავის ბატონის მოგზაურობა, ავტორი იქიდგან იწყებს თავის „მოგონებას“, რომ შეეხება პეტრე დიდის მიერ დარუბანდის დაჭერას. შემდეგ იხსენიებს ტოლსტოის მოსვლას ვახტანგთან და უკანასკნელის წასვლას მრავალრიცხოვანი თანამხლებლებით იმერეთით რუსეთს. რუსეთში ზარბაზნის სროლით მიიღეს სუყველგან ქართველთა მეფე, მაგრამ ეს სიხარული ჩქარა მწუხარებად შეეცვალათ, რადგან პეტრე I მიიკვალა. ეკატერინე I-მა დიდის პატივისცემით მიიღო ვახტანგ მეფე, რომელსაც მოეოოდა სამწუხარო სვე. ეს მოგონებანი გელოვანმა დაუთმო თავის რუსულიდგან ქართულად ნათარგმნს გეოგრაფიას.

მემუარები დეკანოზი იოანე ქართველიშვილისა შეეხება ილამაჰმადხანის მიერ ტფილისის აოხრებას.

ავტობიოგრაფია ბატონიშვილის გიორგი ალექსანდრეს ძის ნათელს ჰყენს მეთვრამეტე საუკუნის იმერეთის ისტორიას. ამ ავტობიოგრაფიას ეწოდება: თავგადასავალი სოლომონის შვილის-შვილის გიორგი ალექსანდრეს ძისა. ავტორი დაიბადა 1778 წ.; ექვსი წლისამ დაჰკარგა პაპა სოლომონი და წლინახევრისა იყო, როცა მამა მოუყვდა. სოლომონმა იგი თავის მემკვიდრედ აღიარა, მაგრამ ტახტი წაართვა დავით გიორგის ძემ. შემდეგ ამის მოქიშემ არჩილისძემ სოლომონ II მიიღო მონაწილეობა ობლის სვეში. მაგრამ მტრებმა შეფე სოლომონ II გადაჰკიდეს გიორგის.

მეფემ მუხურის ციხეში („მოამბე“, 1900, № 5) დაამწყვდია. აქ ტანჯვამ ისე შეაწუხა, რომ რამდენჯერმე თავის მოკვლა განიზრახა. შევიწროებულმა გარემოებამ გააბედვინა ღამით გამოპარულიყო ციხიდან. მოვიდა მეფესთან და ხსნის იმედი უღვივოდა გულში, მაგრამ „დაუძინებელმა მტერმა“ კვლავ შეაძულა იგი მეფეს და მუხურის ციხეშივე გამოაგზავნინა. ბოლოს მაინც მოახერხა გამოპარვა ციხიდან და გენერალ რიკხოვის შუამავლობით ქუთაისით მოსკოვს წავიდა 1807 წ., სადაც დასწერა თავის ავტობიოგრაფია. ეს პატარა მოთხრობა საყურადღებოა მაშინდელი ზღვასავით აღელვებული ცხოვრების დასასურათებლად.

დამახასიათებელი მე-XVIII საუკ. შინაური წესწყობილებისა არის „ანდერძი იესე ოსეშვილისა“, რომელიც დღიურის სახით არის დაწერილი (დაბეჭდილია „ციცკარში“ 1871-1872 წ. წ.). ანდერძი ნაკლებად შეეხება პოლიტიკურს მხარეს; ერთი-ორი სიტყვით მოხსენებულნი არიან ლეკები, ნადირშაჰი და გენერალი პოტემკინი. უმთავრესი ყურადღება ავტორისა მიქცეულია ქონების გაძლიერებასა და დარიგებაზედ, რომელსაც შვილებს უძღვნის, „ანდერძის“ დამწერი მართლმადიდებელი ქრისტიანი, 40 წლისა, შვილის-შვილია სიონის დეკანოზისა, დაიბადა 1729 წ. ჯავახეთში, სადაც მისი დედ-მამა გახიზნულიყვნენ ლეკიანობის დროს. მის ნათლიად იყო ვახტანგ ყაფლანიშვილი, შემდეგ კათოლიკობისადმი მიქცეული. ნადირ-შაჰის შემოსევის დროს იესე ორი წლისა იყო და იმალებოდა მშობლათურთ სოფ. წვერში. შვიდი წლისა მიაბარეს იოთამ შატბერაშვილს, რომელმაც ასწავლა წერა, კითხვა და გალობა. მამამ დალუბა თავის ქონება იმისა გამო, რომ თავდებად დაუდგა ერთს თავადიშვილს. რადგან ვერ გაუწვდა ამ თავადის ვალებს, გაღიზეწა იმერეთს, რომ დარჩენილი 800 მან. ვალი თავიდგან მოეშორებინა. ოჯახი 12 წლის იესეს დააწვა თავზედ. წელიწად-ნახევარს მან ბევრი ვიჯგოლხა გამოიარა. ამ დროს ნადირ-შაჰის საჯიჯრად სპარსეთში გამეფდა

ადილი, ირანის საქმეებში აიწეწა და საქართველომ თავისუფლად ამოი-
სუნთქა. საქართველოს განაგებდა თეიმურაზი, რომელმაც დაიხლოვა
იესე, რადგან კარგი წერა იცოდა. იესე დანიშნა მდივნად ანახანუმ დედო-
ფალთან. 24 წლისა იყო, როცა მოუკვდა ცოლი, ჩაჩიკაშვილის ასული.
იესემ გული მაინც არ გაიტეხა და არ შესცვალა ცხოვრების ჩვეულება:
არ სვამდა, არ მისდევდა ყომარბაზობას, არავის თავდებად არ უდგებო-
და. ამ ღირსების ჯილდოდ მეფემ დანიშნა საგანძეულოს მეთვალყურედ,
გამდიდრდა, იყიდა მიწა და სახლები. 1755 წ. შეერთო მეორე ცოლი
ქიზიყის მოურავის აბხაზიშვილის ქალი. მეფის წყალობაც მოემატა: თან
დასდევდა გორს და თელავს, დანიშნა მის სუფრაჯადაც. 1758 წ. ბედი
უკუღმა დაუტრიალდა. მამა მოუკვდა, რომელმაც მხოლოდ ცოტა რაჲ
უანდერძა იესეს, რომელიც სახლს უკვე მოშორებულ იყო. ამასთანავე
გაუწყრა დედოფალი ანახანუმ. დედოფალს კათოლიკეთა მისიონერებმა
ახალციხიდან შუამდგომლობა სთხოვეს, რათა ტფილისში დაებრუნები-
ნათ მათთვის ეკლესია. მეფეს სურდა ამ საგნის გადასაწყვეტად მოეწვია
საეკლესიო კრება. სამღვდლოება ამას წინააღუდგა და საქმე ჩაიშალა.
დედოფალმა ამ საგნის უდროოდ გამოქვეყნება იესეს მიაწერა და შური
იძია. ბრალი დასდეს, რომ სამეფო ხაზინიდან იპარავდა, და ამიტომ
შეიპყრეს. მეფე ერეკლემ ეჭვი აიღო, რომ ოქროს ხანჯალიც მან მიით-
ვისა. მამული ჩამოართვეს და გლახაკის მდგომარეობაში ჩააგდეს. სიკვდი-
ლის პირად მყოფმა მოძღვარს გამოუტყუხა, რომ ცილი საიდუმლოს გაცემაში
უმიზეზოდ დასწამეს. მორჩა-რა, ერეკლემ დუშეთს დაიბარა, მოიწონა და
რუსეთში გასაგზავნი ქალაქების გადამწერად დააყენა. მხოლოდ თეიმუ-
რაზის სიკვდილის შემდეგ ერეკლემ დაუბრუნა მდივნობა და ჯამაგირი.
იესეს ბედი გამოტრიალდა. შეიძინა მრავალი მამული სოლალაშვილების
და ბარათაშვილებისა. შვილებს უანდერძა საფლავზედ ძეგლი დაუდგან-
ზედ-წარწერით, რომელმაც გააცნოს მკითხველს მისი სიღარიბით გამდი-
დრება. ენა ანდერძისა მარტივი, სასაუბროა. დამწერის პიროვნება
გამოიხატება გამდიდრების ზრუნვაში და ყაირათში.

ს ა ს უ ლ ი ე რ ო მ წ ე რ ლ ო ბ ა .

მ ქ ა დ ა გ ე ბ ლ ე ბ ი .

სასულიერო წოდება საქართველოში წინამძღვარი იყო ერის განა-
თლების საქმეში. მონასტრები იცავდნენ მწიგნობრობის კერას. მწერალთა,

კრებაში. სამღვდლოებს ეჭირა საპატია. ადგილი. დროთა მიხედვით სამღვდლო პირნი მასწავლებლობდნენ და ქადაგებდნენ, მოგზაურობდნენ სულის ცხონების მიზნით და საპოლიტიკო მოსაზრებით. მე-VXI—XVVI საუკ., როდესაც მაჰმადიანობამ დასაგრა საქართველო, გახშირდა პალესტინას და ათონისაკენ გამგზავრება, სადაც სთარგმნიდნენ და სწერდნენ წიგნებს, ზიდავდნენ ხელნაწერებს, და ხელოვნების ნაშთებს, სამშობლოში განსაცდელს მიცემულებს. გაჩნდა-რა სტამბა, სასულიერო პირთა აქაც თავიანთი ღვაწლი დასდეს: იოსებ სამებელი, გრიგოლ ხარჭაშენელი, ზაქარია მოძღვარი, ვარლამ მიტროპოლიტი იღვწოდნენ წიგნების შესწორების და ბეჭდვის საქმეში. დანგრეული ტაძრები და სკოლები მე-XVII—XVIII საუკ. კვლავ აყვავდა ანტონ კათოლიკოზის და გაიონის მეცადინეობით. მოგზაურობა აღმოსავლეთისაკენ განახლდა ტიმოთეს და იონას მაგალითით. სასულიერო მწერლობას ახალმა სიომ დაჰბერა. ჯერ მ-XIII საუკ. არსენ ბუღმდისიძემ, ნყოფიერმა მწერალმა, გაითქვა სახელი. მას შემდეგ ნიკოლოზმა შეადგინა ლოცვები ტაროსის შესაცვლელად. მე-XVI საუკ. იღვწის კათოლიკოზი ევდემონი, მოთავე საეკლესიო კრებისა; მისი მოადგილე ექვთიმე საყვარელიძე ამრავლებსა და ჰკრებს საღვთისმეტყველო წიგნებს. მე-XVII საუკ. მაჰმადიანობის გავრცელების უამს ბაგრატ ბატონიშვილი სწერს მოთხრობას ისმაცელთა სარწმუნოებაზედ და იაკობ შემოქმედელმა დუმბაძემ დასწერა ლექსად „მაჰმადიანთა დარღვევა“, რომელიც იწყება სიტყვებით: დასაწყისი უსჯულოს მაჰმადისა და ქრისტიანების გაბაასებისა, ნათქვამი შემოქმედელი იაკობისაგან, ბრძანებითა მეფის შაჰნაოზისათა (1674—1709). ავტორი ყორანს არღვევს. მე-XVIII საუკ. კათოლიკოზი ბესარიონი სწერს „გრდემოს“ ლათინთა წინააღმდეგ და ქუთათელი იოსებ (1769—1776) „მარწუხს“ მწვალებლებთან საბრძოლველად. ქეთევან დედოფლის წამება ლექსად ასწერა ბერმონაზონმა კოსმამ (+1735). ნიკოლოზ ტფილელმა დასწერა „შვიდი მომაკვდინებელი ცოდა“, იამბიკონები წმ. ნინოს, ისე წილკნელს, ქეთევანს და სხვ., შეადგინა საქრისტიანო დარიგება, სახელმძღვანელოდ სკოლაში. მიტროპოლიტმა რომანოზმა (ერისთავმა) შეადგინა „წინწილა ღალადებისანი“. ამავე დროს სთარგმნიან ბერძნული და რუსული ენებიდგან საღვთისმეტყველო წიგნებს. სიმეონ პოლოცკის „გვირგვინი“, პროკოპოვიჩის „რედლამენტი“ გადმოქართულებულ იქმნენ. კათოლიკოზის დომენტის მეცადინეობით გაიზარდა საქრისტიანო მოძღვრებათა და წიგნთა სია ქართულს ენაზედ.

ამ ჩამოთვლილ სასულიერო მწერალთა რიცხვს ავსებს ორი მქალაქ

გებელი—ანტონ ჯყონდიდელი და ამბროსი ნეკრესელი *). ანტონ ჯყონდიდელი იყო ძე ოტია დადიანისა (1728—1744). ანტონი გაიზარდა ბიძის კაცია დადიანის სახლში. სარწმუნოების სიყვარული ჩაუნერგა დედამ ვულქანმა, რაჭის ერისთავის შოშიტას ასულმა. სწავლა დაასრულა ტფილისის სემინარიაში, რომელიც ერეკლე მეფის დროს გაიხსნა. აქ გატაცებით კითხულობდა საღვთისმეტყველო და სათილოსოფიო თხზულებებს ზაქარია გაბაშვილის ზედ-მოქმედებით და კათოლიკე მისიონერთა გავლენით. დაბრუნდა რა სამეგრელოში, დაინიშნა ცაგერელ მიტროპოლიტად და სახელი გაითქვა თავის მკვერმეტყველებით.

1777 წ. გრიგოლ ჯყონდიდელის სიკვდილის შემდეგ ანტონი დაინიშნა მის ადგილს. ანტონმა თავის სიცოცხლე შესწირა ხალხის სამსახურს, ობოლთა და დევნილთა მფარველობას, მის სახლში ყოველდღე მზადდებოდა სადილი ღარიბთათვის. იგი გამოვიდა ტყვეთა გასყიდვის მოწინააღმდეგედ და მათ მოვაჭრეთ ეკლესიის წყევლა-კრუღვას უკზავნიდა. ბევრზედ კეთილად იმოქმედა ანტონ ჯყონდიდელმა და თავის ქადაგებით მოაქცია გასაკიცხი საქციელისაგან. 1789 წ. ჯყონდიდელობას თავი დაანება და სიკვდილის ჟამამდე (1815 წ.) იცხოვრა ნახარების მონასტერში. მისი ქადაგებანი, გამოცემული ბესარიონ ეპისკოპოსის მიერ (ქუთაისი, 1898), შესანიშნი არიან მარტივი ენით. იგი განმარტავს საქირბოროტო საგნებს და არა განყენებულს დოგმატიურს თემას.

მეორე გამოჩენილი მქადაგებელი მე-XVIII საუკ. ამბროსი ნეკრესელი ცნობილია ამასთანავე როგორც განთქმული მისიონერი. ამბროსის ცოტა ადრე ნეკრესი სამიტროპოლიტო კათედრად აქციეს. მას განაგებდა განათლებული პირი დოსითეოზ ჩერქეზიშვილი, რომელსაც ნეკრესში სკოლაც ჰქონდა. ამ სკოლის ამბავს 1762 წ. იკითხავს მეფე ერეკლე: მე მესიამოვნება, თუ ბეჯითი მზრუნველობა მექნება სკოლაზედო. ნეკრესელი ვალდებული იყო ამოეფხერა ხალხში ცრუ მორწმუნეობაც. ამიტომ მან ჩამოართვა მღვდლებს ხელწერილი, რომ ისინი სდევნიან ჯადოქრებს, მკითხავეებს, ქადაგებს და დეკანოზებს. დიდებისთვის უნდა ესწავლებინათ ეკლესიაში რიგიანად დგომა და პირჯვრის წერა, ხოლო მოზარდი თაობისათვის სკოლაში წერა-კითხვა. ამ მოვალეობის აღსრულებას ნეკრესელებს ხშირად უშლიდნენ ლეკები, რომელნიც კახეთს აოხრებდნენ და ერთს ჟამს ანტონ I-ის დროს იძულებულ შეიქნენ ნეკრესის საკათედრო

*) მკვერმეტყველობის მაგალითი სხვათაშორის მოიპოება ათონის მე-XI საუკ. კრებულში, სადაც ძლიერი და გამომეტყველი ენით აღწერილია მიცვალებული გიორგი მთაწმინდელისა (გვ. 341 და შემდეგი).

ეკლესია დაეხურათ და სასკოლო ნივთები თელავის სემინარიის რექტორის დავითისთვის გადაეცათ. მაინც ეს მხარე უეპისკოპოზოდ არ დასტოვეს და 1781 წ. ამბროსი დანიშნეს ნეკრესელად. ამან ეკლესია აიშენა შილდის თავში, რადგან ნეკრესი ლეკებისგან განსაცდელში იყო. ამბროსიმ, რომელმაც ორი კათედრა უკვე გამოიცვალა (იყო წილკნელად და მანგლელად), ნეკრესის ეპარქიის საკურორტებას გამოცდილი ყურადღება მიაქცია: ეკლესიები განაახლა, სკოლაში სწავლა აღადგინა, ქადაგებით ცდილობდა დაცემული მდგომარეობის ამალღებას და აღორძინებას. 1806 წ. რუსთა მფლობელობის დროს ამბროსის დაენიშნა პენსიათ 1000 მანეთი და მის სკოლას შესანახად 200 მან. ამ წელს მოხუცებული ყოფილა და ერთს ქადაგებას ათავებს სიტყვებით: „ვაი ჩემდა, რამეთუ აღარა არს პირველი იგი შემძლებელი ხელი ჩემი მოხუცებისა უძღურებისა გამო“. რა გვარია ამბროსი, სად და როდის დაიბადა, — ჩვენ ნამდვილად არ ვიცით. სჩანს მხოლოდ, რომ სწავლა მიუღია ტფილისში ფილოსოფიის კათოლიკოსის ბესარიონ ორბელიანის ხელმძღვანელობით. ზოგიერთა მოსაზრების მიხედვით იგი დაბადებულ უნდა იყოს 1726 წ. ნეკრესის ეპარქიას მართავდა 1781—1808 წლამდე და გარდაიცვალა 1808 წ.

ამბროსის ქადაგებას და მოღვაწეობას ის მნიშვნელობა აქვს, რომ თავგამოდებით ცდილობდა დაეცვა თავისი სამწყსო გალექებისა და გათათრებისაგან. მხურვალე სიყვარულით განსჭვალული იბრძვის, სამშობლოს კეთილდღეობის და უვნებლობისათვის. ერთს ქადაგებას ათავებს იმ სიტყვებით, რომელიც აჩრდილივით მთელს მის მოქმედებას თან დასდევდა. „შევიყვაროთ ჩვენი ქართველობა და დავიცვათ იგი“. იგი იღვწის ცრუმორწმუნეობის ამოფხვრისათვის. ნუცა თილისმა, ნუცა მხარე, ნუცა ბეჭი და სიზმარი და ყოველივე ამისებრი საეშმაკო ნუ გჯერათო, — ეუბნება იგი ხალხს. აიღეთ ხელი ახლავ, განაგდეთ თქვენგან და ნულარა იქმთ ამისთანებსო“. ამბროსი გაღმამხრელ კახელებს, რომელნიც ხშირად ლეკდებოდნენ, ამხილებს და უწყრება: ქვეყნის მოძულეობა და ლალატი დიდი ცოდვა არისო. ამ მხილების შემდეგ იგი ეხვეწება, კენესის, მოიწვევს ქართველ წმიდათა და ითხოვს ქვეყნისათვის მეოხებას და მფარველობას. ამ პატიოსანი პატრიოტის სიტყვები იერემიას გოდებას მოგვაგონებს. მისი გული სავსეა მწუხარებით, ხედავს რა სამშობლოს შავს ბედს. რუ შერებით ღვთის საწყენ საქმესო, იმეორებს იგი სხვა-და-სხვა ადგილს, სადაც კი მოუხდება მას ყოფნა და ქადაგების

წარმოთქმა. შთააგონებს ერთობას, სიყვარულს მტერთან ბრძოლისას, გულის სიმტკიცისას. ის დაჯერებულია, რომ რუსეთი იხსნის საქართველოს ყიზილბაშთაგან და დაიცავს ჩვენს ენას, ეროვნებას და სარწმუნოებას. შემდეგ იგი სხვანაირად იქცევა: იმედი გაუცრუვდება და დროთა მოთხოვნილებების შესაფერად ქადაგების კილოსაც სცვლის. მისი ენა მდაბიური და მარტივია; მსურს, ყველამ შეიტყოს და შეიგნოს, რას ვამბობო. ერთი თავის ქადაგების ბოლოს ამბობს, რომ მან დასწერა 16 სიტყვა და გაგზავნა ეკლესიებში წასაკითხად. ამით აიხსნება, რომ მისი ქადაგების ხელნაწერი მრავალია, თუმცა ექვი არ არის, რომ ყველა მის ქადაგებას ჩვენამდე არ მოუღწევია. ამბროსის ქადაგებანი, რიცხვით 38, გამოსცა ალექსანდრე ეპისკოპოზმა (ტფილისი 1881). ქადაგებანი ამბროსისა შეიძლება ორს ჯგუფად გავყოთ: პირველი (33) შეიცავს დოგმატიურს, მეორე (5) ისტორიული შინაარსის სიტყვას. პირველს ეკუთნიან სიტყვანი განცხადებასა ნათლისღებისასა, ყოვლად წმიდის შობასა, წმ. გიორგის დღესასწაულსა და სხვ., მეორენი შეეხებიან დროის მოთხოვნილებას. თავის ქადაგებას სქოლასტიურად ხშირად ლექსითაც ამბობს, დოგმატიურს სიტყვას ჩაურთავს საქართველოს მდგომარეობის სურათს. ალამაჰმადხანის ჩვენი ქვეყნის დარბევის გამო, ამბროსი სამღვთო წერილიდან იღებს ადამის სამოთხიდან გამოდევნის ისტორიას და ადარებს მის მდგომარეობას საქართველოს გარემოებას და განმარტავს მიზეზს პირველის და მეორის მოვლენისას. მის ქადაგებებს აზის დალი სქოლასტიური ფილოსოფიისა. იოანე ოქროპირის სწავლას გრამატიკულად არჩევს და ბაუმეისტრის მოსაზრებით ამტკიცებს იდეების და კატეგორიის აზრს.

ამბროსის ქადაგებანი, სქოლასტიური შინაარსით აგებულნი, მაჩვენებელნი არიან იმ დროის საღვთისმეტყველო მიმართულებისა. მეტი ყურადღების ღირსნი არიან ის ქადაგებანი, სადაც შეეხება საისტორიო მოვლენას, საქირობოროტო საგნებს. ამბროსი ხმას იმადღებს, როცა იგი შეეხება საქართველოს ერის დაცვის საგანს და მტერთა წინააღმდეგ აგულადებს მსმენელებს. მის ქადაგებას აღნიშნული აქვს როდის და რა გარემოებით იყო გამოწვეული მისი სწავლა: „წელსა 1796-სა, იანვარს ვ, კნინმცირე გლახაკი გონებისაგან თქმული ქადაგება განცხადებასა ნათლისღებისასა, ამბროსის მიერ ნეკრესელისა“. ქადაგებას ხშირად ტექსტის სიტყვებით იწყებს. 1795 წ. „ქადაგებას ერისა მიმართ ამჟამად კოდვათა ჩვენთაგან მტერთა უსჯულოთა მიერ შექირვებისა“ შეუდგება სიტყვებით: „აღმოგფხვრნე თქვენ ქვეყნისაგან, რომელი მი-

გეც თქვენ“ და სხვ. შემდეგ იტყვის „სახელითა მამისათა“ და სხვ. და აღწერს საქართველოს მდგომარეობას ალამაჰმადხანის შემოსევის გამო. „ღვთის მოყვარებით შემოკრებულნი ქრისტეს ერნი და ცოდვათა ჩვენთაგან ქართლსა და კახეთში ესოდენ ჟამსა და ახლა უფრო კიდევ ნამეტანად უსჯულოთა და ქრისტეს მგმობელთა მტერთაგან დამდაბლებულნი, და მუდამ აოხრებისა და წარტყვენისათვის შეშინებულნი, რაც დღეს ესოდენი დაწვა, აოხრება და დატყვევება მოგვევლინა, ხომ ჩვენისავე თვალით მოვინახეთ ეგოდენი საცოდავობა“...

დავით ბატონიშვილი, იოსებ ბატონიშვილი და მისი „კალმასობა“

მე-XVIII საუკ. მწერლობა დამთავრდა რამდენიმე ბატონიშვილის მოღვაწეობით. მათ შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავთ დავითს და ივანეს. დავით ბატონიშვილი, ძე გიორგი მეფისა, დაიბადა 1767 წ. განათლება მიიღო განათლებული ავსტრიელის გეტინგის ხელმძღვანელობით. ეს მეცნიერი პირი მოვიდა ტფილისს პეტერბურგიდან, საიდანაც გამოიწვია ერეკლე მეფემ. დავითზე გავლენა იქონია იაკობ რეინეგსმაც, რომელიც პოლიტიკურ აგენტად იყო საქართველოში თავად პოტემკინის მხრით. რეინეგსმა შეადგინა ახალგაზდა პირთა პოლკი, რომლის ლეიტენანტად დანიშნა დავითის ძმა—ბატონიშვილი ალექსანდრე. სამხედრო ვარჯიშობაში მონაწილეობას იღებდა დავით ბატონიშვილიც. 1797 წ. დავითი პავლე I-ის მიერ მემკვიდრედ აღსარებული წავიდა პეტერბურგს თავის ერთგულების რუსეთისადმი გამოსაცხადებლად და თან გაიყოლა გეტინგი თარჯიმანად. გენ. პოტემკინმა ჯერ 1784 წ. ტფილისში ნახვის დროს მოიწონა ბატონიშვილი დავითი და ასეთი აზრი წარმოსთქვა: დავითი 17 წლისაა, ემჩნევა გონების სიმკვირცხლე, გამბედაობა და ლაშქრობისადმი მიდრეკილება. ბურნაშევი, „საქართველოს სურათის“ დამწერი, ამას უმატებს: „ბატონიშვილი დავითი დიდს სურვილს იჩენს შეითვისოს ევროპული სამხედრო მეცნიერება“ დოქტორ რეინეგსი და კათოლიკეთა მისიონერები ამ ცნობის-მოყვარეობას უკმაყოფილებდნენ და უღვიძებდნენ ინტერესს საფრანგეთის რევოლუციის და ნაპოლეონისადმი. დავითმა სიყრმიდგან გამოიჩინა სამხედრო ნიჭი. რამდენჯერმე გაიმარჯვა შემოსეულს ლეკებზედ. ძღვევა მოსიღმა გაილაშქრა უარსისკენ, ერევნის ხანს ხარკი გამოაღებინა, ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს ჯარში ტრიალებდა. 1800 წ. გიორგი მეფის სიკვდილის შემდეგ

დავითი დროებით გამგე იყო საქართველოს სამეფოსი. 1803 წ. გადასახლეს რუსეთს და გენერალ-ლეიტენანტის ხარისხით გარდაიცვალა პეტერბურგში ეს ტახტის მემკვიდრე — ბატონიშვილი, ცნობილი ვოლტერის მიმდევარად.

ბატონიშვილმა დავითმა პოლიტიკურს მოქმედებას მოკლებულმა, თავისი სიცოცხლე შესწირა მწერლობას. 1800 წ. ტფილისის აოხრების შემდეგ განახლებულს სტამბაში აღბეჭდა შემოკლებული მსოფლიო ისტორია, რომელიც მან შეადგინა 1798 წ. ეს წიგნი შეიცავს მოთხრობას ასურეთის, სპარსეთის, საბერძნეთის, რომის და საქართველოს ისტორიისას რუსული და ქართული წყაროების მიხედვით. წინასიტყვაობას უძღვნის განათლების მნიშვნელობის და სარგებლობის გამოკვლევას. შემდეგ 1805 წ. დაბეჭდა მოკლე საქართველოს ისტორია და შეუდგა სხვადასხვა თხზულებათა გადმორქართულებას. დავით ბატონიშვილმა გადმოსთარგმნა ანსილიონის ესთეტიკური განსჯანი, არტილერიის სახელმძღვანელო, მიძღვნილი ბატონიშვილის იოანესადმი, გულის ხმის ყოფისათვის სჯულისა მონტესკიოსი, ისტორია ნადირ-შაჰისა ვეზირის მირზა მეხდისაჲს დაწერილი. შეადგინა გრამატიკა კითხვა-მიგებით და იგი მიუძღვნა მეფე ერეკლეს. ამ ჩამოთვლილ წიგნთა გარდა დავითმა დასწერა და სთარგმნა აგრეთვე გეოგრაფიული, მითოლოგიური და რომანიული წერილები, სწავლა შუშუნების დაშადებისა და სხვ. ორიგინალურ თხზულებათა შორის მას ეკუთნის „ახალი შიხი“, სანტიმენტალური მიწერ-მოწერა ქალს და კაცს შორის. ეს თხზულება, რუსულადაც ნათარგმნი, ნაყოფი რიჩარდსონისა და კარამზინის სანტიმენტალური მოთხრობის გავლენისა. იმათ წაბაძვით დავით ბატონიშვილი სწერს შიხ-სანანის რომანს. შიხი მაჰმადიანთა სასულიერო თავია. ამ სპარსელმა შეიყვარა უბრალო ქართველი გლეხის ქალი სახელად ფერია. ფერია თანახმა იყო ცოლად ვაჰყოლოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ შიხი ღვინოს დაღევდა. რადგან რჯული ნებას არ აძლევდა ღვინის დაღვევისას, იძულებული იქმნა ფერიას განშორებოდა. მაგრამ ჩქარა ინანა განშორება და დაუწყო წერილებით სიყვარულის გამოცხადება. ფერიაც მოლობა ამ სატრფიალო წერილების კითხვით და მზად არის სიყვარული გაუყოს. საყურადღებოა, რომ გვირად ამ მიწერ-მოწერისა ბატონიშვილმა სპარსელი გახადა. შესაძლოა ამ შემთხვევაში მასზედ გავლენა მოეხდინოს მონტესკიოს „სპარსულს წერილებს“, ფორმა კი მიწერ-მოწერით რომანის მოთხრობისა აღებული უნდა ჰქონდეს თან-ეკრუსოს თხზულებიდან „ახალი ელიოჩა“.

ამ მოთხრობით ჩვენს მწერლობას დაჰბერა სანტიმენტალურმა, გახ-

ვიადებულმა გრძნობიერობითმა მიმართულებამ, მაგრამ თანამოაზრენი დაეით ბატონიშვილს არ აღმოუჩნდნენ, უთუოდ იმიტომ, რომ ბატონიშვილი საქართველოდგან შორს იყო და მის თხზულებას მკითხველებიც არ ჰყავდა. აგრეთვე ფეხი ვერ მოიკიდა ცრუ-კლასიციზმმა, თუმცა ლომონოსოვის და დერჟავინის ოდები ითარგმნა მე-XVIII საუკ. დასასრულს ქართულად და მკრთალი წაბადვაც გამოიწვია. ამ მიმართულებამ ვერ შესძლო ჩვენს მწერლობაში განმტკიცება, რადგან იმ დროს, როცა ქართველებმა იგი გაიცნეს, ფსევდო ანუ ცრუკლასიციზმი ძლიერ-და სუთნაქავდა, ძალა და გავლენა მოკლებული ჰქონდა, მის ადგილას რომანტიზმი იყო გამეფებული. საყურადღებო დავითის მოღვაწეობაში ის მხარეა, რომელიც თვალსაჩინოდ ჰყოფს ჩვენთვის ქართული მწერლობის მსწრაფლ გამოღვიძებას. სურვილს ევროპული მეცნიერება და ლიტერატურა გაიცნონ და გააცნონ მკითხველ საზოგადოებას. ერთს დონეზედ აღარ დგას ქართველი მწერალი, — სპარსელი პოეტების გარდა. მას წასაბაძად გაუხდნენ საუკეთესო წარმომადგენელი მაშინდელი ევროპული ლიტერატურისა და მეცნიერებისა. დავით ბატონიშვილი, სთარგმნის მონტესკიეს თხზულებას, რომელზედაც დამყარდა დასავლეთ ევროპის საპოლიტიკო კონსტიტუცია. დავითზედ აღრე ბაქარმა გადმოიღო ქართულად კანონმდებლობა ალექსი მიხაილოვიჩისა. ბატონიშვილმა იოანემ შეადგინა პროექტი — წინადადება გიორგი XII-დმი მირთმეული 1799 წ. საქართველოს წეს-წყობილების შეცვლის შესახებ. რეფორმები საჭიროა მოხდეს ევროპულს გეგმაზედაო, უნდა შეიცვალოს პოლიტიკური, ეკონომიური, საფინანსო და სამხედრო გამგეობაო. ეს პროექტი საუკეთესო წყაროა იმის გამოსაძიებლად, თუ რას ელტოდა განათლებული წრე სამეფო სახლეთულობისა და რა გზით ცდილობდნენ დაეცვათ საქართველო მომავალი უბედურებისაგან.

იოანე ბატონიშვილი სახელოვანი სარდალი და მეცნიერი კაცი იყო. იგი იყო გიორგი XII და მის მეუღლის ქეთევან ანდრონიკაშვილის ძე. დაიბადა 1772 წ. და რვა წლისას მოუკვდა დედა. მისი ცხოვრება შეიძლება ორ ხანად გავყოთ: პირველი მან გაატარა სამშობლოში, მეორე რუსეთში. საქართველოს უკიდურესმა მდგომარეობამ ლეკ-სპარს-ოსმალთა შემოსევის დროს იოანე ბატონიშვილი აღზარდა მამულის დარაჯად და თავგამოდებულ სარდალად. 1795 წ. იგი შეებრძოლა აღა-მაჰმად-ხანს ტფილისის აბანოებთან და ამით გზა გაუხსნა პაპას — ერეკლეს ტფილისიდან უვნებლად გასულიყო. 1801 წ. საქართველო რუსეთს შეუერთდა და ბატონიშვილი იოანე გადასახლდა პეტერბურგს თავის მეუღლით ქე-

თევან წერეთლის ასულით. გადაიკვალა 1839 წ. შვილი მისი ვრიგოლზ მწერლობას მისდევდა და მისმა მემკვიდრემ იოანემ პეტერბურგის საჯარო წიგნთ-საცავს გადასცა ძვირფასი ხელნაწერები, რომელნიც წინაპართაგან მას დარჩა. იოანე ბატონიშვილს ეკუთნის რამდენიმე სამეცნიერო შრომა და მათ შორის „რუსულ-ქართული ლექსიკონი“, „ისტორიული უბნობა სხვა-და-სხვა ხალხისა (ევროპისა)“ და „კალმასობა“. ეს უკანასკნელი შრომა ორ ნაწილად იყოფა. თვით სიტყვა „კალმასობა“ ნიშნავს პურიხ და ღვინის მოთხოვნას მონასტრისთვის. კალოობას და რთველში. ბატონიშვილის წიგნი „კალმასობის“ სათაურით შეიცავს მე-XVIII საუკ. ქართულს ენციკლოპედიას. ავტორს გამოჰყავს საკალმასოდ ქვაბთა-ხევის მონასტრის იპოდიაკონი იოანე ხელაშვილი. იგი იყო განათლებული და თელავის სემინარიაში სწავლა-მიღებული პირი, სოფ. ვაქირით, ქიზიყიდგან, და მცოდნე რუსული ენისა, რომელიც მან შეითვისა რუსეთში. მონასტრის წინამძღვრის დოსითეოს ფიცხელაურის ბრძანებით ხელაშვილი შიდის საკალმასოდ და დოესის მინდორში შეხვდებოდა გორელს სომეხს ზურაბ ლამბარაშვილს, სასიამოვნო მოუბარს და საკვირველს ოხუნჯს. ხელაშვილი და ლამბარაშვილი ერთად შემოივლიან ქართლს, კახეთს, ქიზიყს, სომხეთს და დაბრუნდებიან ტფილისს. წიგნში ჩამოთვლილია ის სოფლები, სადაც მეკალმასენი ყოფილან: ხიდისთავი, სურამი, მცხეთა, მარტყოფი, ხაშმი, შილდა, ყვარელი, ახტალა, ყარაბულახი და სხვ. ხელაშვილი ამ მოგზაურობაში ასწერს მდებარეობას, მცენარეების თვისებათა და ხასიათსა იმ ადგილთა, რომელზედაც გაივლიან. მცხოვრებთა ბაასით ის ასურათებს ადგილობრივს გამოთქმას და ზნეობითს შეხედუ-დულებას. შესანიშნავი მოღვაწენი—ციციშვილები, მამაცაშვილები, ორბელიანები, ამილახვარნი, ერისთავნი, ხერხეულიძენი, მიტროპოლიტი მროველი, დავით რექტორი, ექიმი ყარაშვილი დახასიათებულნი არიან მკაფიოდ და ცოცხლად. ხელაშვილის მოთხრობა გაგვაცნობს მონასტრე-ბის და ბატონყობის მდგომარეობას, წარმოსთქვამს თავისს აზრს აღზდა-განათლების შესახებ, გაგვიზიარებს ისტორიულს ცნობებს წარსულიდგან. შეფე ერეკლეს სახლობა და მისი ლაშქრობა, რუსეთთან მიწერ-მოწერა, საქართველოს მწუხარება გიორგი მეფის სიკვდილის შემდეგ, ბატონი-შვილთა არეულობა და ლეკების შემოსევა იმავე სიმახვილით არიან აღ-წერილნი, როგორც ცნებანი სხვა-და-სხვა სამეცნიერო დარგიდგან. ღვთის-მეტყველების საფუძველს განმარტავს ბაასში ციციშვილთან, რომელიც ვოლტერის მოძღვრებას დაემონა. აქვე შემთხვევა ეძლევა ფსინოლო-გიური და საეთიკო ცნობებზეც გაგვიზიაროს. ამილახვართან ბაასობს სა-

მართალს, ფილოსოფიას, რიტორიკას, პოეზიას, ფიზიკას, მათემატიკას და
სტრატეგიას. ლოლიკა (ხრიები), დიალექტიკა, კატეგორია, სილო-
გაზმები, გრამატიკა, პროსოდია განმარტებული აქვს საკმარისი მაგალი-
თებით და საბუთებით. შემდეგ განიხილავს მეტეოროლოგიას (ქარი, წვი-
მა და სეტყვა), კოსმოგრაფიას (მთვარე, მზე და ვარსკვლავნი), არქიტექ-
ტურას და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებას.

ამ მდიდარი შინაარსის წიგნის დამწერი თავით უნდა ყოფილიყო
განათლებული კაცი, რომ მარტივ ენით გაეხიარებინა მკითხველის-
თვის სხვა-და სხვა დარგის სამეცნიერო ცნებანი. ახრი „კალმასობა-
ში“ გამოთქმული შესახებ სამართლის და ადმინისტრაციის მოწყო-
ბისა გვაგონებს ბატონიშვილის იოანეს მეორე შრომას „წინად-
დებას გიორგი XII-დმი“. თავისი მოსაზრებანი და საფუძვლიანი ლტოლ-
ვილებანი წარმოათქმევინა ხელაშვილს, მგკალმასედ გამოყვანილს. იოანე
ბატონიშვილი საუცხოვო მაჩვენებელია, რა წერტილამდის ავიდა ქართუ-
ლი განათლება მე-XVIII საუკ. სოლომონ ლეონიძე, მსაჯულად წოდ-
ებული, თავის მეხვიით შესაზარი გამომეტყველი სიტყვით, რომელიც მან
წარმოსთქვა ერეკლე მეფის ცხედრის წინაშე, მოწმობს რა სიმაღლემდის
აიწია ქართულმა მკვებრმეტყველობამ და პატრიოტული გრძნობის აღ-
ფრთოვანებამ.

ნათარგმნი ლიტერატურა სახელმძღვანელოები. დრამები.

მე-XVII—XVIII საუკ. მწერლობა აყვავდა როგორც ორიგინალურ,
ავრეთვე ნათარგმნ თხზულებათა შერჩევით. ჩვენს ლიტერატურას ამ
დროს ორი წყარო აქვს, საიდგანაც ეზიდება იდეებს და მასალას ხალხის
განათლებისთვის. სპარსეთს მიმართავენ აღმოსავლეთის კლასიკურ თხზუ-
ლებათა გადმოსაღებად და ევროპას—რუსეთს ახალი მოძრაობის გასამტ-
კიცებლად. რომის მისიონერები ავრცელებენ ევროპულს განათლებას,
რუსეთიდგან კი თავით ქართველებს გადმოაქვთ სქოლასტიური სისტემა.
სამეცნიერო და სატეხნიკო ცნებანი. ეს მოძრაობა დაიწყო მოსკოვში
არჩილ და ვახტანგ მეფეთა დროიდგან. აქ დასახლებული თავად-ახნაურნი
მეფეთა მიერ წაქეზებულნი, შეუდგნენ ქართულად გადმოღებას სამათემა-
ტიკო, სარტილერიო, საისტორიო და საბელეტრისტიკო ნაწერებისას.
მიხეილ ელიაშვილმა, რომელიც სწავლობდა ჯერ ტფილისის კათოლიკე
თა სკოლაში და შემდეგ მოსკოვის საზღვაო კორპუსში, 1724 წ. დახ-

ტანგ მეფის ბრძანებით და დახმარებით გადმოიღო გეომეტრია, რომელიც დაამთავრა მელქისედეკ კავკასიძემ. გაბრიელ გელოვანმა გადმოაქართულა გეოგრაფიული ლექსიკონი, ლათინურად დაწერილი და რუსულად გადმოკეთებული. სვიმონ მაკაცარიძემ გადმოსთარგმნა „საშინაო ეკონომია“. გადაიღეს ქართულის ენაზედ ტრიგონომეტრია, ლოგარიფები, არითმეტიკა, ფორტიფიკაცია, სამხედრო ხელოვნება, კარაბადინები და სხვ. ამგვარ თხზულებათა მიზანით ზაალ ენრონიკაშვილმა, რუსეთში განათლებულმა, შეადგინა სახელმძღვანელო მათემატიკის და გეოგრაფიის შესასწავლად. ივანე ორბელიანმა სთარგმნა მითოლოგია, თურქესტანიშვილმა ნაწყვეტები არისტოტელიდგან. ამავე დროს საბელეტრისტიკო ნაწერებიც გადმოქართულებულ იქმნენ: რევაზ ყორჩიბაშიშვილი ერეკლე მეფის დროს სთარგმნის „პანთეონს“, არქიმანდრიტი პორფირე „იერუსალიმის დარღვევას“, სარიღონ ჩოლაყაშვილი ფენელონის „ტელემაკს“, იოანე ქართველიშვილი დელაპორტის მოგზაურობას, ბატონიშვილი ფარნაოზი კარაშინის სანტიმენტალურს მოთხრობებს („რაისა“). სასულიერო შინაარსის წიგნებს სთარგმნიან იოსებ სამებელი და იერონიმე ალექსიძე.

ქართულს ხელოვნებას ემატებიან გამოჩენილნი მხატვარნი—ისაია ჯანჯულაშვილი, რომელმაც გიორგი მეფის და ალექსანდრე ბატონიშვილის სურათები დაგვიტოვა. შესდგა რამდენიმე სახელმძღვანელო რუსული და ქართული ენების შესასწავლად. სასწავლო წიგნები ისტორიისა, რჯულისა, ანგარიშისა სკოლებში. სახმარებლად გამრავლდა და სისტემატიური ხასიათი დაეტყო. გაიოზის მდაბიოდ განმარტებული საგრამატიკო ცნებანი შეიქმნენ საფუძვლად ქართული ენის შესასწავლად. თელავის ქემინარიის კურთხევის დღესასწაულზე მან წარმოსთქვა სიტყვა და განმარტა ფონეტიკა, ეტიმოლოგია და სინტაქსისი ქართული ენისა.

მე-XVIII საუკ. პირველად გადმოიღეს ქართულად დრამები. ერეკლე მეფის დრომდე ქართველი საზოგადოება ყაბახით და ჯამბაზის „თამაშათი“ სტკებოდა. პირველად 1791 წ. წარმოდგენილი იქმნა დრამა „მეფე თეიმურაზი“. შინაარსი პიესისა იმაში მდგომარეობს, რომ მეფე თეიმურაზი წამოდგება საფლავიდან და დაინახავს მოქალაქე მილუაშვილს ევროპულად ჩაცმულს და საერთოდ საქართველოს ზნეჩვეულების შეცვლას. „უბედურო საქართველოვ“, იტყვის მეფე და მიჰმართავს ერეკლეს თხოვნით, რომ მან განაგოს ქვეყანა სიმართლით. ამავე დროს 1792 წ. გიორგი ავალიშვილმა გადმოიღო რუსულით სუმაროკოვის პიესები „რქის მატარებელი“ და სხვ., ხოლო 1795 წ. დავით ჩოლაყაშვილმა, ერეკლეს მდივან-ბეგმა, მეფის ვასართობად სთარგმნა „ფიგენია“ რასინისა.

ი უ რ ი დ ი უ ლ ი ნ ა უ თ ნ ი.

მე-VXIII საუკუნეში გონებითი მოძრაობა გამოიხატა სხვათა შორის იმაშიაც, რომ იურიდიული წეს-წყობილების განმტკიცება კანონმდებლობით მოხდა. ვახტანგ მეფემ, რომელმაც საქართველოს ისტორიული წარსული გაითვალისწინა „ქართლის ცხოვრების“ შემუშავებით, შეჰკრიბა ერთ წიგნად სამართალი, რომელიც საქართველოს სხვა-და-სხვა კუთხეში სწარმოებდა. ამ გვარად შესდგა ვახტანგ მეფის კოდექსი, რომელიც შეიცავს: „ძეგლის დებას“ გიორგი ბრწყინვალისას, ბექას და ალბუღას კანონებს, კათოლიკოზთა რჯულებებს, მოსეს რჯულს, ბერძნულს კანონებს, სომხურს კანონებს და თვით ვახტანგის კანონებს. ამას დაერთვის ჩვეულებანი, რომელნიც დაკანონებულნი იქმნენ ქართველ მეფეთაგან. „ძეგლის დება“ დაწერილი იყო მთიულთათვის მე-XIV საუკ., როდესაც მეფე გიორგი ბრწყინვალემ (1381--1346) განდევნა საქართველოდგან მონგოლები და შეუდგა საშობლოს ცხოვრების გაწესრიგებას. იგი შეიცავს 46 მუხლს და განსაკუთრებითს ყურადღებას აქცევს სისხლის ფასს. ამ კანონმდებლობას მოსდევს ჯაყელის და ციხისჯვარელის ბექას (1361—1391) და მისი შვილის-შვილის ალბუღას (1444—1451) კანონები, დანიშნულნი სამცხე-საათაბაგოსათვის. მათი კანონმდებლობა შეიცავს 176 მუხლს და განმარტავს სხვა-და-სხვა პოლიტიკურს და სამოქალაქო საგანს. მე-XVI საუკ. შესდგა კათოლიკოზთა კანონები (23 მუხლი), მიმართულნი იმერეთში ტყვეთა ყიდვა-გაყიდვის და სარწმუნოების შერყევის წინააღმდეგ. „სომხური კანონები“ (431 მუხლი) გადმოღებულნი არიან მხითარ გოშის კოდექსიდან, რომელიც შესდგა მე-XII—XIII საუკ. განმავლობაში. სომხური კანონებით ხელმძღვანელობდნენ ადემიციემის საქმეთა გარჩევის დროს. მოსეს კანონები ეწოდება იმ დებულებას. რომელიც გადმოწერილია მოსეს „მეორე სჯულიდგან“. ხოლო ბერძნული კანონების შესახებ სამი აზრი იყო გამოთქმული. აკადემიკოსი პროფ. მათ მიაწერდა ბიზანტიის იმპერატორებს ლეონ-ბრძენს და მის შვილს კონსტანტინე მეექვსეს. ბარონ როზენკამპფი სთვლიდა ბერძნულს კანონებს ვახტანგის სამართალში პროხირონად, რომელიც შედგენილი იყო ვასილ მაკედონელის, ლეონის და მის შვილების დროს. პროფ. ჩუბინაშვილმა „ბერძნული კანონების“ წყაროდ აღიარა ექვსთა წიგნი არმენოპულოსი და სინტაგმა მათე ვლასტარისა. პროფ. ჩუბინაშვილის აზრს ამ ბოლო დროს მიემხრო ოდესის უნივერსიტეტის პროფესორი სოკოლსკი და სადავო საგანი დასაბუთებული მოაზრებით გადასწყვიტა.

ბ-ნი სოკოლსკის აზრით ქართულს სამართალში მოყვანილი ბერძნული კანონები წარმოადგენენ შემოკლებულს ვლასტარის სინტაგმას, არმენო-პულოს და სხვა წყაროებზედ დაყარებულს. ეს შემოკლებული სინტაგმა შესდგა საბერძნეთში და იქიდგან შემოტანილ იქნა საქართველოში და რუსეთში.

თვით ბატონიშვილის ვახტანგის სამართალი დაყარებულია როგორც წერიტის სიგელ-გუჯრებზედ, აგრეთვე ჩვეულებრივ უფლებებზედ. ვახტანგმა დააკანონა ის, რაც ჩვეულებად იყო მიღებული. ამის სამართალს ნათელს ჰყვენენ მეფე ალექსანდრესაგან მიცემული ტლაშაძიანთ გუჯარი სისხლის ფასზედ და მრავალი სიგელ-გუჯარი, დაცული ტფილისისა და ქუთაისის სადეპუტატო საკრებულოში. ხოლო კათოლიკობთა კანონებს ავსებს ბიჭვინტის გუჯარი, ჩემ მიერ გამოცემული (ქუთაისი, 1891). ეს გუჯარი შემდგარია მე-XIV—XVII საუკუნოების განმავლობაში. იგი საბერძნეთის საეკლესიო რჯულდების გარეშეა და არის ნაყოფი ნაციონალური ადგილობრივი კანონმდებლობისა: საერთოდ ვახტანგის მიერ შედგენილი კოდექსი საყურადღებო ნაშთია შედარებითის სამართლის შესასწავლად.

ქართული წიგნების ბეჭდვის დასაწყისი.

მე-XVII საუკუნემდე ქართული მწერლობა მხოლოდ წერიტი საშუალებით ვრცელდებოდა, 1625 წ. პირველად გაიხსნა ქართული სტამბა, ისიც საქართველოს გარეთ, რომში, კათოლიკეთა მისიონერების მეცადინეობით. 1625 წ. რომში პირველად დაიბეჭდა ქართული ლოცვანი სტამბაში, რომელიც ეკუთნოდა „სარწმუნოების გამავრცელებელს ძმობას“. 1629 წ. აქვე დაიბეჭდა ქართული ანბანი და ქართულ-იტალიური ლექსიკონი პაულინისა, ნიკიფორე ირბახის დახმარებით შედგენილი. ამას მოჰყვა მაჯიოს მიერ დაწერილი ქართული გრამატიკა, ორჯელ გამოცემული 1643 და 1670 წ.წ. 1733 წ. ტლუკაანთ დავითამ დაბეჭდა „დოქტრინა ქრისტიანა“ (საქრისტიანო მოძღვრება). მე-XVIII საუკ. ქართული სტამბა გაიხსნა მოსკოვში არჩილ მეფის ღვაწლით და დახმარებით. არჩილ მეფემ გამოითხოვა რუსეთის მთავრობისაგან გოლოვინის შუამდგომლობით ნებართვა საეკლესიო წიგნების ბეჭდვისა. არჩილის სტამბაში 1705 წ. დაიბეჭდა „დავითნი“ და შემდეგ სრული „დაბადება“, მესამე ქართული სტამბა გაიხსნა ვლახეთში, სადაც ამ დროს მოღვაწეობდა ქართველი მღვდელ-მთავარი ანთიმოზ ივერიელი. 1705 წ. იგი დაი-

ნიშნა რიმნიკის არქიელად და 1709 წ. ვლახეთის ეპისკოპოზად. შემდეგ გადაყენებულ იქმნა და გზად სინას მთისაკენ დაახრჩეს თუ დაიხრჩო. მდინარე მორიციხედ გადასვლის დროს. ამ ანთიმოზმა საფუძვლიანად იცოდა რუმანული, ბერძნული, სლავური, თურქული და არაბული ენები. მან გახსნა სტამბა რიმნიკში, შემდეგ ტარგოვენში და სვეაგოვში, ბუხარესტის ახლოს. 1707 წ. ანტიოქიის პატრიარქის თხოვნით მან დაბეჭდა ბერძნულ-არაბული კონდაკი. ანთიმოზმა ჩამოასხა არაბული ასოები და გაუგზავნა პატრიარქს აღებოში. აგრეთვე ჩამოასხა ქართული ასოები, აღბეჭდა კონდაკი და გაგზავნა საქართველოში ასოთ-ამწყობებითურთ. აი ამ გარემოებით აიხსნება ის ფაქტი, რომ ვახტანგ მეფემ ვლახეთიდან მოიწვია ასოთ-ამწყობნი. ანთიმოზმა დაუშადა მეფეს ასოები, დაზგა და გაწვრთნა ამწყობნი სტამბის საწარმოებლად საქართველოში. ანთიმოზის წინადადებით ისარგებლეს და გახსნეს ქართული სტამბა ტფილისში. პირველი წიგნი, რომელიც ტფილისის სტამბაში 1709 წ. დაიბეჭდა, იყო სახარება; 1710 წ. აქვე გამოიცა უამნი და კონდაკი. ტფილისის სტამბა გამართა ვლახელმა მიხეილ სტეფანიშვილმა. ზედამხედველად წიგნების ბეჭდვისა იყო ნიკოლოზ ორბელიანი. ამის დროს გარდა საეკლესიო წიგნებისა დაიბეჭდა 1712 წ. რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“. სტამბა გამართული იყო მეტეხის ეკლესიასთან და მოქმედობდა 1724 წლამდე, ესე იგი ვახტანგ მეფის რუსეთში გადასახლების დრომდე. მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში სტამბა განაახლეს მეფე თეიმურაზმა და ერეკლემ. ამ დროს სტამბას ყურს უგდებდა ქრისტეფორე კეჟერაშვილი. ალა-მაჰმად ხანმა დაანგრია ტფილისის სტამბა და შემდეგ ამ აოხრებისა სტამბა მაინც ისევ სამოქმედოდ მოაწყეს. 1785 წ. იმერეთის მეფემ სოლომონ II რომანოზ ზუბაშვილის დახმარებით გახსნა სტამბა ქუთაისში. ამ ზუბაშვილმა სტამბის გაძღოლა შეისწავლა მიხეილ ვლახელთან და აღბეჭდა საეკლესიო წიგნები. არქიმანდრიტი ზაქარია დანიშნული იყო კორექტორად. 1787 წ. ამ სტამბიდან გამოვიდა პირველი აღბეჭდილი წიგნი. სტამბის ზედამხედველი იყო სახლთხუცესი ზურაბ წერეთელი. მეცხრამეტე საუკუნის დამდეგს ქირიანობის გამო სტამბა ქუთაისიდან გადიტანეს ჯერ საჩხერეს და შემდეგ წესს (რაჭაში). ქუთაისში დაწყებული წიგნები დამთავრდნენ წესში. წიგნები სუფთად და ლამაზად იბეჭდებოდნენ. რუსეთში ქართული სტამბა მოქმედობდა მოსკოვში, ვლადიმირში, კრემენჩუგში, პეტერბურგში, ნოვგოროდში და მოზდოკში. მოთავეებად იყვნენ არქიეპისკოპოზნი იოსებ სამეგრელი, ბატონიშვილები არჩილ, ბაქარ და ვახუშტი, კათოლი-

კოზი ანტონი, მიტროპოლიტი ათანასე ამილახვარი, ეპისკოპოზი გრიგოლ ხარკაშნელი, ექსარხოსი ვარლამი და ეპისკოპოზი გაიოზი. პირველი ადგილი ამ ჩამოთვლილ პირთა შორის უჭირავს იოსებ სამებელს.

იოსებ სამებელი ეკუთნის ვახტანგ VI დროის მოღვაწეთა რიცხვს. იგი იყო ქობულაშილი გვარად და სამების მონასტრის ს. ხაშში არქიეპისკოპოზად. მეჩვიდმეტე საუკ. დასასრულს იოსებს წყაროები ასახელებენ შიო-მღვიმის ილუმენად. 1705 წ. იგი პატრიარქმა დომენტიმ აკურთხა ეპისკოპოსად და 1709 წ. იგი დაინიშნა სამებელად, ე. ი. მიეცა სამების ეპარქია. 1723 წ. სამების ეპარქია აიკლეს ლეკებმა და იოსებ გადაყვანილ იქმნა წილკნის კათედრაზედ. როცა ვახტანგ VI გადასახლდა მოსკოვს, მას თან გაჰყვა იოსებ სამებელიც და გაემგზავრა რუსეთს ფულის მოსაკრებად დარღვეული ტაძრების სასარგებლოდ. დარიალის ხეობაში ლეკებმა სამებელი გაცარცვეს და ტყვედ წაიყვანეს. ჯვარის ციხის კომენდანტს ბრძანება გასცა რუსის მთავრობამ, რათა სამებელი ტყვეობიდან დაეხსნათ. მართლაც 1732 წ. სამებელი უკვე მოსკოვშია და დაენიშნება 500 მან. ჯამაგირი. იმპერატრიცა ანნა ილანოვნამ სამებელს უბოძა ნოვგოროდის არქიეპისკოპოზის თეოფანე პროკოპოვიჩის მოადგილეობა. გადააცვალა გზად ყიზლარისკენ ასტრახანში 1750 წ.

ნოვგოროდში სამებელი შეუდგა ქართული სტამბის მოწყობას და 1739 წ. უკვე აღიბეჭდა ზადიკი ქრისტეფორე გურამიშვილის და რამდენიმე სხვა პირის დახმარებით. ამავე სტამბაში დაიბეჭდა: ჟამნი, მარხვანი, პარაკლიტონი და სახარება, 1740 წლამდე, როდესაც ბაქარის, ვახტანგის შვილის, აზრით სტამბა გაიხსნა მოსკოვში ქართული დაბადების გამოსაცემად.

ქართული დაბადება ძველი დროიდან იყო ნათარგმნი. ათონის მთაზედ ივერიის მონასტერში დატულია 978 წ. დაწერილი დაბადება. რამდენიმე წიგნი ძველად ნათარგმნი დაბადებიდან დროთს განმავლობაში დაიკარგა და მეჩვიდმეტე საუკ. არჩილ მეფე მოსკოვში შეუდგა ამ ნაკლის შესრულებას: იგი შეუდგა სლავური წიგნიდან დაკარგული ნაწილების ქართულად თარგმნას და ამ აზრის განხორციელება თავს იღვა ბაქარმა, ვახტანგ მეექვსის ძემ. ბაქარმა გამოიწერა მოსკოვის ნოვგოროდიდან იოსებ სამებელი და სინოდის ნებართვით შეუდგნენ ქართული საეკლესიო წიგნების ბეჭდვას. გამოცემის ხარჯი იკისრა ბაქარმა, სტამბის ზედამხედველობა იოსებ სამებელმა, რომელიც გადმოიყვანეს მოსკოვის მონასტერში წინამძღვრად სტამბა გაიძარტა მოსკოვის ახლო, სოფ. ვსესვიატსკში.

სადაც ჩვენი ბატონიშვილები სცხოვრობდნენ. ამ სტამბაში პირველად დაიბეჭდა ქართული დაბადება, რომელიც დამზადებულ იქნა არჩილის და ვახტანგის დროსვე. ძველად ბერძნულით გადმოღებულს დაბადებას დაუმატეს ახლად ნათარგმნი ზირაქის და შაკაბელთა წიგნი იმ სლავური ტექსტიდან, რომელიც მოსკოვში დაიბეჭდა 1633 წ.; ამასთანავე სინოდის მოთხოვნისამებრ შეადარეს და შეასწორეს მთლად ქართული დაბადება სლავური ტექსტის მიხედვით. მაგრამ რადგან სლავური ბიბლია შეცდომებით სავსე იყო, ამიტომ მიანდეს ბატონიშვილს ვახუშტს ქართული დაბადება, არჩილის მიერ შესწორებული, დაეყო თავებად და სტიქებად და შეედარებინა ბერძნულ, ლათინურ, ებრაულ, სომხურ და სირიულ ტექსტთანაც. ვახუშტის შესწორებით არ იყვნენ კმაყოფილნი, რაიცა სჩანს მოსკოვში დაბეჭდილი ქართული დაბადების უკანა-სიტყვაობიდან. სლავურს ენაში ნაკლებად გაწვრთნის გამო ახლად მთარგმნელებს და შემსწორებლებს მრავალი შეცდომა შეეპარათ გამოცემულს დაბადებაში.

ვახუშტმა შეასწორა ხუთი მოსეს წიგნი, ისუსი ძისა ნავესა, მსაჯულთა, ნემტთა, იობისა, ეკლესიასტე და სხვ; წიგნი ტობიასი და ივდითისა გადმოიღო ვულგატიდან. ქართულს დაბადებას მიუძღვის ბაქარის წინასიტყვაობა, სადაც განხილულია ისტორია ქართული ბიბლიისა. დაბადება შესწორდა 1742 და 1743 წ. უკვე დაიბეჭდა. 1750 წ. გადაიცვალნენ ბატონიშვილი ბაქარ და იოსებ სამეხელი. სტამბის მოქმედება შეჩერდა მოსკოვში 1756 წ. განახლდა ქართული წიგნების ბეჭდვა ქ. ვლადიმირში ანტონ კათოლიკოზის ხელმძღვანელობით. აქ დაიბეჭდა საეკლესიო წიგნები, ქართული ანბანი და ვახუშტის მიერ ნათარგმნი სტეფან იავორსკის „კლდე სარწმუნოებისა“. მოსკოვში განახლდა ქართული სტამბა 1761 წ. ათანასე (ამილახვარი) მიტროპოლიტის მეცადინეობით. კორექტორის მელქისედეკ კავკასიძის ზედამხედველობით მოსკოვში 1767 წ. დაიბეჭდა სამოციქულო, დავითნი, ჟამნი და სხვ.

კრემენჩუგში სტამბა მოქმედობდა არქიმანდრიტის გაიოზის ღვაწლით. აქ დაბეჭდა ამ დაულალავმა მწერალმა ქართული გრამატიკა და რამდენიმე კიდევ სხვა წიგნი. ამისავე შრომით განახლდა მოზდოვში ქართული სტამბა, რომელიც დრო-გამოშვებით მოქმედებდა 1729—1799 წ. პეტერბურგში სტამბა გახსნა 1768 წ. გრიგოლ ხარჭაშენელმა და აღბეჭდა ქართული სახარება. ეს სტამბა მე-XIX საუკ. დამდეგს განახლდა ვარლამ მიტროპოლიტის დროს. მე-XIX საუკ. დამდეგს ქართული ასოებით იბეჭდებოდნენ წიგნები ლეიპციგს, ვენას, მონთობანს, კონსტანტინოპოლს, ვენეტიკს და პარიზში.

203/215

ს ა რ ხ ე გ ი

I—IV გვ.

წიხსი (კუბაძე).

სახალხო სიტყვიერება, ჰეროიდები, ხსენს და შექმნის სხვადასხვა ჰაქსიას	1
მიმოლოგიური სახალხო ლექსები, ჩვეულებების დაკავშირებითი.	5
გმირული ლექსები	9
1. ამირანი მთაში და იარში.	
2. რასტომი (სვანური, უმცურა და იმერული ვარიანტი).	26
3. აბესლამ და ეთერი	33
4. ზეზვა, არსენა, ზვიდა	39
ისტორიული ლექსები. (თამარა, ე მილე II, დავით აღმაშენებელი)	41
საღიბიკო ლექსები	45
ყოფა-ცხოვრებითი ლექსები	51
არაკები (მათიურა, სყოფაქრევა, შირუტეკას კბისა)	55
ანდაზები	66
გამოცანები	67
შელოცვანი.	68
ძველი სასულიერო მწერლობა და ქრისტიანობის გავლენით შექმნილი ხალხის ნაწარმოები	69
ძველი საქართველოს განათლების კერა და უძველესი ხელნაწერები. აპოკრიფები: სიურმე ქრისტესი, დვთის შობილისკას	73
(ოდვილას სარსხეველას ხილვა, ბასხი ურიგოდ განმნათლებელის ანგელოსთან, ებისტოლე აგვა-რაზისა იესო ქრისტესზედა მიყვანილი; ვსები-სათვის მაცხოვრისა, განხიება ზილატისი	77
ძველი აღაქმის აპოკრიფები: „ქალ-ვაჟასიდეკან“.	
ქრს და აბელ. ადამ და ევა. წარდგის. სადამიან და შენადგრა. „თავადთავის“ კბიფანე კვიბრე-ლისა, „სახასშეტეველი“	90